

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡΙΘ. 58

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ 1

Η ΑΡΚΑΔΙΚΗ
Α Λ Ι Φ Ε Ι Ρ Α
ΚΑΙ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ

ΥΠΟ
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1967-68

ΑΦΙΕΡΟΥΤΑΙ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΚΙΑΝ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΜΟΥ

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Ἡ παροῦσα διατριβὴ σκοπὸν ἔχει νὰ παράσχη εἰκόνα τῆς ἀρχαίας Ἀρκαδικῆς πόλεως Ἀλιφείρας πληρεστέραν ἐκείνης, τὴν ὁποίαν μέχρι τοῦδε ἀνεπλάτομεν στηριζόμενοι μόνον ἐπὶ τῶν γραπτῶν περὶ αὐτῆς πηγῶν. Τὴν συμπλήρουν ταύτην τῆς εἰκόνης θὰ ἐπιχειρήσωμεν ἐνταῦθα διὰ τῆς μετὰ τῶν γραπτῶν πηγῶν συνεξετάσεως καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων, ἅτινα προέκυψαν ἐκ τῶν ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν, τὰς ὁποίας ἐνήργησα ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἀλιφείρας κατὰ τὰ ἔτη 1932, 1933, 1934 καὶ 1935 ἐντολῇ καὶ δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας. Διὰ τῶν ἐν λόγῳ ἐρευνῶν πράγματι οὐ μόνον ἡ ὀχύρωσις τῆς πόλεως ἐμελετήθη λεπτομερέστερον, συνταχθέντος καὶ ἀκριβοῦς τοπογραφικοῦ διαγράμματος τῶν τειχῶν, εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ παλαιοῦ (1808) καὶ ὅλως προχείρου τοπογραφικοῦ σχεδίου τοῦ *Leake* (εἰκ. 6, ἄνω) καὶ τοῦ ἀντιγράφου αὐτοῦ *L. Curtius* (εἰκ. 6, κάτω), ἀλλὰ ἤλθον εἰς φῶς τὰ ἐδάφη κατασκευῆς καὶ πολυάριθμα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἐπιγραφαὶ καὶ ἄλλα κινητὰ εὐρήματα τῶν δύο σπουδαιότερων ἱερῶν τῆς Ἀλιφείρας—τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ—πρὸς τούτοις δὲ καὶ πλείονα ἐπιτύμβια μνημεῖα τῆς ἀρχαίας πόλεως. Διὰ πάντων τῶν ἀνωτέρω εὐρημάτων¹, νομίζω, ὅτι ἀρκούντως διεφωτίσθη ἡ τε ἱστορία καὶ ἡ τέχνη τῆς Ἀλιφείρας, χωρὶς βεβαίως καὶ νὰ ἰσχυρίζωμαι, ὅτι ἡ ἔρευνά της ἐξηγτηλήθη πολλοῦ γε καὶ δεῖ· ὑπολείπονται εἰσέτι πολλὰ νὰ διευκρινηθοῦν διὰ τῆς σκαπάνης τῶν μεταγενεστέρων ἐρευνῶν.

Κατὰ τὰς ἀνασκαφικὰς μου ἐρεῦνας ἐβοήθησαν τὸ ἔργον μου κατὰ μὲν τὸ 1932 καὶ 1933 ὁ μαθητὴς μου τότε σπουδαστὴς τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Ἀρχιτεκτόνων τοῦ Ἑθν. Μ. Πολυτεχνείου καὶ νῦν Διευθυντὴς τῶν Ἀναστηλώσεων κ. Εὐστάθιος Στίκας, κατὰ δὲ τὸ 1935 ὁ μαθητὴς μου ἐπίσης, τότε σπουδαστὴς Ἀρχιτέκτων καὶ εἶτα Ἀρχιτέκτων τοῦ Δήμου Ἀθηναίων κ. Δημήτριος Βασιλειάδης. Τέλος κατὰ τὴν γενομένην τὸ 1964 τριήμερον ἑξακριβωτικὴν μελέτην

¹ Βραχείας περὶ τῶν ἐν λόγῳ εὐρημάτων εἰδήσεις παρέσχον παλαιότερον: εἰς τὸ Ὀλυμπιακὸν Ἀρχεῖον (τευχ. 2, 1934, σ. 1-6), εἰς τὸ *Jahrbuch d. Inst. Arch. Anz.* 48 (1933), στ. 232-3· 49 (1934), στ. 156-159· 50 (1935), στ. 199· 51 (1936), στ. 136, εἰς τὸ *BCH* 57 (1933), 262 ἐξ· 59 (1935), 259 ἐξ, εἰς τὸ *JHS* 53 (1933), 281· 54 (1934), 191 ἐξ· 55 (1935), 156· 56 (1936), 76, 68 καὶ εἰς τὸ *AJA* 37 (1933), 152· 40 (1936), 267. Βλ. καὶ ERNST MEYER ἐν *RE Suppl.* IX, 1962, στ. 4.

τῶν ἐρειπίων τῆς Ἀλιφείρας ὡς βοηθοὺς εἶχον τὸν μαθητὴν μου πτυχιούχον τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Γεώργιον Δεσπίνην, τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγκατεστημένον ἀρχιτέκτονα κ. Ἀριστείδην Πασαδαῖον καὶ τὸν τοπογράφον μηχανικὸν κ. Δημήτριον Μπαντέκαν, προσφάτως δὲ καὶ τὸν τοπογράφον μηχανικὸν κ. Μιλτ. Γιαννουλάκην. Πάντας τοὺς ἀνωτέρω, κατὰ καιροὺς ὑποβοηθήσαντας τὸ ἐν Ἀλιφείρᾳ ἔργον μου, εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης. Εὐγνώμων εἶμαι ὡσαύτως καὶ πρὸς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὸ ὁποῖον προθύμως ἀπεδέχθη τὴν δημοσίευσιν τῆς παρούσης διατριβῆς εἰς τὴν σειρὰν τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας.

A. K. O.

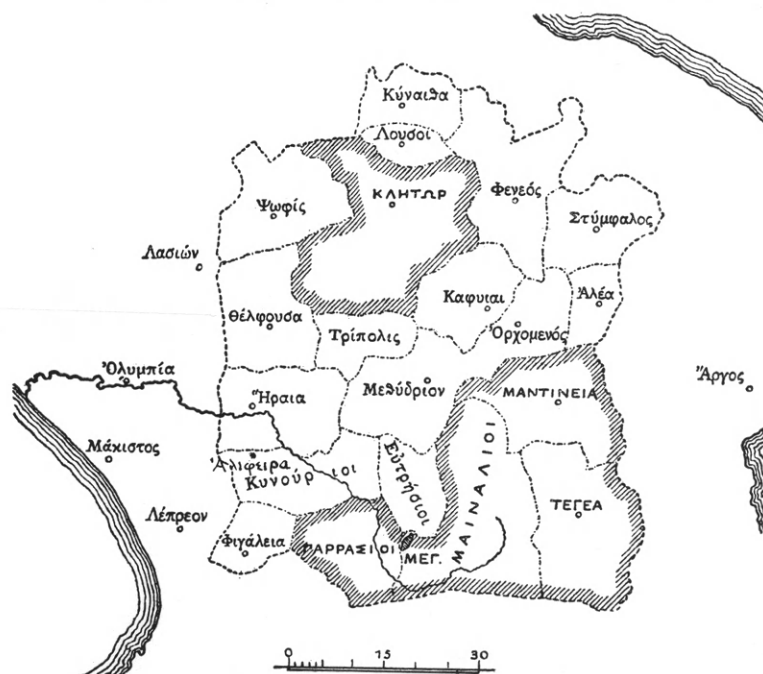
ΜΕΡΟΣ Α'.

ΘΕΣΙΣ—ΟΝΟΜΑΣΙΑ—ΙΣΤΟΡΙΑ—ΛΑΤΡΕΙΑΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΣΙΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΗ ΔΙΑΠΛΑΣΙΣ

Ἡ μικρὰ ἀρχαία πόλις, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς παρούσης μελέτης, εὗρίσκετο εἰς τὴν Δυτικὴν Πελοπόννησον, νοτίως τῆς κοιλάδος τοῦ πο-

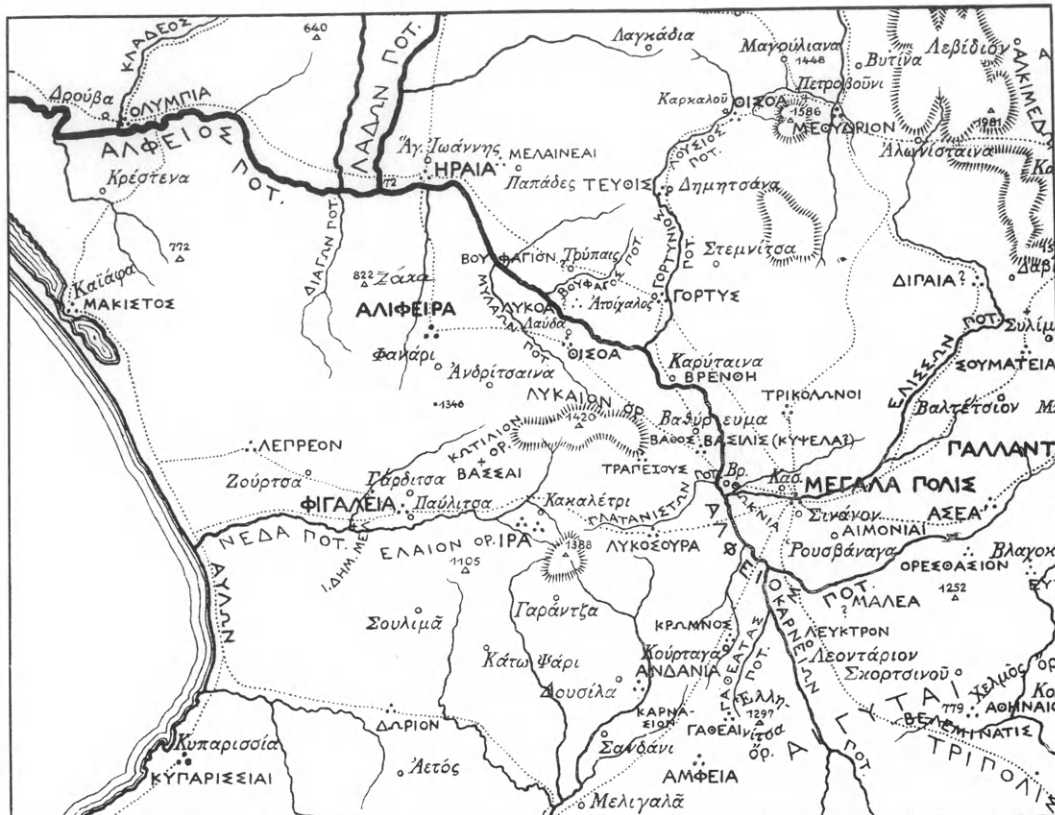

Εἰκ. 1. Χάρτης τῶν πόλεων τῆς Ἀρκαδίας, αἵτινες συνέβαλον εἰς τὸν συνοικισμὸν τῆς Μεγάλης Πόλεως (κατὰ Lattermann ἐν IG V, 2).

ταμοῦ Ἀλφειοῦ, εἰς τὰ ὅρια Τριφυλίας καὶ Ἀρκαδίας, ἥς τελευταίας καὶ ἀπετέλει τὴν δυτικωτάτην πόλιν¹ τοῦ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα γνωστοῦ ὡς τῶν Κυ-

¹ ΠΟΛΥΒ. IV 77. 10. Τὴν τῶν Ἀλφειρέων πόλιν οὖσαν ἐξ ἀρχῆς ὑπ' Ἀρκαδίαν. ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ο ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ 75: Ἀλίφθρα πόλις Ἀρκαδίας.

νουραίων ἢ Κυνουρίων τμήματος αὐτῆς ¹ (εἰκ. 1). Τὰ ἐρείπια τοῦ τείχους, τὸ

Εἰκ. 2. Χάρτης τῆς περιοχῆς τῆς ἀρχαίας Ἀλιφεΐρας, ἐμφαίνων διὰ μὲν κεφαλαίων γραμμάτων τὰς ἀρχαίας πόλεις διὰ δὲ μικρῶν τὰ σημερινὰ χωρία.

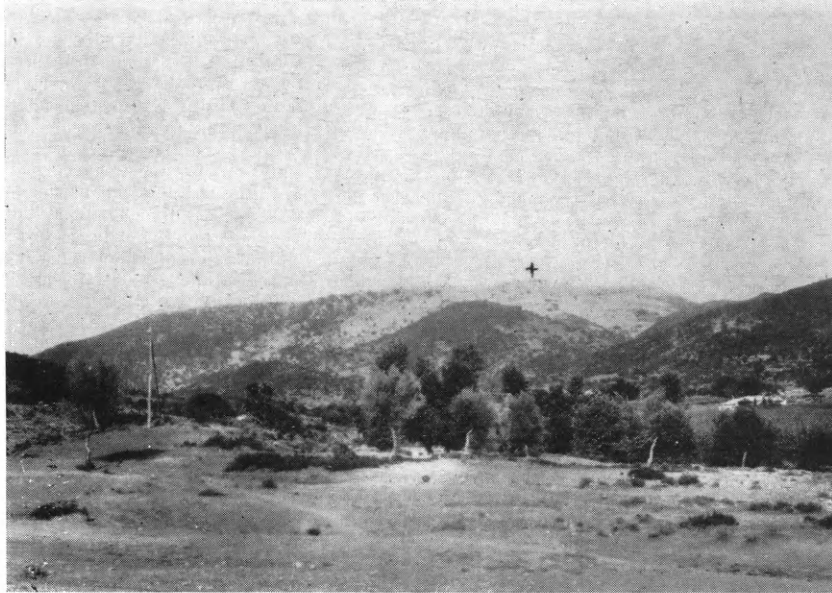
ὁποῖον τὴν περιέβαλλε, γνωστὰ εἰς τοὺς ἐντοπίους ὑπὸ τὸ ὄνομα «Κάστρο τῆς Νεροβίτσας» ², σώζονται ἐπὶ ἐπιμήκους μεμονωμένης λοφοσειρᾶς, ὕψου-

¹ ΠΑΥΣ. VIII 27. 3. Ἐκ δὲ τῶν Κυνουραίων τῶν ἐν Ἀρκαδίᾳ Γόρτυς καὶ Θεισόα... καὶ Ἀλῖφρα (βλ. καὶ χάρτην εἰκ. 1).

² Οὕτω γράφουσιν οἱ παλαιότεροι περιηγηταὶ καὶ ἐρευνηταί: W. GELL. Narrative of a Journey in the Morea, London 1823, σ. 114. F.C.M. L. POUQUEVILLE, Voyage de la Grèce³ V, Paris 1827, 509. J. A. CRAMER, A Geographical and Historical Description of Anc. Greece III, Oxford 1828, 326. W. M. LEAKE, Travels in the Morea II, London 1830, σ. 71. M. E. PUILLO-BOVLAYE, Recherches géogr. sur les ruines de la Morée, Paris 1836, 160. L. ROSS, Reisen und Reiserouten, Berlin 1841, I Reisen im Peloponnes, 102. F. ALDENHOVEN, Itinéraire descriptif de l'Attique et du Péloponnèse, Athènes 1854, 211. E. CURTIUS, Peloponnesos I, Gotha 1851, 360. A. RANGABÉ, Souvenirs d'une excursion d'Athènes en Arcadie, Paris 1857, 79. C. BURSIA, Geographie von Griechenland II, Leipzig 1868, σ. 234. Χ. Π. ΚΟΥΛΛΟΣ - ΣΤ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ, Πεζοπορία ἀπὸ Πατρῶν εἰς Καλάμας, Πάτριαι 1891, 52. ΒΑΡΔΕΚΚΗ, Ὁδηγὸς τῆς Ἑλλάδος (μετάφρ. Εὐαγγελίδη - Μαυρογέννη), Ἀθήναι 1901, 455. Τ. Χ. ΚΑΝΔΗΛΑΡΟΥ, Χωρογραφία τῆς Ἀρκαδίας ἐπὶ τοῦ περιηγητοῦ Πausaniou, Ἀρκαδικὴ Ἑπετηρὶς 1903, σ. 186, σημ. 2.

μένης παρὰ τὸ ὀλιγάνθρωπον (154 κάτοικοι τὸ 1900) χωρίον Ρογκοζιό¹ (τὴν νῦν Ἀλίφειραν)², κείμενον δύο περίπου ὥρας ΝΑ. τῆς Ζάχας καὶ ἰσαριθμούς ὥρας βορειοδυτικῶς τῆς Ἀνδριτσαίνης (βλ. χάρτην εἰκ. 2).

Τὸ κάστρον καὶ τινὰ ἐπιτύμβια μνημεῖα τῆς ἀρχαίας πόλεως εἶναι σήμε-

Εἰκ. 3. Ἀποψὶς τῆς λοφοσειρᾶς τῆς Ἀλιφείρας ἀπὸ ΝΔ.

Ὁ σταυρὸς δηλοῖ τὴν θέσιν τῆς ἀκροπόλεως.

ρον ὁρατὰ εἰς τὸν διατρέχοντα τὸν ἀμαξιτὸν δρόμον, ὅστις συνδέει τὴν ὄρεινὴν Ἀνδριτσαίναν πρὸς τὰ ἐγγὺς τοῦ Ἰονίου πελάγους πεδινὰ Κρέστενα (βλ. χάρτην εἰκ. 2), διερχόμενος παρὰ τὸ βόρειον κράσπεδον τῆς λοφοσειρᾶς τῆς Ἀλιφείρας.

HITZIG - BLÜMNER, Pausaniae Graeciae descriptio, 3, 1, Leipzig 1907, σ. 203. Σήμερον καλεῖται Νεροσίτσα ἢ κατὰ τὴν βόρειον κλιτὸν τοῦ λόφου κρήνη (ἀρχαία Τριτωνίς ΠΑΥΣ. VIII 26. 6) ἐξ ἧς, κατὰ συνεκδοχὴν, καὶ τὸ κάστρο ὀνομάζεται «Κάστρο τῆς Νεροσίτσας». Πρβ. LOLLING, Hellen. Landeskunde (Handb. der klass. Altertumswissenschaft III), σ. 174.

Ὡς πρὸς τὴν ὀνομασίαν τοῦ κάστρου, Νεροβίτσα, παρατηρῶ ὅτι, πάντες σχεδὸν οἱ γλωσσολόγοι δέχονται σήμερον τὰς εἰς -ίτσα καὶ -ίτσι καταλήξεις τῆς νεοελληνικῆς ὡς σλαβικῆς. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ VASMER (Die Slaven in Griechenland, Berlin 1941, ἀρ. 31, σ. 149) δέχεται τὸ Νεροβίτσα ὡς πιθανῶς προερχόμενον ἐκ τοῦ σλαβικοῦ rovb, ὅπερ σημαίνει τάφρον (Graben).

¹ Τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου τούτου ἀναφέρεται ἤδη τὸ 1854 ὑπὸ τοῦ ALDENHOVEN, ἔ.ἀ. σ. 211. Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χωρογραφίαν τοῦ I. E. ΝΟΥΧΑΚΗ (3η ἐκδ. ἐν Ἀθήναις 1901, σ. 669) τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου φέρεται ἐσφαλμένως ὡς Ρογγολιόν.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ τοπωνύμιον Ρογκοζιό καὶ τὸ (κατὰ I. E. ΝΟΥΧΑΚΗΝ) Ρογγολιό, ὁ VASMER (ἔ.ἀ. ἀρ. 37), τὸ μὲν πρῶτον ἀνάγει εἰς τὸ παλαιοσλαβικὸν rogoz=βοῦρλο (Typha latifolia, Rietgras) ἢ καὶ εἰς τὸ βουλγαρικὸν rogoz=καλαμιὰ (Schilfrohr), τὸ δὲ Ρογκαλλιό (sic) εἰς τὸ σανσκριτικὸν rogalj=γωνιά (Ecke).

² Βλ. Στοιχεῖα συστάσεως καὶ ἐξελιξέως Δήμων καὶ κοινοτήτων τ. 14 (1962), σ. 338.

Ἡ λοφοσειρὰ αὕτη, μήκους ἄνω τῶν 800 μέτρων (βλ. πίνακα 2) καὶ πλάτους κατὰ τὴν κορυφὴν τῆς ράχους 65 περίπου μέτρων, διευθύνεται ἀπὸ τῶν ΝΑ. πρὸς τὰ ΒΔ., ἔνθα καὶ καταλήγει εἰς στενὴν γλῶσσαν, πλήρη τραχέων ἀσβεστολιθικῶν βράχων, εἶναι δὲ προσιτὴ κυρίως ἀπὸ Δυσμῶν, ἔνθα

Εἰκ. 4. Ἀποψὶς τῆς λοφοσειρᾶς τῆς Ἀλιφείρας ἀπὸ Νότου.

καὶ δασώδης, ὀλιγώτερον δὲ ἀπὸ Βορρᾶ καὶ Ἀνατολῶν, ἔνθα ἀποβαίνει ψιλὴ καὶ αὐχμηρά, ἐν ᾗ ἀπὸ Νότου εἶναι λίαν κρημνώδης καὶ ἀπρόσιτος¹. Γενικὴν ἄποψιν τῆς ἀπὸ μὲν τῶν ΝΔ., ἥτοι ἀπὸ τὰ λεγόμενα Χηνολίβαδα, παρέχει ἡ εἰκὼν 3, ἥτις δεικνύει καὶ τὴν κυματοειδῆ, ἥτοι τὴν εἰς πλείονα, διαφόρου ὑψομέτρου ἐπίπεδα (πλατώματα) καὶ κλιτύας διάπλασιν αὐτῆς, ἀπὸ δὲ Νότου ἡ εἰκὼν 4 καὶ ἀπὸ ΝΑ. ἡ εἰκὼν 5, ἥτις δεικνύει λεπτομερέστερον τὸν λόφον τῆς ἀκροπόλεως καὶ τὴν πρὸ αὐτοῦ στενομήκη γλῶσσαν. Τὸ ὑψηλότερον ἐκ τῶν ἐν λόγῳ πλατωμάτων, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν ἀκρόπολιν αὐτῆς, εὐρίσκεται κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτῆς ἥμισυ εἰς ὕψος 683.30 μέτρων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης².

Ἡ περιγραφεῖσα λοφοσειρὰ παραρρέεται κατὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτῆς

¹ Ὁ ΠΟΛΥΒΙΟΣ (IV 78. 3) γράφει ὅτι ἡ Ἀλίφειρα κεῖται ἐπὶ λόφου πανταχόθεν κρημνώδους ἔχοντος πλεῖον ἢ δέκα σταδίων πρόσβασιν ἥτοι περιφερειακὴν ἀνάβασιν μήκους ἄνω τῶν 1850 μ.

² Ἐσφαλμένως ὁ BÉCARD (ἐν Rev. Arch. 36 (1910), σ. 365, ἐν Les Phéniciens et l'Odyssee I, 1902, σ. 111 καὶ ἐν Navigations d'Ulysse, Paris 1928, 208) ἀναγράφει ὡς ὑψόμετρον τῆς κορυφῆς 822 μ., ἐν ᾗ τοῦτο ἰσχύει διὰ τὴν Ζάχαν, ὡς ἤδη ὑπέδειξεν ὁ Ε. ΜΕΥΕΡ, Museum Helveticum 14 (1957), σ. 86, σημ. 93.

πλευρὰν ἀπὸ τὸν «Φαναρίτικον», μικρὸν χεῖμαρρον¹, ὅστις ἀφορμώμενος ἀπὸ τὸ πρὸς Ν. γειτονικὸν χωρίον Φανάρι καὶ διερχόμενος πρὸς Δ. τῆς Μο- νῆς Σεπετοῦ (βλ. πίν. 1) ταυτίζεται πρὸς τὸν ἀρχαῖον Κελάδωνα² ἢ Κέλα- δον³, νότιον παραπόταμον τοῦ Ἀλφειοῦ⁴. Ὁ χεῖμαρρος οὗτος σημειοῦται

Εἰκ. 5. Ἀποψὶς τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἀλιφείρας καὶ τῆς πρὸ αὐτῆς στενομήκουσ γλώσσης.

ἐπὶ τοῦ προχείρου τοπογραφικοῦ σχεδίου τοῦ LEAKE⁵ (εἰκ. 6, ἄνω), ὅπερ ἀρ- γότερον ἀντέγραψε καὶ ὁ CURTIUS⁶ (εἰκ. 6, κάτω), ἀλλ' ἢ διαδρομή του, τὴν ὁποίαν ὁ LEAKE παριστάνει ὡς ἀγκαλιάζουσιν τὸν λόφον τῆς Ἀλιφείρας δὲν εἶναι ἡ ὀρθή, διότι ὁ Φαναρίτικος δὲν περιβάλλει ἀλλὰ ρέει περίπου παραλλήλως πρὸς τὸν λόφον καὶ μάλιστα εἰς ἱκανὴν ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀπόστασιν (πίν. 1).

Ἡ ἀπόστασις τῆς κορυφῆς τῆς λοφοσειρᾶς ἀπὸ τῆς γειτονικῆς Ἡραίας εἶναι τέσσαρες καὶ ἡμίσεια ὥραι ἤτοι περίπου τεσσαράκοντα σταδίων, ὅσον δηλαδὴ ἀναφέρει καὶ ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ⁷, ὅτι ἀπέχει ἡ Ἀλίφειρα ἀπὸ τῆς Ἡραίας. Ὁρθῶς λοιπὸν ἐταύτισε πρὸ 150 καὶ πλέον ἐτῶν ὁ ὀξυνούστατος

¹ LEAKE, Travels in the Morea II 183, σ. 72.

² ΟΜ. Ἰλ. Η 133, ΗΣΥΧ. ἐν λ. Κελάδων... ποταμὸς Ἀρκαδίας.

³ ΠΑΥΣ. VIII 38. 9. LOLLING, Hell. Landeskunde, σ. 174. Βλ. σχετικῶς H. EBELING, Lex. Homericum I, 748.

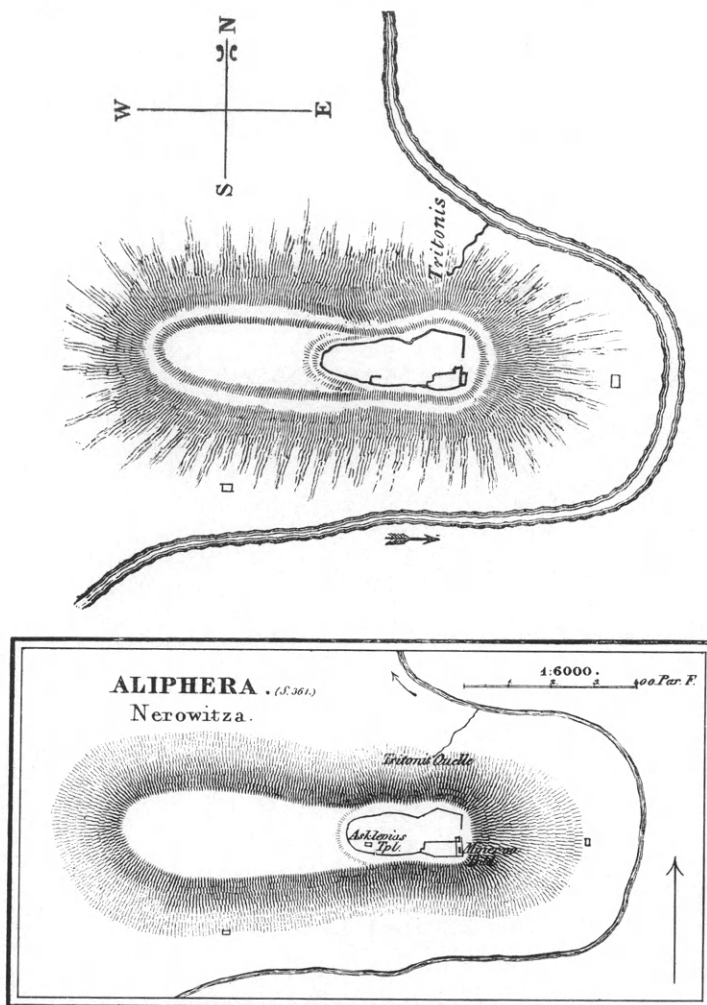
⁴ BURSIA, Geogr. v. Griech. II, Leipzig 1868, 234.

⁵ Ε.δ. II, 72.

⁶ Peloponnesos I, Gotha 1851, σ. 360.

⁷ VIII 26. 4.

LEAKE¹ καὶ μετ' αὐτὸν πολλοὶ ἄλλοι (CRAMER², ROSS³, CURTIUS⁴ κλπ.) τὸ Κάστρον τῆς Νεροβίτσας πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἀλίφειραν. Ἐπεκυρώθη

Εἰκ. 6. Πρόχειρα τοπογραφικὰ διαγράμματα τοῦ κάστρου τῆς Νεροβίτσας (Ἀλιφείρας).
Ἄνω κατὰ LEAKE, κάτω κατὰ CURTIUS.

δ' ἄλλως τε ἀναμφισβητήτως ἡ ταύτισις αὕτη καὶ δι' ἐπιγραφῶν εὐρεθεισῶν κατὰ τὰς ἀνασκαφάς, ὥς ἐνήργησα ἐπὶ τοῦ λόφου ἀπὸ τοῦ 1932 μέχρι τοῦ 1935, ἐντολῇ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

¹ Travels in the Morea II, London 1830, σ. 71.

² A Geographical and Historical Description of ancient Greece, τ. II, 1826, σ. 326.

³ Reisen im Peloponnes, Berlin 1841, σ. 102-3.

⁴ Peloponnesos I, 360 ἐξ. πίν. VII καὶ 361-3, 393, II, 8.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΟΝΟΜΑΣΙΑ

Ὡς τόσαι ἄλλαι πόλεις τῆς Ἀρκαδίας οὕτω καὶ ἡ Ἀλίφειρα φέρεται ὡς ἐπώνυμος ἐνὸς τῶν κατὰ τὴν παράδοσιν 50 υἱῶν τοῦ Λυκάονος¹, υἱοῦ τοῦ μυθικοῦ βασιλέως τῶν Ἀρκάδων Πελασγοῦ², τοῦ Ἀλιφήρου³. Κατὰ τινα ἐν τούτοις ἐπιγραφὴν τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος, ἀναγνωσθεῖσαν τὸ 1902 ὑπὸ τοῦ Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ καὶ δημοσιευθεῖσαν τὸ 1914 ὑπὸ τοῦ HILLER v. GAERTRINGEN⁴, χαραγμένην δ' ἐπὶ ἐπιτυμβίου μνημείου τῆς (περὶ οὗ κατωτέρω), ἡ Ἀλίφειρα χαρακτηρίζεται ὡς «ἀρχαῖον κτίσμα τοῦ Ἀλίου»⁵. Εἶναι ἄρα γε τὸ Ἀλίοφον αὐτὸ σύντμησις τοῦ Ἀλίουφου;

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γραφὴν τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ παραλήγουσα αὐτοῦ ἐξεφέρετο παλαιότερον διὰ τῆς διφθόγγου ει — Ἀλίφειρα. Οὕτω πράγματι εὐρίσκομεν αὐτὴν εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Ὀλυμπίας⁶ τοῦ 3ου π.Χ. αἰ., εἰς ἄλλας τρεῖς ὑπ' ἐμοῦ ἐν Ἀλίοφειρᾳ εὐρεθεῖσας ἐπιγραφάς⁷, τοῦ 3ου ἐπίσης π.Χ. αἰῶνος, εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν θεωροδόκων τῶν Δελφῶν⁸ τοῦ α' τετάρτου τοῦ 2ου π.Χ. αἰ., παρὰ ΠΟΛΥΒΙΟΥ⁹ καί, τέλος,

¹ Ἐξ ἄλλων υἱῶν τοῦ Λυκάονος, ἰδρυτῶν πόλεων τῆς Ἀρκαδίας, ὀνομάσθησαν: ἐκ τοῦ Ἡραιέως ἡ γειτονικὴ πρὸς τὴν Ἀλίφειραν Ἡραία (ΠΑΥΣ. VIII 3. 4 καὶ 26. 6), ἐκ τοῦ Γόρτυνος ἡ Γόρτυς (αὐτ. VIII 4. 8), ἐκ τοῦ Φιγάλου ἡ Φιγάλεια (αὐτ. VIII 5. 7, 39. 2), ἐκ τοῦ Μαντινέως ἡ Μαντινεία (αὐτ. VIII 3. 4 καὶ 8. 4), ἐκ τοῦ Κλείτορος ὁ Κλείτωρ (αὐτ. VIII 4. 4 καὶ 21. 2), ἐκ τοῦ Πάλλαντος τὸ Παλλάντιον (VIII 3. 1) καὶ ἐκ τοῦ Τριφύλου ἡ Τριφυλία (ΠΟΛΥΒ. IV 77. 8) κλπ. Πρβλ. καὶ ΑΠΟΛΛΟΔ. III 8. 1, ὁ πῖναξ τοῦ ὁποίου παρουσιάζει διαφορὰς τινας πρὸς τὸν τοῦ Πausανίου. Βλ. σχετικῶς καὶ ROSCHER, Lex. der Mythologie τ. II, 2 στ. 2169-2170.

² ΗΣΙΟΔ. Ἀπόσπ. 44 [71] A. Rzach.

³ ΠΑΥΣ. VIII 26. 4. — ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. 75 ἐν λ. Ἀλίφειρα. — Ἀληθῶς εἰπεῖν οἱ κώδικες τοῦ Pausανίου ὀνομάζουσι τὸν Ἀλίουφον ἄλλος μὲν Ἀλίουφον, ἄλλος Ἀλίουφον ἢ Ἀλίουφον καὶ ἄλλος Ἀλίουφον. Πρβλ. HITZIG-BLÜMNER, Paus. III 1, σ. 5, σημ. 13.

⁴ AE 1914, 134=Suppl. Ep. Gr. XI, 1139. Βλ. σχετικῶς καὶ τὸ περὶ τῶν ἐπιγραφῶν κεφάλαιον.

⁵ Τὴν ὁρθὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ὀνόματος παρέσχε τελευταῖον ὁ W. PHEK, Griech. Versinschriften, Berlin I, 1955, ἀριθ. 1505, σ. 447.

⁶ Inschr. von Olympia, Berlin 1896, ἀριθ. 48, ἐνθα ἡ ἐπιγραφὴ φέρεται ὡς τοῦ 2ου π. Χ. αἰ. ἐν ᾧ κατὰ HILLER v. GÄRTRINGEN (IG V, 2, σ. 105) πρέπει νὰ ἐχαράχθη πρὸ τοῦ 219.

⁷ Βλέπε περὶ τούτων κατωτέρω, εἰς τὸ περὶ τῶν ἐπιγραφῶν κεφάλαιον.

⁸ FLASSART ἐν BCH 45 (1921), σ. 12 II στ. 80: ἐν Ἀλίοφειρᾳ Εὐθύδαμος Ξενοκράτης.

⁹ IV 77. 10 καὶ 78. 3 καὶ 8.

εἰς νομίσματα τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας¹ (βλ. εἰκ. 7). Τοῦναντίον εἰς ἐπιγραφὴν ἐπὶ ἀναγλύφου τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, δημοσιευθεῖσαν εἰς CIG², ἀπαντᾷ τὸ ἐθνικὸν Ἀλιφηρεῖ γεγραμμένον διὰ τοῦ ἡτα. Διὰ τοῦ ἡτα ἐπίσης ἀπαντᾷ γεγραμμένον τὸ θηλυκοῦ γένους ἐθνικὸν Ἀλιφηρεία³ εἰς ἐπιγραφὴν ἐπιτυμβίου κιονίσκου τοῦ ἀθηναϊκοῦ Κεραμικοῦ⁴.

Παρὰ ΣΤΕΦΑΝΩ ΤΩ ΒΥΖΑΝΤΙΩ⁵ οἱ μὲν κώδικες γράφουσι τὴν παραλήγουσαν διὰ τῆς διφθόγγου εἰ (ὡς ἄλλως τε καὶ αὐτὸς ὁ ΣΤΕΦΑΝΟΣ ρητῶς ἀναφέρει), οἱ δ' ἐκδύται⁶, κακῶς, διὰ τοῦ ἡτα. Διὰ τοῦ ἡτα ὡσαύτως γράφεται τὸ ὄνομα καὶ παρὰ ΠΑΥΣΑΝΙΑ⁷, Aliphera δὲ ὑπὸ τοῦ ΤΙΤΟΥ ΛΙΒΙΟΥ⁸ καὶ τοῦ ΠΛΙΝΙΟΥ⁹. Ἀργότερον ἐπίσης ὁ ΗΣΥΧΙΟΣ γράφει διὰ τοῦ ἡτα τὴν λ. Ἀλίφηραν, χαρακτηρίζων τὴν πόλιν ὡς κώμην Θράκης (προφανῶς ἐκ πλάνης). Τέλος ὁ ΣΟΥΠΛΑΣ¹⁰ ἐν λ. [ἐκδ. Adler I 1963] ἀναγράφει τὴν πόλιν Ἀλίφειραν καὶ τὸ ἐθνικὸν Ἀλιφειρεὺς διὰ τῆς διφθόγγου εἰ.

Τὸ ὄνομα Ἀλίφηρα ἐθεωρήθη παλαιότερον ὑπὸ τοῦ FICK¹⁰ ὡς προελληνικόν (πελασγικόν). Τὸ πρῶτον συνθετικὸν αὐτοῦ Ἀλι — καίπερ μικρασιατικὸν στοιχεῖον (πρβ. Ἀλικαρνασσός, Ἀλίσαρνα κλπ.) — ὅμως ἐσχετίσθη ὑπὸ τοῦ FICK καὶ πρὸς τὸ τοῦ ἰθακησίου Ἀλιθέρσου¹¹ καὶ πρὸς τὸ τοῦ Ἀλιρροθίου, υἱοῦ τοῦ Ποσειδῶνος¹². Ἀφ' ἐτέρου τὸ δεύτερον συνθετικὸν -φηρεα συνεδυσάσθη ὑπὸ τοῦ KRETSCHMER¹³ πρὸς τὰ ὁμηρικὰ Φηρῇ ἢ Φηραί, ὧν ὁ ἐπώνυμος Ἀφαρεὺς¹⁴ καὶ οἱ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντες Ἀφαρητιάδαι, θὰ προῆλθον διὰ τῆς προσθήκης τοῦ μικρασιατικοῦ προθετικοῦ α-, ὅπερ ἐν τούτοις ἀπεβλήθη ἐξ ἐλληνικῶν ὀνομάτων τῆς Λυκίας καὶ τῆς Παμφυλίας, ὡς ἐσημείωσεν ὁ HEUBECK¹⁵. Ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ FICK¹⁶ παρέβαλε τὸ Ἀλίφειρα

¹ HEAD, Hist. Num., ed. Oxford 1911, σ. 418: ΑΧΑΙΩΝ ΑΛΙΦΕΙΡΕΩΝ.

² II 1936, 2. βλ. καὶ Collection of Ancient Greek Inscriptions in the British Museum nr. 1154.

³ Τὸ θηλυκὸν τοῦ ἐθνικοῦ Ἀλιφηρεὺς ἐγράφη ἐδῶ Ἀλιφηρεία ἀντὶ Ἀλιφηρεῖς. Βλέπε σχετικῶς πρὸς τὸν τύπον τοῦτον τὴν λίαν πιθανὴν ἐρμηνείαν, ἣν παρέσχεν ὁ L. ROBERT ἐν Hellenica τ. II, σ. 72.

⁴ IG II/III 3,2, ἀρ. 8046.

⁵ ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. 75: Ἀλίφηρα πόλις Ἀρκαδίας, ἀπὸ Λυκάονος παιδὸς Ἀλιφῆρου. Ὁ πολίτης Ἀλιφηρεὺς. Ἐθρεται ἢ παραλήγουσα διὰ διφθόγγον.

⁶ Μόνον ὁ WESTERMANN (Lipsiae 1839) διατηρεῖ τὴν διὰ τοῦ εἰ γραφήν.

⁷ VIII 26. 5, 6. - 27, 4. Βλ. καὶ τὸ ἐθνικὸν VIII 27. 5.

⁸ XXVIII 8. 6 καὶ XXXII 55.

⁹ IV 22.

¹⁰ Vorgriechische Ortsnamen, Göttingen 1905, σ. 136.

¹¹ OM. Ὀδ. β 157, 258, ρ 63, ω 451.

¹² ΠΑΥΣ. I 21. 4 καὶ 28. 4.

¹³ Glotta 21 (1933), 88.

¹⁴ Πρβ. U. v. WILAMOWITZ, Isyllos von Epidauros, Berlin 1876, σ. 55, σημ. 29.

¹⁵ Beiträge zur Namenforschung VII, 1958, 8 ἐξ.

¹⁶ Ε.δ. σ. 93.

πρὸς τὸ τοῦ Ἑρετρικοῦ δήμου Αἰγλεφείρη, τοῦθ' ὅπερ ἐδέχθησαν ὡς πολὺ πιθανώτερον ὁ HOFFMANN¹ καὶ ὁ T. W. ALLEN².

Πολὺ παλαιότερον ὁ VICTOR BÉRARD, δεχθεὶς ὡς θέσιν τῆς ὁμηρικῆς Πύλου³ τὴν ὑπὸ τῶν ἐλληνιστικῶν ἐρμηνευτῶν τοῦ Ὀμήρου—τῶν ὁμηρικῶν τέρων τοῖς ἔπεσιν, κατὰ ΣΤΡΑΒΩΝΑ (VIII 3.7, c 339)—καθορισθεῖσαν, ἦτοι τὴν ἐν Τριφυλίᾳ⁴ καὶ μεταξὺ τῶν πόλεων Σαμικοῦ καὶ Λεπρέου, ἐταύτισεν ἐπιμόνως τὴν Ἀλίφειραν⁵ πρὸς τὴν ὁμηρικὴν πόλιν Φηρῶν⁶ ἢ Φηράς⁷, ἔνθα κατῴκει ὁ πλούσιος Διοκλῆς, ὁ ἐκ τοῦ ποταμοῦ Ἀλφειοῦ τὴν καταγωγὴν ἔλκων⁸. Πλὴν ἄλλ' ὅμως ἡ ἐπὶ μόνῃς τῆς ὁμοιότητος τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς ἐκ τοῦ Ἀλφειοῦ καταγωγῆς τοῦ ἐν Φηρῇ οἰκοῦντος Διοκλέους, θεμελιωθείσα ὑπὸ τοῦ BÉRARD ταύτισις τῶν ὁμηρικῶν Φηρῶν⁹ πρὸς τὴν Ἀλί-

¹ Ionic Dialect, σ. 13, 15.

² JHS 30 (1910), 298.

³ REGr. 34 (1899), 84 ἐξ. 36 (1900), 364. Les Phéniciens et l'Odyssée I, 111 καὶ II, 208.

⁴ Ὡς γνωστὸν πλὴν τῆς καὶ σήμερον οὕτως ὀνομαζομένης μεσσηνιακῆς Πύλου, ἦτοι τῆς παρὰ τὸ Κορυφάσιον, δύο ἄλλοι ἀκόμη τόποι ἔφερον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὸ ὄνομα Πύλος, διεκδικοῦντες τὴν τιμὴν νὰ θεωροῦνται ὡς πατρίς τῶν Νηλεϊδῶν. Ὁ εἰς ἐξ αὐτῶν εὐρίσκετο εἰς τὴν Ἥλειαν κατὰ τὸν Ἄνω Ἀλφειόν (ΣΤΡΑΒ. VI 3.7, σ. 339. ΠΑΥΣΑΝ. VI 22.5), ὁ δ' ἄλλος εἰς τὴν Τριφυλίαν, μεταξὺ Σαμικοῦ καὶ Λεπρέου (ΣΤΡΑΒ. VIII 3.1, 3.3, 3.14 καὶ VIII 24 ἐξ.). Εἶναι μάλιστα πιθανὸν ὅτι καὶ τρίτον ἀκόμη χωρίον διεξεδίκει τὴν αὐτὴν τιμὴν, κείμενον κατὰ τὴν ἀκτὴν τῆς Ἥλειας, νοτίως τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ (βλ. σχετ. Ε. ΜΕΥΕΡ, ἐν RE *Pylos* 4). Ἐκ τῶν τριῶν ἀνωτέρω τοποθεσιῶν τῶν φερουσῶν τὸ ὄνομα Πύλος ἡ μὲν μεσσηνιακὴ ἀπεκλείσθη ὑπὸ πολλῶν ὁμηριστῶν ὡς μὴ πληροῦσα τὰ δεδομένα τοῦ ὁμηρικοῦ ἔπους, ἅτινα προσσημῶζοντο πολὺ καλύτερον πρὸς τὴν τριφυλιακὴν Πύλον. Ἀφ' ἧς μάλιστα ἐποχῆς ὁ DÖRRFELD ἀπεκάλυψε παρὰ τὸν Κακόβατον τῆς Τριφυλίας θολωτοὺς τάφους καὶ ἐπὶ λοφίσκου τὰ λείψανα προϊστορικοῦ ἀνακτόρου, ἅτινα ἐταύτισε πρὸς τὰ τοῦ Νέστορος (AM 33 (1908), 296. 38 (1913), 97 ἐξ.) ἡδραϊώθη ἔτι μᾶλλον ἡ πίστις περὶ τῆς τριφυλιακῆς Πύλου ὡς πατρίδος τοῦ Νέστορος.

Ἐμμένουσι μάλιστα οἱ ἐρευνῆται εἰς τὴν πίστιν τῶν ταύτην καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ καὶ τοῦ BLEGEN ἀποκάλυψιν τοῦ παρὰ τὴν Χώραν (πρῶην Λιγούδισταν) τῆς Τριφυλίας θαυμασίου ἀνακτόρου τοῦ Ἄνω Ἑγγλιανοῦ, ὅπερ ὁ BLEGEN θεωρεῖ ὡς τὸ τοῦ Νέστορος (AJA 57 (1953), 64, 59 (1955), σ. 36, 60 (1956), σ. 101· βλ. καὶ τὰς ἐν τ. 68 (1964), σ. 95, σημ. 1 συμπληρωματικὰς μνείας). Ὀφείλεται δ' ἡ ἐμμονὴ αὕτη εἰς τὸ ὅτι ὁ Ἄνω Ἑγγλιανὸς δὲν συμβιβάζεται καὶ αὐτός, ὡς ἡ μεσσηνιακὴ Πύλος, πρὸς τὰ δεδομένα τοῦ ἔπους σχετικῶς πρὸς τὰ εἰς Πύλον καὶ Σπάρτην ταξίδια τοῦ Τηλεμάχου, ἐπειδὴ κεῖται 54 ὅλα χιλιόμετρα νοτιώτερον τοῦ Κακοβάτου (βλ. σχετικῶς Ε. ΜΕΥΕΡ, Mus. Helveticum 14 (1957), σ. 82 καὶ RE XXIII 2 (1959), στ. 2143) καὶ 17 μόνον χιλιόμετρα βορείως τῆς μεσσηνιακῆς Πύλου.

⁵ Rev. Arch. 34 (1899), σ. 84, 85. 36 (1900), σ. 365 ἐξ. Les Phéniciens et l'Odyssée I, 111 ἐξ. Les navigations d'Ulysse II, Paris (1928), 208 ἐξ.

⁶ OM. Ἰλ. E 543.

⁷ OM. Ὀδ. γ 488 καὶ ο 186.

⁸ OM. Ἰλ. E 544.

⁹ Αἱ ὁμηρικαὶ Φηραί ἐταυτίσθησαν παλαιότερον εἴτε πρὸς πρὸς τὴν σημερινὴν Καλαμάταν εἴτε πρὸς τὴν δίωρον ἀπ' αὐτῆς ἀπέχουσιν καὶ ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ Ταυγέτου κειμένην Γιάννιτσαν (Π. Α. ΚΟΜΝΗΝΟΣ, Ἀρχαιολ. διατριβαί, Τρίπολις 1874, σ. 1-21. Α. ΠΕΤΡΙΔΗΣ, Ἀρχαιολ. καὶ ἱστορικὴ ἔρευνα περὶ Φαρῶν καὶ Καλαμῶν, 1875. Ε. PERNICE, AM 19 (1894), σ. 362 ἐξ. Δ. ΔΟΥΚΑΚΗΣ, Μεσσηνιακὰ Φαρῶν καὶ Καλαμῶν, Ἀθήναι 1906. Α. Ν. ΣΚΙΑΣ, Τοπογραφικὰ καὶ ἐπι-

φηραν ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ ALLEN¹, τοῦ BÖLTE², τοῦ BRANDENSTEIN³ καὶ τοῦ ERNST MEYER⁴, ἐπειδὴ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ Ἀλίφειρα δὲν κεῖται ἐπὶ τοῦ δρόμου, ὅστις συνέδεε τὴν Σπάρτην πρὸς τὴν Πύλον, ἐν ᾧ τοῦναντίον ἐπ' αὐτοῦ ἔκειτο ἡ ἀρκαδικὴ Φηρή⁵, εἰς τὴν ὁποίαν, κατὰ τὴν Τηλεμάχειαν⁶, διενυκτέρευσαν, μετὰ διαδρομὴν ὁλοκλήρου ἡμέρας, ὁ Πεισίστρατος μετὰ τοῦ Τηλεμάχου, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ἡ Ἀλίφειρα εὐρίσκεται πολὺ πλησίον τῆς τριφυλιακῆς Πύλου. Ἡ προελληνικότης ἐν τούτοις τοῦ ὀνόματος τῆς Ἀλιφείρας συντεθειμένου ἐκ τοῦ *αλι*- καὶ τοῦ *-φηρα* δὲν ἀποκλείεται, κατὰ MEYER (ἔ.δ. σ. 87), ἀφοῦ καὶ τὸ σύνθηες ὄνομα Φαρά, Φαραί, Φηρά, Φηραὶ κλπ. εἶναι προελληνικὸν καί, ὥς ἤδη εἵπομεν, τὸ ὑπεστήριξεν ὁ KRETSCHEMER (Glotta 21, 1933, 88), καθ' ὃν ἐσχηματίσθη ἐξ αὐτοῦ τὸ Ἀφαρεύς, τῇ προσθήκῃ τοῦ χαρακτηριστικοῦ διὰ τὰς μικρασιατικὰς γλώσσας προθετικοῦ *a* ἢ τοῦ ἐπίσης μικρασιατικοῦ, κατὰ FICK (ἔ.δ.), *αλι* —.

Πρέπει δ' ἐπίσης νὰ σημειωθῇ, καὶ ὅτι προϊστορικὰ λείψανα δὲν εὐρέθησαν, τοῦλάχιστον μέχρι τοῦδε, εἰς Ἀλίφειραν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς μου.

γραφικὰ τῶν ἐν Μεσσηνί Φαρῶν, AE 1911, 107 ἐξ). Ὁ M. N. VALMIN (Études topographiques sur la Messénie ancienne, Lund 1930, σ. 209) δέχεται, ὅτι αἱ μεσσηνιακαὶ Φαραὶ ἐξετείνοντο κατὰ τε τὴν Καλαμάταν καὶ τὴν Γιάννισαν. Σήμερον αἱ μεσσηνιακαὶ Φαραὶ δὲν θεωροῦνται πλέον, ὅτι συμπίπτουν πρὸς τὰς ὁμηρικὰς, ἐπειδὴ ἡ μέσφ αὐτῶν δι' ἀμάξης μεταβάσεις τοῦ Τηλεμάχου εἰς Σπάρτην ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπιβάλλει τὴν δυσχερεστάτην ἂν μὴ ἀδύνατον δι' ἀμάξης ὑπερπήδησιν τοῦ Ταυγέτου (πβλ. BURSIA, Geogr. II, 104 καὶ 105, σημ. I, BÉCARD, RA 1900, 68) παρὰ τὰ περὶ τοῦ ἐναντίου ὑπὸ τοῦ PERNICE (AM 19 (1894), σ. 355 ἐξ.) γραφέντα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐκ Πύλου εἰς Σπάρτην διαδρομὴ εἶναι πολὺ μακροτέρα, μὴ δυναμένη νὰ διανυθῇ ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ὥς ἀπαιτεῖ τὸ Ἔπος.

¹ JHS 30 (1910), σ. 298.

² RE XIX (1938), 1807.

³ RE ἔ.δ.

⁴ Museum Helveticum 14 (1957), σ. 86.

⁵ Ὁ DÖRPFELD (Leukas, 1905, p. v. καὶ AM 38 (1913), σ. 120), καίπερ δεχόμενος τὴν ἄποψιν τοῦ BÉCARD ὅτι οἱ δύο νέοι (Πεισίστρατος καὶ Τηλέμαχος) διέτρεξαν τὴν ἀπὸ Σπάρτης εἰς τὸ Ἴόνιον πέλαγος διαδρομὴν, ἀκολουθοῦντες τὸν ροῦν τοῦ Εὐρώτα καὶ τοῦ Ἀλφειοῦ, ὅμως τοποθετεῖ τὸν ἐνδιάμεσον αὐτῶν σταθμὸν καὶ τὴν κατοικίαν τοῦ Διοκλέους οὐχὶ εἰς τὴν Ἀλίφειραν, ὥς ὁ BÉCARD, ἀλλὰ παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Λεοντάρη καὶ τὸν ἄνω Ἀλφειὸν (βλ. σχετικῶς καὶ τὸν πίν. I τοῦ ἔργου Alt-Ithaka τοῦ DÖRPFELD (τόμ. I, München 1927) ἢ τοῦ «ὁμηρικὸν» χάρτην, ἐφ' οὗ δι' ἐστιγμένης γραμμῆς σημειοῦται ἡ πορεία τοῦ Τηλεμάχου). Ὅτι δ' ἐκεῖ πλησίον θὰ εὐρίσκετο ἡ ὁμηρικὴ Φηρή δέχεται καὶ ὁ E. MEYER (Mus. Helvet. 8 (1851), 126) καὶ ὁ ALLEN (ἔ.δ. σ. 299), ὅστις προσθέτει α) ὅτι τὸ ὄνομά της θὰ ἐγάθη κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους καὶ β) ὅτι ὁ ΕΦΟΡΟΣ (Frg. 97: Müller FHG I, σ. 261) ἀναφέρει ἀρκαδικὴν κόμην Φορίειαν, ὄνομα συγγενὲς πρὸς τὸ Φερία - Φεραί. Τὴν εἰς τὸ ὄροπέδιον τῆς Μεγαλοπόλεως τοποθέτησιν τῆς ἀρκαδικῆς Φηρῆς ἐδέχθη καὶ ὁ E. MEYER (Mus. Helveticum 8 (1951), σ. 126 καὶ 14 (1957), σ. 82), ὅστις πρὸ τινων ἐτῶν προέτεινεν ἀκόμη (Mus. Helv. 14 (1957), σ. 86) ὅτι ἔχνη τῆς ὁμηρικῆς ἀρκαδικῆς Φηρῆς - Φαρᾶς θὰ πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν εἰς μίαν, ἀρκαδικὴν πάντως, πόλιν Φαρὰν ἀναφερομένην εἰς δελφικὴν ἐπιγραφὴν θεωροδόκων, τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, δημοσιευθεῖσαν παλαιότερον μὲν ὑπὸ τοῦ POMTOW (Klio 15, 1918, 1 ἐξ., ἀρ. 33) ὁρθότερον δ' ἀναγνωσθεῖσαν ἔπειτα ὑπὸ τοῦ G. DAUX (REGr. 62 (1949), 6). Κατὰ τὸν E. MEYER ἡ ἐν τῇ δελφικῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερομένη ἀρκαδικὴ πόλις Φαρὰ-Φηρή θὰ πρέπει νὰ εὐρίσκετο μετὰ τὸν Παλλαντίου καὶ Μεθυδρίου τῆς Ἀρκαδίας (Mus. Helv. 14 (1951), σ. 86).

⁶ OM.² Od. σ. 185-188.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΙΣΤΟΡΙΑ

Παρά τὴν προελληνικότητα τοῦ ὀνόματός της ἡ λοφοσειρὰ τῆς Ἀλιφείρας δὲν ἀπεδείχθη—μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον—ὅτι κατῳκεῖτο εἰς προϊστορικοὺς χρόνους. Τοῦναντίον ἐκ τῶν εὐρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν (περὶ ὧν κατωτέρω θὰ γίνῃ ἐκτενὴς λόγος) προκύπτει ἀσφαλῶς, ὅτι τὸ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως αὐτῆς ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς ὑφίστατο ἤδη περὶ τὸ 550 π.Χ., ὃ δὲ περίπτερος ναὸς τῆς θεᾶς ἀνηγέρθη μεταξὺ τοῦ 500 καὶ τοῦ 490 π.Χ. Ἀφ' ἐτέρου ἐκ τῶν δύο σπουδαιότερων περὶ Ἀλιφείρας γραπτῶν πηγῶν, ἦτοι τοῦ ΠΟΛΥΒΙΟΥ (IV 78. 5) καὶ τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ (VIII 26. 7) πληροφορούμεθα, ὅτι ὁ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀθηνᾶς κολοσσιαῖος χαλκοῦς ἀνδριὰς τῆς θεᾶς ἦτο ἔργον τοῦ ἀνδριαντοποιοῦ Ὑπατοδώρου, ὅστις, καθ' ἃ στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ ΠΛΙΝΙΟΥ¹ ὑπεστήριξεν ὁ CARL ROBERT², ἤκμασε πρὸ τοῦ 372 π.Χ. Εἶναι κατὰ ταῦτα ἀσφαλῶς βεβαιωμένα ἢ κατὰ τὸν 6^{ον} καὶ τὸν 5^{ον} π.Χ. αἰ. ὑπαρξίς καὶ λειτουργία τοῦλάχιστον τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς, ἀναμφιβόλως δὲ καὶ τῆς πόλεως τῆς Ἀλιφείρας, πολιοῦχος τῆς ὁποίας ἦτο ἡ παρ' αὐτὴν γεννηθεῖσα Ἀθηνᾶ.

Διὰ τὸν 4^{ον} αἰῶνα οὐδεμίαν περὶ Ἀλιφείρας γραπτὴν ἢ ἐπιγραφικὴν μαρτυρίαν ἔχομεν. Ἐκ τῶν λεγομένων μόνον ὑπὸ τοῦ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ³ συνάγομεν, ὅτι ἐν ἔτος μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις τῆς Θεσπικῆς ἥτταν τῶν Λακεδαιμονίων ὑπὸ τῶν Θηβαίων (ἦτοι τὸ 370 π.Χ.) ὅλαι αἱ πόλεις τῆς Ἀρκαδίας, ἐπομένως καὶ ἡ, κατὰ ΠΟΛΥΒΙΟΝ⁴, ἐξ ἀρχῆς (ἦτοι παλαιόθεν) εἰς τὴν Ἀρκαδίαν ἀνήκουσα Ἀλίφειρα, προσεχώρησαν εἰς τὸ λεγόμενον Ἀρκαδικὸν ἦτοι τὸ κοινὸν τῶν Ἀρκαδῶν. Αἱ αὐταὶ δὲ πάλιν ἀρκαδικαὶ

¹ Nat. Hist. XXXIV 50.

² Hermes 25 (1890), σ. 418-419 καὶ 35 (1900), 193-4. Πβλ. καὶ LIPPOLD RE IX (1916), σ. 250-2.

³ Ἑλλην. VI 5. 16-13 ἐξ. 22.

⁴ IV 77. 10: τὴν τῶν Ἀλιφειρῶν πόλιν, οὖσαν, ἐξ ἀρχῆς (ὑπ') Ἀρκαδίαν [καὶ Μεγαλόπολιν]. Ὅρθως ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Πολυβίου τοῦ TH. BÜTTNER-WOBST τὸ καὶ Μεγαλόπολιν ἐτέθη ἐντὸς ἀγκυλῶν διότι ἡ Ἀλίφειρα ὑπῆχθη ἀργότερον εἰς τὴν Μεγαλόπολιν.

πόλεις συνέβαλον μετ' οὐ πολὺ πᾶσαι (371-367)¹ ὑπὸ τε προθυμίας καὶ διὰ τὸ ἔχθος τὸ Λακεδαιμονίων² εἰς τὸν προτροπῇ τοῦ Ἐπαμεινώνδου³ καὶ πρὸς ἀντίκρουσιν τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σπαρτιατῶν συντελεσθέντα συνοικισμὸν τῆς Μεγαλοπόλεως⁴, τοῦ ὁποίου ρητῶς φέρεται ὡς μετασχοῦσα καὶ ἡ Ἀλίφειρα⁵, ὁπότε πολλοὶ κάτοικοι αὐτῆς τὴν ἐγκατέλιπον ἵνα μετοικήσωσιν εἰς Μεγαλόπολιν⁶. Κατέστη λοιπὸν ἐφεξῆς ἡ Ἀλίφειρα πόλισμα⁷ ἂν καί, ὡς λέγει ὁ αὐτὸς ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ⁸, οἱ κάτοικοί της ἐξηκολούθησαν καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς του (μέσων τοῦ 2^{ου} μ.Χ. αἰ.) νὰ τὴν χαρακτηρίζουν ὡς πόλιν, τοῦθ' ὅπερ κάμνει πάντοτε καὶ ὁ ΠΟΛΥΒΙΟΣ⁹, ὡς καὶ αἱ εὗρεθείσαι ἐπιγραφαὶ τοῦ 3^{ου} καὶ 2^{ου} αἰ.

Ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῆς Μεγαλοπόλεως παρέμεινεν ἡ παλαιὰ Ἀλίφειρα μέχρι τοῦ 244 π.Χ., ὅτε ὁ τύραννος τῆς Μεγαλοπόλεως Λυδιάδας¹⁰ παρεχώρησεν αὐτὴν εἰς τοὺς Ἡλείους ἔναντι προσωπικῶν ἀνταλλαγμάτων, ὡς ρητῶς μαρτυρεῖ ὁ ΠΟΛΥΒΙΟΣ¹¹.

¹ Βλ. ΔΙΟΔ. ΣΙΚ. XV 72. 4. SCHWABH ἐν RE IV A (1931), στ. 1266. ΒΕΛΟCH, Griech. Gesch. III 2², 169 ἐξ. Κατὰ ΠΑΥΣΑΝΙΑΝ VIII 27. 6: *συνφκίσθη δὲ ἡ Μεγάλη πόλις ἐναντιῷ τε τῷ αὐτῷ καὶ μησίν [τε] ὀλίγοις ὕστερον ἢ τὸ πταίσμα (=ἦττα) ἐγένετο Λακεδαιμονίων τὸ ἐν Λεύκτροις ἦτοι μῆν᾽ αἰνας μετὰ τὸ 371 π.Χ.*

² ΠΑΥΣ. VIII 27. 3: *πόλεις δὲ τοσαύτῃς ἦσαν ὅσας ὑπὸ τε προθυμίας καὶ διὰ τὸ ἔχθος τὸ Λακεδαιμονίων πατρίδας σφίσιν οὖσας ἐκλιπεῖν ἐπειθόντο οἱ Ἀρκάδες: Ἀλέα, Παλλάντιον... Ἀλίφειρα κλπ. Πρβ. καὶ VIII 27. 1 καὶ 33. 1: ἡ Μεγάλη πόλις προθυμῶς τε τῇ πάσῃ συνοικισθεῖσα ὑπὸ Ἀρκάδων.*

³ ΠΑΥΣ. VIII 27. 2: *τῆς [Μεγάλης] πόλεως δὲ οἰκιστὴς Ἐπαμεινώντας ὁ Θηβαῖος σὺν τῷ δικαίῳ καλοῦτο ἄν' τοὺς τε γὰρ Ἀρκάδας οὗτος ἦν ὁ ἐπεγείρας ἐς τὸν συνοικισμὸν.*

⁴ ΔΙΟΔ. ΣΙΚ. XV 72. 4. Πρβ. ΒΕΛΟCH, Griech. Gesch. III 2², 169 ἐξ. καὶ U. KAHNSTEDT, RE IV A (1931), στ. 1435 ἐξ. ἐν λ. Συνοικισμός.

⁵ ΠΑΥΣΑΝ. VIII 27. 3: *ἐκ δὲ τῶν Κυνοραίων τῶν ἐν Ἀρκαδίᾳ (μετέχουν τοῦ συνοικισμοῦ) Γόρτυς καὶ Θεισόα ἡ πρὸς Λυκαίῳ καὶ Λυκαῖαιτα καὶ Ἀλίφειρα.*

⁶ ΠΑΥΣ. VIII 26. 5: *ἔστι δὲ Ἀλίφειρα πόλισμα οὐ μέγα· ἐξελεῖφθη γὰρ ὑπὸ οἰκητόρων πολλῶν ὑπὸ τὸν συνοικισμὸν τῶν Ἀρκάδων ἐς μεγάλην πόλιν· ἐς τοῦτο οὖν τὸ πόλισμα κλπ. Αὐτ. 27. 3: πόλεις δὲ τοσαύτῃς ἦσαν ὅσας ὑπὸ τε προθυμίας καὶ διὰ τὸ ἔχθος τὸ Λακεδαιμονίων πατρίδας σφίσιν οὖσας ἐκλιπεῖν ἐπειθόντο οἱ Ἀρκάδες. 27. 1: *συνῆλθον δὲ ὑπὲρ ἰσχύος εἰς αὐτὴν (τὴν Μεγαλόπολιν) οἱ Ἀρκάδες.**

⁷ Πρβ. ΠΑΥΣ. VIII 26. 5: *ἐς τοῦτο οὖν τὸ πόλισμα (τὴν Ἀλίφειραν)...*

⁸ VIII 27. 7: *τοῖς δὲ Ἀλιφειρεῦσι παραμεινένῃς ἐξ ἀρχῆς πόλιν σφᾶς καὶ ἐς τότε νομίζεσθαι.* Βλ. καὶ U. KAHNSTEDT, Symb. Osloenses 28 (1950), 69.

⁹ IV 77. 10: *τὴν τῶν Ἀλιφειρέων πόλιν.* Αὐτ. 78. 11: *προσερεῖσαντες τὰς κλίμακας κατεπεῖραζον τῆς πόλεως. 13: παραχορῆμα καὶ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἐκυρίευσαν.*

¹⁰ Περὶ τῆς δράσεως τοῦ πολιτικοῦ τούτου ἀνδρός· βλ. ΠΛΟΥΤ. Ἀρατος 30. 4 καὶ Ἡθικά 552B, ὡς καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ SCHUCH, *Lydiadas* ἐν RE XIII (1927), στ. 2202. Πρβ. καὶ DROU-SSEN, Gesch. d. Hell. III 2. 39 FREEMAN, HFG 315 ἐξ. WALBANK, Aratos, 62, 63. TREVES, Rend. dei Lincei 1932, 190 - 1.

¹¹ ΠΟΛ. IV 79. 10: *τὴν τῶν Ἀλιφειρέων πόλιν... Λυδιάδου τοῦ Μεγαλοπολίτου κατὰ τὴν τυραννίδα πρὸς τινὰς ἰδίας πράξεις ἀλλαγὴν δόντος τοῖς Ἡλείοις.* Βλ. σχετικῶς καὶ ΒΕΛΟCH Gr. Gesch. III 2², 443 καὶ VI 1. 620. Ὅλος αὐθαίρετος, ὡς οὐδαμοῦ στηριζόμενος, εἶναι ὁ εἰς τριάκοντα τάλαντα προσδιορισμὸς τῆς ἀξίας ἀπεμπολήσεως τῆς Ἀλιφείρας ὑπὸ τοῦ Λυδιάδου εἰς τοὺς Ἡλείους, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει εἰς τὸ περὶ Ἀλιφείρας ἄρθρον τοῦ τῆς προσφάτως ἐκδιδομένης Πελοποννησιακῆς Ἐγκυκλοπαιδείας ὁ ΑΓΗΣ. ΤΣΕΛΛΑΗΣ (τ. Β, σ. 205, στήλη β). Τούναντίον μάλιστα ὁ NICCOLINI (La Con-

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης χρονολογοῦνται πιθανῶς—πάντως δὲ εἰς τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα—ἐπιγραφαὶ τινες ἀναφέρουσαι τὴν διὰ ξένων δικαστῶν κρίσιν καὶ ἐπίλυσιν συνοριακῶν διαφορῶν τῶν Ἀλιφειρέων πρὸς γειτονικὰς πόλεις¹, ὥς καὶ μία γεγραμμένη εἰς τὴν χαρακτηριστικὴν διὰ τὸν ρωτακισμόν αὐτῆς ἡλειακὴν διάλεκτον². Ἐκ μιᾶς μάλιστα τῶν ἐπιγραφῶν τούτων μανθάνομεν καὶ ὅτι ἡ Ἀλίφειρα ὑπέστη ἐπιδρομὴν τῶν λυμαينوμένων τότε (μετὰ τὸ 240) τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου Ἰλλυριῶν πειρατῶν³, τοὺς ὁποίους οἱ Ἀλιφειρεῖς κατώρθωσαν νὰ ἀποκρούσουν.

Ὅτι δὲ πάντως ἡ παλαιὰ Ἀλίφειρα εὐημέρησε κατὰ τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα ἀποδεικνύουσι τὰ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἀνεγερθέντα ἐν αὐτῇ μνημεῖα: ὁ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ πολλοὶ πολυτελεῖς τάφοι, χρονολογούμενα, λόγῳ τῆς τεχνοτροπίας ἢ τῶν ἐπιγραφῶν τὰς ὁποίας φέρουσιν, εἰς τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Λυδιάδου εἰς τοὺς Ἡλείους παραχώρησις τῆς Ἀλιφείρας ἔσχε δυσαρέστους συνεπείας διὰ τὴν πόλιν ταύτην· διότι μετὰ εἴκοσιν ἔτη οἱ Ἀχαιοί, ἀναδιοργανώσαντες ἀπὸ τοῦ 280 π.Χ. τὴν δμώνυμον συμπολιτείαν⁴ (εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε προσχωρήσει τὸ 235 καὶ ἡ Μεγαλόπολις) βαρέως δὲ φέροντες τὴν προσάρτησιν τῆς Ἀλιφείρας εἰς τοὺς Ἡλείους, πρὸς τοὺς ὁποίους, ὥς καὶ πρὸς τοὺς συμμάχους τούτων Αἰτωλούς, ἔτρεφον μεγάλην ἔχθραν, ἐπειδὴ ἀμφοτέρω οὗτοι ἐλυμαίνοντο τὴν Πελοπόννησον, προσεκάλεσαν εἰς Κόρινθον τὸν διὰ *πρᾶξιν τε καὶ τόλμαν πολεμικὴν*⁵ διακρινόμενον βασιλέα τῆς Μακεδονίας Φίλιππον (τὸν Ε'), συνεμάχησαν μετ' αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀνέθεσαν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐπικληθέντος Συμμαχικοῦ πολέμου (220 - 217 π.Χ.). Σκοπὸς τοῦ πολέμου τούτου ἦτο ἡ ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν

federazione achea, Pavia 1914, 26) ὑπεστήριξεν, ὅτι ὁ Λυδιάδας ἀντήλλαξε τὴν Ἀλίφειραν οὐχὶ ἐπὶ χρηματισμῷ ἀλλὰ δι' ἐδαφικῶν ἀντιπαροχῶν πρὸς τὴν Μεγαλόπολιν, ἀφ' ἑτέρου δ' ὁ F. W. WALBANK (JHS 56 (1936), 65 καὶ ἐν Historical Commentary on Polybius I, Oxford 1957, σ. 531) φρονεῖ ὅτι αἱ *τινὲς ἰδίαὶ πράξεις* τοῦ Λυδιάδου ἀφορῶσι πιθανῶς εἰς τὴν βοήθειαν, τὴν ὁποίαν, τοῦ παρεσχόν οἱ Ἡεῖοι, ἵνα καταστῇ τύραννος τῆς Μεγαλοπόλεως καὶ τοῦτο διότι ὁ Λυδιάδας δὲν εἶναι εὐλογον νὰ παρεχώρησε χώραν εἰς τοὺς Ἡλείους, ἀφ' οὗ οἱ σύμμαχοί των Αἰτωλοὶ ἦσαν ἐχθροὶ τῶν Ἀχαιῶν.

¹ Ἡραῖαν (Inscr. v. Olympia 48) καὶ Λέπρεον (βλ. τὸ περὶ τῶν ἐπιγραφῶν κεφάλαιον).

² Βλ. ὡσαύτως κατωτέρω εἰς τὸ περὶ τῶν ἐπιγραφῶν κεφάλαιον.

³ Ἴδου τί λέγει σχετικῶς ὁ ΠΟΛΥΒΙΟΣ II 5. 1-2: *Οἱ δ' ἐξαποσταλέντες τὴν μὲν πρώτην ἐπιβολὴν ἔσχον ἐπὶ τὴν Ἡλείαν καὶ τὴν Μεσσηνίαν· ταύτας γὰρ αἰεὶ τὰς χώρας Ἰλλυριοὶ πορθοῦντες διετέλουν. Διὰ γὰρ τὸ μῆκος τῆς παραλίας καὶ διὰ τὸ μεσογαίονος εἶναι τὰς δυναστευούσας ἐν αὐταῖς πόλεις μακρὰ καὶ βραδεία λίαν ἐγίνοντο τοῖς προειρημένοις αἱ παραβολήθαι πρὸς τὰς ἀποβάσεις τῶν Ἰλλυριῶν· ὅθεν ἀδεῶς ἐπέτρεχον καὶ κατέσυρον αἰεὶ ταύτας τὰς χώρας.* Βλ. σχετικῶς καὶ DE SANCTIS, Storia dei Romani III 1. 292 καὶ M. HOLLHAUX, Rome, la Grèce et les monarchies hellénistiques (Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome fasc. 129), σ. 22, σημ. 1.

⁴ W. MACDONALD, The political meeting places of the Greeks, Baltimore 1943, 100.

⁵ ΠΟΛΥΒ. IV 77. 4.

συμμάχων των ἀνάκτησις τῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλείων καὶ τῶν Αἰτωλῶν ἀφαιρεθεισῶν ἀπ' αὐτῶν πόλεων καὶ ὁ περιορισμὸς αὐτῶν εἰς τὰ στενὰ ὄρια τῶν χωρῶν των.

Τὸν συμμαχικὸν πόλεμον ἤρχισεν ὁ Φίλιππος τὸ 219 δι' ἐπιδρομῆς εἰς Αἰτωλίαν, μετὰ τὴν δῆωσιν τῆς ὁποίας ἡτοιμάσθη νὰ ἐπέλθῃ καὶ κατὰ τῶν Ἑλλείων. Ὄντως δέ, ἀφ' οὗ ἐνίκησε τὸν ἐξ Αἰτωλῶν καὶ Ἑλλείων στρατὸν τοῦ Αἰτωλοῦ στρατηγοῦ Εὐριπίδα, μεταξὺ Στυμφαλίας καὶ Καφυῶν, καὶ κατέλαβεν ἐξ ἐφόδου τὴν ὀχυρὰν Ψωφίδα, τὸν Λασιῶνα καὶ τὴν (ἀρκαδικήν) Στράτον¹, ἐπορεύθη εἰς Ὀλυμπίαν πρὸς τριήμερον ἀνάπαυσιν τοῦ καταφόρτου ἐκ πλουσίας λείας στρατοῦ του καὶ τέλεσιν θυσίας². Πωλήσας δὲ μετὰ ταῦτα τὰ λάφυρα αὐτοῦ καὶ ἐπισκευάσας τὴν παρὰ τὴν Ἡραίαν γέφυραν τοῦ Ἀλφειοῦ, διῆλθε ταύτην, ἵνα ἐπέλθῃ κατὰ τῆς ἡλείακῆς Τριφυλίας.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους οἱ Ἑλλεῖοι βλέποντες τὴν χώραν των πορθουμένην ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν συμμάχων των Αἰτωλῶν³, οὗτοι δ' ἀπέστειλαν εἰς αὐτοὺς 600 ἄνδρας ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Φιλλίδαν⁴. Ὁ στρατηγὸς οὗτος ἐλθὼν εἰς Ἑλλείαν μετὰ τῶν 600 συμπατριωτῶν του παρέλαβεν ἐκ τῶν Ἑλλείων 500 μισθοφόρους των καὶ περὶ τοὺς χιλίους ἐγγχωρίους πολίτας⁵ καὶ μετέβη εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνευούσης Τριφυλίας. Ἐκεῖ φθάσας τοὺς μὲν Ἑλλεῖους ἔστειλεν εἰς Λέπρεον, τοὺς δὲ μισθοφόρους τῶν Ἑλλείων ἀπέστειλεν εἰς τὴν εἰς τοὺς Ἑλλεῖους, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἀνήκουσαν τότε Ἀλίφειραν, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν Αἰτωλῶν του ἔμεινεν εἰς Τυπανέας *καταδοκῶν τὸ συμβησόμενον*⁶.

Ὁ δὲ βασιλεὺς Φίλιππος διαβὰς τὴν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπισκευασθεῖσαν γέφυραν τοῦ Ἀλφειοῦ ἐπορεύθη ἀμέσως πρὸς τὴν Ἀλίφειραν, ἥτις, καθ' ἃ λέγει ὁ ΠΟΛΥΒΙΟΣ⁷, *ἔκειτο ἐπὶ λόφον πανταχόθεν κρημνώδους ἔχοντος πρόσβασιν πλεῖον ἢ δέκα σταδίων* (=1850 μ. περίπου) *καὶ ἀκρόπολιν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄλου λόφου*, ἐκεῖ δ' ἐστρατοπέδευσε.

Τὴν ἐπομένην, ὅτε ἐξημέρωσεν ἡμέρα αἰθρία καὶ λαμπρά⁸, ὁ Φίλιππος, ἅμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου, ἐφήρμοσε τὴν ἐξῆς τακτικὴν: διέταξε τὰ στρατεύματά του νὰ πλησιάσουν τὰ τείχη τῆς Ἀλιφείρας καὶ νὰ ἐπιτεθοῦν κατ'

¹ ΠΟΛΥΒ. IV 73. 2.

² ΠΟΛΥΒ. IV 73. 3.

³ ΠΟΛΥΒ. IV 77. 6.

⁴ ΠΟΛΥΒ. IV 77. 7.

⁵ ΠΟΛΥΒ. IV 77. 7.

⁶ ΠΟΛΥΒ. IV 78. 1.

⁷ ΠΟΛΥΒ. IV 78. 3.

⁸ ΠΟΛΥΒ. IV 78. 6.

αὐτῶν ἀναβαίνοντες εἰς πλείονα σημεῖα τοῦ λόφου, κατὰ τὴν ἐξῆς σειρὰν: Πρῶται θὰ ἐβάδιζον αἱ ἐφεδρεῖαι τῶν μισθοφόρων, ταύτας θὰ ἠκολούθουν στρατιῶται φέροντες κλίμακας, ὀπισθεν δ' αὐτῶν θὰ ἤρχοντο οἱ Μακεδόνες, κατανεμόμενοι ἀντιστοίχως.

Οἱ ἀπὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἀμυνόμενοι Ἀλιφειεῖς μετὰ τῶν μισθοφόρων τῶν Ἡλείων βλέποντες τοὺς Μακεδόνας ἐπιτιθεμένους ὥρμων, ὥς γράφει ὁ ΠΟΛΥΒΙΟΣ¹, εἰς τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, ὅπου τοὺς ἔβλεπον νὰ πλησιάζουν. Καθ' ὃν ὁμως χρόνον ἐγίνοντο ταῦτα ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς παραλαβὼν ἀπόσπασμα ἐξ ἱκανωτάτων στρατιωτῶν ἀνῆλθε διὰ τινων κρημνῶν² καὶ χωρὶς νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸς ὑπὸ τῶν Ἀλιφειρέων εἰς τὴν ράχιν τοῦ λόφου καὶ κατέλαβε τὸν πρὸ τῆς ἀκροπόλεως χώρον, τὸ προάστιον τῆς ἄκρας³, τὸ ὁποῖον εὗρεν ἔρημον. Ἀφοῦ δ' ἔβαλε πῦρ εἰς αὐτὸ ἔδωκεν ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὸν στρατόν του τὸ σύνθημα⁴ ὅλοι οἱ φέροντες κλίμακας στρατιῶται νὰ ἀκκουμβήσωσιν αὐτὰς ἐπὶ τῶν τειχῶν⁵ καὶ νὰ προσπαθήσουν, ἀναβαίνοντες εἰς τὰ τεῖχη, νὰ καταλάβουν τὴν πόλιν. Οἱ Ἀλιφειεῖς βλέποντες νὰ καίεται ὁ πρὸ τῆς ἀκροπόλεως χώρος καὶ προαισθανόμενοι τί ἔμελλε νὰ συμβῇ, δηλαδὴ ἡ κύκλωσις αὐτῶν, ἐγκατέλειψαν τὰ τεῖχη καὶ δρομαῖοι κατέφυγον ὅλοι εἰς τὴν πόλιν καὶ τὴν ἀκρόπολιν⁶. Ἀκολουθῶς οἱ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως καὶ οἱ εἰς αὐτὴν τελευταῖον καταφυγόντες Ἀλιφειεῖς κατανοοῦντες τὸ μάταιον τῆς ἀντιστάσεως αὐτῶν ἔστειλαν πρέσβεις πρὸς τὸν Φίλιππον ἵνα συνθηκολογήσουν, λαβόντες δὲ παρ' αὐτοῦ διαβεβαίωσιν περὶ ἀσφαλείας τῆς ζωῆς των παρέδωκαν εἰς αὐτὸν καὶ τὴν ἀκρόπολιν. Οὕτω ὁ Φίλιππος κατέστη κύριος ὁλοκλήρου τῆς Ἀλιφείρας τὸ 219 π.Χ.

Ἄς ἐπιχειρήσωμεν ἤδη νὰ συσχετίσωμεν τὴν ὑπὸ τοῦ ΠΟΛΥΒΙΟΥ⁷ περιγραφὴν τῆς ἀλώσεως τῆς Ἀλιφείρας ὑπὸ τοῦ Φιλίππου πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ πίνακος 2 διάγραμμα ὀχυρώσεως τῆς πόλεως ταύτης.

Δοθέντος ὅτι ὁ στρατὸς τοῦ Μακεδόνο βασιλέως ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὴν πρὸς Βορρᾶν τῆς Ἀλιφείρας καὶ εἰς ἀπόστασιν 40 σταδίων (περίπου 7 1/2

¹ ΠΟΛΥΒ. IV 78. 8.

² ΠΟΛΥΒ. IV 78, στ. 9-10.

³ ΠΟΛΥΒ. IV 78, στ. 11.

⁴ Τὸ σύνθημα θὰ ἐδόθη βεβαίως διὰ τῆς σάλπιγγος, ὥς εἰς τὴν περίπτωσιν ἀλώσεως τῆς Ψωφίδος ρητῶς ἀναφέρεται (ΠΟΛΥΒ. IV 71.8).

⁵ Τὴν διὰ κλιμάκων ἀνοδὸν εἰς πλείονα σημεῖα τῶν τειχῶν τῶν πόλεων πρὸς κατάληψιν αὐτῶν ἐφήρμοξε συνήθως ὁ Φίλιππος (πρβ. ΠΟΛΥΒ. IV 71. 8, 72. 2, 78.6) ἀκολουθῶν εἰς τοῦτο ἀρχαίαν ἐλληνικὴν τακτικὴν. Πρβ. ΑἰΣΧΥΛΟΥ Ἑπτὰ ἐπὶ Θ. 466. ΞΕΝΟΦ. Ἑλλήν. VII 2. 7. ΛΟΥΚ. Περὶ ὀρχήσεως 76. ΑΘΗΝ. XIII 569B κλπ.

⁶ ΠΟΛΥΒ. IV 78. 13.

⁷ ΠΟΛΥΒ. IV 78. 2-13.

χιλιομέτρων) ἀπ' αὐτῆς κειμένην Ἡραίαν, θὰ ἔφθασε βεβαίως ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἡμέρας εἰς τὴν Ἀλίφειραν, ἀφ' οὗ διῆλθε τὴν πρὸς Νότον τοῦ Ἀλφειοῦ κοιλάδα καὶ ἀνῆλθε κατ' ἀρχὰς ὄρος τι καὶ ἔπειτα τὴν πρὸς τὸν λόφον τῆς Ἀλιφείρας ἀνωφέρειαν¹. Θὰ ἐστρατοπέδευσε κατὰ ταῦτα ὁ μακεδονικὸς στρατὸς πρὸ τῆς μᾶλλον προσιτῆς ἤτοι τῆς βορειοανατολικῆς κλιτύος τοῦ λόφου, ἥτοι πιθανώτατα εἰς τὴν ὑπὸ τὰ στοιχεῖα Μ, Μ, Μ, ἐμφαινόμενην ἐπὶ τοῦ σχεδίου γραμμῇ, ἔνθα καὶ θὰ διενυκτέρευσε.

Ἀφ' ἑτέρου οἱ Ἀλιφειρεῖς καὶ οἱ εἰς βοήθειαν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Φιλίδα σταλέντες μισθοφόροι τῶν Ἡλείων θὰ κατέλαβον θέσεις ἔναντι τοῦ ἀντιπάλου στρατοπέδου, ἥτοι ἐπὶ τοῦ κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν ὀφρὺν τοῦ λόφου κατεσκευασμένου παλαιοῦ τείχους, ὅπερ σημειοῦται ἐπὶ τοῦ σχεδίου διὰ τῶν στοιχείων Α, Α, Α. Ὡς δὲ βλέπει τις ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σχεδίου, τοῦ βορειοανατολικοῦ αὐτοῦ τείχους τῆς Ἀλιφείρας σώζονται σήμερον ὀλίγα μόνον λείψανα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ πύργοι ἐν οἷς οἱ ἄκροι ὀρθογώνιοι πύργοι (Ζ, Η), ἐν ᾧ τούναντίον ἀκεραιότερον καὶ μετὰ πύργων ὡσαύτως κατὰ διαστήματα ἐφωδιασμένον διατηρεῖται τὸ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἀπόκρημνον πλευρὰν τῆς πόλεως μέρος τοῦ τείχους, τὸ σημειούμενον ἐπὶ τοῦ σχεδίου διὰ τῶν στοιχείων Η, Θ, Ι.

Ἐναντίον τῶν ἀπὸ τῶν τειχῶν ἀμυνομένων Ἀλιφειρέων διέταξεν ὁ βασιλεὺς νὰ ἐπιτεθῶσι τὰ στρατεύματα αὐτοῦ προηγουμένων τῶν ἐφεδρειῶν καὶ τῶν φερόντων κλίμακας στρατιωτῶν καὶ ἐπομένων τῶν ἐκλεκτῶν Μακεδόνων. Ταυτοχρόνως αὐτὸς οὗτος ὁ βασιλεὺς, παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ ἀπόσπασμα ἐξ ὀλίγων ἄλλ' ἱκανωτάτων στρατιωτῶν, κατῶρθωσε, πορευόμενος διὰ τινων κρημνῶν καὶ χωρὶς νὰ γίνῃ ἀντιληπτός, ν' ἀνέλθῃ ἐπὶ τῆς ράχews τοῦ λόφου (ἥτοι ὀπισθεν τῶν ἐπὶ τῶν βορειοανατολικῶν τειχῶν μαχομένων Ἀλιφειρέων) καὶ νὰ καταλάβῃ τὸν πρὸ τῆς ἀκροπόλεως (Δ, Δ, Δ) χῶρον, τὸν ὅποιον εὐρὼν ἔρημον καὶ ἐπυρπόλησε. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ὁμοῦς τοῦτο ὁ Φίλιππος θὰ πρέπει νὰ ἐπορεύθῃ ἀρκετὰ καὶ νὰ παρέκαμψε τὴν λοφοσειρὰν εἴτε ἀπ' Ἀνατολῶν εἴτε ἀπὸ Δυσμῶν, ἵνα φθάσῃ εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν κλιτὺν αὐτῆς, ἥτις εἶναι ἀπόκρημνος καὶ φυσικῶς ὀχυρά, ὥστε νὰ μένῃ ἀτείχιστος, ὡς δηλοῦται ἐπὶ τοῦ σχεδίου (πίν. 2) διὰ τῶν στοιχείων Β, Β, Β.

Διὰ τούτων λοιπὸν τῶν κρημνῶν ἀναρριχηθεῖς μετὰ τῶν στρατιωτῶν του ἀπαρτήρητος ὁ βασιλεὺς κατέλαβε τὸν ἐπὶ τῆς ράχews καὶ βορειοδυτικῶς τῆς ἀκροπόλεως χῶρον, τὸν ὅποιον ὁ ΠΟΛΥΒΙΟΣ ὀνομάζει τὸ προάστιον

¹ Εἶναι ἀκριβῶς ὁ δρόμος τὸν ὅποιον ἀναφέρει καὶ ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ (VIII 26. 5): ἐς τοῦτο οὖν τὸ πόλισμα (τὴν Ἀλίφειραν) ἐρχόμενος ἐξ Ἡραίας τὸν τε Ἀλφειὸν διαβήσῃ καὶ σταδίων μάλιστα πού δέκα διελθὼν πεδίον ἐπὶ ὁρῶς ἀφίξῃ καὶ αὐθις στάδια ὅσον τριάκοντα ἐς τὸ πόλισμα ἀναβήσῃ διὰ τοῦ ὄρους.

τῆς ἄκρας, ἀφ' οὗ δὲ ἐπυρπόλησε τὸν χώρον τοῦτον ἔδωσε διὰ τῆς σάλπιγγος τὸ σύνθημα εἰς τὸν ὑπὸ τὴν βόρειον κλιτὺν στρατόν του νὰ ἀκκουμβήσουν εἰς τὰ τεῖχη τὰς κλίμακας των οἱ φέροντες αὐτὰς στρατιῶταί του καὶ νὰ ἐπιτεθοῦν ὅλοι κατὰ τῶν ἐπὶ τῶν τειχῶν ἀμυνομένων Ἀλιφειρέων. Οὗτοι ἀφ' ἑτέρου βλέποντες, ὅτι εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ὁ πρὸ τῆς ἀκροπόλεως καὶ κατὰ τὰ νῶτά των χώρος—τὸ προάστειον τῆς ἄκρας—καὶ ὅτι ὁπωσδήποτε θὰ ἐκυκλοῦντο, ἐγκατέλειψαν τὰ τεῖχη τῆς πόλεως καὶ ἐτράπησαν δρομαῖοι διὰ τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τοῦ τείχους πρὸς τὴν ἀκρόπολιν, ἐντὸς τῆς ὁποίας καὶ ὠχυρώθησαν.

Οἱ δὲ κατὰ τοῦ βορειοανατολικοῦ τείχους ἐπιτεθέντες Μακεδόνες, ἀφ' οὗ κατέλαβον τὰ ἐγκαταλειφθέντα ὑπὸ τῶν Ἀλιφειρέων τεῖχη καὶ τὴν ὀπισθεν αὐτῶν πόλιν, συνηνώθησαν μετὰ τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ Φιλίππου καὶ ἐπολιόρχουν τοὺς ἐν τῇ ἀκροπόλει (Δ, Δ, Δ) ἐγκλεισθέντας Ἀλιφειρεῖς. Οἱ τελευταῖοι δ' οὗτοι μετ' οὐ πολὺ, βλέποντες τὸ μάταιον τῆς περαιτέρω ἀντιστάσεως των ἀπέστειλαν πρὸς τὸν Φίλιππον πρέσβεις πρὸς συνθηκολόγησιν, ἥτις καὶ ἐπετεύχθη, τοῦ βασιλέως παρασχόντος εἰς αὐτοὺς βεβαίωσιν περὶ ἀσφαλείας τῆς ζωῆς των. Παραδοθείσης οὕτω καὶ τῆς ἀκροπόλεως, ὁ Φίλιππος ἐγένετο κύριος τῆς τε πόλεως καὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἀλιφείρας.

Ἡ ἡμετέρα ἐρμηνεία τῆς διεξαγωγῆς τῆς μάχης ἀλώσεως τῆς Ἀλιφείρας ὑπὸ τοῦ Φιλίππου συμφωνεῖ κατὰ τὰς γενικὰς τῆς γραμμὰς πρὸς τὴν βραχεῖαν περιγραφὴν, ἣν παρέσχε σχετικῶς ὁ LEAKE¹, διαφέρει δὲ ταύτης μόνον κατὰ τοῦτο, ὅτι καθ' ἡμᾶς ἡ ἀκρόπολις δὲν ἔμεινεν ἀφύλακτος, ὥς λέγει ὁ LEAKE, ἀλλὰ μόνον τὸ προάστειον αὐτῆς εὐρέθη ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἔρημον.

Πρὸς τὴν ἄποψιν τοῦ LEAKE περὶ τῆς ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ λόφου θέσεως τοῦ προαστείου τῆς ἄκρας διεφώνησεν ἐσχάτως (1957) ὁ F. W. WALBANK², ὅστις, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ *τειχιζόμενον προάστειον τῆς Σελευκείας*³, τὸ κείμενον εἰς χαμηλότερον τῆς ἀκροπόλεως αὐτῆς ἐπίπεδον καὶ κυριευθέν, πρῶτον, μεθ' ὃ ἠκολούθησεν ἡ ἄλωσις τῆς ἀκροπόλεως, ὑπεστήριξεν ὅτι καὶ διὰ τὴν Ἀλιφείραν θὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ προάστειον τῆς ἄκρας δὲν ἦτο ὑψηλὰ ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ λόφου, ὅπου τὸ τοποθετεῖ ὁ LEAKE ἀλλὰ κάτω καὶ ἔξω τῆς ἀκροπόλεως, πρὸς τὰ ΝΑ. αὐτῆς, ἐκεῖ δηλονότι ἔνθα τὸ ἡμέτερον σχέδιον σημειώνει μίαν ἐξέχουσαν ὠχυρωμένην γλῶσσαν (πίν. 2 Π, Π).

¹ Travels in the Morea II, 77-78.

² A Historical Commentary on Polybius I, Oxford 1957, σ. 532.

³ ΠΟΛΥΒ. V 59. 7.

Ἡ ἄποψις αὕτη τοῦ WALBANK φαίνεται βεβαίως εὐλογος, ὁρῶν δὲ εἶναι καὶ ἡ γνώμη του, ὅτι ὁ LEAKE συγχέει κάπως τὸ προάστειον πρὸς τὴν πόλιν· ἐν τούτοις ὁμως καὶ ἡμεῖς νομίζομεν, ὅτι τὸ προάστειον τῆς ἄκρας πρέπει μᾶλλον νὰ ἔκειτο ἐπὶ τῆς ράχως τοῦ λόφου, νὰ εἶναι δηλαδὴ ὁ ἀμέσως πρὸς Δυσμὰς τῆς ἀκροπόλεως χῶρος, ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ χῶρος παρουσιάζεται κρημνώδης πρὸς Νότον, δι' ὃ καὶ παρέμεινεν ἀτείχιστος (βλ. σχέδιον πίν. 2), δι' αὐτοῦ δὲ πιθανώτατα ὁ Φίλιππος θὰ ἀνῆλθε (διὰ τινων κρημνῶν) ἀπαράτρητος καὶ τὸ κατέλαβεν ἔρημον. Ἐκεῖ ἄλλωστε ὑψηλὰ εὐρισκόμενος ὁ βασιλεὺς θὰ ἔβλεπε τὸν κάτω, κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν κλιτὺν τοῦ λόφου μαχόμενον στρατόν του καὶ ἀπὸ ἐκεῖ θὰ ἦτο ἀκουστὸν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ του τὸ διὰ τῆς σάλπιγγος τοῦ ἀποσπάσματος του δοθὲν παράγγελμα τῆς ἐπιθέσεως. Ἐν ᾧ, ἐὰν τὸ προάστειον εὐρίσκετο πρὸς Ἀνατολὰς καὶ κάτω τῆς ἀκροπόλεως, ὡς θέλει ὁ WALBANK, οὐ μόνον ὁρατὸς ἀλλ' οὐδὲ ἀκουστὸς ἠδύνατο νὰ εἶναι ἀπὸ τὸν ἐπὶ τῆς βορείου κλιτύος τοῦ λόφου μαχόμενον στρατόν του. Πλὴν δὲ τούτου καὶ διὰ τοὺς Ἀλιφειρεῖς, οἵτινες, ὅταν εἶδον νὰ καίεται τὸ ἄνω προάστειον καὶ νὰ κινδυνεύουν νὰ κυκλωθοῦν, θὰ ἦτο εὐχερестέρα ἢ πρὸς τὴν ἀκρόπολιν φυγὴ, ἐὰν ὁ Φίλιππος ἦτο εἰς τὴν ράχιν τοῦ λόφου, παρὰ ἐάν, ὡς φρονεῖ ὁ WALBANK, ὁ βασιλεὺς εἶχε καταλάβει τὴν πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῶν τειχῶν κειμένην πύλην τῆς πόλεως.

Θὰ πρέπει ἀκόμη νὰ σημειωθῇ ὅτι πρὸς εὐδὼσιν τῆς ἀπόψεώς του ὁ WALBANK ἀποδίδει εἰς τὸν LEAKE καὶ ιδέας, τὰς ὁποίας οὗτος δὲν διατυπώνει, ὡς π.χ. ὅτι ὁ στρατὸς τοῦ Φιλίππου θὰ ἦλθεν ἀπὸ Δυσμῶν ἐναντίον τῶν τειχῶν τῆς Ἀλιφείρας, ἐν ᾧ οὐδαμοῦ λέγει τοῦτο ὁ LEAKE. Δέχεται δ' ἐπίσης ὁ WALBANK καὶ τὴν ἄποψιν τοῦ LEAKE ὅτι ἡ ἀκρόπολις ἔμεινεν ἀφύλακτος, δι' ὃ καὶ εὐκόλως κατελήφθη τὸ πρὸς Ἀνατολὰς αὐτῆς (κατὰ WALBANK) εὐρισκόμενον προάστειον τῆς ἄκρας.

Ἐκ δύο χωρίων τοῦ ΤΙΤΟΥ ΛΙΒΙΟΥ¹, ἀναφερομένων εἰς τὰ ἔτη 207 καὶ 199 π.Χ., πληροφοροῦμεθα, ὅτι ὁ βασιλεὺς Φίλιππος ἀπέστειλε πρέσβεις ἵνα ἐνεργήσουν τὴν εἰς τοὺς δικαιούχους ἀπόδοσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ πρό τινων ἐτῶν κυριευθεισῶν πόλεων καὶ δὴ τοῦ μὲν Ὁρχομενοῦ, τῆς Ἡραίας καὶ τῶν πόλεων τῆς Τριφυλίας εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς, τὴν δὲ Ἀλίφειραν εἰς τοὺς Μεγαλοπολίτας, οἵτινες δικαίως τὴν διεξεδίκουν ἀφ' ἐνὸς μὲν ὡς ἐξ ἀρχῆς κειμένην εἰς τὰ ὅρια τῆς ἐπικρατείας των, οὐδέποτε δὲ εἰς τὴν Τριφυλίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπειδὴ ἦτο μία τῶν πόλεων τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀρκάδων, αἵτινες συνέβαλον εἰς τὸν συνοικισμὸν τῆς Μεγάλης πόλεως. Προσηρτήθη λοιπὸν καὶ πάλιν τὸ 207 ἢ Ἀλίφειρα εἰς τὴν Μεγαλόπολιν.

¹ XXVIII 8. 6 καὶ XXXII 5. 6.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς ἐν τούτοις τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰῶνος ἡ Ἀλίφειρα θὰ ἦτο πιθανώτατα πόλις ἐλευθέρη, ἀφ' οὗ περιλαμβάνεται εἰς τὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην¹ συνταχθέντα κατάλογον τῶν δελφικῶν θεωροδόκων², ἥτοι τῶν πολιτῶν ἐκείνων, οἵτινες ἦσαν ἐπιφορτισμένοι νὰ ὑποδέχωνται εἰς ἐκάστην πόλιν τοὺς ἐκ Δελφῶν πρὸς ἀναγγελίαν προσεχοῦς τελέσεως δελφικῶν ἐορτῶν (Πυθίων καὶ Σωτηρίων) ἐρχομένους, τοὺς λεγομένους θεωροῦς.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους (191 π.Χ.) ἡ Ἀλίφειρα συγκατελέχθη, πιθανῶς ταῖς ἐνεργείαις τοῦ Μεγαλοπολίτου στρατηγοῦ τῆς Ἀχαϊκῆς

α

β

Εἰκ. 7. Χαλκοῦν νόμισμα τῆς Ἀλιφείρας ἐν τῷ Βρεταννικῷ Μουσείῳ.

Συμπολιτείας Φιλοποίμενος, μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας³. Εἶχε δὲ μάλιστα τότε καὶ ἴδιον ἄρχοντα ὡς καὶ ἰδικόν της νόμισμα κόψει. Ἐν τῶν νομισμάτων τούτων, διασωθέν, κατέχει σήμερον τὸ Βρεταννικὸν Μουσεῖον⁴. Τὸ νόμισμα λοιπὸν τοῦτο (εἰκ. 7) φέρει ἀναγεγραμμένον ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος τῆς πόλεως [Λυ:]ΣΙΜΑΧΟΣ, πέραν δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΑΧΑΙΩΝ ΑΛΙΦΕΙΡΕΩΝ. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς αὐτοῦ ὀψευς (εἰκ. 7, α) εἰκονίζει ἄνδρα ὄρθιον, κρατοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς Νίκην διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς σκῆπτρον, πιθανῶς ἀντίγραφον τοῦ ἐν τῷ ἐν Αἰγίῳ ναῷ τοῦ ὀμαγυρίου Διὸς λατρευτικοῦ ἀγάλματος, ἔνθα ἐγίνοντο αἱ συνελύσεις τῆς ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας⁵, ἐπὶ δὲ τῆς ἄλλης ὀψευς (εἰκ. 7, β) εἰκονίζει γυναι-

¹ Βλ. σχετικῶς Α. Plassart ἐν BCH 45 (1921), σ. 36, II, στ. 80.

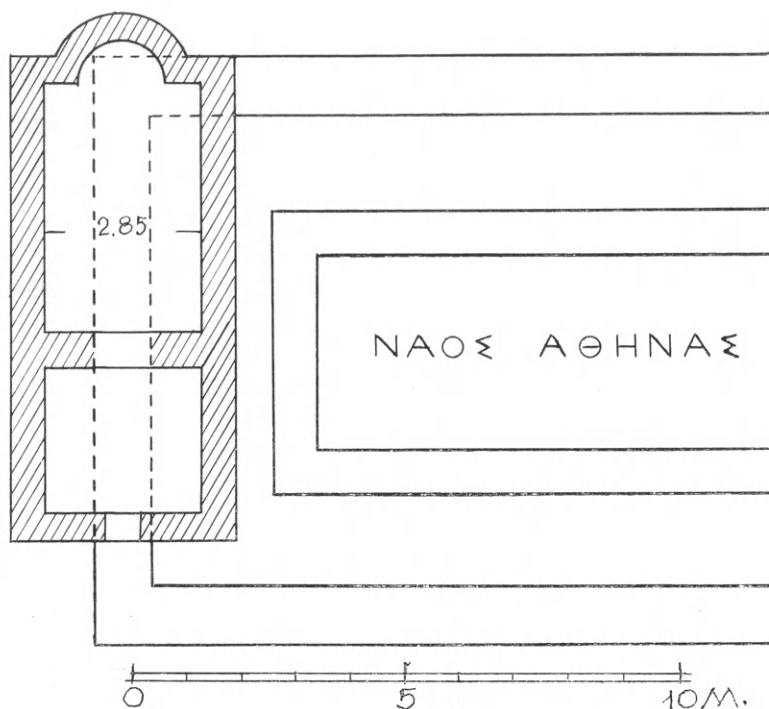
² Ὁ U. Kahrstedt ἐν τούτοις (Symbolae Osloenses XXVIII, 69) δὲν θεωρεῖ τοῦτο ὡς ἐπαρκὲς τεκμήριον τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς πόλεως. Πρβ. τὸν αὐτὸν καὶ ἐν Das Wirtschaftliche Gesicht Griechenlands in der Kaiserzeit, Bern 1954, 147 ἐξ.

³ Ὁμοῦ μετὰ τῆς Μεγαλοπόλεως, ἥτοι τὸ 234 π.Χ., δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶχεν ἡ Ἀλίφειρα ἐνταχθῇ εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν Συμπολιτείαν· διότι τότε ὑπῆγετο ἀκόμη εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῶν Ἀχαιῶν Ἑλείους.

⁴ P. Gardner, Brit. Mus. Catal. 7, London 1887, Peloponnesus, σ. 14, ἀρ. 159. Head, Hist. Num. 2, 418. Seltsman, Greek coins, 256.

⁵ W. A. MacDonald, The political meeting places of the Greeks, Baltimore 1943, 98

κείαν μορφήν καθημένην, ἴσως τὴν Παναχαϊάν Δήμητρα ἢ, κατ' ἄλλους, τὴν προσωποποίησιν τῆς ἀχαϊκῆς φυλῆς ἢ τῆς Ἀχαΐας.

Εἰκ. 8. Ὁ μεταγενεστέρως ἐπὶ τοῦ προνάου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἀνεγεγρεθὲς ναῖσκος τῆς Ἀγ. Ἑλένης.

Μνηϊαν τῆς Ἀλιφείρας ἐπὶ Αὐγούστου παρέχει εἰς ἡμᾶς ὁ Ἀγρίππας παρὰ ΠΛΙΝΙΩ (N.H. IV 22), ὅστις καταλέγει ὡς πόλεις τῆς μεγάλης ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας Ἀχαΐας : τὴν τῶν Ἀλιφηρεῶν (Alipheraei, οὓς οἱ κώδικες γράφουν ἐσφαλμένως Alit(h)rei), τῶν Ἀβεατῶν (Abeatae), τῶν Πυργίων (Pyrgenses), τῶν Παρωρεατῶν (Paroreatae), τῶν Φαραιατῶν (;) (Paragenitae), τῶν Τορθυνίων (Tortuni), τῶν Τυπανέων (Tyranei), τῶν Θριασίων (Thriassii) καὶ τῶν Τριταιέων (Tritiensens). Κατὰ τὸν CUNTZ (Agrippa und Augustus 1890, 512) ὅλαι αἱ ἀνωτέρω πόλεις ἀπετέλουν δικαστικὸν κοινόν.

Τὴν τελευταίαν ἀλλὰ καὶ σημαντικωτέραν περὶ Ἀλιφείρας μαρτυρίαν ποριζόμεθα ἐκ τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ (VIII 26.4), ὅστις λέγει, ὅτι ἡ Ἀλίφειρα ὑπᾶρχεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του (περὶ τὸ 177 μ.Χ.) πόλισμα οὐ μέγα, ἂν καί, ὡς ὁ ἴδιος λέγει περαιτέρω (27.7) οἱ Ἀλιφειρεῖς ἐξηκολούθουν νὰ θεωροῦν πάντοτε τὴν πατρίδα των ὡς πόλιν καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν του.

Κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας ἡ Ἀλίφειρα φαίνεται ὅτι

εἶχε τελείως ἐγκαταλειφθῇ ὑπὸ τῶν κατοίκων της· διότι οὐδὲν παλαιοχριστιανικὸν λείψανον εὗρέθη κατὰ τὰς ἀνασκαφάς. Ὁ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως αὐτῆς μέγας ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς εἶχεν ἄλλως τε πρὸ πολλοῦ καταπέσει προφανῶς λόγῳ σεισμοῦ, ὥς θέλομεν ἐξηγήσει κατωτέρω.

Εἰκ. 9. Ὁψις ἀπὸ Νότου τοῦ ἐν μέρει ἀνακτισθέντος καὶ κατεδαφισθέντος ναοῦ τῆς Ἀγ. Ἑλένης.

Πολὺ ἀργότερον ἐπὶ τοῦ προνάου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἐκτίσθη μονόκλιτον ναῦδριον (εἰκ. 8) — ἀφιερωμένον ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς εἰς τὴν Ἀγ. Ἑλένην. Τὰ θεμέλιά του ἀπεκαλύφθησαν διαρκούσης τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ μεγάλου ναοῦ¹.

Τέλος ἐπὶ τουρκοκρατίας ἀνηγέρθη κατὰ τὴν βόρειον τοῦ λόφου κλιτὺν ὁ σταυρεπίστεγος ναὸς τοῦ Ἀγ. Νικολάου καὶ αὐτὸς σήμερον ἡμικατεστραμμένος².

¹ Ἐπὶ ξενικῆς Κατοχῆς (1941-44) οἱ κάτοικοι τοῦ Ρογκοζιοῦ ἀνέκτισαν αὐθαιρέτως τὸν ναῖσκον τῆς Ἀγ. Ἑλένης, περίπου ἐπὶ τῆς παλαιᾶς του θέσεως, χρησιμοποίησαντες καὶ λίθους ἐκ τῶν θεμελίων καὶ τοῦ στυλοβάτου τοῦ ἀνασκαφέντος ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς (εἰκ. 9). Τὸν νέον τοῦτον ναῖσκον κατηδάφισα τὸ 1964, ἀφήσας μόνον τὸ πρὸς Ἀνατολὰς αὐτοῦ προσκυνητᾶριον (εἰκ. 9, δεξιᾷ). Σημειώονμεν ἐπίσης ὅτι ἐπὶ Κατοχῆς ἐγένοντο καὶ ἄλλαι καταστροφαὶ καὶ βανδαλισμοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων σπουδαιότερα εἶναι ἡ θραῦσις, ἀρπαγὴ καὶ κατακύλισις τῶν κιόνων καὶ ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τὴν πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ ναοῦ κλιτύν.

² Βλ. κατωτέρω λεπτομερείας περὶ τοῦ σχεδίου καὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ναοῦ τούτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑΙ

Περὶ τῶν ἐν Ἀλιφείρᾳ λατρείων διδασκόμεθα μόνον ἐκ τοῦ ΠΟΛΥΒΙΟΥ (IV 78. 2) καὶ τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ (VIII 26. 6). Καὶ ὁ μὲν Πολύβιος, χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ ρητῶς ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς, λέγει ἀπλῶς, ὅτι ἡ Ἀλίφειρα ἔχει χαλκοῦν Ἀθηνᾶς ἀνδριάντα κάλλει καὶ μεγέθει διαφέροντα, ἰδρυμένον ἐν αὐτῇ τῇ κορυφῇ τοῦ σύμπαντος λόφου, δηλαδὴ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπιστοποίησαν καὶ αἱ ἀνασκαφαί, αἵτινες ἀπεκάλυψαν βῆθρον κολοσσιαίου ἀγάλματος κείμενον ἔξω καὶ ἀρκετὰ πέραν τῆς προσόψεως τοῦ ναοῦ τῆς θεᾶς (εἰκ. 10). Προσθέτει δὲ μάλιστα ὁ ΠΟΛΥΒΙΟΣ, ὅτι ἀμφισβητεῖται ποία ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἀναθέσεως ἢ τῆς χορηγίας διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀνδριάντος αὐτοῦ καὶ ὅτι ἀγνοεῖται ἀκόμη καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐγχωρίων πόθεν κατήγετο ἢ ποῖος ἀνέθηκεν αὐτόν, πάντως ὅμως, ἐπιλέγει, ὅλοι συμφωνοῦν, ὅτι ὁ ἀνδριὰς ἦτο μεγαλοπρεπέστατον καὶ καλλιτεχνικώτατον ἔργον τοῦ Ἑκατοδώρου (γρ. Ὑπατοδώρου) καὶ τοῦ Σωστράτου.

Πολὺ διεξοδικώτερος τοῦ Πολυβίου ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ ἀναφέρει ἐν Ἀλιφείρᾳ δύο ἱερά: τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς Ἀθηνᾶς. Καὶ διὰ μὲν τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, οὐδὲν περισσότερον λέγει, διὰ τὴν Ἀθηνᾶν ὅμως παρατηρεῖ, ὅτι οἱ Ἀλιφειρεῖς σέβονται αὐτὴν περισσότερον ὅλων τῶν ἄλλων θεῶν, λέγοντες ὅτι αὕτη ἐγεννήθη καὶ ἀνετράφη παρ' αὐτοῖς. Προσθέτει δὲ περαιτέρω πρὸς διαπίστωσιν τοῦ γεγονότος τούτου, ὅτι οἱ Ἀλιφειρεῖς ἱδρυσαν καὶ βωμὸν τοῦ Λεχεάτου Διός¹, ἐπειδὴ ἐκεῖ εἶχεν ὁ Ζεὺς γεννήσει τὴν Ἀθηνᾶν, ἀκόμη δὲ καὶ ὅτι οἱ Ἀλιφειρεῖς μίαν κρήνην τῆς Ἀλιφείρας ὀνομάζουσι Τριτωνίδα, λαβοῦσαν τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ ἐγεννήθη παρὰ τὸν ἱερὸν ποταμὸν Τρίτωνα². Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι ὀρθόν· διότι Τριτωνίς, Τριτωνία καὶ Τριτογένεια ἦσαν συνηθέσταται ἐπικλήσεις τῆς Ἀθηνᾶς³, ἀποδιδόμεναι εἰς αὐτὴν ὡς γεννηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Διὸς παρὰ

¹ Σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι ὁ ΡΑΝΟΦΚΑ (Philol. und hist. Abhandlungen der Berliner Akademie, 1853, σ. 42-50) περιέγραψε μνημεῖά τινα, τὰ ὁποῖα ὑποθέτει, ὅτι εἰκονίζουσιν τὸν Δία τίκοντα τὴν Ἀθηνᾶν.

² Πρβ. ΤΗ. ΒΕΡΓΗ, Jahrb. für classische Philologie NF VI (1860), σ. 289 καὶ 377. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἐπίθετον αὐτῆς τριτογένεια (ΚΛΑΥΔΙΑΝΟΣ XXIII 378).

³ ΠΑΥΣ. VIII 14. 4. ΑΠΟΛΛ. Ο ΡΟΔ. Α, 109, 721, 768, Γ' 1183. ΝΟΝΝΟΣ Διονυσ. Δ 5, 73.

τὸν ἱερὸν ποταμὸν Τρίτωνα ¹ ἢ τὴν λίμνην Τριτωνίδα ², ἐπομένως ὥς εἰς θεὰν σγέσιν ἔχουσιν πρὸς τὸ ὕδωρ ³. Ὑπῆρχον μάλιστα πλείονες ποταμοὶ Τρίτωνες ἢ λίμναι Τριτωνίδες, παρὰ τὰς ὁποίας ἐφέρετο γεννηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Διὸς ἢ Ἀθηνᾶς, ὥς π.χ. ἐν Λιβύῃ ⁴, ἐν Κρήτῃ ⁵, ἐν Θεσσαλίᾳ ⁶ καὶ ἐν Βοιωτίᾳ ⁷.

Ἀσφαλῶς λοιπὸν καὶ ἡ μνημονευθεῖσα Τριτωνὶς κρήνη τῆς Ἀλιφείρας θὰ ᾗτο ἱερὰ τῆς Τριτωνίδος Ἀθηνᾶς καὶ πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὴν κατὰ τὰ βορειοανατολικά κράσπεδα τῆς λοφοσειρᾶς τῆς Ἀλιφείρας εὐρισκομένην καὶ σήμερον ἀκόμη ἐν λειτουργίᾳ τελοῦσαν παρὰ τὴν δημοσίαν ἀμαξιτὸν βρύσιν Νεροσίτσαν (βλ. γενικὸν τοπογρ. διάγραμμα καὶ εἰκ. 5 καὶ 6).

Ἀναφέρει ἀκολούθως ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ, ὅτι ἐν Ἀλιφείρᾳ εἶχε κατασκευασθῇ *χαλκοῦν ἀγαλμα* τῆς Ἀθηνᾶς, ἄξιον θεᾶς καὶ ἔνεκα τοῦ μεγέθους του καὶ ἔνεκα τῆς τέχνης του.

Ἐτι περαιτέρω λέγει ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ, ὅτι οἱ Ἀλιφειρεῖς ἐτέλουν καὶ πανήγυριν, ἣτις, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ περιηγητοῦ, πρέπει νὰ ἐγίνετο πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς. Κατὰ τὴν πανήγυριν δὲ ταύτην, προσθίεται ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ, ἐτελεῖτο προκαταρκτικῶς θυσία εἰς τὸν ἥρωα *Μυίαγρον*, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπηυθύνοντο, καθ' ὃν χρόνον ἐθύοντο τὰ σφάγια, εὐχαὶ καὶ ἐπικλήσεις περὶ ἀπομακρύνσεως τῶν ἐνοχλητικῶν μυιῶν. Τούτων δὲ γενομένων οὐδόλως πλέον αἱ μυῖαι ἠνώχλουν τοὺς πανηγυριστάς.

Θυσία ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐν Ἀλιφείρᾳ εἰς τὸν ἥρωα *Μυίαγρον* γινομένην κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς Ἀθηνᾶς χάριν ἀπομακρύνσεως τῶν μυιῶν ἀναφέρεται ὑπὸ πλειόνων πηγῶν, ὅτι ἐτελεῖτο καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ. Οὕτω 1) ΑΝΤΙΦΑΝΗΣ ὁ κωμικὸς (Ἀπόσπ. 5, Frg. Com. Gr. 4, σ. 34 Meineke) λέγει: *Ὀλυμπίασί φασι ταῖς μυῖαις ποιεῖν βοῦν τοῖς ἀκλήτοις προκατακόπτειν πανταχοῦ, ἔνθα βεβαίως ἀκλήτοι μὲν εἶναι αἱ ἄνευ προσκλήσεως προσερχόμεναι εἰς τὰς πανηγύρεις μυῖαι, τὸ δὲ προκατακόπτειν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ προθύνουσι τῆς Ἀλιφείρας.* 2) Ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ (V 14. 2), ὅστις λέγει, α) ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ἔθυσεν ἐν Ὀλυμπίᾳ εἰς τὸν *ἀπόμυιον Δία*, ὁπότε αἱ ἐνοχλοῦσαι αὐτὸν μυῖαι

ΠΑΛΑΤ. ΑΝΘ. VI 159. 3. 342. 5. IX 321. 5. IX 153. 576. 1. XVI 157 καὶ VI 10. XIII 13. XIV 93. ΛΟΥΚΙΑΝ. Τραγωδοποδᾶγρα 317. ΚΟΪΝΤΟΣ ΣΜΥΡΝΑΙΟΣ A 179 E', 36, 451, 146—IB' 237, IB', 152. IΓ', 417, 435. ΚΑΛΛΙΜ. Ἐπικά IX 5 (Schneider), 202, 28 (Pfeiffer).

¹ ΑΠΟΛΛΟΔ. I 3. 6, Χρύσ. παρὰ ΓΑΛΗΝΩΙ, Ἱπποκρ. καὶ Πλάτ. III, σ. 273.

² ΕΥΡΙΠ. Ἰων 872 (Τριτωνίας λίμνη).

³ W. IMMERSWANN, Die Kulte und Mythen Arkadiens I, Leipzig 1891, σ. 45.

⁴ ΑΙΣΧ. Εὐμεν. 292 (ποταμός). ΗΡΟΔ. IV 178 (λίμνη) 191 (ποταμός καὶ λίμνη). ΑΠΟΛΛ. Ο ΡΟΔ. IV: 269 καὶ 1310 (ποταμός). ΔΙΟΔ. III 70, 2 (ποταμός). ΠΑΥΣ. I 14, 6 (λίμνη). ΣΧΟΛ. εἰς Ἀπολλ. Ρόδ. Α', 109 (ποταμός). ΣΟΥΔΑ ἐν λ. *Τριτογενῆς* (ποταμός).

⁵ ΔΙΟΔ. Ε 72 (ποταμός)· πρβ. καὶ ΣΧΟΛ. εἰς Πινδ. Ὀλυμπ. VII 66β.

⁶ ΣΧΟΛ. εἰς Ἀπολλ. Ρόδ. Α' 109 (ποταμός).

⁷ ΣΤΡΑΒ. IX 2. 18. ΠΑΥΣ. IX 33. 7. ΣΧΟΛ. εἰς Ἀπολλ. τὸν Ρόδιον A 109 (ποταμός).

ἀπετράπησαν πέραν τοῦ Ἀλφειοῦ καὶ β) ὅτι τὸ παράδειγμα τοῦ Ἡρακλέους ἀκολουθοῦντες οἱ Ἡλεῖοι ἔθυσον ἐφεξῆς εἰς τὸν ἀπόμυιον Δία, ἵνα ἐξελαύνῃ τὰς μυίας ἐκ τῆς Ὀλυμπίας. 3) Ὁ Αἰλιανὸς (περὶ ζώων Ε', 17), ὅστις λέγει ὅτι αἱ μυῖαι αἱ Πισάτιδες κατὰ τὴν τῶν Ὀλυμπίων ἐορτὴν ὡς ἂν εἰποῖς σπένδονται καὶ τοῖς ἀφικνουμένοις καὶ τοῖς ἐπιχωρίοις. ἱερείων γοῦν καταθνομένων τοσούτων καὶ αἵματος ἐκχεομένου καὶ κρεμαμένων κρεῶν αἶδε ἀφανίζονται ἐκοῦσαι, καὶ τοῦ γε Ἀλφειοῦ περαιοῦνται ἐς τὴν ἀντιπέρας ὄχθην. 4) Ὁ Πλινίος (N. H. XXIX 106-107), ὅστις λέγει, ὅτι κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα τῆς Ὀλυμπίας νέφος αὐτῶν (τῶν μυιῶν) κατόπιν θυσίας ταύρου εἰς θεόν, τὸν ὁποῖον Μυιάδῃ ὀνομάζουν, ἀπέρχονται ἔξω τῆς χώρας. Ὁ αὐτὸς Πλινίος ὀνομάζει ἀλλαχοῦ (X 75) τὸν θεόν, εἰς ὃν ἐγίνετο ἡ θυσία, *Myiacores*, ὅπερ ὄνομα κατὰ τοὺς HITZIG - BLÜMNER (Pausanias III 1, σ. 204) θὰ προέρχεται ἴσως ἐκ παραφθορᾶς τοῦ ἐλληνικοῦ *μυίαγρος*. 5) Κλημὴς ὁ Ἀλεξανδρεὺς (Προτρεπ. II, 38, 4-5 STÄHLIN, σ. 28, στ. 25), ὅστις ἀναφέρει ὅτι οἱ Ἡλεῖοι θύουσιν εἰς τὸν ἀπόμυιον Δία προσθέτει καὶ ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι θύουσι τῷ ἀπομυίῳ Ἡρακλεῖ ἀκόμη δὲ καὶ τῷ Πυρετῷ καὶ τῷ Φόβῳ, οὓς καὶ αὐτοὺς μετὰ τῶν ἀμφὶ τὸν Ἡρακλέα ἐγγράφουσιν. 6) Ὁ Φωτίος ἐν λ. 7) Ὁ ΣΟΥ(Π)ΔΑ(Σ) ἐν λ. 8) Τὸ ΜΕΓΑ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΟΝ, ὅπερ γράφει ἐν λ. ἀπόμυιος: ὅπως ὁ Ζεὺς παρὰ τοῖς Ἡλείοις τιμᾶται, Ἡρακλέους ἰδρυσσάμενον ἐπὶ ἀποτροπῇ τῶν μυιῶν καὶ τέλος 9) ὁ Θεσσαλονίκης ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ (Παρεκβ. εἰς Ὁμ. Ὀδ. σ. 1454, 24), ὅστις τονίζει ὅτι καὶ βοῦς ταῖς μυίαις Ὀλυμπιάζε κατεκόπτετο.

Οὐ μόνον δὲ τὰ κατὰ τὴν Δυτικὴν Πελοπόννησον ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ τὴν Ἀκαρνανίαν ἱερὰ φαίνεται ὅτι ἐμαστίζοντο κατὰ τὰς πανηγύρεις ὑπὸ τῶν μυιῶν, ὡς διδασκόμεθα 1) ἐξ ΗΡΑΚΛΕΙΔΟΥ ΤΟΥ ΠΟΝΤΙΚΟΥ (MÜLLER, Frg. Hist. Gr. II, σ. 197 b₂ = ΚΛΗΜ. ΑΛΕΞΑΝΔΡ. Προτρ. II, σ. 11, 50), ὅστις λέγει, ὅτι εἰς τὸ κατὰ τὸ Ἄκτιον ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ταῖς μυίαις προέθνον βοῦν καὶ 2) ἐκ τοῦ Αἰλιανοῦ (περὶ ζώων ΙΑ', 8), ὅστις λέγει: ἐν δὲ τῇ Λευκάδι ἄκρα μὲν ἐστὶν ὑψηλή, νεὼς δὲ Ἀπόλλωνι ἰδρυνται, καὶ Ἄκτιόν γε αὐτὸν οἱ τιμῶντες ὀνομάζουσιν οὐκοῦν τῆς πανηγύρεως ἐπιδημεῖν μελλούσης, καθ' ἣν καὶ τὸ πῆδημα πηδῶσι τῷ θεῷ, θύουσι βοῦν ταῖς μυίαις, αἱ δὲ ἐμπλησθεῖσαι τοῦ αἵματος ἀφανίζονται.

ΜΕΡΟΣ Β'.

ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΤΗΣ ΟΧΥΡΩΣΕΩΣ

Χάριν ἀμύνης τῆς Ἀλιφείρας ἀπὸ ἐχθρικῶν προσβολῶν ἡ ὄφρυς καὶ τινες τῶν κλιτύων τῆς στενομήκους λοφοσειρᾶς τῆς ἐφωδιάσθησαν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους δι' ἰσχυρῶν τειχῶν (πίν. 2) κατασκευασθέντων κατὰ τὰς προσιτωτέρας τοῦ λόφου πλευράς, ἥτοι κατὰ τὴν βόρειον (πίν. 2 Α, Α, Α) ¹ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν (Δ, Δ, Δ) καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μόνον ἡμισυ τῆς νοτίας (Ε, Ε, Ε), ἐπειδὴ τὸ δυτικὸν ἡμισυ αὐτῆς (Β, Β, Β) λόγῳ τοῦ φυσικῶς κρημνώδους αὐτοῦ παρέμεινεν ἀτειχίστον. Ἀπὸ τοῦ ἀτειχίστου δ' ἀκριβῶς τούτου μέρους νομίζομεν ὅτι θὰ ἀνῆλθεν ἀπαρατήρητος ὁ βασιλεὺς Φίλιππος μετὰ τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως τὸ 219, ὡς καὶ ἀνωτέρω (σ. 17) εἴπομεν.

Πλὴν ὅμως τῶν περιφερειακῶν τειχῶν, ὅλως ἰδιαίτερα μέριμνα κατεβλήθη καὶ διὰ τὴν ὀχύρωσιν τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ λόφου, ὅπερ ἐχρησίμευσεν ὡς ἀκρόπολις καὶ ἔσχατον τῶν ἀμυνομένων καταφύγιον. Χάριν μάλιστα μεγαλυτέρας προστασίας τοῦ τελευταίου τούτου μέρους ἐτειχίσθη καὶ ἡ πρὸ αὐτοῦ πρὸς τὰ ΝΑ. προβάλλουσα χαμηλότερα γλῶσσα (Ζ, Ζ, Ζ) (πίν. 2).

Πρέπει δ' ἐνταῦθα νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ ὀχυρωματικὰ τεῖχη ἐσημειώθησαν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου χάρτου (πίν. 2) ὅπως ἐφαίνοντο, ἥτοι χωρὶς νὰ γίνῃ δι' αὐτὰ ἰδιαίτερα ἀνασκαφή. Ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰς πολλὰ σημεῖα ἐκαλύπτοντο

¹ Σημειώνομεν ἐνταῦθα ὅτι χάριν εὐκολίας θὰ γίνεται χρῆσις μόνον τῶν κυρίων σημείων τοῦ ὁρίζοντος καὶ δὴ ὅταν θὰ γράφωμεν Βορρᾶς θὰ ἐννοοῦμεν τὰ Βορειοδυτικά, Νότος τὰ Νοτιο-ανατολικά, Ἀνατολή τὰ Βορειοανατολικά καὶ Δύσις τὰ Νοτιοδυτικά. Τὴν αὐτὴν συμβατικὴν ὀνομασίαν μετεχειρίσθη καὶ ὁ ΛΕΑΚΕ.

ὑπὸ θάμνων καὶ ἄλλων αὐτοφυῶν φυτῶν¹, δὲν κατέστη πάντοτε δυνατὴ ἡ ἐξακριβώσις ὁλοκλήρου τῆς πορείας των, ἰδίᾳ κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν καὶ τὴν ΝΑ. τῆς ἀκροπόλεως προέχουσιν γλῶσσαν (βλ. πίν. 2).

Ἐκ τῶν ὀχυρωματικῶν τειχῶν τῆς Ἀλιφείρας καλύτερον διετηρήθησαν τὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς λοφοσειρᾶς εὐρισκόμενα, ἥτοι τὰ τῆς ἀκροπόλεως καὶ τὰ τοῦ παρ' αὐτὰ καὶ κάτωθεν εὐρισκομένου ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς πόλεως, ἐν ᾧ τὰ τεῖχη τῆς πρὸς Δυσμᾶς τῆς ἀκροπόλεως ἐκτεινομένης πόλεως εἰς ὀλίγα μόνον σημεῖα τῆς διαδρομῆς των εἶναι σήμερον ὁρατά, εἴτε διότι κατεστράφησαν καὶ σώζονται μόνον κατὰ τὰ θεμέλια, εἴτε διότι καλύπτονται ὑπὸ ἀγρίων καὶ πυκνῶν θάμνων. Σχετικῶς καλῶς ἐπίσης σώζεται καὶ τὸ ὑπερθεῖν τοῦ Ἀσκληπείου ἐγκάρσιον τεῖχος.

Ἡ ἀκρόπολις κειμένη, ὡς συνήθως, εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τῆς λοφοσειρᾶς—683.30 μ. ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης—περιβάλλεται ὑπὸ τειχῶν εἰς σχῆμα ἀκανονίστου τραπεζίου (εἰκ. 10). Καὶ ἡ μὲν ἀνατολικὴ πλευρά, μήκους ± 61 μ., ἔφερε κατὰ τὰς δύο αὐτῆς γωνίας ἀνὰ ἓνα τετράγωνον πύργον—ὧν ὁ νότιος εἶχε διαστάσεις 7.50×7.50 μ., ὁ δὲ βόρειος 6.20×6.60 μ.—, ἡ βόρειος πλευρά, ἐλαφρῶς, κεκαμμένη, εἶχεν ἐν ὅλῳ μήκος 48 μ., ἡ νοτιὰ παρουσιάζουσα περὶ τὸ μέσον τοῦ ἐξ 73 μ. μήκους τῆς ἐλαφρὰν ὀχυρωτικὴν θλάσιν, συνέπιπτε πρὸς τὸ τεῖχος τῆς ὀφρύος τοῦ λόφου καὶ τέλος ἡ στενὴ δυτικὴ πλευρὰ κατελαμβάνετο σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ μεγάλου, περίπου τετραγώνου, πύργου (διαστάσεων 12.40×15.30 καὶ πάχους 1.20 μ.), οὗτινος διατηροῦνται σήμερον 7 ἢ 8 στρώσεις συνολικοῦ ὕψους 2.80 μ. (εἰκ. 10, 14 καὶ 15).

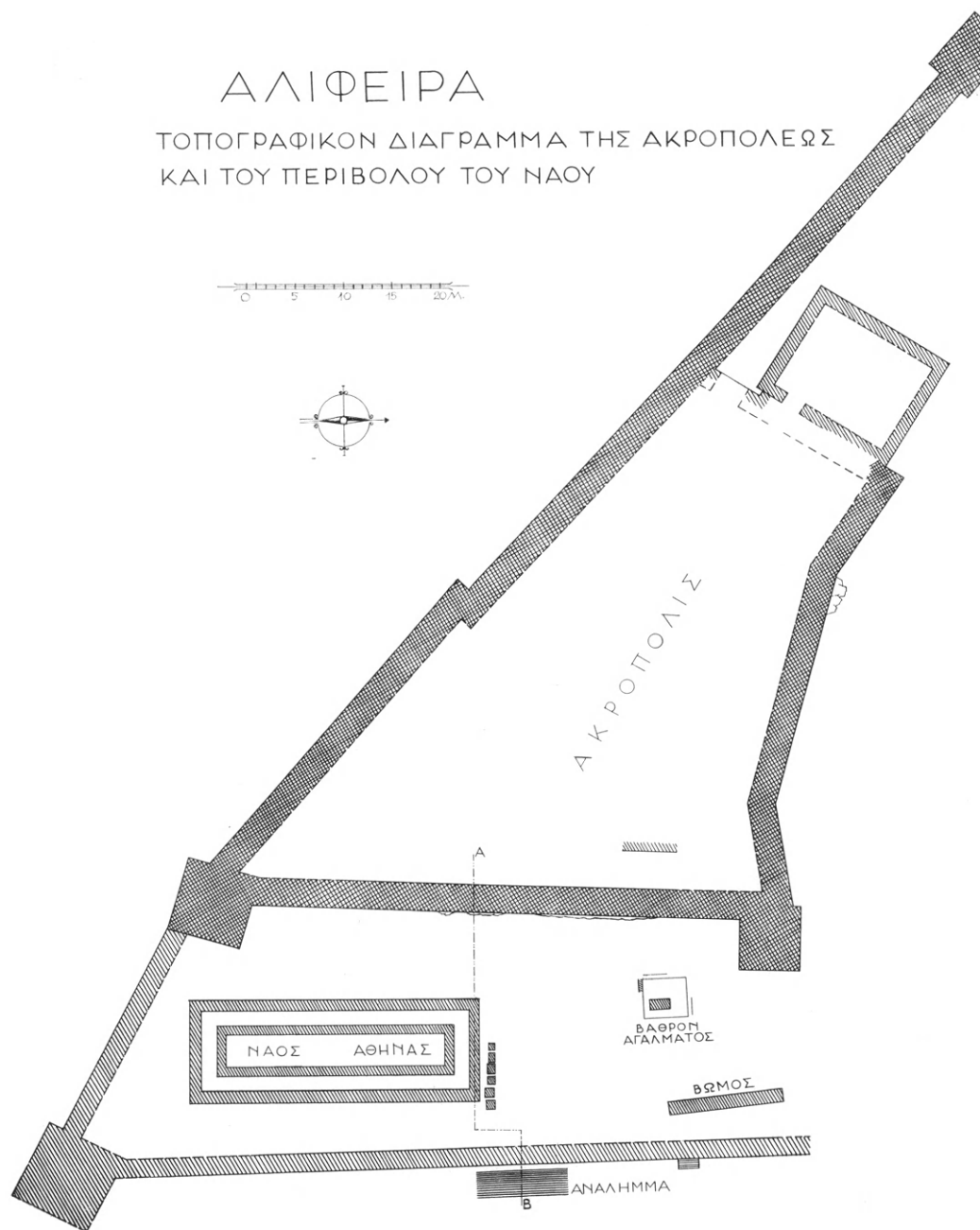
Ὁ πύργος οὗτος ἐκτίσθη προφανῶς ἐνταῦθα ἵνα προστατεύῃ τὴν νοτίως αὐτοῦ εὐρισκομένην εἴσοδον εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἥτοι στενόν, τραπεζίσχημον διάδρομον, μήκους 8 περίπου μέτρων καὶ πλάτους κατὰ μὲν τὴν δυτικὴν ἀνοικτὴν αὐτοῦ ἀρχὴν 2.30 μ. κατὰ δὲ τὸ κλειστὸν καὶ διὰ θύρας ἐφωδιασμένον πέρας του 4.30 μ. (εἰκ. 10).

Ὁ μέγας πύργος, τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, κενὸς ἐσωτερικῶς, θὰ ἐχρησίμευεν ἀναμφιβόλως καὶ ὡς οἶκημα τῆς φρουρᾶς τῆς ἀκροπόλεως, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἡ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ πλευρὰν καὶ παρὰ τὴν πύλην τῆς εἰσόδου ὑπαρξίς θύρας, ἰσοπέδου πρὸς τὸ ἔδαφος τῆς ἀκροπόλεως. Ἀπὸ στρατιωτικῆς ἀπόψεως ἐν τούτοις ἡ τοποθέτησις τοῦ πύργου ἐν σχέσει πρὸς

¹ Τὴν ὑπὸ πυκνῶν θάμνων καὶ ἀγρίων φυτῶν κάλυψιν τῶν τειχῶν υπογραμμίζει ἰδιαιτέρως καὶ ὁ L. Ross (Reisen und Reiserouten, Berlin 1841, 103) λέγων: Da der Berg dicht mit Gebüsch bewachsen ist, hält es schwer, von dem Zusammenhang dieser Befestigungen sich eine klare Übersicht zu verschaffen.

ΔΛΙΦΕΙΡΑ

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΟΛΟΥ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

10. Κάτοψις τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς.

τὴν εἴσοδον ἦτο ἐλαττωματική· διότι ὑψοῦτο ἀριστερᾷ τῷ εἰσερχομένῳ καὶ ἐπομένως οἱ ἐπὶ τοῦ πύργου ἱστάμενοι φρουροὶ δὲν ἠδύναντο νὰ προσβάλλουν τὴν ἀκάλυπτον δεξιὰν πλευρὰν τῶν ἐπιτιθεμένων.

Ἐκ τῶν περιβαλλόντων τὸ τραπέζιον τῆς ἀκροπόλεως τειχῶν καλύτερον καὶ εἰς ἀρκετὸν μάλιστα ὕψος—ἄνω τῶν 3 μέτρων—διετηρήθησαν τὸ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τὸ τῆς βορείου πλευρᾶς.

11. Τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ ἀναλήματος τῆς ἀκροπόλεως.

Τὸ μεγάλο (1.70 μ.) πάχους ἀνατολικὸν τεῖχος, φέρον κατὰ τὰς γωνίας τοῦ ἀνὰ ἓνα πύργον καὶ χρησιμεῖον ὡς ἀνάλημμα τῶν χωμάτων τῆς εἰς ὑψηλότεραν στάθμην τοῦ κάτωθεν ἀνδῆρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς κειμένης ἀκροπόλεως, εἶναι ἐκτισμένον ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ, λευκοφαίου βράχου καὶ διὰ λίθων ἐξαχθέντων ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ βράχου. Ἡ ἐξωτερική, ὁρατὴ τοῦ ἐπιφάνεια δὲν ἐμφανίζει ἐνότητα συστήματος δομῆς· διότι ἐν ᾧ τὸ παρὰ τὸν βόρειον πύργον τμήμα του παρουσιάζει ἐν ἀρκετὰ ἐπιμελὲς πολυγωνικὸν σύστημα δομῆς (εἰκ. 11), ἀπαρτιζόμενον ἐκ λίθων διαφόρων μεγεθῶν καὶ σχημάτων ἔχόντων πάντων εὐθείας μὲν τὰς πλευρὰς ἀλλὰ περισσοτέρας τῶν τεσσάρων καὶ συναπτομένας πρὸς σαφῶς λαξευμένας γωνίας, εἰς τὸ νότιον ἡμισὺ τοῦ ἡ δομὴ ἀποβαίνει πολὺ ἀμελεστέρα καὶ οὐχὶ τόσον ἀγνῶς πολυγωνική. Πρέπει δ' ἀκόμη νὰ προστεθῇ καὶ ὅτι μεταξὺ τῶν δύο τμημάτων

παρεμβάλλεται καὶ μέγας, καλῶς εἰργασμένος, ὀρθογώνιος λίθος, πλάτους 0.80 καὶ ὕψους σήμερον ὁρατοῦ 1.52 μ. (εἰκ. 12). Φαίνεται κατὰ ταῦτα, ὅτι τὸ τεῖχος τοῦτο ὑπέστη κατὰ καιροὺς διαφόρους μετατροπὰς καὶ δὲν εἶναι τούτου ἕνεκα εὐκόλον νὰ χρονολογηθῇ ἀσφαλῶς. Πάντως ὁ ἀρχικὸς

Εἰκ. 12. Μέσον τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ ἀναλήματος τῆς ἀκροπόλεως
μὲ τὸν παρεμβεβλημένον μέγαν ὀρθογώνιον λίθον.

ἐκ κανονικῆς πολυγωνικῆς δομῆς πυρὴν αὐτοῦ θὰ εἶναι περίπου σύγχρονος πρὸς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ λιθίνου περιπτέρου ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ δὲ ὑπόλοιπον θὰ ἐξετελέσθῃ ὀλίγον ἀργότερον.

Διάφορον σύστημα δομῆς, — τὸ κατ' ἀνωμάλους ὀριζοντίας στρώσεις πολυγωνικόν, — ἐφηρμόσθη εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως, τμῆμα τῆς ὁποίας εἰκονίζει ἡ ὀπισθεν εἰκὼν 13. Εἶναι τὸ σύστημα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὁ λεπτομερῶς τὰ τεῖχη τῆς Ἑλλάδος μελετήσας SCRANTON¹ ὠνόμασε «κατὰ στρώσεις πολυγωνικόν» (coursed polygonal).

Τὸ σύστημα τοῦτο ἐφηρμόσθη κατ' ἐξοχὴν ἐν Πελοποννήσῳ καὶ μάλιστα ἐν τῇ ὀρεινῇ Ἀρκαδίᾳ πάλαι τε καὶ πολὺν πέρα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

¹ Greek Walls, Cambridge Massachusetts, 1941, σ. 52.

Εἶναι σύστημα ὅπερ δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι προσεφέρετο ἀφ' ἑαυτοῦ διὰ τεῖχῃ λόγῳ τῆς ὑφῆς τοῦ διαθεσίμου ἀσβεστολιθικοῦ ὑλικοῦ τῶν ὀρεινῶν περιοχῶν τῆς Πελοποννήσου.

Εἰς τὴν Ἀλίφειραν τὸ σύστημα τοῦτο θὰ πρέπει νὰ ἐφηρμοσθῇ πάν-

Εἰκ. 13. Τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ βορείου τείχους τῆς ἀκροπόλεως ἐκτισμένον κατὰ τὸ κατὰ στρώσεις πολυγωνικὸν σύστημα.

τως πρὸ τοῦ 370 ἔτους, καθ' ὃ οἱ πλείστοι τῶν κατοίκων τῆς τὴν ἐγκατέλειψαν, χάριν τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Μεγαλοπόλεως (370-367). Δὲν εἶναι ἄλλως τε λογικὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ Ἀλίφειρα κοσμουμένη ἤδη κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ 5^{ου} αἰῶνος μὲ τὸν μέγαν καὶ λαμπρὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ κατὰ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος μὲ τὸ θαυμάσιον, κολοσσιαῖον ἄγαλμα τῆς θεᾶς ταύτης, δὲν θὰ εἶχεν ἤδη ἀπὸ τοῦ 5^{ου} αἰῶνος ἴδια ὀχυρωματικὰ τεῖχη.

Πολὺ περισσότερον κανονικὰς καὶ ὀριζοντιωμένας ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ βόρειον τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως παρουσιάζει τὰς στρώσεις αὐτοῦ ὁ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν πύργος τῶν φρουρῶν, χωρὶς ὅμως καὶ αἱ στρώσεις του αὐταὶ νὰ εἶναι ἀπολύτως εὐθύγραμμοι καὶ νὰ ἔχουν ἐντελῶς ὀρθογωνίους τοὺς λίθους των (εἰκ. 14, 15). Ὁ πύργος αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι μεταγενέστερος τῶν ὑπολοίπων τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως ἐπειδὴ καὶ ἀσύνδετος πρὸς αὐτὰ εἶναι καὶ ἐσωτερικῶς κενὸς χωμάτων, χρησιμεύων ὡς ἐνδιαίτημα τῶν φρουρῶν, ἀκόμη δὲ καὶ διότι τὸ σύστημα δομῆς αὐτοῦ παρουσιάζει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς ἄλλα πελοποννησιακὰ τεῖχη καὶ ἰδίᾳ πρὸς τινὰ τμήματα

Εἰκ. 14. Νοτία πλευρὰ τοῦ πύργου τῶν φρουρῶν τῆς ἀκροπόλεως.

Εἰκ. 15. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ πύργου τῶν φρουρῶν τῆς ἀκροπόλεως.

τῶν τειχῶν τῆς γειτονικῆς Γόρτυνος (μεταπύργιον 4), τὰ ὅποια ὁ R. MARTIN ¹ χρονολογεῖ εἰς τὰ τέλη τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Ἄς ἐξετάσωμεν ἤδη καὶ ἄλλα τμήματα τοῦ ὀχυρωματικοῦ τείχους. Εὐθὺς κάτωθεν τοῦ βορείου πύργου τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ ἀνδῆρου τῆς

Εἰκ. 16. Τὸ κάτωθεν καὶ πρὸς Βορρᾶν τῆς ἀκροπόλεως τείχος.

Ἀθηνᾶς (πίν. 2) σώζεται καλῶς καὶ εἰς ἱκανὴν ἔκτασιν διατηρημένον τείχος, ὅπερ, διευθυνόμενον κατ' ἀρχὰς πρὸς Βορρᾶν, κάμπτεται ἔπειτα πρὸς Δυσμὰς ἐπὶ μήκους ἄνω τῶν 30 μέτρων. Τὸ τεῖχος τοῦτο φαίνεται ὅτι ἀπετέλει μᾶλλον ἀνάλημμα τῶν χωμάτων τῆς βορείου κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ ἀνδῆρου τῆς Ἀθηνᾶς, ἂν καὶ τὸ πάχος αὐτοῦ εἶναι σχετικῶς μικρόν. Τὸ ἀνάλημμα λοιπὸν τοῦτο παρουσιάζει κατὰ τὴν ὁρατὴν ἀνατολικὴν αὐτοῦ πλευρὰν (εἰκ. 16) κατὰ μὲν τὸ κάτω αὐτοῦ μέρος ὀριζοντίως στρώσεις ἐκ μεγάλων καλῶς ὁπωσδήποτε λαξευμένων ὀρθογωνίων λίθων, εἰς δὲ τὸ ἄνω

¹ Les enceintes de Gortys d'Arcadie· BCH 71-72 (1947-48), σ. 86, εἰκ. 4. Βλ. ἰδίως τὴν σημ. 2 τῆς σελ. 129.

Είκ. 17. Ἀνατολική πλευρά τοῦ ἀναλήματος 669.

Είκ. 18. Ἡ κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ τείχους 669 ἐπιμελὴς λάξευσις (ὁ ἐξέχων λίθος δὲν ἀποτελεῖ συνέχειαν στρώσεως ἀλλ' ἀνήκει εἰς τὴν βόρειον πλευράν, ἐξ ἧς περιστράφη πρὸς Ἀνατολάν). Σήμερον ὁ λίθος οὗτος ἔχει καταπέσει.

ἀκανόνιστον ισοδομοπολυγωνικήν δομήν μέ τινας ἐπιμελῶς λαξευμένους ὀρθογωνίους λίθους κατὰ τὰς γωνίας (εἰκ. 17). Ἄξία παρατηρήσεως εἶναι ἡ κατὰ τὴν γωνίαν τοῦ τείχους αὐτοῦ ἐπιμελὴς λάξευσις τῶν λίθων κατὰ 4 ἕως 5 ἑκατοστὰ ἐφ' ἑκάστης πλευρᾶς τῆς κατακορύφου γωνιαίας ἀκμῆς καὶ καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ ὕψος (εἰκ. 18). Ἡ χαρακτηριστικὴ αὕτη γωνιακὴ λάξευσις συνήθης εἰς τείχη τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς, ἀπαντᾶται εἰς τὴν Ἀττι-

Εἰκ. 19. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ πύργου 644.

κὴν ἤδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. ¹, εἰς ταύτην δὲ τὴν ἐποχὴν φαίνεται νὰ ἀνήκῃ καὶ τὸ ἐξετασθὲν ἀναλήμμα, τοῦλάχιστον κατὰ τὰ κάτω αὐτοῦ μέρη.

Πέραν τοῦ ἀναλήμματος τούτου καὶ εἰς ἀπόστασιν 9 περίπου μέτρων πρὸς Βορρᾶν σώζονται τὰ κάτω μέρη τετραγώνου πύργου τοῦ τείχους, ὅπερ ἐπροστιάτευσεν τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς πόλεως. Ὑπῆρχεν ἄρα γε μεταξὺ τοῦ ἀναλήμματος καὶ τοῦ πύργου τούτου εἴσοδος εἰς τὴν πόλιν ἀπ' Ἀνατολῶν, ὥς ἤδη ὑπέθεσεν ὁ LEAKE ²; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο μόνον εἰδικὴ σκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὸ ἐνταῦθα δημιουργούμενον κενὸν δύναται νὰ παράσχῃ σαφεῖ ἀπάντησιν.

¹ Ὡς π.χ. εἰς τὸν Ραμνοῦντα BCH 48 (1924), σ. 307.

² Travels in the Morea II, London 1830, σ. 73

Ὁ παρὰ τὸ ὑψόμετρον 669 πύργος (πίν. 2) καὶ τὰ πρὸς αὐτὸν συναπτόμενα ὀχυρωματικὰ τεῖχη εἶναι κατεσκευασμένα διὰ μεγάλων ὀρθογωνίων λίθων οὐχὶ ὅμως κατ' αὐστηρὸν ἰσόδομον σύστημα ἀλλὰ κατὰ μεικτὸν ἰσόδομον πρὸς τὸ πολυγωνικὸν (εἰκ. 19, 20) διὰ καλῶς ἡρμοσμένων λίθων.

Εἰς τὴν ἐξεταζομένην ἀνατολικὴν πλευρὰν τὸ τεῖχος διασώζει τρεῖς

Εἰκ. 20. Τὸ μεταξὺ τῶν πύργων 644 καὶ 632 μεταπύργιον τεῖχος.

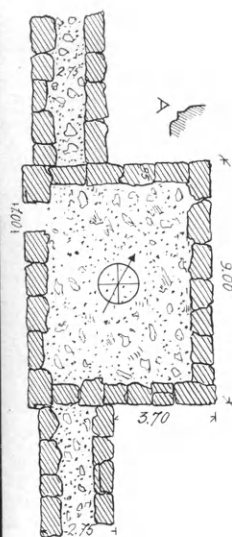
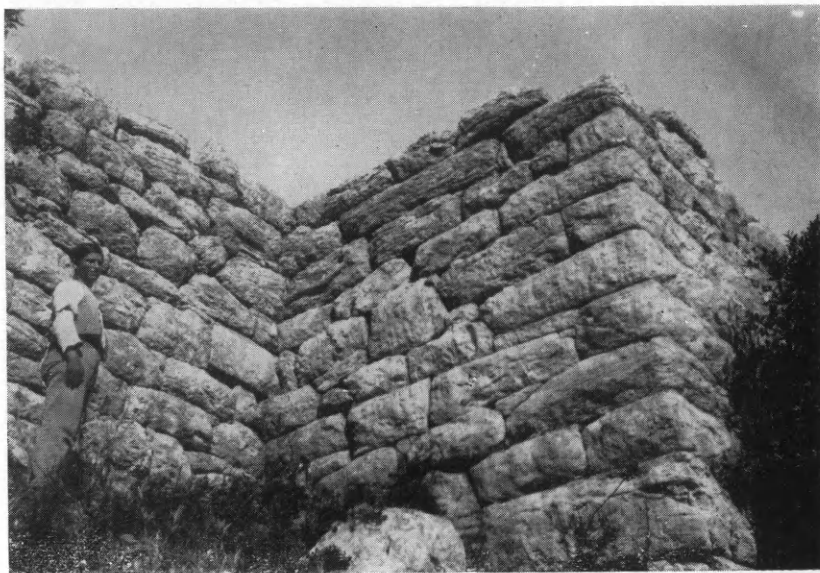
ὀρθογωνίους πύργους ἀπέχοντας ἀλλήλων κατ' ἴσας περίπου ἀποστάσεις 48.50 καὶ 51 μέτρων. Ἐκ τούτων ὁ ἄκρος βόρειος εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς κορυφῆς χαμηλοῦ λοφίσκου (πίν. 2).

Ἐν συνεχείᾳ τὸ τεῖχος κάμπτεται πρὸς Δυσμάς, σώζεται ὅμως μόνον ἐπὶ 20 περίπου μέτρα, μεθ' ὃ μόνον κατ' ἀραιὰ διαστήματα δύναται τις νὰ παρακολουθήσῃ τὴν πορείαν τῶν θεμελίων του (πίν. 2).

Ὑπέργεια λείψανα τοῦ ὀχυρωματικοῦ τεύχους τῆς πόλεως σώζονται μόνον πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν μέρος τῆς λοφοσειρᾶς καὶ εἰς ἱκανὴν (± 185 μ.) ἀπὸ τῶν περιγραφέντων τμημάτων ἀπόστασιν. Εἶναι δὲ ταῦτα μέγας ὀρθογώνιος πύργος—ὀνομαζόμενος ὑπὸ τῶν ἐντοπίων «τ' ἀπήδημα τῆς βουβάλας»¹—καὶ δύο ἐκατέρωθεν αὐτοῦ μικρὰ εὐθύγραμμα τμήματα τῶν μετα-

¹ Περὶ τοῦ πύργου τούτου ἡ ἐντοπία παράδοσις λέγει ὅτι «ἔχει μέσα κρυμμένον ἀσημένιον ἀργαλεῖον».

πυργίων. Ὁ πύργος ἔχει μῆκος 9 μ. περίπου καὶ ἑξοχὴν 3.70 μ. σώζεται δὲ εἰς ὕψος 5 περίπου μέτρων (εἰκ. 21, 22). Τὰ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ εὐθύγραμμα τμήματα ἔχουν τὸ κανονικὸν διὰ τὰ ὀχυρωματικὰ τεῖχη πάχος τῶν 2.75 μ., εἶναι δὲ κατεσκευασμένα ἐξωτερικῶς τε καὶ ἐσωτερικῶς διὰ μεγάλων λίθων, πάχους 0.85 - 1.00 μ., μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεμβάλλονται λατύπη καὶ χώματα. Ὁ πύργος καὶ τὰ μεταπύργια, κατεσκευασμένα διὰ φαιῶν ἐγγχωρίων ἀσβεστολίθων, παρουσιάζουν τὸ αὐτὸ μεικτόν, ἥτοι πολυγωνικὸν καὶ μᾶλλον

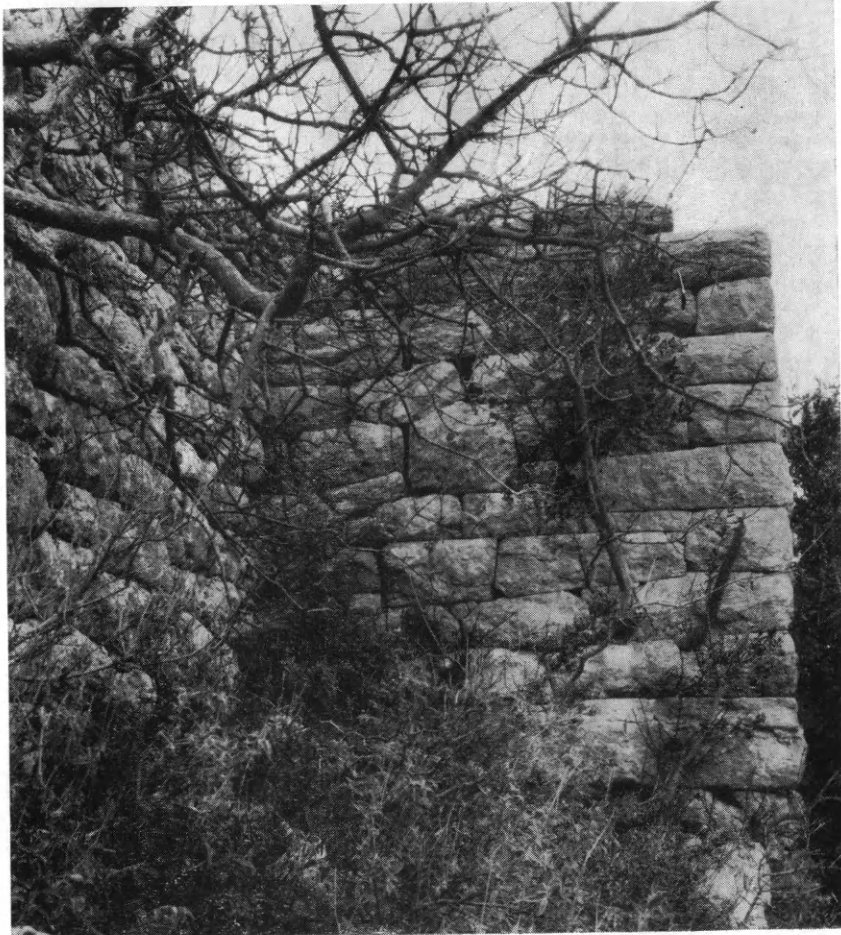

21. Ὁ πύργος τοῦ βόρειου τείχους ἢ «τῆς βουβάλας τ' ἀπήδημα» καὶ ἡ κάτοψις αὐτοῦ.

ισόδομον, σύστημα δομῆς (εἰκ. 21, 22), τὸ ὁποῖον συνηντήσαμεν, περίπου ὅμοιον, εἰς τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ βόρειον τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως καὶ εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς κάτω τῆς ἀκροπόλεως ὀχυρώσεως, μὲ δραστὴν ἐπιφάνειαν ὀλίγον διὰ τῆς σφύρας κατειργασμένην, ἥτοι κατὰ τὸν λεγόμενον ἀγροτικὸν τρόπον (rustica). Αἱ γωνίαι τοῦ φέρουν τὴν χαρακτηριστικὴν λάξευσιν 0.06×0.055 (εἰκ. 21 A). Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν παρουσιάζει θύραν εἰσόδου ἀνοίγματος 1.00 μ. (σχέδιον εἰκ. 21).

Τμήματα τῆς ὀχυρώσεως σώζονται ἐπίσης, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὰ θεμέλια, καὶ κατὰ τὴν νοτιὰν ὀφρὺν τῆς λοφοσειρᾶς, ἀποτελοῦσι δὲ ταῦτα πρὸς Δυσμᾶς καὶ πρὸς Ἀνατολὰς συνέχειαν τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς ἀνωτέρω περιγραφείσης ὀχυρώσεως τῆς ἀκροπόλεως. Καὶ ἡ μὲν πρὸς Δυσμᾶς συνέχεια προχωρεῖ κατὰ 110 περίπου μέτρα πέραν τῆς εἰσόδου τῆς ἀκροπόλεως, ἐμφανίζουσα κατ' ἀποστάσεις τὰ θεμέλια ὀρθογωνίων πύργων (πίν. 2), διακόπτεται ὁμως περαιτέρω, λόγῳ τοῦ κατὰ τὸ μέρος τοῦτο τοῦ λόφου κρη-

μνώδους τοῦ τόπου, ὅπερ καθίστα περιττὴν τὴν κατασκευὴν τείχους. Ἀφ' ἑτέρου ἢ πρὸς Ἀνατολὰς συνέχεια τοῦ νοτίου τείχους τῆς ἀκροπόλεως προχωρεῖ πέραν τοῦ τετραγώνου πύργου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως, σχηματίζουσα συνάμα καὶ τὸ νότιον ἀνάλημμα τοῦ ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν

Εἰκ. 22. Ὅψις τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ πύργου τῆς βουβάλας καὶ τοῦ παρ' αὐτὸν μεταπυργίου.

ὀρθογωνίου ἀνδῆρου τοῦ τεμένους τῆς Ἀθηνᾶς καὶ καταλήγουσα εἰς μέγαν, πλήρη, ὀρθογώνιον πύργον ἐνισχύοντα τὴν γωνίαν τοῦ ἀνδῆρου τούτου.

Ἄλλ' ἡ ὀχύρωσις δὲν ἐπερατοῦτο εἰς τὸν πύργον αὐτὸν συνεχίζετο καὶ εἰς τὴν εἰς πολὺ χαμηλοτέραν στάθμην τοῦ ἀνδῆρου τῆς Ἀθηνᾶς εὐρισκομένην καὶ ἀρκετὰ πρὸς Ἀνατολὰς προέχουσαν λοφώδη, στενομήκη γλῶσσαν, ὡς ἀποδεικνύει ἢ κατὰ τὴν νοτίαν κλιτὺν αὐτῆς καὶ εἰς τινὰ ἄλλα σημεία τῆς παρουσίας θεμελίων τείχους, ὡς καὶ πλήρους ὀρθογωνίου πύργου παρὰ τὸ ὑψόμετρον 672.70 μ. (πίν. 2). Τὸ τεῖχος τοῦτο προεκτεινόμενον πρὸς Ἀνα-

τολὰς φαίνεται ὅτι περιέβαλλεν ὁλόκληρον τὴν στενομήκη γλῶσσαν ἥτοι ὅτι ἐξετείνεται καὶ κατὰ τὴν βόρειον αὐτῆς ὀφρὺν, ὡς δηλοῦται δι' ἐστιγμένης γραμμῆς ἐπὶ τοῦ τοπογραφικοῦ σχεδίου (πίν. 2).

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν πρὸς τὰ ΒΔ. ἥτοι τὴν πέραν τοῦ πύργου τῆς βουβάλας συνέχειαν τῶν ὀχυρωματικῶν τειχῶν τῆς πόλεως παρατηρῶ, ὅτι ὀλίγον πέραν τοῦ εἰρημένου πύργου σώζεται εἰς ἀπόστασιν 27 περίπου μέτρων

Εἰκ. 23. Τὸ ὑπὲρ τὸ Ἀσκληπιεῖον ἀνάλημμα ἀπὸ Δυσμῶν (νότιον ἡμισυ).

καθ' ἑαυτὴν πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ τεῖχη διευθυνόμενον ἐγκάρσιον μετὰ πύργου τεῖχος, διήκον μέχρι τῆς νοτίας ὀφρὺς τοῦ λόφου (πίν. 2), ἔνθα καὶ συν-ενοῦται πρὸς ἄλλο τεῖχος παρακολουθοῦν τὴν νοτίαν ὀφρὺν τοῦ λόφου καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀσκληπιείου.

Τὸ εἰρημένον ἐγκάρσιον τεῖχος εἶναι ἐκτισμένον κατὰ τὸ αὐτὸ περίπου καὶ τὰ ἐξωτερικὰ τεῖχη σύστημα, σώζεται δὲ ἐνιαχοῦ εἰς ὕψος ἕξ ἢ ἐπὶ στρώσεων (εἰκ. 23). Τὸ εἰρημένον τεῖχος ἀποτελοῦν συνάμα καὶ ἀνάλημμα τῶν χωμάτων τῆς πρὸς τὸ Ἀσκληπιεῖον κλιτύος, φαίνεται, ἔνεκα τοῦ πύργου δι' οὗ εἶναι ἐφωδιασμένον, ὡς ἰδιαίτερα τις ἐσωτερικὴ ὀχύρωσις, ἥτις ὅμως δὲν συνεννοῦται πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν βόρειον τεῖχος ἀλλὰ κάμπτεται πρὸς Ἀνατολὰς (πίν. 2).

Πάντως ἡ γενικὴ ὀχύρωσις τῆς πόλεως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐτερματί-ζετο εἰς τὰ πέριξ τοῦ πύργου τῆς βουβάλας, ὡς ἄλλωστε ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ πρὸς Νότον τοῦ Ἀσκληπιείου τεῖχος, ὅπερ προφανῶς περιελαμβάνετο ἐντὸς τῆς γενικῆς ὀχυρώσεως. Τὰ ἔχνη ὅμως τῆς πρὸς Βορρᾶν καὶ πέραν τοῦ Ἀσκληπιείου ὀχυρώσεως δὲν φαίνονται.

Ἡ ράχis τῆς λοφοσειρᾶς προχωρεῖ εἰσέτι εἰς ἀρκετὸν διάστημα πρὸς Δυσμὰς ἀποβαίνουσα ὁλονὲν χαμηλοτέρα καὶ στενοτέρα καὶ ἀπολήγουσα εἰς αἰχμηροὺς ἀσβεστολιθικοὺς βράχους, ἀποτελοῦντας τρόπον τινὰ φυσικὴν ὀχύρωσιν τοῦ μέρους. Ἔτι περαιτέρω ἡ ράχis κατέρχεται ἀποτόμως εἰς κοιλάδα πρὸς τὰ ΒΔ. ἤτοι πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς Ζάχας (νῦν Καλλιθέας) (εἰκ. 2).

Περαίνων τὸν περὶ τῶν τειχῶν λόγον ἀναφέρω, ὅτι ὁ ὀλίγον πρὸ τοῦ 1841 ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἀλίφειραν L. ROSS ¹ γράφει, ὅτι εὔρεν «ἔξω τοῦ τείχους ἐντὸς θάμνων, ἐκτεταμένους σωρούς ἐρειπίων, θεμέλια καὶ ἀξιοπαρατηρήτους ὑποδομὰς καὶ περαιτέρω, κάτω, κατὰ τὴν βόρειον κλιτὺν τοῦ ὄρους, λίαν σημαντικὰ λείψανα ἐνὸς τρίτου τείχους». Φαίνεται λοιπόν, προσθέτει, ὡς ἐὰν ἡ Ἀλίφειρα εἶχε δύο ἐντὸς ἀλλήλων ἐγκιβωτισμένας ἀκροπόλεις, τοῦθ' ὅπερ, λέγει, ὑπαινίσσεται καὶ ὁ ΠΟΛΥΒΙΟΣ (IV 78. 9) ἀναφέρων τὸ προάστειον τῆς ἄκρας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν κάτω πόλιν, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ τρίτον περιβόλον τείχους.

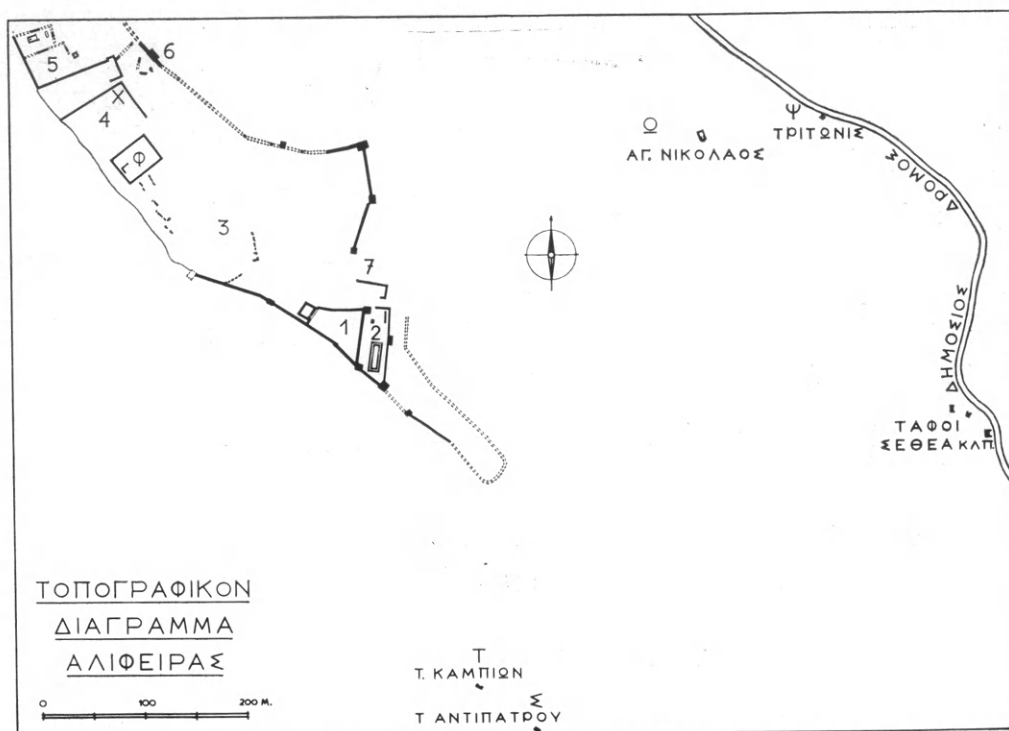
Διὰ πάντων τῶν ἀνωτέρω ἴσως ὑπονοεῖ ὁ ROSS ἀφ' ἐνὸς τὸν ἐγκιβωτισμὸν τῆς ἀκροπόλεως ἐντὸς τοῦ ἀναλήμματος τοῦ ἀνδῆρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν πρὸ τοῦ τελευταίου τούτου ὑπάρχουσαν ὀχύρωσιν τῆς πρὸς Ἀνατολὰς προεχούσης γλώσσης (βλ. σχετικῶς πίν. 2).

ΤΑ ΛΕΙΨΑΝΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Πλὴν τῶν ὀχυρωματικῶν τειχῶν σημειοῦνται διὰ τῶν γραμμάτων Φ καὶ Χ ἐπὶ τοῦ πίνακος 2 καὶ τῆς εἰκ. 24 τὰ ἔχνη ἄλλων τινῶν κτηρίων κειμένων ἐπὶ τῆς ράχεως, δυτικῶς τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἀμέσως πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ ὑπερθεῖν τοῦ Ἀσκληπείου ἐγκαρσίου ἀναλήμματος. Πρόκειται περὶ δύο ἀρκετὰ μεγάλων περιβόλων, ἐνὸς ὀρθογωνίου Φ καὶ ἑτέρου ἡμι-ὀρθογωνίου Χ, μὲ μικρὸν πάχος τοίχων, ὡς καὶ ἄλλων τινῶν δευτερευόντων τμημάτων τοίχων, ἅτινα ἐξεῖχον ἀνέκαθεν τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ δὲν ἠρευνήθησαν εἰσέτι σκαφικῶς. Τὰ ἐν λόγῳ κτίσματα ἀνήκουσι πιθανώτατα εἰς λείψανα δημοσίων ἢ ἰδιωτικῶν οἰκοδομημάτων τῆς πόλεως τῆς Ἀλιφείρας, ὡς ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς ἐντὸς καὶ πέριξ αὐτῶν ὑπάρξεως ἀφθόνων τεμαχίων κεράμων καὶ ὀστράκων ἀγανώτων οἰκιακῶν ἀγγείων. Βεβαίως ἡ πόλις τῆς Ἀλιφείρας δὲν θὰ περιορίζετο μόνον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ράχεως. Πολλὰ ἄλλα οἰκήματα αὐτῆς θὰ ὑπῆρχον καὶ ἐκτὸς τῶν ὀχυρωματικῶν τειχῶν, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν κλιτὺν τῆς λοφοσειρᾶς, ἣτις καὶ παρουσιάζει ὀλιγώτερον ἀπότομον κλίσιν

¹ Reise und Reiserouten in Griechenland, I Reisen im Peloponnes, Berlin 1841, σ. 103.

τοῦ ἐδάφους, δι' ὃ καὶ σπεύρεται ἀκόμη καὶ σήμερον. Θὰ ἔφθανε δὲ πιθανῶς ἡ πόλις καὶ μέχρι τῆς σημερινῆς δημοσίας ἀμαξιτῆς ὁδοῦ, διότι κατὰ τὴν πρόσφατον κατασκευὴν ταύτης οἱ ἐργάται καὶ τὰ σχετικὰ μηχανήματα

Εἰκ. 24. Γενικὸν τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς περιοχῆς τοῦ κάστρου τῆς Νεροβίτσας.

1. Ἀκρόπολις 2. Τέμενος Ἀθηνᾶς 3. Προάστειον τῆς ἄκρας 4. Πόλις
5. Ἀσκληπιεῖον 6. Πύργος Βουβάλας 7. Πύλη (·)

προσέκρουσαν συχνάκις ἐπὶ ἀρχαίων κτισμάτων, πολλὰ τῶν ὁποίων καὶ κατέστρεψαν. Εἰς τὸ τμήμα μάλιστα τοῦτο τῆς κάτω πόλεως θὰ περιλαμβάνετο καὶ ἡ ἀνατολικώτερον παρὰ τὴν ἀμαξιτὸν κειμένη κρήνη τῆς πόλεως, Τριτωνίς (εἰκ. 24 Ψ), ἡ καὶ σήμερον ἔτι ἐν χρήσει Νεροβίτσα ἢ Νεροσίτσα ¹.

Ἐξω ἐπίσης τῶν τειχῶν καὶ εἰς ἀρκετὴν πρὸς Ἀνατολὰς καὶ πρὸς Νότον ἀπόστασιν ἀπ' αὐτῶν εὐρίσκετο καὶ ἡ νεκρόπολις τῆς Ἀλιφείρας, τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθησαν καὶ παλαιότερον καὶ διὰ τῆς ἡμετέρας ἀνασκαφῆς ἀρκετοὶ πολυτελεῖς τάφοι (Σεθέα, Ἀντιπάτρου κλπ.) (εἰκ. 24, Τ, Σ), περὶ τῶν ὁποίων ἐκτενέστερος λόγος θὰ γίνῃ εἰς τὸ περὶ τῶν τάφων κεφάλαιον.

¹ Περὶ τῆς εἰς πολὺν μεταγενεστέρας χρόνους ὑπάρξεως τῆς πόλεως κατὰ τὴν βόρειον κλιτὺν τῆς λοφοσειρᾶς συνηγορεῖ καὶ ἡ αὐτόθι ἀνέγερσις τοῦ ἤδη ἡρειπωμένου σταυρεπιστέγου ναοῦ τοῦ Ἀγ. Νικολάου (εἰκ. 24 Ω), περὶ τοῦ ὁποίου λεπτομερέστερος λόγος θὰ γίνῃ ἐν τέλει τοῦ βιβλίου τούτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΤΟ ΙΕΡΟΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

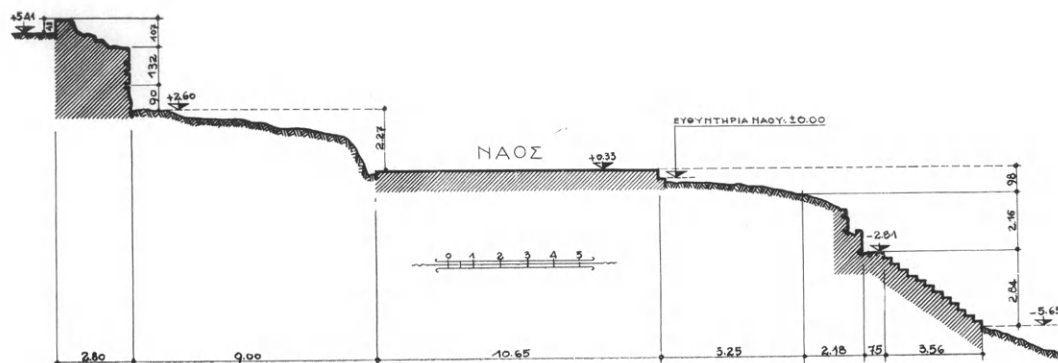
Τὸ ἄνδηρον τοῦ ναοῦ καὶ τὸ ἀνάλημμα αὐτοῦ. Εὐθύς κάτωθεν τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως καὶ εἰς στάθμην κατὰ 5 περίπου μέτρα χαμηλοτέραν τοῦ ἐδάφους ἐκείνης, κατεσκευάσθη διὰ τεχνητῆς ἐπιχώσεως, ἐπὶ τῆς πρὸς Ἀνατολὰς κλιτύος, ὀριζόντιον ἄνδηρον, σχήματος ὀρθογωνίου βαίνοντος ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν καὶ διαστάσεων μήκους 100 μ. κατὰ μέσον ὄρον καὶ πλάτους ± 27 μ. Τὸ ὀρθογώνιον τοῦτο ἄνδηρον, προασπιζόμενον ὑπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως ἀπὸ τῶν ἰσχυρῶς πνεόντων εἰς τὴν περιοχὴν βορειοδυτικῶν ἀνέμων, κατεσκευάσθη ἐκεῖ προφανῶς ἵνα περιλάβῃ τὰ εἰς τὸ ἱερόν τῆς Ἀθηνᾶς ἀνήκοντα κτίσματα ἥτοι τὸν ναὸν τῆς θεᾶς, τὸ ὑπαίθριον κολοσσιαῖον αὐτῆς ἄγαλμα μετὰ τοῦ βήθρου του καὶ τὸν πρὸ αὐτοῦ βωμόν (βλ. εἰκ. 10).

Τὰ φερτὰ χώματα τοῦ μνημονευθέντος ἀνδῆρου ὑπεστηρίχθησαν κατὰ μὲν τὴν νοτίαν, στενὴν αὐτοῦ πλευρὰν ὑπὸ τοῦ τείχους, ὅπερ ἀπετέλει συνέχειαν τοῦ τείχους τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως, καταλῆγον εἰς μέγαν τετράγωνον πύργον (εἰκ. 10), κατὰ δὲ τὴν μακρὰν αὐτοῦ ἀνατολικὴν πλευρὰν ὑπὸ ἀναλήμματος βαίνοντος παραλλήλως πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως.

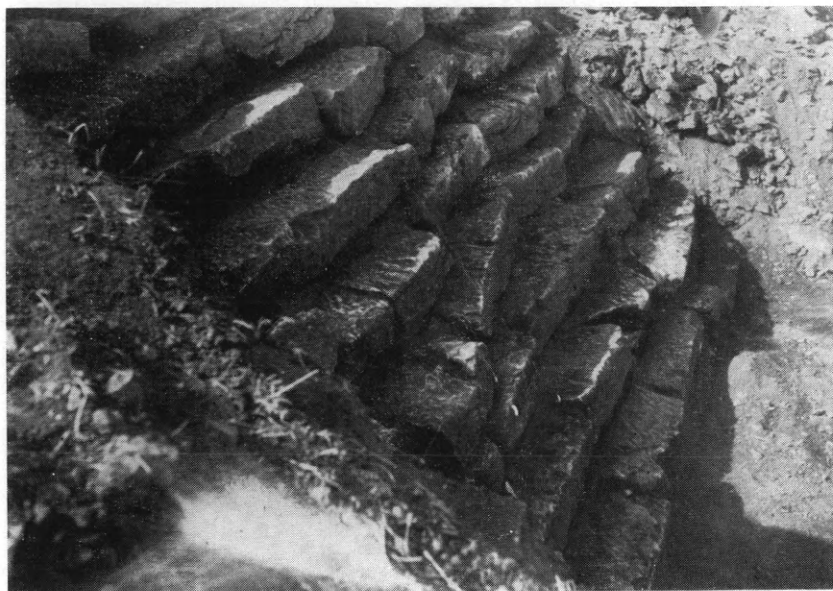
Σκαφὴ γενομένη περὶ τὸ μέσον τοῦ μήκους τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἀνδῆρου ἦτοι ἀντιστοιχῶς πρὸς τὸν πρὸ τῆς προσόψεως τοῦ ναοῦ χώρον (εἰκ. 10) ἀπέδειξεν, ὅτι τὸ ἀνάλημμα τοῦτο ἦτο κλιμακωτόν (εἰκ. 10 καὶ 25). Ἐκ τῶν ἀποτελουσῶν αὐτὸ βαθμίδων ἀπεκαλύφθησαν ἐπὶ μήκους 9 περίπου μέτρων δέκα τέσσαρες, εἰς οὐχὶ πολὺ καλὴν κατάστασιν (εἰκ. 26), ἡ κατωτάτη τῶν ὁποίων εὐρίσκεται εἰς στάθμην κατὰ 5.63 μ. χαμηλοτέραν τῆς εὐθυνηρίας τοῦ ναοῦ (εἰκ. 25). Αἱ βαθμίδες ἔχουσι κατὰ μέσον ὄρον πλάτος μὲν 0.35 ὕψος δὲ 0.27 μ. παρέχουσιν ἐπομένως εὐχερῇ ὅπως δῆποτε τὴν ἀνάβασιν. Φαίνεται λοιπόν, ὅτι τὸ ἀνάλημμα δὲν ἐχρησίμευε μόνον ὡς τοῖχος ἀντιστηρίξεως τῶν φερτῶν χωμάτων τοῦ ἀνδῆρου ἀλλὰ καὶ ὡς κλίμαξ προσπελάσεως τοῦ ἱεροῦ διὰ τοὺς ἐξ Ἀνατολῶν ἐρχομένους, τοσοῦτον μᾶλλον

καθόσον εἰς οὐδὲν ἄλλο σημεῖον τοῦ ἀνδῆρου παρατηρεῖται διατάξεις τις ὑποδηλοῦσα ἢ ἐπιτρέπουσα εἴσοδόν τινα εἰς αὐτό.

Βαθμιδωτοὶ ἀναλημματικοὶ τοῖχοι δὲν ἦσαν σπάνιοι κατὰ τε τοὺς ἀρ-

Εἰκ. 25. Κατὰ πλάτος τομὴ (ἀπὸ Δ. πρὸς Α.) τοῦ ἀνδῆρου τῆς Ἀθηνᾶς.
(Ἀριστερᾷ τὸ ἀνατολικὸν τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως, δεξιᾷ τὸ κλιμακωτὸν ἀνάλημμα).

Εἰκ. 26. Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τοῦ κλιμακωτοῦ ἀναλήματος τοῦ ἀνδῆρου τῆς Ἀθηνᾶς.

χαϊκούς καὶ τοὺς κλασσικούς καὶ τοὺς μετέπειτα χρόνους, ὡς ἀποδεικνύουσι πολλὰ παραδείγματα αὐτῶν¹.

¹ Ὁ σχετικὸς κατάλογος ἔχει ὡς ἑξῆς: 1) Σελινούς, ἀκρόπολις (HULOT - FOUGÈRES, Selinonte, Paris 1910, εἰκ. σελίδος 147. B. PACE, Arte e civiltà della Sicilia antica, II, 379, εἰκ. 309).

Εἰς τὸν ἄξονα τοῦ νοτίου ἡμίσεος τοῦ περιγραφέντος ἀνδῆρου εἶχε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα κατασκευασθῇ μέγας ναός, λίθοι τῶν θεμελίων τοῦ ὁποίου εἶχον ἐπισημανθῇ ὑπὸ πλειόνων παλαιότερων ἐρευνητῶν¹, ἐπειδὴ εὗρισκοντο εἰς μικρὸν μόνον (0.20 - 0.40 μ.) βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Πολλάκις μάλιστα τὸ ἄροτρον τοῦ ιδιοκτήτου² τοῦ εἰς ἄγρὸν μεταβληθέντος χώρου τοῦ ἀρχαίου ναοῦ εἶχε προσκρούσει ἐπὶ ὑποκειμένων ἀρχαίων λίθων καὶ κιόνων τοῦ ναοῦ καὶ εἶχεν ἀυλακώσει αὐτούς, ὡς θέλομεν ἴδει κατωτέρω.

Ἡ ἀρξαμένη κατὰ τὸ 1932 ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψε τὰς δύο κατωτάτας στρώσεις τοῦ ἀρχαίου ναοῦ, ἐλευθέρας καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ, πλὴν μικροῦ μόνον τμήματος κατὰ τὴν πρόσοψιν ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκτίσθη καθεύτως, εἰς πολὺ μεταγενεστέρους χρόνους, μικρὰ ἐκκλησία, τῆς ὁποίας συνηγήθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τὰ θεμέλια³ (εἰκ. 8).

Ἡ ἐκκλησία αὕτη ἀφιερωμένη, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐντοπίων, εἰς τὴν Ἀγ. Ἑλένην, ἦτο μικρὰ μονόκλιτος βασιλικὴ ἐξωτερικῶν διαστάσεων 8.90 × 4.10 μ. φέρουσα πρὸς Δυσμὰς μὲν τετράγωνον νάρθηκα, καταλήγουσα δὲ πρὸς Ἀνατολὰς εἰς ἡμικυκλικὴν ἐσωτερικῶς τε καὶ ἐξωτερικῶς ἀψίδα ἱεροῦ (εἰκ. 8).

Αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι κατώταται στρώσεις τοῦ ἀρχαίου ναοῦ (εἰκ. 27 καὶ 28) παρουσιάζουσι τὸ σχέδιον δύο ἐπιμήκων ὀρθογωνίων, τοποθετημένων ὁμολόγως τοῦ ἐνὸς ἐντὸς τοῦ ἄλλου, κατεσκευασμένων ὁμως κατὰ διάφορον τρόπον· διότι ἐντὸς τὸ ἐσωτερικὸν ὀρθογώνιον εἶναι κατεσκευασμέ-

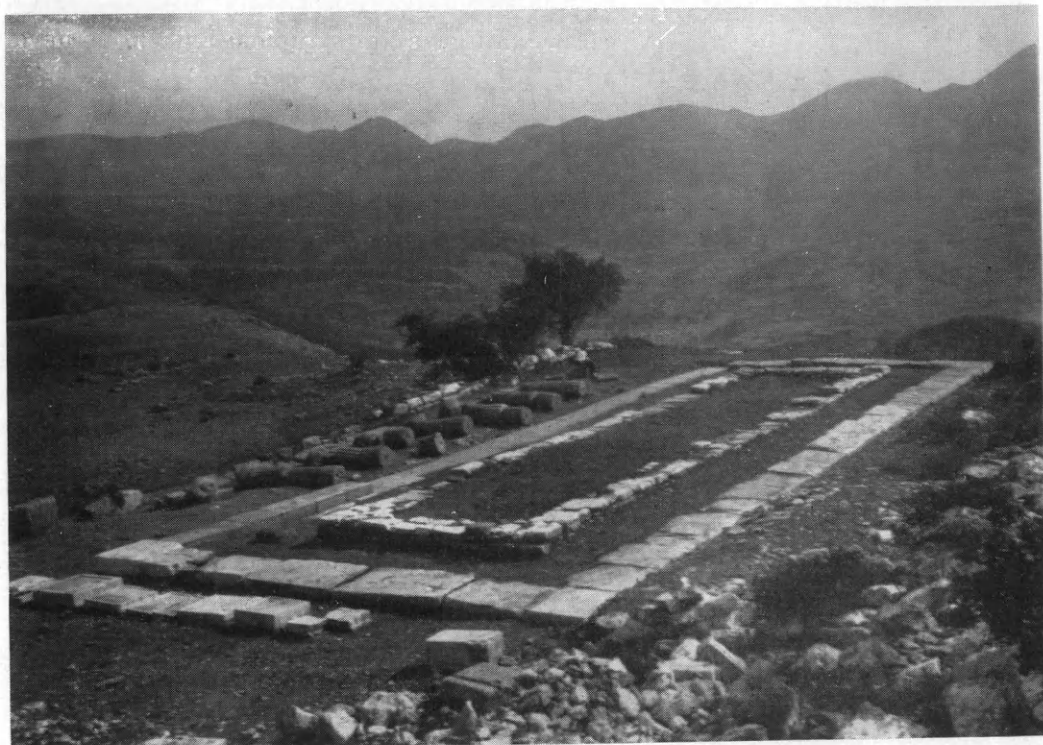
2) Ἡραῖον Ἀργεῶς (P. AMANDRY, *Hesperia* 21 (1952), σ. 263 καὶ 274, πίν. 70α (5^{ον} αἰ.)). 3) Πνυξ Ἀθηνῶν (K. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ, ΠΑΕ 1910, σ. 120 καὶ 130 εἰκ. 2. K. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ-H. THOMPSON, *Hesperia* 1 (1932), σ. 121. A. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τ. Β', 1958, σ. 207 εἰκ. 166, 5). 4) Ἀλτις Ὀλυμπίας (B. ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ, Ἡ Ὀλυμπία, Ἀθήνησι 1901, σ. 236. W. DÖRPFELD, *Alt-Olympia* II, 1935, πίν. 5-8. E. KUNZE - H. SCHLEIF, II Bericht Über die Ausgrabungen in Olympia 1837/8, σ. 42-44). 5) Λυκοσοῦρας, ἱερὸν Δεσποίνης (B. ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ, ΠΑΕ 1896, σ. 115 καὶ πίν. 1. V. SCULLY, *The Earth, the Temple and the Gods*, London 1962, εἰκ. 391. Ὡραία φωτογραφία τοῦ ἐν *Die Antike* 7 (1931), σ. 30, εἰκ. 30). 6) Βραυρῶν - Ἱερὸν Ἀρτέμιδος (BCH 80, 1956, σ. 249, εἰκ. 11). 7) Πέργαμον, ἀκρόπολις (MARQUAND, *Greek Architecture*, New-York 1909, εἰκ. 37).

¹ Οὕτω τὰ θεμέλια ναοῦ ἐπὶ τοῦ ἀνδῆρου ἀναφέρονται : ὑπὸ τοῦ LEAKE (*Travels in the Morea*, II, London 1830, σ. 73) τοῦ L. ROSS (*Reisen und Reiserouten durch Griechenland*, Berlin 1841, 102), τοῦ L. CURTIUS (*Peloponnesos I*, Gotha 1851, 360), τοῦ J. G. FRAZER (*Pausanias' Description of Greece*, London 1898, 298) καὶ ἄλλων μεταγενεστέρων.

² Ὁ ἄγρὸς ἐνθα εὗρισκετο ὁ ναὸς ἀνῆκεν εἰς τὸν κάτοικον τοῦ γειτονικοῦ χωρίου Φαναρίου Ἰωάννην Πάπαρη.

³ Ἐπὶ τῆς αὐτῆς περίπου θέσεως καὶ μὲ τὸ αὐτὸ σχέδιον ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν περιοίκων μετὰ τὴν ξενικὴν κατοχὴν τοῦ 1940, ὁ νέος ἡμιτελής παραμείνας ναὸς τῆς Ἀγ. Ἑλένης (εἰκ. 9). Τοῦτον, ὡς ἤδη εἶπον (σ. 23 σημ. 1), κατηδάφισα μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ τὸ ἔξω τοῦ ναοῦ κτισθὲν νέον προσκυνητάριον (βλ. εἰκ. 9, δεξιᾷ).

νον διὰ μικρῶν σχετικῶς λίθων συντεθειμένων κατ' ἀκανόνιστον ἰσόδομον σύστημα καὶ μὲ πηλὸν ὡς συνδετικήν ὕλην, αἱ στρώσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ ὀρθογωνίου συντίθενται ἐκ μεγάλων ¹, ἐγγχωρίων, λευκοφαίων, ἀσβεστολιθικῶν πετρῶν, καλῶς συνηρμοσμένων πρὸς ἀλλήλας δι' ἐλαφρᾶς ἀναθυρώσεως καὶ

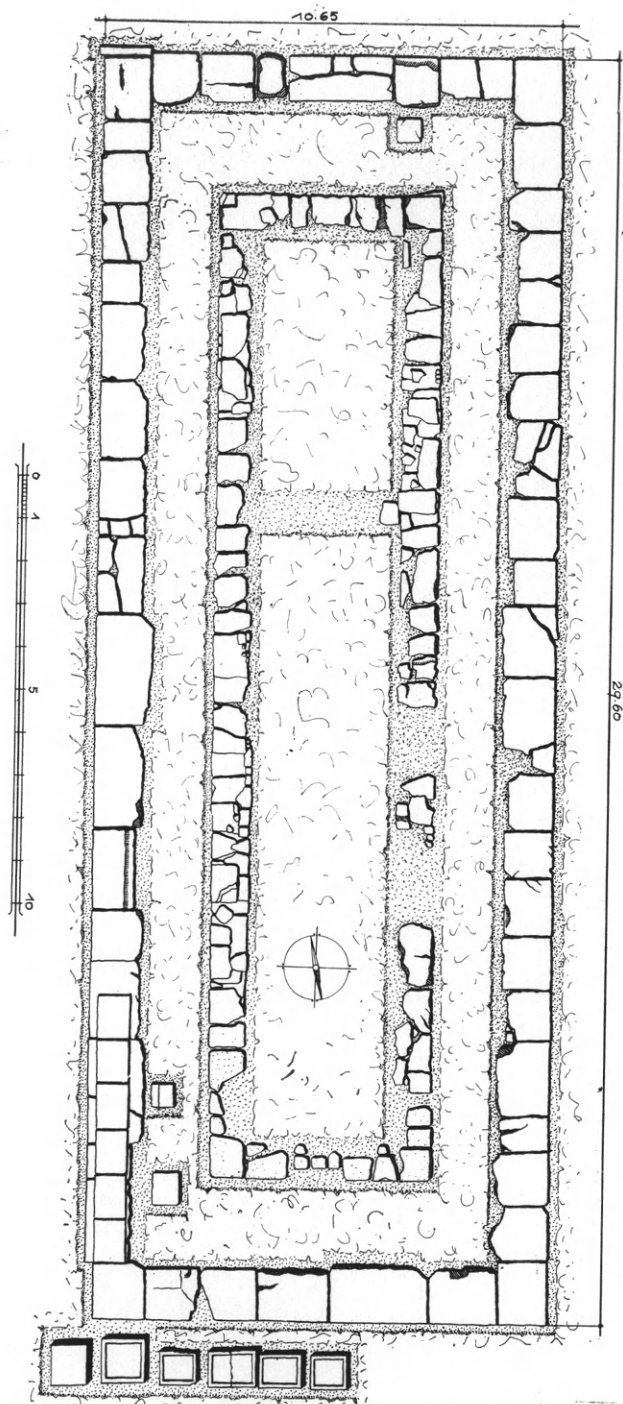

Εἰκ. 27. *Αποψις τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐδαφῶν κατασκευῆς τοῦ ναοῦ ἀπὸ ΒΔ.

ἐπιμελῶς κατὰ τε τὴν ἄνω ὀριζοντίαν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν κατακόρυφον ἐπιφάνειαν αὐτῶν ἐργασμένων, ἐξαιρέσει τῶν τῆς δυτικῆς μακρᾶς πλευρᾶς τῶν ὁποίων ἡ ἐξωτερικὴ κατακόρυφος ἐπιφάνεια ἐλαξεύθη μόνον κατὰ τὰ 16 ἄνω ἑκατοστά, τοῦ ὑπολοίπου ἀφεθέντος ἀπέργου.

Πάντως ἐκ τῆς ὅλης διατάξεως καθίσταται ἐκ πρώτης ὄψεως προφανές ὅτι πρόκειται περὶ κατόψεως ναοῦ περιπτέρου, ἀποτελουμένου ἐκ σηκοῦ καὶ περιστάσεως. Καὶ τοῦ μὲν ἐσωτερικοῦ ὀρθογωνίου ὁ τοῖχος διατηρούμενος εἰς ὕψος 0.345 μ. ἀνήκει βεβαίως εἰς τὸν σηκὸν τοῦ ναοῦ, τοῦ δὲ ἐξωτερικοῦ ὀρθογωνίου, ἡ μὲν κατωτάτη στρῶσις, ὕψους 0.35 μ. βαίνουσα ἀπ' εὐθείας

¹ Βλ. π.χ. τοὺς τρεῖς μεγάλους λίθους τῆς ἀνατολικῆς μακρᾶς πλευρᾶς (εἰκ. 28), οἵτινες ἔχουν διαστάσεις : 2.60×1.32 , 2.59×1.10 καὶ 2.45×1.30 καὶ δύο τῆς βορείου διαστάσεων : 2.47×1.18 καὶ 2.21×1.40 μ.

Είχ. 23. Κάτοπις του ναού της Ἀθηνᾶς. Κατάσταςις του 1933.

ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς κλιτύος καὶ διατηρουμένη σήμερον ἐλευθέρα κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς μακρᾶς ἀνατολικῆς πλευρᾶς (εἰκ. 29), ἀνήκει προφανῶς εἰς τὴν εὐθυνητήριαν τῆς περιστάσεως τοῦ ναοῦ, ἐξεχουσαν τοῦ πέριξ ἐδάφους κατὰ ὀλίγα μόνον ἑκατοστά, ἡ δὲ ὑπεράνω αὐτῆς στρώσις, σωζομένη κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τῆς μακρᾶς ἀνατολικῆς πλευρᾶς (εἰκ. 29) καὶ

Εἰκ. 29. Ἡ κατὰ τὴν μακρὰν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἐλευθέρως σωζομένη εὐθυνητήρια τῆς περιστάσεως τοῦ ναοῦ καὶ τὸ κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον αὐτῆς τμῆμα τῆς α' στρώσεως τῆς κρηπίδος.

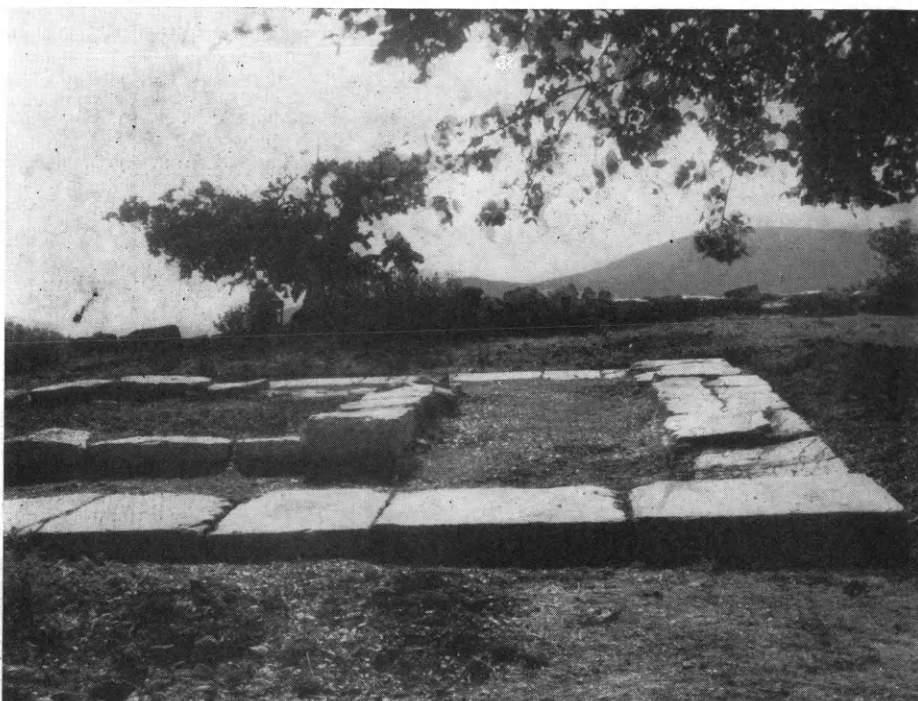
καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν τριῶν ἄλλων πλευρῶν τοῦ ὀρθογωνίου (Βορείου, Δυτικῆς καὶ Νοτίας) (εἰκ. 30, 31) ἀπετέλει τὴν κατωτάτην στρώσιν τῆς κρηπίδος τῆς περιστάσεως, βαίνουσιν κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς (Β., Δ. καὶ Ν.) ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου.

Ὁ προσανατολισμός. Ἄξιός ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι καὶ ὁ προσανατολισμός τοῦ ναοῦ, τοῦ ὁποίου ὁ μακρὸς ἄξων δὲν διευθύνεται, ὡς συνήθως, ἀπ' Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς ἀλλ' ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν μὲ ἐλαχίστην (12°) πρὸς Ἀνατολὰς ἀπὸ τοῦ μαγνητικοῦ Βορρᾶ ἀπόκλισιν (εἰκ. 28).

Ἡ τοιαύτη ἀντικανονικὴ τοποθέτησις τοῦ ναοῦ εἶναι προφανὲς ὅτι ὀφείλεται εἰς τὴν ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν διεύθυνσιν τοῦ ἐφ' οὗ ἐτοποθε-

Εἰκ. 30. ᾽Αποψὶς τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐδαφῶν κατασκευῆς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἀπὸ Νότου.}

Εἰκ. 31. Τὸ νότιον τέρμα τῶν ἐδαφῶν κατασκευῆς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἀπὸ Δυσμῶν.

τήθη ὁ ναὸς ὀρθογωνίου ἀνδρήρου, ὅπερ, λόγῳ τοῦ μικροῦ σχετικῶς πλάτους του, δὲν ἐπέτρεπε τὴν κατασκευὴν μεγάλου ναοῦ διευθυνομένου ἀπ' Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς.

Τοιοῦτοι ἔνεκα δυσχωρίας ἀντικανονικοὶ προσανατολισμοὶ ναῶν δὲν εἶναι σπάνιοι· εἰς αὐτὴν τὴν Ἀρκαδίαν ἔχομεν τρία ἄλλα ἀκόμη παραδείγματα: τὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος ἐν Φιγαλείᾳ¹, τὸ τοῦ ἐν Ἀσέᾳ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Σωτείρας καὶ τοῦ Ποσειδῶνος² καὶ τὸ τοῦ ἐν Β. Γορτυνίᾳ ναοῦ τοῦ Ἀφροδισίου δρυμοῦ³. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα συχνοὶ παρατηροῦνται οἱ πρὸς Βορρᾶν προσανατολισμοὶ ναῶν, ὡς π.χ. ὁ τοῦ ναοῦ τῆς Λαφρίας Ἀρτέμιδος ἐν Καλυδῶνι⁴, ὁ τοῦ ἐν Θέρμῳ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος⁵, ὁ τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ τῆς Προναίας Ἀθηνᾶς⁶ (Μαρμαριάς) καὶ ὁ τοῦ ἐν Ἐλατεῖᾳ ναοῦ τῆς Κραναίας Ἀθηνᾶς⁷. Ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὴν Εὐβοίαν καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου ἔχομεν παραδείγματα πρὸς Βορρᾶν στροφῆς τῶν ναῶν, ὡς π.χ. τὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος ἐν Ἐρετρίᾳ⁸, τὸ τοῦ ἐν Καρθαίᾳ τῆς Κέας ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς⁹ καὶ τὸ τοῦ ἐν Σκύρῳ ἀρχαϊκοῦ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος¹⁰. Τέλος καὶ ὁ ἐν Νεανδρείᾳ τῆς Αἰολίδος¹¹ ἀρχαϊκὸς ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ὁ ἐν Περγάμῳ μέγας ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς¹² τὴν αὐτὴν πρὸς Βορρᾶν παρουσιάζουσι διεύθυνσιν ἀλλὰ μὲ ἀρκετὴν πρὸς Ἀνατολὰς ἀπόκλινιν¹³.

Ἄς ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν δύο κυρίων μερῶν τοῦ ναοῦ: ἦτοι τοῦ σηκοῦ καὶ τῆς περιστάσεως.

¹ O. M. v. STACKELBERG, Der Apollotempel zu Bassae in Arcadien, Rom 1826, πίν. 4. Π. ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ, Congrès Intern. d'Archéologie I (1905), σ. 177.

² Κ. ΡΩΜΑΙΟΣ, ΑΕ 1957, σ. 117 καὶ εἰκ. 16 καὶ 17, σ. 129 καὶ 131.

³ Χ. ΚΑΡΔΑΡΑ, ΑΕ 1965, Χρον. σ. 8.

⁴ E. ROULSEN - K. RHOMAIOS, Erster vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen von Kalydon, 1927, σ. 12.

⁵ Κ. ΡΩΜΑΙΟΣ, ΑΔ 1 (1915), σ. 279.

⁶ R. DEMANGEL, Fouilles de Delphes II, 1, 1923, σ. 5. Τούτου ἡ εἴσοδος ἀπὸ Νότου.

⁷ P. PARIS, Elatée, Paris 1892, πίν. IV.

⁸ I. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, ΠΑΕ 1955, σ. 126, εἰκ. 1 (μὲ ἀρκετὴν ἀπόκλινιν πρὸς Ἀνατολὰς).

⁹ P. GRAINDOR, BCH 29 (1905), σ. 338.

¹⁰ Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, ΑΔ 4 (1918), Παράρτ. σ. 35.

¹¹ R. KOLDWEY, Neandria, Berlin 1891, σ. 24, εἰκ. 55 (μὲ πολλὴν ἀπόκλινιν πρὸς Ἀνατολὰς).

¹² Pergamon, Tafelband II, πίν. III.

¹³ Περί τοῦ προσανατολισμοῦ τῶν ἀρχαίων ναῶν γενικῶς βλ. F. C. PENROSE, Proceedings of the Royal Society, τ. 53, 61, 65, 68 (1893 - 1901) καὶ Transactions of the R. Society, τ. 184, 190, 196 (1893 - 1901). BCH 24 (1900), 611. H. NISSEN, Orientation, Berlin 1906 - 1910. W. B. DINSMOOR, Proceedings of the American Philosophical Society, τ. 80 (1939), σ. 101 ἐξ. βλ. σχετικῶς καὶ τὸ ἄρθρον Ostung τοῦ SAUER ἐν Wasmuth's Lexikon der Baukunst III, Berlin 1931, σ. 735.

Ὁ σηκός. Οἱ σήμερον σωζόμενοι τοῖχοι τοῦ ὀρθογωνίου σηκοῦ, ἔχοντες πᾶχος κυμαινόμενον ἀπὸ 0.85 ἕως 0.90 μ. καὶ ὕψος 0.345 μ., ἀνήκουσιν εἰς τὸ θεμέλιον αὐτοῦ, εἶναι δέ, ὥς ἤδη εἴπομεν (σ. 46), κατεσκευασμένοι διὰ σχετικῶς μικρῶν ἀσβεστολιθικῶν πετρῶν εἰργασμένων διὰ τῆς σφύρας καὶ συντεθειμένων κατ' ἀνώμαλον ἰσόδομον σύστημα (εἰκ. 32, 33) καὶ μὲ πηλὸν ὡς συνδετικὴν ὕλην.

Τὸ ὅλον ὀρθογώνιον τοῦ σηκοῦ, ἀδιαίρετον ἐσωτερικῶς, ἔχει πλάτος μὲν 5.20 μ. μῆκος δὲ 23.10, ἐπομένως ἡ ἀναλογία τοῦ πλάτους πρὸς τὸ μῆκος του εἶναι 1 : 4.40 μ. Ἀναλογίαι ὁμῶς πλάτους πρὸς μῆκος σηκοῦ μεγαλύτεραι τοῦ 1 : 3.30 ἐδίδοντο μόνον εἰς σηκοὺς ἀρχαϊκῶν ναῶν, παλαιότερων τοῦ 500, ὡς ὁ πίναξ τῆς ἐπομένης σελίδος δεικνύει.

Πλὴν ὁμῶς τῶν ἀναλογιῶν του ὁ ἡμέτερος σηκός παρουσιάζει καὶ τὰ ἐξῆς δύο ἄλλα στοιχεῖα ἀρχαϊκότητος α) τὸν ἐντελῶς κλειστὸν ὀπίσθιον τοῖχόν του, οἷον βλέπομεν εἰς τὸ ἀρχαϊκὸν Ἑραῖον (B) τῆς Σάμου¹, εἰς τοὺς ναοὺς C, D καὶ F τοῦ Σελινοῦντος², εἰς τὸν ἐν Ποσειδωνίᾳ ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς³ (τέως Δήμητρος), εἰς τὸν ἐν Συρακούσαις (Ὁρτυγία) ἀρχαιότερον ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος⁴, εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς ναὸν τῆς Προναίας Ἀθηνᾶς⁵, εἰς τὸν ἐν Κυρήνῃ ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος⁶, τὸν τοῦ Ἀπόλλωνος Πτόφου⁷ κλπ. καὶ β) τὴν παντελῆ ἔλλειψιν ἐσωτερικῶν ἐγκαρσίων διαχωρισμάτων⁸, τὴν ὁποίαν συναντῶμεν ἐπίσης εἰς τὸ Ἑραῖον B τῆς Σάμου⁹, τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς τῶν Συρακουσῶν¹⁰ καὶ τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς τοῦ Ἀκράγαντος¹¹.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν στενὴν πλευρὰν τῆς προσόψεως τοῦ σηκοῦ, αὕτη φαίνεται ὅτι ἔφερε μόνον θύραν ἐν τῷ μέσῳ καὶ οὐχὶ πρόστασιν ἐκ δύο κιόνων ἐν παραστάσιν, ἐπεὶ δὴ τοιαύτην ἀνοικτὴν πρόστασιν ἀποκλείει μᾶλλον ἢ ἔλλειψις ἐσωτερικῶν διαχωρισμάτων.

¹ E. BUSCHOR, AM 55 (1930) Beil. XIII. G. BRUNS ἐν Festschrift Weickert, σ. 148, εἰκ. 16. BERVE-GRUBEN, Griech. Tempel und Heiligtümer, München 1961, εἰκ. 126.

² KOLDEWEY-PUCHSTEIN, Die griech. Tempel Unteritaliens und Siciliens. C: σ. 105 εἰκ. 79. D: KOLDEWEY-PUCHSTEIN, ἔ.ἀ. Tafelb., πίν. 13. J. HULOT-G. FOUËRRES, Sélinonte, Paris 1910, σ. 232. F: KOLDEWEY-PUCHSTEIN, ἔ.ἀ. Tafelb., πίν. 16, HULOT-FOUËRRES, ἔ.ἀ. σ. 246.

³ F. KRAUSS, Die Tempel von Paestum, Berlin 1959 I, 1, πίν. 1.

⁴ KOLDEWEY-PUCHSTEIN, ἔ.ἀ. πίν. 7. BERVE-GRUBEN, ἔ.ἀ. εἰκ. 82.

⁵ R. DEMANGE, Fouilles de Delphes II, 1, 1923, σ. 39 εἰκ. 47.

⁶ L. PERNIER, Il tempio di Apollo a Cirene, Bergamo 1935, πίν. IV.

⁷ A. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, AD 1 (1915), σ. 105, εἰκ. 18.

⁸ Εἰς λίθος τῆς δυτικῆς μακρᾶς πλευρᾶς τοῦ σηκοῦ, φαινόμενος ἐπὶ τοῦ σχεδίου τῆς εἰκ. 28 καὶ τοῦ πίνακος 3, δὲν ἀνήκει εἰς ἐγκάρσιόν τι χώρισμα· διότι οὐδεμία συνέχεια αὐτοῦ εὐρέθη ἐντὸς τοῦ σηκοῦ. Φαίνεται λοιπὸν μᾶλλον ὅτι εἶχε καταπέσει ἐκ τοῦ μακροῦ τοίχου.

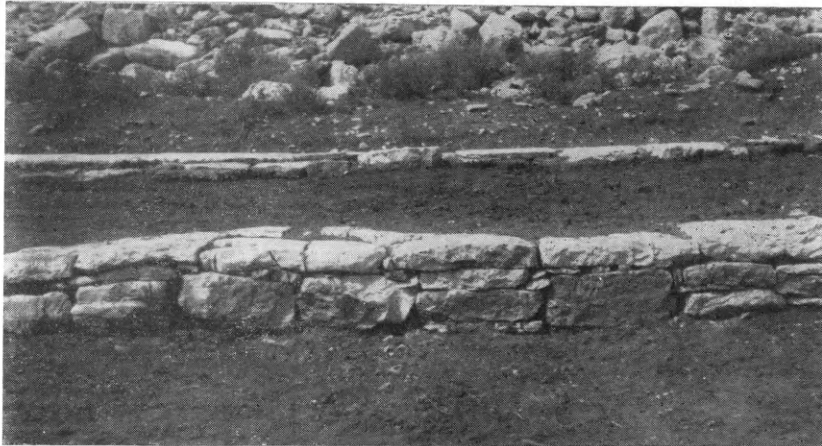
⁹ BUSCHOR, ἔ.ἀ. BERVE-GRUBEN, ἔ.ἀ. εἰκ. 120, 121.

¹⁰ KOLDEWEY-PUCHSTEIN, ἔ.ἀ. πίν. 8. DINSMOOR, Greek Architecture, εἰκ. 26.

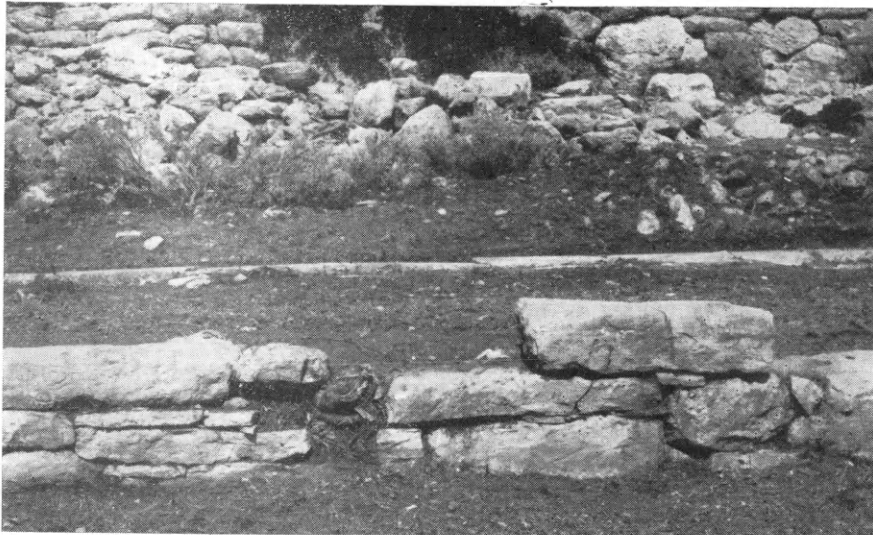
¹¹ KOLDEWEY-PUCHSTEIN, ἔ.ἀ. σ. 154 εἰκ. 136. DINSMOOR, Greek Architecture, εἰκ. 40.

Ν Α Ο Ι	Ἀναλογία πλάτους πρὸς μῆκος σηκοῦ	Χρονολογία κατασκευῆς π. Χ.
Ἀπόλλωνος Θέρμου	5.16	620
Ἡραῖον Σάμου (Ἑκατόμπεδον) I καὶ II	5.05-4.50	670
Σελινοῦντος F	4.64	525
Ἡραῖον Ἀργους (παλαιὸς ναὸς)	4.28	πρὸ τοῦ 600
Σελινοῦντος D	4.14	535
Σελινοῦντος C	4.08	550-530
Γοργοῦς Κερκύρας	3.81	600
Ἡραῖον Ὀλυμπίας	3.76	590
Σελινοῦντος E (Ἡρας)	3.56	480-460
Ἀπόλλωνος Κορίνθου	3.54	540
Ἀκράγαντος A (Ἡρακλέους)	3.48	500
Ἀπόλλωνος Δελφῶν	3.38	530
Ἀρτέμιδος Μεσοπολίτιδος Ὀρχομενοῦ Ἀρκαδίας	3.33	520
Σελινοῦντος A	3.29	460
Ἀπόλλωνος Φιγαλείας	3.28	450-425
Ἀκράγαντος B (Ὀλυμπιεῖον)	3.27	480
Σελινοῦντος O	3.17	460
Ἐπιζεφυρίων Λοκρῶν	3.12	ἀρχαὶ 6ου (510)
Διὸς Ὀλυμπίας	2.92	468-60
Ἀλέας Ἀθηνᾶς Τεγέας	2.90	350
Ἡφαίστειον (Θησεῖον)	2.86	449-444
Ἀπόλλωνος Δήλου	2.83	460-454
Παρθενῶν	2.81	447-432
Ἀφαίας Αἰγίνης	2.755	495-485
Ποσειδῶνος Σουνίου	2.59	444-440
Νεμέσεως Ραμνοῦντος	2.35	436-432

Πάντα τ' ἀνωτέρω στοιχεῖα ὁδηγοῦσιν ἡμᾶς εὐλόγως εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ ἐξεταζόμενος σηκὸς εἶναι πολὺ ἀρχαιότερος τοῦ 500 π.Χ., ἔχων τὰ ἄνω αὐτοῦ μέρη ἐκ πλίνθων ὠμῶν, πηλίνην στέγην καὶ περιβαλλόμενος ὑπὸ ξυλίνης κιονοστοιχίας. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐνισχύεται σημαντικῶς καὶ ἀπὸ τὰ ἐντὸς καὶ περὶ τοῦ σηκοῦ γενόμενα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀναθημα-

Εἰκ. 32. Τμήμα τῆς τοιχοδομίας τοῦ σηκοῦ.

Εἰκ. 33. Τμήμα τῆς τοιχοδομίας τοῦ σηκοῦ.

τικά εὐρήματα, πολλὰ τῶν ὁποίων εἶναι ἀναμφισβητήτως ἀρχαιότερα τοῦ 500 π.Χ. ὥς θέλομεν ἶδει λεπτομερῶς κατωτέρω.

Τὴν παλαιὰν ξυλίνην κιονοστοιχίαν θ' ἀντικατέστησεν ἀργότερον λιθίνη περίστας, ἡ μορφή καὶ αἱ ἀναλογίαι τῆς ὁποίας δὲν δύνανται νὰ χρονολογηθοῦν πέρα τοῦ 500 π.Χ. ὥς θέλομεν περαιτέρω ἐξηγήσει.

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ἡ παράδοσις τῶν μακρῶν σηκῶν καὶ ναῶν διετηρήθη ἐν Ἀρκαδίᾳ καὶ μέχρι τῶν κλασσικῶν ἀκόμη χρόνων ¹.

Πάντως ὁ ἡμέτερος σηκὸς λόγῳ τῆς μεγάλης στενότητος αὐτοῦ—τὸ ἐσωτερικόν του ἀνοιγμα εἶναι μόνον 3.50 μ.—δὲν ἦτο δυνατόν νὰ περιελάβανεν ἐντὸς αὐτοῦ τὸ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου ἀναφερόμενον κολοσσιαῖον χαλκοῦν ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, ἀλλὰ θὰ περιεῖχε πιθανῶς μικρότερόν τι ξόανον τῆς θεᾶς τοποθετημένον πρὸς τὸ βάθος τοῦ σηκοῦ (εἰκ. 63). Θεμέλια ὅμως τοῦ βήθρου τοῦ ἀγάλματος τούτου δὲν εὑρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ σηκοῦ.

Ἡ κρηπὶς τῆς περιστάσεως. Ἀς ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς κρηπίδος τῆς λιθίνης περιστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουσιν οἱ λίθοι τοῦ μεγάλου ἐξωτερικοῦ ὀρθογωνίου.

Τῆς περιστάσεως ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψε κατὰ μὲν τὴν εἰς χαμηλοτέραν κάπως στάθμην εὐρισκομένην μακρὰν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ δύο στρώσεις, κατὰ δὲ τὰς λοιπὰς τρεῖς πλευρὰς μίαν μόνον στρώσιν, εὐρισκομένην εἰς τὸ ὕψος τῆς ἄνω στρώσεως τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς.

Ἐκ τῶν δύο στρώσεων τῆς ἀνατολικῆς μακρᾶς πλευρᾶς ἡ μὲν κάτω ἀπετέλει, ὡς ἤδη εἴπομεν (σ. 48), τὴν εὐθυνητήριαν, ἡ δὲ ὑπεράνω αὐτῆς στρώσις, εἰσέχουσα κατὰ 0.20 μ., ἀντεστοίχει πρὸς τὴν μίαν καὶ συνεχῇ στρώσιν, ἣτις ἐσχημάτιζε τὴν κάτω στρώσιν τῶν ὑπολοίπων πλευρῶν. Καὶ ἡ μὲν εὐθυνητήρις τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἀπεκαλύφθη καὶ σώζεται σήμερον ἐλευθέρα ἐπὶ μήκους 20 περίπου μέτρων (εἰκ. 29), ἡ δὲ ὑπὲρ αὐτὴν στρώσις τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ἐπὶ μήκους 7.50 μ., συνεχιζομένη ἀδιάσπαστος καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν τριῶν ἄλλων πλευρῶν.

Ἡ εὐθυνητήρις (εἰκ. 28 καὶ πίν. 3) ἀποτελεῖται ἐκ λευκοφαίων ἢ φαιοκυάνων ἐγχωρίων ἀσβεστολιθικῶν πλακῶν, πάχους 0.285 ἕως 0.335 μ., αἵτινες βαίνουσιν ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου τῆς κλιτύος. Τὸ σχῆμα τῶν πλακῶν τούτων εἶναι γενικῶς ὀρθογώνιον, τοῦ ὁποίου ὅμως αἱ μὲν τρεῖς πλευραί, ἥτοι ἡ ὁρατὴ ἐξωτερικὴ καὶ αἱ δύο τῶν ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἀρμῶν, εἶναι κανονικαὶ εὐθεῖαι, ἡ δὲ τετάρτη, ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἀόρατος, ἀκανόνιστος. Τούτου ἕνεκα καὶ ἐπειδὴ τὸ πλάτος τῶν λίθων δὲν εἶναι ὅλων τὸ αὐτό, ἡ ἐσωτερικὴ γραμμὴ τῆς εὐθυνητήριος δὲν εἶναι, ὡς ἡ ἐξωτερικὴ, ἀπολύτως εὐθεῖα, ἀλλ' ἀκανόνιστος (εἰκ. 28).

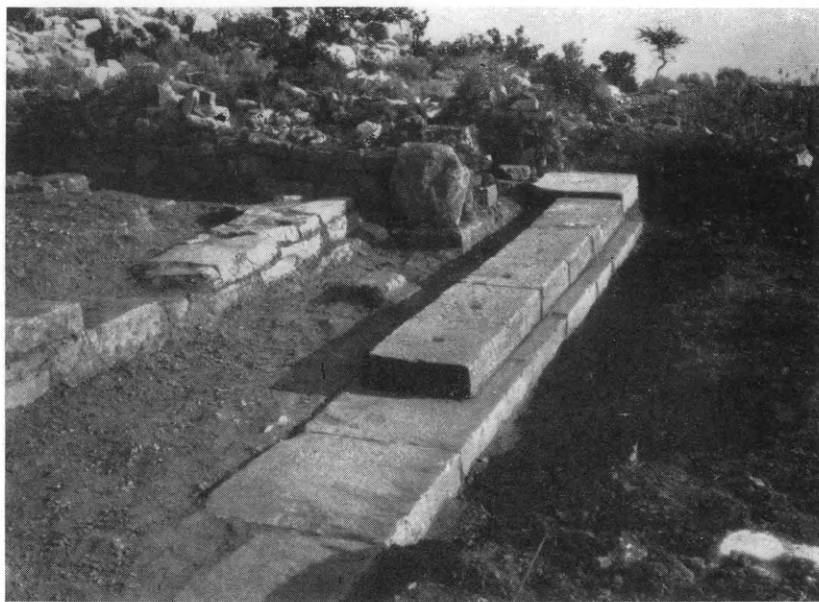
¹ Πρβ. τοὺς ναοὺς τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος ἐν Βάσαις (6 : 15 κίονες), τὸν ναὸν τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς Τεγέας (6 : 14 κίονες) καὶ τὸν παρὰ τὸν προφήτην Ἥλιον τῆς Ἀσέας ὑπὸ τῶν Σουηδῶν ἀνασκαφέντα (ἀναλογίαι σηκοῦ 1 : 3.24, κίονες 6 : 14 ERIC HOLMBERG, A doric Temple near Asea ἐν Göteborgs Högskolas Årsskrift XLVII, Göteborg 1941, σ. 7 καὶ εἰκ. 5). Ἐχω τὴν γνώμην ὅτι καὶ ὁ ναὸς οὗτος εἶχε κλειστὸν τὸν ὀπισθίον τοῖχον τοῦ σηκοῦ καὶ οὐχὶ καὶ τὸν ὀπισθόναον ἐν παραστάσι, ὡς τὸν ἀναπαριστᾷ ὁ HOLMBERG (ἐ.δ. εἰκ. 5).

Ἐξαιρέσει ὀλίγων λίθων, θραυσθέντων κατὰ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων, οἱ ὑπόλοιποι λίθοι τῆς εὐθυνηρίας διεσώθησαν ἀκέραιοι (εἰκ. 28 καὶ πίν. 3), παρουσιάζουν δὲ ἐπίπεδον καὶ ὁμαλὴν τὴν ἄνω ὀριζοντίαν ἐπιφάνειαν αὐτῶν, λείαν δ' ἐν μέρει καὶ τὴν ἐξωτερικὴν κατακόρυφον παρειάν των. Τὸ μήκος τῶν λίθων τῆς εὐθυνηρίας εἶναι γενικῶς μεγαλύτερον τοῦ ἐνὸς μέτρου, τινῶν δὲ μάλιστα, ὡς τῶν δύο περὶ τὸ μέσον τῆς πλευρᾶς, τὸ μήκος ἀνέρχεται εἰς 2.51 μ. καὶ εἰς 2.60 μ. (εἰκ. 28 καὶ πίν. 3), ἐν ᾧ τὸ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνόμοιον πλάτος των δὲν ὑπερβαίνει τὸ 1.32 μ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑπεράνω τῆς εὐθυνηρίας στρώσιν τῆς περιστάσεως αὕτη παρουσιάζει τὴν ἐξῆς ἀνωμαλίαν: Ἐν ᾧ εἰς τὰς τρεῖς πλευρὰς τοῦ ναοῦ (βόρειον, δυτικὴν καὶ νοτίαν) εἶναι κατεσκευασμένη διὰ φαιοκυάνων ἢ λευκοφαίων ἐκ τοῦ φυσικοῦ ἐγγωρίου πετρώματος πλακῶν, ὕψους ἀπὸ 0.275 μ. (νοτίας) ἕως 0.335 μ. (βορείου) καλῶς δι' ἐλαφρᾶς ἀναθυρώσεως πλάτους 0.08 μ., προσαρμολογούμενων πρὸς ἀλλήλας καὶ ὁμαλῶς κατὰ τε τὴν ὀριζοντίαν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν κατακόρυφον παρειάν των εἰργασμένων, μήκους δὲ ὅπερ φθάνει εἰς τὴν βόρειον στενὴν πλευρὰν τὰ 2.20 ἕως 2.47 μ. εἰς δὲ τὴν νοτίαν τὰ 2.44 μ., εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἦτο κατεσκευασμένη ἐκ τεμαχίων κογχυλιάτου λίθου πολὺ μικροτέρων διαστάσεων τῶν τῶν λοιπῶν πλευρῶν, ὡς ἀπεκάλυπεν ἡ παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ ναοῦ γενομένη σκαφή, δι' ἧς ἦλθον εἰς φῶς κατὰ χώραν ἕξ συνεχῆ καὶ περίπου ἰσομήκη (1.00 - 1.10 μ.) τεμάχια κογχυλιάτου λίθου, καλῶς καθ' ὅλας τὰς πλευρὰς των εἰργασμένα καὶ διὰ πλατείας ἀλλ' ἐλαφρᾶς ἐξοχῆς ἀναθυρώσεως πρὸς ἄλληλα συναρμολογούμενα, συνολικοῦ δὲ μήκους 6.20 μ. (εἰκ. 28, 29, 34 καὶ 36). Οὐ μόνον δὲ κατὰ τὸ μήκος ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ πλάτος διαφέρουσιν οἱ ἐκ κογχυλιάτου λίθοι τῆς πρώτης στρώσεως τῆς ἀνατολικῆς μακρᾶς πλευρᾶς· διότι, ἐν ᾧ τὸ πλάτος τῶν λίθων τῶν ἄλλων πλευρῶν φθάνει μέχρις 1.35 καὶ 1.40 μ., τὸ τῶν ἐκ κογχυλιάτου λίθου εἶναι μόνον 0.76 μ. (εἰκ. 36). Ἐτι σπουδαιότερα διαφορὰ συνίσταται εἰς τὸ ὕψος τῆς ἐκ κογχυλιάτου λίθου στρώσεως, ὅπερ εἶναι μόνον 0.264 μ. ἦτοι κατὰ 7 καὶ πλέον ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου χαμηλότερον τοῦ ὕψους 0.335 τῆς πρώτης στρώσεως τῆς βορείου πλευρᾶς καὶ κατὰ τινα (1 ἢ 2) ἑκατοστὰ τῶν ὑπολοίπων δύο πλευρῶν. Ἡ σημαντικὴ αὕτη διαφορὰ ὕψους τῆς πρώτης στρώσεως τῆς ἀνατολικῆς μακρᾶς ἀπὸ τῆς τῆς βορείου στενῆς πλευρᾶς γίνεται ἰδιαιτέρως αἰσθητὴ κατὰ τὴν συνάντησιν τῆς ἐκ κογχυλιάτου λίθου στρώσεως τῆς ἀνατολικῆς μακρᾶς πλευρᾶς μετὰ τῆς ἀντιστοίχου ἕξ ἐγγωρίου λίθου στρώσεως τῆς στενῆς βορείου πλευρᾶς, ὡς σαφῶς φαίνεται ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 34 εἰκόνης.

Ἡ μνημονευθεῖσα διαφορὰ ὕψους τῆς πρώτης ὑπὲρ τὴν εὐθυνηρίαν στρώσεως, τὴν ὁποίαν διεπιστώσαμεν καὶ ἥτις, σημειωτέον, δὲν εἶναι τι σπά-

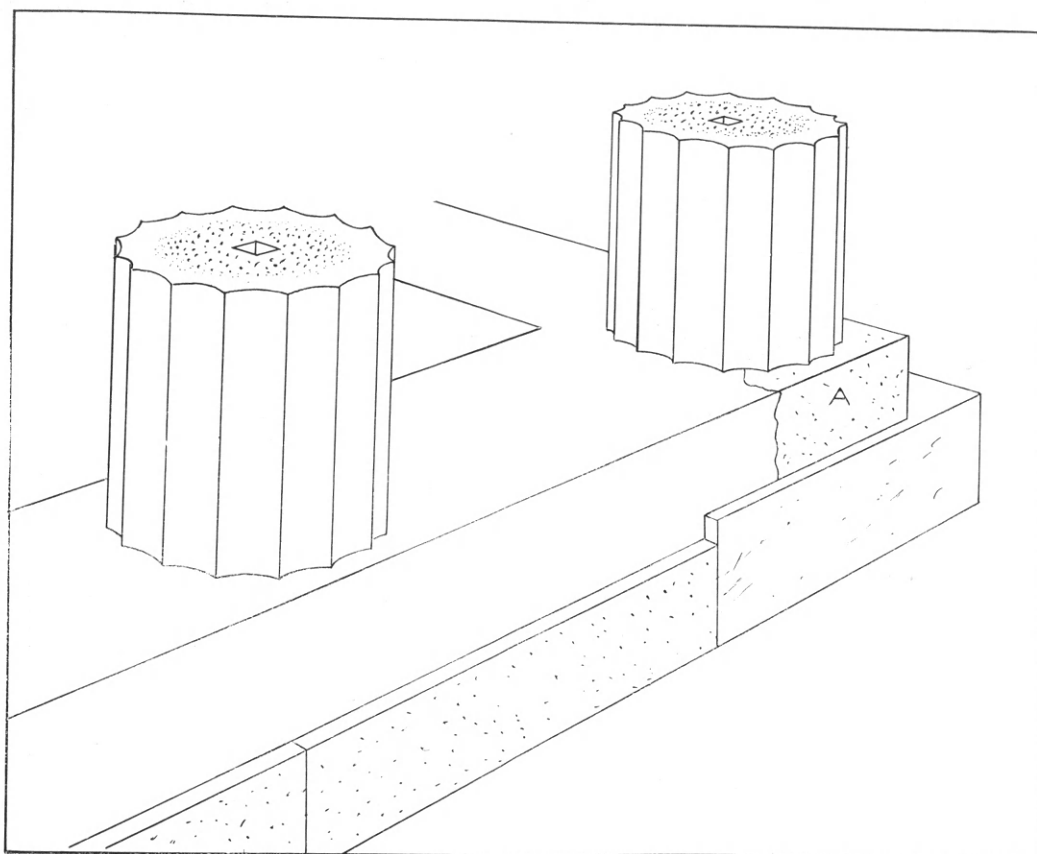
νιον, ἀφ' οὗ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν εὐθυνητήριαν τοῦ Παρθενῶνος, μᾶς ἐπιβάλλει νὰ δεχθῶμεν ὑπεράνω τῆς πρώτης στρώσεως τὴν ὑπαρξιν καὶ δευτέρας στρώσεως, διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἐξωμαλύνετο ἡ εἰρημένη διαφορὰ ὕψους τῶν δύο πλευρῶν, ὡς τὸ συνημμένον σχέδιον (εἰκ. 35) δεικνύει. Ἡ δευτέρα δ' αὕτη στρώσις θ' ἀπετέλει καὶ τὸν στυλοβάτην τῶν κιόνων τοῦ περσοῦ, ἀποκλειομένης τῆς ὑπάρξεως ὑπεράνω καὶ τρίτης στρώσεως, ἐπειδὴ δὲν ἐπιτρέπει τοῦτο ἡ μικρὰ ἀπόστασις (2.67 μ.), ἥτις χωρίζει τὴν ἔξω ἀκμὴν τῆς

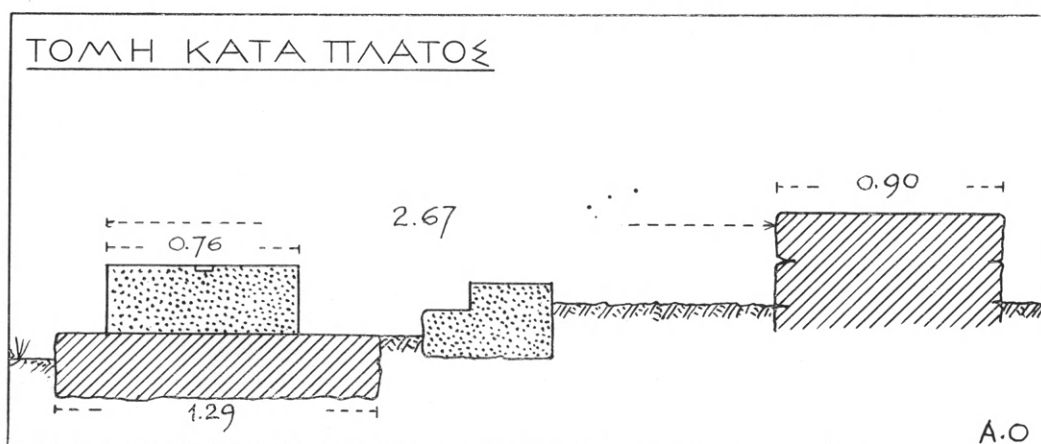
Εἰκ. 34. Ἡ ἐκ κογχυλιάτου λίθου πρώτη ὑπὲρ τὴν εὐθυνητήριαν στρώσις τῆς ἀνατολικῆς μακρᾶς πλευρᾶς καὶ ἡ συνάντησις αὐτῆς πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν πρώτην στρώσιν τῆς βορείου στενῆς πλευρᾶς.

πρώτης στρώσεως ἀπὸ τὴν γραμμὴν τοῦ τοίχου τοῦ σηκοῦ (εἰκ. 36). Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει πράγματι οἱ κίονες τῆς περιστάσεως θὰ ἐπλησίαζον πολὺ πρὸς τοὺς τοίχους τοῦ σηκοῦ.

Ὁ στυλοβάτης. Ἐκ τῆς δευτέρας στρώσεως τῆς κρηπίδος περιεσώθη εἰς καὶ μόνον λίθος, τῶν λοιπῶν ἐξαφανισθέντων, ἐπειδὴ ἦσαν βεβαίως καὶ αὐτοὶ ἐκ κογχυλιάτου καὶ θὰ διηρπάγησαν πάλαι ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων, ὡς εἶδομεν, ὅτι ἔπαθον τὸ αὐτὸ κατὰ τὴν Κατοχὴν (1942-44) καὶ οἱ ἀνωτέρω (σ. 23 σημ. 1) μνημονευθέντες 6 ἐκ κογχυλιάτου λίθοι τῆς πρώτης στρώσεως τῆς ἀνατολικῆς μακρᾶς πλευρᾶς. Εὐτυχῶς ὁ μόνος ἀνευρεθεὶς ἐκ κογχυλιάτου λίθος τῆς ἄνω στρώσεως, διασωθεὶς λόγῳ ἐντοιχίσεως αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ναοῦ μεταγενεστέρως ἀνεγερθεῖσαν μικρὰν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, εἶναι, ἂν καὶ κολοβός, σημαντικός· διότι ἀνήκει ἀσφαλῶς εἰς τὸν στυλοβάτην τοῦ ναοῦ,

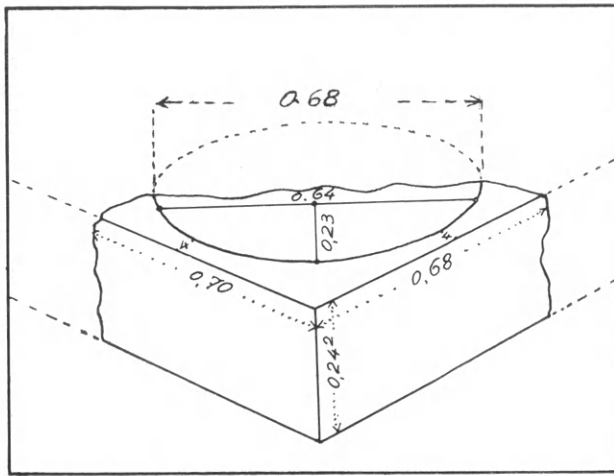

Εἰκ. 35. Ἀναπαράστασις τῆς ΒΑ, γωνίας τῆς κρηλίδος.
Διὰ τοῦ γράμματος Α δηλοῦται ὁ μετὰ τοῦ κυκλικοῦ ἐξάρματος λίθος τοῦ στυλοβάτου.

Εἰκ. 36. Κατὰ πλάτος τομή μετὰ στυλοβάτου καὶ σηκοῦ τῆς ἀνατολικῆς μακρᾶς πλευρᾶς.

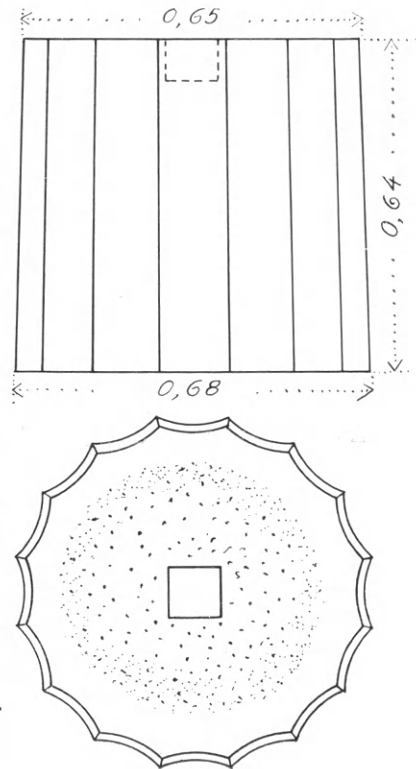
ὡς ἀποδεικνύει ἡ ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτοῦ ἐπιφανείας ὑπαρξίς ἐλαφρῶς (0.005 μ.)

Εἰκ. 37. Ὁ μετὰ κυκλικοῦ ἐξάρματος γωνιαῖος λίθος τοῦ στυλοβάτου.

μάχιον στυλοβάτου, ἐπεὶ αἱ δύο τῶν συνεχόμενων καθέτων αὐτοῦ πλευρῶν εἶναι τελείως λείαι, τὸ δὲ κυκλικὸν ἐξάρμα εἶναι συμμετρικῶς πρὸς τὰς πλευρὰς ταύτας λαξευμένον μὲ ἐλαχίστην ἐφ' ἐκάστης τῶν πλευρῶν ἀπόστασιν αὐτοῦ 0.04 μ., ὅσην δηλ. συνηθίζετο εἰς τοὺς γωνιαίους κίονας τῶν ἀρχαίων ναῶν. Ἐπεὶ δὲ μάλιστα ὁ λίθος οὗτος εὐρέθη εἰς τὸ παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ ἀρχαίου ναοῦ ἀποκαλυφθὲν θεμέλιον τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, εἶναι λίαν πιθανόν, ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ στυλοβάτου· δικαιολογεῖται οὕτω καὶ τὸ σχετικῶς μικρὸν ὕψος αὐτοῦ 0.242 μ., ἀφ' οὗ ὁ λίθος θὰ ἦτο τοποθετημένος ἐπὶ τῆς κατὰ 0.07 μ. ὑψηλότερας γωνιαίας ἀσβεστολιθικῆς πλακός, ἐξαγοραζομένης δι' αὐτοῦ καὶ τοῦ γειτονικοῦ του λίθου τῆς διαφορᾶς ὕψους, περὶ τῆς ὁποίας ἀνωτέρω (σ. 55) ὁμιλήσαμεν. Οἱ λοιποὶ λίθοι τοῦ στυλοβάτου τῆς ἀνατολικῆς μακρᾶς πλευρᾶς θὰ εἶχον βεβαίως ὅλοι ὕψος $(0.242 + 0.07 = 0.312)$, ἵνα εὕρισκονται ὅλοι οἱ λίθοι τοῦ στυλοβάτου εἰς τὴν αὐτὴν στάθμην καθ' ὅλην τὴν περίμετρον τοῦ ναοῦ.

ἔξέχοντος τῆς ὑπολοίπου ἐπιφανείας κυκλικοῦ προφυλακτικοῦ ἐξάρματος (εἰκ. 37) διαμέτρου 0.68 μ. ἥτοι τόσης, ὅσην ἀκριβῶς παρέχει ἡ κάτω διάμετρος κατωτάτου σφονδύλου κίονος, ἐντοιχισμένου εἰς τὸ θεμέλιον τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας (εἰκ. 38). Ἀνήκει δὲ μάλιστα ὁ λίθος οὗτος εἰς γωνιαῖον τε-

Εἰκ. 38. Κατώτατος σφόνδυλος κίονος, εὕρεθεῖς εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν.

Συμφώνως πρὸς τ' ἀνωτέρω λεχθέντα, ἡ κρηπὶς τοῦ ἡμετέρου ναοῦ ἀπετελεῖτο ἐκ τῆς εὐθυνηρίας καὶ δύο ὑπεράνω αὐτῆς στρώσεων, ἐκ τῶν ὁποίων διεσώθη μόνον ἡ μία. Αἱ δύο ὁμως ὑπὲρ τὴν εὐθυνηρίαν στρώσεις τῆς κρηπίδος δὲν ἀπετέλουν ἐνταῦθα πραγματικὰς βαθμίδας, εἰμὴ μόνον κατὰ τὴν βόρειον στενὴν πλευρὰν εἰσόδου· διότι, ὡς θὰ ἐξηγήσωμεν κατωτέρω, ἡ ἄνω εἰσεῖχε τῆς κάτω κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς μόνον κατὰ 0.04, ὡς τοῦτο ἐγίνετο κυρίως εἰς κρηπίδας τοίχων σηκῶν¹. Πάντως ὁ εἰς δύο μόνον στρώσεις περιορισμὸς τοῦ συνήθους κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν τριβασμοῦ τῶν κρηπίδων ἀποτελεῖ καὶ νέον στοιχεῖον ἀρχαϊσμοῦ, ἀφ' οὗ τὸν συναντῶμεν εἰς τοὺς ἀρχαῖκους ναοὺς (Α' καὶ Β') τοῦ Ἡραίου τοῦ Ἰσθμοῦ², εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς ναὸν τῆς Προναίας Ἀθηνᾶς³ καὶ εἰς τὸν ἐν Ἀσσῷ ναόν⁴.

Γενικαὶ διαστάσεις τοῦ ναοῦ. Τὸ μῆκος τοῦ περοῦ μετρηθὲν κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἀκμὴν τῆς κάτω (πρώτης) στρώσεως τῆς ἀνωτέρω περιγραφείσης κρηπίδος εὐρέθη κατὰ μὲν τὴν μακρὰν δυτικὴν πλευρὰν ἴσον πρὸς 29.58 μ.⁵ ἥτοι ἴσον ἀκριβῶς πρὸς 100 «Σολωνεῖους» ἢ «ἐλληνορρωμαῖκους» πόδας, ὡς εἶχεν ἀρχικῶς ὑπολογίσει τὸ μῆκος αὐτῶν ὁ DÖRPFELD⁶ καὶ ὅσον περίπου (0.294) καθώρισεν ἐσχάτως ὁ DINSMOOR⁷ τὸ μῆκος τοῦ «ἰωνικοῦ» ποδός. Ἀφ' ἑτέρου τὸ πλάτος τοῦ ναοῦ μετρηθὲν κατὰ τὴν στενὴν νοτίαν καὶ τὴν βόρειον πλευρὰν ἀπὸ ἀκμῆς εἰς ἀκμὴν τῆς αὐτῆς πρώτης στρώσεως εὐρέθη ἴσον πρὸς 10.65 μ. ἥτοι ἀκριβῶς ἴσον πρὸς 36 ὁμοίους ὡς ἄνω πόδας ($36 \times 0.296 = 10.656 \mu$). Σημειωτέον ὅτι καὶ τοῦ σηκοῦ τὸ μῆκος (23.10) ἰσοῦται πρὸς 76 ἀκριβῶς πόδας.

Ἦτο κατὰ ταῦτα καὶ ὁ ἐξεταζόμενος ναὸς ἐκατόμπεδος, ὡς καὶ ὁ παλαιότερον ὑπὸ τῶν Γάλλων ἀποκαλυφθεὶς ἐν Ὁρχομενῷ τῆς Ἀρκαδίας⁸, καὶ ὁ ὑπὸ τῶν Σουηδῶν παρὰ τὴν Ἀσέαν, μὲ ταύτην τὴν διαφορὰν, ὅτι εἰς ἐκεῖνον μὲν ἐχρησιμοποιήθη πρὸς μήκους 0.3122 μ. ὅστις πλησιάζει τὸ μῆκος τοῦ ὑπὸ τοῦ DINSMOOR⁹ ἀποκληθέντος δωρικοῦ ποδός¹⁰, εἰς τοῦτον δὲ πρὸς μήκους 0.3245 μ.

¹ Βλ. π.χ. τὴν κρηπίδα τοῦ τοίχου τοῦ ἐν Δελφοῖς Θησαυροῦ τῶν Ἀθηναίων (HOFF-STEPHENSEN ἐν Fouilles de Delphes II, 1933, πίν. 3), τὴν τοῦ ἐν Σικελίᾳ ἀρχαῖκοῦ ναοῦ τῆς Ἰμέρας (FR. VILLARD, Sicile grecque, 1955, πίν. 176), τὴν τῆς ἐν Θάσῳ Λέσχης (M. LAUNEV, Études Thasiennes I, 1944, σ. 58, εἰκ. 28, περὶ τὸ 500 π.Χ. κλπ.).

² CH. WALDSTEIN, The Argive Heraeum, Boston-New York 1902, σ. 111, εἰκ. 50.

³ R. DEMANGEL, Fouilles de Delphes II, 1, σ. 8 καὶ εἰκ. 25.

⁴ CLARKE, BACON, KOLDEWEY, Investigations at Assos, σ. 145.

⁵ Εἰς τὸ σχέδιον ἡ διάστασις ἀνεγράφη στρογγυλευμένη, 29.60, ἐν ᾧ ἐπανειλημμένως μετρηθεῖσα εὐρέθη 29.58 μ.

⁶ AM 7 (1882), 299.

⁷ Atti del VII Congr. Intern. di Archeologia classica, Roma 1961, 357.

⁸ BLUM-PLASSART, BCH 38 (1914), 82, εἰκ. 10 (τοῦ τέλους τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος).

⁹ Ε. ἀ. σ. 359.

¹⁰ Εἰς τὸν ἀρκαδικὸν ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς Σωτείρας παρὰ τὴν Ἀσέαν ὁ Κ. ΡΩ-

Συμφώνως πρὸς τὰς ἀνωτέρω διαστάσεις ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ ναὸς τῆς Ἀλιφείρας εἶχε τὰς ἀπλᾶς ἀναλογίας κατόψεως 36:100 ἥτοι περίπου τὰς αὐτὰς (14:37) καὶ ὁ γειτονικὸς ναὸς τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος¹, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ ἄλλας τινὰς ὁμοιότητας παρουσιάζει ὁ ναὸς τῆς Ἀλιφείρας, ὥς θέλομεν ἶδει κατωτέρω.

Εἰκ. 39. Κατακεκλιμένοι κίονες παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ ὡς ἀρχικῶς εὐρέθησαν.
*Οἱσις ἀπὸ Νότου. Διακρίνονται σαφῶς αἱ ὑπὸ τοῦ ἀρότρου προξηνηθεῖσαι φθοραί.

Κίονες. Ἐπὶ τῆς διβάθμου κρηπίδος ἔβαινον οἱ κίονες τοῦ περὶ κατεσκευασμένοι καὶ αὐτοί, ὡς καὶ ὅλος ὁ θριγκὸς, ἐκ κογχυλιάτου λίθου. Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψεν ὀλίγον μετὰ τὸ βόρειον ἄκρον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ἑπτὰ ἐν ὅλῳ κίονας (βλ. εἰκ. 27) διατηροῦντας ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει τοὺς σφονδύλους των, ἑξαίρεσει τοῦ κατωτάτου. Κατὰ περιεργον δὲ σύμπτωσιν οἱ κίονες αὐτοὶ εὐρέθησαν κανονικῶς πλαγιασμένοι ὁ εἷς παρὰ τὸν ἄλλον πρὸς τὰ ἔξω καὶ καθέτως τῆς κρηπίδος². Ἐφερον μάλιστα δύο ὑπεράνω αὐ-

ΜΑΙΟΣ (ΑΕ 1937, 132) καθώρισεν ὡς μῆκος ποδὸς 0.308 μ. Γενικῶς δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι ἐπικρατεῖ ρευστότης καὶ ἀσάφεια περὶ τὸ μῆκος τοῦ ἐν Ἀρκαδίᾳ ἐφαρμοσθέντος ποδός. Οὕτω π.χ. εἰς τὸν ὑπὸ τῶν Σουηδῶν ἀνασκαφέντα παρὰ τὴν Ἀσέαν ἐκατόμπεδον δωρικὸν ναόν, τὸ μῆκος τοῦ ποδός ὑπολογίζεται εἰς 0.3245 μ. (ER. HOLMBERG, A doric Temple near Asea (ἐν Cöteborgs Högskolas Årsskrift XLII, 1911, σ. 6: μῆκος εὐθυντηρίας = 32.45 μ.).

¹ Κατὰ DINSMOOR 14:37, ἔ.ἀ. σ. 365.

² Ὅμοια περίπτωσις παρουσιάσθη καὶ εἰς τοὺς ἐκ κογχυλιάτου λίθου κίονας τοῦ ἐν Κυρήνῃ μεγάλου ναοῦ. Βλ. σχετικῶς GENNARO PÉSCHE, Il «grand tempio» in Cirene ἐν BCH 71/72, (1947/48), σ. 310 καὶ ἰδίᾳ τὸν πίν. LI, εἰκ. 1 καὶ 2.

τῶν ἀκόμη καὶ τὰ ἐπιστύλιά των (εἰκ. 39, 40), ὥς ἔαν εἶχον ἐπίτηδες τεχνητῶς κατακλιθῇ ἐκεῖ. Μία τοιαύτη ὅμως τοποθέτησίς των δὲν εἶναι βεβαίως δυνατόν νὰ εἶναι τεχνητή, ἀλλ' εἶναι προφανῶς ἀποτέλεσμα βιαίας φυσικῆς καταστροφῆς, σεισμοῦ ἀναμφιβόλως, ἐξ ἐκείνων, οἵτινες τόσον συχνά, καὶ σήμερον ἀκόμη, συγκλονίζουν τὸ ἔδαφος τῆς Ἡλείας καὶ τῆς Τριφυλίας. Τὸ κακὸν

Εἰκ. 40. Οἱ κατακεκλιμένοι κίονες ἀπὸ Βορρᾶ μετὰ τὴν στροφὴν των.

ὅμως εἶναι, ὅτι ἐπειδὴ ἡ διὰ τοῦ ἀνέμου ἐπὶ αἰῶνας σωρευθεῖσα ἐπίχωσις ἦτο σχετικῶς μικρά, τὸ ὕνιον τοῦ ἀρότρου τοῦ ὀργώνοντος τὸν ἄνωθεν τῶν κιόνων ἄγρὸν, εἰσχωροῦν βαθέως, εἶχεν ἀυλακώσει καὶ πολὺ τραυματίσει τοὺς κίονας, φθειρόν ἰδίᾳ τὰς ραβδώσεις των (εἰκ. 39). Καὶ ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν τραυματισθέντων αὐτῶν κιόνων ἦλθον αὐθορμήτως εἰς τὸν νοῦν μου οἱ στίχοι τοῦ λόρδου Βύρωνος¹

*Thy fanes, thy temples to thy surface bow,
Commingling slowly with heroic earth,
Broke by the share of every rustic plough :
So perish monuments of mortal birth,
So perish all in turn, save well-recorded Worth*².

Ἡ εἰκὼν 40 δεικνύει τοὺς αὐτοὺς κατακεκλιμένους κίονας ἀπὸ Βορρᾶ,

¹ BYRON'S Work, Child Harold's Pilgrimage, London 1873. II, LXXXV.

² Παραθέτω καὶ τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν τοῦ ΔΗΜ. ΣΑΡΡΟΥ, καταχωρηθεῖσαν εἰς τὸν

περιεστραμμένους ὅμως κατὰ 180°, ἵνα φανοῦν ἐναργέστερον αἱ ραβδώσεις των καὶ ἀποβοῦν ἀκριβέστεραι αἱ σχετικαὶ μετρήσεις. Δυστυχῶς ἐπὶ Κατοχῆς ὅλοι οἱ κίονες οὗτοι μετὰ τῶν ἐπιστυλίων των καὶ ἄλλων πλείστων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ θριγκοῦ, ἄλλοι κατεκυλίσθησαν πέραν τοῦ βαθμιδωτοῦ ἀναλήμματος καὶ ἄλλοι διηρπάγησαν ὑπὸ τῶν ἐντοπίων ἵνα χρησιμοποιηθῶσιν ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν νεωτέρων κτισμάτων.

Οἱ κίονες ἦσαν κατεσκευασμένοι, ὡς καὶ ὅλος ὁ θριγκός, ἐκ κογχυλιάτου λίθου¹, ἀπετελοῦντο δέ, ὡς συνήθως, ἐκ πλειόνων σφονδύλων, αὐλακουμένων ἐξωτερικῶς δι' ἀβαθῶν ραβδώσεων συναντωμένων πρὸς ὀξείας ἀκμὰς. Ὁ ἀριθμὸς ὅμως τῶν ραβδώσεων αὐτῶν δὲν ἦτο ὁ συνήθης (20) ἀλλὰ ὁ κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν μᾶλλον ἐποχὴν συνηθιζόμενος τῶν 16², προτιμηθεὶς ἴσως καὶ λόγῳ τῆς ὑφῆς τοῦ ὑλικοῦ.

Ἐξαιρέσει τοῦ κατωτάτου σφονδύλου, ὅστις ἔφερε κυβόσχημον βά-

Φιλολογικὸν Νέον Κόσμον τοῦ 1935, σ. 31.

Ἵστους γκρεμισμένους σου ναοὺς καὶ Ἵστους ἱεροὺς βωμοὺς των,

Ἵστὰ ἐρείπιά σου τὰνάμιχτα μὲ τῶν ἡρώων τῇ σκόνῃ

περνάει τ' ἄλκτροπόδαρο καὶ σοῦ τὰ ἰσοπεδώνει!

Ἀλίμονο, ἔτσι χάνονται τὰ χτίρια τῶν ἀνθρώπων.

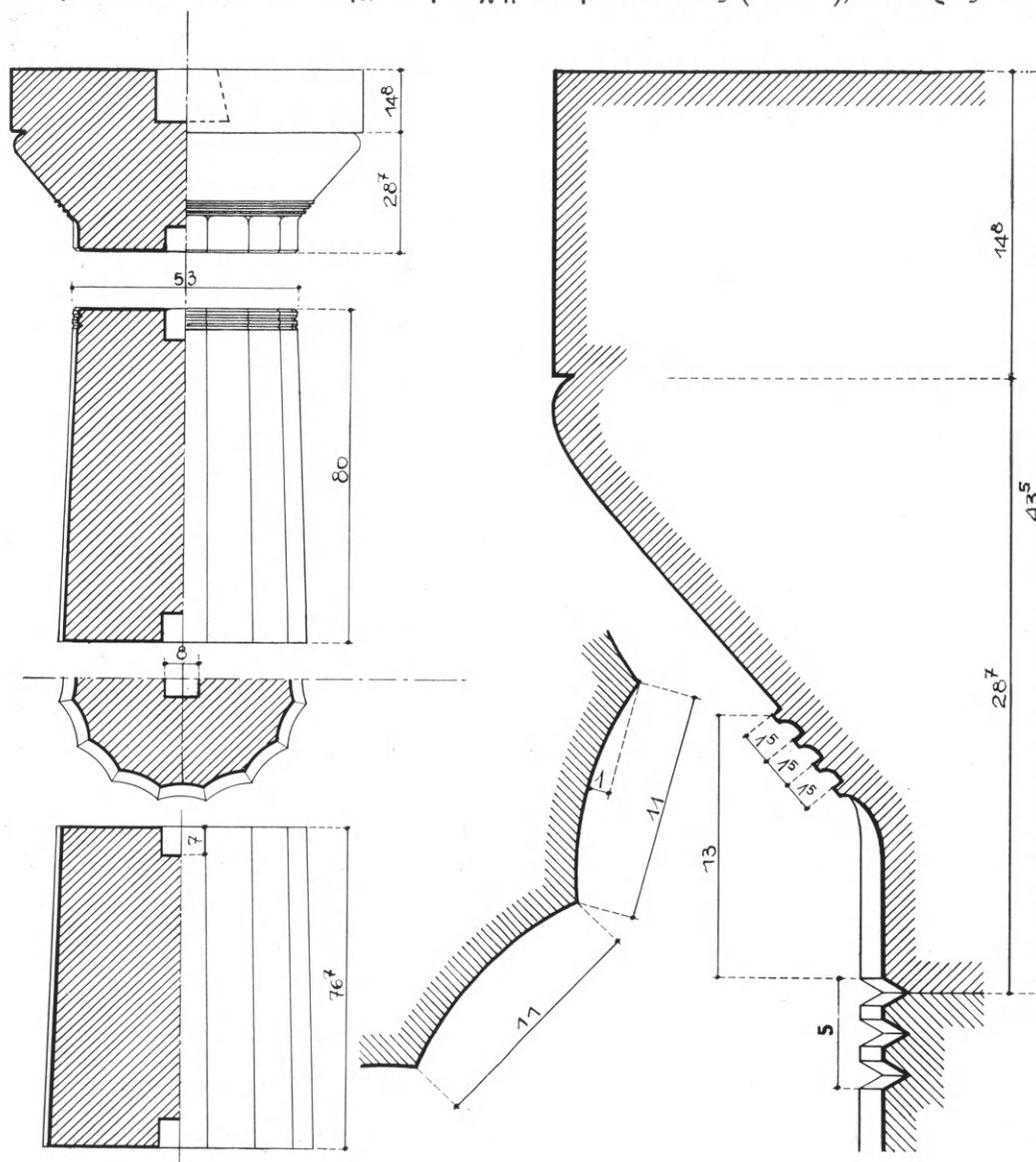
Ἡ πολὺμνητὴ ἀρετὴ θὰ μένη, αὐτὴ καὶ μόνον,

ἀγέραστὴ καὶ ἀθάνατὴ στὸ πέρασμα τῶν χρόνων!

¹ Ὁ κογχυλιάτης λίθος ἀφθονῶν εἰς τὴν γειτονικὴν Ἡλείαν (πέραν τῶν ὄχθων τοῦ Ἀλφειοῦ) ὡς καὶ εἰς τὴν Τριφυλίαν, ἐχρησιμοποιήθη, ἐλλείψει γειτονικῶν λατομείων μαρμάρου, ὡς ὑλικὸν δομῆς καὶ εἰς ἄλλους ναοὺς τῆς περιοχῆς, ὡς π.χ. εἰς τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ ναὸν τοῦ Διὸς (Olympia, Die Ergebnisse κλπ. Textband II, σ. 5. Β. ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ, Ἡ Ὀλυμπία, σ. 172) καὶ εἰς τὸν παρὰ τὴν Κομποθέκραν τῆς Τριφυλίας ναὸν τῆς Διμνάτιδος Ἀρτέμιδος (KURT MÜLLER, AM 33 (1908), 324). Ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ (V 10, 3) περιγράφων τὸν ναὸν τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας λέγει πεποίηται δὲ ἐπιχωρίου πόρου. Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀλφειῖρας κογχυλιάτης λίθος ἐμφανίζεται ἡμίσειαν ὥραν βορείως τοῦ Ρογκοζιοῦ, εἰς θέσιν Ἀγ. Θεόδωρος. Ὑπὸ τῶν ἐντοπίων ὁ λίθος λέγεται πέτρα σκαρναβιά.

² Κίονες φέροντες 16 μόνον ραβδώσεις, δὲν ἦσαν σπάνιοι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Παραδείγματά των παρέχουν: ὁ ἀρχαιότερος κίων τοῦ Ἡραίου τῆς Ὀλυμπίας (Olympia, Die Ergebnisse κλπ., Textband II, σ. 29. Β. ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ, ἔ.δ. σ. 237), ὁ ἐπὶ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Τίρυνθος ἰδρυθεὶς ἀρχαῖος ναὸς τῆς Ἥρας (H. SCHLIERMANN, Tiryns, 1886, σ. 293, εἰκ. 122. A. FRICKENHAUS, Tiryns I, Athen 1912, σ. 7, εἰκ. 6. H. SULZE, AA 51 (1936), σ. 18, εἰκ. 3), οἱ ἐν Συρακούσαις (Ὀρτυγία) ναοί: τοῦ Ἀπόλλωνος (KOLDEWEY-PUCHSTEIN, Die griechischen Tempel in Unteritalien und Sicilien, Berlin 1899, σ. 63) καὶ ὁ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς (KOLDEWEY - PUCHSTEIN, ἔ.δ. σ. 67. G. CULTRELLA, Monumenti Antichi 41 (1951), σ. 819, εἰκ. 93), ὁ ἐν Δελφοῖς ναὸς τῆς Προναίας Ἀθηνᾶς (R. DEMANGE, Fouilles de Delphes II, 1, 1923, σ. 31), οἱ ἐσωτερικοὶ (τοῦ σηκοῦ) κίονες τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας ἀμφοτέρων τῶν ὁρόφων (FURTWÄNGLER, Aegina, σ. 38 καὶ πίν. 41), οἱ κίονες τοῦ ἄνω ὁρόφου τοῦ σηκοῦ τοῦ ναοῦ GΤ τοῦ Σελινούντος (KOLDEWEY-PUCHSTEIN, ἔ.δ. σ. 123), οἱ πλείστοι τῶν κίωνων τοῦ ναοῦ C τοῦ Σελινούντος (KOLDEWEY-PUCHSTEIN, ἔ.δ. σ. 99), εἰς τῶν πωρίνων κίωνων τοῦ ἀρχαιότερου ἱεροῦ τῆς Ἀφαίας (FURTWÄNGLER, Aegina, σ. 132, εἰκ. 101), ὁ ἐν Σουνίᾳ μαρμαρίνος ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος (Expéd. Scient. de Morée III, πίν. 33, v.), ἡ βόρειος στοὰ τοῦ Ἡραίου τοῦ Ἀργεῶς (P. AMANDRY, Hesperia 21 (1952), 227) κλπ.

θυνησιν μόνον εἰς τὸ κέντρον τῆς ἄνω αὐτοῦ ἐπιφανείας (εἰκ. 38), πάντες οἱ λοιποὶ ἦσαν ἐφωδιασμένοι εἰς τὸ κέντρον τῆς τε ἄνω καὶ τῆς κάτω αὐτῶν ἐπιφανείας διὰ κανονικῆς, κυβοσχήμου βαθύνσεως (εἰκ. 41), πλευρᾶς 0.08

Εἰκ. 41. Λεπτομέρεια τοῦ κίονος.

ἕως 0.10 μ. καὶ βάθους 0.07 ἕως 0.105 μ., προωρισμένης νὰ ὑποδέχεται τὸ ξύλινον ἐμπόλιον καὶ τὸν ἐντὸς αὐτοῦ κυλινδρικὸν πόλον περιστροφῆς τῶν σφονδύλων, χάριν τελειοτέρας προσαρμογῆς αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους. Τοιούτων ὅμως πόλων καὶ ἐμπολίων λείψανα δὲν εὗρέθησαν ἐνταῦθα.

Ἐκαστος κίων ἀπετελεῖτο ἐκ τεσσάρων σφονδύλων καὶ τοῦ στέφοντος αὐτοὺς κιονοκράνου, ὅπερ ἔφερε συνειργασμένον καὶ μικρὸν τμήμα τοῦ ραβδωτοῦ κορμοῦ, τὸ λεγόμενον ὑποτραχήλιον (εἰκ. 41).

Ὡς συνηθίζετο κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἰδίαν ἐποχὴν (πβλ. Ἡραῖον Ὀλυμπίας καὶ ναοὺς Σελινοῦντος), τὰ ὕψη τῶν σφονδύλων δὲν ἦσαν ὅμοια, ἀλλ' ἐποικίλλον, αὐξανόμενα ἐφ' ὅσον ἐπροχώρουν πρὸς τὰ ἄνω. Οὕτω π.χ. εἰς πέντε ἐκ τῶν εὐρεθέντων ἐπτὰ κατακεκλιμένων κίωνων (εἰκ. 39, 40) οἱ κατὰ συνεχῇ σειρὰν διατηρηθέντες τρεῖς ἀνώτατοι σφόνδυλοι εὐρέθησαν ἔχοντες τὰ ἐξῆς κατὰ σειρὰν ὕψη: ὁ εὐθὺς μετὰ τὸ ὑποτραχήλιον ἀνώτατος 0.80 μ., ὁ ἀμέσως μετ' αὐτὸν δεύτερος 0.767 καὶ ὁ τρίτος 0.72 μ. Τῶν ἐπομένων πάλιν κίωνων ὁ ἀνώτατος σφόνδυλος ἔχει ὕψος 0.750, 0.793, 0.73, 0.785 καὶ 0.74. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν κατώτατον σφόνδυλον τοιοῦτος δὲν διεσώθη ἐπὶ τῶν κατακεκλιμένων κίωνων, εὐρέθη ὅμως εἰς (εἰκ. 36) ἐντειχισμένος εἰς τὸ θεμέλιον τῆς ἐπὶ τοῦ προνάου τοῦ ἀρχαίου ναοῦ κατασκευασθείσης μικρᾶς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Ὅτι δὲ ὁ σφόνδυλος οὗτος εἶναι πρᾶγματι κατώτατος ἀποδεικνύεται ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐκ τῆς κάτω διαμέτρου αὐτοῦ, ἣτις εἶναι ἀκριβῶς ἴση (0.68) πρὸς τὴν διάμετρον τοῦ μνημονευθέντος κυκλικοῦ ἐξάρματος κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν λίθου τοῦ στυλοβάτου (εἰκ. 37), ἀφ' ἑτέρου δ' ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι φέρει μόνον ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτοῦ ἐπιφανείας βάθυνσιν διὰ τὸ ἐμπόλιον (εἰκ. 38), ὥς τοῦτο εἴθιστο εἰς τοὺς δωρικοὺς ναοὺς. Τὸ ὕψος τοῦ κατωτάτου τούτου σφονδύλου, ἀκολουθοῦν τὸν μνημονευθέντα κανόνα τῆς πρὸς τὰ κάτω ἐλαττώσεως αὐτοῦ, εἶναι μόνον 0.64 μ.

Κατὰ ταῦτα τὸ ὅλικόν ὕψος τοῦ κίονος (Υ) ἰσοῦτο πρὸς τὸ ἄθροισμα τῶν ὑψῶν τῶν 4 σφονδύλων ($0.64 + 0.72 + 0.767 + 0.80 =$) 2.927, σὺν τῷ ὕψει τοῦ κιονοκράνου μετὰ τοῦ ὑποτραχήλιου: 0.435 εἰς ἓνα κίονα καὶ 0.44 εἰς ἄλλον, ἥτοι ἀνήρχετο κατ' ἀνώτατον ὅρον εἰς 3.367 μ. Ἀντιστοιχεῖ δὲ τὸ ὕψος τοῦτο πρὸς 4.95 κάτω διαμέτρους (Δ).

Ἡ ἄνω διάμετρος (δ) τοῦ κορμοῦ μετρηθεῖσα εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ὑποτραχήλιου εὐρέθη 0.535 μ., εἶναι ἐπομένως κατὰ τι μεγαλυτέρα τῶν $\frac{3}{4}$ τῆς κάτω διαμέτρου (Δ) ($\frac{3}{4} \cdot 0.68 = 0.51$), οἷα συνηθίζετο κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν, καὶ κατὰ τι μικροτέρα τῶν $\frac{4}{5}$ τῆς Δ ($\frac{4}{5} \cdot 0.68 = 0.544$), οἷα συνηθίζετο κατὰ τὴν κλασσικὴν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐλαφρῶς κυκλικῆς τομῆς ραβδώσεις (εἰκ. 41), αὗται εἰς μὲν τὸν κατώτατον σφόνδυλον εἶχον χορδὴν μὲν 0.131 καὶ βέλος 0.014, εἰς δὲ τὸν ἀνώτατον ἀντιστοίχως 0.108 ἕως 0.11 καὶ 0.008 ἕως 0.010 μ.

Θὰ προσθέσωμεν ἑνταῦθα, ὅτι οἱ κίονες τῆς Ἀλιφείρας παρουσιάζουν καὶ ἐλαφρὰν ἑντασιν εἰς τὰ $\frac{2}{5}$ τοῦ ὕψους αὐτῶν ἐκ τῶν κάτω. Προκύπτει δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἄνω διάμετρος τοῦ δευτέρου ἐκ τῶν κάτω σφονδύλου, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὸ ὕψος τῶν $\frac{2}{5}$ Υ, εὐρέθη οὔσα 0.622 ἑναντι τῆς ἐκ τῆς σταθερᾶς μειώσεως ὑπολογιζομένης εἰς τὸ ὕψος ἐκεῖνο διαμέτρου 0.615¹.

Ὁ ἀνώτατος σφόνδυλος φέρει κατὰ τὸ ἄνω αὐτοῦ μέρος λαξευμένας τρεῖς μικρὰς περιφερικὰς γωνιώδεις ἑντομὰς ἢ δακτύλιους, μεταξὺ τῶν ὁποίων καταλείπονται δύο στεναὶ ταινίαι (εἰκ. 41). Ἡ ἀνωτάτη τῶν τριῶν τούτων ἑντομῶν εἶναι ἑνταῦθα εἰργασμένη κατὰ τὸ ἥμισυ ἐπὶ τοῦ κάτω μέρους τοῦ ὑποτραχηλίου. Τὸ ὀλικὸν ὕψος τῶν τριῶν ἑντομῶν μετὰ τῶν ἐνδιαμέσων ταινιῶν εἶναι 0.05 (εἰκ. 41).

Τοιαῦται ἑντομαὶ ἢ δακτύλιοι, ἄλλοτε τρεῖς² καὶ ἄλλοτε τέσσαρες³ τὸν ἀριθμὸν—συμβολίζοντες τοὺς ἱμάντας συσφίξεως τῆς δέσμης τῶν κατακορύφων ραβδώσεων⁴—συνηθίζετο νὰ λαξεύωνται εἰς δωρικοὺς ἀρχαῖκοὺς ναοὺς εἴτε εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ὑποτραχηλίου εἴτε εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἀνωτάτου σφονδύλου, εἴτε κατὰ τὸ ἥμισυ εἰς ἀμφοτέρω (ναὸς Ἀπόλλωνος Δελφῶν, ἔ.ἀ.). Ἡ χρῆσις τῶν συνεχίσθη καὶ κατὰ τοὺς πρῶτους κλασσικοὺς χρόνους (πρβ. ναὸν Διὸς Ὀλυμπίας καὶ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος), περιορίσθη ὅμως εἰς ἕνα ὀρθογωνίου διατομῆς προστατευτικοῦ μᾶλλον προορισμοῦ δακτύλιον⁵ κατὰ τὴν κυρίως κλασσικὴν ἐποχὴν (Παρθενῶν, ναὸς Ραμνοῦντος κλπ.), ἐξέλιπε δ' ἐντελῶς κατὰ τὸν 4^{ον} αἰῶνα καὶ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν (ναοὶ Ἀλέας Τεγέας, Διὸς Νεμέας κλπ.).

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν διαμόρφωσιν τῶν γωνιωδῶν ἑντομῶν, αὕτη ἀκολουθεῖ καὶ ἐν Ἀλιφείρᾳ τὸν γενικὸν κανόνα⁶, καθ' ὃν ἀμφοτέραι αἱ πλευ-

¹ Ἐντασις παρατηρήθη ἐπίσης καὶ εἰς τοὺς ἐκ κογχυλιάτου λίθου κίονας τοῦ γειτονικοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ. Αὕτη ὅμως λόγφ φθορᾶς τῶν σφονδύλων δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ὀρισθῇ ἀκριβῶς (W. DÖRFFELD ἐν Olympia, Die Ergebnisse κλπ., σ. 7).

² Ναὸς Α Σελινοῦντος (KOLDEWEY - PUCHSTEIN, σ. 114). Ναὸς Ἀπόλλωνος Κορίνθου (R. STILLWELL ἐν Corinth I πίν. III καὶ κειμένου σ. 121), Ἀρχαῖκος ναὸς Ἀπόλλωνος Δελφῶν (F. COURBY ἐν Fouilles de Delphes II, 2, σ. 95, εἰκ. 73). Ναὸς Ποσειδῶνος Ποσειδωνίας (KOLDEWEY-PUCHSTEIN, Die griechischen Tempel in Unteritalien und Sicilien, σ. 26 καὶ εἰκ. 28), ναὸς Ἀφαιᾶς Αἰγίνης (FURTWÄGLER, Aegina, σ. 46), ναὸς Ἀθηνᾶς ἐν Συρακούσαις (KOLDEWEY-PUCHSTEIN, ἔ.ἀ. σ. 69 καὶ εἰκ. 51).

³ Πεισιστράτειος περίτερος ναὸς Ἀθηνᾶς Ἀκροπόλεως (TH. WIEGAND, Die Porosarchitektur der Akropolis, σ. 122 εἰκ. 118).

⁴ Διάφορον ἐρμηνείαν τῶν παρέσχον ὁ FIECHTER παρὰ FURTWÄGLER, Aegina, σ. 14 καὶ ὁ W. WILBERG ἐν ÖJh 19-20 (1919), σ. 172-3.

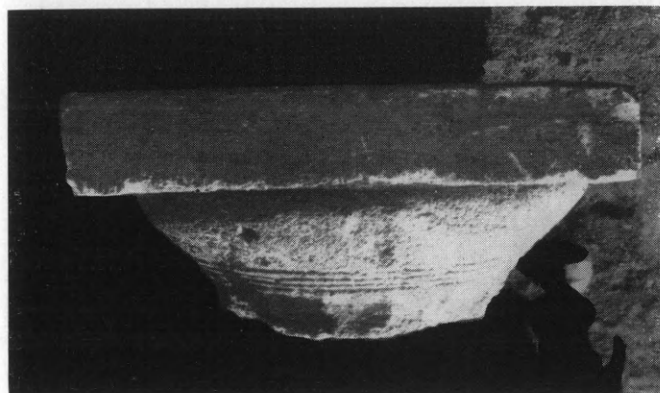
⁵ Βλ. σχετικῶς W. WILBERG ἐν ÖJh 19-20 (1919), 180.

⁶ Ναὸς Ἀπόλλωνος Κορίνθου, Ναὸς Ἀπόλλωνος Δελφῶν, περίτερος Πεισιστράτειος ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, Ναὸς Ποσειδῶνος Ποσειδωνίας.

ραὶ τῆς γωνίας κατασκευάζονται κεκλιμέναι κατὰ γωνίαν 45° , ἐνῶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀφαίας¹, ἡ μὲν ἄνω πλευρὰ των κατασκευάσθη ὁριζοντία ἢ δὲ κάτω μὲ κλίσιν 45° .

Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἄξιον εἶναι τὸ κιονόκρανον, κυριώτατον καὶ ἐκφραστικώτατον στοιχεῖον τῆς ἀτομικότητος τοῦ κίονος (εἰκ. 41, 42).

Τοῦτο, συνολικοῦ ὕψους 0.435 ἕως 0.44 μ., ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ ὑπο-

Εἰκ. 42. Τὸ κιονόκρανον τῆς περιστάσεως.

τραχηλίου, τοῦ ἐχίνου καὶ τοῦ ἄβακος, πάντων εἰργασμένων ἐπὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ λίθου (εἰκ. 41, 42).

Τὸ ὑποτραχήλιον, ὕψους 0.093 μ., φέρει εἰς τὸ κέντρον τῆς κάτω αὐτοῦ ἐπιφανείας τὴν κυβικὴν βάθυνσιν διὰ τὸ ἐμπόλιον, διαστάσεων 0.08×0.08 καὶ βάθους 0.08 μ., περιλαμβάνει δὲ εἰς τὸ κάτω αὐτοῦ μέρος τὴν ἡμίσειαν ἐκ τῆς ἄνω τριγωνικῆς ἐντομῆς τῶν δακτυλίων (εἰκ. 41).

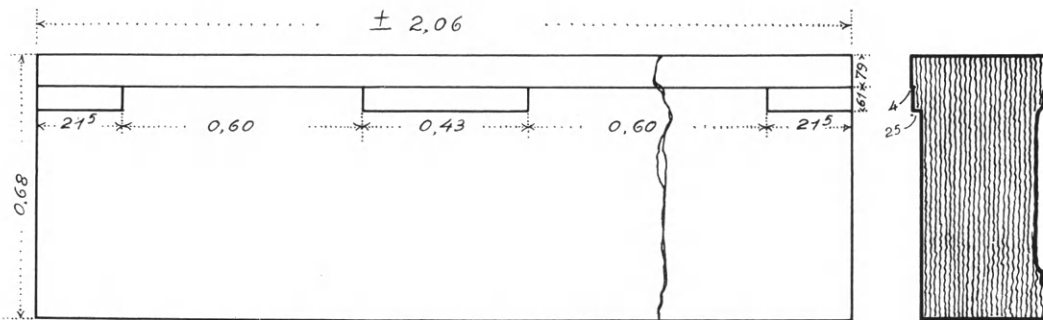
Αἱ 16 ραβδώσεις του συνεχίζουν τὸν κορμὸν τοῦ κίονος ἀνερχόμεναι μέχρι τοῦ κατωτάτου ἱμάντος τοῦ ἐχίνου, ἔνθα τερματίζονται δι' ἐλαφρᾶς καμπύλης, τῶν ἀκμῶν των διχαζομένων ἐλαφρῶς κατὰ τὴν συνάντησίν των μὲ τὸν κατώτατον ἱμάντα (εἰκ. 41).

Ὁ ἐχῖνος εἶναι στερεὸν ἐκ περιστροφῆς, τοῦ ὁποίου ἡ γενέτειρα γραμμὴ ἄνω μὲν συνάπτεται δι' ἰσχυρᾶς καμπύλης (ῥμου) πρὸς τὸν ἄβακα συνεχίζεται δὲ πρὸς τὰ κάτω, οὐχὶ εὐθεῖα, ὡς φαίνεται περίπου ἐν τῷ σχεδίῳ (εἰκ. 41, δεξιᾷ), ἀλλὰ μὲ ἐλαφρὰν δυσμέτρητον μὲν ἀλλ' αἰσθητὴν πάντως εἰς τὸν παρατηρητὴν κύρτωσιν, προσδίδουσιν παλμὸν εἰς τὸ κύριον σῶμα τοῦ ἐχίνου, τὸ ὁποῖον συσφίγγεται κάτωθεν ὑπὸ τεσσάρων λεπτογράμμων ἱμάντων, συνολικοῦ πλάτους κατὰ τὴν κλίσιν 0.045 μ. (εἰκ. 41).

¹ E. FIECHTER παρὰ A. FURTWÄGLER, Aegina, σ. 46.

Ἡ ἐφαπτομένη τοῦ σώματος τοῦ ἐχίνου σχηματίζει μετὰ τῆς κάτω ὁριζοντίας γραμμῆς τοῦ ἄβακος γωνίαν $49^{\circ} 30'$, ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς πλευρᾶς τοῦ ἄβακος ἀγομένη κάθετος ἐφάπτεται σχεδὸν τῆς ἄνω καμπῆς (ῶμου) τοῦ ἐχίνου. Τὸ ὕψος τοῦ σώματος τοῦ ἐχίνου, ἄνευ μὲν τῶν ἱμάντων εἶναι 0.157, μετ' αὐτῶν δὲ 0.194 μ.

Ὁ ἄβαξ εἶναι τετράγωνος πλίνθος πλευρᾶς 0.875 μ. (εἰς ἄλλον κίονα 0.905) καὶ ὕψους 0.14 ἕως 0.148 ἀντιστοίχως. Εἰς τὸ κέντρον τῆς ἄνω

Εἰκ. 43. Τὸ εὐρεθὲν κατακεκλιμένον ἐπιστύλιον τῆς ἀνατολικῆς μακρᾶς πλευρᾶς. Πρόσοψις καὶ τομή

αὐτοῦ ἐπιφανείας φέρει λαξευμένην ὀπὴν ἀνελκύσεως, βάθους 0.125 μ. (εἰκ. 41, ἀριστερᾷ). Αὕτη εἰς μὲν τὸ ἄνω αὐτῆς μέρος ἔχει πλάτος μὲν 0.035, μήκος δὲ 0.14, εἰς τὸ βάθος ὅμως τὸ μήκος αὐτῆς αὐξάνεται εἰς 0.17, ἐπειδὴ ἡ μία τῶν ὀρθίων παρειῶν τῆς δὲν εἶναι κατακόρυφος, ὥς ἡ ἄλλη, ἀλλὰ λοξή (εἰκ. 41). Πρόκειται λοιπὸν περὶ τοῦ συστήματος ἐκείνου τῆς ἀναρτήσεως, ὅπερ ὀνομάζεται λύκος (Wolf, Louve), καὶ ὅπερ ἐφηρμόσθη κατὰ τε τὴν ἀρχαϊκὴν ἀλλ' ἰδίᾳ κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν¹.

Ἐκ τῶν ἐπιστυλίων διεσώθησαν ἐπὶ τῶν κατακεκλιμένων κίωνων μόνον δύο, ἐξ ὧν ἓν σχεδὸν ἐντελῶς ἀκέραιον (εἰκ. 43). Τὸ ὀλικόν του ὕψος εἶναι 0.68 μ. ἥτοι ὅσον ἀκριβῶς καὶ ἡ κάτω διάμετρος τοῦ κίονος (Δ). Ἡ προσθία του κατακόρυφος ἐπιφάνεια φέρει λαξευμένην εἰς τὸ ἄνω μέρος συνεχῇ ταινίαν, ὕψους 0.079, ἐξέχουσαν τῆς κατακορύφου ἐπιφανείας τοῦ σώματος τοῦ ἐπιστυλίου μόνον κατὰ 0.029 μ. Ὑπὸ τὴν ταινίαν ταύτην καὶ κατὰ κανονικὰς ἀποστάσεις 0.60 μ. εἶναι λαξευμένοι εἰς πλήρης καὶ ἀνὰ δύο ἡμίσεις κανόνες, πλάτους 0.43 μ. καὶ ὕψους 0.061, εἰσέχοντες τῆς ὑπεράνω αὐτῶν ταινίας κατὰ 0.004 μ., στερούμενοι δὲ τελείως σταγόνων. Τοιαύτη πολὺ μικρὰ ἐξοχὴ ταινίας καὶ κανόνων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐπιστυλίου συναντᾶται καὶ εἰς τὸν πώρινον ἀρχαϊκὸν

¹ Βλέπε σχετικῶς Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τ. Β', 1958, σ. 173 ἐξ.

ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Ἀσσοῦ¹, ὅστις ἐπίσης στερεῖται σταγόνων², ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὸν ἀρχαῖον ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν³.

Τὸ ὀλικὸν μῆκος τοῦ ἀκεραίου διασωθέντος ἐπιστυλίου εἶναι $\pm 2.06 \mu.$, ἐπειδὴ δέ, κατὰ κανόνα, οἱ ἀρμοὶ τῶν συνήθων ἐπιστυλίων συμπίπτουν πρὸς τοὺς ἄξονας τῶν κάτωθεν κίωνων, τὸ μῆκος 2.06μ δίδει καὶ τὸ μεταξόνιον διάστημα τῶν κίωνων τῆς ἀνατολικῆς μακρᾶς πλευρᾶς, εἰς ἣν ἀνῆκον οἱ κατακεκλιμένοι κίονες, τὸν ἀριθμὸν τῶν κίωνων τῆς ὁποίας θὰ ὀρίσωμεν κατωτέρω. Τὸ πᾶχος τοῦ εὐρεθέντος ἐπιστυλίου εἶναι $0.332 \mu.$, ἡ ὀπισθία τοῦ ὅμως κατακόρυφος ἐπιφάνεια δὲν ἦτο εὐθεῖα καὶ λεία ἀλλὰ κοίλη (εἰκ. 43) φέρουσα μόνον ἄνω καὶ κάτω λείαν ταινίαν πλάτους $0.08 \mu.$, δι' ἧς προσηρμόζετο πρὸς τὸ ὀπισθεν τιθέμενον ἀντίθημα.

Τὸ ἀντίθημα τοῦτο ἦτο ἰσόμηκες, ἰσοῦπὲς καὶ τοῦ αὐτοῦ περιῖπου πρὸς τὸ κυρίως ἐπιστύλιον πᾶχους (0.34), δὲν ἔφερε δέ, ὅπως ἐνίοτε, ἄνω ἑλαφρὰν ταινίαν ἀλλ' ἦτο τελείως ἀπλοῦν⁴.

Κατὰ ταῦτα τὸ ὀλικὸν πᾶχος ἐπιστυλίου καὶ ἀντιθήματος ἀνήρχετο εἰς $0.332 + 0.34 = 0.672$, ἦτο δηλ. κατὰ τι μικρότερον τῆς κάτω διαμέτρου τοῦ κίονος ($\Delta = 0.68$).

Ἀξία παρατηρήσεως τυγχάνει ἐγκοπὴ λαξευμένη κατὰ τὸ ἥμισυ ἐπὶ ἐνὸς τεμαχίου ἀντιθήματος καὶ κατὰ τὸ ἄλλο ἥμισυ ἐπὶ τοῦ γειτονικοῦ πρὸς αὐτό (εἰκ. 44). Ἡ ἐγκοπὴ αὕτη, πλάτους ἐν ὅλῳ 0.23 , ὕψους 0.14 καὶ βάθους 0.12 ἕως 0.17 , ἀγνοῶ ποῖον προορισμὸν εἶχεν. Ἴσως νὰ πρόκειται περὶ ἐμβλήματος (μπαλώματος)· διότι περὶ ἐγκαρσίας δοκοῦ δὲν δύναται νὰ γίνη λόγος εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο.

Ἡ ζωφόρος. Μέλῃ τῆς ζωφόρου—τριγύλφοι καὶ μετόπαι—δὲν εὐρέθησαν, ὥς τὰ ἐπιστύλια, κατὰ χώραν ὑπὲρ τοὺς κατακεκλιμένους κίον-

¹ CLARKE κλπ., *Investigations at Assos, Cambridge-Massachusetts* 1902, πίν. 153.

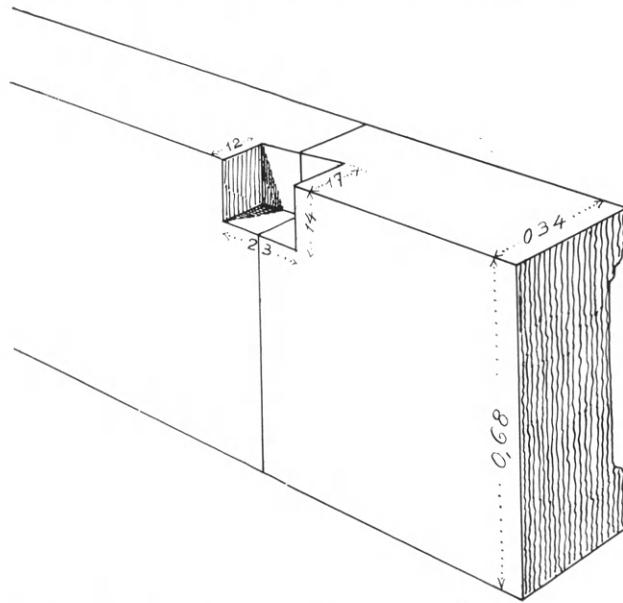
² Ἡ ἀπὸ τῶν κανόνων τοῦ ἐπιστυλίου καὶ τῶν προμόχθων τοῦ γείσου ἀπουσία τῶν σταγόνων, συχνὴ κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἰδίαν ἐποχὴν, ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὴν ὑφὴν τοῦ χρησιμοποιοθέντος ὕλικου (μαλακοῦ πῶρου ἢ κογχυλιάτου), ὅπερ δυσκόλως ἐπιτρέπει τὴν λάξευσιν μικρῶν καὶ λεπτῶν τεμαχίων ὥς αἱ σταγόνες καὶ τὰ κυμάτια. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον παρελείφθη ἐνίοτε ἡ κατασκευὴ σταγόνων καὶ ἐκ χονδροκόκκου μαρμάρου ὥς εἶναι τὸ τῶν Δολιανῶν. Παραδείγμα ὁ ναὸς τῆς Κνακεάτιδος Ἀρτέμιδος τῆς Τεγεάτιδος (Κ. ΡΩΜΑΙΟΣ, *ΑΕ* 1952, σ. 15 εἰκ. 11 βλ. καὶ εἰκόνα 7, Β. Γ). Παραδείγματα οἰκοδομημάτων ἀνευ σταγόνων κατὰ τὸ ἐπιστύλιον ἔχομεν, πλὴν τοῦ ἡδὴ μνημονευθέντος ναοῦ τῆς Ἀσσοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς: Ὀλυμπία: Θησαυρὸς Γελῶων καὶ Βουλευτήριον (Olympia, *Die Ergebnisse* κλπ. *Tafelband I* πίν. 40 καὶ 47) καὶ Ἡραῖον Ἀργούς: *Αντικὸν οἰκοδόμημα* (525 - 500 π.Χ.) (P. AMANDRY, *Hesperia* 21 (1952), σ. 246, εἰκ. 10).

³ TH. WIEGAND, *Die Porosarchitektur* κλπ. σ. 46, εἰκ. 64.

⁴ Ἀπλοῦν ἀντίθημα ἀπαντᾶται καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τῆς Κορίνθου (R. STILLWELL, *Corinth I*, 1936, σ. 125, εἰκ. 88), εἰς τὸ Ἐκατόμπεδον τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, (R. STILLWELL ἑ.δ.) καὶ εἰς τὸν Παρθενῶνα (F. C. PENROSE, *Principles of Athenian Architecture*, London 1851, πίν. 15, 16. MARQUAND, *Greek Architecture*, σ. 49, εἰκ. 25).

νας τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ἀρκετὰ ὅμως τεμάχια ἐξ αὐτῶν ἦλθον εἰς φῶς κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς πλευρᾶς ταύτης.

Αἱ τριγλύφοι, συνηνωμένοι συνήθως μετὰ μιᾶς γειτονικῆς μετόπης, ἔχουσιν ὕψος 0.682 ἕως 0.68 μ., ὅσον δηλ. ἀκριβῶς ὕψος ἔχουν καὶ τὰ ἐπιστύλια καὶ ὅσον μετρεῖ ἡ κάτω διάμετρος τοῦ κίονος (Δ).

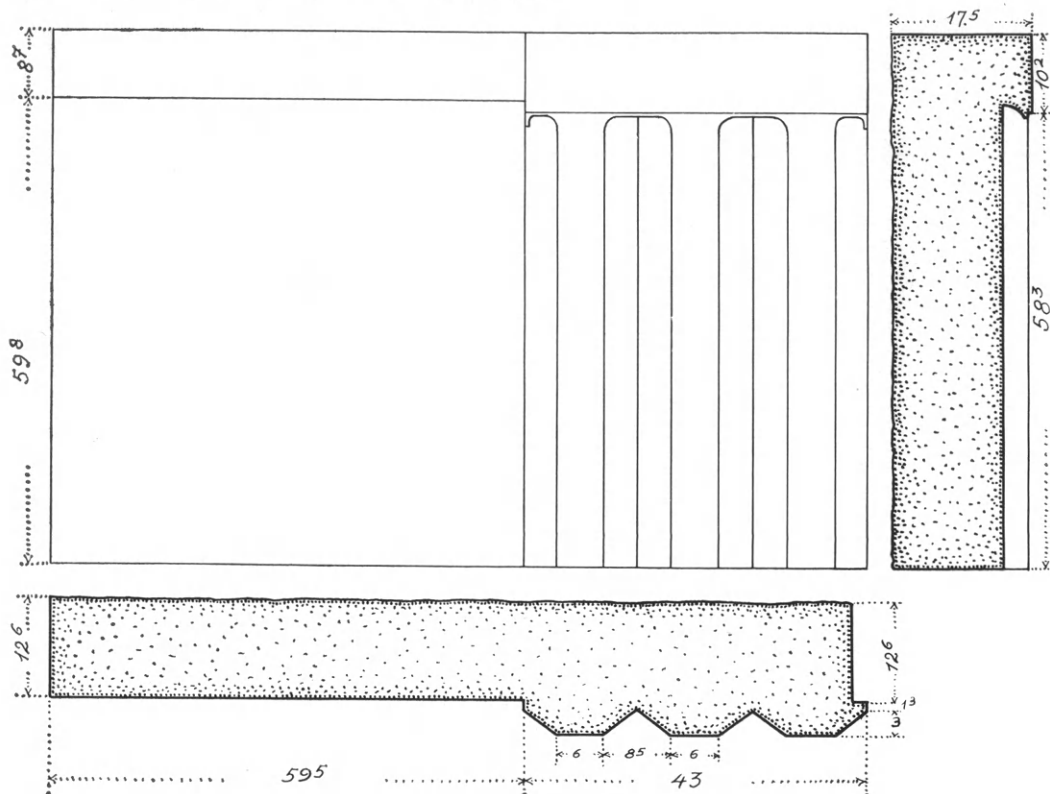

Εἰκ. 44. Ἐγκοπή ἐπὶ τοῦ ἀντιθήματος τοῦ ἐπιστυλίου.

Ἐν ὀριζοντίᾳ τομῇ παρουσιάζουσιν αἱ τριγλύφοι δύο μὲν πλήρεις τριγωνικὰς γλυφὰς ἐν τῷ μέσῳ, ἀνοίγματος 0.086 καὶ λοξῆς πλευρᾶς 0.05, χωριζομένας διὰ μηρῶν πλάτους 0.06, δύο δὲ ἡμισείας γλυφὰς κατὰ τὰ ἄκρα ἐξεχούσας τῆς συμφυοῦς μετόπης κατὰ 0.02 μ. Ἄνω αἱ γλυφαὶ καταλήγουσιν εἰς μικρὰν σκοτίαν εἰσδύουσαν κατὰ 0.025 ἐντὸς τῆς κεφαλῆς τῆς τριγλύφου, καταλήγουσαν δ' ἐμπρὸς εἰς λεπτὴν ταινίαν πλάτους 0.01, ἥτις σχηματίζει ἐλαφρῶς χαμηλωμένον τόξον, συνδέον ἄνω τὰς ἀκμὰς τῶν μηρῶν (εἰκ. 45 καὶ 47). Ἡ ὑπὲρ τὰς γλυφὰς κεφαλὴ τῆς τριγλύφου, ἐξέχουσα τῆς ἐπιφανείας τῶν μηρῶν κατὰ 0.01 μ., ἔχει ὕψος 0.102 μ.

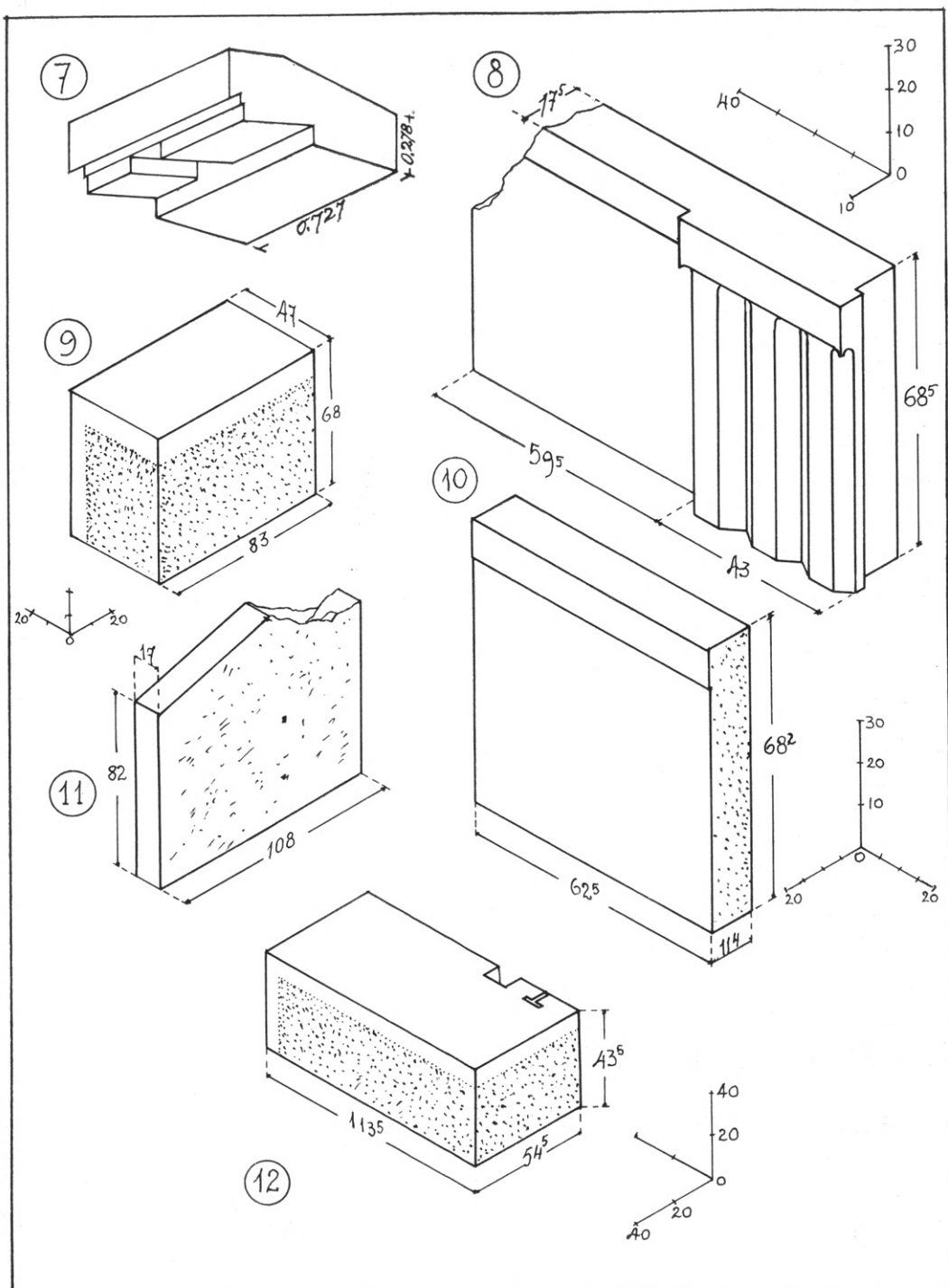
Αἱ ἄνευ πλαστικοῦ διακόσμου μετόπαι κατεσκευάσθησαν ἄλλοτε συμφυεῖς πρὸς μίαν τριγλύφον καὶ ἄλλοτε ἐλεύθεραι (εἰκ. 46 ἀρ. 8 καὶ 10), ἦσαν ὅμως βεβαίως πάντοτε ἰσοῦσες πρὸς τὴν τριγλύφον. Τὸ κύριον σῶμα τῆς μετόπης εἰσεῖχε τοῦ ἐπιπέδου τῶν μηρῶν τῆς τριγλύφου κατὰ 0.043, ἡ δὲ στέφουσα αὐτὴν κεφαλὴ, ὕψους 0.088, ἐξεῖχε τοῦ σώματος αὐτῆς κατὰ 0.017 ἕως 0.018, ἐνῶ εἰσεῖχε τῆς κεφαλῆς τῆς τριγλύφου κατὰ 0.035 μ. (εἰκ. 45).

Τὸ πάχος τῆς μὲν ἐλευθέρας μετόπης (εἰκ. 46 ἀρ. 10) εἶναι κάτω μὲν 0.114 ἄνω δὲ 0.131, τῶν δὲ συναφῶν πρὸς τριγλύφον μετοπῶν (εἰκ. 46 ἀρ. 8) τὸ πάχος εἶναι κάτω μὲν 0.158 κατὰ δὲ τὴν κεφαλὴν 0.175. Τὰ ἐλεύθερα ἄκρα τῶν μετοπῶν εἰσέρχοντο εἰς ἐγκοπὴν βάθους 0.02 (εἰκ. 45), τὴν ὁποίαν ἔφερε πλαγίως ἢ τριγλύφος.

Εἰκ. 45. Τριγλύφος μετὰ συμφυοῦς μετόπης. Πρόσοψις, ὀριζοντία καὶ κατακόρυφος τομή.

Τὸ ὁρατὸν πλάτος τῶν μετοπῶν ἐποίκιλλεν. Οὕτως ἂν μὲν λάβωμεν ὑπ' ὅψιν τὴν ἐπὶ τοῦ ἀκεραίου διασωθέντος ἐπιστυλίου ἀπόστασιν τῶν κανόνων 0.60 (εἰκ. 43) προκύπτει ὡς ὁρατὸν πλάτος μετόπης 0.60. Ἀφ' ἑτέρου τὸ πλάτος τῆς εὐρεθείσης ἐλευθέρας ἐκατέρωθεν μετόπης (εἰκ. 46 ἀρ. 10) εὐρέθη ἴσον πρὸς 0.625, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὅμως θὰ πρέπει νὰ ἀφαιρεθῇ τὸ ἐντὸς τῶν ἐκατέρωθεν ἐγκοπῶν τῶν τριγλύφων εἰσδύον τμήμα τῆς μετόπης $2 \times 0.02 = 0.04$, ὁπότε ὡς ὁρατὸν πλάτος μετόπης προκύπτει $0.625 - 0.04 = 0.585$. Τέλος τὸ πλάτος τῆς μετόπης μετρούμενον ἐπὶ συμφυῶν πρὸς τριγλύφους τεμαχίων (εἰκ. 46 ἀρ. 8) εὐρέθη 0.595, ἀφαιρουμένου δ' ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ὑπὸ τῆς ἐγκοπῆς τῆς γειτονικῆς τριγλύφου καλυπτομένου τμήματος 0.02, προκύπτει ὁρατὸν πλάτος $0.595 - 0.02 = 0.575$.

Εἰκ. 46. Ἀρχιτεκτονικά μέλη τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς (πλὴν τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 12).

Κατὰ ταῦτα τὸ πλάτος τῶν μετοπῶν ἐποίκιλλε μεταξύ 0.575 καὶ 0.60 μ.

Ὅπισθεν τῶν τριγλύφων καὶ τῶν μετοπῶν ἐτοποθετοῦντο ἰσοῦψῃ ἀντιθήματα. Τούτων εὐρέθησαν τρία τεμάχια πάχους 0.47 μ. (εἰκ. 46 ἀρ. 9) καὶ μήκους ἀντιστοίχως 0.83, 0.78 καὶ 0.85. Πάντα εἶναι ἐφωδισμένα κατὰ τε τὴν πλαγίαν καὶ τὴν ὀπισθίαν παρειάν των δι' ἀναθυρώσεως πλάτους 0.125 (εἰκ. 46 ἀρ. 9).

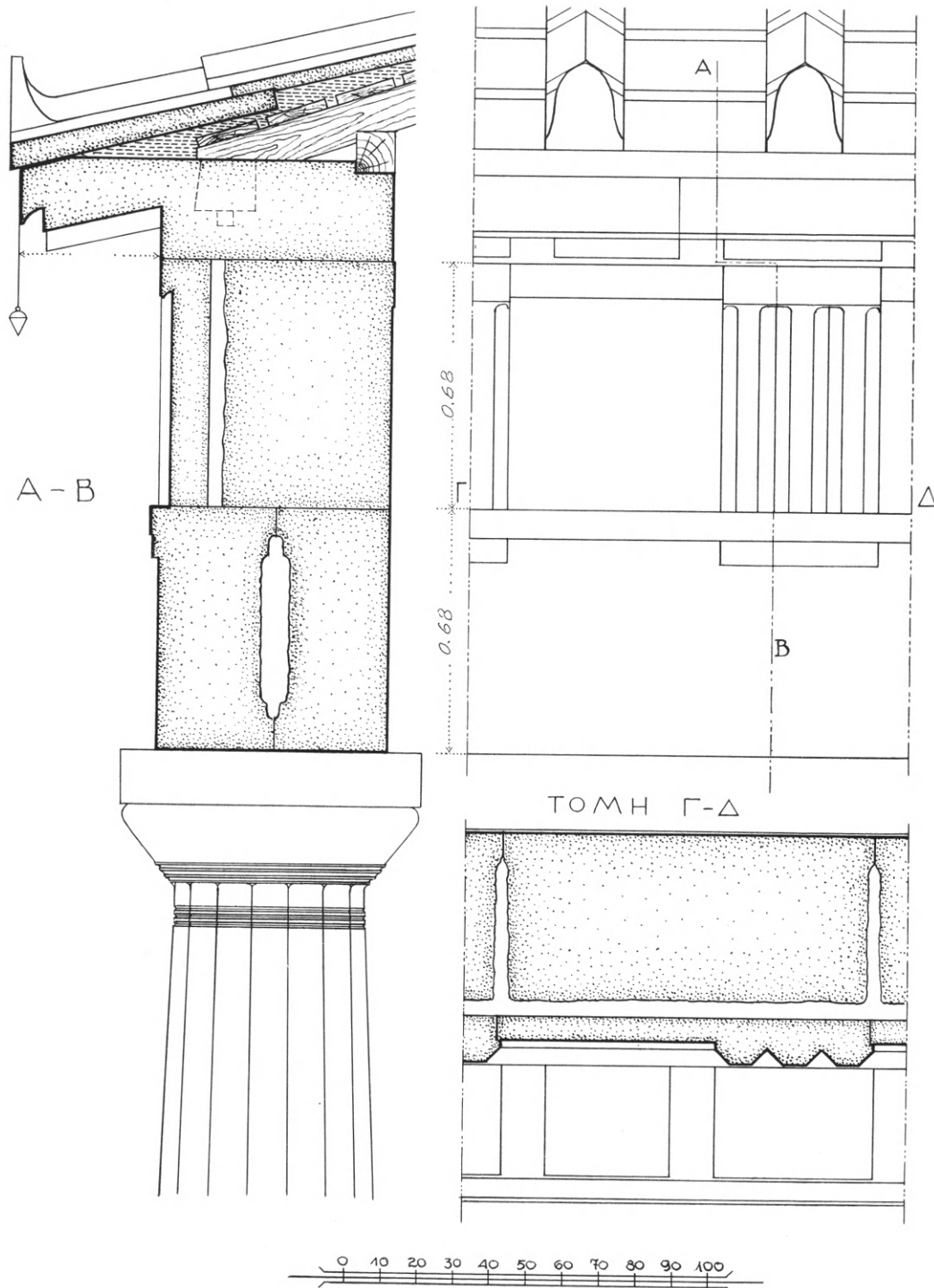
Τοῦ ὀριζοντίου γείσου εὐρέθησαν τρία τεμάχια, ἐξ ὧν ἓν περιέπου ἀκέραιον (εἰκ. 48 ἀρ. 2). Τὸ ἐπὶ τῶν τριγλύφων καὶ τῶν μετοπῶν ἐδραζόμενον ὀπίσθιον τμήμα του, πάχους 0.278, ἔχει πλάτος 0.645 (εἰκ. 49), τὸ δὲ ἐξέχον καὶ προκρεμάμενον 0.384 μ. Ἐπομένως τὸ ὀπίσθιον μέρος παρῆχε πλέον ἢ ἀρκετὸν ἀντίβαρον ἔναντι τοῦ ἔμπροσθεν κρεμαμένου βάρους.

Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ γείσου σώζεται, περὶ τὸ κέντρον τοῦ βάρους του, ἡ ὀπὴ ἀνελκύσεως αὐτοῦ (λύκος), μήκους 0.15 καὶ βάθους 0.14 μ., μὲ μίαν μόνον λοξὴν πρὸς τὰ κάτω πλευράν (εἰκ. 47 καὶ 49), ὁμοίαν δηλ. πρὸς τὴν ὀπὴν ἀνελκύσεως τοῦ κιονοκράνου (εἰκ. 41). Φέρει μάλιστα ἡ ὀπὴ αὕτη εἰς τὸ μέσον τοῦ πυθμένος της καὶ ἑτέραν μικρὰν ὀρθογώνιον βάθυνσιν ἀγνώστου προορισμοῦ (εἰκ. 47 καὶ 49 ἀριθμ. 3).

Τὸ προκρεμάμενον τμήμα τοῦ γείσου παρουσιάζει κάτωθεν τοῦ μέτωπου αὐτοῦ τὴν συνήθη λοξὴν πρὸς τὰ ἔσω τμήσιν σχηματίζουσιν πρὸς τὴν ὀριζοντίαν γωνίαν 13 μοιρῶν. Ὑπὸ τὴν κεκλιμένην ταύτην ἐπιφάνειαν ἐλαξεύθησαν πρόμοχθοι, πάχους 0.050, στερούμενοι παντελῶς σταγόνων¹, ὡς εἶδομεν ὅτι συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς κανόνας τῶν ἐπιστυλίων.

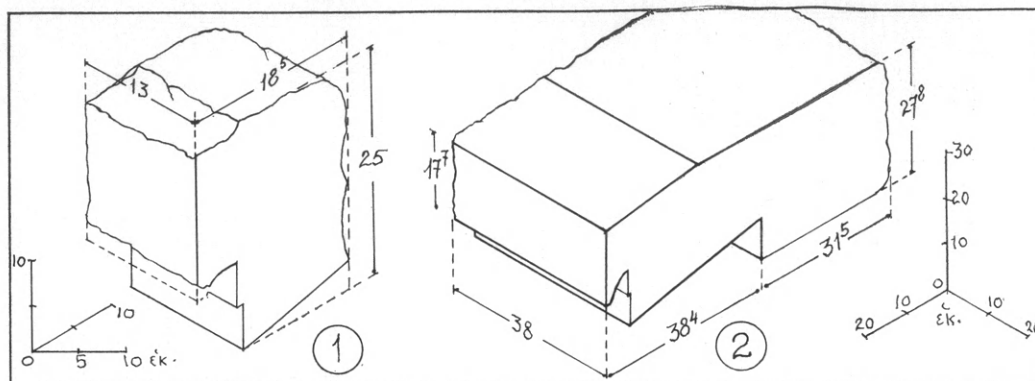
Ἀξίον σημειώσεως εἶναι, ὅτι οἱ πρόμοχθοι ἐνταῦθα δὲν εἶναι ἰσομήκεις, ὡς συνέβαινε κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν, ἀλλ' ἐναλλάξ ἐπιμήκεις (0.432 μ.) καὶ στενοί (0.335), καταλειπομένων μεταξύ των κενῶν διαστημάτων πλάτους 0.125 μ., ἥτοι τῶν ὑπὸ τοῦ Βιτρονβίου (De Archit. IV 3. 6) λεγομένων ὁδῶν (viae). Καὶ οἱ μὲν ἐπιμηκέστεροι πρόμοχθοι ἀντεστοίχουν βεβαίως πρὸς τὰς κάτωθεν τριγλύφους, τῶν ὁποίων καὶ ἔχουν ἀκριβῶς τὸ πλάτος, οἱ δὲ στενότεροι ἐτοποθετοῦντο ὑπὲρ τοὺς ἄξονας τῶν μετοπῶν (εἰκ. 46 ἀρ. 7, καὶ 47).

¹ Παντελὴς ἔλλειψις σταγόνων εἰς τοὺς προμόχθους παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὸ Βουλευτήριον τῆς Ἀσσοῦ (CLARKE κλπ., Investigations at Assos, σ. 153 καὶ 34), εἰς τὸν ναὸν τῆς Κνακιάτιδος Ἀρτέμιδος παρὰ τὴν Τεγέαν (Κ. ΡΩΜΑΙΟΣ, ΑΕ 1952, σ. 12 εἰκ. 16), εἰς τὸν Θησαυρὸν τῶν Γελῶν, τὸ Βουλευτήριον καί τινας ἄλλους θησαυροὺς τῆς Ὀλυμπίας (Olympia, Die Ergebnisse κλπ., πίν. 40, 57 καὶ 35), εἰς τὸ Δῆλιον τῆς Πάρου (O. RUBENSOHN, Das Delion von Paros, Wiesbaden 1962, σ. 24), εἰς τὸν παρὰ τὴν Κομποθέκραν ναὸν τῆς Λιμνάτιδος Ἀρτέμιδος (Κ. MÜLLER, AM 33, 1908, σ. 324), εἰς τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἀνάγλυφον τῆς Κρήνης τοῦ Τρωΐλου (R. HEBERDEY, Altattische Porosskulptur, Wien 1919, σ. 23, εἰκ. 13) καὶ εἰς τὸ ἐν Ρόδῳ ἑλληνιστικὸν Ἡρώων τοῦ Ἀρχοκράτους (Ε. DYGGE ἐν Lindos III, 2, πίν. XIII, B).

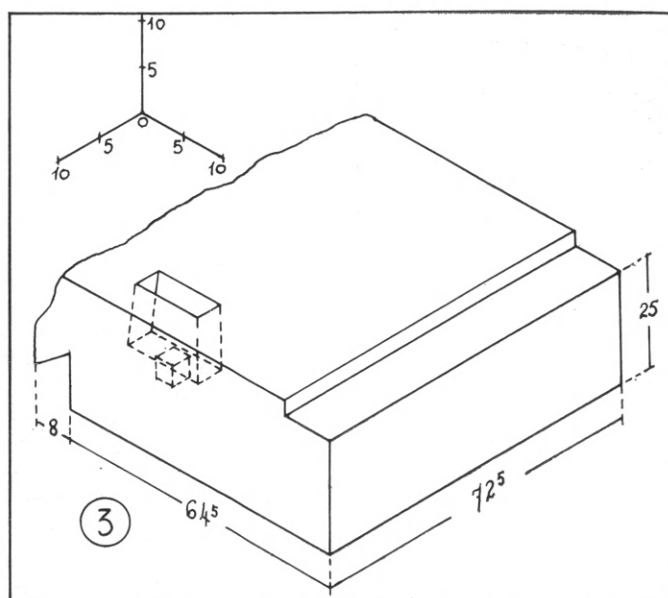

Είκ. 47. Ὀψις καὶ τομαὶ τοῦ θριγκοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς.

Ἡ ἐναλλαγή ἐπιμήκων καὶ στενῶν προμήχθων ἀποτελεῖ στοιχεῖον ἀρχαϊκότητος. Τὴν συναντῶμεν πράγματι εἰς τὰ ἐξῆς ἀρχαῖκά μνημεῖα : Τὸ Ἐκατόμπεδον (ἀρχαῖον ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς) ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν

Εἰκ. 48. Τεμάχια ὁριζοντίων γείσων τῶν μακρῶν πλευρῶν. Πρόσθιον ἥμισυ.

Εἰκ. 49. Τὸ ὀπίσθιον ἥμισυ ὁριζοντίου γείσου τῶν μακρῶν πλευρῶν.

Ἀθηνῶν¹, εἰς ἄλλα μικρότερα οἰκοδομήματα τῆς Ἀκροπόλεως², εἰς τὸν ἐν Κερκύρα ναὸν τῆς Γοργούης³, εἰς τὸ Ἡραῖον τοῦ Ἀργεῖος⁴, εἰς τὸν παρὰ

¹ TH. WIEGAND, Die Porosarchitektur der Akropolis zu Athen, Kassel - Leipzig 1904, σ. 46 εἰκ. 66.

² TH. WIEGAND, ἔ. ἀ. σ. 99 εἰκ. 71.

³ G. RODENWALDT, Korkyra I, Der Artemistempel, πίν. 26.

⁴ P. AMANDRY ἐν Hesperia 21 (1952), σ. 247.

τὴν Τεγέαν ναὸν τῆς Κνακεάτιδος Ἀρτέμιδος¹, εἰς τοὺς ναοὺς C καὶ D τοῦ Σελινοῦντος² κλπ.

Ἐπὶ τοῦ ἄνωθεν τῶν προμόχθων ἐξωτερικοῦ κατακορύφου μετώπου τοῦ γείσου ἐλαξεύθη ἰσχυρά, συνεχῆς σκοτία, ἀποτρέπουσα τὰ καταρρέοντα ὕδατα νὰ λείχῃσι τοὺς προμόχθους. Αὕτη ἐξέχει τοῦ προμόχθου κατὰ 0.064 ἔχει δὲ βάθος 0.052 μ. (εἰκ. 47 καὶ 48 ἀρ. 1 καὶ 2).

Τέλος ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ ἐξέχοντος τμήματος τοῦ γείσου ἐλαξεύθη μὲ ἐλαφρὰν κλίσιν πρὸς τὰ ἔξω (εἰκ. 47 τομή), σχηματίζουσιν πρὸς τὴν ὀριζοντίαν γωνίαν 12 μοιρῶν³, δὲν κατέληγεν ὁμῶς ἐνταῦθα, ὡς συνήθως, εἰς ὠρικὸν κυμάτιον προφανῶς λόγῳ τοῦ δυσλαξεύτου αὐτοῦ ἐπὶ κογχυλίου λίθου⁴.

Τὰ μήκη τῶν γείσων ἐποίκιλλον ἀπὸ 0.725 ἕως 1.00 μ. οἱ δὲ ἄρμοί των ἐτίθεντο ἄλλοι παρὰ τινὰ ὁδὸν καὶ ἄλλοι ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μικροῦ προμόχθου (εἰκ. 47). Εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς τοῦ γείσου παρατηρεῖται μικρὰ ὀρθογώνιος ἐγκοπὴ βάθους 0.028 μ. (εἰκ. 49) προοριζομένη πιθανῶς εἴτε πρὸς στήριξιν φανωματικῶν πλακῶν εἴτε πρὸς τοποθέτησιν στρωτήρος ξύλου τῆς στέγης (εἰκ. 47).

Προσθέτομεν ἐν τέλει ὅτι ἡ σχηματίζουσα τὸ βάθος τῶν προμόχθων μικρὰ κατακόρυφος ἐπιφάνεια τοῦ γείσου (εἰκ. 47 τομή) παρουσιάζει ἔχνη ἐρυθροῦ χρωματισμοῦ⁵.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ γείσα τῶν μακρῶν πλευρῶν, τὰ ὅποια, ὡς εἶδομεν, εἶχον κεκλιμένην πρὸς τὰ ἔξω τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τοῦ προκρεμαμένου μέρους αὐτῶν, τὰ γείσα τῶν στενῶν πλευρῶν εἶχον τὴν ἄνω αὐτῶν ἐπιφάνειαν ἐξ ὀλοκλήρου ὀριζοντίαν (εἰκ. 50). Θὰ ἐστεροῦντο δὲ βεβαίως καὶ ταῦτα κυματίου κατὰ τὴν ἄνω αὐτῶν ἀπόληξιν, ὡς συνέβαινε εἰς τοὺς

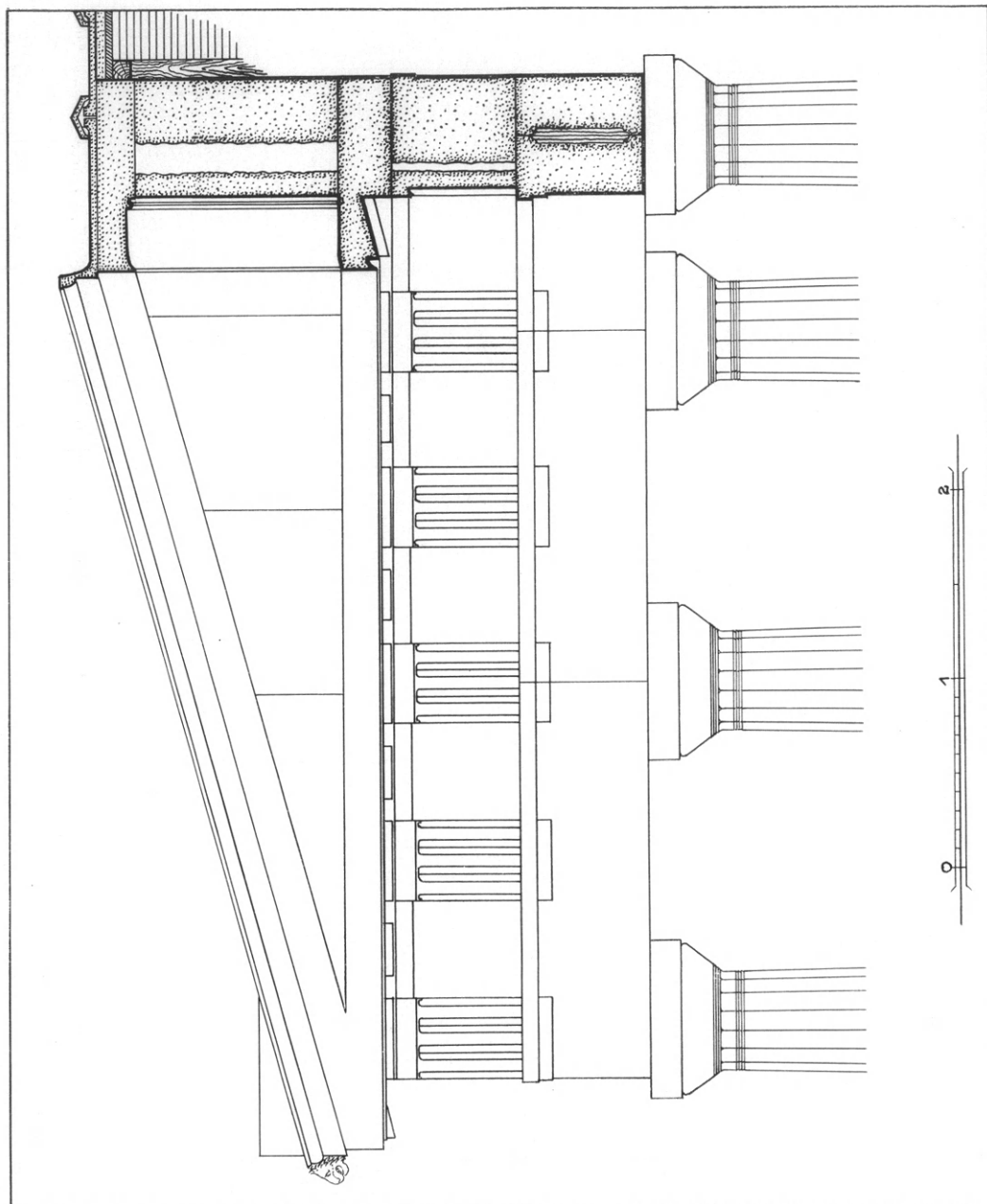
¹ Κ. ΡΩΜΑΙΟΣ, ΑΕ 1952, σ. 16, εἰκ. 12.

² KOLDEWEY - RUCHSTEIN, Die griech. Tempel in Unteritalien und Sicilien, σ. 99 εἰκ. 71 καὶ σ. 107 εἰκ. 81.

³ Τοιαύτη κλίσις τῶν γείσων τῶν μακρῶν πλευρῶν παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλους ναοὺς, ὡς π.χ. τὸν τῆς Ἀφαίας Αἰγίνης (FURTWÄNGLER, Aegina, πίν. 40), τοῦ Ποσειδῶνος Σουνίου (ΟΡΑΝΔΟΣ, ΑΔ 1917, σ. 19 εἰκ. 13) κλπ., οἵτινες δὲν ἔφερον σίμας (παραιτίδας) κατὰ τὰς μακρὰς πλευράς.

⁴ Ἀπουσία κυματίου ἐκ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ γείσου παρατηρεῖται καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς π.χ. εἰς τὸ Ἐκατόμπεδον (WIEGAND, Die Porosarchitektur, πίν. XVIII καὶ εἰκ. 64), εἰς τὸν ναὸν τῆς Προναίας Ἀθηνᾶς τῶν Δελφῶν (R. DEMANGE, ἐν Fouilles de Delphes II, 1, σ. 8 καὶ εἰκ. 24), εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀσσοῦ (CLARKE, KOLDEWEY, BACON, Investigations at Assos, σ. 145), εἰς τὸ Ἡραῖον καὶ τὸ δυτικὸν οἰκοδόμημα τοῦ Ἀργεῦς (ναοὺς α καὶ β) (CH. WALDSTEIN, The Argive Heraeum I, Boston - N. York 1902, εἰκ. 50 καὶ 56. P. AMANDRY, Hesperia 21 (1952), σ. 246), εἰς τὸν ναὸν τῆς Περαχώρας (H. FAYNE, Perachora, Oxford 1940, πίν. 128).

⁵ Εἰς τὸν ἐν Σουνίῳ ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος ἐξωγραφήθη ἐπὶ τῆς ἐν λόγῳ ἐπιφανείας ἀπλοῦς μαίανδρος (ΟΡΑΝΔΟΣ, ΑΕ 1953/54, σ. 8-9, εἰκ. 7 καὶ 8).

Είχ. 50. Τὸ ἀριστερόν ἤμισυ τῆς προσόψεως μετὰ τῆς κατακορύφου τομῆς αὐτοῦ κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ ναοῦ.

ναούς τῆς Ἀφαίας¹ καὶ τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας². Εἰς τὸ βάθος τῆς ἐπιφανείας ταύτης ἴσταντο οἱ σχηματίζοντες τὸ τύμπανον τοῦ ἀετώματος ὀρθοστάται μετὰ τῶν ἀντιθημάτων αὐτῶν (εἰκ. 50).

Ὁ ὀρθοστάτων τοῦ τυμπάνου εὐρέθη ἓν καὶ μόνον τεμάχιον, ἐλαφρῶς κολοβὸν ἄνω δεξιᾷ (εἰκ. 46 ἀρ. 11). Εἶναι ὀρθογώνιος πλάξ πάχους 0.14 ἕως 0.17 καὶ μήκους 1.08 μ. ἀναγνωρίζομένη ὡς ὀρθοστάτης λόγῳ τῆς κλίσεως, ἣν ἔχει ἡ ἄνω αὐτῆς πλευρὰ (εἰκ. 46). Τὸ ὕψος τῆς ἀκεραίας σωζομένης κατακορύφου πλευρᾶς τῆς πλακὸς εἶναι 0.82 μ. Ἡ ἄνω πλευρὰ σχηματίζει πρὸς τὴν ὀριζοντίαν γωνίαν 20° 10', ἐπομένως ἡ κλίσις τοῦ ἀετώματος — ἡ καταφορὰ τῶν ἐπιγραφῶν (Inscr. de Délos 500 A 31) — εἶχε τὴν ἀναλογίαν 1 : 3.70, οἷα συνηθίζετο νὰ δίδεται εἰς ἀετώματα κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν καὶ τὴν πρώιμον κλασσικὴν περίοδον³. Ἐπὶ τῇ βάσει λοιπὸν τῆς κλίσεως ταύτης τὸ ὕψος τῆς μὴ σωζομένης ἀκεραίας κατακορύφου πλευρᾶς τῆς πλακὸς ὑπολογίζεται εἰς 1.215 μ.

Λεδομένου τοῦ πλάτους τῶν στενῶν πλευρῶν ὁ ὀρθοστάτης μας καταλαμβάνει τὴν δευτέραν ἀπὸ τοῦ ἄξονος τῆς ἀριστερᾶς *κερκίδος* (IG IV 1² 102, 89) θέσιν (πίν. 4, Α). Ἡ προσθία τοῦ ἐπιφάνεια εἶναι τελείως λεία, κάπως δὲ τραχύτερον εἰργασμένη ἢ ὀπισθία, ἥτις ἀντίκρουζε τὸ ἀντιθημά του. Ἀντιθημάτων ὅμως οὐδὲν τεμάχιον εὐρέθη. Εἰς τὴν ἓν ἀναπαραστάσει τομὴν τοῦ ἀετώματος τῆς εἰκόνης 50 τοὺς ὀρθοστάτας ἐσχεδίασα εἰς τὸ αὐτὸ μὲ τὰς τριγλύφους κατακόρυφον ἐπίπεδον, ἐπεὶ τὸ ἀέτωμα ἐστερεῖτο ἐναετίου διακόσμου, ὡς καὶ αἱ μετόπαι ἐστεροῦντο πλαστικοῦ τοιοῦτου. Δὲν εὐρέθη ἐπίσης οὐδὲν τεμάχιον ἐκ τῶν κεκλιμένων (*καταετίων*) γείσων. Μόνον ἓν μαρμαρίνον τεμάχιον σίμης (*ἐπαετίδος*) εὐρέθη (εἰκ. 51) παρουσιάζον τὴν παλαιότεραν κορινθιακὴν μορφήν, οἷαν τὴν συναντῶμεν εἰς πηλῖνας ἀρχαϊκὰς σίμας, εἰς τὴν σίμαν τοῦ ἐν Κορίνθῳ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος⁴, εἰς τὴν μαρμαρίνην σίμαν τοῦ ἀρχαϊκοῦ Τελεστηρίου

¹ FURTWÄNGLER, Aegina, σ. 30, πίν. 33.

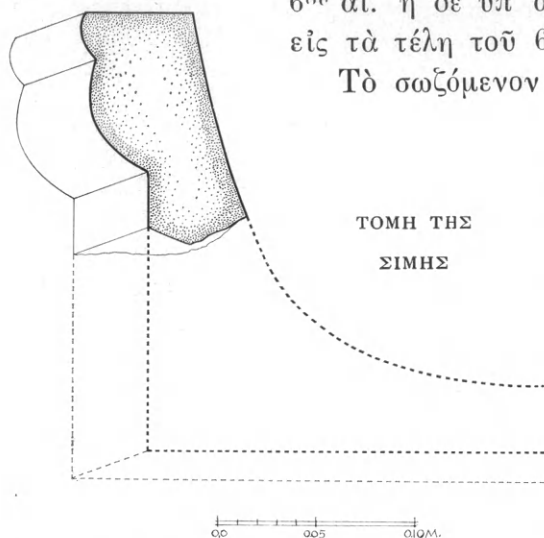
² Olympia, Die Ergebnisse κλπ. Tafelband πίν. XII.

³ Παραθέτομεν πίνακα κλίσεως ἀετωμάτων δεικνύοντα τὴν ὅλον ἐπιπτωτέραν κλίσιν, ἥτις ἐδίδετο εἰς τὸ ἀέτωμα ἀπὸ τῆς ἀρχαϊκῆς πρὸς τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν.

Ἀρχαῖος ναὸς Ἀθηνᾶς (Ἀκροπόλεως)	1 : 3.55
Ναὸς Ἀφαίας Αἰγίνης	1 : 3.755
Ναὸς Διὸς Ὀλυμπίας	1 : 4.00
Ναὸς Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος Φιγαλείας	1 : 4.03
Ἡφαίστειον Ἀθηνῶν (Θησεῖον)	1 : 4.08
Παρθενῶν	1 : 4.115
Ναὸς Ποσειδῶνος Σουνίου	1 : 4.21

⁴ W. B. DINSMOOR, Greek Architecture, σ. 90.

τῆς Ἐλευσίνος¹, πλέον δὲ ἐξελιγμένην καὶ εἰς τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ ναὸν τοῦ Διὸς². Ἐκ τοῦ πίνακος τῶν κορινθιακῶν σιμῶν τοῦ ἡμετέρου τύπου τὸν ὁποῖον παρέσχεν ἡ L. SHOE³, αἱ ὑπ' ἀρ. 8 καὶ 18 τομαὶ εἶναι σχεδὸν τελείως ὁμοίαι πρὸς τὴν τῆς Ἀλιφείρας. Ἐκ τούτων ἡ μὲν ὑπ' ἀρ. 8 προέρχεται ἐξ Ὀλυμπίας καὶ χρονολογεῖται ὑπὸ τῆς SHOE εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 6^{ου} αἰ. ἡ δὲ ὑπ' ἀρ. 18 ἐκ Δελφῶν καὶ χρονολογεῖται εἰς τὰ τέλη τοῦ 6^{ου} αἰῶνος.

Εἰκ. 51. Τομή τῆς μαρμαρίνης σίμης.

Τὸ σωζόμενον ὕψος τοῦ τεμαχίου τῆς σίμης εἶναι 0.12 μ. τὸ δὲ μέγιστον σωζόμενον μῆκος αὐτοῦ 0.31 μ. Ὅτι δὲ πρόκειται περὶ σίμης γίνεται φανερὸν ἐκ τῆς ἐσωτερικῶς ἐλαφρῶς κοίλης διαμορφώσεως αὐτοῦ (εἰκ. 51).

Κοσμήματος γλυπτοῦ ἢ γραπτοῦ ἔχνη δὲν παρατηρήθησαν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῆς σίμης.

Ἡ στέγη καὶ ἡ κεράμωσις αὐτῆς. Ἡ στέγη ἦτο βεβαίως καὶ ἐνταῦθα ξυλίνη καὶ δικλινής, τῆς ὁποίας τὰ δύο πρὸς τὰς στενὰς πλευρὰς τοῦ ναοῦ κενὰ ἄκρα ἐφράσσοντο

διὰ τῶν λιθίνων ἀετωμάτων, περὶ τῶν ὁποίων ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω. Καὶ τὰ μὲν ξύλα τῆς στέγης βεβαίως δὲν διεσώθησαν, ὥστε νὰ γνωρίζωμεν ἀσφαλῶς τὴν διάταξιν τοῦ σκελετοῦ τῆς, εὐρέθησαν ὅμως κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἄφθονοι αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν κεράμωσιν αὐτῆς κέραμοι. Εἶναι δ' αἱ κέραμοι αὗται δύο εἰδῶν: πήλιναι καὶ μαρμαρίναι, ὑποδηλοῦσαι βεβαίως δύο διαφόρους περιόδους αὐτῆς.

Αἱ πήλιναι κέραμοι ἀντιπροσωπεύονται ἀπὸ τέσσαρα μόνον μικρὰ τεμάχια (εἰκ. 52) φέροντα ἀνάγλυφον διακόσμησιν γοργονεῖου. Ἐκ τῆς μελέτης τῶν συνάγεται, ὅτι τὰ τεμάχια ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς δύο ἡγεμόνας καλυπτῆρας κεράμους τοῦ ἡμικυκλικοῦ λακωνικοῦ τύπου, ἀφ' οὗ διεσώθησαν ἐπ' αὐτῶν δύο στόματα μετὰ τῆς προκρεμαμένης γλώσσης (εἰκ. 52). Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων τεμαχίων κατέστη δυνατὴ καὶ ἡ ἀναπαράστασις

¹ ORLANDOS ἐν NOACK, Eleusis, σ. 67 εἰκ. 31.

² Olympia, Die Ergebnisse κλτ. Tafelband πίν. XIII.

³ LUCY T. SHOE, Profiles of Greek Mouldings, Plates, Cambridge Massachusetts 1936, πίν. XVIII.

ὀλοκλήρου τοῦ γοργονείου¹, ὅπερ ἐκόσμει τὸ μέτωπον τῶν καλυπτήρων, οὔτινος ἢ διάμετρος προέκυψε 0.228 μ.

Εἶναι προφανές ὅτι οἱ δύο πήλινοι ἡγεμόνες κέραμοι ἀνήκουσιν εἰς

Εἰκ. 52. Τεμάχια δύο πήλινων ἡγεμόνων καλυπτήρων κεράμων.

κεράμωσιν ἀρχαιοτέρας περιόδου, ἥτις φθαρεῖσα ἢ καταστραφεῖσα ἀντικατεστάθη διὰ τῆς μαρμαρίνης.

Ἐκ τῆς μαρμαρίνης κεραμώσεως εὑρέθησαν πολλὰ τεμάχια, τινὰ τῶν ὁποίων καὶ ἀκέραια (εἰκ. 58, 59). Τὰ ἀξιολογώτερα ἐξ αὐτῶν μετέφερα εἰς τὰ ὑπόγεια τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τοῦ Ρογκοζιοῦ (νῦν Ἀλιφεύρας), ἔνθα μέχρι σήμερον φυλάσσονται, διὰ δὲ τῶν μικροτέρας σημασίας τεμαχίων ἐσχηματίσθη σωρὸς παρὰ τὸ γειτονικὸν ἀνάλημμα τῆς ἀκροπόλεως (εἰκ. 53). Ἀφ' ἐτέρου τὰ ὀλίγα πήλινα τεμάχια κεράμων μετὰ τινων χαλκῶν κινητῶν εὑρημάτων (περὶ ὧν κατωτέρω) μετεφέρθησαν καὶ φυλάσσονται εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Ἑθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον.

¹ Πήλινοι ἢ καὶ μαρμαρίνοι ἡγεμόνες καλυπτῆρες κέραμοι ἔχοντες εἰς τὸ μέτωπον ἀνάγλυφον ἢ γραπτὴν διακόσμησιν γοργονείου ἦσαν συνήθεις κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν κλασσικὴν ἀκόμη ἐποχὴν. Ἦσαν δὲ πάντοτε τοῦ λακωνικοῦ ἡμικυκλικοῦ τύπου, διότι εἰς τὸ σχέδιον αὐτὸ ἐνεγράφετο καλῶς ἡ κεφαλὴ τῆς γοργόνος.

Αἱ μαρμαρίναι κέραμοι εἶναι ἐκ χονδροκόκκου μαρμάρου ὁμοιάζον-
τος πολὺ πρὸς τὸ νησιωτικόν, δι' ὃ καὶ ἀρχικῶς ἐδέχθη, ὅτι περὶ τοῦ
τοιούτου ὄντως ἐπρόκειτο. Ἦδη λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὴν δυσκολίαν μεταφο-
ρᾶς ἐκ τῶν νήσων εἰς τὴν ὄρεινὴν Ἀρκαδίαν, ὥς καὶ τὴν ὑφὴν τοῦ μαρ-
μάρου, ἀποκλίνω μᾶλλον ὑπὲρ τῆς γνώμης ὅτι θὰ πρόκειται ἴσως περὶ
μαρμάρου τῶν ΝΑ. τῆς Τεγέας¹ εὗρισκομένων λατομείων τῶν Δολια-

Εἰκ. 53. Σωρὸς μαρμαρίνων κεράμων τῆς στέγης.

νῶν. Τοῦ μαρμάρου ἄλλως τε αὐτοῦ χρήσις ἐγένετο καὶ δι' ἄλλους ἀρκαδι-
κοὺς ναοὺς, ὡς π.χ. τοῦ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς τῆς Τεγέας² καὶ τοῦ ἐν
Λυκοσούρᾳ ναοῦ τῆς Δεσποίνης³. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ
εἰς Ὀλυμπίαν⁴ ἐγένετο χρήσις νησιωτικοῦ μαρμάρου.

Ἡ μαρμαρίνη κεράμωσις τῆς στέγης ἀπετελεῖτο, ὡς συνήθως, ἐκ
παραλλήλων σειρῶν στρωτήρων τοποθετουμένων κλιμακῆδόν κατὰ τὴν
κλίσιν τῆς στέγης καὶ ἐκ καλυπτήρων ἱππευόντων, ἐπίσης κλιμακῆδόν, ἐπὶ
τῶν ἀρμῶν τῶν στρωτήρων. Τόσον οἱ στρωτήρες, ὅσον καὶ οἱ καλυπτῆρες

¹ PHILIPPSON, Der Peloponnes, Berlin 1891-92, σ. 416.

² R. LÉPSIUS, Griechische Marmorstudien, Berlin 1890, σ. 33 ἐξ. DUGAS-CLEMMENSEN, Le temple d'Athéna Aléa à Tégée, Paris 1924, σ. 13.

³ B. ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ, ΠΑΕ 1896, σ. 103.

⁴ Olympia, Die Ergebnisse κλπ., σ. 8. B. ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ, Ἡ Ὀλυμπία, σ. 172.

κέραμοι διεστέλλοντο εἰς τὰ ἐξῆς τρία εἶδη : α) τοὺς *ἡγεμόνας*¹ ἦτοι τοὺς τοποθετουμένους πρῶτους κατὰ τὸ κάτω ἄκρον τῆς στέγης β) τοὺς *κορυφαίους* ἦτοι τοὺς τοποθετουμένους ἱππαστὶ ἐπὶ τῆς ὀριζοντίας κορυφῆς τῆς στέγης καὶ γ) τοὺς *ἀγελαίους*² ἦτοι τοὺς κοινούς, οἵτινες ἐκάλυπτον τὸ μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν κορυφαίων διάστημα τῆς στέγης.

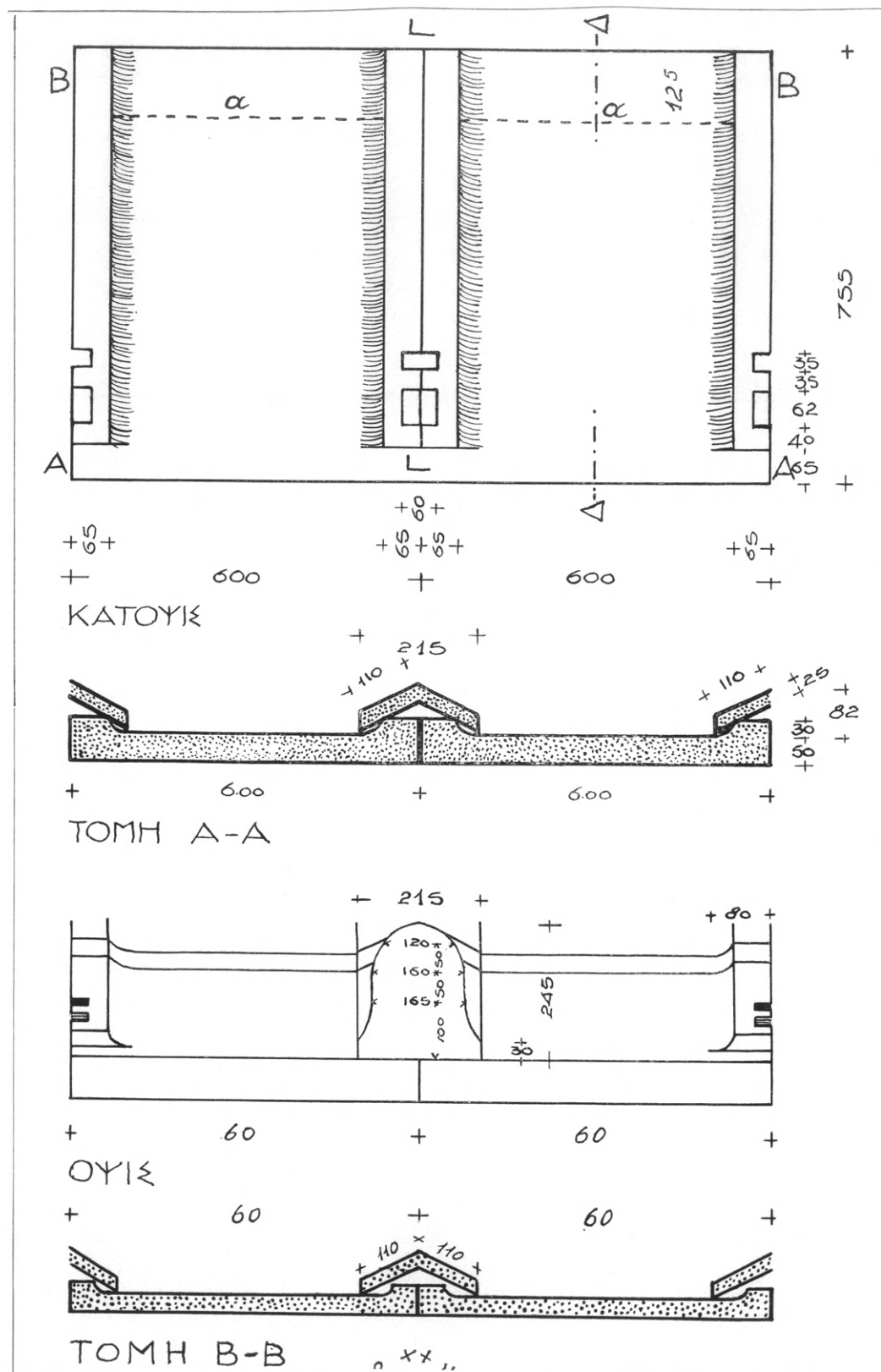
Τὸ πλάτος ὅλων τῶν σειρῶν τῶν στρωτήρων ἦτο 0.60 μ. (εἰκ. 54) ἐκάστη δὲ ἀνωτέρα σειρὰ αὐτῶν ἐκάλυπτε τμῆμα τοῦ ὀπισθίου μέρους τῆς κατωτέρας (εἰκ. 55). Τὸ καλυπτόμενον τοῦτο τμῆμα εἶχεν εἰς μὲν τοὺς ἡγεμόνας στρωτήρας πλάτος 0.125 εἰς δὲ τοὺς ἀγελαίους 0.09 μ. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον (0.125) προκύπτει ἐκ μικρᾶς αὐλακος (νεροφαγώματος) ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ στρωτήρος, διηκούσης εἰς τὴν ἀπόστασιν ταύτην παραλλήλως πρὸς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τοῦ στρωτήρος (εἰκ. 54, α) τὸ δὲ δεύτερον 0.09 ἐκ τοῦ μήκους συνεχοῦς ἐντομῆς (πατούρας) πλάτους 0.09 καὶ βάθους 0.01 μ., τὴν ὁποίαν ἔφερον οἱ ἀγελαῖοι στρωτήρες εἰς τὸ κάτω αὐτῶν ἄκρον (εἰκ. 55, ἄνω) καὶ ἥτις προωρίζετο ἵνα προσαρμόζεται πρὸς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τοῦ ὑποκειμένου στρωτήρος καὶ ἐμποδίξῃ οὕτω τὴν ὀλίσθησιν τοῦ ἀνωτέρου.

Ὅλοι οἱ στρωτήρες εἶχον τὰς πλαγίας αὐτῶν πλευρὰς ἀνυψωμένας παρὰ τὸν ἄρμον τῇ βοηθείᾳ ἐλαφροῦ κοίλου κυματίου (εἰκ. 54 καὶ 57 ἀρ. 1), οὕτω δὲ τὸ πάχος αὐτῶν ἠϋξάνετο ἀπὸ τοῦ μέσου πρὸς τὰ πλάγια. Εἰδικῶς διὰ τοὺς ἡγεμόνας στρωτήρας τὸ πάχος εἰς μὲν τὸ μέσον τῆς κάτω πλευρᾶς ἦτο 0.064, εἰς δὲ τὰ παρὰ τοὺς ἄρμους ἐξογκώματα 0.088 ἕως 0.095. Διαφορὰν πάχους παρουσίαζον ἐπίσης οἱ στρωτήρες καὶ κατὰ τὸν κατὰ τὴν κλίσιν τῆς στέγης ἄξονα αὐτῶν. Οὕτω π.χ. εἰς τοὺς ἡγεμόνας ἡ ρηθεῖσα μείωσις ἀνέρχεται εἰς 0.020. Ἦτο δ' ἡ μείωσις αὕτη ἀναγκαία ἐπειδὴ εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ στρωτήρος ἐπεκάθητο ἐν μέρει ὁ ὑπερκείμενος στρωτήρ, σχηματιζομένης ἐκεῖ μικρᾶς βαθμίδος ὕψους 0.035. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἡ μείωσις αὕτη, θὰ ἠλλοιοῦτο ἡ γενικὴ κλίσις τῆς στέγης (βλ. εἰκ. 56).

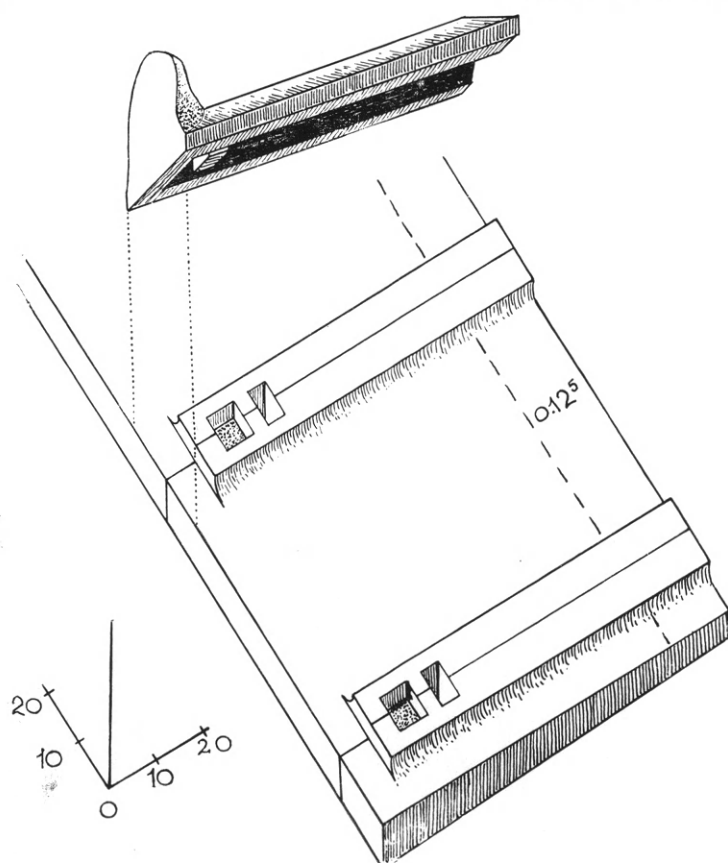
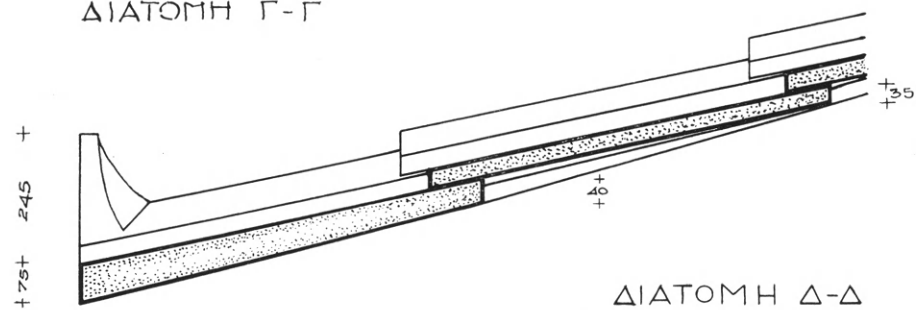
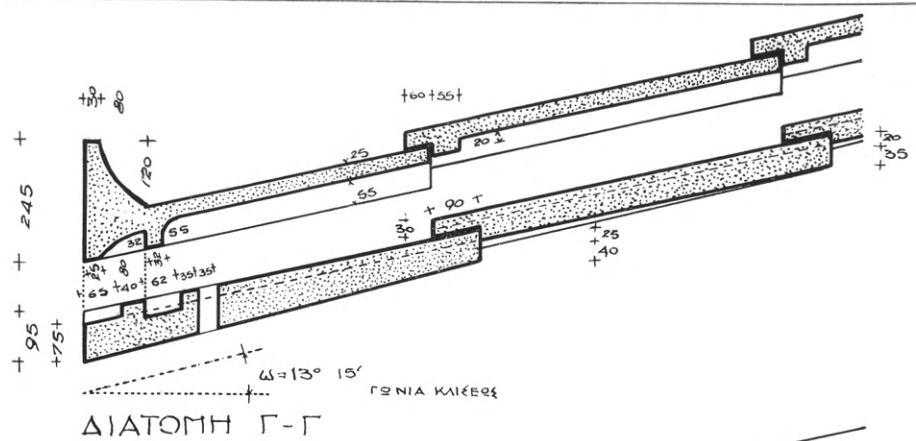
Τὰ πλάγια ἐξογκώματα τῶν στρωτήρων δὲν ἦσαν τελικῶς ὁρατά, διότι ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τῶν καλυπτῶν κεράμων. Εἰδικῶς εἰς τοὺς ἡγεμόνας στρωτήρας τὰ πλάγια ἐξογκώματα δὲν ἐκάλυπτον ὅλον τὸ μήκος τῶν πλαγίων πλευρῶν ἀλλὰ διεκόπτοντο εἰς μικρὰν (0.066) ἀπὸ τοῦ κάτω ἄκρου ἀπόστασιν (εἰκ. 55 κάτω καὶ 57 ἀρ. 1), ἵνα σχηματισθῇ ἐκεῖ ὁμαλὴ βάσις διὰ τὴν ἔδρασιν τοῦ ἡγεμόνος καλυπτῆρος.

¹ IG II² (1) 1677β 300/301 : ἔχουσαι τὸν καλυπτῆρα ἡγεμόνες.

² IG II² (1) 1672, 209 : σύνθεσιν ἀγελαίων καὶ γω[νιαίων].

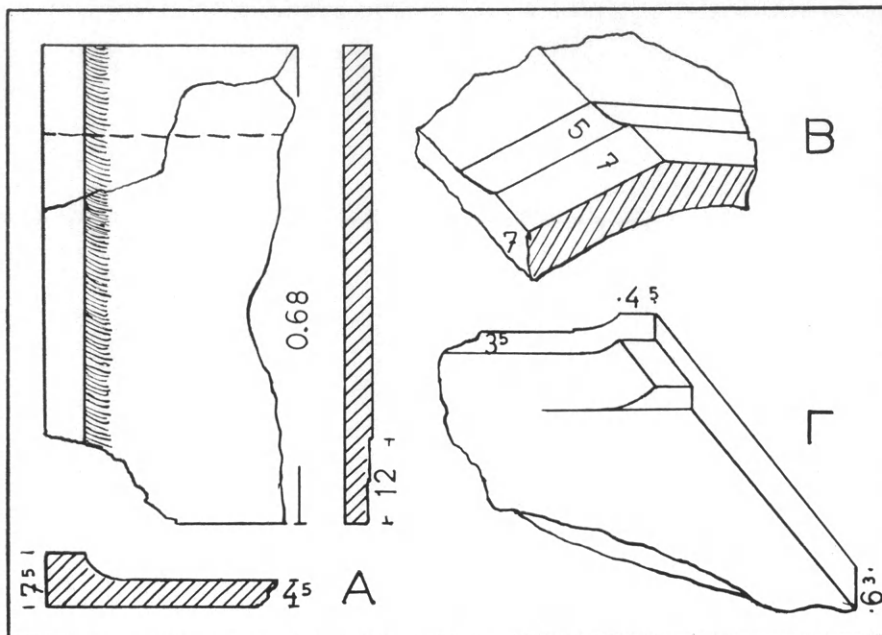

Εικ. 54. Λεπτομέρειαι τῶν κεράμων.

Εικ. 55. Λεπτομέρεια των κεράμων.

Ὀλίγον περαιτέρω τῆς βάσεως ταύτης παρατηροῦνται ἐπὶ τῶν πλαγίων ἐξογκωμάτων τῶν ἡγεμόνων στρωτήρων δύο βαθύνσεις λαξευμέναι κατὰ τὸ ἥμισυ ἐπὶ τοῦ ἐνὸς καὶ κατὰ τὸ ἄλλο ἥμισυ ἐπὶ τοῦ γειτονικοῦ (εἰκ. 54, 55, 58). Ἐκ τῶν βαθύνσεων τούτων ἡ μὲν μία εἶναι τετράγωνος

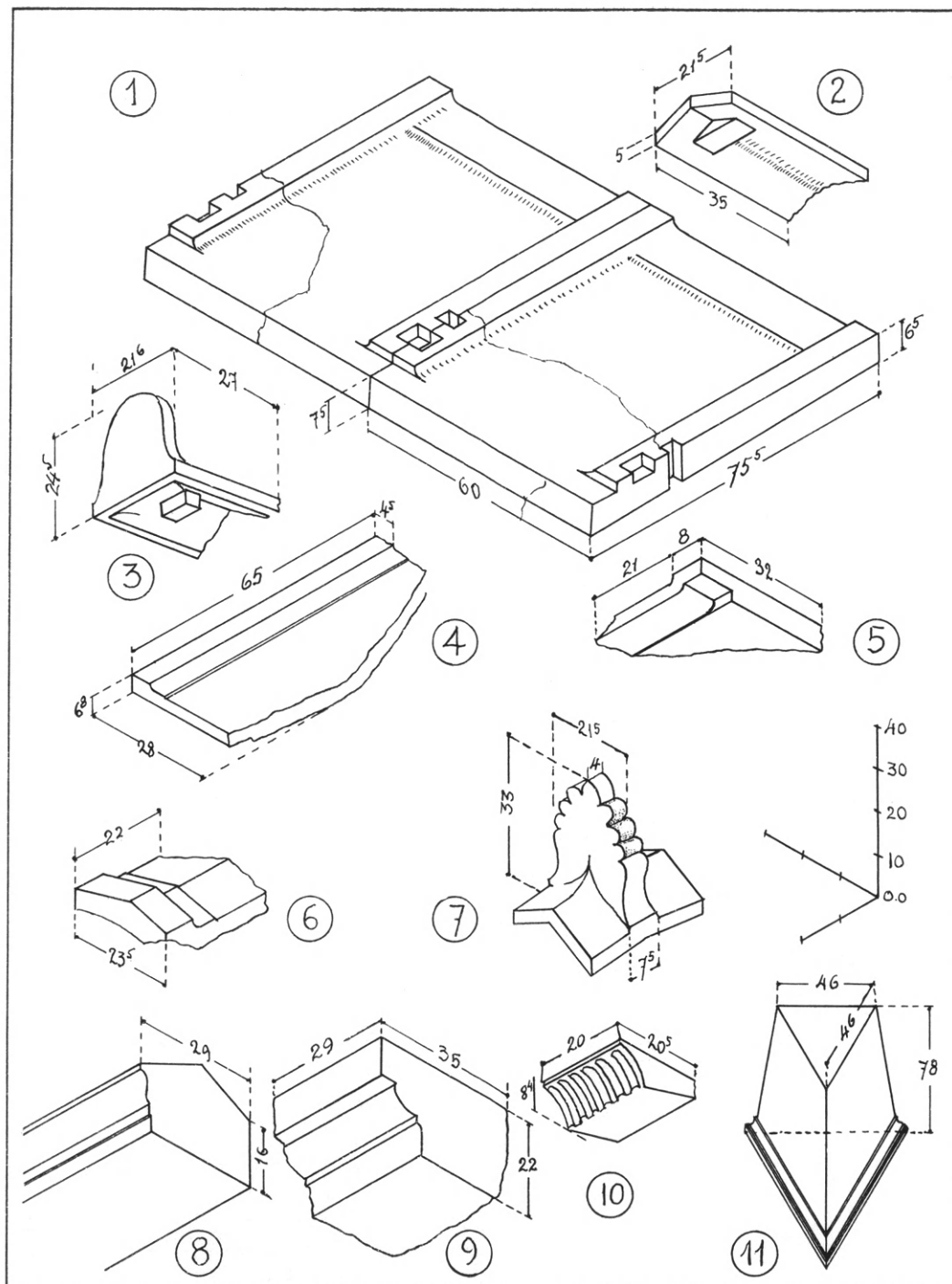

Εἰκ. 56. Λεπτομέρειαι στρωτήρων κεράμων. Α ὁ πρῶτος μετὰ τὸν ἡγεμόνα ἀγελαῖος, ὅψις ἐκ τῶν ἄνω καὶ τομή, Β κορυφαῖος, Γ ἀγελαίου κάτω ἐπιφάνεια.

(0.062×0.062) καὶ διήκει μόνον μέχρι τοῦ ἡμίσεος τοῦ πάχους τοῦ στρωτήρος, ἡ δὲ ἄλλη εἶναι ὀρθογώνιος (0.06×0.021) καὶ διαμπερής, ἀνήκει δὲ εἰς τὸν γόμφον, δι' οὗ ὁ ἡγεμὼν στρωτὴρ ἐστερεοῦτο ἐπὶ τοῦ κάτωθεν γείσου καὶ ἡμπόδιζε τὴν ὀλίσθησιν τῶν ἡγεμόνων στρωτήρων. Τῆς τετραγώνου βαθύνσεως τὸν προσορισμὸν θὰ γνωρίσωμεν κατωτέρω.

Τὸ μῆκος τῶν ἡγεμόνων στρωτήρων, ἥτοι ἡ κατὰ τὴν κλίσιν τῆς στέγης διάστασις αὐτῶν, ἦτο 0.755 (εἰκ. 57 ἀρ. 1). Τῶν ἀγελαίων στρωτήρων τὸ μῆκος ἦτο κατὰ τι μικρότερον: 0.69μ . (εἰκ. 56 Α). Προσθέτομεν ἐν τέλει ὅτι ἡ πρὸς ἀλλήλους συναρμογὴ τῶν κατωτέρων πρὸς τοὺς ἀνωτέρους στρωτήρας ἐπετυγχάνετο κατὰ τὰ πλάγια ἐξογκώματα διὰ καμπύλης λαξεύσεως τοῦ κάτω ἄκρου τῶν ἀνωτέρων παρακολουθούσης τὴν ἐσωτερικὴν καμπύλην τῶν ἐξογκωμάτων, καθ' ὃν τρόπον δεικνύει ἡ εἰκὼν 56, Γ.

Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς κορυφαίους στρωτήρας, τούτων τὸ μὲν πλάτος ἦτο

Εἰκ. 57. Λεπτομέρειαι τῶν κεράμων καὶ ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

βεβαίως τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ τῶν ἀγελαίων, ἤτοι 0.60 μ., ὅπως ὅμοια ἦσαν καὶ τὰ πλάγια ἐξογκώματά των, τὸ μῆκος των ὅμως, δεδομένου ὅτι οὗτοι ἐτίθεντο ἱππαστὶ καὶ μονοκόμματοι ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς στέγης (ἵνα ἀπο-

Εἰκ. 58. Ἑγμόνες στρωτῆρες κέραμοι ἐν προχείρῳ ἀνασυνθέσει.

Εἰκ. 59. Ἑγμόνες στρωτῆρες καὶ καλυπτῆρες κέραμοι ἐν προχείρῳ ἀνασυνθέσει.

φευχθῇ ἢ ἐπὶ τῆς κορυφῆς δημιουργία ἐπικινδύνου διὰ τὴν στεγανότητα ἀρμού), κατενέμετο κατ' ἴσα μέρη ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν κλίσεων τῆς στέγης. Πόσον ὅμως ἀκριβῶς ἦτο τὸ μῆκος ἐφ' ἐκάστης κλίσεως δὲν γνωρίζομεν· διότι τὸ εὗρεθὲν τεμάχιον κορυφαίου στρωτῆρος (εἰκ. 56B καὶ 57 ἀρ. 6) δὲν διεσώθη ἀκέραιον. Πάντως, θὰ ἦτο, ὡς συνήθως, πολὺ μικρότερον τοῦ τῶν ἀγελαίων. Εἰς τὸ διασωθὲν τεμάχιον ἢ μία πλευρὰ ἔχει μῆκος 0.17.

Ἄς ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν καλυπτήρων ἢ ἱππέων κεράμων. Οὗτοι, πλάτους 0.215 ἕως 0.220, εἶχον τὴν γνωστήν, κορινθιακοῦ

Εἰκ. 60. Κορυφαῖοι καλυπτήρες κέραμοι.

Εἰκ. 61. Πλαγία ὄψις κορυφαίων καλυπτήρων κεράμων.

τύπου, μορφὴν ἥτοι δικλινῇ καὶ λείαν τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν, κοίλῃν δὲ καὶ ἀδρότερον εἰργασμένην τὴν ἐσωτερικὴν (εἰκ. 57 ἀρ. 2), ἵνα δύνανται νὰ καλύπτονται δι' αὐτῆς τὰ πλάγια ἐξογκώματα τῶν στρωτήρων, περὶ τῶν ὁποίων εἵπομεν ἄνωτέρω (σ. 81).

Καὶ οἱ μὲν ἡγεμόνες καλυπτῆρες (εἰκ. 55, 57 ἀρ. 3, καὶ 59) κατέληγον εἰς τὸ ἄκρον τῆς στέγης εἰς συμφυᾶ κατακόρυφον, ἐπίπεδον καὶ λείαν ἐπιφάνειαν, πάχους 0.04 καὶ ὕψους 0.245, παρουσιάζουσιν τὸ σχῆμα τῆς περιγεγραμμένης εἰς ἀνθέμιον καμπύλης ἀλλ' ἄνευ ἐσωτερικῆς σχεδιάσεως τῶν φύλλων του, ἥτις ἴσως εἶχε γίνεαι διὰ χρώματος σήμερον τελείως ἐξηφανισμένου¹. Ἡ ὀπισθεν ἐπιφάνεια τοῦ ἀνθέμιου συνήπτετο διὰ καμπύλης ράχεως πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ δικλινοῦς καλυπτῆρος κεράμου, μεθ' οὗ ἦτο

Εἰκ. 62. Κάτω ὀψεις τῶν ἡγεμόνων καλυπτῆρων δεικνύουσα τὰ ἔμβολα στηριζέως αὐτῶν.

συμφυῆς. Οἱ δὲ κορυφαῖοι καλυπτῆρες ἔφερον ἐπίσης συμφυῆς πρὸς τὸν κορυμνὸν τοῦ καλυπτῆρος ἀμφίοπτον ἐπτάφυλλον ἀνθέμιον (εἰκ. 57, 60, 61), ὕψους 0.242, πλάτους 0.19 καὶ πάχους κάτω μὲν 0.075, ἄνω δὲ 0.04, τοῦ ὁποίου ὁμως ἐδηλοῦντο μόνον τὰ περιγράμματα τῶν φύλλων καὶ ἡ ἐκατέρωθεν ἀνερχομένη πρὸς τὸ ἀνθέμιον καμπύλη ράχης τῶν κεράμων (εἰκ. 57 ἀρ. 7, 60, 61).

Οἱ ἡγεμόνες καλυπτῆρες ἔφερον κατὰ τὸν κοῖλον ὑπὸ τὸ ἀνθέμιον χῶρον συμφυῆς τετράγωνον ἔμβολον (εἰκ. 54, 57 ἀρ. 3, 62), τὸ ὁποῖον εἰσερχόμενον εἰς τὴν τετράγωνον βάθυνσιν τῶν ἐξογκωμάτων ἐξησφάλιζε τὴν ἀκινήσιάν των². Τριγωνικὴν ἀπόφυσιν, βάσεως 0.115, ὕψους 0.031 καὶ πάχους 0.05, παρουσίαζον εἰς τὸ κοῖλον μέρος των καὶ οἱ ἀγέλαῖοι καλυπτῆρες (εἰκ. 57, ἀρ. 2) εἰς ἀπόστασιν 0.072 ἀπὸ τοῦ κάτω ἄκρου των,

¹ Ὁμοίαν ἀκριβῶς λείαν ἐπιφάνειαν καὶ μορφήν παρουσίαζον καὶ οἱ μαρμαρίνοι ἡγεμόνες καλυπτῆρες κέραμοι τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας (BLOUET, Expéd. Sc. de Morée III, πίν. 54 II, III FIECHTER παρὰ FURTWÄNGLER, Aegina, σ. 41, εἰκ. 12) οἱ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ COCKERELL. προερχόμενοι, ἀποκείμενοι δὲ σήμερον εἰς τὴν Γλυπτοθήκην τοῦ Μονάχου (A. FURTWÄNGLER, Die Aegineten, München ἄν. χρ., σ. 46, ἀρ. 175 ἕως 178).

² Ὁμοίαν ἀκριβῶς διάταξιν στερεώσεως ἀγέλαιου καλυπτῆρος δι' ἐμβόλου ἐπὶ τῶν πλαγίων ἐξογκωμάτων τοῦ στρωτήρος παρουσιάζει καὶ ἡ Θόλος τῆς Ἐπιδαύρου: Βλ. σχετικὴν εἰκόνα παρὰ G. ROUX, L'architecture en Argolide aux 4me et 3me siècles, Paris 1961, σ. 161, εἰκ. 37 καὶ 163, εἰκ. 38.

χρησιμοποιούσαν ἵνα παρεμποδίζη τὴν ὀλίσθησίν των ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου καλυπτῆρος. Τὸ ὀλικὸν πλάτος τῶν ἀγελαιῶν καλυπτῆρων ἦτο 0.215 ἕως 0.22, τὸ δὲ ὕψος τῶν μικρῶν ὀρθίων πλευρῶν των, ἐπομένως καὶ τῆς σχηματιζομένης μικρᾶς βαθμίδος, 0.035 μ.

Ὡς βλέπει τις ἐπὶ τῆς ἀναπαραστάσεως τῆς πλαγίας ὀψεως τοῦ ναοῦ (πίν. 5), τὸ ὅλον μῆκος ἑκατέρας τῶν πλευρῶν τῆς στέγης κατελαμβάνετο ὑπὸ δέκα σειρῶν στρωτήρων καὶ τῆς μικρᾶς σειρᾶς τῶν κορυφαίων, οἱ δὲ ἡγεμόνες ἀνθεμωτοὶ καλυπτῆρες ἦσαν διατεταγμένοι οὕτως, ὥστε εἷς ἐξ αὐτῶν νὰ πίπτῃ ἐπὶ τοῦ ἄξονος ἑκάστης τρίτης τριγλύφου ἥτοι συγκεκριμένως τῆς 3ης, 6ης, 9ης, 12ης, 15ης, 18ης, 21ης, 24ης καὶ 27ης ἀπὸ τῶν ἄκρων καὶ ἐπὶ τοῦ ἄξονος τοῦ 2ου, 5ου, 8ου, 11ου καὶ 14ου κίονος.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν κίωνων τοῦ ναοῦ. Θεμελιώδη σημασίαν διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κίωνων, τοὺς ὁποίους εἶχεν ὁ ναὸς κατὰ τὰς στενὰς καὶ τὰς μακρὰς αὐτοῦ πλευρὰς ἔχουσιν αἱ διαστάσεις: ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς εὐθυνητηρίας (10.65×29.58 μ.) ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν μελῶν τοῦ θριγκοῦ: ἐπιστυλίων, τριγλύφων καὶ μετοπῶν.

Ἐὰν δεχθῶμεν διὰ τὰς στενὰς πλευρὰς τὸν συνήθη ἄρτιον ἀριθμὸν κίωνων 6, ὡς πλάτος δὲ τριγλύφων τὸ πάγιον 0.43 καὶ ὡς πλάτος μετοπῶν τὸ 0.572, θὰ ἔχωμεν ὡς μῆκος θριγκοῦ $11 \text{ τρ.} \times 0.43 + 10 \text{ μετ.} \times 0.572 = 10.45$ μ. Ἄν τώρα λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι ἡ κατακόρυφος τῆς ἔξω ἀκμῆς τῆς γωνιαίας τριγλύφου ἦ, ὅπερ τὸ αὐτό, τῆς ἔξω γραμμῆς τοῦ ἄκρου ἐπιστυλίου πίπτει συνήθως κατὰ τινα ἑκατοστὰ—ἔστωσαν ἐνταῦθα 2—ἐσώτερον τοῦ ἔξω ἄκρου τῆς κάτω διαμέτρου τοῦ γωνιαίου κίονος καὶ ἀφ' ἑτέρου, ὅτι τὸ ἄκρον τῆς διαμέτρου ταύτης ἀπέχει, ὡς εἶδομεν (βλ. σ. 58), τῆς ἀκμῆς τοῦ στυλοβάτου κατὰ 4 ἑκατοστὰ, λαμβάνομεν ὡς μῆκος στυλοβάτου τῆς προσόψεως $10.45 + 2 (0.02 + 0.04) = 10.57$ μ. μῆκος δηλαδή, ὅπερ διαφέρει τοῦ μήκους τῆς σωζομένης εὐθυνητηρίας μόνον κατὰ 0.08 μ. Θὰ πρέπει διὰ τοῦτο νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἀναβαθμοὶ κατὰ τὰ πλάγια δὲν ὑπῆρχον ἀλλ' ὁ στυλοβάτης εἰσεῖχε τῆς εὐθυνητηρίας κατὰ 0.04 ἑκατέρωθεν.

Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὰ ἐπιστύλια τῶν στενῶν πλευρῶν τοῦ ναοῦ θὰ εἶχον τὰ ἐξῆς μήκη: τὰ μὲν ἄκραία $0.43 + 0.572 + 0.43 + 0.572 + \frac{0.43}{2} = 2.2192$ ἥτοι περίπου 2.22, τὰ δὲ μεσαῖα $2 \times 0.43 + 2 \times 0.572 = 2.006$ μ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἄρμοι τῶν μέσων ἐπιστυλίων συνέπιπτον πρὸς τοὺς ἄξονας τῶν κάτωθεν κίωνων, διὰ μὲν τὰ τρία μέσα μεταξόνια προκύπτει μῆκος 2.006 διὰ δὲ τὰ δύο ἄκρα 1.88 μ. Παρουσίαζε δηλαδή ὁ ναὸς τὴν γωνιαίαν συστολήν.

Ἄς ἐξετάσωμεν ἤδη τὰς μακρὰς πλευράς, διὰ τὰς ὁποίας ἔχομεν ὡς πρόσθετον δεδομένον στοιχείον τὸ εὐρέθην κατὰ μεγίστην προσέγγισιν μῆκος τοῦ ἀκεραίου κατακεκλιμένου ἐπιστυλίου 2.06 μ. (εἰκ. 43) καὶ τὰς διασωθείσας ὀλίγας αὐτοτελεῖς μετόπας ἢ ἀκόμη καὶ τὸ ἐκ τῆς ἀποστάσεως τῶν ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου κανόνων συναγόμενον πλάτος των. Ὅλων αὐτῶν τῶν μετοπῶν τὸ πλάτος κυμαίνεται, ὡς εἶδομεν (σ. 72), μεταξὺ 0.575 καὶ 0.60, ἔστω ἐνταῦθα 0.595.

Δεχόμενοι λοιπὸν 15 κίονας διὰ τὰς μακρὰς πλευράς, λαμβάνομεν, ὡς μῆκος θριγκοῦ κατὰ τε τὴν ζωφόρον καὶ τὸ ἐπιστύλιον $29 \text{ τρ.} \times 0.43 + 28 \text{ μετ.} \times 0.595^1 = 29.13 \text{ μ.}$

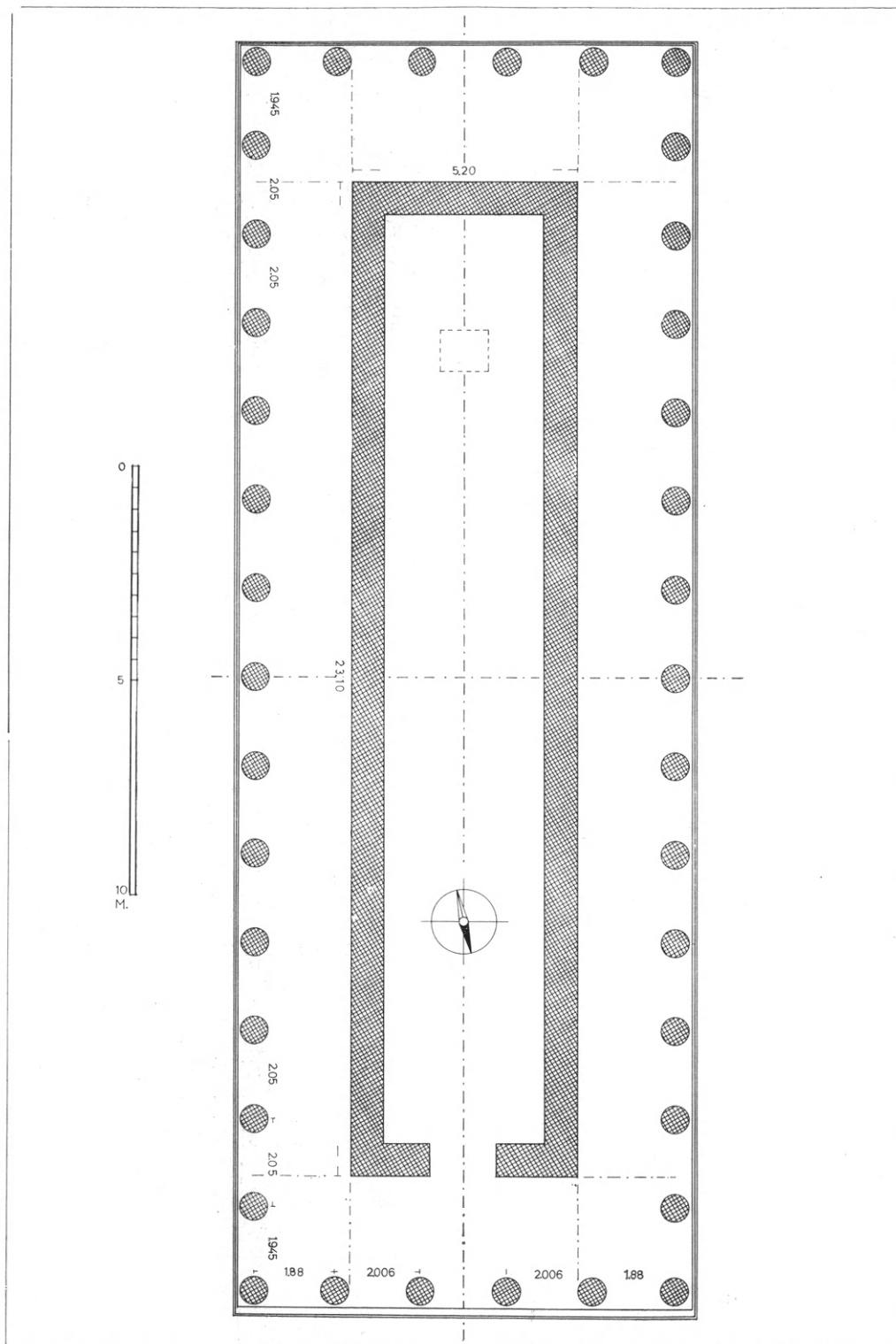
Ἐὰν ἀπὸ τοῦ μήκους τούτου ἀφαιρέσωμεν τὰ μήκη τῶν δύο ἄκρων ἐπιστυλίων ἥτοι $2 \times 2.265 = 4.53$ λαμβάνομεν ὑπόλοιπον $(29.13 - 4.53 =) 24.60$. Ἐὰν δὲ τὸν ἀριθμὸν τοῦτον διαιρέσωμεν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ 12, τῶν ὑπολοίπων δηλαδὴ ἐπιστυλίων, λαμβάνομεν ὡς μέσον ὄρον μήκους τῶν ἐπιστυλίων τῶν μακρῶν πλευρῶν $\frac{24.60}{12} = 2.05$ ἥτοι ὅσον περίπου μῆκος (2.06) εὐρέθῃ ἔχον τὸ κατακεκλιμένον καὶ περίπου ἀκέραιον σωθὲν ἐπιστύλιον² (εἰκ. 43). Τὸ αὐτὸ μῆκος παρουσιάζουν φυσικὰ — πλὴν τῶν ἀκραίων — καὶ πάντα τὰ λοιπὰ μεταξόνια τῶν μακρῶν πλευρῶν, ἔναντι τῶν 2.006 τῶν στενῶν πλευρῶν. Ἡ διαφορὰ αὕτη μήκους ἐπιστυλίων καὶ ἀντιστοίχως μεταξονίων μεταξὺ μακρῶν καὶ στενῶν πλευρῶν δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξενίσῃ ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν οὐ μόνον τὰ ἐπιστύλια καὶ τὰ μεταξόνια ἀλλὰ καὶ αὐταὶ ἀκόμη αἱ διάμετροι τῶν κιόνων παρουσιάζον διαφορὰς, ἐνίοτε μάλιστα σημαντικὰς, εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πλευράν³. Παράδοξον μόνον φαίνεται ὅτι, ἐν ᾧ συνήθως εἰς τοὺς ναοὺς τῆς κυρίως Ἑλλάδος, τὰ μεταξόνια τῶν στενῶν πλευρῶν εἶναι μεγαλύτερα τῶν τῶν μακρῶν πλευρῶν, ἐνταῦθα συμβαίνει τὸ ἀντίστροφον, τοῦθ' ὅπερ παρατηρεῖται κυρίως εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Σικελίας καὶ Κάτω Ἰταλίας⁴.

¹ Ἐὰν ὡς πλάτος μετόπης δεχθῶμεν τὴν ἐπὶ τοῦ κατακεκλιμένου ἐπιστυλίου μετρομένην ἀπόστασιν τῶν κανόνων του, ἥτοι 0.60, τότε ὡς ὀλικὸν μὲν μῆκος ζωφόρου ἢ ἐπιστυλίου προκύπτει 29.27 μ. ὡς μέσος δ' ὄρος μήκους τῶν συνήθων ἐπιστυλίων 2.06 ἥτοι ἀκριβῶς ὅσον μῆκος ἔχει τὸ κατακεκλιμένον ἐπιστύλιον. Ἡ λύσις ὁμῶς αὕτη δὲν εὖ νοεῖ τὴν τοῦλάχιστον κατὰ τὴν στενὴν πλευρὰν εἰσόδου τοποθέτησιν βαθμίδος ἀνόδου· διότι ὡς πλάτος αὐτῆς πλέον προκύπτει μόνον 0.15 μ. ὅπερ ἀπίθανον.

² Ἡ διαφορὰ μήκους τῶν ἄκρων ἐπιστυλίων τῶν μακρῶν καὶ τῶν στενῶν πλευρῶν ὀφείλεται εἰς τὴν διαφορὰν πλάτους τῶν μετοπῶν.

³ Καὶ εἰς τὸν Παρθενῶνα, ἀκόμη τὰ ἐπιστύλια τῆς βορείου πλευρᾶς παρουσιάζουν μεταξὺ των διαφορὰν μήκους φθάνουσιν καὶ τὰ 0.045 ἑκατοστά. Πρβ. Ν. ΜΠΑΛΑΝΟΥ, Ἡ ἀναστήλωσις τῶν μνημείων τῆς Ἀκροπόλεως, Ἀθῆναι 1940, πίν. 8.

⁴ W. B. DINSMOOR, Greek Architecture, σ. 93, 98, 99, 112

Είχ. 63. 'Αναπαράσταση της κατόψεως του ναού της 'Αθηνάς.

Δοθέντος ἤδη τοῦ μήκους τοῦ θριγκοῦ 29,13, προκύπτει, συμφώνως πρὸς τὰ διὰ τὰς στενὰς πλευρὰς λεχθέντα, ὡς μήκος στυλοβάτου $29.13 + 2 (0.02 + 0.04) = 29.25$, ἥτοι διαφορὰ ἀπὸ τοῦ μήκους τῆς εὐθυνητρίας $29.58 - 29.25 = 0.33$, δυναμένη νὰ ἀναλυθῇ εἰς μίαν βαθμίδα 0.30, κατὰ τὴν στενὴν βεβαίως πλευρὰν τῆς προσόψεως καὶ μίαν ἔσοχὴν τοῦ στυλοβάτου 0.03 ἢ 0.04 ἔσω τῆς εὐθυνητρίας διὰ τὴν στενὴν ὀπισθίαν πλευρὰν.

Κατὰ ταῦτα ὁ ναὸς θὰ εἶχε πιθανῶς μίαν μόνην βαθμίδα πλάτους 0.30, κατὰ τὴν βόρειον στενὴν πλευρὰν κατὰ δὲ τὰς ὑπολοίπους τρεῖς πλευρὰς, ὁ στυλοβάτης θὰ εἰσεῖχε τῆς εὐθυνητρίας κατὰ 0.04 μ. (εἰκ. 63).

Ναοὶ μὲ 6 πρὸς 15 κίονας ὑπῆρχον πλείονες κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν, ὡς π.χ. ὁ ἐν Κορίνθῳ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος¹, ὁ ἐν Δελφοῖς ἀρχαϊκὸς ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ὁ τοῦτον ἀκολουθήσας ναὸς τοῦ 4^{ου} αἰῶνος², ὁ ναὸς ER τοῦ Σελινοῦντος³, ὁ ἐν Ἀκράγαντι ναὸς τοῦ Ἡρακλέους⁴. Ἐξ πρὸς δέκα πέντε κίονας εἶχεν ἐπίσης καὶ ὁ ἐν Φιγαλείᾳ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, λόγῳ τοῦ ἐπιμήκους σηκοῦ του καὶ τοῦ ἀρχαϊσμοῦ του (τριπλῇ ἔντομῃ ὑπὸ τὸ ὑποτραχήλιον κλπ.).

Η ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Μετὰ τὴν γενομένην ἐξέτασιν τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ ναοῦ θὰ προσπαθήσωμεν νὰ συναγάγωμεν τὴν χρονολογίαν κατασκευῆς αὐτοῦ διὰ τῆς συγκρίσεως ὀρισμένων χαρακτηριστικῶν στοιχείων του πρὸς τὰ ἀντίστοιχα στοιχεῖα ἄλλων ἀσφαλῶς, ἢ κατὰ μεγάλην προσέγγισιν, χρονολογημένων μνημείων.

Τὰ πρὸς σύγκρισιν στοιχεῖα εἶναι τριῶν εἰδῶν: μορφολογικά, ἀναλογικά καὶ τεχνικά.

Μορφολογικὰ στοιχεῖα. Ἐν τῶν σπουδαιότερων μορφολογικῶν στοιχείων εἶναι τὸ κιονόκρανον. Ἡ διαμόρφωσις τῆς τομῆς τοῦ ἔχινου του καὶ ἡ ἀναλογικὴ σχέσις τῶν ἀποτελούντων αὐτὸ μελῶν ὑπέστησαν σὺν τῷ χρόνῳ ἐξέλιξιν, ἥτις μᾶς εἶναι χρήσιμος διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς ἡλικίας τοῦ μνημείου εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν, ἐπειδὴ συμβαδίζει μετ' αὐτῆς.

Πρέπει ἐν πρώτοις νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ τομή, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ

¹ R. STILLWELL ἐν Corinth I, 1932, σ. 117, εἰκ. 82.

² F. COURBY ἐν Fouilles de Delphes II, 1, 1915, εἰκ. 71.

³ KOLDEWEY - PUCHSTEIN, ἔδ. σ. 128 καὶ πίν. 18.

⁴ KOLDEWEY - PUCHSTEIN, ἔδ. σ. 144 καὶ πίν. 21.

⁵ P. CAVVADIAS ἐν Comptes Rendus du 1er Congrès intern. d'archéologie, Athènes 1905, σ. 115. W. B. DINSMOOR, Greek Architecture, σ. 155, εἰκ. 56.

ἐχῖνος τοῦ ἡμετέρου κιονοκράνου μὲ τὴν ἐλαφρῶς παλλομένην καμπύλην του καὶ τὸν ἰσχυρὸν «ῶμον», διὰ τοῦ ὁποίου συνάπτεται πρὸς τὸν ἄβακα, τάσσει αὐτὸ εἰς τὰ μετ' ἀποτόμου κλίσεως καὶ μᾶλλον τεταμένης γραμμῆς ἐχίνου κιονόκρανα, ἅτινα ἀντικατέστησαν, ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 6ου αἰ. ἀλλ' ἰδίᾳ κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον αὐτοῦ¹, τὰ παλαιότερα, μετὰ πλαδαρᾶς, κοιλιομόρφου καμπύλης κιονόκρανα τοῦ 7ου καὶ τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 6ου αἰῶνος.

Εἰς τὰ τελευταῖα ταῦτα ἡ καμπύλη τοῦ ἐχίνου ἐξέφραζε τὴν ὑπερνίκησιν τοῦ ἐπικαθημένου βάρους, ἐν ᾧ εἰς τὰ διαδεχθέντα αὐτὰ ἡ ὁλονὲν διὰ μειώσεως τοῦ βέλους αὐτῆς ὀρθουμένη καὶ ἀποτομωτέρα ἀποβαίνουσα καμπύλη τοῦ ἐχίνου ἐξέφραζε τὴν προϋούσαν μείζονα ἀντίστασιν εἰς τὸ εἰρημένον βάρος καὶ τὴν βαθμιαίαν ἐξουδετέρωσιν αὐτοῦ.

Ἡ ὀρθωσις αὕτη τῆς καμπύλης τοῦ ἐχίνου εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν βαθμιαίαν ἐλάττωσιν τῆς ἐξοχῆς τοῦ ἄβακος ὑπὲρ τὸν κορμὸν τοῦ κίονος. Οὕτω εἰς τὰ συγγενῇ πρὸς τὸ τοῦ ἡμετέρου ναοῦ κιονόκρανα τῶν μεταξὺ τῶν μέσων τοῦ 6ου καὶ τῶν μέσων τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. ἀνεγερθέντων μνημείων, ἡ εἰρημένη ἐξοχή (ὡς δεικνύει ὁ κάτωθι πίναξ), ἐν ᾧ κατὰ τὸ β' ἥμισυ τοῦ 6ου αἰῶνος εἶναι μεγαλυτέρα τοῦ $\frac{1}{3}$ τῆς ἄνω διαμέτρου τοῦ κίονος (δ), εἰς τὰ τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 5ου αἰ. γίνεται μικροτέρα αὐτοῦ.

Μνημεῖον	Χρονολογία	Σχέσις ἐξοχῆς ἄβακος πρὸς ἄνω διάμετρον κίονος	Ὑψος ἄβακος πρὸς ὕψος ἐχίνου
Ναὸς Ἀπόλλωνος Κορίνθου	550	$> \frac{1}{3} \delta$	$A < E$
Ναὸς Ἀπόλλωνος Δελφῶν	548	$> \frac{1}{3} \delta$	$A < E$
Πεισιστρ. Ἑκατόμπεδον Ἀθηνῶν	529-515	$> \frac{1}{3} \delta$	$A = E$
Θησαυρὸς Ἀθηναίων Δελφῶν	507 ἢ 490	$< \frac{1}{3} \delta$	$A \neq E$
Ναὸς Ἀφαίας Αἰγίνης	495-485	$= \frac{1}{3} \delta$	$A < E$
Ναὸς Διὸς Ὀλυμπίας	468-460	$< \frac{1}{3} \delta$	$A = E$
Ναὸς Ποσειδῶνος Ποσειδωνίας	$\neq 460$	$< \frac{1}{3} \delta$	$A \neq E$

¹ Βλ. σχετικῶς W. WILBERG, Die Entwicklung des dorischen Kapitells ἐν ÖJh 19-20 (1919), σ. 173.

Εἰς τὸ κιονόκρανον τῆς Ἀλιφείρας, δεδομένου τοῦ μέσου μήκους τῆς πλευρᾶς τοῦ ἄβακος 0.89 μ. ($= \frac{0.875 + 0.905}{2}$) καὶ τῆς ἄνω διαμέτρου (δ), τοῦ κίονος, 0.535, προκύπτει ὡς ἔξοχή τοῦ ἄβακος $\frac{0.355}{2} = 0.1775$ ἥτοι ἴση περίπου πρὸς τὸ $\frac{1}{3}$ δ (0.178). Κατὰ ταῦτα τὸ κιονόκρανον τῆς Ἀλιφείρας θὰ πρέπει νὰ ταχθῇ σύγχρονον πρὸς τὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας, τοῦ ὁποίου ἡ ἔξοχή εἶναι ὁμοίως ἴση πρὸς τὸ $\frac{1}{3}$ δ.

Εἰς τὴν αὐτὴν καὶ τὸ κιονόκρανον τῆς Ἀφαίας κατηγορίαν τάσσει τὸ κιονόκρανον ἡμῶν καὶ ἡ σχέσις τοῦ ὕψους τοῦ ἄβακος αὐτοῦ (0.14) πρὸς τὸ ὕψος τοῦ ἐξίνου (0.157) (βλ. τὴν 3ην στήλην τοῦ πίνακος).

Ἡ πρὸς τὸ κιονόκρανον τῆς Ἀφαίας συγγένεια τοῦ τῆς Ἀλιφείρας ἐνισχύεται ἔτι μᾶλλον καὶ διὰ τῆς ὁμοιότητος τοῦ τρόπου καθ' ὃν αἱ ἀκμαὶ τῶν ραβδώσεων τοῦ ὑποτραχηλίου συνάπτονται πρὸς τὴν ὀριζοντίαν τοῦ κατωτάτου ἱμάντος. Πράγματι εἰς ἀμφοτέρω τὰ μνημεῖα ταῦτα αἱ ἀκμαὶ τῶν ραβδώσεων δὲν συναντῶσι καθέτως τὸν κατώτατον ἱμάντα, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ ἀρχαιότερα τοῦ 500 μνημεῖα¹, ἀλλὰ διχάζονται κατὰ τὴν μετ' αὐτοῦ συνάντησιν εἰς δύο ἐλαφρῶς καμπύλα σκέλη σχηματίζοντα μετὰ τῆς γραμμῆς τοῦ ἱμάντος ἐν πολὺ χαμηλωμένον τόξον.

Ὡς δεύτερον μορφολογικὸν στοιχεῖον συγκρίσεως θὰ λάβωμεν τὴν ἄνω ἀπόληξιν τῶν γλυφῶν τῶν τριγλύφων.

Εἰς τὰ μέχρι τοῦ 500 π.Χ. μνημεῖα τοῦ πίνακος αἱ γλυφαὶ τῶν τριγλύφων καταλήγουσιν ἄνω εἴτε εἰς τμήμα τόξου κύκλου (Κόρινθος) εἴτε εἰς συνεχῇ καμπύλην γραμμὴν (ἡμικύκλιον ἢ λαβὴν κανίστρου: Ἐκατόμπεδον, Θησαυρὸς Ἀθηναίων). Ἀπὸ τοῦ 500 ὅμως καὶ ἐφεξῆς προτιμᾶται ὡς ἄνω ἀπόληξις τῶν γλυφῶν ἡ δι' ἐλαφροτάτης καμπύλης, σχεδὸν εὐθείας γραμμῆς συνενουμένης κατὰ τ' ἄκρα διὰ τοξυλλίων πρὸς τὰς κατακορύφους ἀκμὰς τῶν μηρῶν (Ναοί: Ἀφαίας, Διὸς Ὀλυμπίας, Παρθενών). Ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος κάμνει μόνον ὁ ἀρχαῖζων ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος ἐν Ποσειδωνίᾳ (460), ὅστις παρουσιάζει συνεχῶς καμπύλην ἄνω ἀπόληξιν².

Εἰς τὸν ἡμέτερον ναὸν αἱ γλυφαὶ ἀκολουθοῦσι τὴν λύσιν τῆς μεταγενεστέρας ομάδος (βλ. εἰκ. 45, 47). Δὲν δύναται ἐπομένως ὁ ναὸς τῆς Ἀλιφείρας νὰ ἀνέλθῃ πέρα τοῦ 500 π.Χ., εἶναι ὅμως ἴσως σύγχρονος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας (495-485), ἢ καὶ κατὰ τι ἀρχαιότερος ἂν κρίνωμεν ἀπὸ ἀρχαῖσμούς τινας, τοὺς ὁποίους δὲν ἔχει ἐκεῖνος, ὡς π.χ. τὴν μικρὰν ὑπὲρ

¹ Πρέπει ἐνταῦθα νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ εἰς τινὰ μνημεῖα τοῦ 4ου αἰ. ἡ συνάντησις τῶν ἀκμῶν τῶν ραβδώσεων πρὸς τὸν κατώτατον ἱμάντα γίνεται καθέτως ὡς π.χ. εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀλέας Ἀθηναῖς Τεγέας (DUGAS-CLEMMENSEN, Le Temple d'Athéna Aléa à Tégée, σ. 20).

² KOLDEWEY-FUCHSTEIN, Die griech. Tempel Unteritaliens und Siciliens, σ. 25 εἰκ. 24).

τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐπιστυλίου ἐξοχὴν τῆς ταινίας καὶ τῶν κανόνων, καὶ ἰδίᾳ τὴν χρῆσιν μικροτέρου πλάτους προμόχθων ὑπεράνω τῶν μετοπῶν, οἷαν συναντῶμεν εἰς ναοὺς τοῦ 6ου αἰῶνος (βλ. σχετικῶς σ. 72).

Ἄλλο μορφολογικὸν στοιχεῖον κρίσεως παρέχει καὶ ἡ κλίσις τοῦ ἀετώματος 1 : 3.70. Ὡς ἐκ τοῦ πίνακος τῆς σελ. 77 σημ. 3 προκύπτει, τοιαύτη σχετικῶς ἀπότομος κλίσις ἰδιάζει εἰς μνημεῖα τοῦ τέλους τοῦ 6ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἐνῶ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος ἀποβαίνει ἡπιωτέρα.

Εἰς τοὺς αὐτοὺς περὶ τὸ 500 π.Χ. χρόνους τάσσει τὸν ναὸν τῆς Ἀλιφείρας καὶ ἡ μορφή τῆς σίμης (ἐπαιτίδος) αὐτοῦ (εἰκ. 51) ἥτις, ὡς εἶδομεν (σ. 78), παρουσιάζει τομὴν ὁμοίαν πρὸς σίμας τοῦ τελευταίου τετάρτου ἢ τοῦ τέλους τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος.

Τέλος εἰς πολὺ πρὸ τοῦ 500 π.Χ. χρόνους δύνανται νὰ ἀναχθοῦν καὶ αἱ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εὑρεθεῖσαι—τεμαχισμέναι δυστυχῶς—δύο λακωνικοῦ τύπου ἡγεμόνες καλυπτῆρες κέραμοι μετὰ παραστάσεως γοργο-νείου, περὶ τῶν ὁποίων ἐκτενέστερος λόγος θὰ γίνῃ κατωτέρω. Αἱ κέραμοι αὗται ἀνήκουν προφανῶς εἰς τὸν ἀρχαιότερον μετὰ πηλίνης κεραμώσεως ναόν. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν μαρμαρίνην κεράμωσιν τοῦ ναοῦ, αὕτη ἀσφαλῶς ἀντικατέστησε τὴν πηλίνην ἀρκετὰ ἔτη ἀργότερον· διότι καὶ ἡ ἀρίστη ἐργασία τῆς καὶ ἡ φροντισμένη σύνθεσις αὐτῆς μαρτυροῦσιν ἀσφαλῶς δοκίμους κλασσικοὺς χρόνους. Δὲν εἶναι δ' ἀπίθανον ἡ μαρμαρίνη κεράμωσις νὰ εἶναι σύγχρονος πρὸς τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ κολοσσιαίου χαλκοῦ ἀνδριάντος τῆς Ἀθηνᾶς.

Ἀναλογικὰ στοιχεῖα. Ὀλιγώτερον ἀσφαλῆ ἀπὸ τὰ μορφολογικὰ εἶναι τὰ ἀναλογικὰ στοιχεῖα, ἰδίᾳ τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις τῶν μεγάλων μελῶν τοῦ ναοῦ (ὡς π.χ. τοῦ ὕψους τοῦ κίονος πρὸς τὴν κάτω διάμετρον αὐτοῦ, τοῦ ὕψους τοῦ κίονος πρὸς τὸ ὕψος τοῦ θριγκοῦ, τῶν μεταξονίων πρὸς τὸ ὕψος τοῦ κίονος κλπ.), διότι εἰς τὰς σχέσεις ταύτας ὑπαισέρονται καὶ ἄλλοι παράγοντες, ὡς π.χ. ἡ γεωγραφικὴ θέσις τοῦ ναοῦ, τὸ μέγεθος αὐτοῦ καὶ ἡ κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἰδίᾳ ἐποχὴν ἐφαρμοσθεῖσα διαφορὰ μεταξονίων — ἀκόμη καὶ διαμέτρου κίωνων — μεταξὺ τῶν στενῶν καὶ τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ μνημείου.

Πρὸς ἐπικύρωσιν τῶν ἀνωτέρω παραθέτω τὸν κατωτέρω πίνακα σχέσεως τοῦ ὕψους τοῦ κίονος πρὸς τὴν κάτω διάμετρον αὐτοῦ Δ.

Ναοὶ	$\frac{Y}{\Delta}$	Χρονολογία κατασκευῆς
Ἡραῖον Ὀλυμπίας	4.08 — 4.35	590 π.Χ.
Ναὸς Ἀπόλλωνος Συρακουσῶν	3.97 — 4.34	565
Ὀλυμπίειον Συρακουσῶν	4.32	555
Ναὸς Σελινούντος C	4.53 — 4.73	550 — 530
Ναὸς Ἀπόλλωνος Κορίνθου	4.15 — 4.40	550
Ναὸς Ἀπόλλωνος Δελφῶν	4.61	548
Ναὸς Ἀθηνᾶς Ἰσσοῦ	5.22	540
Ναὸς Σελινούντος D	4.89	535
Ναὸς Ἀθηνᾶς (Πεισιστρατιδῶν)	4.54 — 4.79	529 — 515
Ναὸς Διὸς Ἀκράγαντος	4.51 — 4.95	510
Θησαυρὸς Ἀθηναίων Δελφῶν	5.47	507 ἢ 490
Ναὸς Ἀφαίας Αἰγίνης	5.32	495 — 485
Ναὸς Διὸς Ὀλυμπίας	4.64 — 4.72	468 — 460
Ναὸς Ποσειδῶνος Ποσειδωνίας	4.30	460
Ναὸς Ἀπόλλωνος Φιγαλείας	5.13 — 5.31	450 — 425
Ἡφαίστειον (Θησεῖον)	5.61	449 — 444
Παρθενὼν	5.48	447 — 432
Ναὸς Ποσειδῶνος Σουνίου	5.78	444 — 442

Ὡς θὰ παρατηρήσει ὁ ἀναγνώστης, ὁ πίναξ οὗτος παρουσιάζει μερικὰς ἀποτόμους μεταπτώσεις, μὴ ἀντιστοιχοῦσας πρὸς τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τῶν μνημείων. Οὕτω π.χ. ὁ ναὸς τῆς Ἰσσοῦ, ὅστις, λόγῳ τεχνοτροπίας τῶν γλυπτῶν του, τοποθετεῖται περὶ τὸ 540¹ παρουσιάζει ἀναλογίαν $\frac{Y}{\Delta} = 5.22$ πολὺ μεγαλυτέραν ἢ ὅσον θὰ ἀντεστοίχει εἰς τὴν ἐποχὴν του. Ὅμοίως ὁ ἐν Δελφοῖς θησαυρὸς τῶν Ἀθηναίων, ὅστις ἔνεκα ἱστορικῶν καὶ ἄλλων λόγων τοποθετεῖται εἰς τὸ 507 π.Χ.², παρουσιάζεται μὲ κίονας ραδινωτέρους κατὰ τι τῶν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας (495-85). Ἀντιθέτως ὁ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναὸς τοῦ Διὸς, ὡς καὶ ὁ ἐν Ποσειδωνίᾳ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ἐν ᾧ εἶναι ἀσφαλῶς μεταγενέστεροι τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας, ὅμως πα-

¹ F. SARTIAUX Les sculptures et la reconstruction du temple d' Assos, Rev. Arch. 22-23 (1913-14), σ. 388.

² Ἡ χρονολογία κατασκευῆς τοῦ θησαυροῦ τῶν Ἀθηναίων κατ' ἄλλους μὲν (H. POMTOW, RE Suppl. IV, ἀρθρ. *Delphi*, σ. 1280-1282, W. DINSMOOR, AJA 50 (1946), σ. 86), κλπ. τοποθετεῖται ἢ ἀκριβῶς ἢ ὀλίγον μετὰ τὸ 510, κατὰ δὲ τοὺς Γάλλους ἐρευνητὰς (E. BOURGUET, Les ruines de Delphes, 98, 99. G. COLIN, F. d. D. III 2, σ. 10. J. AUDIAT, F. d. D. II, σ. 91) ὀλίγον μετὰ τὸ 490. Ὁ DINSMOOR στηριζόμενος ἐπὶ τῆς τεχνοτροπίας τῶν ἐσωτερικῶν γραπτῶν κοσμημάτων τοῦ θησαυροῦ χρονολογεῖ αὐτὸν εἰς τὸ 507 π.Χ. (AJA 50 (1946), σ. 113), ταύτην δὲ τὴν χρονολογίαν ἀνέγραψα καὶ εἰς τὸν πίνακα μετ' ἐπιφυλάξεως, παραθέσας εἰς αὐτὴν καὶ τὴν τῶν Γάλλων.

ρουσιάζονται εἰς τὸν πίνακα μὲ πολὺ βαρυτέρας τοῦ τελευταίου τούτου ἀναλογίας. Μόλις ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 5^{ου} αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἀποκαθίσταται ὁμαλὴ ἡ προϊοῦσα ραδινότης τῶν κίωνων.

Ὁ κίων τῆς Ἀλιφείρας ἔχει, ὥς εἶδομεν (σ. 64), ὕψος $Y=3.367$ καὶ κάτω διάμετρον $\Delta=0.68$, ὅθεν παρουσιάζει ἀναλογίαν $\frac{Y}{\Delta} = 4.95$ καὶ συμφώνως πρὸς τὸν πίνακα θὰ πρέπει νὰ ταχθῇ χρονολογικῶς ὀλίγον μὲν πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας ἀλλὰ πολὺ μετὰ τοὺς τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας καὶ τοῦ Ποσειδῶνος τῆς Ποσειδωνίας ἥτοι μετὰ τὸ 460. Τὸ συμπέρασμα ὁμῶς τοῦτο ἀνατρέπει τοὺς προηγουμένους καὶ βασιμωτέρους ὑπολογισμοὺς ἡμῶν. Διὰ τοῦτο ἐτόνισα καὶ προηγουμένως ὅτι δὲν πρέπει νὰ βασισθῶμεν ἀπολύτως εἰς τὰ πορίσματα τῶν ἀναλογικῶν πινάκων.

Τεχνικὰ στοιχεῖα. Χρήσιμοι πρὸς χρονολογικὴν σύγκρισιν εἶναι ἐπίσης καὶ τεχνικαὶ τινες λεπτομέρειαι. Οὕτω 1) ἡ χρῆσις διαφόρων ὕλικῶν εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ναὸν — ἐνταῦθα σκληροῦ ἀσβεστολίθου καὶ κογχυλιάτου λίθου, ἀκόμη δὲ καὶ μαρμάρου — εἶναι χαρακτηριστικὴ διὰ τοὺς ἀρχαῖκους ναοὺς (Σελινοῦς, Ποσειδωνία, Δελφοί, Ἀθηναὶ ναὸς Πεισιστρατιδῶν καὶ ἀρχαιότερος Παρθενών¹).

2) Ἡ παντελὴς ἔλλειψις συνδέσμων ἐν μέρει δὲ καὶ γόμφων² οἷα ὑφίσταται εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀλιφείρας εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὴ ἀρχαϊκῶν μνημείων (Ναὸς Σελινοῦντος C³, προπερίκλειος Παρθενών, Θησαυρὸς Ἀθηναίων, ὅστις ἔχει μόνον εἰς τὸ γεῖσον συνδέσμους (πελεκίνους)).

3) Τέλος τὸ σύστημα ἀνυψώσεως τῶν λίθων. Εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀλιφείρας ἐφηρμόσθη, ὥς εἶδομεν, μόνον ὁ λύκος, οἷος ἐχρησιμοποιήθη καὶ εἰς τοὺς ναοὺς τοῦ Σελινοῦντος⁴, τοὺς θησαυροὺς τῶν Μεγαρέων καὶ τῶν Γελῶν τῆς Ὀλυμπίας⁵, τὰ ἀρχαιότερα προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς τὸν θησαυρὸν τῶν Ἀθηναίων⁶, εἰς τὸν ναὸν τῆς Αἰγίνης καὶ τὸν ναὸν τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας.

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰ ἀνωτέρω τεχνικὰ στοιχεῖα δυνάμεθα καὶ πάλιν νὰ θεωρήσωμεν τὸν ναὸν τῆς Ἀλιφείρας σύγχρονον ἢ καὶ κατὰ τι ἀρχαιό-

¹ Ἐνταῦθα ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν κρηπίδα μεικτὸν ὕλικόν, ἥτοι πῶρος μὲν διὰ τὰς κατωτέρας βαθμίδας, λίθος δὲ Καρὰ διὰ τὸν στυλοβάτην (B. H. HILL, AJA 16 (1912), σ. 543).

² Μόνον εἰς τὴν μεταγενεστέραν μαρμαρίνην κεράμωσιν ἐγένετο χρῆσις γόμφων διὰ τοὺς ἡγεμόνας στρωτήρας (βλ. σελ. 84).

³ KOLDEWEY-PUCHSTEIN, ἔ.δ. σ. 105.

⁴ KOLDEWEY-PUCHSTEIN, Die Griechischen Tempel Unteritaliens und Siciliens: Ναὸς A, σ. 115, εἰκ. 92.

⁵ W. DÖRPFELD ἐν Olympia, Die Ergebnisse κλπ., σ. 52 καὶ 56.

⁶ J. AUDIAT ἐν Fouilles de Delphes II, σ. 52 εἰκ. 18.

τερον τοῦ τῆς Ἀφαίας καὶ νὰ τοποθετήσωμεν τὴν ἀνέγερσιν αὐτοῦ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 500 καὶ 490 π.Χ.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΚΑΤΟΨΕΩΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Ἡ ἐξέτασις τῆς κατόψεως τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς (πίν. 3 καὶ εἰκ. 28 καὶ 63) ἄγει ἡμᾶς εἰς τὰς ἐξῆς προσθέτους παρατηρήσεις :

α) Ὅτι τὸ ὀρθογώνιον τοῦ σηκοῦ εἶναι τοποθετημένον ἐν σχέσει πρὸς τὴν εὐθυνητήριαν τῆς περιστάσεως ἀπολύτως συμμετρικῶς, οὐ μόνον ὡς πρὸς τὸν κατὰ μῆκος ἄξονα τοῦ μνημείου — πρᾶγμα τὸ ὅποιον συνέβαινε βεβαίως εἰς πάντας τοὺς ἀρχαίους ναοὺς — ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸν κατὰ πλάτος ἄξονα αὐτοῦ — τοῦθ' ὅπερ δὲν συνέβαινε εἰς ὅλους τοὺς ναοὺς, εἰμὴ εἰς ὀλίγας μόνον περιπτώσεις¹, τοῦ μήκους τοῦ προνάου κατασκευαζομένου, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον², μεγαλυτέρου ἀπὸ τὸ τοῦ ὀπισθονάου.

β) Ὅτι λόγῳ τοῦ διατηρηθέντος στενομήκους σχεδίου τοῦ ὀρθογωνίου παλαιότερου σηκοῦ ἢ προέκτασις τῆς ἔξω γραμμῆς τῶν μακρῶν τοίχων αὐτοῦ ἐφάπτεται ἐσωτερικῶς τοῦ κύκλου τοῦ 2ου καὶ τοῦ 5ου κίονος τῶν στενῶν πλευρῶν τοῦ ναοῦ, ἐν ᾧ κατὰ τὸν ἰσχύοντα ἀπὸ τοῦ 490 (ναὸς Ἀφαίας) καὶ καθ' ὅλην τὴν κλασσικὴν περίοδον κανόνα, ἢ προέκτασις τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ σηκοῦ ἢ τέμνει τὸν 2ον καὶ τὸν 5ον κίονα τῆς προσόψεως ἢ τὸ πολὺ ἐφάπτεται αὐτοῦ ἐξωτερικῶς καὶ οὐδέποτε ἐσωτερικῶς, ὡς ἐνταῦθα (εἰκ. 63). Διετήρησε λοιπὸν καὶ κατὰ τοῦτο ὁ ναὸς τῆς Ἀλιφείρας τὴν ἀρχαϊκὴν παράδοσιν³.

γ) Ὅτι ἢ προέκτασις τῶν ἐξωτερικῶν γραμμῶν τῶν στενῶν πλευρῶν τοῦ σηκοῦ, ἀκολουθοῦσα τὸν γενικὸν κανόνα, πίπτει μεταξὺ τοῦ 2ου καὶ τοῦ 3ου ἀπὸ τῆς γωνίας κίονος.

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν κάτοψιν θεωροῦμεν χρήσιμον νὰ τονίσωμεν καὶ πάλιν (βλ. σ. 59) ὅτι τόσον τὸ μῆκος τοῦ σηκοῦ, ὅσον καὶ αἱ διαστάσεις πλάτους καὶ μήκους τῆς εὐθυνητήριος τῆς περιστάσεως εἶναι ἀκέραια πολλαπλάσια τοῦ μήκους τοῦ Σολωνείου ποδός (0.296 μ.).

¹ Ναοί: Ἀπόλλωνος Δελφῶν, Ἀπόλλωνος Κορίνθου, Ἀρτέμιδος Μεσοπολίτιδος Ὁρχομενοῦ, Σελινοῦντος Ε (Ἡρας), Διὸς Ὀλυμπίας, Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος, Ἀπόλλωνος Δήλου, Ἀλέας Ἀθηνᾶς - Τεγέας.

² Ἡραῖον Ὀλυμπίας, Ἡραῖον Ἀργούς, Ἀθηνᾶς Προναίας Δελφῶν, ναοὶ C, D καὶ F Σελινοῦντος, Ἀθηνᾶς Σωτείρας καὶ Ποσειδῶνος Ἀσέας, Ἀφαίας Αἰγίνης, Ἡρας (Ποσειδῶνος), Ποσειδωνίας Ἀκράγαντος Α, Ἡφαίστειον (Θησεῖον), Νεμέσεως Ραμνοῦντος, Διὸς Νεμέας.

³ Ναοὶ C καὶ D Σελινοῦντος, Ὀλυμπείον Ἀκράγαντος κλπ.

ΤΑ ΚΙΝΗΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Τὰ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ναοῦ προελθόντα κινητὰ εὐρήματα εἶναι ἄλλα μεταλλικά (ὄρειχάλκινα, σιδηρᾶ καὶ μολύβδινα), ἄλλα πήλινα καὶ ἄλλα λίθινα. Θὰ ἀρχίσωμεν τὴν περιγραφὴν των ἀπὸ

Τὰ χαλκᾶ. Ταῦτα διαστέλλονται α) εἰς ἐπιπέδους ταινίας ἐκ λεπτοτάτου ἐλάσματος β) εἰς διακοσμητικὰ ἐλάσματα εἰργασμένα ἐπὶ μήτρας ἢ ἐμπαιστικῶς (*au repoussé*) καὶ γ) εἰς χυτὰ στερεὰ κοσμήματα ἢ *πρόστυπα*¹ ἐξαρτήματα (*attaches*). Αἱ ταινίαι εἶναι στενομήκεις· ἡ μεγίστη ἐξ αὐτῶν (εἰκ. 64 ἀρ. 1) ἔχει μῆκος 0.105 καὶ πλάτος 0.022 μ. Πέντε ἐκ τῶν εὐρεθεισῶν εἶναι τελείως ἀκόσμητοι καὶ δὲν διατηροῦνται ἀκέραιαι, παρουσιάζουν ὅμως πάντοτε ὅπας προσηλώσεως κατὰ τὰ ἄκρα. Ἐξ ἄλλαι ταινίαι (εἰκ. 64) φέρουσι διακόσμησιν ἐξ ἐκτύπων στιγμῶν ἐκτελεσθεῖσαν δι' αἰχμηροῦ ἐργαλείου τύπτοντος τὸ ἔλασμα ἐκ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς, ὥστε ἐμπρὸς νὰ παρουσιάζεται ἡ στιγμή ἐξωγκωμένη. Ὅσάκις ἡ στιγμή ἐθραύετο, ἀντὶ ἐξογκώματος παρουσιάζετο ὀπή. Τὸ πλάτος τῶν ταινιῶν ποικίλλει ἀπὸ 0.014 ἕως 0.035 μ. Ἡ διακόσμησις των συνίσταται ἐκ γεωμετρικῶν, οὐχὶ πολὺ κανονικῶν, κοσμημάτων: παραλλήλων γραμμῶν (εἰκ. 64, 1, 2,) ἢ τριγωνικῶν τεθλασμένων γραμμῶν (εἰκ. 64, 3) ἢ ἀστέρων ἐντὸς τετραγώνου (εἰκ. 64, 5) ἢ καὶ ἐκ παρατεθειμένων ὁμοκέντρων κύκλων (εἰκ. 64, 6). Συνθετώτερον ἄλλὰ 'μετ' ἀκαθορίστου καμπυλογράμμων σχεδίων κόσμημα φέρει καὶ τὸ ἔλασμα τῆς εἰκόνος 65, ὅπερ ἔχει σωζόμενον μῆκος 0.075 καὶ πλάτος 0.038.

Παρόμοιαι μετὰ σχετικῆς διακοσμήσεως χαλκαῖ λεπταὶ ταινίαι εὐρέθησαν παλαιότερον εἰς Ὀλυμπίαν², ὃ δὲ περιγράψας αὐτὰς FURTWÄNGLER φρονεῖ³, ὅτι ἀπετέλουν ἀναθηματικὰ διαδήματα, συγκρατούμενα ἐπὶ τῆς κόμης τῇ βοηθείᾳ λεπτῶν ταινιῶν ἐξ ὑφάσματος διερχομένων διὰ τῶν ἐκατέρωθεν ὑπαρχουσῶν ὀπῶν. Ἀργότερον ὅμοιαι ταινίαι εὐρέθησαν καὶ εἰς ἄλλα βορειο-καὶ μεσοπελοποννησιακὰ ἱερά⁴, πιθανωτέρα δὲ καθ' ἡμᾶς ἀποβαίνει ἡ γνώμη, ὅτι τὰ ἐλάσματα ταῦτα θ' ἀπετέλουν τὴν ἐπένδυσιν ξυλίνων ἀναθηματικῶν κιβωτίων.

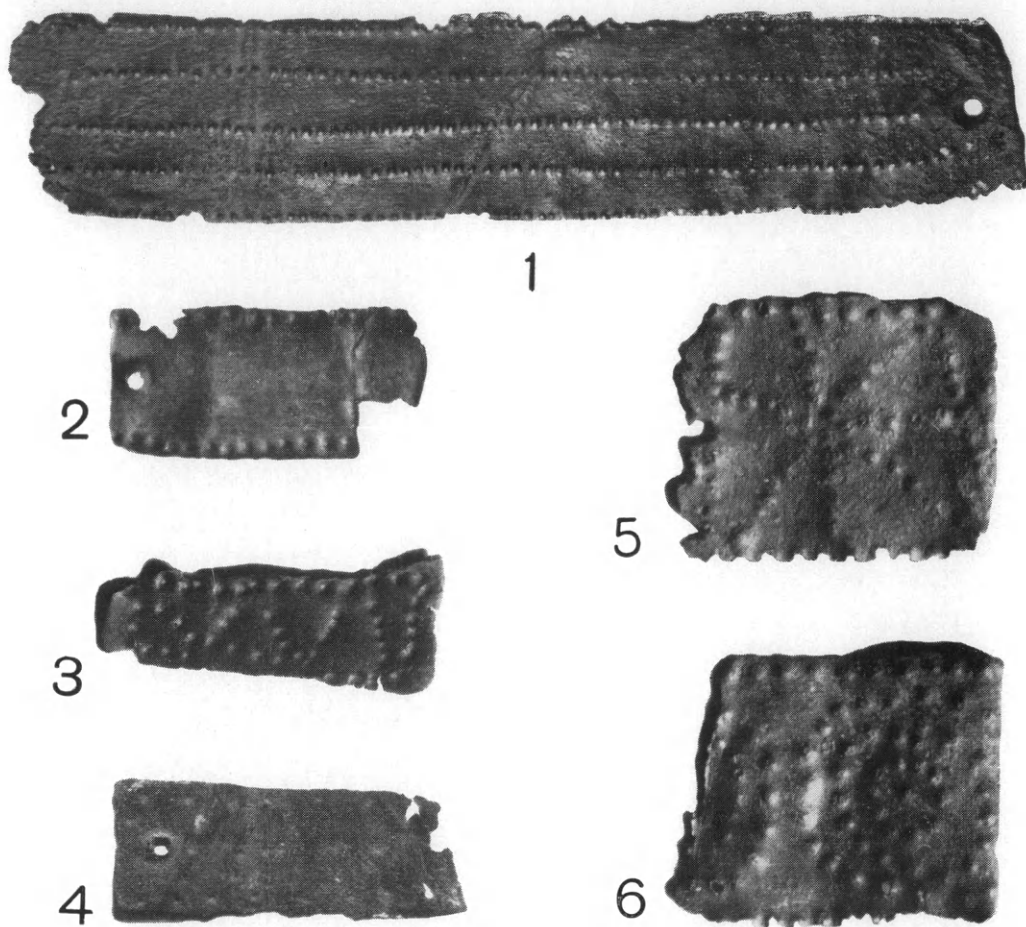
¹ Οὕτως ὀνομάζει αὐτὰ ὁ Καλλιξείνος παρ' ΑΘΗΝΑΙΩΝ V 199E.

² Olympia IV, Die Bronzen, Berlin 1890, πίν. XVIII ἀρ. 302, 303, 304, 305.

³ Olympia IV, σ. 47.

⁴ Ὡς π.χ. εἰς τὸ Ἡραῖον τοῦ Ἀργεῶς (DE COU, The Argive Heraeum, πίν. 102, ἀρ. 1752-1772), εἰς τὴν Τεγέαν (CH. DUGAS, BCH 45 (1921), σ. 391 ἑξ.), εἰς τὴν Φιγάλειαν (K. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ, ΔΕ 1910, στ. 324, εἰκ. 47), εἰς τοὺς Λουσούς (REICHEL - WILHELM, ÖJh 4 (1901), σ. 55, εἰκ. 102-110).

Ἄλλο ἔλασμα ἔχει σχῆμα συμπεπιεσμένης ἐλλείψεως (εἰκ. 66), τῆς ὁποίας ἡ μὲν μεγάλη διάμετρος ἔχει μῆκος 0.062, ἡ δὲ μικρὰ 0.027. Ἡ διακόσμησίς του ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσαρας στικτοῦς, δι' εὐθειῶν γραμμῶν συνδεομένους κύκλους, ἀπὸ τῶν κέντρων τῶν ὁποίων προβάλλουσι

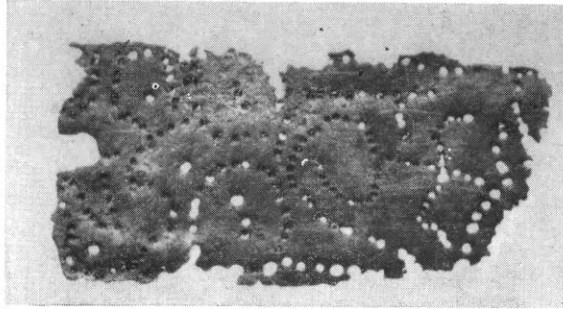
Εἰκ. 64. Χαλκαῖ ταινίαι μετὰ γεωμετρικῆς ἐξ ἐκτύπων στικτῶν διακοσμήσεως.

μαστοειδεῖς ἀποφύσεις. Τόσον λόγῳ τοῦ σχήματός του, ὅσον καὶ λόγῳ τῶν ὁπῶν, τὰς ὁποίας φέρει κατὰ τὰ ἄκρα του τὸ ἔλασμα τοῦτο, δικαιολογεῖ περισσότερον τῶν ἄλλων τὸν προορισμὸν του ὡς διαδήματος. Ὅμοιον ἀκριβῶς ἔλασμα εὐρέθη καὶ εἰς Λουσούς (REICHEL - WILHELM, ÖJh 4 (1901), σ. 57, εἰκ. 108).

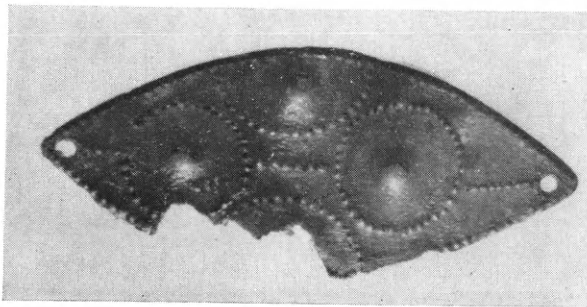
Πλὴν τῶν ἐπιπέδων ἐλασμάτων εὐρέθησαν καὶ τινὰ ἀνάγλυφα διακοσμητικὰ τεμάχια εἰργασμένα ἐπὶ μήτρας ἐμπαιστικῶς. Ἐν ἐξ αὐτῶν

(εἰκ. 67) εἰκονίζει ρόδακα περιβαλλόμενον ὑπὸ πλαισίου ἐκ στιγμῶν. Ἡ διάμετρος του εἶναι 0.038 μ.¹

Ἐκτὸς ὅμως τῶν μετὰ γεωμετρικῶν ἐμπαιστικῶν κοσμημάτων εὐρεθέντων ἐλασμάτων ἤλθον εἰς φῶς καὶ ἄλλα μὲ ζωικὰς παραστάσεις. Οὕτω ἐν ἑξ αὐτῶν (εἰκ. 68) εἰκονίζει τὸν συμβολικὸν φύλακα τῶν ἀρχαίων θησαυρῶν γρύπα βαίνοντα πρὸς τ' ἀριστερά, τοῦ ὁποίου ὅμως ἐλλείπει τὸ πρόσθιον μέρος τῆς κεφαλῆς, οἱ δὲ πρόσθιοι πόδες εἶναι συγκεκαμμένοι. Ὁ λαιμὸς φέρει ἀκανθωτὴν χαίτην, αἱ δὲ πτέρυγες εἶναι ἐπιμελῶς καὶ λεπτομερέστατα διαμορφωμένοι δι' ἐγχαράκτων γραμμῶν. Τὸ μήκος τοῦ ὀπισθεν κοίλου ἐλάσματος τούτου εἶναι 0.068 τὸ δὲ ὕψος 0.065. Ἀνήκει πιθανώτατα καὶ αὐτὸ εἰς τοὺς πρὸ τοῦ 500 χρόνους.

Εἰκ. 65. Χαλκοῦν ἔλασμα μετὰ καμπυλογράμμων σχεδίων ἐξ ἐκτύπων στιγμῶν.

Εἰκ. 66. Χαλκοῦν ἔλασμα μετὰ στικτῆς διακοσμῆσεως.

Εἰκ. 67. Χαλκοῦς ρόδαξ.

κεφαλὴν Γοργονείου ἢ Μεδούσης τῶν κλασσικῶν χρόνων (εἰκ. 69), ἔχουσαν τὴν κόμην διατεταγμένην εἰς βοστρύχους δίκην ὄφεων καὶ μὲ φλογώδη κίνησιν. Ἴσως ν' ἀπετέλει τὸ ἐπίσημα μικρᾶς, ἀναθηματικῆς εἰς Ἀθηνᾶν ἀσπίδος. Διαστάς. 0.044 × 0.040.

¹ Ὅμοιοι ρόδακες εὐρέθησαν καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ (Olympia IV, Die Bronzen, πίν. XII ἀρ. 7, XLIII, 778), Περαχώρᾳ (H. PAYNE Perachora, πίν. 48 ἀρ. 9, κείμε. σ. 147), ἐν Κορίνθῳ (νῦν εἰς τὸ Λοῦβρον) (DE RIDDER, πίν. 89, 1865), ἐν Trebenischte τέλους 6ου αἰ. (B. FLOW, Die archaische Necropole von Trebenischte, εἰκ. 45), Ὀρχομενῷ (BCH 19 (1895), σ. 214 ἀρ. 834-42) καὶ ἐν Ἐλευθεραῖς, νῦν εἰς τὸ Βρετ. Μουσεῖον καὶ εἰς Ἀθήνας (εἰκ. παρὰ H. PAYNE, Necrocorinthia, εἰκ. 104, H), ὡς καὶ ἐν Σπάρτῃ (DAWKINS, Artemis Orthia, πίν. 88d.)

Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν δύναται νὰ ὑπαχθῇ καὶ λεπτότατον, κακῆς

Εἰκ. 68. Γρῦψ ἐκ χαλκοῦ ἐλάσματος.

Εἰκ. 69. Κεφαλὴ μεδούσης ἐπὶ χαλκοῦ ἐλάσματος.

διατηρήσεως ἔλασμα, διαστάσεων 0.037×0.029 (εἰκ. 70) φέρον εἰς δύο στίχους ἐλαφρῶς κοῖλα γράμματα, ὕψους 0.007 ἕως 0.009.

Τὸ νῦ τοῦ πρώτου στίχου ἀπετέλει πιθανῶς τὸ τελικὸν γράμμα λέξεως—ἴσως ὀνόματος—τὰ δὲ δύο ἐπόμενα Κ Λ, τὰ ἀρχικὰ δευτέρας λέξεως—πιθανῶς ὀνόματος. Τὰ τρία γράμματα τοῦ δευτέρου στίχου εἶναι τὰ ἀρχικὰ τῆς λέξεως ζάκορος, ἥτις κατὰ ΘΩΜΑΝ ΤΟΝ ΜΑΓΙΣΤΡΟΝ (168, 3) εἶναι τίτλος κατὰ τι ἀνώτερος τοῦ νεωκόρου. Ἴσως νὰ πρόκειται

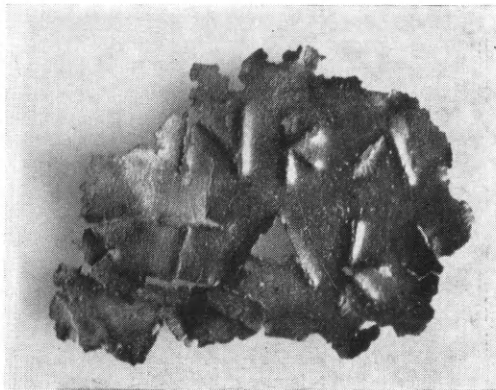
ἐνταῦθα περὶ θηλείας ζακόρου τῆς Ἀθηνᾶς. Ζάκοροι θηλειῶν θεῶν,

συνήθως γυναικες κοσμοῦσαι ἢ σαίρουσαι τὸν ναόν, ἀναφέρονται καὶ ἄλλαι ¹.

Ὁ χαρακτήρ τῶν γραμμάτων ἰδίᾳ δὲ τοῦ ζῆτα καὶ τοῦ κάππα (εἰκ. 70) μαρτυροῦσι χρόνους παλαιοτέρους τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος. Ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφὴ ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος ².

Ἐκ τῶν χυτῶν στερεῶν χαλκῶν εὐρημάτων τὸ σπουδαιότερον εἶναι τὸ κάτω μέρος λαβῆς, λέβητος ἴσως ἢ ἄλλου χαλκοῦ ἀγγείου, εὐρεθέντος ἐντὸς τοῦ σηκοῦ. Τὸ τεμάχιον τοῦτο, κοῖλον ὀπισθεν, καὶ μὴ πεπληρωμένον ἰδιὰ μολύβδου, ὡς συμβαίνει εἰς ἄλλα παρόμοια, προσηλοῦτο ἐπὶ τοῦ χείλους τοῦ ἀγγείου διὰ δύο ἥλων (εἰκ. 71 ἀριστερᾷ), ἀποτελεῖται δ' ἐξ ἐνὸς ὀριζοντίου πηνιομόρφου κυλίνδρου ἔχοντος κατὰ τ' ἄκρα διάμετρον 0.032, φέροντος δ' ὀπισθεν διαμπερῇ ὀπὴν καὶ τοῦ ἐκ τοῦ μέσου αὐτοῦ κρεμαμένου ἀνθεμίου. Ἡ καθαυτὸ λαβή, ὀρθογώνιος ἢ καμπύλη, μὴ σωζομένη σήμερον, καμπτομένη προσηρμόζετο εἰς τὰ ἄκρα τοῦ κυλίνδρου, τὸ μήκος τοῦ ὁποίου εἶναι 0.088, ἐν ᾧ τὸ ὀλικὸν ὕψος ἀνθεμίου καὶ κυλίνδρου εἶναι 0.083. Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἀξία εἶναι ἡ αὐστηρὰ ἀρχαϊκὴ μορφή τοῦ ἀνθεμίου, ὅπερ ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἐφαπτομένων κυρτῶν ἐν τομῇ ἐλίκων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐκφύονται πέντε ἡμικυκλικῶς τεταγμένα ἰσοῦψή φύλλα.

Ὅμοιαι λαβαὶ ἐξ ἀναθηματικῶν ἀγγείων ἰδίᾳ δὲ λεβήτων εὐρέθησαν καὶ εἰς ἄλλα ἱερά, ὡς π.χ. εἰς τὸ γειτονικὸν ἱερὸν τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας ³, τῶν Δελφῶν ⁴, τῆς Περachώρας ⁵, τοῦ Κορύνθου Ἀπόλλωνος ⁶, εἰς τὸ

Εἰκ. 70. Τεμάχιον ἐπιγραφῆς ἐπὶ χαλκοῦ ἐλάσματος.

¹ IG III 713, 1—IG III² 4, 14. Ἀπόσπ. ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ (Fr. Com. Gr. V, σ. 160). Περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως ζάκορος βλ. R. REITZENSTEIN, *Gesch. der griechischen Etymologica*, Amsterdam 1964, σ. 194.

² Ἡ ἀνωτέρω μορφή τοῦ ζῆτα καὶ τοῦ κάππα ἐφηρμόσθη ἐν Πελοποννήσῳ ὅχι μόνον ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 6ου μέχρι τέλους τοῦ 5ου π.Χ. (LARFIELD, *Griech. Epigraphik* ³, πίν. III) ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ 180 π.Χ. ὁπότε τὸ ζῆτα ἀντικατεστάθη διὰ τῆς μορφῆς Z καὶ τὸ κάππα διὰ τῆς τοῦ K (βλ. LARFIELD, *Die Att. Inschr.* 1902, σ. 472. Α. ΣΙΓΑΛΑ, *Ἱστ. Ἑλλ. Γραφῆς* 1934, 147 καὶ ROBERTS - GARDNER, *An introduction to Greek Epigraphy II*, Cambridge 1905, σ. XVI).

³ Olympia IV, *Die Bronzen*, Berlin 1890, σ. 132 ἀρ. 826, πίν. L, ἀρ. 827, 828, 840 καὶ I. Olympiabericht, σ. 74, εἰκ. 37 (3 παραδείγματα).

⁴ P. PERDRIZET ἐν *Fouilles de Delphes V*, 1908, *Les petits bronzes*, εἰκ. 271, 243, 275.

⁵ H. PAYNE, *Perachora*, πίν. 67 ἀρ. 13 μὲ διαφόρους ἑλικας καὶ ἀνθέμιον, σ. 67.

⁶ Φ. ΒΕΡΣΑΚΗΣ, *ΑΔ* 2 (1916), σ. 86, εἰκ. 20 (2 παραδείγματα).

Ἰδαῖον Ἄντρον ¹, εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος ² κλπ. Ἀνάγονται δὲ πᾶσαι εἰς τοὺς μεταξὺ τοῦ 550 καὶ τοῦ 500 χρόνους ³. Ἡ ἡμετέρα λαβὴ δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ προέρχεται ἐκ λακωνικοῦ τινος χαλκοτεχνικοῦ ἐργαστηρίου.

Ἡ αὐστηρὰ μορφή τοῦ ἀνθεμίου τάσσει πάντως τὴν ἐξεταζομένην λαβὴν εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 6ου αἰῶνος.

Ἄλλο ἐνδιαφέρον χυτὸν εὔρημα εἶναι δικωνικὸς ἀστράγαλος (εἰκ. 71,

Εἰκ. 71. Χαλκὴ λαβὴ ἀγγείου καὶ χαλκοῦς ἀστράγαλος.

δεξιᾷ) μήκους 0.045 μ. καὶ διαμέτρου ἐν τῷ μέσῳ 0.022, φέρων ἐσωτερικῶς διαμπερῇ ὀπὴν διαμέτρου 0.009. Προέρχεται πιθανῶς ἐκ μεγάλου ἀρχαῖου ἀναθηματικοῦ περιδεραίου. Ὅμοιοι ἀστράγαλοι εὑρέθησαν εἰς Ὀλυμπίαν ⁴, Ἡραῖον Ἀργους ⁵, Τεγέαν ⁶, Δελφούς ⁷, Ὀλυνθον ⁸ καὶ ἄλλα-

¹ AM 10 (1885), Beil. σ. 59, εἰκ. 7.

² J. P. DROOP, BSA 15 (1908-1909), σ. 27, εἰκ. 4d.

³ FURTWÄNGLER ἐν Olympia IV, Die Bronzen, Text σ. 131.

⁴ Olympia IV, Die Bronzen, πίν. XXIV ἀρ. 440, 444 καὶ 814d καὶ σ. 62.

⁵ DE COU ἐν Argive Heraeum, πίν. 92 ἀρ. 1547-1550.

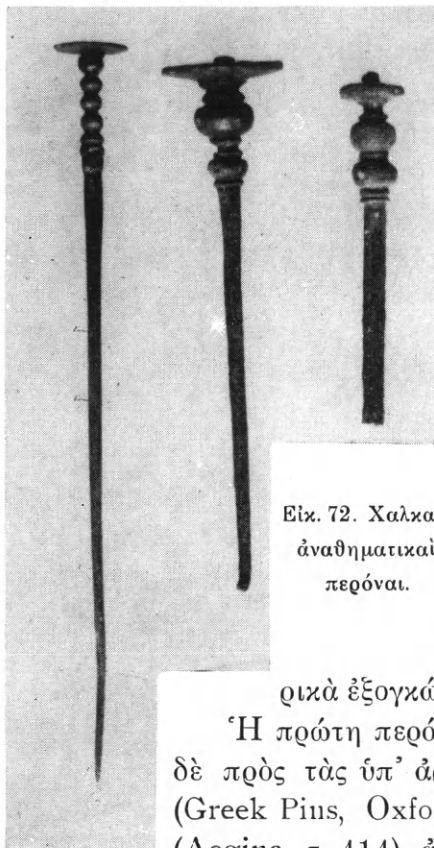
⁶ BCH 45 (1921), σ. 386 ἀρ. 160-164, εἰκ. 42 (CH. DUGAS).

⁷ P. PERDRIZET ἐν Fouilles de Delphes V, 1908, Les petits bronzes, σ. 112, εἰκ. 405.

⁸ D. ROBINSON, Olynthus X, πίν. IX, ἀρ. 84, 88-90 καὶ σ. 65, ὅπου ἐρμηνεύεται ἡ χρῆσις των.

χοῦ τῆς Μακεδονίας ¹, εἰς Λίνδον τῆς Ρόδου ², εἰς Ἔφεσον ³ καὶ τέλος εἰς τὰ Ὑβλαῖα Μέγαρα ⁴.

Χαρακτηριστικὸν τῆς ἀνασκαφῆς εὔρημα εἶναι καὶ ἀριθμὸς τις γυναικείων περονῶν προσηλώσεως τῶν ἐνδυμάτων ⁵. Τρεῖς ἐκ τούτων ἀπο-

Εἰκ. 72. Χαλκαῖ ἀναθηματικαὶ περόναι.

δίδει ἡ εἰκὼν 72. Ἐκ τούτων ἡ πρώτη ἐξ ἀριστερῶν, σωζομένη ἀκεραία, ἔχει μῆκος 0.116 καὶ διάμετρον τοῦ στέφαντος αὐτὴν δίσκου 0.011 μ. Κάτωθεν τοῦ δίσκου φέρει, ἐπὶ μῆκους 0.015, σειρὰν ἐκ 4 συνεχῶν σφαιροειδῶν σωματίων καταλήγουσαν εἰς ἓν μακρότερον ὀρθογώνιον σωματίον (εἰκ. 72). Ἡ μεσαία, σωζομένου ὕψους 0.084, φέρει ἄνω δίσκον διαμέτρου 0.019, κάτωθεν δ' αὐτοῦ δύο σφαιρικά ἐξογκώματα, ἐν μέγα ἄνω καὶ ἄλλο μικρότερον κάτω, μὴ ἐφαπτόμενα ἀλλήλων ἀλλὰ χωριζόμενα διὰ τροχαλιοειδῶν σωματίων. Τέλος ἡ τρίτη (δεξιὰ), σωζομένου ὕψους 0.055, φέρει ἄνω μικρὸν δίσκον διαμέτρου 9 χιλιοστῶν, κατὰ δὲ τὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ δύο ὁμοίου μεγέθους σφαιρικά ἐξογκώματα χωριζόμενα διὰ δακτυλίων.

Ἡ πρώτη περόνη εἶναι ἀσφαλῶς ἡ παλαιότερα, ἀντιστοιχεῖ δὲ πρὸς τὰς ὑπ' ἀριθμ. 34 καὶ 36 τοῦ ἔργου τοῦ JACOBSTHAL (Greek Pins, Oxford 1956), ὅστις, ὡς καὶ ὁ FURTWÄNGLER (Aegina, σ. 414), ἀνάγει τὴν ἀρχὴν τοῦ τύπου τούτου μέχρι τοῦ τέλους τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς. Ὅμοιαι περόναι εὑρέθησαν εἰς Αἷ-

¹ CASSON, BSA 23 (1918-19), πίν. VII ἀρ. 10 (Αἰβασίλη) καὶ 24 (1919-21), σ. 14, εἰκ. 10 (Χαουχίτσα), Φ. ΠΕΤΣΑΣ, ΑΔ 17 (1961/62), πίν. 145 (Βεργίνα).

² BLINKENBERG, Lindos I, Les petits objets, Texte, σ. 95 ἀρ. 171 καὶ Planches πίν. 10, 171.

³ HOGARTH, Excavations at Ephesus, πίν. IV, 24. XVIII, 42, 44, 45, σ. 145.

⁴ Mon. Ant. dei Lincei I, στ. 888 (ORSI).

⁵ Διαφωτιστικὴ τοῦ προσορισμοῦ τῶν περονῶν ὡς μέσου συγκατατήσεως τῶν ἐνδυμάτων εἶναι διὰ μὲν τὰ γυναικεῖα ἐνδύματα καὶ ἰδίᾳ τοὺς δωρικοὺς πέπλους ἡ ἐπὶ τοῦ ἀγγείου François (Κλειτίου καὶ Ἑργοτίμου) ἀπεικόνισις αὐτῶν (FURTWÄNGLER-REICHHOLD, Griech. Vasenmalerei, πίν. 2 (Μοῖραι) διὰ δὲ τὰς ἀνδρικὰς χλαμύδας τὰ χαλκᾶ ἀρχαδικὰ ἀγυλμάτια (STUDNICZKA, AM 30 (1905), ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ, ΑΕ 1910, στήλ. 327). Πρβ. καὶ Ιω. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, ΑΔ 14 (1931-32), σ. 43 ἐξ. Περὶ τῆς χρήσεως τῶν περονῶν γενικῶς βλ. ὅσα θεμελιώδη ἔγραψεν ὁ Α. FURTWÄNGLER ἐν Aegina, σ. 404 ἐξ.

γιναν ¹, εἰς τὸ Ἡραῖον τῆς Περαχώρας ², εἰς Σπάρτην ³, Τεγέαν ⁴, Λουσούς ⁵, εἰς τὸ Ἡραῖον τοῦ Ἄργους ⁶ ὡς καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος εἰς Ἄργος ⁷ καὶ εἰς Δελφούς ⁸.

Ἡ δευτέρα περόνη, ἡ μεσαία τῆς εἰκόνης 72, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ PAYNE (Perachora, σ. 172) περιγραφόμενον τύπον Β, ὅστις χρονολογεῖ αὐτὸν εἰς τὴν ὀψιμον ἀρχαϊκὴν περίοδον (κατὰ τὴν G. RICHTER 525-480). Τὸν τύπον ἐν τούτοις αὐτὸν τῆς περόνης χρησιμοποιοῦν καὶ αἱ ἐπὶ τοῦ ἀγγείου Francois (ἀ' ἡμίσεος τοῦ 6ου αἰ.) ἀπεικονιζόμεναι Μοῖραι ⁹. Παραδείγματα ἀντιστοιχῶν περονῶν ἀπαντῶμεν εἰς Ὀλυμπίαν ¹⁰, εἰς τὸ Ἡραῖον Ἄργους ¹¹, τὴν Σπάρτην ¹², τοὺς Λουσούς ¹³, τὴν Αἴγιναν ¹⁴, εἰς τὸ Σούριον ¹⁵, εἰς τὴν Λίνδον ¹⁶, τὴν Ὀλυνθον ¹⁷ καὶ τὴν νεκρόπολιν τοῦ Trebenische ¹⁸.

Ἡ τρίτη περόνη, ἀνήκουσα καὶ αὕτη εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ὁμοιάζει πρὸς μεμονωμένα παραδείγματα εὑρεθέντα ἐν Σπάρτῃ ¹⁹, ἐν Ἡραίῳ Ἄργους ²⁰, ἐν Τεγέᾳ ²¹, ἐν Ἀφαίᾳ Αἰγίνης ²² καὶ ἐν Ἀετῷ Ἰθάκης ²³.

Ἡ εὔρεσις γυναικείων περονῶν ἀποδεικνύει ἅπαξ ἔτι, ὅτι ὁ περιγραφεὶς ναὸς ἀνήκει εἰς γυναικείαν θεότητα, αἱ δὲ περόναι ἦσαν ἀναθήματα εἰς αὐτὴν τῆς εὐλαβείας τῶν γυναικῶν τῶν πέριξ τόπων. Ὅτι

¹ FURTWÄNGLER, Aegina das Heiligtum der Aphaia, σ. 4 καὶ πίν. 114 ἀρ. 42, 46 (der älteste Typus).

² PAYNE, Perachora, 173-174 (ὁ τύπος Ε) πίν.

³ DAWKINS, Artemis Orthia, πίν. 75 K, 1.

⁴ BCH 45 (1921), σ. 379 εἰκ. 41 ἀρ. 120 (CH. DUGAS).

⁵ REICHEL-WILHELM, ÖJh 4 (1901), 55, εἰκ. 97.

⁶ DE COU ἐν Argive Heraeum II, πίν. 78, 79.

⁷ VOLLGRAFF, Le sanctuaire d'Apollon Pythéen à Argos, 1956, σ. 48, εἰκ. 38.

⁸ PERDRIZET ἐν Fouilles de Delphes V, Les petits bronzes, 115, εἰκ. 414a.

⁹ FURTWÄNGLER-REICHOLD, Griechische Vasenmalerei, πίν. 2.

¹⁰ Olympia IV, Die Bronzen, πίν. 25 ἀρ. 484.

¹¹ DE COU ἐν Argive Heraeum II, πίν. 80-82.

¹² DAWKINS, Artemis Orthia, πίν. 86.

¹³ REICHEL-WILHELM, ÖJh 4 (1901), σ. 54, εἰκ. 96.

¹⁴ FURTWÄNGLER, Aegina das Heiligtum der Aphaia, πίν. 114.

¹⁵ B. ΣΤΑΗΣ, ΑΕ 1917, σ. 207, εἰκ. 18.

¹⁶ BLINKENBERG, Lindos I, Les petits objets, Berlin 1931, Texte, στ. 125-126, καὶ Planches, πίν. 12 ἀρ. 315.

¹⁷ D. ROBINSON, Olynthus X, πίν. 14 ἀρ. 1736.

¹⁸ N. VULIĆ, AA (1930), στ. 279, εἰκ. 3. FRIEDL, Die archaische Necropole von Trebenische, Berlin und Leipzig 1927, εἰκ. 29.

¹⁹ DAWKINS, Artemis Orthia, πίν. 86.

²⁰ WALDSTEIN, Argive Heraeum, πίν. 80 ἀρ. 407 καὶ πίν. 81 ἀρ. 492.

²¹ CH. DUGAS, BCH 45 (1921), σ. 381, ἀρ. 134-136 καὶ εἰκ. 20.

²² FURTWÄNGLER, Aegina, πίν. 114 ἀρ. 50-52 καὶ κείμενον σ. 400.

²³ AJA 37 (1933), σ. 158, εἰκ. 5 (E. P. BLEGEN).

δ' αἱ περόναι καὶ δὴ αἱ μετὰ σφαιροειδῶν κόμβων ἦσαν ἀναθήματα γυναικῶν ἀποδεικνύεται ὅχι μόνον ἐξ ἐπιγραφῶν, τὰς ὁποίας φέρουσί τινες τῶν ἀλλαχοῦ εὑρεθεισῶν περονῶν ¹, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐν Οἶα τῆς Αἰγίνης εὑρεθείσης ἐπιγραφῆς (καταλόγων) τοῦ ἱεροῦ τῆς Μνίας καὶ τῆς Αὐξησίας ², ἔνθα ἀναφέρονται 346 σιδηραῖ περόναι (ἐξ ὧν αἱ 153 εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Μνίας καὶ αἱ 193 εἰς τὸ τῆς Αὐξησίας) ὡς καὶ ἐκ τῆς σαφοῦς μαρτυρίας τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ ³.

Εἰκ. 73. Χαλκῇ ἐλῖξ.

Ἄλλο γυναικεῖον χαλκοῦν ἀνάθημα ἀποτελεῖ καὶ πεταλόμορφος ἑλῖξ (εἰκ. 73) καταλήγουσα εἰς δύο πυκνὰς σπείρας, διαμ. 0.01. Αὕτη θὰ ἐχρησίμευε πιθανῶς πρὸς συγκράτησιν τῶν βοστρύχων τῆς κόμης, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν συγγραφέων ⁴ ἀναφερομένας ἑλικας. Ὅμοιαι ἑλικες εὑρέθησαν καὶ εἰς Δελφούς ⁵, Τεγέαν ⁶ καὶ Βεργίναν ⁷.

Δύο ἄλλαι πυκναὶ χαλκαῖ σπείραι, μὴ συνδεόμεναι ὅμως δι' ἐλάσματος, ἀπόκεινται εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ χωρίου Ρογκοζό (οἰκία Παναγιώτου Ἀθανασοπούλου) (εἰκ. 74).

Προσθέτομεν ἐν τέλει, ὅτι πλὴν τῶν ὡς ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν περονῶν εὑρέθησαν καὶ μία ἢ δύο ἄλλαι μικρότεραι καὶ ἀπλαῖ ἤτοι ἄνευ τῶν διακοσμητικῶν σφαιριδίων ὑπὸ τὸν δίσκον (εἰκ. 74). Αὗται φυλάσσονται σήμερον εἰς τὴν μικρὰν τοπικὴν συλλογὴν. Εἰς τὴν ἰδίαν συλλογὴν, ἣτις θὰ μετεφέρθη ἤδη, κατὰ σύστασίν μου, εἰς Ἀνδρίτσαιναν, ἐφυλάσσοντο καὶ ἄλλα, πλὴν τῶν ἐν τῷ Ἑθνικῷ Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ ἀποκειμένων, μικρὰ χαλκᾶ ἀποκόμματα ἀπὸ μεγαλύτερα ἀναθήματα, ὡς π.χ. τὸ ἐν σχήματι μηνίσκου ⁸ (εἰκ. 74), μία ὀρθογώνιος χαλκῇ λαβὴ ἀγγείου

¹ Ὡς π.χ. μία τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου (JACOBSTAHN, Greek Pins ἀρ. 84).

² IG IV, 1588 10, 21, 14, 27, 40.

³ ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 88. 2-3 : καὶ εἰς τὸ ἱερὸν τῶν θεῶν τούτων περόνας μάλιστα ἀνατιθέναι τὰς γυναῖκας.

⁴ Ὅμηρ. Ὕμνος εἰς Ἀφροδίτην 86 ἐξ. : εἶχε δ' ἐπιγναμπὰς ἑλικας, κάλυκας τε φαινὰς ὄρμοι δ' ἄμφ' ἀπαλῇ δειρῇ περικαλέες ἦσαν. Ὁ Σχολ. εἰς Ἰλιάδ. XVIII, 401 λέγει ὅτι ἑλικες ἦσαν οἱ σύνδεσμοι τῆς κεφαλῆς ἢ κόσμος ἀπὸ τῶν ὄρμων ἐξηρητημένος.

⁵ P. PERDRIZET ἐν Fouilles de Delphes V, Les petits bronzes, σ. 112, εἰκ. 405.

⁶ CH. DUGAS, BCH 45 (1921), σ. 387 (spiraies pour la chevelure).

⁷ Φ. ΠΕΤΣΑΣ, ΑΔ 17 (1961-62), σ. 227, σχεδ. 10.

⁸ Ὅμοια ἐξ Ὀλύνθου, D. ROBINSON, Olynthus X, πίν. XXV ἀρ. 431, 437.

(εἰκ. 74 ἄνω δεξιά), δύο ἀπλοῖ χαλκοῖ δακτύλιοι καὶ τέλος κόσμημα κρεμάμενον (pendentif) καὶ ἀποτελούμενον ἐκ τεσσάρων συναπτομένων κύκλων (εἰκ. 75). Ὅμοιον κόσμημα εὐρέθη εἰς Δελφούς¹, ἕτερον δὲ φυλάσσεται εἰς τὸ Ashmolean Museum² τῆς Ὁξφόρδης.

Μεμονωμένον χαλκοῦν εὗρημα ἀποτελεῖ ἐπίσης μικρὰ σπαθίς (spa-

Εἰκ. 74. Χαλκᾶ ἀντικείμενα ἐκ τοῦ ναοῦ ἀποκείμενα εἰς τὴν τοπικὴν συλλογὴν.

tula), πιθανῶς ἐργαλεῖον καλλωπισμοῦ (εἰκ. 76). Ὅμοιαι εὐρέθησαν εἰς Δελφούς³, εἰς Τεγέαν⁴, εἰς τὸ ἱερόν τοῦ Κορύνθου Ἀπόλλωνος⁵ καὶ ἄλλαχοῦ.

Σιδηρᾶ εὐρήματα ἐγένοντό τινα ἐντὸς τῶν ἔξω τῆς περιστάσεως χωμάτων. Ἦσαν δὲ ταῦτα : α) ἐγχειρίδιον λίαν ὀξειδωμένον (εἰκ. 77), ὀλικοῦ μήκους 0.22⁶, β) ἔξ τὸν ἀριθμὸν αἰχμαὶ βελῶν (εἰκ. 78). Τὸ μήκος των ποικίλλει ἀπὸ 0.007 ἕως 0.089, τὸ δὲ πλάτος κατὰ τὴν τριγωνικὴν βάσιν ἀπὸ 0.019 - 0.027. Δὲν εἶναι ἀπίθανον τὰ βέλη ταῦτα νὰ προέρχων-

¹ P. PERDRIZET ἐν Fouilles de Delphes V, Les petits bronzes, εἰκ. 437.

² JACOBSTAHN, Greek Pins, Oxford 1956, εἰκ. 392, 8.

³ P. PERDRIZET, Fouilles de Delphes V, Les petits bronzes, εἰκ. 372.

⁴ CH. DUGAS, BCH 45 (1921), σ. 387.

⁵ Φ. ΒΕΡΣΑΚΗΣ, ΑΔ 2 (1916), σ. 96, εἰκ. 41.

⁶ Πρβ. τὰ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Κορύνθου Ἀπόλλωνος (ΦΡ. ΒΕΡΣΑΚΗΣ, ΑΔ 2 (1916), σ. 99, εἰκ. 45) εὐρεθέντα ξίφη καὶ τὰ ἐν Ὀλυμπίᾳ (Olympia IV, Die Bronzen, Text, σ. 173).

ται ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε' ἀλώσεως τῆς πόλεως, περὶ ἧς μακροῦς λόγος ἐγένετο ἤδη (σ. 16 καὶ ἐξῆς). Τινὰ τῶν βελῶν περιλαμβάνονται καὶ εἰς τὴν τοπικὴν συλλογὴν τοῦ χωρίου (εἰκ. 78). "Ομοια εὑρέθησαν εἰς τὴν Ὀλυνθον¹, εἰς

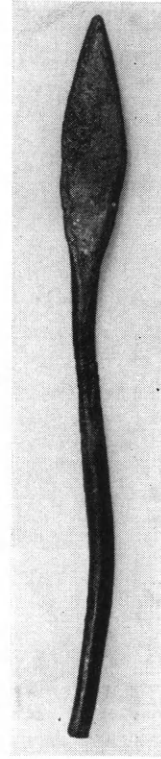
Εἰκ. 75. Χαλκοῦν
χρεμαστὸν
κόσμημα.

τὸ ἐν Βάσσαις ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος² καὶ ἀλλαχοῦ³, ἄλλα δὲ πάλιν φυλάσσονται ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ἀρχ. Μουσείῳ⁴.

Μολύβδινα εὐρήματα ἐγένοντο ἐλάχιστα: εἶναι δὲ ταῦτα δύο ἀκτινωτοὶ δακτύλιοι ἢ στέφανοι (εἰκ. 79), διαμέτρου 0.019 ἑξωτερικῶς καὶ 0.012 ἐσωτερικῶς. "Ομοιοι τούτων καὶ

μάλιστα εἰς μέγαν ἀριθμὸν εὑρέθησαν καὶ εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος⁵, καὶ εἰς ἄλλα ἱερὰ τῆς Πελοποννήσου⁶, εἰσαχθέντες εἰς αὐτὰ πιθανῶς ἐκ Σπάρτης, ὡς καὶ οἱ τῆς Ἀλιφείρας, ὧν εἰς διατηρεῖ ἀκόμῃ καὶ τὴν πρόσφυσιν μετὰ τοῦ σωλῆνος διοχετεύσεως τοῦ μολύβδου (βλ. σχετικῶς WACE, Art. Orth., 252).

Πήλινα εὐρήματα ἐγένοντο ἐπίσης πολὺ ὀλίγα. Ἐκ τούτων ἄξιαι λόγου εἶναι δύο κεφαλαὶ ἀρχαϊκῶν γυναικείων εἰδωλίων (περὶ τὸ 500) (εἰκ. 80), ἐξ ὧν ἡ μία ἔχει ὕψος 0.026, ἡ δὲ δευτέρα, πολὺ ἐφθαρμένη, 0.028. Ὁ πηλὸς τῶν εἶναι λεπτόκοκκος καὶ ἐρυθρωπός. Ἡ πρώτη ἔχει ὑπὲρ τὴν κόμην στεφάνην ἢ δὲ ἄλλη πόλον. Τὸ τρίτον εὖρημα εἶναι καλῆς

Εἰκ. 76. Χαλκῇ
σπαθίς (spatula).

Εἰκ. 77. Σιδηροῦν
ἐγχειρίδιον.

¹ D. ROBINSON, Olynthus X, πίν. 122 κέ.

² K. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ, ΑΕ 1910, σ. 319, εἰκ. 39.

³ PÉDRIZET, Fouilles de Delphes, V, Les petits bronzes, 93 é.

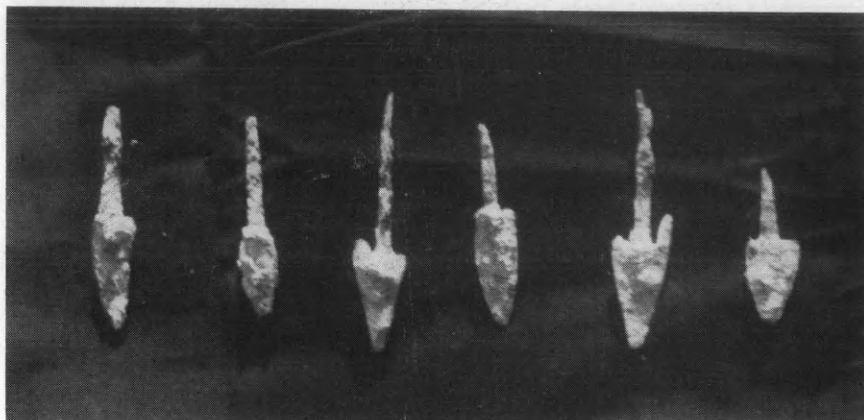
⁴ ΑΔ 1 (1915), Παράρτημα, σ. 29 (Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ).

⁵ A. WACE ἐν Artemis Orthia, πίν. 186, 32, 194, 52, 199, 21, 200, 22, καὶ κείμ. σ. 270, 277, 278, 279, ὅστις τοὺς κατατάσσει εἰς χρονικὰς περιόδους ἀπὸ τοῦ 635-250 π. Χ. Χαρακτηριστικῶς πολυάριθμοι—κατὰ χιλιάδας—ἀγίζουν εἰς τὴν μετὰ τοῦ 600-500 π.Χ. περίοδον.

⁶ Ἐν Βάσσαις Φιγαλείας (K. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ, ΑΕ 1910, σ. 324, εἰκ. 45), ἐν Τεγέᾳ (CH. DUGAS, BCH 45 (1921), σ. 429 ἀρ. 372-376).

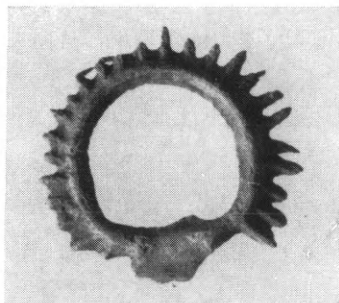
ἐργασίας κεφαλὴ ἀναθηματικοῦ προβάτου (;) (εἰκ. 81). τεθραυσμένη ὀπισθεν (σωζ. μ. 0.075 καὶ σωζ. ὕψ. 0.064).

Ἀγγείων εὐρέθησαν κατὰ τὸν πρόναον κάτωθεν ψηφιδωτοῦ ἐκ πο-

Εἰκ. 78. Σιδηρεῖαι αἰχμαὶ βελῶν.

ταμίων λίθων δι' οὓς εἶχε στρωθῇ μεταγενεστέως ὁ πρόναος καὶ τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ πτεροῦ, δύο ἐκ τῶν λεγομένων μικύλων (εἰκ. 82). Ὑψ. 0.022, διάμ. 0.035. Εὐρέθη ἐκεῖ ἐπίσης καὶ

Εἰκ. 79. Μολύβδινος στέφανος.

Εἰκ. 80. Πήλιναι κεφαλαὶ εἰδωλίων.

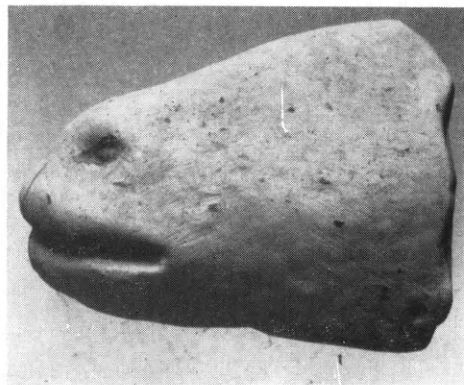
ἡ βᾶσις κυάθου ὡς καὶ μέγα τμήμα μελαμφοῦς σκύφου (εἰκ. 83). Τέλος πρὸς τὸ ΝΑ. τέρμα τῆς περιστάσεως εὐρέθη πήλινον πηνίον¹ (κουβαρίστρα) (εἰκ. 84) διαμέτρου δίσκου 0.035, φέρον γραπτὴν διακόσμησιν ἐκ σειρᾶς αἰχμηρῶν φύλλων καλάμου, ἐναλλάξ ἐρυθρῶν καὶ μελανῶν.

¹ Πρβ. ὅμοιον πηνίον ἐξ Ὀλυμπίας (Olympia IV, Die Bronzen, πίν. LXX ἀρ. 1328, 1330).

Σημαντικώτερα ἐκ τῶν πηλίνων εὐρημάτων εἶναι τέσσαρα τεμάχια (Α, Β, Γ, Δ εἰκ. 85 καὶ 86) προερχόμενα ἐκ τῆς κεραμώσεως τοῦ παλαιοτέρου ναοῦ. Τὰ τεμάχια ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς ἡγεμόνας, λακωνικοῦ τύπου, κεράμους, τῶν ὁποίων τὸ ὑπὸ ἐλαφρῶς ἐξέχοντος πλαισίου περιβαλλόμενον ἡμικυκλικὸν μέτωπον ἐκοσμεῖτο δι' ἀναγλύφου ἀρχαϊκοῦ γοργονεῖου.

Τὰ εὐρεθέντα τέσσαρα τεμάχια ἀνήκουσιν ἂν μὴ εἰς τρεῖς τοῦλάχιστον εἰς δύο ἀκροκεράμους, ἐπειδὴ εἰς δύο ἐξ αὐτῶν (Β καὶ Γ) εἰκονίζεται ἐπὶ μὲν τοῦ ἐνὸς (Β) τὸ δεξιόν, ἐπὶ δὲ τοῦ ἄλλου (Γ) τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ τοῦ στόματος μεθ' ὁλοκλήρου εἰς ἀμφοτέρω τῆς προβεβλημένης γλώσσης.

Ὁ πηλὸς τῶν εἶναι κιτρινέουθρος, τὸ δὲ πάχος εἰς τὸ ἄνω τῶν μέρους εἶναι 0.017 μ. Ἡ προσθία ἀνάγλυφος ἐπιφάνεια τῶν τεμαχίων Α καὶ Β

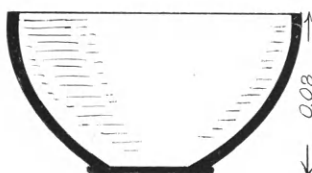
Εἰκ. 81. Πηλίνη κεφαλή προβάτου;

παρουσιάζει ἴχνη χρωματισμοῦ: ζωηρῶς ἐρυθροῦ εἰς τὴν γλώσσαν καὶ λευκοῦ πέριξ τῆς κόρης τοῦ ὀφθαλμοῦ.

Ἡ ἀνθρωπόμορφος Γοργὼν παρουσιάζει τὸ κάτω μέρος τοῦ προσώπου τῆς πεπλατυσμένον καὶ περιβαλλόμενον ὑπὸ γενείου δηλουμένου δι' ἐλαφρῶν καμπύλων, ὁμολόγων αὐλακώσεων, σαφῶς ὁρατῶν ἐπὶ τῶν τεμαχίων Γ καὶ Δ. Τὸ τεταμέ-

Εἰκ. 82. Μικύλος κυαθίσκος.

Εἰκ. 83. Σκύφος.

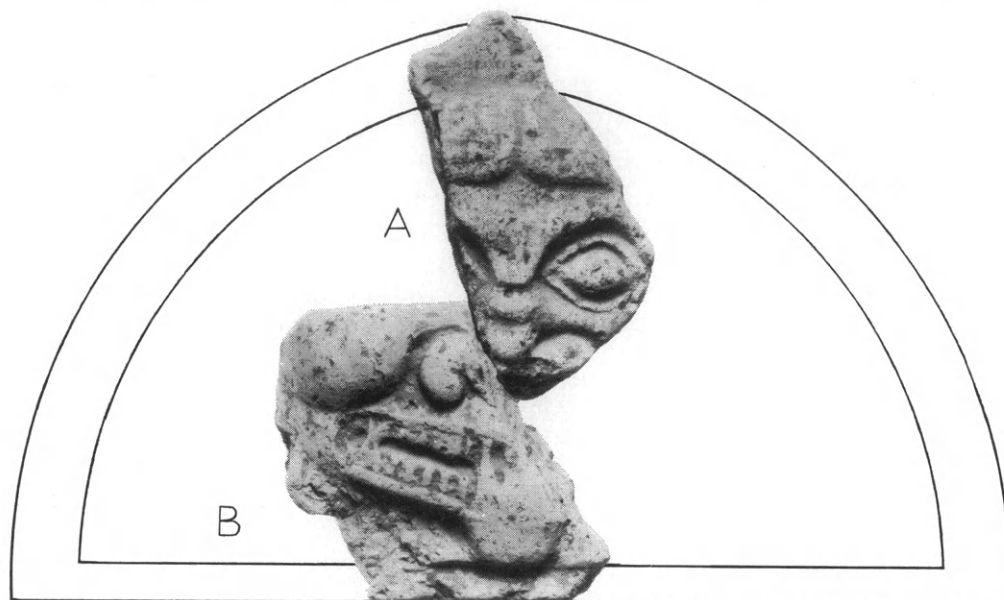
Εἰκ. 84. Πήλινον ἐξωγραφισμένον πηνίον.

νον, στενόμηκες, ἐλαφρῶς πρὸς τὰ κάτω καμπύλον στόμα, ἐμφανίζει ἐκατέρωθεν τῆς ἐκ τοῦ μέσου του προβαλλούσης γλώσσης πλήρεις τὰς δύο ὀδοντοστοιχίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων μεσολαβεῖ μικρὸν κενόν. Εἰς τὰ ἄκρα τῶν ὀδοντοστοιχιῶν διακρίνονται προβάλλοντες ἄνω καὶ κάτω οἱ αἰχμηροὶ κοπτήρες ἢ χαυλιόδοντες (τεμάχια Β καὶ Γ).

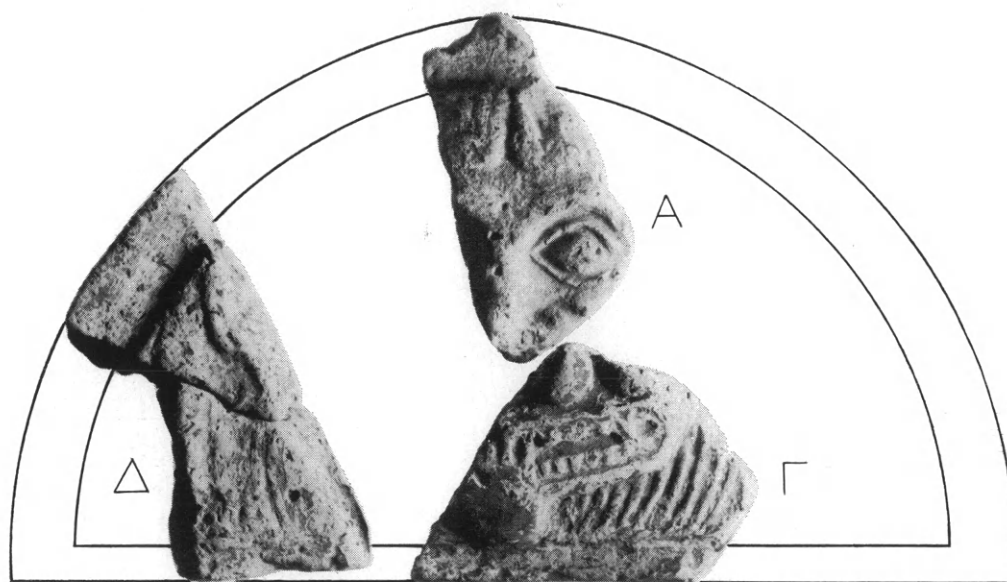
Ἐξαιρετικῶς πληθωρικαὶ παρουσιάζονται αἱ παρειαί, ἐνθυμίζουσαι ζωηρῶς τὰς ἀντιστοιχοὺς παρειὰς τῆς κερχυραϊκῆς Γοργοῦς¹ καὶ ἔν τινι

¹ G. RODENWALDT, Korkyra II, Berlin 1939, σ. 29, εἰκ. 16 καὶ πίν. 5. Πρβ. καὶ τὴν ἐκ

μέτρῳ, τὰς τοῦ ἀκροκεράμου τῆς Ἀντικύρας¹. Λίαν ἐξωγκωμένα ἐμφανί-

Εἰκ. 85. Σύνθεσις δύο τεμαχίων τοῦ γοργονεῖου (Α, Β).

Εἰκ. 86. Σύνθεσις τριῶν τεμαχίων τοῦ γοργονεῖου (Α, Γ, Δ).

Μον Repos τῆς Κερκύρας (ἀνασκαφή Γ. Δοντᾶ) πηλίνην ἀκροκέραμον, πρόχειρον εἰκόνα τῆς ὁποίας βλ. εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦ Α' Πανελληνίου ἀρχαιολογικοῦ Συνεδρίου.

¹ BCH 79 (1955), σ. 262 εἰκ. 9 (α' ἡμίσεος τοῦ 6ου αἰ).

ζονται επίσης καὶ τῆς ρινὸς τὰ πτερύγια (τεμάχιον Β). Ἐκ τῶν σχετικῶς πολὺ ὑψηλὰ τοποθετημένων ὧτων διατηρήθη μικρὸν μόνον λείψανον ἐπὶ τοῦ τεμαχίου Δ. Τούναντίον καλῶς διατηρήθη τὸ σχέδιον τῶν ἀμυγδαλοσχημῶν ἢ ρομβοσχημῶν ὀφθαλμῶν (τεμάχ. Α) μὲ τὰς ὀφρῦς των συνενουμένας δι' ἐλατριοειδοῦς καμπύλης ὑπεράνω τῆς κορυφῆς τῆς ρινός.

Τῆς κόμης διατηρήθη ἐπὶ τοῦ τεμαχίου Α μικρὸν μόνον τμήμα ἐκ

Εἰκ. 87. Ἀναπαράστασις τοῦ μετώπου τοῦ ἀκροκεράμου.

τοῦ μέσου τοῦ μετώπου, ἐμφανίζον αὐτὴν χωριζομένην κατὰ τὸν ἄξονα τῆς κεφαλῆς. Ἐκατέρωθεν τοῦ ἄξονος τούτου σχεδιάζονται γλῶσσαι περιέχουσαι ὁμόλογα ὀρθογώνια, ἐνθυμίζοντα τὴν ἐσχηματοποιημένην διακόσμησιν τῶν φύλλων δωρικοῦ κυματίου (εἰκ. 85, 86, 87). Εἰς πρωτοκορινθιακὰ ¹ καὶ τοῦ πρωίμου 6ου αἰῶνος ² ἀγγεῖα εἰκονίζονται γοργόνεια, ἡ κόμη τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται ἐκ σειρᾶς καλῶς σχεδιασμένων ἐλικοειδῶν βοστρύχων. Ἀργότερον εἰς μέσα κορινθιακὰ ³ καὶ εἰς μελανόμορφα ⁴ ἀγγεῖα ἀντὶ ἐλίκων ἡ κόμη παρουσιάζεται ὡς σειρὰ κυματοειδῶς διατεταγμένων

¹ H. PAVSE, *Necrocorinthia*, Oxford 1931, εἰκ. 23 B, C, D, E.

² Αὐτόθι εἰκ. 45B.

³ Αὐτόθι εἰκ. 27 A, B καὶ πίν. 24, 6, 32, 5.

⁴ Ἀγγεῖον Τόκρας (BOARDMAN-HAYES, *BSA Suppl.*, τ. 4, πίν. 80, εἰκ. 1081).

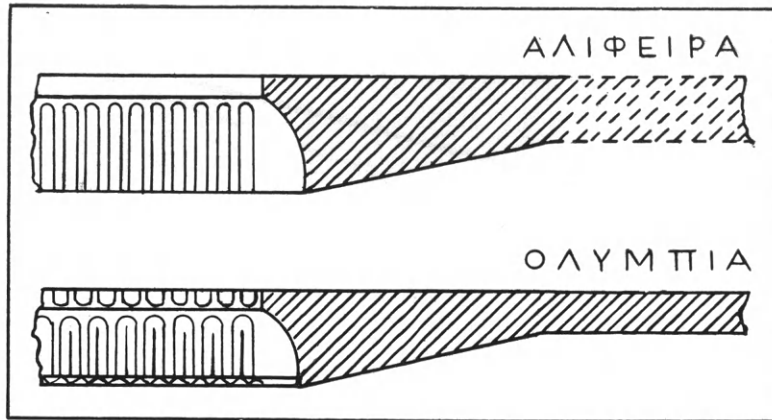
γλωσσῶν, αἵτινες διήκουσι μέχρι τῶν ὧτων. Ὡς ὅμοιαι περίπου γλῶσσαι, περιέχουσιν τὰ ὁμόλογα ὀρθογώνια, δύνανται νὰ θεωρηθῶσι καὶ αἱ τῶν γοργονείων τῆς Ἀλιφείρας. Δὲν γνωρίζομεν ὅμως ἂν ἡ τοιαύτη διαμόρφωσις τῆς κόμης ἐξετείνεται καὶ εἰς τὸ ἡμέτερον παράδειγμα μέχρι τῶν ὧτων, διότι οὐδὲν τεμάχιον διετηρήθη ἐκ τοῦ σημείου ἐκείνου τῆς κεφαλῆς. Ἄν κρίνωμεν ὅμως ἐκ τοῦ ὑπὸ στοιχείον Δ (εἰκ. 86) τεμαχίου, τὸ ὁποῖον κάτωθεν τοῦ ὧτος παρουσιάζει κατακόρυφον, κυλινδρικὸν περίπου, ἐξόγκωμα διήκον μέχρι τῆς βάσεως, δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ κόμη κατέληγεν ἐκατέρωθεν εἰς ὀρθίους πλεκτοὺς θυσάνους (κοτσίδες), ὁμοίους τῶν ὁποίων συναντιῶμεν εἰς τὸ μέγα χαλκοῦν γοργόνειον τῆς ἀκροπόλεως τῆς Σπάρτης, τὸ ὁποῖον ἐδημοσίευσεν ὁ WOODWARD¹. Πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο γοργόνειον παρουσιάζει τὸ τῆς Ἀλιφείρας καὶ ἄλλας ὁμοιότητας, ὡς π.χ. τὸν πληθωρισμὸν τῶν παρειῶν, τὴν ὑψηλὰ ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοποθέτησιν τῶν ὧτων, τὸ σχέδιον τῶν ὀφθαλμῶν κλπ. Ὁ WOODWARD χρονολογεῖ τὸ γοργόνειον τῆς Σπάρτης² μεταξὺ τοῦ 530 καὶ τοῦ 520. Τόσον λόγῳ τῆς τεχνοτροπίας του ὅσον καὶ λόγῳ τῆς διαμορφώσεως τῆς κόμης καὶ τῶν ἄλλων χαρακτηριστικῶν του τὸ γοργόνειον τῆς Ἀλιφείρας — καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ σύμπας ὁ ἀρχαιότερος ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς — πρέπει νὰ ἀνήκῃ εἰς κάπως ἀρχαιοτέρους χρόνους, πιθανῶς δὲ εἰς τοὺς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 550 καὶ 540 π.Χ.

Ἐν συναφείᾳ πρὸς τοὺς ἐξετασθέντας ἡγεμόνας καλυπτῆρας κεράμους ἀναφέρω ὡς τελευταῖα ἐξ ὁποῦ πηλοῦ εὐρήματα, δύο ὁμοίας μορφῆς, ἀρχιτεκτονικὰ προφανῶς, τεμάχια. Ἐκ τούτων τὸ μεγαλύτερον σώζεται εἰς μῆκος 0.20, τὸ δὲ μικρότερον εἰς 0.105. Ἀμφότερα παρουσιάζουν ἐμπρὸς κοῖλον κυμάτιον (τὸ λεγόμενον αἰγυπτιάζον) κοσμούμενον διὰ σειρᾶς ἀναγλύφων ἡμικυλινδρικῶν αὐλῶν (εἰκ. 57 ἀρ. 10 καὶ 88). Τὸ ὕψος τοῦ κυματίου ἐμπρὸς μὲν εἶναι 0.084 μ. μειοῦται ὅμως αἰσθητῶς πρὸς τὰ ὀπίσω, οὕτως ὥστε εἰς βάθος 0.205 ν' ἀποβαίνει μόνον 0.05, παρουσιάζον ἐκεῖ θραυστικὴν ἐπιφάνειαν. Ἐχὼ τὴν γνώμην α) ὅτι ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ κυματίου ἐσυνεχίζετο ἀκόμη ἐπὶ ἱκανὸν διάστημα μετὰ τὸ πάχος τῶν 0.05, ἐθραύσθη δ' ἀκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον ὅπου τὸ πάχος των ἐμειώθη καὶ β) ὅτι τὰ τεμάχια ἀνῆκον εἴτε εἰς ἀκρογείσιον (στέψιν γείσου) τοῦ ἀρχαῖκου ναοῦ εἴτε εἰς ἡγεμόνας στρωτῆρας κεράμους αὐτοῦ, ἐφ' οὗ ἔβαινον αἱ ἐξετασθεῖσαι μετὰ γοργονείου ἀκροκέραμοι.

¹ BSA 26 (1923-25), 21.

² *E. ἀ. σ. 268.

Ὅμοιās ἀκριβῶς τομῆς καὶ διαστάσεων κέραμοι εὐρέθησαν καὶ ἐν

Εἰκ. 88. Πήλινον ἀκρογείσιον ἢ ἄκρα κέραμος ἐκ τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ τῆς Ἀλιφείρας καὶ ἐκ ναοῦ τῆς Ὀλυμπίας.

Ὀλυμπίᾳ (βλ. εἰκόνα των παρὰ J. DURM, Die Baukunst der Griechen³ σ. 199 εἰκ. 173 κάτω ἀριστερᾷ καὶ ἡμετέραν εἰκόνα 88, κάτω).

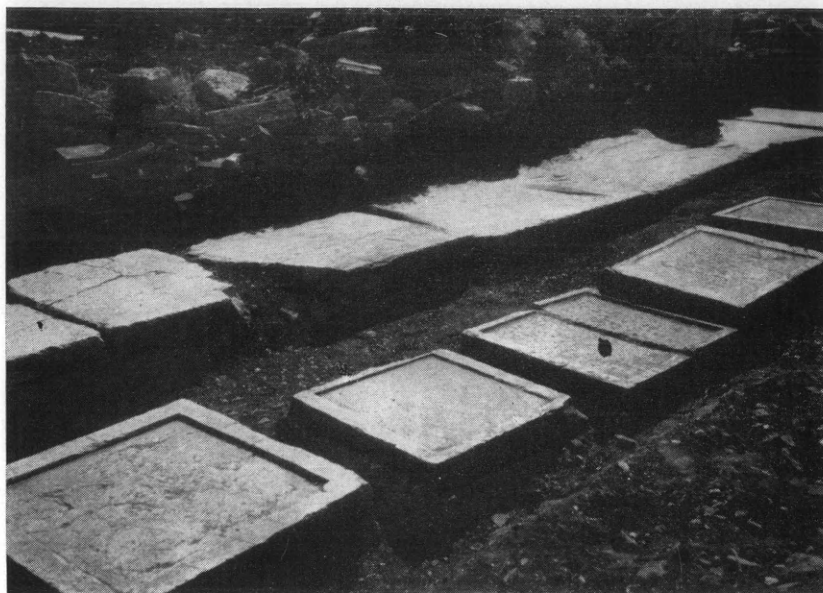
ΒΑΘΡΑ ΑΝΑΘΗΜΑΤΩΝ

Ὀλίγον πρὸ τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμίσεος τῆς εὐθυνητηρίας τῆς στενῆς πλευρᾶς τῆς προσόψεως τοῦ ναοῦ ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψεν ἕξ κατὰ σειρὰν βάθρα ἀναθημάτων (πίν. 3 καὶ εἰκ. 28 καὶ 89), ἅτινα εὐρέθησαν εἰς τὰς ἀρχικάς των θέσεις ἐπειδὴ εἶχον κατακαλυφθῆ ὑπὸ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ κατὰ τὸν πρόναον τοῦ ναοῦ ἀνεγερθέντος χριστιανικοῦ ναυδρίου (βλ. εἰκ. 8).

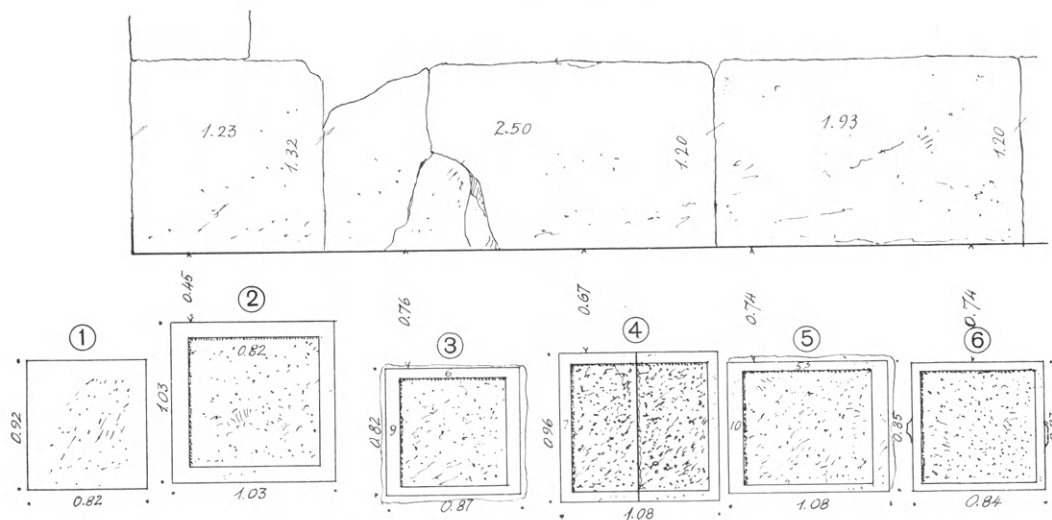
Τὰ βάθρα εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ τοῦ ἐγγωρίου φαιοκυάνου λίθου, ἔχουσι δὲ σχῆμα ἀπλοῦ—ἥτοι ἄνευ οὐδενὸς προσθέτου κυματίου—ὀρθογωνίου παραλληλεπιπέδου. Καὶ αἱ μὲν ὀριζόντιαι αὐτῶν διαστάσεις κυμαίνονται μεταξὺ 0.82×0.87 μ. καὶ 0.96×1.08 μ. αἱ δὲ κατακόρυφοι, ἥτοι τὸ ὕψος, μεταξὺ 0.29 καὶ 0.34 μ. Ἡ προσθία πλευρὰ τῶν βάθρων εἶναι τοποθετημένη ἐπὶ εὐθείας παραλλήλου πρὸς τὴν εὐθυνητηρίαν, ἀπεχούσης ἀπ' αὐτῆς 1.65 μ. κατὰ μέσον ὄρον, τῆς δὲ ὀπισθίας, ἐπειδὴ αἱ διαστάσεις τῶν βάθρων εἶναι διάφοροι, ἡ ἀπὸ τῆς εὐθυνητηρίας ἀπόστασις κυμαίνεται μεταξὺ 0.45 μ. (2ον ἀπ' Ἀνατολῶν βάθρον) καὶ 0.76 (τρίτον ἀπ' Ἀνατολῶν). Ἐκ τῶν βάθρων ἄλλα μὲν στηρίζονται ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου, εἰς ἄλλα δὲ (τρίτον καὶ πέμπτον) παρεμβάλλεται ἰδιαίτερον, ἐλαφρῶς ἐξέχον τοῦ ἄνω, ὑπόβαθρον. Τέλος τινῶν ἐκ τῶν βάθρων αἱ

πλάγιοι κατακόρυφοι πλευραὶ ἐμφανίζουσιν ἐξέχοντας τετραγώνους περι-
που, τεκτονικοὺς ἀγκῶνας (εἰκ. 90, ἀρ. 6).

Πλὴν τῶν πρὸ τοῦ ναοῦ κατὰ χώραν ἀποκαλυφθέντων βάθρων εὐρέ-

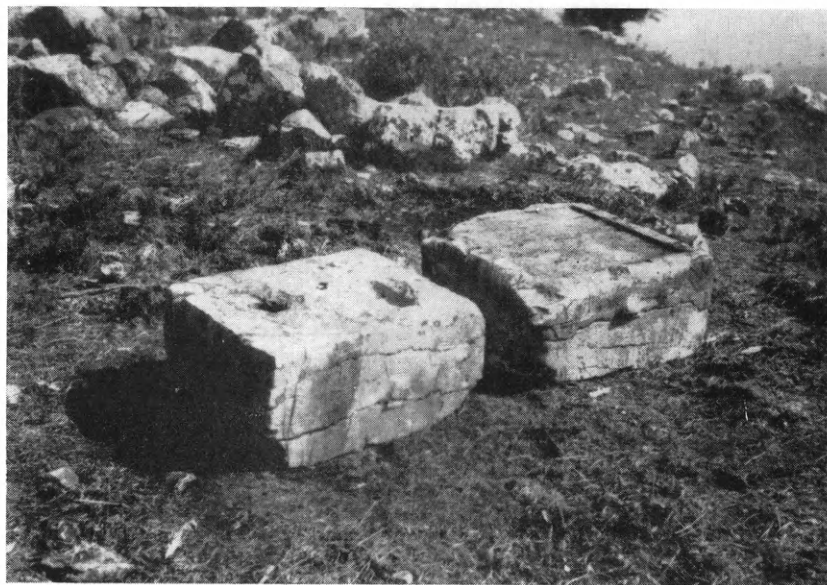
Εἰκ. 89. ᾠποψὶς τῶν πρὸ τοῦ ναοῦ βάθρων ἀναθημάτων.

Εἰκ. 90. Κάτοψις τῶν κατὰ χώραν εὐθὺς πρὸ τοῦ ναοῦ ἀποκαλυφθέντων
βάθρων ἀναθημάτων (ἀρ. 1-6).

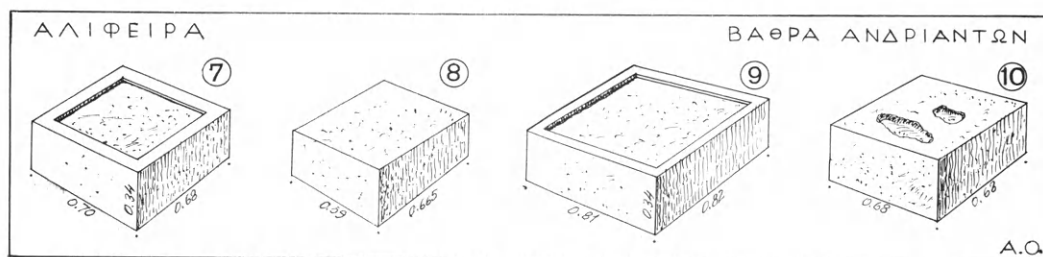
θησαν ἐσκορπισμένα πρὸ τοῦ ναοῦ καὶ εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ βαθμιδωτοῦ
ἀναλήμματος, πέντε ἀκόμη λίθινα, ὁμοίου σχήματος καὶ παραπλησίων

διαστάσεων βάθρα ανδριάντων (εἰκ. 91, 92), τῶν ὁποίων ὁμως δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ὁρισθῇ ἡ ἀρχαία θέσις, ἥτις ὁμως πάντως θὰ πρέπει νὰ εὐρίσκετο εἰς τὴν ἀμέσως πρὸ τοῦ ναοῦ πλατεῖαν ἢ αὐλήν.

Εἰκ. 91. Δύο τῶν διεσκορπισμένων βάθρων.

Ἐξαιρέσει τοῦ πρώτου ἐξ Ἀνατολῶν τῶν κατὰ χώραν εὐρισκομένων βάθρων, ὅπερ ἔχει τελείως λείαν τὴν ἄνω αὐτοῦ ὀριζοντίαν ἐπιφάνειαν (εἰκ. 90), καὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 8 (εἰκ. 92) ἐκ τῶν διεσκορπισμένων, πάντα τὰ

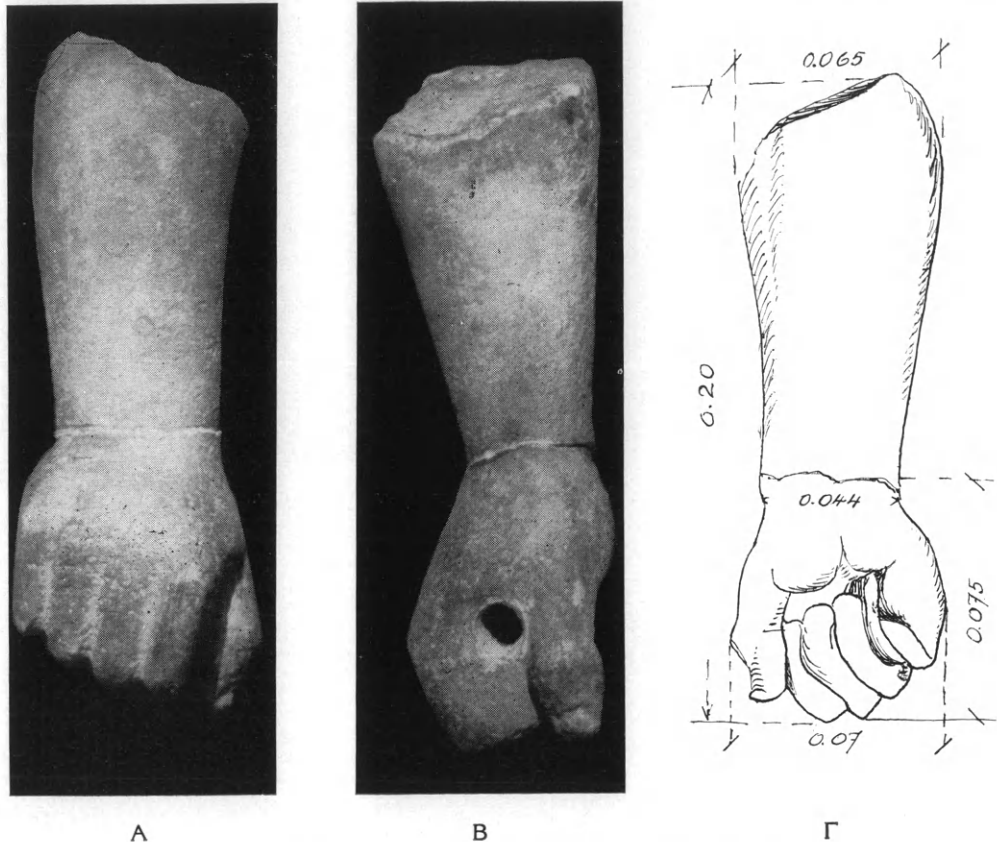

Εἰκ. 92. Βάθρα ἀναθημάτων μὴ εὐρεθέντα εἰς τὴν ἀρχαίαν θέσιν των (ὑπ' ἀριθμ. 7-10).

λοιπά, ὡς καὶ τινὰ τῶν διεσκορπισμένων (εἰκ. 92, ἀρ. 7, 9), ἐμφανίζουν κατὰ τὴν ἄνω αὐτῶν ὀριζοντίαν ἐπιφάνειαν, ἐλαφρὰν (0.025) τετράγωνον βάθυνσιν, πέριξ τῆς ὁποίας σχηματίζεται πλαίσιον, πλάτους κυμαινομένου μεταξὺ 0.05 καὶ 0.105 μ. Ὡς δ' ἐξ ἄλλων παραδειγμάτων γνωρίζομεν, τοιαῦται βαθύνσεις ἐχρησίμευον πρὸς καλυτέραν ἐπὶ τοῦ

βάθρου έναρμολογήν καὶ ἀκινοτοποίησιν εἴτε ἀνωτέρας τινὸς βαθμίδος ἰδίᾳ ὅμως τῆς πλίνθου μαρμαρίνων ἀνδριάντων ἢ καὶ ἐπιγραφῶν, ἐνῶ, ἀντιθέτως, οἱ χαλκοὶ ἀνδριάντες ἐστερεοῦντο ἀπ' εὐθείας διὰ λαξευμάτων τῶν πελμάτων ἐπὶ βάθρου, ὡς συμβαίνει καὶ ἐνταῦθα ἐπὶ ἐνὸς μόνον τῶν ἡμετέρων βάθρων (εἰκ. 91 ἀριστερᾷ καὶ 92, ἀρ. 10).

Ἐκ τῶν μαρμαρίνων ἀνδριάντων τοὺς ὁποίους ἔφερον τὰ βάθρα

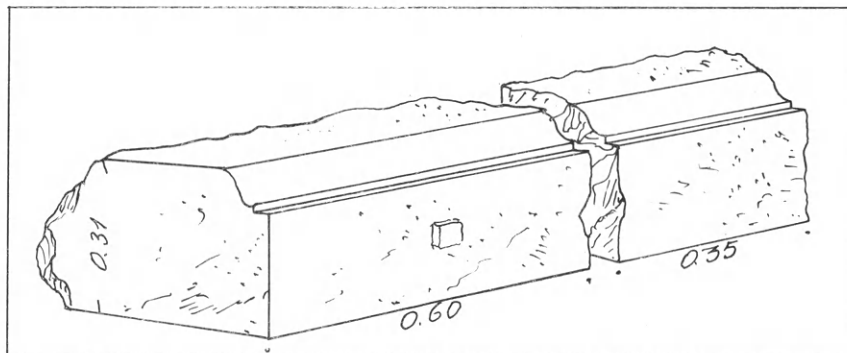
Εἰκ. 93. Τρεῖς ἀπόψεις τῆς μαρμαρίνης χειρὸς ἀναθήματος.

οὐδὲν ἄλλο τεμάχιον εὐρέθη, πλὴν μόνον τοῦ πήχεως καὶ τῆς ἄκρας δεξιᾶς χειρὸς ἀνδρικής μορφῆς (εἰκ. 93). Τὸ ἐκ χονδροκόκκου, νησιωτικοῦ μαρμάρου γλυπτὸν τοῦτο θραυσθὲν εἰς δύο κατὰ τὸν καρπὸν τῆς χειρὸς συνεκολλήθη. Τὸ ὀλικὸν σωζόμενον μῆκος του εἶναι 0.20 μ. τὸ δὲ πᾶχος τοῦ πήχεως κατὰ τὸ θραῦσμα 0.065. Τῆς κλειστῆς ἄκρας χειρὸς τὸ μὲν μῆκος εἶναι 0.075, τὸ δὲ πλάτος 0.07 μ. Πρόκειται ἐπομένως περὶ ἀγάλματος μικροτέρου τοῦ φυσικοῦ, ἴσως παιδός. Ὡς δὲ συνάγεται ἐκ τῆς διαμπεροῦς διὰ μέσου τῶν δακτύλων καὶ διὰ τοῦ τρυπάνου ἐπιμελῶς ἀνοιχθείσης ὀπῆς

(εἰκ. 93, Β), διαμέτρου 0.014 μ., οἱ στερεῶς συνεσφιγμένοι δάκτυλοι τῆς ἄκρας χειρὸς συνεκράτουν κυλινδρικόν τι, σιδηροῦν βεβαίως, ἀντικείμενον, ἴσως τόξον.

Ἡ ἐργασία τοῦ γλυπτοῦ εἶναι ἀρίστη, ἡ δὲ ἀπόδοσις τῶν κεκαμμένων δακτύλων τῆς χειρὸς ἀρτία. Δὲν παρελείφθη ἀκόμη νὰ δηλωθῇ καὶ ἡ ἐκ τῆς καταβαλλομένης πρὸς συγκράτησιν τοῦ σιδηροῦ ἀντικειμένου προσπαθείας ἔντασις τοῦ κατὰ μῆκος τοῦ πήχεως νεύρου.

Γενικῶς ἡ ἐργασία τοῦ γλυπτοῦ δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν τῶν

Εἰκ. 94. Τεμάχια βάθρου ἀγάλματος ἢ καὶ τοῦ βωμοῦ.

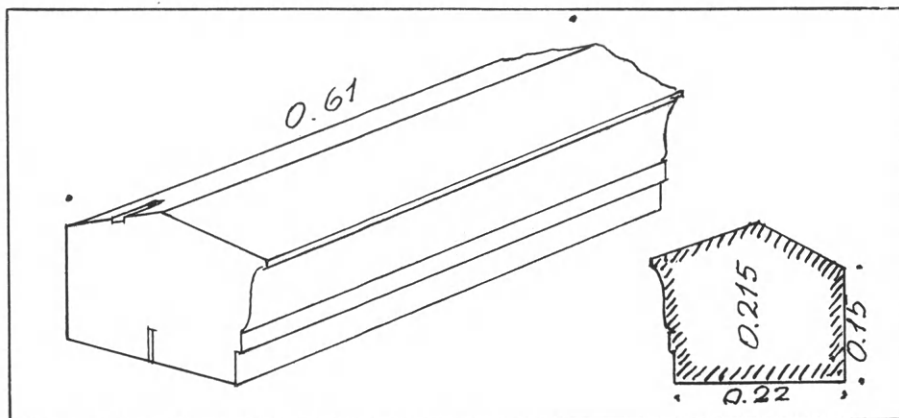
γλυπτῶν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαιίας καὶ νὰ τοποθετηθῇ ἡ ἐκτέλεσις του εἰς τοὺς μεταξὺ τοῦ 500 καὶ τοῦ 490 π.Χ. χρόνους.

Πλὴν τῶν ἀπλῶν ὀρθογωνίων παραλληλεπιπέδων βάθρων, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ εἶναι καὶ τὰ ἀρχαιότερα, εὗρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν—οὐχὶ ὁμως κατὰ χώραν — καὶ δύο ἄλλα λίθινα τεμάχια (εἰκ. 94) ἀνήκοντα εἰς τὴν κρηπίδα μεγαλυτέρου τινὸς βάθρου. Τὰ τεμάχια ταῦτα, ὕψους 0.31 μ. ἄλλ' ἀγνώστου, λόγῳ τῆς θραύσεως αὐτῶν, πλάτους, σώζονται τὸ μὲν εἰς μῆκος 0.60, τὸ δὲ εἰς μῆκος 0.35 μ. καὶ ἀποτελοῦνται ἐξ ὑψηλῆς (0.23) ὀρθογωνίου βάσεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας βαίνει καλῶς εἰργασμένον, ἀνεστραμμένον κοιλόκυρτον κυμάτιον (cyma reversa), ὕψους 0.08¹. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς κατακορύφου ἐπιφανείας τοῦ μεγαλυτέρου τεμαχίου ὑπάρχει τετράγωνος τεκτονικὸς ἀγκῶν ἑξοχῆς 0.03 μ. (εἰκ. 94).

Ὡς τὸ ἀνεστραμμένον κυμάτιον ὑποδηλοῖ, τὰ δύο ἐξετασθέντα τεμάχια πρέπει νὰ ἔφερον ὑπεράνω αὐτῶν ὀρθοστάτας ἀποτελοῦντας τὸν κορμὸν τοῦ βάθρου καὶ στεφομένους εἴτε ὑπὸ συμφυοῦς εἴτε ὑπὸ αὐτοτε-

¹ Ὁμοῖον ἀλλὰ περισσότερον ὀρθιον κυμάτιον φέρει καὶ ἡ βάσις τῆς τριγωνικῆς στήλης τῆς Ὀλυμπίας, ἣτις ἐβάσταζε τὴν Νίκην τοῦ Παιωνίου (Olympia, die Ergebnisse κλπ. Tafelband II πίν. 93). Πρβ. καὶ ΑΕ 1961, σ. 174, εἰκ. 23.

λοῦς κυματιοφόρου γείσου. Εὐρέθη μάλιστα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν μία τοιαύτη λιθίνη αὐτοτελὴς κυματιοφόρος στέψις (εἰκ. 57, ἀριθμ. 9), ἥτις ὅμως ἀνήκει εἰς ἄλλο βάθρον. Ἀποτελεῖται δ' ἡ συνολικοῦ ὕψους 0.22 στέψις αὕτη ἐξ ἐλαφρῶς (0.038) ἐξεχούσης ὀρθογωνίου πλακός, ὕψους 0.09, φερομένης ἐπὶ ἰωνικοῦ κυματίου, ὕψους 0.045, μεθ' ὃ ἀκολουθεῖ, μέσῳ ἐλαφρᾷ ἐσοχῇς (ἀποφυγῇς), τμῆμα ἐπιπέδου κατακορύφου κορμοῦ τοῦ βάθρου, ὕψους 0.085 μ. Λόγω τῆς ἐπιμελοῦς ἐργασίας των τὰ ἐξετασθέντα τεμάχια δύνανται νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τὰ τέλη τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Δὲν

Εἰκ. 95. Τεμάχιον ἐκ τῆς στέψεως τειχίου ἢ θωρακίου.

εἶναι μάλιστα ἀπίθανον νὰ ἀνήκουν καὶ εἰς τὸν κατωτέρω ἐξεταζόμενον βωμόν.

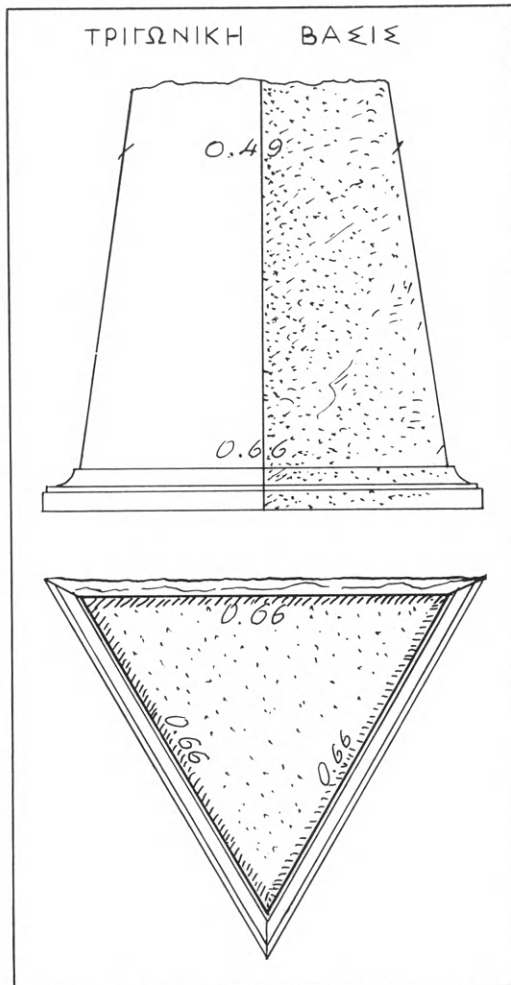
Ἀναφέρομεν ἐν τέλει καὶ ἐξ τεμάχια ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἐκ λίθου λευκοῦ, σωζομένου μήκους 0.24, 0.265, 0.45, 0.47, 0.58 καὶ 0.61 (εἰκ. 95) ἥτοι ἐν συνόλῳ μήκους 2.615. Τὰ τεμάχια ταῦτα ἀνήκουσι προφανῶς εἰς στέψιν ἰσχυροῦ τινος καὶ χαμηλοῦ τοίχου ἢ θωρακίου, ὡς ὑποδηλοῖ ἡ δικλινῆς διαμόρφωσις τῆς ἄνω αὐτῶν ἐπιφανείας, γενομένη βεβαίως χάριν ἀπορροῆς τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Ἐκ τῶν δύο κατακορύφων παρειῶν των ἡ μὲν μία φέρει πολὺ ὀρθιον κοιλόκυρτον κυμάτιον (cyma recta) ὕψους 0.084 καὶ ὑπ' αὐτὸ δύο ἐπιπέδους ταινίας, ὧν ἡ ἄνω ὕψους 0.024 ἐξέχει τῆς κάτω κατὰ 0.01. Ἡ ἄλλη πλευρά του εἶναι τελείως ἐπίπεδος (εἰκ. 95).

Τὰ τεμάχια στέψεως ταῦτα συνδέοντο πρὸς ἄλληλα διὰ πειομόρφων συνδέσμων τεθειμένων ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τῆς ἐτέρας τῶν κεκλιμένων πλευρῶν (εἰκ. 95), ἐστερεοῦντο δ' ἐπὶ τοῦ ὑποκάτω αὐτῶν τειχίου ἢ θωρακίου διὰ γόμφων, ὁ τύπος τοῦ ἐνὸς τῶν ὁποίων διετηρήθη εἰς τὸ μέσον τῆς κάτω ἐπιφανείας τοῦ ἀρμοῦ ὥσεως ἐνὸς τῶν τεμαχίων (εἰκ. 95).

Ἐπειδὴ τὰ περισσότερα ἐκ τῶν περιγραφέντων τεμαχίων εὐρέθησαν εἰς τὸν μεταξὺ τοῦ βαθμιδωτοῦ ἀναλήμματος καὶ τοῦ βωμοῦ χώρον, δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ προέρχωνται ἐκ θωρακίου τοποθετηθέντος εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου καὶ ἔναντι τοῦ βωμοῦ κατὰ τὸν 4ον ἢ τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα, ὡς ὑποδηλοῖ τὸ πειόμορφον σχῆμα τοῦ συνδέσμου των (εἰκ. 95).

Τὸν κατάλογον τῶν βάθρων θὰ κλείσωμεν μὲ ἓν βάθρον μορφῆς ἰσοπλεύρου τριγωνικοῦ πρίσματος (εἰκ. 57 καὶ 96), οἷα συνηθίζοντο νὰ χρησιμοποιοῦνται κυρίως διὰ τὰ Ἑκάτεια¹. Κατεσκευασμένον ἐκ φαιοκυάνου τιτανολίθου σώζεται τὸ βάθρον τοῦτο μέχρις ὕψους 0.78, δὲν θὰ ἦτο ὁμως ἀρχικῶς καὶ πολὺ ὑψηλότερον. Τὸ ἰσχυρὸς πρὸς τὰ ἄνω μειούμενον σῶμα τοῦ πρίσματος ἔχει ἐν ὀριζοντίᾳ τομῇ τὸ σχῆμα ἰσοπλεύρου τριγώνου, πλευρᾶς κάτω μὲν 0.66 ἄνω δὲ 0.49, βαίνει δ' ἐπὶ βάσεως ἀποτελουμένης ἐκ χαμηλῆς (0.035) πλίνθου καὶ ἐνὸς ἐπ' αὐτῆς ἐπιμελῶς λαξευμένου ἀντεστραμμένου κοίλου κυματίου (cavetto) — τοῦ λεγομένου αἰγυπτιάζοντος. Ἡ βάση ὁμως αὕτη εἶναι καλῶς λαξευμένη μόνον κατὰ

τὰς δύο πλευρὰς τοῦ πρίσματος, ἀδρομερέστερον δὲ κατὰ τὴν τρίτην, τοῦθ' ὅπερ δηλοῖ, ὅτι τὸ βάθρον ἦτο ἀρχικῶς τοποθετημένον πρὸ τινος τοίχου μὲ τὴν κορυφὴν τοῦ τριγώνου πρὸς τὰ ἔξω. Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶναι ὅτι αἱ πλευραὶ τοῦ πρίσματος συναντῶνται κατ' ὀξείας γωνίας, ἐν ᾗ

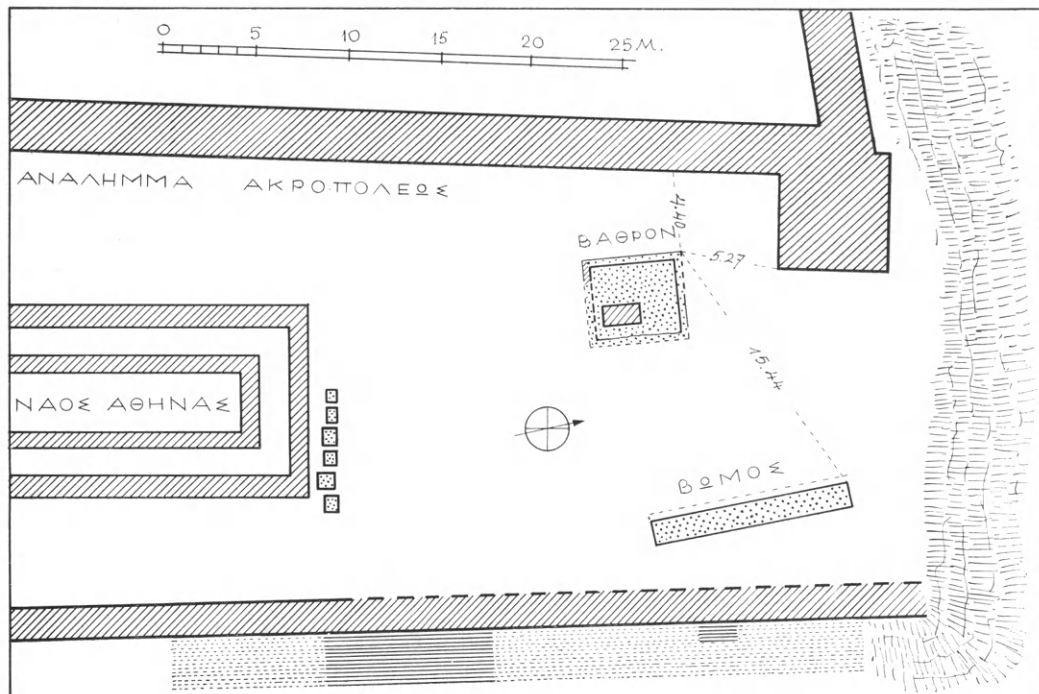
Εἰκ. 96. Λίθινον τριγωνικὸν βάθρον ἀναθήματος.

¹ Περὶ τῶν τριπλεύρων ἐν γένει ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ μνημείων βλέπε τὴν πρόσφατον μελέτην τοῦ Ε. ΣΤΙΚΑ ἐν ΑΕ 1961, σ. 159-179.

συνήθως εἰς τὰ τριγωνικὰ βάθρα¹ ἢ ἀκμὴ σχηματίζεται ὡς στενὴ ταινία, ἐπειδὴ εἶναι δύσκολος ἡ ἐκτέλεσις ἀπολύτου ὀξείας ἀκμῆς ἄνευ κινδύνου θραύσεως τοῦ κατεργαζομένου λίθου.

Ο ΒΩΜΟΣ

Ὁ στενομήκης ἀρχαιότερος ναὸς θὰ εἶχε βεβαίως ὀλίγον πρὸ τῆς στενῆς πλευρᾶς τῆς προσόψεως αὐτοῦ τὸν ἀπαραίτητον βωμὸν τῶν θυσιῶν. Οὗτος, ἐντούτοις, ἀναζητηθεὶς εἰς τὸν ὀλίγον πρὸ τῶν βάθρων τῶν ἀναθημάτων χώρον δὲν ἀνευρέθη, ἴσως ἐπειδὴ θὰ ἦτο κατεσκευα-

Εἰκ. 97. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς αὐλῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ κτισμάτων.

σμένος ἐξ εὐτελοῦς τινος ὕλικου — ξύλου ἢ πλίνθων ὠμῶν ἢ καὶ ἀπλῶς χώματος ἢ τέφρας — τὸ ὁποῖον δὲν κατέστη δυνατόν νὰ διατηρηθῇ μέχρι σήμερον. Λεπτομερεστέρα ὁπωσδήποτε ἐξέτασις τοῦ εἰρημένου χώρου δὲν εἶναι ἀπίθανον ν' ἀποκαλύψῃ τὰ ἴχνη τῆς ποτὲ ὑπάρξεως τοῦ κυριωτάτου αὐτοῦ καὶ ἀμετακινήτου συνήθως τύπου λατρείας.

Ἄν ὅμως ὁ ἀρχαιότερος, μικρὸς πιθανῶς, βωμὸς δὲν διεσώθη, εὐρέ-

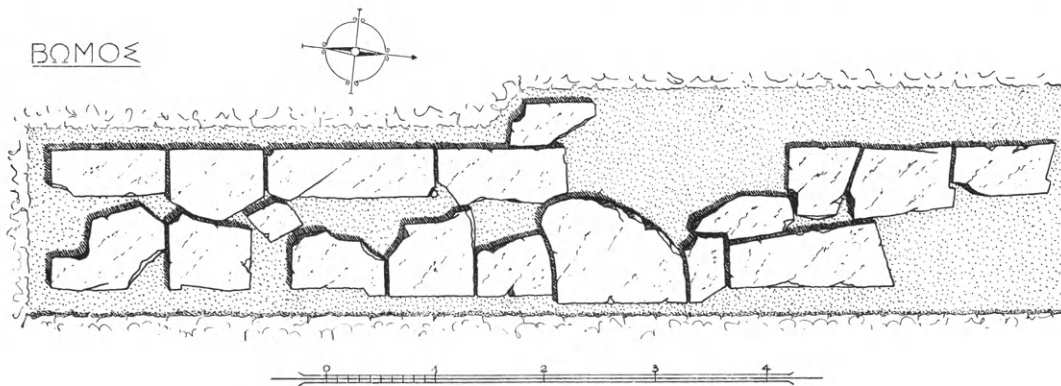
¹ Βλέπε τὰ σχετικὰ παραδείγματα παρὰ Ε. ΣΤΙΚΑ, ΑΕ 1961, εἰκ. 10, 13, 24, 31, 32.

θησαν εὐτυχῶς κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τὰ ἐδάφη κατασκευῆς ἄλλου, μεγάλου καὶ μεταγενεστέρου (εἰκ. 97). Κεῖνται δὲ ταῦτα εἰς ἀπόστασιν 19 μέτρων

Εἰκ. 98. ᾠποψὶς τῶν θεμελίων τοῦ βωμοῦ ἀπὸ Δυσμῶν.

πρὸς Βορρᾶν τῆς εὐθυντηρίας τοῦ περιπτέρου ναοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 5.00 περίπου μ. ἀπὸ τοῦ παραλλήλως περίπου βαίνοντος χείλους τοῦ βα-

Εἰκ. 99. Κάτοψις τῶν ἐδαφῶν κατασκευῆς τοῦ βωμοῦ.

θμιδωτοῦ ἀναλήμματος, τμῆμα τοῦ ὁποίου καὶ διεσώθη ἀκριβῶς ἀντιστοιχῶς πρὸς τὸν βωμόν (βλ. εἰκ. 10 καὶ 97).

Τὰ εὐρεθέντα θεμέλια (εἰκ. 98 καὶ 99) παρουσιάζουν τὸ σχῆμα ἐπι-

μήκους ὀρθογωνίου, τοῦ ὁποίου τὸ μὲν πλάτος εἶναι 1.36, τὸ δὲ σωζόμενον μῆκος 10.88 μέτρα, καὶ ἡ διεύθυνσις ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν. Ἀποτελοῦνται δὲ τὰ θεμέλια ταῦτα ἐκ δύο κατὰ τὸ πλάτος σειρῶν εὐμεγέθων (1.00 - 1.50 μ.) φαιοκυάνων λίθων, οἵτινες ἔχουσι τὴν μὲν ἐξωτερικὴν των παρειὰν εὐθύγραμμον καὶ ὠρθογωνισμένην, τὴν δὲ ἐσωτερικὴν ἀκανόνιστον (εἰκ. 99). Ὡς δὲ οἱ λίθοι τῆς εὐθυντηρίας τοῦ περιπτέρου ναοῦ, οὕτω καὶ οἱ τοῦ βωμοῦ οὐδένα σιδηροῦν μεταξύ των σύνδεσμον παρουσιάζουν. Περὶ τὸ μέσον τῆς δυτικῆς μακρᾶς πλευρᾶς τοῦ ὀρθογωνίου διεσώθη λίθος, πλάτους 0.40 (εἰκ. 99), ὅστις δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν πρόθυριν τοῦ βωμοῦ, ἥτις βεβαίως εὐρίσκετο κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ βωμοῦ, ἐπειδὴ ἡ θύουσα ἰέρεια—ἐνταῦθα πιθανώτατα πλείονες ἰέρειαι— ὥφειλε νὰ βλέπῃ ἀπαραιτήτως πρὸς Ἀνατολάς. Ἐκ τῆς ἀνωδομῆς τοῦ βωμοῦ οὐδὲν δυστυχῶς μέλος περιεσώθη. Πιθανὸν μόνον εἶναι τὰ ἀνωτέρω (σ. 119) μνημονευθέντα τεμάχια βάσεως (εἰκ. 94), νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν βάσιν του.

Οὔτε τὸ ἐπίμηκες ὀρθογώνιον σχῆμα, οὔτε τὸ μέγεθος τοῦ βωμοῦ πρέπει νὰ ξενίσουν ἡμᾶς, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι τοιοῦτοι στενομήκεις ὀρθογώνιοι βωμοὶ ἦσαν συνήθεις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, τοῦ μήκους των φθάνοντος ἐνίοτε καὶ τὰ 200 μ., ὡς ἦτο π.χ. τὸ τοῦ ἐν Συρακούσαις¹ βωμοῦ Ἰέρωνος τοῦ II (3ου αἰ.). Πάντως τὸ μέγεθος τοῦ ἡμετέρου βωμοῦ μαρτυρεῖ περὶ τῆς μεγάλης σημασίας καὶ τοῦ πολυσυχνάστου τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀλιφείρας.

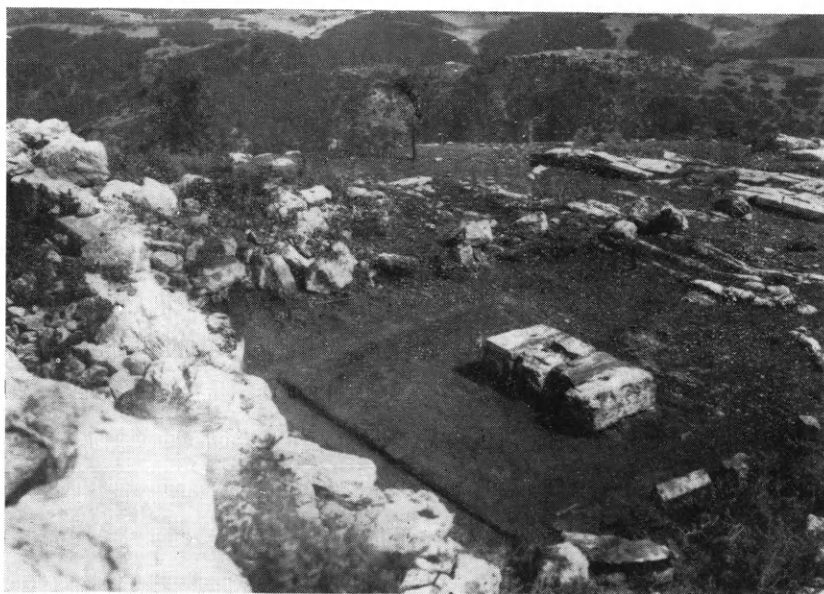
Ἡ εἰς σχετικῶς μεγάλην ἀπὸ τοῦ περιπτέρου ναοῦ ἀπόστασιν τοποθέτησις τοῦ βωμοῦ ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὴν ἀνάγκην ἀντιστοιχίας αὐτοῦ πρὸς τὸ νεώτερον, κολοσσιαῖον ὑπαίθριον ἄγαλμα τῆς θεᾶς, ὃπερ συνεπλήρωνε λατρευτικῶς τὸ ἐντὸς τοῦ στενοῦ ἀρχαϊκοῦ σηκοῦ παλαιὸν ξόανον αὐτῆς. Τὴν θέσιν τοῦ βάθρου τοῦ ὑπαιθρίου τούτου ἀγάλματος ἀπεκάλυψεν ἡ ἡμετέρα ἀνασκαφὴ 16 μ. περίπου βορείως τῆς εὐθυντηρίας τοῦ ναοῦ (εἰκ. 97) καὶ οὐχὶ μακρὰν τοῦ βορειοανατολικοῦ πύργου τῆς ἀκροπόλεως, τῆς ὁποίας τὸ πρὸς τὴν αὐλὴν τοῦ ναοῦ ἀνάλημμα θὰ ἐχρησίμευεν ἀφ' ἐνὸς μὲν ὡς βάθος (fondo) τοῦ ὑψηλοῦ ἀνδριάντος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἵνα προστατεύῃ αὐτὸν—ὡς καὶ ὅλον τὸν ναὸν—ἀπὸ τῶν ἰσχυρῶς πνεόντων δυτικῶν ἀνέμων τῆς περιοχῆς².

¹ ΔΙΟΔ. XVI 83. 2. J. DURM, Die Baukunst der Griechen³, 1910, σ. 440. C. YAVIS, Greek Altars, St. Louis 1949, 189 (μῆκος 194.95, πλάτος 15.85 μ.).

² Τοιαῦται προφυλάξεις ἀπὸ τῆς σφοδρᾶς πνοῆς τῶν ἀνέμων ἐλήφθησαν καὶ δι' ἄλλους ναοὺς τῆς Ἀρκαδίας, ὡς π.χ. διὰ τὸν ναὸν τῆς Δεσποίνης ἐν Λυκοσοῦρα, τὸν τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος ἐν Φιγαλεῖα κλπ. Πβλ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΝ, ΑΕ 1910, στ. 279.

ΤΟ ΒΑΘΡΟΝ ΚΑΙ Ο ΤΕΧΝΙΤΗΣ ΤΟΥ ΚΟΛΟΣΣΙΑΙΟΥ ΑΓΑΛΜΑΤΟΣ

Εἰς ἀπόστασιν 9 περίπου μέτρων δυτικῶς τοῦ βωμοῦ καὶ 4.40 ἀπὸ τοῦ ἀναλήμματος τῆς ἀκροπόλεως (βλ. εἰκ. 97), ἡ ἀνασκαφὴ ἔφερεν εἰς φῶς ὁμαλισμένην ὀριζοντίαν ἐπιφάνειαν τοῦ φυσικοῦ βράχου τῆς κλιτύος ἐκτάσεως 5.00×5.50 μέτρων (εἰκ. 100 καὶ 101). Τὴν ἐπιφάνειαν ταύτην περιβάλλει κατὰ τὰς τρεῖς αὐτῆς πλευρὰς (Βόρειον, Δυτικὴν καὶ Νοτίαν)

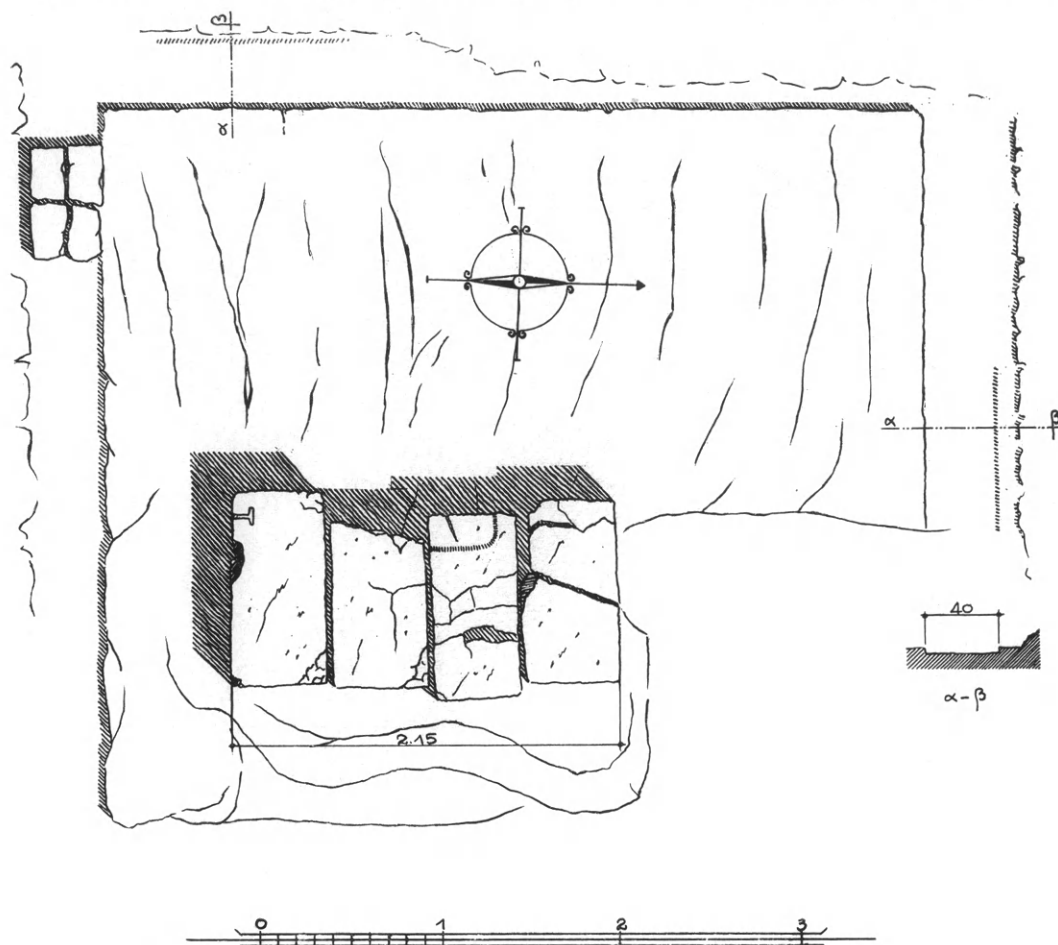
Εἰκ. 100. Ἀποψὺς ἀπὸ Δυσμῶν τοῦ χάριν τοῦ βάθρου τῆς Ἀθηνᾶς ὁμαλισθέντος βράχου.

κανονικόν, εὐθύγραμμον αὐλακοειδὲς λάξευμα πλάτους 0.40 ἕως 0.46 καὶ βάθους κυμαινομένου ἀπὸ 0.05 ἕως 0.12 μ. Τοιοῦτο λάξευμα θὰ ὑπῆρχε καὶ κατὰ τὴν τετάρτην, ἀνατολικήν, πλευρὰν τῆς ὁμαλισμένης ἐπιφανείας ἀλλὰ λόγῳ φθορᾶς τοῦ βράχου κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην (εἰκ. 101) διατηρεῖται σήμερον μόνον εἷς τινα σημεῖα τὸ ἐσωτερικὸν χεῖλος αὐτοῦ.

Ἡ ὑπὸ τῆς αὐλακος περικλειομένη ἐσωτερικὴ τετραγώνος ἐπιφάνεια τοῦ ὁμαλισμένου βράχου ἔχει διαστάσεις ἀπὸ μὲν Βορρᾶ πρὸς Νότον 4.54 ἀπὸ δὲ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς 4.00 μ. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ περιγραφεῖσα αὐλαξ ἐσχημάτιζε τὴν κοίτην διὰ τὸ θεμέλιον τοίχου τινός, οὔτινος μάλιστα καὶ διετηρήθη παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν καὶ μικρὸν τμήμα τοῦ θεμελίου (εἰκ. 101). Ὁ τοῖχος οὗτος περιέβαλλε κατασκεύασμα ἰδρυμένον ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς τετραγώνου ἐπιφανείας, ὅπερ, καὶ λόγῳ τῆς θέσεως αὐτοῦ καὶ λόγῳ τῶν μεγάλων του διαστάσεων, δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ

βάθρον τοῦ ὑπὸ τοῦ ΠΟΛΥΒΙΟΥ (IV 78. 2) καὶ τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ (VIII 26. 6) ἀναφερομένου κολοσσιαίου χαλκοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς.

Ἐκ τοῦ βάθρου λοιπὸν τούτου διετηρήθησαν τέσσαρες ἐκ σκληροῦ ἀσβεστολίθου καὶ καλῆς ἐργασίας, ὅμοιοι περίπου, λίθοι, σχήματος κανονι-

Εἰκ. 101. Κάτοψις τοῦ διὰ τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος ὁμαλισθέντος βράχου καὶ τινων λίθων τοῦ βάθρου.

κοῦ ὀρθογωνίου παραλληλεπιπέδου, κείμενοι ἐπὶ τῆς ὁμαλισμένης ἐπιφανείας ἀλλὰ μὴ εὕρισκόμενοι σήμερον εἰς τὰς ἀρχικάς των θέσεις (εἰκ. 100, 101, 102). Τὸ μῆκός των κυμαίνεται ἀπὸ 1.04 ἕως 1.13, τὸ πλάτος ἀπὸ 0.48 ἕως 0.54, τὸ δὲ ὕψος εἶναι ὅλων 0.46. Εἷς τῶν λίθων τούτων διασώζει ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτοῦ ἐπιφανείας καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ διὰ τὸν σύνδεσμον αὐτοῦ πρὸς τὸν γειτονικὸν λίθον τόρμου, σχήματος διπλοῦ ταῦ (εἰκ. 101, ἀριστερᾷ), τὸ σχῆμα τοῦ ὁποίου μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ κατασκευὴ τοῦ βάθρου δύναται νὰ τοποθετηθῇ καὶ εἰς τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα.

Εἰκ. 102. Τέσσαρες κανονικοὶ ὀρθογώνιοι λίθοι ἐκ τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος.

Πλὴν ὅμως τούτου διεσώθη ἐπὶ τῆς κατακορύφου ἐπιφανείας ἐνὸς τῶν
εἰρημένων λίθων καὶ τμῆμα ἐπιγραφῆς (εἰκ. 103) λεγούσης ἐπο]ΙΗΣΕ
..... ΔΙΟΣ

Εἰκ. 103. Δεξιᾶ : τμῆμα ἐπιγραφῆς ἐπὶ λίθου τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος.

Ὡς βλέπει τις ἐπὶ τῆς εἰκόνος 103, τὸ ἄκρον τμήμα τῶν δύο στίχων τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι χαραγμένον εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ λίθου καὶ παρὰ τὴν ἑτέραν τῶν κατακορύφων παρειῶν αὐτοῦ. Τὸ τέλος ἀμφοτέρων τῶν στίχων ἀπέχει τῆς δεξιᾶς κατακορύφου ἐπιφανείας τοῦ λίθου 0.28 μ., ἡ δὲ κάτω γραμμὴ τοῦ δευτέρου στίχου ἀπέχει τῆς κάτω ἐπιφανείας τοῦ λίθου 0.294 μ. Τὸ ὕψος τῶν γραμμῶν εἶναι 0.06 τὸ δὲ διάστιχον 0.022.

Πρόκειται λοιπὸν περὶ τοῦ τέλους τῆς ἀφιερωτικῆς ἐπιγραφῆς, ἣτις βεβαίως περιελάμβανε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ποιήσαντος τὸ ἄγαλμα τεχνίτου, ὅστις, ἀφ' οὗ τὸ ρῆμα ἐποίησε εἶναι εἰς ἐνικὸν γεγραμμένον, πρέπει νὰ ἦτο εἷς καὶ μόνος.

Τόσον αἱ διαστάσεις τοῦ ἀποκαλυφθέντος θεμελίου τοῦ πυρῆνος τοῦ βάρθρου (4.00×4.54) ὅσον καὶ τὸ μέγεθος καὶ ἡ ἐπιμελὴς ἐργασία τῶν ἀπαρτιζόντων ποτὲ αὐτὸ κανονικῶν λίθων ὑποδηλοῦσι σαφῶς, ὅτι θὰ ὑπεβάσταζεν ἄλλοτε κολοσσιαῖον ἀνδριάντα¹. Τοιοῦτος ὁμως ἀνδριὰς δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν ὑπὸ τοῦ ΠΟΛΥΒΙΟΥ (IV 78) ἀναφερόμενον χαλκοῦν τῆς Ἀθηνᾶς ἀνδριάντα, ὅστις ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ τῇ κορυφῇ τοῦ σύμπαντος λόφου (τῆς Ἀλιφείρας) καὶ τὸν ὁποῖον ὁ ΠΟΛΥΒΙΟΣ χαρακτηρίζει ὡς *κάλλει καὶ μεγέθει διαφέροντα*. Τὸν αὐτὸν ἀνδριάντα ἀναφέρει βραδύτερον καὶ ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ (VIII 26.5) ὡς *θέας ἄξιον μεγέθους ἔνεκα καὶ εἰς τὴν τέχνην*. Προσθέτει δ' ἀκόμη ὁ διεξοδικώτερον περὶ αὐτοῦ ὁμιλῶν ΠΟΛΥΒΙΟΣ καὶ ὅτι ἀμφισβητεῖται καὶ ὑπ' αὐτῶν ἔτι τῶν ἐγχωρίων ποία ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἀνδριάντος καὶ ποῖος ὁ χορηγὸς καὶ ὁ ἀναθέσας αὐτόν², ἐπιλέγων ὅτι ὑπὸ πάντων συμφωνεῖται, ὅτι τὸ ἀποτελεσθὲν ἔργον ὑπῆρξεν ἐν τῶν μεγαλομερεστάτων καὶ τεχνικωτάτων.

Ὡς ἐκτελεστὰς τοῦ ἀνδριάντος ὁ μὲν ΠΟΛΥΒΙΟΣ (ἔ. ἀ.) ἀναφέρει δύο : τὸν Ἑκατόδωρον καὶ τὸν Σώστρατον, ὁ δὲ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ (ἔ. ἀ.) μόνον ἓνα, τὸν Ὑπατόδωρον³. Ἐπειδὴ ὁμως γλύπτῃς Ἑκατόδωρος εἶναι ἀνύπαρκτος,

¹ Τῆς ὑπαιθρίου κολοσσιαίας χαλκῆς Προμάχου Ἀθηνᾶς τῆς Ἀκροπόλεως, ἔργου τοῦ Φειδίου τῶν πρὸ τοῦ 450 χρόνων, τὸ μὲν βάρθρον ἔχει διαστάσεις 5.50 × 5.50 (JAHN-MICHAELIS, *Arch. Ath. napum*, πίν. XXXVIII, 1) ἢ 5.58 × 5.58 (DINSMOOR, *AJA* 25, 1921, σ. 128) τοῦ δὲ ἀγάλματος τὸ ὕψος ἦτο 16 1/2 πήχεων ἦτοι 7,5 μέτρων (*Eranos Vindobonensis* 4). Τῆς ἐντὸς τοῦ σηκοῦ τοῦ Παρθενῶνος κολοσσιαίας χρυσελεφαντίνης Ἀθηνᾶς ἡ μὲν βάσις ἔχει διαστάσεις 4 × 8 μ. τὸ δὲ ὕψος ὑπολογίζεται εἰς 12.75 μ. (DINSMOOR ἔ.ἀ.). Ἡ βάσις τοῦ 18 πήχεις ὑψηλοῦ Διὸς τῶν Ἡλείων ἐν Ὀλυμπίᾳ (*Inscr. von Olympia* 260, ΠΑΥΣΑΝ. V 24), εἶχε πλάτος πιθανῶς 3.55 μ.

² Ἡ ὑπόθεσις τοῦ ULRICH'S (*Fleckeisens Jahrb.* 69, 1854, σ. 380), καθ' ἣν τὸ ἄγαλμα ἀνετέθη ὑπὸ Ἀρκάδων πειρατῶν, οἵτινες ἐστράτευσαν μετὰ τοῦ Ἀγιδος κατὰ τῆς Ἡλίδος (ΞΕΝΟΦ. Ἑλλην. III 2.26), δὲν στηρίζεται ἐπαρκῶς (πρβ. ROBERT, *Hermes* 25 (1890), 420, σημ. 1).

³ Ὁ G. LIPPOLD (*RE* IX, 1916, στ. 250) ἵνα συμβιβάσῃ τὰ πράγματα δέχεται, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Σωστράτου ἐξέπεσεν ἴσως ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ.

ἐγένετο ὑπὸ πάντων δεκτόν¹, ὅτι τὸ παρὰ ΠΟΛΥΒΙΩ ὄνομα Ἑκατόδωρος ἐγράφη εἰς τὰ χειρόγραφα ἐκ παραδρομῆς ἀντὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ ἀναφερομένου, γνωστοῦ καὶ ἄλλοθεν, γλύπτου Ὑπατοδώρου. Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸν φερόμενον ὡς συνεργάτην τοῦ Ὑπατοδώρου Σώστρατον φαίνεται ὅτι ἠπατήθη ὁ μεγαλοπολίτης ἱστορικός, ἀφ' οὗ ἢ ἐπὶ λίθου τοῦ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως βάθρου ἐν μέρει σωζομένη ἐπιγραφή (εἰκ. 103), ἢ ἀναφέρουσα βεβαίως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ τεχνίτου, χρησιμοποιοῖ τὸ ρῆμα ἐποίησε εἰς ἐνικὸν ἀριθμὸν καὶ ἔρχεται οὕτω νὰ δικαιώσῃ τὸν ΠΑΥΣΑΝΙΑΝ, καθ' ὃν μόνος ὁ Ὑπατόδωρος ἐξετέλεσε τὸ ἔργον. Τούτου τεθέντος ὅλη ἡ περὶ Σωστράτου γενομένη συζήτησις² καὶ φιλολογία ἀχρηστεύεται.

Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς χρόνους κατασκευῆς τοῦ ἀγάλματος θὰ βοηθήσει ἡμᾶς ἡ λεπτομερεστέρα ἐξέτασις τῶν περὶ τοῦ Ὑπατοδώρου ὑπαρχουσῶν εἰδήσεων. Ὁ λαμπρὸς λοιπὸν οὗτος Θηβαῖος χαλκοπλάστης μᾶς εἶναι γνωστός:

1) Ἐκ δελφικῆς ἐπιγραφῆς χαραχθείσης ἐπὶ βάθρου ἀναθήματός τινος εἰς Ἀπόλλωνα τοῦ Ὀρχομενίου Ἐπιδάλου³ (=Ἐπιζάλου ἤτοι Ἐπιζήλου). Αὕτη περιλαμβάνει τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Ὑπατοδώρου καὶ τοῦ μετ' αὐτοῦ συνεργασθέντος, Θηβαίου ἐπίσης, γλύπτου Ἀριστογείτονος (sic).

Ἡ δι' ἀρχαϊκοῦ χαρακτῆρος γραμμάτων καὶ ἀδεξίας διαστιξέως χαραγμένη ἐπιγραφή τοῦ εἰρημένου ἀναθήματος χρονολογεῖται γενικῶς εἰς τὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος⁴.

2) Ἐκ μαρτυρίας τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ (X 10, 3-4), καθ' ἣν ὁ Ὑπατόδωρος ἐν συνεργασίᾳ πάλιν μετὰ τοῦ ὁμοχωρίου τοῦ Ἀριστογείτονος κατεσκεύασαν μέγα ἀνάθημα τῶν Ἀργείων⁵ εἰκονίζον τοὺς Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας καὶ

¹ BRUNN, *Gesch. der griech. Künstler* I, π. 295 σ. 207—HITZIG-BLÜMNER, *Pausanias - LIPPOLD*, RE IX (1916), σ. 250.2.

² C. ROBERT ἐν *Hermes* 25 (1890), σ. 419 καὶ 35 (1900), σ. 193.

³ Ἐδημοσιεύθη παλαιότερον ὑπὸ τοῦ DODWELL, *A Classical and Topogr. Tour through Greece* II (1819), σ. 509 ἀρ. 4, ἀργότερον ὑπὸ LÖWY ἐν *IGB* ἀρ. 101, σ. 80-81, ἔπειτα ὑπὸ H. POMTOW (*Klio* 8 (1908), σ. 188 ἐξ.), τοῦ SCHWYZER ἐν *Dialect. graec. ex.* 443, τοῦ BOURGUET ἐν *Fouilles de Delphes* III, 1 ἀρ. 574, σ. 388-389 καὶ τέλος ὑπὸ J. MARCADÉ ἐν *Recueil des signatures de sculpteurs grecs*, Paris 1953, I, πίν. IV, 1. Κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον τὸ ἀνάθημα τοῦ Ἐπιζήλου θὰ ἦτο ἰδρυμένον οὐχὶ μακρὰν τῆς δυτικῆς στροφῆς τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ εἰς τὴν περιοχὴν τῶν θησαυρῶν τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Θηβαίων.

⁴ H. POMTOW, *Klio* 8 (1908), σ. 188 καὶ 190. LIPPOLD, RE IX (1916), 250. Ὁ C. ROBERT τὴν ἐτοποθέτει ἀρχικῶς εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 5ου αἰ. (RE II (1896), 932).

⁵ Περὶ τῶν λειψάνων τοῦ ἀναθήματος τῶν Ἀργείων βλ. HITZIG-BLÜMNER, *Pausanias-Beschr.* III 680. G. KARO, *BCH* 24 (1900), 196 ἐξ., *Fouilles de Delphes* III, 1 ἀρ. 91, σ. 386. Ἡ σχετικὴ ἐπιγραφή ἀπωλέσθη διεσώθη δὲ μόνον ἡ ἀρχὴ τῆς κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 5ου αἰ. ἐκ νέου χαραχθείσης ἀφιερώσεως. Βλ. σχετικῶς καὶ J. MARCADÉ, *Recueil des signatures de sculpteurs grecs*, Paris 1953, I, 8 καὶ πίν. IV, 1.

ίδρυθὲν ἐν Δελφοῖς κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ, εἰς ἀνάμνησιν τῆς κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων, τῇ βοηθείᾳ τῶν Ἀθηναίων, κερδηθείσης νίκης τῶν Ἀργείων παρὰ τὴν ἀργεῖαν Οἰνόνην. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μάχη τῆς Οἰνόνης τοποθετεῖται ὑπ' ἄλλων μὲν εἰς τὸ 460 ἢ 459 (ROBERT) ὑπ' ἄλλων δὲ εἰς τὸ 456 (;) (BUSOLT) ἔπεται, ὅτι ὁ κατασκευάσας τὸ σχετικὸν ἀνάθημα Ὑπατόδωρος θὰ ἐτελείωσεν αὐτὸ ὀλίγον μετὰ τὸ 456 καὶ ἐπομένως ὅτι ἦτο, ὡς καὶ ὁ συνεργάτης του Ἀριστογείτων, ἐν πλήρει δράσει κατὰ τὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος.

3) Ἐκ μαρτυρίας ΠΛΙΝΙΟΥ τοῦ πρεσβυτέρου (Nat. Hist. XXXV 50), ὅστις τοποθετεῖ τὴν ἀκμὴν τοῦ Ὑπατοδώρου εἰς τὴν 102αν Ὀλυμπιάδα, ἦτοι εἰς τὸ 372-369 π.Χ.

Ἄλλ' ὥς, πάλαι ἤδη, ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ BRUNN¹, ἔπειτα δὲ καὶ ὁ C. ROBERT², τὸ ἔτος 372 πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς *terminus ante quem* τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς, ἐπειδὴ τὸ 371 μέγα μέρος τῶν κατοίκων τῆς Ἀλιφείρας ἀπερροφήθη ὑπὸ τοῦ τότε γενομένου συνοικισμοῦ τῆς Μεγάλης Πόλεως, ἡ δὲ Ἀλίφειρα δὲν θὰ ἦτο οἰκονομικῶς πλέον εἰς θέσιν νὰ κατασκευάσῃ τόσον μεγάλον χαλκοῦν ἀνδριάντα.

Ἐὰν ὁμως δεχθῶμεν ὡς ὀρθὰς ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰς ἀνωτέρω ἀναγραφείσας χρονολογίας ἐκτελέσεως τῶν δύο δελφικῶν ἀναθημάτων, ἔργων τοῦ Ὑπατοδώρου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ ΠΛΙΝΙΟΥ παρεχομένην (πληροφορίαν, ὅτι ὁ Ὑπατόδωρος ἤκμασε τὸ 372 π.Χ., γεννᾶται εὐλόγως ἡ ἀπορία: πῶς εἶναι δυνατόν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς γλύπτης νὰ εἶχε φιλοτεχνήσῃ ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰ ἐν Δελφοῖς ἀναθήματα τοῦ Ἐπιζήλου καὶ τῶν Ἀργείων περὶ τὸ 450, ὅτε θὰ εἶχεν ἡλικίαν τοῦλάχιστον 25 ἐτῶν, καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ ἀκμάζῃ ἀκόμη τὸ 372 ἦτοι 83 ἔτη ἀργότερον, ὅτε θὰ εἶχεν ἡλικίαν τοῦλάχιστον 103 ἐτῶν;

Ἡ ἀπορία αὕτη ἐγεννήθη ἤδη εἰς τοὺς παλαιότερους ἐρευνητὰς - τὸν C. ROBERT³, τὸν H. ROMTOW⁴, τὸν KÖPP⁵,—οἵτινες πρὸς ἐξήγησίν της κατέφυγον εἰς τὴν παραδοχὴν ὑπάρξεως νεωτέρου Ὑπατοδώρου, ἐγγόνου ἴσως καὶ ὁμωνύμου τοῦ παλαιοῦ, ἀλλ' ἐπίσης διασήμευ, ἀκμάσαντος δὲ τὸ 372 συμφώνως πρὸς τὴν πληροφορίαν τοῦ ΠΛΙΝΙΟΥ. Ἐκ τῶν τριῶν ὁμως μνημονευθέντων σοφῶν ὁ ROMTOW (ἔ.ἀ.) ἔγραψεν, ὅτι, καίτοι δὲν ἀπο-

¹ Geschichte der griech. Künstler, Stuttgart I, 1880, σ. 207 παρ. 295.

² Hermes 25 (1890), 419 πβλ. καὶ 35 (1900), 193.

³ Ε.ἀ.

⁴ Klio 8 (1908), σ. 204.

⁵ Rheinisches Museum 69 (1914), 164.

κλείεται ή περίπτωσις ύπάρξεως νεωτέρου, έγγόνου του παλαιού, 'Υπατοδώρα, όμως προτιμά την ύπόθεσιν περί πλάνης του ΠΛΙΝΙΟΥ¹. Τήν αυτήν έκδοχήν φαίνεται ότι δέχεται και ό RUMPF², όταν, άδιαφορών προς τό χωρίον του ΠΛΙΝΙΟΥ, γράφη άπλως περί του 'Υπατοδώρα, ότι ήτο «Βοιωτός γλύπτης του δεύτερου ήμίσεος του 5ου αιώνος».

Η εύρεθείσα επί λίθου του βάθρου έπιγραφή δέν λύει άποφασιστικώς τό πρόβλημα των χρόνων έκτελέσεως του άνδριάντος της 'Αθηνάς. Έκ του είδους και του χαρακτήρος των σωζομένων γραμμάτων αυτής (χρήσις πλατέος ήτα, τετρασκελές σίγμα με λοξά τὰ τέσσαρα σκέλη του, έψιλόν με ίσας τās τρεις όριζοντίας κεραίας του, όμικρόν κατά τι μικρότερον άπό τὰ άλλα γράμματα και με ζωηράν στιγμήν έν τῷ κέντρῳ) δέν δυνάμεθα βεβαίως νά την θεωρήσωμεν άρχαιοτέραν της είσαγωγής του μιλησίου άλφαβήτου (403/2 π.Χ.). Εάν λοιπόν δεχθώμεν, ότι αύτη έχαράχθη τό πολὺν τό 403, τότε δυνάμεθα νά θεωρήσωμεν και τόν άνδριάντα της 'Αθηνάς ως έργον του αυτού Θηβαίου χαλκοπλάστου 'Υπατοδώρα, όστις έφιλοτέχνησε, περί τό 450, τὰ δύο άνωτέρω (σ. 129) μνημονευθέντα έν Δελφοίς αναθήματα, έπειδή τότε οὗτος θά ήγεν ήλικίαν 72 περίπου έτών και θά ήτο πιθανώς άκόμη εις θέσιν νά έκτελέση άνδριάντα.

Δυνάμεθα όμως επίσης νά υποθέσωμεν και ότι ή εύρεθείσα έπιγραφή δέν είναι ή άρχικώς χαραχθείσα αλλά κατ' άρκετά έτη μεταγενεστέρα άνα νέωσις εκείνης, βλαφθείσης κατά τινα τρόπον. Δέν σπανίζουν άλλως τε τοιαῦται άνανεώσεις άφιερωτικῶν έπιγραφῶν, αναφέρω δ' ως παράδειγμα την του έν Δελφοίς αναθήματος των 'Αργείων (έργου αυτού τούτου του 'Υπατοδώρα) γενομένην κατά τό τελευταίον τέταρτον του 5ου αιώνος³.

Έν συμπεράσματι θά πρέπει νά δεχθώμεν α) ότι ό 'Υπατόδωρος θά κατεσκεύασε τόν άνδριάντα της 'Αλιφείρας κατά τό δεύτερον ήμισυ του 5ου π.Χ. αιώνος και πιθανώς περί τὰ τέλη αυτού και β) ότι ή πληροφορία ΠΛΙΝΙΟΥ του πρεσβυτέρου, καθ' ήν ό 'Υπατόδωρος ήκμασε (floruit) κατά την 102αν 'Ολυμπιάδα (372-369) είναι έσφαλμένη. Δέν είναι άλλως τε αύτη και ή μόνη πλάνη του συγγραφέως τούτου⁴.

Ποίον τύπον είχε τό άγαλμα της 'Αλιφείρας δέν γνωρίζομεν· διότι οί

¹ Τήν ύπαρξιν νεωτέρου 'Υπατοδώρα, χωρίς όμως και νά άποκλείη την πλάνην του ΠΛΙΝΙΟΥ, έδέχθη και ό BUSOLT (Griech. Geschichte III, σ. 324 σημ.)

² Έν THIEME-BECKER, Lexikon der bildenden Künstler λ. *Hypatodoros*.

³ Ε. BOURGUET έν Fouilles de Delphes III, 1 άρ. 91, σ. 386, J. MARCADÉ έν Recueil des signatures de sculpteurs grecs I, 8, πίν. IV, 1.

⁴ Βλ. σχετικώς τό άρθρον του W. KROLL, Die Irrtümer des Plinius έν RE XXI, 1 (1951) στ. 428.

μόνοι μνημονεύοντες αὐτό, ΠΟΛΥΒΙΟΣ καὶ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ, οὐδὲν περὶ αὐτοῦ μᾶς πληροφοροῦσιν. Ὅσον ἀφορᾷ ἰδιαιτέρως τὸν ΠΑΥΣΑΝΙΑΝ, ὅστις δὲν παραλείπει νὰ προσθέτῃ καὶ λεπτομερείας περὶ τοῦ τύπου καὶ τῶν διακριτικῶν στοιχείων τῶν ἀγαλμάτων, τὰ ὅποια ἀναφέρει, εἶναι ἀπορίας ἄξιον ὅτι δὲν προσθέτει τοιαύτας ὅταν μνημονεύῃ τὴν Ἀθηναῖαν τῆς Ἀλιφείρας, ἐν ᾧ π.χ. διὰ τὴν παρομοίαν περιπτώσιν καὶ δὴ συνήθους χαλκοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀθηναῖς, ἰδρυμένου ἐν ὑπαίθρῳ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς μεσσηνιακῆς Κορώνης γράφει¹, ὅτι ἡ θεὰ ἐκράτει ἐν τῇ χειρὶ τὸ πτηνὸν κορώνην, λαλοῦν σύμβολον τῆς πόλεως. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀπίθανον τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηναῖς νὰ μὴ ὑπῆρχε πλέον, ὅταν ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ ἐπεσκέφθῃ τὴν Ἀλίφειραν (περὶ τὸ 177 μ.Χ.), ὁ δὲ περιηγητὴς νὰ ἐμνημόνευσεν αὐτὸ ἀρυσθεὶς ἄγνωστον πόθεν τὰς πληροφορίας του.

Τὸν τύπον τῆς Ἀθηναῖς τῆς Ἀλιφείρας συνεπέραναν ὁ LEAKE² ἐκ μικροῦ γλυπτοῦ λίθου (ὄνυχος), τὸν ὁποῖον ἠγόρασε τὸ 1806/7³ ἀπὸ Τοῦρκον τοῦ γειτονικοῦ χωρίου Φαναρίου⁴. Ὁ λίθος οὗτος εἰκόνιζε δι' ἀρίστης τέχνης τὴν Ἀθηναῖαν ἐν ἀσπίδι καὶ δόρατι, φέρουσαν βραχὺ ἱμάτιον πίπτον μὲ χαριέσσας πτυχὰς ἐπὶ ποδήρους χιτῶνος, ἔφερε δὲ πέριξ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν Ἀγῃσπολίας. Σήμερον ὁ λίθος οὗτος δὲν σώζεται δυστυχῶς πλέον. Εἶναι ὅμως βέβαιον, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ ὄνυχος γεγλυμμένη Ἀθηναῖα ἀπέδιδε τὸν κολοσσιαῖον χαλκοῦν τῆς Ἀλιφείρας ἀνδριάντα; Ἐὰν ἡ εἰκὼν τῆς ἐσώζετο ἐπὶ νομίσματος τῆς Ἀλιφείρας τῶν πρὸ τῆς ἐντάξεως αὐτῆς εἰς τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν χρόνων θὰ εἴμεθα ἀσφαλεῖς, ὅτι τὸ τόσον φημισμένον καὶ κολοσσιαῖον ἄγαλμα τῆς πολιούχου τῆς Ἀλιφείρας θεᾶς θὰ εἰκονίζετο ἐπ' αὐτοῦ, ὡς τοῦτο συνέβαινε διὰ πλεῖστα ἄλλα διάσημα ἔργα τῆς ἀρχαιότητος. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως τοῦ ὑπὸ τοῦ LEAKE ἀγορασθέντος λίθου ἡ παράστασις τῆς Ἀθηναῖς εἶναι δυνατόν νὰ ἀπέδιδεν ἀπλῶς τὸν συνήθη καὶ τόσον διαδεδομένον τύπον τῆς Παρθένου Ἀθηναῖς.

¹ IV 34. 6.

² Travels in the Morea II, London 1830, 80.

³ Τὸ βιβλίον τοῦ LEAKE ἐξεδόθη μὲν τὸ 1830 ἀλλὰ τὸ ταξιδίον του ἐγένετο τὸ 1806/7, βλ. σχετικῶς καὶ HILLER VON GÄRTRINGEN - LATTERMANN, Hira und Andania, Berlin 1911, σ. 39.

⁴ Εἰς κάτοικον τοῦ Φαναρίου ἀνήκει σήμερον, ὡς εἴπομεν ἤδη (σ. 45 σημ. 2), καὶ ὁ «τηγάνι» προσονομαζόμενος ἀγρός, εἰς τὸν ὁποῖον εὐρίσκεται ὁ ναὸς τῆς Ἀθηναῖς.

ΤΑ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ναοῦ εὐρέθησαν: μία, περίπου ἀκέραια, λι-

Εἰκ. 104. Φωτογραφία τῆς ὑπ' ἀριθμ. 1 ἐπιγραφῆς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς.

θίνῃ, ἐνεπίγραφος στήλῃ (εἰκ. 104) καὶ τινὰ ἄλλα, ἐνεπίγραφα ἐπίσης, τε-

. Ε Ο Ξ Τ Υ Χ Α Α Γ Α Θ .

- ...ΟΙΞΔΕΥ...⁵⁻⁶...ΟΝΑΤΩ...ΤΟ...
 ...ΚΛΕΩΝΥΜΟΣΕΞΑΓΑΓΕΤΑΝΠΡΩΡΑΝΚΑΙΤΟΣΠΕΙΡΑΤΑΞΕΞΕ..
 .ΕΚΑΙΕΛΕΥΘΕΡΑΝΤΑΝΠΟΛΙΝ¹⁻²ΕΔΩΚΕΜΗΔΕΝΑΜΗΔΕΝΙΜΝΑ
 5 .ΙΧΟΛΗΞΑΙΤΩΝΠΡΟΤΕΡΟΝΓΕΡ...⁴⁻⁵...ΑΜΦΙΛΛΟΓΩΝΠΟΣΑΛΛΑ
 ΛΟΣΜΗΔΕΔΙΚΑΣΑΣΘΑΙΜΗΔΕΝΑΜΗΔΕΝΕΙΤΙΠΤΑΣΜΑΓΕΓΟΝΕΠ
 ΡΟΤΕΡΟΝΗΚΛΕΩΝΥΜΟΣΤΑΝΠΡΩΡΑΝΕΠΑΤΑΞΕΤΑΝΑΡΙΣΤΟΛΑΩ
 ΚΑΙΤΟΣΠΕΙΡΑΤΑΞΕΞΕΒΑΛΕΤΑΣΔΕΚΑΔΙΚΑΣΤΑΣΩΦΛΕΜΙΛΩΝ
 ΚΑΙΑΠΕΛΙΧΟΣΤΑΙΠΟΛΙΙ.Ξ.ΤΩΑΠΕΩΣΘΑΙΚΑΙΤΑΣΛΙΠΟΔΑΜ.
 10 ΞΔΕΚΑΣΑΙΤΟΣΔΑΜΙΟΡΓΟΣΚΑΙΤΟΣΧΡΕΟΝΟΜΟΣΚΑΙΤΟΣΙ ///ΝΓΙ..
 ΤΑΣΤΟΣΔΕΔΑΜΙΟΡΓΟΣΤΟΣΠΕΡΙΞΕΝΟΦΩΝΤΑΚΑΙΧΡΕΟΝΟΜΟΣ
 ΤΟΣΠΕΡΙΞΕΝΟΚΡΑΤΕΑΑΣΙΑΜΙΟΣΗΝΑΙΠΟΙΕΝΤΑΣΚΑΤΑΝ..Ω¹⁻²
 ΑΝΕΙΔΕΤΙΣΠΑΡΤΑΝΥΠΟΙΗΟΦΛΕΤΩΜΥΡΙΑΣΔΡΑΧΜΑΣΙΕΡΑΣΤΑΙ
 ΑΘΑΝΑΙΚΑΙΚΑΤΑΡΟΣΕΞΤΩΤΑΝΔΕΣΤΑΛΑΝΓΡΑΨΑΝΤΕΣΟΙΔΑΜΙΟ.
 15 ΓΟΙΥΝΘΕΑΝΤΩΙΝΤΟΙΕΡΟΝΤΑΣΑΘΑΝΑΣΚΑΘΕΝΤΩΔΕΚΑΙΤΟ.....
 ΝΤΟΝΩΜΟΣΑΜΕΞΕΠΕΙΚΛΕΩΝΥΜΟΣΠΑΡΗΛΘΕΙΝΤΟΝΝΑΟΝ⁴⁻⁵.....
 ..ΔΙΚΑΙΑΣΘΩΜΗΔΕΞΙΔΙΩΤΑΣΤΩΝΝΠΡΟΣΘΕΞ.....
 ΕΙΜΗΤΙΣΙΝΓΕΓΥΕΥΚΕΥΠΕΡΤΑΝΠΟΛΙΝΔΟΞΑΝΤΑΚ.....
 .ΔΕΞΤΩΚΑΤΑΕΥΜΗΛΩΜΝΑΣΚΑΙΕΙΚΟΣΙΣΤΑΤΗΡΩΝ.....
 20 ΕΥΚΕΤΩΔΑΜΙΟΡΓΩΚΕΛΕΥΞΑΝΤΟΣΤΩΔΕΚΑΤΥΞΤΕΙ.....
 ΜΗΔΕΝΑΜΝΑΣΘΗΝΑΙΧΡΕΩΝΣΤΑΣΙΟΣΜΗΔΕΧΡΗ...⁹⁻¹⁰.....
 .ΞΑΙΜΗΔΕΦΥΓΑΔΑΣΘΗΝΑΙΜΗΤΕΑΡΧΟΝΤΑΜΗΤ...⁹⁻¹⁰.....
 ΕΙΔΕΤΙΣΠΑΡΤΑΝΥΠΟΙΗΙΝΟΧΟΣΕΞΤΩΚΑΤ...⁹⁻¹⁰.....

μάχια στηλῶν, αἵτινες θὰ ἦσαν βεβαίως ἰδρυμένοι, ὡς συνήθως, πρὸ τοῦ *μετωπίου*¹ τοῦ ναοῦ, δι' ὃ καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ προνάου τοῦ ναοῦ ἀνεγερθεῖσαν μικρὰν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν (εἰκ. 8).

1. Ἡ πρώτη περίπου ἀκεραία εὑρεθεῖσα ἐπιγραφὴ εἶναι στήλη σχήματος ὀρθογωνίου, καταλήγουσα ἄνω εἰς καμπυλόπλευρον ἀέτωμα (εἰκ. 104). Εἶναι δυστυχῶς κολοβὴ κατὰ τὸ κάτω δεξιὸν αὐτῆς μέρος καὶ ἀποκεκρουμένη κατὰ τὰ ἄκρα τοῦ ἀετώματος. Τὸ πλάτος τῆς ἄνω εἶναι 0.325 μ., τὸ δὲ μέγιστον σωζόμενον ὕψος τῆς, μετρούμενον ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ ἀετώματος ἕως κάτω 0.41 μ. Ἡ ὀπισθία τῆς ἐπιφάνεια εἶναι μᾶλλον ἀνώμαλος, διὰ τοῦτο δὲ τὸ πάχος αὐτῆς εἰς μὲν τὸ μέσον εἶναι 0.08, εἰς δὲ τὰ ἄκρα 0.05 μ. Ἡ ἐμπροσθία λεία ἐπιφάνεια αὐτῆς παρουσιάζει ἀφ' ἐνὸς πλείονας λοξὰς φλέβας ἐκ παραμεμειγμένων πετρωμάτων (εἰκ. 104) καὶ ἀφ' ἑτέρου πολλὰς ρωγμὰς καὶ θραύσεις, αἵτινες πολὺ δυσχεραίνουν τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ κειμένου τῆς. Τοῦτο συνίσταται ἐξ ἀφιερωτικοῦ ἐπιτίτλου καταλαμβάνοντος, ὡς συνήθως, ὁλόκληρον τὸ πλάτος τῆς στήλης, χαραχθέντος δὲ διὰ μεγαλυτέρων καὶ ἀραιότερων γραμμῶν καὶ ἐξ 22 στίχων. Τὸ ὕψος τῶν γραμμῶν τοῦ μὲν ἐπιτίτλου εἶναι 0.008, τοῦ δὲ κειμένου 0.006 καὶ τὸ διάστιχον 0.004 μ. Μετὰ τὸν 23ον στίχον καταλείπεται μέχρι τῆς κάτω πλευρᾶς τοῦ λίθου ἄγραφος ἐπιφάνεια, ὕψους 0.11 μ. Παραθέτομεν φωτογραφίαν (εἰκ. 104) ὡς καὶ ἀπόγραφον τῆς ἐπιγραφῆς (σ. 134), εἰς ὅσον βαθμὸν ἠδυνήθημεν νὰ τὸ ἐπιτύχωμεν λόγῳ τῆς μεγάλης φθορᾶς ἐκ τριβῆς, ἣν παρουσιάζει ὁ λίθος, ἔναντι δ' αὐτοῦ (σ. 135) καὶ τὴν εἰς μικρογράμματον γραφὴν μεταγραφὴν τοῦ κειμένου².

Λόγῳ τῆς μεγάλης τριβῆς τοῦ λίθου, ἣτις κατέστησε τὸν πρῶτον στίχον τῆς ἐπιγραφῆς ἀδιάγνωστον, ὡς καὶ ἔνεκα τῶν περαιτέρω παρουσιαζομένων κενῶν, δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ καθορισθῇ, εἰς τί συγκεκριμένως ἀφεώρα τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς. Ἐκ τῆς παρουσίας ἐν τούτοις ἐν αὐτῇ πολλῶν προστακτικῶν εἴτε εἰς γ' ἐνικὸν πρόσωπον (στ. 13 *ὀφλέτω*, στ. 14 *κάταρος ἔστω*, στ. 17 *δικαζάσθω*, στ. 23 *ἴσχυος ἔστω*) εἴτε εἰς γ' πληθυντικὸν (στ. 15 *ὕνθεάριτω*, στ. 15 *καθέριτω*) ὡς καὶ τῶν ἀναλόγων ἀπαγορευτικῶν

¹ Οὕτω ἀποκαλεῖ τὴν σήμερον λεγομένην πρόσοψιν ἐπιγραφὴ τῆς Πριήνης (Inscr. von Priene 3, 20).

² Εἰς τὴν ἐπὶ τόπου πρόχειρον ἀλλὰ πολὺ κοπιώδη ἀνάγνωσιν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης με ἐβοήθησεν ὁ παλαιὸς ἐξάιρετος μαθητῆς μου Γεώργιος Δεσποίνης. Λεπτομερεστέραν καὶ λίαν ἐμπεριστατωμένην ἐξέτασιν τοῦ λίθου, ἣτις συνεπλήρωσε πολλὰ κενὰ τῆς πρώτης ἀναγνώσεως, ἐνήργησα ἐν Ἀθήναις, ἔνθα κατὰ παράκλησίν μου μετεφέρθη ἡ ἐπιγραφὴ, ἵνα κατατεθῇ πλέον εἰς τὸ Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον.

ἀπαρεμφατικῶν ἐκφράσεων (στ. 6 *μηδὲ δικάσασθαι μηδένα*, στ. 8/9 *τὰς δίκας τὰς ὥφλε Μίλων..... ἀπεῶσθαι*, στ. 12 *ἄξामीος ἦναι*, στ. 21 *μηδὲ μνασθῆναι χρῶν στάσιος*, στ. 21 *μηδὲ χρη[ματίσαι]*, στ. 22 *μηδὲ φυγάδας θῆναι*) κλπ. δύναται τις μετὰ πολλῆς πιθανότητος νὰ εἴπῃ, ὅτι θὰ πρόκειται περὶ ψηφίσματος ἢ ἀποφάσεώς τινος εἴτε τῆς πόλεως εἴτε τοῦ τοπικοῦ πολιτικοῦ δικαστηρίου τῆς Ἀλιφείρας, οἷον ρητῶς ἀναφέρεται (στ. 5) εἰς τὴν κατωτέρω δημοσιευομένην ὑπ' ἀριθμ. 2 ἐπιγραφὴν.

Παρὰ τὰ κενὰ ἐν τούτοις τῆς ἀναγνώσεως ὠρισμένοι φράσεις καὶ λέξεις τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς εἶναι διδακτικαὶ διὰ τὰ πράγματα τῆς Ἀλιφείρας. Οὕτω π.χ. σημαντικὴν πληροφορίαν παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς οἱ στ. 3 καὶ 7 τῆς ἐπιγραφῆς λέγοντες, ὅτι *Κλεώνυμός τις* (στ. 3) *ἐξάγαγε*¹ καὶ (στ. 7) *τὰν προῶν*² *ἐπάταξε τὰν Ἀριστολάῳ* ἤτοι ἐξεδίωξε καὶ ἐκτύπησε μέχρις ἐξοντώσεως τὴν φρουρὰν τοῦ Ἀριστολάου. Πρόκειται ἀναμφιβόλως περὶ μακεδονικῆς φρουρᾶς ἐγκατεστημένης ἐν Ἀλιφείρᾳ καὶ τελοῦσης ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν — ἢ καὶ τὴν τυραννίδα ἴσως — τοῦ Ἀριστολάου. Τοιαύτας φρουρὰς εἶχον ἐγκαταστήσει οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς τοῦ 4ου καὶ τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος: Δημήτριος, Κάσσανδρος καὶ Ἀντίγονος Γονατᾶς³ εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἵνα εἶναι ἀσφαλεῖς περὶ τῆς εἰς αὐτοὺς πίστεως τῶν πόλεων τούτων. Καὶ αἱ μὲν Ἀχαϊκαὶ πόλεις εἶχον ἐκβάλει ἤδη τὸ 276 τὰς μακεδονικὰς φρουρὰς των, θέσασαι τὰς βάσεις ἀνεξαρτήτου συμπολιτείας προωρισμένης ν' ἀποβῇ δεσπόζουσα δύναμις διὰ τὰς τύχας τῆς Ἑλλάδος, εἰς δὲ τὴν ὑπόλοιπον Πελοπόννησον ἡ κυριαρχία Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ ὅλον ἐμειοῦτο, τῆς ἐπιρροῆς του ἀσκουμένης πλέον ἐμμέσως διὰ τῶν τοπικῶν τυράννων, οἵτινες ἐπωφεληθέντες ἐσωτερικῶν ταραχῶν μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Πύρρου, ἐγκατεστάθησαν εἰς ἀριθμὸν τινα πόλεων μετὰ τὸ 272 καὶ τοῦ 268.

Τοιαύτη λοιπὸν φρουρὰ ὑπὸ τὸν Ἀριστόλαον φαίνεται, ὅτι εἶχεν ἐγκατασταθῇ καὶ ἐν Ἀλιφείρᾳ, τὴν ὁποίαν, ὡς λέγει ἡ ἐπιγραφὴ, *ἐπάταξεν* ἤτοι

¹ Τὸ ρῆμα ἐξάγειν χρησιμοποιεῖται εἰδικῶς διὰ τὴν ἐκδίωξιν φρουρῶν ἐκ τῶν πόλεων. Οὕτω παρὰ ΠΟΛΥΒΙΩΙ (XXIV 3. 1) ἀναγινώσκομεν: *τὰς φρουρὰς ἐξαγοχένοι ἐκ τῶν πόλεων* καὶ παρὰ ΔΙΟΔ. ΣΙΚΕΛ. (XIV, 58): *οἱ κατὰ πόλιν ἐκάστην ἐπελθόντες ἐξήγαγον ἀπάσας τὰς φρουρὰς*. Ἀντιστοίχως τὸ ρῆμα εἰσάγειν ἐφαρμόζεται διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν φρουρῶν. Οὕτω ΠΟΛΥΒ. IX 29. 6: *φρουρὰς εἰσάγοντες εἰς τὰς πόλεις*. ΣΤΟΒ. Ἀνθολ. τ. 3, σ. 18: *οἷονεῖ τις φρουρὰς εἰς πόλιν εἰσαγωγὴν*.

² Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως *προῶν* βλ. τὰς κατωτέρω γλωσσικὰς παρατηρήσεις.

³ Ἴδου τί λέγει σχετικῶς ὁ ΠΟΛΥΒΙΟΣ (II 40) περὶ τῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου: *εἰς ταύτην διαφορὰν καὶ καχεξίαν ἐνέπεσον καὶ μάλιστα τῶν ἐκ Μακεδονίας βασιλέων, ἐν ᾗ συνέβη πάσας τὰς πόλεις χωρισθείσας ἀπ' αὐτῶν ἐναντίως τὸ συμφέρον ἄγειν ἀλλήλαις*. Ἐξ οὗ συνέπεσε τὰς μὲν ἐμφροῦρους αὐτῶν γενέσθαι διὰ τε Δημητρίου καὶ Κασσάνδρου καὶ μετὰ ταῦτα δι' Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ [283-240] τὰς δὲ καὶ τυραννεῖσθαι: *πλείστους γὰρ μονάρχας οὗτος ἐμφυτεύσαι δοκεῖ τοῖς Ἕλλησι*.

πιθανώτατα ἐξώντισεν ὁ Κλεώνυμος¹. ὅτι δὲ ὄντως περὶ μακεδονικῆς φρουρᾶς πρόκειται δηλοῖ καὶ τὸ σύνηθες εἰς μακεδονικὰ ὀνόματα δεύτερον συνθετικὸν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς Ἀριστολάου², ὅστις μάλιστα δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ εἶναι αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Ἀριστόλαος, τὸν ὁποῖον ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ (VI 17. 3) ἀναφέρει ὡς ἄνδρα Μακεδόνα ἀναθέσαντα ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνδριάντα Πτολεμαίου, υἱοῦ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Λάγου (τοῦ λεγομένου Φιλαδέλφου). Ὡς δὲ εἶναι γνωστὸν, ὁ Πτολεμαῖος οὗτος διεδέχθη τὸ 285 Πτολεμαῖον τὸν Α' καὶ ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ 247/6 ἤτοι εἰς χρόνους μὴ ἀπέχοντας πολὺ τῆς ἐν Ἀλφείᾳ διὰ τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς ὑποδηλουμένης ὑπάρξεως μακεδονικῆς φρουρᾶς.

Ἄλλην σπουδαίαν πληροφορίαν παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς οἱ στ. 3, 4 καὶ 8 εἰς τοὺς ὁποίους ἀναφέρεται, ὅτι ὁ αὐτὸς Κλεώνυμος τὸς πειρατὰς ἐξέ[βαλ]ε καὶ ἐλευθέραν τὰν πόλιν [ἀπ]έδωκε.

Μνημονεύεται λοιπὸν ρητῶς ἐνταῦθα ἐπιδρομὴ πειρατῶν κατὰ τῆς Ἀλφείρας, τοὺς ὁποίους ἐξεδίωξεν ὁ Κλεώνυμος, ἐλευθερώσας ἀπ' αὐτῶν (ἢ καὶ ἀπὸ τῶν μακεδόνων φρουρῶν) τὴν πόλιν. Ἐὰν τῶρα λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ Ἀλφείρα ἦτο πόλις μεσόγαιος εὐρισκομένη εἰς τὰ ὄρια Ἀρκαδίας καὶ Ἡλείας, μὴ ἀπέχουσα δὲ πολὺ τῆς ἀκτῆς τοῦ Ἰονίου πελάγους, δυνάμεθα μετ' ἀσφαλείας νὰ ὀρίσωμεν περὶ ποίων πειρατῶν πρόκειται, στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν ἐξῆς δύο χωρίων: α) τοῦ ΠΟΛΥΒΙΟΥ (II 5, 1-2): οἱ δ' ἐξαποσταλέντες τὴν μὲν πρώτην ἐπιβολὴν ἔσχον ἐπὶ τὴν Ἡλείαν καὶ τὴν Μεσσηρίαν· ταύτας γὰρ αἰεὶ τὰς χώρας Ἰλλυριοὶ πορθοῦντες διετέλουν. διὰ γὰρ τὸ μῆκος τῆς παραλίας καὶ διὰ τὸ μεσογαίους εἶναι τὰς δυναστενούσας ἐν αὐταῖς πόλεις μακρὰ καὶ βραδεῖαι λίαν ἐγίνοντο τοῖς προειρημένοις αἱ παραβολήθαι πρὸς τὰς ἀποβάσεις τῶν Ἰλλυριῶν· ὅθεν ἀδεῶς ἐπέτρεχον καὶ κατέσυρον αἰεὶ ταύτας τὰς χώρας καὶ β) τοῦ ΑΠΠΙΑΝΟΥ (Ἰλλυρ. 3) Λι-

¹ Τοιαύτας φρουρὰς οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων δὲν ἠνείχοντο καὶ δὲν ἔβλεπον τὴν ὥραν πότε ν' ἀπαλλαγῶσιν ἐξ αὐτῶν, ψηφίσματα δὲ χαρᾶς συνετάσσοντο ἐπὶ τῇ ἀποχωρήσει αὐτῶν καὶ τῇ ἀνακτίσει τῆς ἐλευθερίας, ὡς π.χ. τὸ ἐν CIG 2144 = DITT. Syll. 201.

² Πρβλ. Δεξιλαὸς τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Βεροίας (ΟΡΑΝΔΟΣ, ΑΔ 2 (1916), σ. 144). Ἀρχέλαος (υἱὸς τοῦ Περδίκκα ΘΟΥΚ. II, 100, ΠΛΟΥΤ. Ἀλέξ. 2, 141, ΑΡΙΣΤ. Πολιτ. V, 8, 11, 13), Ἀρχέλαος (στρατηγὸς τοῦ Δημητρίου ΔΙΟΔ. ΣΙΚ. X, 100), Ἀρχέλαος (στρατηγὸς τοῦ Ἀντιγόνου ΠΛΟΥΤ. Ἀρατος 22, ΠΟΛΥΒΙΟΣ VI, 5), Ἀγησίλαος (στρατηγὸς τοῦ Ἀντιγόνου ΔΙΟΔ. ΣΙΚ. XIX, 67), Μενέλαος (πάππος τοῦ Φιλίππου ΔΙΔ. XII, 43), Μενέλαος (υἱὸς τοῦ Ἀμύντα ΔΗΜ. IV, 27), Μενέλαος (πατὴρ στρατηγοῦ τινος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ΑΡΡΙΑΝ. Ἀνάβ. I, 14, 3, 11, 10-25, 4), Νικόλαος (Μακεδὼν ΑΡΡΙΑΝ. Ἰνδ. XVIII, 6), Νικόλαος (πατὴρ τοῦ Ἀμύντα ΑΡΡΙΑΝ. Ἀνάβ. IV, 17, 3), Ἰόλαος (Μακεδὼν στρατηγὸς ΘΟΥΚ. I, 62), Ἰόλαος (υἱὸς Ἀντιπάτρου ΠΛΟΥΤ. Ἀλέξ. 74), Περίλαος (ἀδελφὸς τοῦ Κασσάνδρου ΠΛΟΥΤ. Περὶ φιλαδ. 15), Περίλαος (στρατηγὸς τοῦ Ἀντιγόνου ΔΙΟΔ. ΣΙΚ. XIX, 64). Πρεπέλαος (στρατηγὸς τοῦ Κασσάνδρου ΔΙΟΔ. ΣΙΚΕΛ. XIX, 64 καὶ XX, 107) κλπ.

βυρνοί, γένος ἕτερον Ἰλλυριῶν, οἱ τὸν Ἰόνιον καὶ τὰς νήσους ἐλήστευον ναυσὶν οἰκείαις τε καὶ κούφαις.

Συμφώνως λοιπὸν πρὸς τὰ χωρία ταῦτα οὐδεμία ἀμφιβολία δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ὅτι καὶ οἱ ἐπιδραμόντες κατὰ τῆς Ἀλιφείρας πειραταὶ θὰ ἦσαν οἱ βορείως τῆς Ἡπείρου κατοικοῦντες Ἰλλυριοί, οἵτινες, καθ' ἃ μαρτυρεῖ ὁ ΠΟΛΥΒΙΟΣ, διετέλουν αἰ τὰς χώρας ταύτας (Ἡλείαν καὶ Μεσσηνίαν) πορ-θοῦντες¹. Συγκεκριμένην μάλιστα ἐπιδρομὴν καὶ ἐρήμωσιν ὑπὸ τῶν Ἰλλυριῶν τῆς μεσσηνιακῆς πόλεως Μοθώνης ἀναφέρει ἀργότερον καὶ ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ (IV 35. 5). Γνωστὴ δ' ἐπίσης ἐκ τοῦ ΠΟΛΥΒΙΟΥ (II 5. 3) εἶναι καὶ ἡ κατὰ τῆς ἡπειρωτικῆς Φοινίκης ἐπίθεσις τῶν Ἰλλυριῶν καὶ ὁ ἐξανδραποδισμὸς αὐτῆς, γενόμενος τὸ 230 π.Χ.

Ὡς δὲ ὁ ΠΟΛΥΒΙΟΣ εἰς τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν χωρίον ἀναφέρει, αἱ ὑπὸ τῶν πειρατῶν καταλαμβανόμεναι μεσογειακαὶ πόλεις ἐζήτουν πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν παραβολῆθειαν, ἥτις ὅμως φαίνεται, ὅτι πολὺ ἐβράδυνε νὰ ἔλθῃ, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ οἱ Ἰλλυριοὶ ἐπέιρεχον καὶ κατέσθρον τὰς ὑπ' αὐτῶν καταληφθείσας πόλεις. Ἐὰν λοιπὸν δεχθῶμεν, ὅτι καὶ ἡ Ἀλίφειρα ἐζήτησε τοιαύτην βοήθειαν, τότε δυνάμεθα ἴσως νὰ ταυτίσωμεν τὸν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὡς ἐλευθερωτὴν τῆς πόλεως φερόμενον Κλεώνυμον πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ ΠΟΛΥΒΙΟΥ (II 44. 6) κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους μνημονευόμενον τύραννον τῶν Φλιασίων Κλεώνυμον². Τὴν βοήθειαν ὅμως ταύτην πρὸς τοὺς Ἀλιφειρεῖς θὰ παρέσχε βεβαίως ὁ Κλεώνυμος πρὶν ἢ καταθέσῃ τὴν μοναρχίαν καὶ προσχωρήσῃ εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν Συμπολιτείαν ἥτοι πρὸ τοῦ 229/28³ π.Χ. διότι μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο θὰ ἦτο παράλογον νὰ ἔσπευδεν οὗτος εἰς βοήθειαν πόλεως ἀνηκούσης τότε εἰς τὴν ἐχθρὰν τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας Ἡλείαν. Δυνάμεθα κατὰ ταῦτα νὰ τοποθετήσωμεν τὴν κατὰ τῆς Ἀλιφείρας ἐπιδρομὴν τῶν Ἰλλυριῶν εἰς τοὺς μεταξὺ τοῦ 235 καὶ τοῦ 230 χρόνους,

¹ Περὶ τῆς Ἰλλυρικῆς πειρατείας βλ. κυρίως M. HOLLEAUX ἐν Rome, la Grèce et les monarchies hellénistiques au 3ème siècle av. J. C., Paris 1935 (Bibliothèque des Écoles Françaises d' Athènes et de Rome ἀρ. 124), σ. 22 ἐξ. Τὴν ὑπόδειξιν τῆς παραπομπῆς ταύτης ὀφείλω εἰς τὸν καθηγ. κ. L. ROBERT, τὸν ὁποῖον καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης εὐχαριστῶ. Βλ. ἐπίσης Cambridge Ancient History VII, 1928, σ. 824 ἐξ. καὶ H. A. ORMEROD, Piracy in the Ancient World, 166-186.

² Βλ. περὶ τούτου DROUSEN, Hellen. III², 254. TÖPFFER, Beiträge z. Griech. Altertums-wesen, 174. NIESE, Griech. u. Maked. Staaten II, 290. BELOCH, Griech. Gesch. III, 1, 662. Θὰ ἡδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενος Κλεώνυμος δυναιὸν νὰ ἦτο καὶ ὁ δεύτερος υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Κλεομένους τοῦ Β', ὅστις ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ θρόνου κατὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του 309/8. Οἱ χρόνοι ὅμως καθ' οὓς ἔδρασεν ὁ Σπαρτιάτης Κλεώνυμος εἶναι πολὺ προγενέστεροι τῶν χρόνων εἰς οὓς ἀνάγεται ἡ πειρατεία τῶν Ἰλλυριῶν, ἣν ἀναφέρει ἡ ἐπιγραφὴ τῆς Ἀλιφείρας. Περὶ τοῦ ἐν λόγῳ Κλεωνύμου καὶ τῆς μᾶλλον τυχοδιωκτικῆς του πολιτείας βλ. τὸ ἀρθρον τοῦ LENSCHAU ἐν RE XI (1922), στ. 750.

³ Βλ. σχετικῶς F. W. WALBANK, A Historical Commentary on Polybius, σ. 238.

τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον, συμφώνως πρὸς τὰς ἐνδείξεις τοῦ ΠΟΛΥΒΙΟΥ, αἱ κατὰ τῶν ἀκτῶν τῆς Πελοποννήσου ἐπιδρομαὶ τῶν Ἰλλυριῶν προηγέθησαν τῆς καταλήψεως τῆς ἡπειρωτικῆς Φοινίκης, ἣτις ἐγένετο τὸ 230¹. Συμφωνεῖ ἄλλως τε πλήρως πρὸς τοιαύτην τινὰ χρονολόγησιν καὶ ἡ μορφή τῶν γραμμάτων τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς: ἄλφα μὲ τεθλασμένην ἢ καμπύλην τὴν μεταξὺ τῶν κεκλιμένων σκελῶν γραμμὴν Α², ἐψιλὸν μὲ βραχυτέραν τὴν μέσην ὀριζοντίαν κεραίαν Ε, ζῆτα μὲ τὴν μορφήν διπλοῦ ταῦ Ι, θῆτα μὲ ζωηρὰν στιγμὴν ἐν τῷ κέντρῳ Θ (εἰκ. 104) ἀντὶ εὐθείας γραμμῆς, κάππα μὲ μίαν κάθετον καὶ δύο μικρὰς λοξὰς κεραίας κ, πεῖ μὲ βραχὺ τὸ δεξιὸν κάθετον σκέλος καὶ μὲ τὴν ἄνω ὀριζοντίαν γραμμὴν μὴ ἐξέχουσιν τῶν κατακορύφων σκελῶν Γ, σῖγμα μὲ λοξὰ τὰ τέσσαρα σκέλη ξ κλπ.

Ἡ ἐπιγραφὴ μᾶς πληροφορεῖ περαιτέρω καὶ περὶ τινων, τέως ἀγνώστων, διοικητικῶν ἀρχῶν τῆς Ἀλφειράς. Εἶναι δ' αὗται:

α) Οἱ δημιουργοί³, ἐνταῦθα (στ. 10, 11, 14, 20) δωριστὶ *δαμοργοί*. Ὅμᾶς ἀνωτάτων λειτουργῶν παρὰ Δωριεῦσιν, ἀρχόντων τῆς πόλεως, οἵτινες καθ' ΗΣΥΧΙΟΝ (ἐν λ.) ἀντεστοίχουν πρὸς τοὺς ἀθηναϊκοὺς δημάρχους. Ὡς δ' εἰς πλείστας ἄλλας, δωρικὰς ἰδίᾳ, πόλεις, ἦσαν καὶ ἐνταῦθα οἱ δημιουργοὶ πλείονες τοῦ ἐνός, ἀφ' οὗ ἄλλως τε καὶ εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν πάντοτε ἀναφέρονται. Ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφὴ ἀναφέρει ὀνομαστὶ δύο δημιουργούς: τὸν Ξενοφῶντα (στ. 11) καὶ τὸν Εὐκέτην (στ. 20), ὁ τελευταῖος μάλιστα οὗτος ἴσως καὶ νὰ προΐστατο τῶν ἄλλων, ἀφ' οὗ, συμφώνως πρὸς τὸν στ. 20, εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διατάσῃ τὸν δεκατιστήν.

Ὡς δὲ καὶ εἰς ἄλλας πόλεις⁴ συνέβαινε, οὕτω καὶ εἰς τὴν Ἀλφειραν, οἱ δημιουργοὶ ἀνελάμβανον τὴν φροντίδα τῆς ἐπὶ στήλης χαράξεως τῶν ψη-

¹ M. HOLLEAUX, Rome, la Grèce et les monarchies hellénistiques (Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome ἀρ. 124), σ. 22, σημ. 1.

² Ὅσον ἀφορᾷ τὸ μετὰ τεθλασμένης διαμέσου κεραίας ἄλφα Α, τοῦτο, κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ P. ROUSSEL (Explor. Arch. de Délos fasc. II, La salle hypostyle, σ. 50 σημ.). «εὐρίσκειται ἤδη ἀπὸ τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος, ἀποβαίνει δὲ συνήθης καὶ σταθερὰ μορφή κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπομένου αἰῶνος». Ὁ αὐτὸς σοφὸς σχετικῶς μὲ τὸ μετὰ καμπύλης διαμέσου κεραίας ἄλφα Α γράφει (ἔ. ἀ. σ. 49 σημ. 1), ὅτι, «τόσον ἡ παλαιογραφικὴ μελέτη τῶν ψηφισμάτων, ὅσον καὶ ἡ τῶν ἀφιερωτικῶν ἐπιγραφῶν (τῆς Δήλου) ἄγουσιν εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα, ὅτι δηλ. τὸ μετὰ καμπύλης διαμέσου κεραίας ἄλφα εἶναι μορφή μεταβατικὴ, τῆς ὁποίας ἐγένετο περιστατικῶς χρῆσις ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 3ου αἰῶνος, ἠὺς ἠὲ δὲ ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ ἔτους 230 περίπου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου αἰῶνος». Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφὴ παρουσιάζει ἀναμειξ τὰς δύο ἀνωτέρω μορφὰς τοῦ ἄλφα τίποτε δὲν ἐμποδίζει νὰ χρονολογηθῇ εἰς τοὺς μεταξὺ τοῦ 235 καὶ 230 χρόνους.

³ Περὶ δημιουργῶν βλ. v. SCHÖFFER, RE IV, 2860 καὶ GLOTZ, La cité grecque, 104.

⁴ Ὁρχομενὸν IG V 2, 345, 4, Στύμφαλον IG V 2, 357 181/2, Αἰγόσθενα IG 223, 20/21, Δελφούς BCH 18 (1888), σ. 77, στ. 9/10, Ἰθάκην DITTENB. Syll.³ 558, 30/32 κλπ.

φισμάτων τῆς πόλεως, ὥς καὶ τὴν τῆς ἀνιδρύσεως αὐτῆς, εἰς ὃν τόπον ἔμελλεν αὕτη νὰ στηθῇ: στ. 14-15: τὰν δὲ στάλαν γράψαντες οἱ δαμιο[ρ]γοὶ ὕνθεάντω ἰν τὸ ἱερὸν τᾶς Ἀθάνας.

Εἰς τὸ ἐν Μεγάλῃ πόλει ἐδρεῦον καὶ ἐκ 50 δημιουργῶν ἀποτελούμενον συμβούλιον τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀρκάδων ἐκάστη τῶν ἀποτελουσῶν αὐτὸ πόλεων ἀντεπροσωπεύετο δι' ἀριθμοῦ δημιουργῶν ἀναλόγου πρὸς τὴν σημασίαν ἐκάστης πόλεως. Ἐκ σχετικῆς λοιπὸν ἐπιγραφῆς¹ μανθάνομεν, ὅτι ἡ μὲν Μεγαλόπολις ἀντεπροσωπεύετο ὑπὸ 10 δημιουργῶν, ἐκάστη δὲ τῶν ἑπτὰ πόλεων: Ἡραίας, Κλήτορος, Κυνουρίων², Μαντινείας, Ὀρχομενοῦ, Τεγέας καὶ Θελπούσης ὑπὸ 5, οἱ Μαινάλιοι ὑπὸ 3 καὶ τὸ Λέπρεον ὑπὸ 2.

Πλὴν τῶν δημιουργῶν ἡ ἐξεταζομένη ἐπιγραφή ἀναφέρει δις (στ. 10 καὶ 11) καὶ τοὺς χρεωνόμους — ἐνταῦθα δωριστὶ χρεονόμος.

Τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἦτο μέχρι τοῦδε γνωστὸν μόνον ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Σπάρτης τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος (BSA 26, 166), ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀναφέρεται συγχρόνως ὥς πρότερον ὑπηρετήσας καὶ χρεοφύλαξ, ἀξίωμα γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν. Καὶ ὁ μὲν χρεοφύλαξ ἦτο βεβαίως ὁ τηρῶν τὸ κατὰστικον τῶν πρὸς τὸ δημόσιον χρεῶν τῶν πολιτῶν, ποῖα ὅμως ἀκριβῶς ἦσαν τὰ καθήκοντα τοῦ χρεωνόμου δὲν γνωρίζομεν. Ἴσως οὗτος νὰ ἐκανόνιζε τὰ πρὸς τὴν πόλιν χρέη τῶν ιδιωτῶν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν ἡμετέραν ἐπιγραφὴν ἀναφέρονται, δις μάλιστα (στ. 10 καὶ 11) εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν, οἱ χρεωνόμοι, θὰ πρέπει νὰ ἦσαν πλείονες τοῦ ενός. Φαίνεται δ' ἐπίσης καὶ ὅτι ὑπήγοντο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν ἢ ἀνῆκον εἰς τὸν κύκλον ἐνὸς τῶν δημιουργῶν, ὥς προκύπτει ἐκ τῶν στ. 11 καὶ 12, οἵτινες ἀναφέρουν χρεονόμος τὸς περὶ Ξενοκράτα.

Τέλος ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφή κάμνει μνειάν (στ. 20) καὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ δεκατιστοῦ — ὅστις ἐνταῦθα γράφεται δεκατυστε[ς]. Ὁ τίτλος τοῦ δεκατιστοῦ συναντᾶται μόνον εἰς ρωμαϊκῶν χρόνων ἐπιγραφὴν τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Προύσης³, σημαίνει δ' ἐκεῖ μὲν τὸν ὑπάλληλον, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀνατεθῇ ἡ εἴσπραξις τῆς συνδρομῆς τῶν μελῶν τοῦ δεκαδικοῦ συνεταιρισμοῦ,

¹ DITTENB. Syll.⁸ 383.

² Εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ὁποίων ἀνῆκε, κατὰ ΠΑΥΣΑΝΙΑΝ VIII 27. 3, μετὰ τῆς Θεισόας καὶ τῆς Γόρτυνος καὶ ἡ Ἀλίφειρα (βλ. ἡμέτερον χάρτην εἰκ. 2).

³ G. MENDEL, Inscriptions de Bithynie, BCH 24 (1900), σ. 367, ἀρ. 2, στ. 5. Ἀττικὴ ἐπιγραφὴ, δημοσιευθεῖσα παλαιότερον ὑπὸ MILCHHÖFER (AM 12, 1887, 86), μνημονεύει δεκαδιστᾶς, τοὺς ὁποίους ὁ σχολιάσας τὴν ἐπιγραφὴν R. DARESTE (BCH 12, 1888, 302) ἐταύτισε πρὸς τοὺς εἰσπράττοντας τὴν δεκάτην. Ἀλλ' ὥς ὀρθῶς παρατήρησεν ὁ AD. WILHELM (Arch. Epigr. Mitt. aus Ost. XVII 1894, 44) καὶ ὁ KÖHLER (IG II, 5 1139β, 8), ἡ λέξις δεκαδιστῆς δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν δεκάτην ἀλλὰ πρὸς τὴν δεκάδα, ἥτις πρέπει νὰ σημαίῃ τὸν συναιτερισμὸν, ὅστις ὀφείλει τὸ ὄνομά του εἰς τὰς δεκάδας τοῦ μηνός.

εἰς τὴν ἡμετέραν ὁμῶς ἐπιγραφὴν τὸν συλλέγοντα τὴν δεκάτην ἦτοι τὸν ἄλλως λεγόμενον *δεκατηλόγον*¹ ἢ *δεκατευτὴν* ἢ καὶ τὸν τελώνην καθ' ἈΡΠΟΚΡΑΤΙΩΝΑ² (λατιν. *decumanus*). Ὡς δὲ προκύπτει ἐκ τοῦ στ. 20 τῆς ἐπιγραφῆς, ὁ δεκατιστὴς ἐτέλει ὑπὸ τὰς διαταγὰς δημιουργοῦ, ἐνταῦθα δὲ συγκεκριμένως τοῦ Εὐκέτου.

Ὡς ἦδη (σ. 137) εἵπομεν ἡ ἐπιγραφὴ ἀναγράφει ἀποφάσεις τῆς πόλεως ἢ τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς δικαστηρίου, διατυπουμενάς εἴτε διὰ προστακτικῆς εἰς γ' πρόσωπον, εἴτε δι' ἀπαρεμφάτου μετὰ τῶν ἀπαγορευτικῶν μὴ, μὴδὲ κλπ. Ἰδοὺ δὲ ποῖαι συγκεκριμένως εἶναι αἱ ἀποφάσεις αὗται:

1) στ. 4/6. *μηδένα μηδενὶ μνα[σ]ιχολῆσαι τῶν πρότερον γερ ἀμφιλλόγων πὸς ἀλλάλος* ἦτοι οὐδεὶς ἐναντίον οὐδενὸς νὰ χολωθῇ (ὀργισθῇ) ἐνθυμούμενος τὰς πρότερον μετὰ τῶν γενομένων διαφωνίας (ἔριδας).

Τὸ ρῆμα *μνασιχολῶ* εἶναι μέχρι τοῦδε ἀθησαύριστον. Ἡ ἐνταῦθα συμπλήρωσις του εἶναι ἀσφαλής. Ἡ σημασία ἄλλως τε καὶ ἡ σύνθεσις αὐτοῦ εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὰς τοῦ συνήθους ρήματος *μνησικακῶ*, ὁμοία δ' ἐπίσης πρὸς τὴν τοῦ *μνησικακῶ* εἶναι καὶ ἡ μετὰ δοτικῆς τοῦ προσώπου καὶ γενικῆς τοῦ πράγματος σύνταξις τοῦ *μνασιχολῶ*. Ὡς πρὸς τὴν διὰ διπλοῦ λάμβδα γραφὴν τοῦ *ἀμφιλλόγων*, ἥτις παρήχθη ἐκ τοῦ *ἀμφις - λόγων*, παρατηρῶ, ὅτι αὕτη εἶναι συνήθης οὐ μόνον εἰς ἀρκαδικὰς ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλων τόπων ἐπιγραφάς³. Σημαίνει δὲ τὸ *ἀμφίλλογον*, τὴν ἀμφισβήτησιν, τὴν διαφωνίαν καὶ τὴν ἐκ ταύτης δημιουργουμένην ἔριδα⁴.

2) στ. 6/8. *μηδὲ δικάσασθαι μηδένα μηδὲν εἴ τι πταῖσμα γέγονε [π|⁶ ρότερον ἢ Κλεώνυμος τὰν προῶρὰν ἐπάταξε τὰν Ἀριστολάω⁷ καὶ τὸς πειρατὰς ἐξέβαλε*. Ἡτοι νὰ μὴ δικασθῇ κανεὶς διὰ τίποτε ἐὰν τυχὸν εἶχε γίνῃ πταῖσμα τι πρὶν ἢ ὁ Κλεώνυμος τὴν φρουρὰν ἐξώντωσε τοῦ Ἀριστολάου καὶ τοὺς πειρατὰς ἐξεδίωξε.

Παρέχεται λοιπὸν ὑπὸ τῆς πόλεως διὰ τῆς ἐπιγραφῆς ἀμνηστία δι' ὅλα τὰ πρὸ τῆς ἐκδιώξεως τῶν πειρατῶν καὶ τῆς ξενικῆς φρουρᾶς γενόμενα τυχόν πταίσματα τῶν πολιτῶν.

¹ ΔΗΜΟΣΘ. Κατ' Ἀριστοκράτους 177 (Teubner σ. 243). ΣΟΥΔΑ ἐν λ.: τοὺς τὴν δεκάτην ἐκλέγοντας ταυτὸν ἄρα τοῖς δεκατισταῖς.

² Λεξ. τῶν 10 ρητόρων ἐν λ.: *δεκατευτὰς ἀντὶ τοῦ τελώνας, τοὺς τὴν δεκάτην ἐκλέγοντας, δεκατηλόγος ὁ αὐτὸς τῷ δεκατευτῇ*. Πρβ. ΑΝΤΙΦΩΝΤΟΣ Ἀπόσπ. σ. 112 ("Εκδ. Blass Λιψίας 1881).

³ IG IV 1, 71, 3: *περὶ τὰς χώρας ἃς ἀμφέλλεγον* (Μεγάρων) — IG V, 2, 343, 11: *χωρίον ἀμφιλλ[ο]γον* (Ὁρχομενοῦ) Inschr. von Olympia 46, 11 (2ου π.Χ. αἰ.): *χ[ώ]ρας τὰς ἀμφιλλεγομέ[ν]ας*, SGDI II 2561 IV D 2, 21: *αἱ δὲ κα ἀμφιλλέγη* (Δελφῶν). Fouilles de Delphes III, 2, ἀρ. 89, στ. 4: *τὰς ἀμφιλλόγον χώρας*, BCH 35 (1911), σ. 461 στ. 9: *τὰς χώρας ἃς ἀμφιλλέγοντι* Ἀμ[φ]ισσεις καὶ στ. 27: *ὑπ[άρ]χειν αἰμὴν τὰ ἀμφιλλ[ε]γόμενα κλπ.*

⁴ Περὶ τοῦ πὸς ἀλλάλος βλ. τὰς κατωτέρω γλωσσικὰς παρατηρήσεις.

3) στ. 8/9. τὰς δὲ δίκας τὰς ὧφλε Μίλων καὶ Ἀπέλιχος τῷ πόλι ι. σ. τω ἀπεῶσθαι ἦτοι αἱ ποιναί, εἰς τὰς ὁποίας κατεδικάσθησαν ὑπὸ τῆς πόλεως ὁ Μίλων καὶ ὁ Ἀπέλιχος, ἃς χαρισθῶσιν.

Ἡ συμπλήρωσις τοῦ ι. σ. τω ἀποκλείεται νὰ εἶναι [ἐξέσ]τω¹, τοῦ ὧφλε ὅμως εἶναι ἀσφαλές. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἀπεῶσθαι τὰς δίκας, τὸ ρῆμα ἀπωθῶ μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπαλλάσσω, χαρίζω, συναντᾶται καὶ εἰς ἄλλας ἀρκαδικὰς ἐπιγραφάς, ὡς π.χ. εἰς τὴν τῆς Τεγέας (IG V 2, σ. XXXVI D I, 12), ἔνθα ἀναγινώσκουμεν τὰ δὲ χρήματα ἀφεῶσθαι τὴν πόλιν, ὅπερ ὁ PLASSART² μεταφράζει: il sera fait remise du montant par la cité ἦτοι θὰ χαρισθῶσι τὰ χρήματα ὑπὸ τῆς πόλεως. Εἰς ἄλλην πόλιν ἐπιγραφὴν τῆς Τεγέας (IG V 2, 6, 14) ἀναγινώσκουμεν ἀφεῶσθαι τῷ ἔργῳ ἦτοι νὰ ἀπαλλαγῇ ὁ ἐργολάβος (ἐκβληθῇ) τῆς ἐπιχειρήσεως. Ὅμοιος εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Στυμφάλου (IG V 2, 357, 12) λέγεται: ἀφεῶσθαι τὰς μαρτυρίας, ἦτοι νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς μαρτυρίας, νὰ μὴ προσέλθῃ ὡς μάρτυς.

4) στ. 9/10. καὶ τὰς (ἐνν. δίκας) Διπόδαμ[ο]ς δεκάσαι τὸς δαμοργὸς καὶ τὸς χρεονόμος καὶ τὸς ἰγγυ[ε]υ[ε]τάς.

Ἦτοι ἃς χαρισθῶσιν ἐπίσης καὶ αἱ ποιναί, εἰς τὰς ὁποίας κατεδικάσθη ὁ Διπόδαμ[ο]ς (:), ὅστις [ἐπεχείρησε:] νὰ δεκάσῃ τοὺς δημιουργοὺς καὶ τοὺς χρεωνόμους καὶ τοὺς ἐγγυητάς.

Ἡ συμπλήρωσις Διπόδαμ[ο]ς εἶναι βεβαία: Τὸ ὄνομα ὅμως τοῦτο εἶναι, καθόσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, ἀθησαύριστον.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐν ἀρχῇ τοῦ 10ου στίχου ἀπαρέμφατον .εκάσαι πρέπει νὰ σημειώσω, ὅτι τὸ ἀρχικὸν ἐψιλὸν εἶναι τόσον ἀπολύτως ἀσφαλές — φαίνεται ἄλλως τε εὐκρινῶς καὶ εἰς τὴν εἰκόνα 104 — ὥστε ν' ἀποκλείεται ἡ συμπλήρωσις τοῦ ρήματος εἰς δι]κάσαι, ἐπιτρεπομένης μόνον τῆς εἰς δι]εκάσαι, καὶ ἀποκλειομένου βεβαίως, ὡς στερουμένου σημασίας, τοῦ μόνου ἀπομένοντος δυνατοῦ πρὸς συμπλήρωσιν ρήματος ψεκάσαι.

5) στ. 11/12. τὸς δὲ δαμοργὸς τὸς περὶ Ξενοφῶντα καὶ χρεονόμος | τὸς περὶ Ξενοκράτεια ἀζαμίος³ ἦναι ποιῆν τὰς κατὰ ν. . . ω. . . ἢ ποιῆντας κατὰ ν. . .

Οἱ δὲ δημιουργοὶ οἱ περὶ (=τῆς ομάδος ἢ ὑπὸ ἀρχηγόν) τὸν Ξενοφῶντα καὶ οἱ χρεωνόμοι οἱ περὶ (=τῆς ομάδος ἢ ὑπὸ προϊστάμενον) τὸν

¹ Τὸ ρῆμα τοῦτο ἀπαντᾶται καὶ εἰς ἄλλας δικαστικὰς ἐπιγραφὰς τῆς Ἀρκαδίας, ὡς π. χ. τὴν τῆς Τεγέας (IG V 2, σ. XXXVI D I, 31) μηκέτι ἐξέστω αὐτῷ δικάσασθαι.

² BCH 38 (1914), σ. 107.

³ Πρβ. Fouilles de Delphes III 2, 121, 9: ἀζάμοι ἐόντες... καὶ ἀνυπόδιοι καὶ SGDI 1857, 10 καὶ 1969, 19/20.

Ξενοκράτη νὰ μὴ ὑποστοῦν οὐδεμίαν χρηματικὴν ποινὴν νὰ (ἢ ἂν) πράτ-
τουν συμφώνως πρὸς

6) στ. 13. *εἰ δέ τις πάρ τάνυ ποιῇ ὀφλέτω μυριάς δραχμὰς ἱερὰς τῷ Ἀθά-
ναι καὶ κάταρος ἔστω*

Ἐὰν δέ τις πράττῃ ἀντιθέτως πρὸς τ' ἀνωτέρω νὰ ὀφείλῃ (πληρώσῃ
πρόστιμον) δεκακισχιλίας δραχμὰς, αἵτινες θὰ εἶναι ἱερὰι (θὰ ἀνήκουν) τῆς
Ἀθηνᾶς καὶ νὰ εἶναι κατηραμένος.

Ἐν σχέσει πρὸς τὸ πάρ τάνυ βλ. τὰς κατωτέρω γλωσσικὰς παρατη-
ρήσεις. Τὸ ὀφλέτω ἀπαντᾶται καὶ εἰς ἄλλην ἀρκαδικὴν ἐπιγραφὴν¹. Τὸ κάτα-
ρος ὁμοίως εὐρίσκεται εἰς παλαιότεραν ἐπιγραφὴν τῆς Τεγέας (IG V 2, 6, 22)
μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι ἐκεῖ διατηρεῖ ἀκόμη τὸ συνήθως μετὰ τὸ ρῶ προστι-
θέμενον εἰς παλαιότερας ἀρκαδικὰς ἐπιγραφὰς δίγαμμα F, ὅπερ εἰς τὴν ἡμε-
τέραν ἐπιγραφὴν ἔχει τελείως ἐκλείψει.

Ἡ ὑπὸ τῆς πόλεως ἐπιβολὴ προστίμου εἰς ὄφελος τῆς προστατίδος αὐ-
τῆς (ὡς ἐνταῦθα) θεᾶς ἢ θεοῦ, ἡτό τι σύνηθες εἰς τὰ ἀρχαῖα ἱερὰ τοῦ ἑλλη-
νικοῦ κόσμου, τινὰ τῶν ὁποίων μάλιστα εἶχον σχηματίσει ἐκ δωρεῶν καὶ
προστίμων τόσον μεγάλην περιουσίαν, ὥστε καὶ νὰ δανείζωσιν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ
ὑποθήκῃ εἰς ιδιώτας. Ἐν αὐτῇ τῇ Ἀρκαδίᾳ² ἔχομεν δύο τοιαῦτα παρα-
δείγματα δανεισμοῦ: τὸ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς τῆς Τεγέας³ καὶ τὸ τῆς Μεσο-
πολίτιδος Ἀρτέμιδος τοῦ Ὀρχομενοῦ⁴.

7) στ. 14/15. *τάν δὲ στάλαν γράψαντες οἱ δαμιο[ρ]γοὶ ἐνθεάντω ἐν τὸ ἱε-
ρὸν τᾶς Ἀθάνας* ἦτοι οἱ δημιουργοί, ἀφ' οὗ φροντίζουν νὰ χαραχθῇ ἐπὶ στή-
λης (ἢ ἀναγράφουσα τὰς ἀποφάσεις) ἐπιγραφὴ, νὰ ἀναθέσουν αὐτὴν⁵ εἰς τὸ
ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς.

Διὰ τῶν στ. 14 καὶ 15 διαπιστοῦται πλέον ἀσφαλῶς, ὅτι ὁ μέγας, περι-
πτερος ναὸς ἀνῆκεν εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, ἀφ' οὗ εἰς τὸν πρόναόν του εὐρέθη
ἐντειχισμένη ἢ ἐξεταζομένη ἐνεπίγραφος στήλη.

8) στ. 15/16. *καθέντω δὲ καὶ τὸ[ν ὄρκον] | γ τὸν ὠμόσαμες ἐπεὶ Κλεώνυμος
παρῆλθε ἐν τὸν ναόν*: νὰ καταθέσουν δὲ (οἱ δημιουργοὶ) καὶ τὸν ὄρκον τὸν

¹ IG V 2, 3, 4/5.

² Τοιοῦτο μέγα δάνειον ἦτο καὶ τὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος τῶν Σάρδεων πρὸς τὸν
Μνηοίμαχον. Βλ. σχετικῶς W. H. BUCKLER - D. M. ROBINSON ἐν AJA 12 (1912), σ. 59, ἐνθα
προσάγονται καὶ ἄλλα ἀνάλογα παραδείγματα.

³ Ἐπιγραφὴ Τεγέας (IG V 2, σ. XXXI, 38) ἀναφέρει: *ὀφειλήματα πὸς τὰν θεόν* (Ἀθηνᾶν
Ἀλέαν).

⁴ Ἐπιγραφὴ Ὀρχομενοῦ (IG V 2, 343 A, στ. 27) λέγει: *τὰ χρήματα ὀφέλλονσι τῷ θεοῖ*.

⁵ Περὶ τοῦ ἐνθεάντω (=ἀναθεσάντων) βλ. τὰς κατωτέρω γλωσσικὰς παρατηρήσεις.

ὁποῖον ὠρκίσθημεν, ὅταν ὁ Κλεώνυμος ἦλθεν εἰς τὸν ναόν (τῆς Ἀθηνᾶς).

Ἡ ἔκφρασις *καθέντω* (=καταθεσάντω) τὸν ὄρκον ἢ ἐν γένει ἢ χοῆσις τοῦ ρήματος καταθέτω τὸ ἐπὶ στήλης περιεχόμενον ἐνὸς ψηφίσματος, εἶναι συνηθεστάτη εἰς ἀρχαίας ἐπιγραφὰς περιεχούσας ἀνάλογα ψηφίσματα, ὃ δὲ περὶ οὗ ὁ λόγος ὄρκος θὰ εἶναι βεβαίως ὁ διδόμενος εἰς πάσας σχεδὸν τὰς πόλεις μετὰ τὸν τερματισμὸν κρίσεώς τινος¹, ὡς ἐνταῦθα τῆς ἐκδιώξεως τῆς ξένης φρουρᾶς καὶ τῆς ἀποκρούσεως τῆς πειρατικῆς ἐπιδρομῆς.

Ἐκ τῶν συμφραζόμενων προκύπτει, ὅτι μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Κλεωνύμου ἐκδιώξιν τῆς ξενικῆς φρουρᾶς καὶ τῶν ἐπιδρομέων Ἰλλυριῶν πειρατῶν οἱ Ἀλιφειρεῖς θὰ ὠρκίσθησαν τὸν νενομισμένον ὄρκον, καὶ ὅτι θὰ μετέβησαν πιθανώτατα μετὰ τοῦ Κλεωνύμου εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς ἵνα εὐχαριστήσουν τὴν θεὰν ἐπὶ τῇ διασώσει των· δι' ὃ καὶ ἐντέλλονται οἱ δημιουργοὶ νὰ καταθέσουν τὸν δοθέντα ὄρκον εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, τὸν ὁποῖον ἐπεσκέφθη καὶ ὁ Κλεώνυμος, ὡς ρητῶς ἀναφέρει τοῦτο ἡ ἐπιγραφή.

Προσθίεται ἀκόμη ἡ ἐπιγραφή καὶ τὰς ἐξῆς ἐντολάς:

9) στ. 17/18. *δικαζάσθω μηδὲς ιδιώτας τῶν πρόσθε σ... εἰ μὴ τις ἰνγεγύενκε*² ὑπὲρ τὰν πόλιν ἥτοι νὰ μὴ δικασθῇ οὐδεὶς ιδιώτης ἐκ τῶν πρότερον μνημονευθέντων, ἐκτὸς ἐάν τις παρέσχεν ἐγγύησιν ὑπὲρ τῆς πόλεως. Περὶ τοῦ *ἰνγεγύενκε* βλ. τὰς κατωτέρω γλωσσικὰς παρατηρήσεις, περὶ δὲ τῶν σχετικῶν πρὸς τὰς ἐν τῷ δικαίῳ τῶν ἐλληνικῶν πόλεων ἐγγυήσεις βλ. τὸ βιβλίον τοῦ J. PARTSCH, Griech. Bürgschaftsrecht, 1909.

10) στ. 18/21. [ὄφλημα] *δ' ἔστω κατὰ Εὐμήλω μνᾶς καὶ εἴκοσι στατήρων..... Εὐκέτω δαμοργῶ κελεύσαντος τῷ δεκατιστῇ..... μηδένα μνασθῆναι χρεῶν στάσιος*. Πρόστιμον δὲ νὰ ἐπιβληθῇ ἐναντίον τοῦ Εὐμήλου ἐκ μιᾶς μνᾶς καὶ εἴκοσι στατήρων..... τοῦ δημιουργοῦ Εὐκέτου διατάξαντος τὸν δεκατιστὴν κανεῖς νὰ μὴ κάμῃ μνειάν (ἐφαρμογὴν) τοῦ χρεωστασίου δι' οὐδένα. Τὴν συμπλήρωσιν τῆς πρώτης λέξεως τοῦ στ. 17 [ὄφλημα] ἀπαιτοῦσιν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἢ πρόθεσις κατὰ καὶ ἀφ' ἑτέρου τὰ ἀναγραφόμενα χρηματικὰ ποσά· ἡ λέξις ἄλλως τε ἀπαντᾷ παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι³. Τὸ εἰς τὸν Εὐμήλον ἐπιβληθὲν πρόστιμον ἦτο μία μνᾶ, ἥτοι ἑκατὸν δραχμαί, καὶ

¹ G. BUSOLT, Griechische Staatskunde I, München 1920, 521 Handb. der Klass. Altunterswissenschaften IV, 1 καὶ E. ZIEBARTH ἐν RE V (1905), στ. 2080, ἐνθα καὶ πλείονα ὅμοια παραδείγματα ὄρκου.

² Τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ *ἰνγεγύενκε* ὀφείλω εἰς τὸν καθηγ. κ. L. ROBERT, ὅστις παρεπιδημῶν τὸ 1966 ἐν Ἀθήναις εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ ἐλέγξῃ κατὰ τὸ ἐφικτὸν τὴν ὑπ' ἐμοῦ γενομένην ἀνάγνωσιν τῆς ἐπιγραφῆς.

³ ἸΣΑΙΟΣ 11, 43. ΔΗΜΟΣΘ. 21, 99 (546) καὶ 39, 15 (998). ΑΡΙΣΤΟΤ. Ἀθ. Πολιτ. 63, 3. ΔΙΟΔ. ΣΙΚ. XVI, 23. ΛΟΥΚ. Ἑρμ. 80. Μ. ΕΤΥΜ. λ. (σ. 340, 44).

εἴκοσι στατήρες ἦτοι εἴκοσι τετράδραχμα¹, δηλαδή ἐν συνόλῳ δραχμαὶ 180.

11) στ. 21/22. *μηδὲ χρη[ματίσαι] . . . μηδὲ φυνγάδας θῆναι μήτε ἄρχοντα μήτε* [εἰς ιδιώταν]. Καὶ νὰ μὴ διεξαχθοῦν συζητήσεις οὔτε νὰ τιμωρηθοῦν διὰ φυγῆς (=ἐκτοπισμοῦ ἢ ἐξορίας), οὔτε ἄρχων τις οὔτε ιδιώτης.

12) στ. 23. *εἰ δέ τις πάρ τάνυ ποιῇ ἔνοχος ἔστω*. Ἐὰν δέ τις πράττῃ ἀντιθέτως πρὸς ταῦτα νὰ εἶναι ἔνοχος.

Σχετικῶς πρὸς τὸ πάρ τάνυ βλ. τὰς κατωτέρω γλωσσικὰς παρατηρήσεις.

ΓΛΩΣΣΙΚΑΙ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν μέχρι τοῦδε εὑρεθεισῶν ἀρκαδικῶν ἐπιγραφῶν οἱ διαλεκτολόγοι ἐπιγραφικοὶ διεπίστωσαν: α) ὅτι ἀπὸ τοῦ 4ου ἤδη π.Χ. αἰῶνος², κυρίως ὁμως κατὰ τὸν 3ον³, ἡ παλαιὰ ἀρκαδικὴ γλῶσσα ὁλονὲν ἐξηλληνίζετο, ὑφίστατο δηλ. τὴν γενικὴν ἐλληνιστικὴν ἐπίδρασιν καὶ οὐχὶ εἰδικῶς τὴν τῆς ἀττικῆς κοινῆς· β) ὅτι κατὰ τὴν ἐξελληνιστικὴν ταύτην πορείαν παρενεβλήθη ἐν Ἀρκαδίᾳ ἡ δωρικὴ κοινὴ, ἡ ἄλλως καὶ ἀχαϊκὴ δωρικὴ σήμερον λεγομένη⁴, ἐκείνη δηλ. εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἀναφέρονται οἱ λόγοι τοῦ ΣΤΡΑΒΩΝΟΣ (333), καθ' οὓς οἱ Πελοποννήσιοι (ἐπομένως καὶ οἱ Ἀρκάδες) *δοκοῦσιν ἅπαντες δωρίζειν διὰ τὴν συμβᾶσαν ἐπικράτειαν* (τῶν Δωριέων) καὶ γ) ὅτι ὁ ἐκδωρισμὸς τῆς ἀρκαδικῆς γλώσσης ἐπροχώρησε κατὰ τὸ β' ἡμῖς τοῦ 3ου αἰῶνος⁵ τόσον, ὥστε ἡ γλῶσσα τῶν ἐπιγραφῶν νὰ ἀποβάλλῃ ὅλα σχεδὸν τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς παλαιᾶς ἀρκαδικῆς διαλέκτου καὶ νὰ διατηρήσῃ μόνον τὰ δωρικὰ καὶ ἐλάχιστα ἀρκαδικά, ἐν ᾧ ταυτοχρόνως συνεχίζετο καὶ ἡ ἐξελλήνισις αὐτῆς, ἥτις καὶ ἀπέβη πλήρης περὶ τοὺς χρόνους τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

Ὡς ἀνωτέρω (σ. 139) ἐξεθέσαμεν ἡ ἐξεταζομένη ἐπιγραφή, ἔνεκα ἐπιγραφικῶν κυρίως ἀλλὰ καὶ ἱστορικῶν ἀκόμη λόγων, δύναται νὰ τοποθετηθῇ εἰς τοὺς μεταξὺ τοῦ 235 καὶ τοῦ 230 χρόνους. Ἡ ἀμέσως ἀκολουθοῦσα ἐξέτασις τῶν γλωσσικῶν στοιχείων τῆς ἐπιγραφῆς θὰ δείξῃ, ὅτι ἡ ἀνωτέρω ση-

¹ Ὁ στατήρ παλαιότερον μὲν ἰσοδυνάμει πρὸς δύο δραχμάς, κατὰ τοὺς ἐλληνιστικοὺς ὁμως χρόνους, εἰς οὓς ἀνάγεται καὶ ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφή, ἀντεστοίχει πρὸς τέσσαρας δραχμάς. Βλ. σχετικῶς E. BABELON, *Traité des monnaies grecques et romaines*, τ. I, Paris 1901, σ. 438.

² C. D. BUCK, *The Greek Dialects*, Chicago 1955, σ. 176.

³ A. THUMB - A. SCHERER, *Handb. der griech. Dialekte II*, Heidelberg 1959, σ. 115.

⁴ Βλέπε περὶ ταύτης R. MEISTER, *Die griech. Dialekte II*, 81 ἐξ. C. D. BUCK ἐν *Amer. Journal of Phil.* (21), 193 ἐξ. καὶ A. DEBRUNNER, *Gesch. der griech. Sprache II*, 47 ἐξ.

⁵ A. THUMB - A. SCHERER, ἔ.δ. σ. 117.

μειωθείσα χρονολόγησις αὐτῆς συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὰ ἐκτεθέντα συμπεράσματα τῶν διαλεκτολόγων, τὰ ἰσχύοντα διὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος.

Ἄς ἐπιχειρήσωμεν ἤδη τὴν ἐξέτασιν τῶν στοιχείων τῶν 3 μνημονευθεισῶν κατηγοριῶν ἀρχίζοντες ἀπὸ:

I. Τὰ στοιχεῖα τῆς δωρικῆς κοινῆς¹.

Ταῦτα εἶναι: α) Ἡ διατήρησις τοῦ πρωίμου μακροῦ \bar{a} ², ἀντὶ τῆς εἰς ἡ τροπῆς αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν αἱ πτώσεις γεν., δοτ., αἰτ. τοῦ ἐνικοῦ τοῦ θηλυκοῦ ἄρθρου: (15) *tās*, (9, 13) *tāi*, (3, 4, 7, 14, 18) *tán*, τὰ οὐσιαστικά (1) *τύχα*, (10, 11, 14, 20) *δαμοργός*, (14) *στάλαν*, (17) *ιδιώτας*, τὰ ἐπίθετα (1) *ἀγαθά*, (12) *ἄζαμῖος*, ἡ ἀντωνυμία (5) *ἀλλάλος*, τὰ κύρια ὀνόματα: (15, 14) *Ἀθάνας*, *Ἀθά-
ναι*, τὰ ρήματα: (3) *ἐξάγαγε*, (5) *μνα[σ]ιχολῆσαι*, (21) *μνασθῆναι*. Σημειωτέα ὁμῶς καὶ ἡ συνύπαρξις τῶν καὶ εἰς ἄλλας δωρικὰς διαλέκτους³ διαφόρου ποιότητος ἀρχικῶν η (ϵ) καὶ ω (π.χ. τῶν ἐκ συναιρέσεως προσερχομένων), ἅτινα παρέμειναν ἀμετάβλητα: (13, 23) *ποιῆ*, (22) *θῆναι*, (21) *μνασθῆναι*, (7) *πρω-
ράν*, (11) *Ξενοφῶντα*, (8) *ὠφλε*, (9) *ἀπεῶσθαι* κλπ.

β) Ἡ εἰς - ω ἀντὶ - $\sigma\upsilon$ κατάληξις τῆς γεν. τοῦ ἐνικοῦ τῶν εἰς - $\sigma\varsigma$ καὶ - $\eta\varsigma$ λέξεων: (20) *δαμοργῶ*, (19) *Εὐμήλω*, (20) *Εὐκέτω*.

γ) Ἡ εἰς - $\sigma\varsigma$ (ἀντὶ - $\sigma\upsilon\varsigma$) κατάληξις τῆς αἰτ. πληθ. τοῦ τε ἄρσεν. ἄρθρου (3, 8, 10, 11, 12) *τὸς* καὶ τῶν εἰς - $\sigma\varsigma$ λέξεων: (10, 11) *τὸς δαμοργός*, (10, 11) *τὸς χρεονόμος*, (5/6) *ἀλλάλος*⁴, (12) *ἄζαμῖος*.

δ) Ἡ εἰς - $\mu\epsilon\varsigma$ (ἀντὶ - $\mu\epsilon\nu$) κατάληξις τοῦ ἀ' πληθ. προσώπου τοῦ ἀορίστου τῶν εἰς - ω καὶ - $\mu\iota$ ρημάτων: (16) *ὠμόσαμες*⁵.

ε) Ἡ εἰς - $\epsilon\nu$ (ἀντὶ - $\epsilon\iota\nu$) κατάληξις τοῦ ἀπαρεμφάτου τῆς ὀριστικῆς τῶν εἰς - $\epsilon\omega$ ρημάτων: (12) *ποιεῖν*⁶.

¹ Οἱ ἐντὸς παρενθέσεων ἀριθμοὶ δηλοῦσι τὸν ἀντίστοιχον ἀριθμὸν τοῦ στίχου τῆς ἐξεταζομένης ἐπιγραφῆς.

² Τὸ \bar{a} τοῦτο ἐπὶ μακρότατον ἀντέστη εἰς τὴν διεόδυσιν τῆς κοινῆς.

³ Ἡλιακὴν, Λεσβιακὴν, Κρητικὴν κλπ. (C. D. BUCK, ἔ.ἀ. σ. 25).

⁴ Τοῦτο παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰς ἐξῆς διαλέκτους: Θεσσαλικὴν, Θηραϊκὴν, Κυρηναϊκὴν, Κώαν κλπ. (C. D. BUCK, ἔ.ἀ. σ. 68).

⁵ Διὰ τὴν εἰς - $\epsilon\varsigma$ κατάληξιν τοῦ ἀ' πληθ. προσώπου τοῦ ἀορίστου ἦτο μέχρι τοῦδε γνωστὸν ἓν μόνον ἀρχαδικὸν παράδειγμα (IG V 2, 262 18 *ἐδικάσαμες*) καὶ τοῦτο μάλιστα ἐθεωρεῖτο ἀμφίβολον (BESCHTEL, Die Griech. Dialekte, σ. 368) Διὰ τῆς ἐνταῦθα εὐρέσεως καὶ ἄλλου παραδείγματος πιστοποιεῖται ἤδη ὀριστικῶς ἡ εἰς τὴν ἀρχαδικὴν διάλεκτον παρουσία του. Περὶ τῆς σχέσεως τῶν μορφῶν - $\mu\epsilon\varsigma$ καὶ - $\mu\epsilon\nu$ βλ. BRUGMANN-THUMB, Griech. Gram.⁴, 400 καὶ HIRT, Griech. Laut- und Formenlehre, 488.

⁶ Ὅμοια κατάληξις ρημάτων παρατηρεῖται καὶ πρὸς B. τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ὡς καὶ ἐν Ἀργολίδι καὶ Ἀχαΐᾳ. Ὁ ὑπὸ τῶν Γραμματικῶν ὡς δωρικὸς χαρακτηριζόμενος σχηματισμὸς οὗτος δυνατὸν νὰ εἶναι (κατὰ HOFFMANN, Dial. I, 262 καὶ THUMB-SCHERER, Handb. d. griech. Dial. II, σ. 136) ἀχαϊκῆς προελεύσεως.

II. Ἀρκαδικὰ στοιχεῖα.

1. Ἀποκλειστικῶς ἄρκαδικά.

- α) Ἡ ἀποκοπὴ τοῦ ρ ἀπὸ τῆς προθέσεως πρὸς: (5/6) *πὸς ἀλλάλος*¹.
 β) Ἡ προσθήκη τοῦ στοιχείου νυ εἰς τὸ χρέη δεικτικῆς ἀντωνυμίας τελοῦν ἄρθρον: (13, 23) *πὰρ τάνν* = παρὰ ταῦτα (ἀντιθέτως πρὸς τ' ἀνωτέρω). Τὸ τάνν ἐνταῦθα ἀντιστοιχεῖ οὐχὶ πρὸς τὸ τάδε, ἀλλὰ πρὸς τὸ ταῦτα, ἀνήκει δηλ. εἰς τὴν Α' ὁμάδα τῶν ὑπὸ τοῦ M. LEJEUNE (Rev. de Philol. 17, 120 ἔξ.) καθορισθεισῶν κατηγοριῶν προσθήκης τοῦ νυ².
 γ) Ἡ παντελὴς ἀπουσία τοῦ ἐφελκυστικοῦ ν: (16) *παρῆλθε ἐν τὸν ναόν*, (18) *ἐνγεγύευκε ὑπὲρ τὰν πόλιν*³.
 δ) Ἡ μὴ χρῆσις τοῦ εἰς ἄλλας διαλέκτους⁴ διπλοῦ σσ εἰς τὸν ἀόριστον τῶν εἰς -ζω ρημάτων.
 ε) Ἡ τροπὴ τοῦ ε εἰς ι πρὸ τοῦ ν. Οὕτω ἡ πρόθεσις ἐν γράφεται πάντοτε ἐν, εἴτε στάσιν σημαίνει αὕτη, ὡς π.χ. (15) *ὕνθεάντω ἐν τὸ ἱερόν*, εἴτε κίνησιν: (16) *παρῆλθε ἐν τὸν ναόν*, ὁπότε ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν πρόθεσιν εἰς. Τὴν αὐτὴν τροπὴν ὑφίσταται ἡ πρόθεσις ἐν καὶ ἐν συνθέσει: (23) *ἱνοχος*, (18) *ἐνγεγύευκε*⁵.

2. Ἀρκαδικὰ στοιχεῖα τῆς ἐπιγραφῆς κοινὰ καὶ εἰς ἄλλας δωρικὰς διαλέκτους.

- α) Ἡ πρόθεσις κατὰ πρὸ λέξεως ἀρχομένης ἀπὸ συμφώνου ὑφίσταται ἀποκοπὴν οὐ μόνον τοῦ τελικοῦ τῆς α, ἀλλὰ καὶ ὀλοκλήρου τῆς συλλαβῆς τά: (15) *καθέντω* = καταθέντω, καταθεσάντω⁶ κλπ.
 β) Ἡ πρόθεσις παρὰ πρὸ λέξεως ἀρχομένης ἀπὸ συμφώνου ἀποκόπτει τὸ τελικὸν α: (13, 23) *πὰρ τάνν* = παρὰ ταῦτα⁷.

¹ Ἡ ἀποκοπὴ αὕτη παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν ἐκ τῆς ἄρκαδικῆς παράγωγον κυπριακὴν διάλεκτον (FR. BECHTEL, Die griech. Dialekte, Berlin 1921, σ. 381).

² Ὁμοία χρῆσις τοῦ νυ εὑρεται καὶ εἰς τὴν Κυπριακὴν διάλεκτον (C. D. BUCK, ἔ.δ. σ. 124).

³ Τὸ ἐφελκυστικὸν ν ἐμφανίζεται εἰς τινὰς ἄρκαδ. ἐπιγραφὰς εἰς τὴν δοτ. πληθ. τῶν τριτοκλίτων: π.χ. *θυμιάμασιν* (IG V 2, 51416) κλπ. ὀφείλεται δὲ κατ' ἄλλους μὲν (C. D. BUCK, ἔ.δ. σ. 124) εἰς ἐπίδρασιν τῆς ἀττικῆς κοινῆς, κατ' ἄλλους δὲ (BECHTEL, ἔ.δ. 341) εἰς πιθανὴν προῦπαρξιν δοτ. πληθ. εἰς -σιν, πρὸ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἀττικῆς κοινῆς.

⁴ Δεοβίαν, Ἀργολικὴν, Κυρηναϊκὴν, Κρητικὴν (C. D. BUCK, ἔ.δ. 70).

⁵ Τροπὴ τοῦ ε εἰς ι πρὸ ρινικοῦ παρουσιάζεται ἐξαιρετικῶς καὶ εἰς τὴν Β.Δ. δωρικὴν (C. D. BUCK, ἔ.δ. σ. 144 σημ. 3), ἀπαντᾷται δὲ καὶ ἐν Κύπρῳ, Κρήτῃ (Βάξφ, Ἐλευθέρην), Ρόδῳ καὶ παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς τῆς Κάτω Ἰταλίας (BECHTEL, ἔ.δ. σ. 328). Γενικῶς τὸ ἐψιλὸν εἶχε σχετικῶς κλειστὸν ἦχον, ὡς καὶ εἰς τὴν Βοιωτικὴν διάλεκτον (C. D. BUCK, ἔ.δ. σ. 22 καὶ 23).

⁶ Πβλ. καὶ τὸ *καβαίνων* = καταβαίνων τοῦ Ἀλκμᾶνος (LYP. ANΘ. ἔκδ. Bergk σ. 353 ἀρ. 38), τὸ *κακρίνε* = κατακρίνη τῆς ἐκ Μαντινείας ἐπιγραφῆς (IG V 2, 26214), τὸ *καμῆνα* = κατὰ μῆνα (SCHWYZER, Griechische Grammatik II, 473⁵), τὸ *κακειμένας* = κατακειμένας (IG V 2, 324) κλπ.

⁷ Ὁμοία ἀποκοπὴ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν Ἀρκαδοκυπριακὴν διάλεκτον (THUMB-SCHERER, II, σ. 139).

γ) Ἡ παλαιότερα (πρὸ τοῦ 400 π.Χ.) πρόθεσις ὄν (ἀργότερον ἀνά, ἄν), ὑφίσταται ἀφ' ἑνὸς κώφωσιν τοῦ ο εἰς υ καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀποκοπὴν τοῦ τελικοῦ α: (15) *ὀνθεάντω* = ἀναθέντω¹.

δ) Διάφορος τῆς τῆς ἀττικῆς κοινῆς εἶναι καὶ ἡ σύνταξις ἐνίων προθέσεων ἐν τῇ ἀρκαδικῇ. Οὕτω π.χ. ἐνταῦθα ἡ πρόθεσις ὑπέρ, ἐν τῇ σημασίᾳ τῆς προστασίας τινός, συντάσσεται οὐχὶ μετὰ γενικῆς ἀλλὰ μετ' αἰτιατικῆς: (18) *ἰνγεγύενκε ὑπὲρ τὰν πόλιν* = ἡγγυήθη ὑπὲρ τῆς πόλεως².

ε) Τροπὴ τοῦ ε εἰς ι εἰς ὅλας τὰς πτώσεις τῶν μετὰ ρίζης ι τριτοκλίτων λέξεων. Οὕτω ἐνταῦθα: (9) *τῷ πόλι* (πόλεϊ-πόλιι-πόλι)³ (21) *στάσιος*. Τοῦτο παρατηρεῖται εἰς πάσας τὰς ἄλλας διαλέκτους πλὴν τῆς ἀττικῆς ἰωνικῆς.

ς) Παράλειψις τοῦ ι εἰς τὸ γ' πρόσωπον τῆς ὑποτακτικῆς τοῦ ἐνεστώτος τῶν εἰς -εω ρημάτων. Οὕτω ἐνταῦθα (13, 23) *εἰ δέ τις... ποιῇ* (οὐχὶ ποιῇ)⁴.

ζ) Χρήσις τοῦ η ἀντὶ τοῦ ει εἰς τὰ ἀπαρέμφρατα: εἶναι (12) *ἦναι* (ἀρχαιότερα γραφὴ ἔναι), καὶ (22) *θῆναι* (ἀντὶ θέϝεναί, θέεναί, θεῖναι)⁵.

η) Ἀποβολὴ τοῦ σ ἀπὸ τὸ γ' πληθ. πρόσωπον τοῦ ἀορίστου τοῦ ρήματος τίθημι. Τὸ πρόσωπον τοῦτο ἀρχικῶς ἐγράφετο ἔθεν (*ἀνέθεν* IG V 2, 111, 116, 117, 260) ἔπειτα δὲ μετεσχηματίσθη εἰς ἔθεν: *ἀνέθεν* IG V 2, 27813, (SCHWYZER, 66427, 29) ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἡμετέρα προστακτικὴ (15) *ὀνθεάντω* = ἀναθέντω ἢ ἀναθεσάντω⁶.

θ) Κατάληξις τοῦ γ' πληθ. τῆς προστακτικῆς τοῦ ἀορίστου τῶν ρημάτων εἰς -ντω (ἀντὶ -ντων) κατ' ἀναλογίαν τοῦ γ' πληθ. τῆς ὀριστικῆς εἰς -ντι⁷.

ι) Ὁ ἀόριστος τῶν εἰς -ζω ρημάτων ἐμφανίζεται ὡς εἰς τὴν ἀττικὴν-ἰωνικὴν, μὲ ἐν σ (6) *δικάσασθαι*⁸.

ια) Χρήσις τοῦ ἄρθρου καὶ ὡς ἀναφορικῆς ἀντωνυμίας⁹. Οὕτω ἐνταῦθα (8) *τὰς δίκας τὰς ὥφλε Μίλων*, (9/10) *τὰς Διπόδαμ[ο]ς* καὶ (15/16) *τ[ὸν] ὄρκο[ν] τὸν ὠμόσαμες*.

¹ Πβλ. καὶ τὰ Κυπριακὰ *ὀνέθυσε, ὀνέθεκε* = ἀνέθεκε, οὐχὶ ὕν ἔθυσε (BUCK σ. 25) (IG V 2, 554, SEG 11, 1085). Τὴν πρόθεσιν ἀνὰ ὑπὸ τὴν μορφὴν ὄν χρησιμοποιοῦσι, πλὴν τῶν Κυπρίων, καὶ οἱ Λέσβιοι καὶ οἱ Θεσσαλοὶ (BECHTEL, Die Griechischen Dialekte, σ. 327).

² MEISTER Beitr. IV, 1904, 9. Παρομοία σύνταξις εὑρεται καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας δωρικὰς διαλέκτους: Κυπριακὴν, Δελφικὴν, Ἐτιδαυρίαν, Ροδιακὴν, Κρητικὴν (BUCK, Greek Dialects, σ. 66, 110, 136).

³ Βλ. σχετικῶς BECHTEL, Die Griechischen Dialekte, σ. 323.

⁴ Ἡ παράλειψις αὕτη παρατηρεῖται ἰδίᾳ εἰς τὰς παλαιότερας ἐπιγραφάς (C. D. BUCK, ἔ. ἀ. σ. 119 THUMB-SCHERER, II, 121, 135).

⁵ SCHWYZER, Griechische Grammatik, 658. BUCK, Gr. Dial. 70.

⁶ Ὅμοια διαμόρφωσις ἄνευ τοῦ σ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν Κυπριακὴν καὶ τὴν Βοιωτικὴν διάλεκτον (BECHTEL, ἔ. ἀ. σ. 369).

⁷ C. D. BUCK, Greek Dialects, 114.

⁸ SCHWYZER, 657 26, 31, 36.

⁹ Ὅμοιαν χρῆσιν τοῦ ἄρθρου παρουσιάζει καὶ ἡ Λεσβία διάλεκτος (BECHTEL, ἔ. ἀ. σ. 385).

ιβ') Τὸ ἐνταῦθα χρησιμοποιοῦν μόνον κα (8) τὰς δὲ κα δίκα, μορφὴ ὄλων τῶν Β. Δ. διαλέκτων τῆς Ἑλλάδος, ἔχει ἀνάλογα τὰ βοιωτικά γα καὶ γε¹.

ιγ') Τὸ ἀντὶ τοῦ ου τεθὲν ἐν τῆς μετοχῆς τοῦ ἐνεστώτος (12) ποιέντας = ποιοῦντας² (παραλλαγή τῆς ἀναγνώσεως ἀντὶ τοῦ ποιῆν τὰς).

3. Ὀλοσχερῆς ἐκλειψὶς ἀρχαϊκῶν ἀρκαδικῶν στοιχείων ἀπὸ τοῦ 300 π. Χ. καὶ ἐντεῦθεν.

α) Πλήρης ἀπουσία τοῦ εἰς πολλές ἀρχαϊκὰς ἐπιγραφὰς συνήθως εἶτε ἐν ἀρχῇ εἶτε ἐν μέσῳ τῶν λέξεων μετὰ τὰ σύμφωνα ρ, λ, ν, ἐμφανιζομένου δίγαμμα Ϝ. Οὕτω π.χ. ἐν ᾧ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Τεγέας τοῦ 324 π. Χ. (IG V 2, 34) ἀπαντᾷ ἡ λέξις *κάταρϜος* μετὰ τοῦ Ϝ, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ (στ. 14) ἡ αὐτὴ λέξις ἐμφανίζεται ἄνευ τοῦ δίγαμμα: *κάταρος*. Ἐπίσης ἡ πολλάκις (10, 11, 14, 20) ἀπαντῶσα εἰς τὴν ἡμετέραν ἐπιγραφὴν λέξις *δαμοργός*, ἥτις ἀρχικῶς θὰ ἐγράφετο **δαμοϜεργός*, οὐ μόνον ἀπέβαλε τὸ μετὰ τῶν φωνηέντων ο καὶ ε δίγαμμα, ὥς παρ' Ὀμήρῳ *δημοεργός* (ρ 383, τ 135), ἀλλὰ καί, χάριν ἀποφυγῆς τῆς ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν δύο φωνηέντων χασμωδίας, ἀπέβαλε καὶ τὸ δεύτερον φωνῆεν ἀποβᾶσα *δαμοργός*, ἐν ᾧ εἰς τὴν ἀττικὴν ἰωνικὴν τὰ δύο φωνήεντα συνηρέθησαν, ὅποτε προέκυψε τὸ *δημιουργός*³.

Ἔχουν ἐπίσης τελείως ἐκλείψει β) αἱ εἰς - αυ ἀντὶ - ας καταλήξεις τῆς γενικῆς τοῦ ἐν. τῶν εἰς - α θηλυκῶν ὀνομάτων (*δευτέραν* IG V 2, 694).

γ) ὁ εἰς - ον ἀντὶ - ου σχηματισμὸς τῆς παραληγοῦσης τοῦ α' πληθ. τῆς μετοχῆς καὶ τοῦ γ' πληθ. τοῦ ἐνεστώτος τῶν εἰς - ω ρημάτων: *μίνονσαι* = μένουσαι (IG V 2 σ. XXXVI 51), *καθέροποναι* ἀντὶ *καθέρπουσαι* (IG V 2 σ. XXXVI 54).

δ) αἱ εἰς - υ καταλήξεις τοῦ γ' πληθ. προσ. τοῦ παρατατικοῦ καὶ τοῦ ἀορίστου τῶν μέσων ἢ παθητικῶν ρημάτων: *ἐγάμαντυ* = ἐγήμαντο (IG V 2 σ. XXXVI 50).

ε) ἡ εἰς ν τροπὴ τοῦ λ πρὸ τῶν τ καὶ θ *ἦρθον* = ἦλθον κλπ.

ς) ἡ εἰς - τοι κατάληξις τοῦ γ' προσώπου τοῦ ἐνεστώτος τῶν μέσων ρημάτων ὡς π.χ. *βόλητοι* = βούλεται (IG V 2, 510 5).

ζ) ὡ ἢ ο ἀντὶ τοῦ ου τῆς κοινῆς π.χ. *βωλεύσασθαι* = βουλεύσασθαι (IG V 2 D 1 23), *βόληται* = βούληται (IG V 2, 510 5).

¹ C. D. BUCK, ἔ.δ. σ. 24, THUMB-SCHERER II, 389.

² Πβλ. καὶ τὸ *ἀδικέντα* = *ἀδικοῦντα* τῆς ἐπιγραφῆς (IG V 2, 26 3).

³ Βλ. σ.χ. BECHTEL, ἔ.δ. 311 καὶ C. D. BUCK, ἔ.δ. 134.

III. Στοιχεῖα κοινὰ ἢ κατ' ἐπίδρασιν
τῆς ἀττικῆς - ἰωνικῆς κοινῆς.

Ὅμοια πρὸς τὴν ἀττικὴν κοινὴν εἶναι ἡ γραφὴ τῶν ἐξῆς λέξεων τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς:

(4) ἀπ[έδωκε (5) μυα[σ]ιχολῆσαι (6) δικάσασθαι (4) μηδένα, μηδενὶ (7) ἐπάταξε (8) ἐξέβαλε (8) ὤφλε (9) ἀπεῶσθαι (10) δεκάσαι (13) μυρίας (13) δραχμὰς (13) ἱερὰς (14) γράφαντες (15) ἱερὸν (16) παρῆλθε (17) δικαζάσθω (17) πρόσθε (19) μνᾶς (19) εἴκοσι (19) στατήρων (20) κελεύσαντος (22) φρυγάδας (22) θῆναι (23) ἔστω.

Ἐπὶ τούτων σημειοῦμεν ἰδιαιτέρως τὰ ἐξῆς:

α) τὸ ἱερὸς, ἱερὰ γράφεται ἐνταῦθα (13) ἱερὰς ὡς εἰς τὴν ἀττικὴν κοινὴν καὶ οὐχὶ ὡς τὸ σύννηθες δωρικὸν ἱαρός¹.

β) τὸ εἴκοσι, μορφὴ προελθοῦσα ἐκ τοῦ εἴκοσι² γράφεται ὡς τὸ τῆς ἀττικῆς κοινῆς (19) εἴκοσι³. Ὅμοίως γράφουσι τὸν ἀριθμὸν καὶ οἱ Λέσβιοι⁴.

γ) πρὸς τὰ τῆς ἀττικῆς κοινῆς ἀπαρέμματα εἰς - ἦναι (γραφῆναι, ἀναθῆναι) πολὺ πλησιάζουσι τὰ ἡμέτερα ἀρκαδικὰ ἀπαρέμματα τοῦ ἀορίστου (21) μνασθῆναι (22) θῆναι.

δ) κοινὸς εἷς τε τὴν ἀττικὴν κοινὴν καὶ τὴν ἀρκαδικὴν εἶναι ὁ ὑποθετικὸς σύνδεσμος εἰ (13, 23) εἰ δέ τις πᾶρ τάνν ποιῇ⁵.

ε) ὅτι τὸ ἐπίρρημα (17) πρόσθε, ἰδιάζον εἰς ἀττικοὺς ποιητὰς καὶ ἰωνίζοντας πεζογράφους (ΗΡΟΔ. Ι, 11), ἀκολουθεῖ ἐνταῦθα τὴν ἀττικὴν — ἰωνικὴν κατάληξιν - θε καὶ οὐχὶ τὰς εἰς - θι, - θα, - θεν ἀρκαδικάς.

2. Ἡ δευτέρα ἐπιγραφὴ δὲν ἀνευρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς, οὐδ' ἐντὸς τοῦ χώρου αὐτοῦ, ἀλλ' εἰς θέσιν «Λεῦκο» παρὰ τὴν Τριτωνίδα κρήνην (Νεροσίτσαν). Ἡ ὑπαρξίς της μοὶ ὑπεδείχθη παρὰ χωρικοῦ τοῦ Ρογκοζιοῦ κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1935, τὴν παραμονὴν τῆς ἐξ Ἀλιφείρας ἀναχωρήσεώς μου. Ἦτο ἐνεκτισμένη εἰς τὸν πυθμένα ἀρκετὰ βαθείας αὐλακος διαρροεμένης ὑπὸ ὕδατος. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας εὐνόητον εἶναι, ὅτι καὶ ἡ ἀνάγνωσίς της ἦτο δύσκολος, ἀδύνατος δὲ βεβαίως καὶ ἡ λήψις ἐκτύπου αὐτῆς. Κατώρθωσα ἐν τούτοις νὰ τὴν φωτογραφήσω ἔστω καὶ ἀτελῶς (εἰκ. 105). Πρόκειται περὶ στήλης ἐξ ἐγγωρίου ἀσβεστολίθου μὲ πολλὰς φλέβας, ἀποκεκρουμένης δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ, ἐλλιποῦς δὲ κατὰ τὴν κάτω ἀριστερὰν γωνίαν (εἰκ. 105).

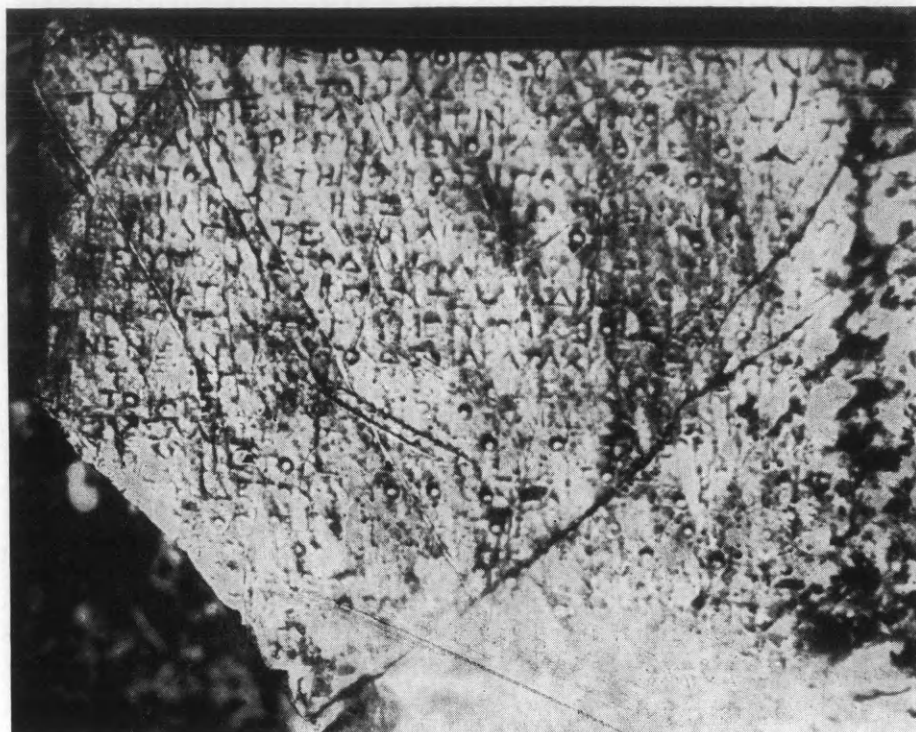
¹ Τὴν αὐτὴν μορφὴν τῆς λέξεως χρησιμοποιοῦσι καὶ οἱ Κύπριοι ὡς καὶ οἱ Θεσσαλοὶ (BECHTEL, ἔ. ἀ. σ. 346).

² DANIELSSON, Epigraphica 33.

³ THUMB-SCHERRER, II, σ. 125.

⁴ BECHTEL, ἔ. ἀ. σ. 356.

⁵ C. D. BUCK, Greek Dialects, σ. 145.

Εἰκ. 105. Ἡ παρὰ τὴν κρήνην Τριτωνίδα, εἰς θέσιν «Λεῦκο», ἐπιγραφή.

Ἄνω φαίνεται νὰ κατέλγη καὶ αὕτη, ὡς ἡ πρώτη, εἰς λιτὸν καμπυλόπλευρον ἀέτωμα. Τὰς ἀκριβεῖς διαστάσεις της δὲν ἠδυνήθην νὰ λάβω, ἐπειδὴ τὰ ἄκρα αὐτῆς εἰσέδουν εἰς τὰ χώματα τῶν πλευρῶν τῆς αὐλάκος. Ἡδυνήθην ὅμως νὰ μετρήσω τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων της 0.007 μ. καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν στίχων (20) ἄνευ τῆς τυχόν ὑπαρχούσης ἐπικεφαλίδος, οἷαν δὲν ἠδυνήθην νὰ διακρίνω. Στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ κειμένου της, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναφέρεται α) τὸ ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ β) τὸ δικαστήριον τῆς πόλεως, εἶμαι βέβαιος, ὅτι καὶ αὕτη θὰ προέρχεται ἐκ τῆς ἀκροπόλεως, δι' ὃ καὶ συμπεριέλαβον αὐτὴν ἐνταῦθα. Ἡ χάραξις τοῦ κειμένου της εἶναι ἀμελής, τὰ γράμματα ἔχουσι τοὺς χαρακτῆρας τῆς πρώτης, πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ δευτέρα θὰ εἶναι περίπου σύγχρονος ἂν μὴ κατὰ τι προγενεστέρα

Λ Ε Η Κ Ο Π Ξ Ω

Ἴδου πῶς ἔχει τὸ κείμενον αὐτῆς, ἐφ' ὅσον ἠδυνήθην νὰ τὸ ἀναγνώσω διὰ μέσου τοῦ ρέοντος ὕδατος ¹.

¹ Ὁφείλω ἐνταῦθα νὰ σημειώσω, ὅτι, ὅταν πολὺ ἀργότερον (1964) ἐπανῆλθον εἰς Ἀλίφειραν καὶ ἀνεξήτησα τὴν ἐπιγραφὴν, ἵνα τὴν μελετήσω λεπτομερέστερον, δὲν ἠδυνήθην πλέον νὰ τὴν ἀνεύρω.

ΑΥΤ /// ΕΝΑΡΙΞΤΟΔΑΜΟΙΑΚΑΛΛΙΣΤΡΑΤΟΙΑΝΑΓ..
Τ...Ε...ΛΗΜΑΤΟΡΤΑΔΕΕ.ΜΜΑΤΑΟ.ΞΛΑΡΙΞΤΟ..
 ..ΚΥΡΙΑΝΜΕΝΙΤΛΑΝΑΤΙΝΑΤΑΡΠΟΛΙΟΡΤΑΡΤ.....
 ...ΤΟΔΑΜΙΟΡΓΟΙΡΠΙΙΑΜΕ.ΟΙΑ...ΛΟΜΕΝΟΡΑΛΛ..
 5 ..ΙΝΕΝΤΟΔΙΚΑΞΤΗΡΙΟΝΤΟΤΑΡΠΟΛΙΟΡΤΟ.....
 Υ.ΙΧΙΡΗΜΕΝΤΑΙΡΕΞΑΡΧΑΡΓΕΝΟΜΕΝΑΙΡΤΟΥΟ
 ΕΟΚΙΑΓ.ΟΤΕΛΥΑΝΑΙΤ.ΑΛΛΟΙΡΑ.ΟΝΤΕ....
 ΤΕΙΥΠΟΑΡΙΞΤΟΔΑΜΛΑΚΑΛΛΙΣΤΡΑΤΩΜΑΛ
 ΑΠΟΤΕΙΑΤΩΜΝΑΙΡΠΕΝΤΕΚΑΙΔΕΚΑΑΤΕ.ΗΡΕΙ
 10 ΠΟ..ΟΝΤΩΝ.ΠΥΓΟΜΜ=ΝΜΝΑΞΙΟΡΕΚΑΤΟΝ
 ΝΕΝΕΑΝΤ..ΑΥΤΟΝΔΕΜΑΚΑΤΑΧΡΑΣΤΩ
 ..ΤΑΓΓΕΓΟ.Ι.ΕΝΑΝΞΙΤΑΡΔΕΞΤΑΛΑΡΙ
 ΝΤΟΙΑΡΟΙΤΑΡΑΘΑ...ΟΜΟΞΞΑΙΔΕΕΝ
 ΑΞΑΑΝΤΙΡΑΙΠΑΝΙ..ΙΤΟΡΟΙΠΟΛΙΤΑΙ
 15 ΙΝΜΙΙ.ΤΟΜΕΝ.ΝΑΛΙΦΕΙΡΑΙΤΟΙΔΑΜΟΤΟΙΡ
 ΤΟΝΔΕΤΟΝΑΥΤΟΝΟΡΚΟΝΠΑΚΑΤΑΙΡΔ
 ΑΛΟΓΟΙΕΟΝΤΑΚΑΙΤΟΙΡΑΛΛΟΙΡΟΡΟΝΟΝ
 ΓΩΝΙΚΟΝΑΙΔΕΚΑΕΠΙΞΤΑΤΟΝΔΟΚΕΟΙ
 ΟΝΔΕΥΩΔΟΥΜC-ΟΓΑΡ.Ι....ΞΤΑΛΑΙΡΕΝ
 20 ΤΙΚΑΔΟΕΑΦΕΟ.ΑΙΑ..ΤΑΙΡΙ.ΑΤΙ

Αυτ[ὰ] ἐν Ἀριστοδάμοι α Καλλιστράτοι ἀναγ . . .
 ἐ[γκ]ήματορ τὰ δὲ Ἀριστο[δάμο
 . . κυρίαν μὲν τινὰ τᾶρ πόλιος τᾶρ τ[ῶν] Ἀλι-
 φειρέων] τὸ δαμοργοῖορ λόμενορ ἄλλ
 5 ἐκρ]ινεν τὸ δικαστήριον τὸ τᾶρ πόλιος τὸ
 . . ἦμεν ταῖρ ἐξ ἀρχᾶρ γενομέναιρ τοῦ ο
 ἄλλοιρ
 ὑπὸ Ἀριστοδάμω α Καλλιστράτω μαλ
 . . ἀποτειάτω μναῖρ πεντεκαίδεκα
 10 μναῖς ιορ ἑκατὸν
 αὐτὸν δὲ μὰ καταχράστω . . .
 τὰρ δὲ σιάλαρ ι
 . ἐ]ν τοῖ ἱεροῖ ταρ Ἀθά[ναρ] ὁμόσσαι δὲ ἐν . . .
 οἱ πολῖται
 15 τὸ μὲν [ἐ]ν Ἀλιφείραι τοῖ δάμο[ι] τοῖρ . .
 τόν δε τὸν αὐτὸν ὄρχον ταῖρ .
 ἔόντα καὶ τοῖρ ἄλλοιρ
 γωνικὸν αἱ δε κα ἐπιστατὸν δοκέοι
 τ]ὸν δὲ ο γαρ ι σιάλαιρ ἐν
 20 ταῖρ

α) Γενικαὶ παρατηρήσεις.

Ἐκ τῶν ὀλίγων φράσεων, τὰς ὁποίας ἠδυνήθην ἀσφαλῶς νὰ ἀναγνώσω, προκύπτει 1) ὅτι, ὡς ἡ πρώτη, οὕτω καὶ ἡ δευτέρα αὕτη ἐπιγραφὴ περιλαμβάνει κρίσιν ἢ ἀπόφασιν τοῦ (5) *δικαστηρίου τῆς πόλεως* (Ἀλιφεύρας), σχετικὴν πρὸς ὑφισταμένην μεταξὺ Ἀριστοδάμου τινὸς καὶ Καλλιστράτου διαφορὰν 2) ὅτι ἡ κρίσις αὕτη ἀνεγράφη εἰς στήλας, ἐκ τῶν ὁποίων μία ἀνιδρύθη ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀθηνᾶς (13) καὶ 3) ὅτι τὴν ἀνίδρυσιν τῶν ἐπιγραφῶν ἐπηκολούθησεν ὄρκος (16).

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι συντεταγμένη εἰς μεταγενεστέραν (3ου π.Χ. αἰ.) ἡλειακὴν διάλεκτον, προελθοῦσαν ἐκ τῆς παλαιᾶς ἡλειακῆς ἀφ' ἐνὸς διὰ τῆς γενικῆς ἐλληνιστικῆς ἐπιδράσεως, ἣν ὑπέστη καὶ αὕτη, καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς εἰς αὐτὴν παρεμβολῆς τῆς Β.Δ. δωρικῆς κοινῆς, ὁπότε πολλὰ μὲν παλαιὰ ἡλειακὰ στοιχεῖα (δίγαμμα, ζ ἀντὶ δ κλπ.) ἀπεβλήθησαν ὀριστικῶς, παρέμειναν δὲ μόνον ὀλίγα, κυριώτατα τῶν ὁποίων ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ εἶναι 1) ὁ ρωτακισμός, ἥτοι ἡ διὰ τοῦ ρῶ ἀντικατάστασις τοῦ τελικοῦ σίγμα ¹ τοῦ τε ἄρθρου, τῶν ἀντωνυμιῶν καὶ τῶν λέξεων : (3, 5, 12, 13) *τᾶρ*, (3, 5) *πόλιρ*, (4) *δαμοργοῖρ*, (4) . . . *λόμενορ*, (17) *τοῖρ*, (9) *μναῖρ*, (17) *ἄλλοιρ*, (19) *στάλαιρ*, (20) *ταῖρ* 2) ἡ διὰ τοῦ αἰ (συντασσομένου πάντοτε μετ' εὐκτικῆς) ἀντικατάστασις τοῦ ὑποθετικοῦ συνδέσμου εἰ : (18) *αἰ δέ κα ἐπιστατῶν δοκέοι* καὶ 3) ἡ (συχνοτάτη) χρῆσις τοῦ μορίου *κα* : (18) *αἰ δέ κα ἐπιστατῶν δοκέοι*.

Ἀφ' ἑτέρου τὰ παρεμβληθέντα δωρικὰ στοιχεῖα εἶναι : 1) ἡ διατήρησις τοῦ πρωίμου μακροῦ $\bar{\alpha}$ ἀντὶ τῆς εἰς η τροπῆς αὐτοῦ : (3, 5, 13) *τᾶρ* = τῆς, (4) *δαμοργοῖρ* = δημιουργοῖς, (11) *μά* = μή, (12) *στάλαρ* = στήλας (19) *στάλαιρ* = στήλαις — ἀλλὰ καὶ ἡ διατήρησις τῶν δευτερευόντων η (ε) καὶ ω : (2) *ἐ[γκ]λήματορ*, (5) *δικαστήριον*, (6) *ἡμεν*.

2) Ὁ εἰς - οἱ ἀντὶ ω ι σχηματισμὸς τῆς ἐν. δοτικῆς τοῦ τε ἄρσ. ἄρθρου καὶ τῶν δευτεροκλίτων : (1) *Ἀριστοδάμοι* (1) *Καλλιστράτοι* (13) *τοῖ* (13) *ἱαροῖ*.

3) Ἡ εἰς ὅλας τὰς πτώσεις τοῦ ἐνικοῦ τροπὴ τοῦ ϵ εἰς ι τῶν μετὰ ρίζης ι τριτοκλίτων : (3, 5) *πόλιρ*.

4) Ἡ εἰς - ον ἀντὶ - ων κατάληξις τῆς γεν. πληθ. τῶν εἰς - ος λέξεων (18) *ἐπιστατῶν*.

5) Ἡ εἰς - μεν ἀντὶ - ναι κατάληξις τοῦ ἀπαρεμφάτου : (6) *ἡμεν*.

¹ MEYER, Griech. Grammatik², σ. 306 καὶ σημ., BUCK, Gr. Dial., σ. 56.

β) Σχόλια κατὰ στίχους.

Στ. 1. *Λυτ[ά]* ἐν Ἀριστοδάμοι α *Καλλιστράτοι*. Λόγῳ τῆς συζεύξεως αὐτῆς πρὸς τὰ ὀνόματα δύο προσώπων — τοῦ Ἀριστοδάμου καὶ τοῦ Καλλιστράτου — καὶ ἰδίᾳ λόγῳ τῆς ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιγραφῆς, οἷον εἰ ὡς τίτλου αὐτῆς, τοποθετήσεώς της, ἢ ἄλλως ἀθησαύριστος λέξις *λυτ[ά]* = *λυτή* δύναται κάλλιστα νὰ σημαίνει τὴν διαιτητικὴν κρίσιν ἢ ἀπόφασιν τοῦ δικαστηρίου ἐπὶ διαφορᾷς ὑφισταμένης μεταξὺ (ἐν) τοῦ Ἀριστοδάμου καὶ τοῦ Καλλιστράτου. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἄγομαι κυρίως ἐκ τῆς ἀναλόγου σημασίας, ἣν ἔχει τὸ ἀρσενικὸν *λυτήρ* ἐν τῇ παρ' Αἰσχύλῳ (Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας 941) φράσει *λυτήρ* *ρειαίων*, ἣτις ὑπὸ μὲν τῶν Γάλλων¹ φιλολόγων ἐρμηνεύεται *arbitre du débat*, ὑπὸ δὲ τῶν Ἀγγλῶν² *arbitrator* καὶ *decider*³. Χαρακτηριστικὴ ἄλλως τε εἶναι καὶ ἡ ἀμέσως μετὰ τὴν λέξιν *λυτή* ἀκολουθοῦσα πρόθεσις ἐν συντεταγμένη μετὰ τῆς δοτικῆς τῶν ὀνομάτων καὶ σημαίνουσα, ὡς παρ' Ὀμήρῳ⁴, μεταξύ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ πρῶτον τῶν διαφορομένων προσώπων, τὸν Ἀριστόδαμον, δυσκολεύομαι νὰ ταυτίσω αὐτὸν πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ (VIII 27. 11) μνημονευόμενον, Φιγαλέα τὸ γένος, υἱὸν τοῦ Ἀρτύλα, ὅστις ἐγένετο τύραννος τῆς Μεγάλης πόλεως λαβὼν τὸ προσωνύμιον *χρηστός*, ἐπειδὴ, ὡς ὁ αὐτὸς ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ (ἔ. ἀ.) λέγει, μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ τυράννου Λυδιάδου (240 π.Χ.) ἐμεσολάβησαν «δύο μάλιστα γενεαί»⁵, ἡ δὲ ἡμετέρα ἐπιγραφὴ, λόγῳ τοῦ χαρακτῆρος τῶν γραμμάτων της, πολὺν δύσκολον εἶναι νὰ θεωρηθῇ ἀρχαιοτέρα τοῦ 250 π.Χ. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ δεύτερον τῶν διαφορομένων προσώπων, τὸν Καλλίστρατον, εἶναι ἐπίσης ἀμφίβολον ἂν δυνάμεθα νὰ τὸν ταυτίσωμεν πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ ΠΟΛΥΒΙΟΥ (XX 3. 2) μνημονευόμενον Ἡλείον Καλλίστρατον, ὅστις ἐστάλη κατὰ τὴν 147ην, 1 Ὀλυμπιάδα (= 192 π.Χ.) ὡς πρεσβευτῆς τῆς πόλεως τῶν Ἡλείων πρὸς τὸν τότε ἐν Χαλκίδι διατρίβοντα βασιλέα Ἀντίοχον, ἂν καὶ οἱ χρόνοι τῆς πρεσβείας ταύτης δὲν ἀφίστανται πολὺ τῶν τῆς χαράξεως τῆς ἐξεταζομένης ἐπιγραφῆς. Πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι τὰ δύο διαφερόμενα πρόσωπα τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς δὲν θὰ ἦσαν κοινοὶ τινες πολῖται,

¹ MAZON ἐν μεταφράσει τῆς ἐκδ. τοῦ Αἰσχύλου τῆς Coll. Budé (1958) τ. Β', σ. 143.

² T. G. TUCKER, Ἐκδ. Αἰσχύλου τοῦ Cambridge τοῦ 1908, σ. 187.

³ LIDDELL-SCOTT-JONES, Greek English Lexicon ἐν λ. *λυτήρ*.

⁴ Ὀδ. μ 381: ἐν νεκύεσσι, Ἰλ. Γ 31: ἐν προμάχοισι, Η 384: ἐν μέσσοισιν κλπ.

⁵ Ὁ HILLER VON GÄRTRINGEN μάλιστα (RE XV στ. 135 λ. *Μεγάλα πόλις*) τοποθετεῖ τὸν Ἀριστόδαμον εἰς τὸ 266 π.Χ.

ἀλλ' ἄνδρες ἀνωτέρου ἐπιπέδου, ἴσως πολιτικοὶ ἡγέται, ἀφ' οὗ ἡ περὶ τῆς διαφορᾶς των κρίσις ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον νὰ χαραχθῇ ἐπὶ στήλης καὶ δημοσιευθῇ δι' ἀνιδρύσεως τῆς στήλης εἰς τὸ πανάρχαιον ἱερὸν τῆς πολιούχου τῆς Ἀλιφείρας θεοῦ.

Στ. 2. ἐ . . λήματορ. Ἡ λέξις θὰ πρέπει πιθανώτατα νὰ συμπληρωθῇ ἐ[γκ]λήματορ: ἥτοι κατηγορίας· πβλ. ἐπιγρ. Τεγέας IG IV, 1, 75 E38: ἐγκλη[μα κατ']ἀλλάλων.

Στ. 3. κυρίαν μὲν ινὰ τᾶρ πόλιος τᾶρ τ. Ἡ λέξις κυρία ὡς οὐσιαστικὸν μὲν εὑρεται συχνάκις παρὰ τε ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙ (Πολιτ. Ζ 8, 1321 b 40 κλπ.) καὶ ΠΟΛΥΒΙΩ¹ σημαίνουσα τὴν κατοχήν, τὸν ἔλεγχον ἢ τὴν ἐξουσίαν τινός, ὡς ἐπίθετον δὲ συνοδεύει εἰς ἐπιγραφὰς συνήθως τὴν λέξιν ἐκκλησία (= συνέλευσις τοῦ λαοῦ, σύνοδος, βουλή), ἣτις δι' αὐτῆς χαρακτηρίζεται ὡς νομίμως συγκεκροτημένη (νόμιμος, νομαία ἢ εὐνομος)².

Στ. 4 . . . δαμοργοῖρ. Ἐπιβεβαιοῦται ἅπαξ ἔτι ἡ ἐν Ἀλιφείρᾳ ἀρχὴ τῶν δημιουργῶν, ἣτις ἐπιστοποιήθη καὶ διὰ τῆς ὑπ' ἀριθμ. 1 ἐπιγραφῆς.

Στ. 5. . . . ινεν τὸ δικαστήριον τὸ τᾶρ πόλιος. Ἡ πρώτη λέξις συμπληροῦται ἀναμφιβόλως εἰς ἐκρ]ινεν, αἱ δὲ ἐπόμεναι μᾶς διδάσκουσιν, ὅτι πρόκειται περὶ κρίσεως (ἀποφάσεως) τοῦ πολιτικοῦ δικαστηρίου τῆς Ἀλιφείρας, χαρακτηριζομένης ρητῶς ἐνταῦθα ὡς πόλεως (βλ. σχετικῶς σ. 14).

Στ. 9. ἀποτειάτω μναῖρ πεντεκαίδεκα, ἥτοι νὰ ἀποζημιώσῃ μὲ δέκα πέντε μνᾶς. Γνωστὸν μέχρι τοῦδε ἐτύγχανεν, ὅτι ὑπὸ τῶν Ἀρχάδων³ ἐχρησιμοποιήθη, κατὰ τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα, ὁ ἐνεστὼς ἀποτειώ⁴ ἀντὶ τοῦ παλαιότερου ἀποτίνω⁵. Ἦδη διὰ τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς διαπιστοῦται, ὅτι τοῦτο συνέβαινε καὶ εἰς τὴν ἡλειακὴν διάλεκτον. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν μετὰ δοτικῆς σύνταξιν (μναῖρ) τοῦ ἀποτειέτω ἢ ἡμετέρα ἐπιγραφῇ ἀκολουθεῖ τὴν ἀρχαίαν ἡλειακὴν παράδοσιν⁶.

¹ VI 13. 1: καὶ μὴν ἡ σύγκλητος πρῶτον μὲν ἔχει τὴν τοῦ ταμείου κυρίαν, VII 14. 10: ἔχει δὲ τὴν κυρίαν καὶ περὶ τῆς τῶν νόμων δοκιμασίας, VI 15. 6: τοῦ γὰρ ἀποστεῖλαι στρατηγὸν ἕτερον, ἐπειδὴν ἐνιαυτοῖς διέλθῃ χρόνος, ἢ τὸν ὑπάρχοντα ποιεῖν ἐπίμονον, ἔχει τὴν κυρίαν αὕτη.

² Βλ. τὰ σχετικὰ χωρία παρὰ BRANDIS ἐν RE τ. V, 1905, στ. 2165. SWOBODA, RE τ. XII, στ. 171 καὶ KIRCHNER ἐν IG II 4, 1, σ. 53.

³ BECHTEL, Die griech. Dialekte, Berlin 1921, 362.

⁴ Οὕτω π.χ. ἐν IG V 2, 6 43. τὰ ἐπιζῆμια ἀποτειέτω.

⁵ CAUER-SCHWYZER, Dial. gr. ex. ep. 409=Inscr. v. Ol. 2, 4: ζέκα μναῖς κα/ἀποτίνου CAUER-SCHWYZER, ἔ.δ. 410, Inscr. v. Ol. 3, 1 (6ου αἰ.): παρὰ τᾶς πό[λιος] . . . μναῖς κ' ἀποτίνου—Inscr. v. Ol. 2, 7: ζίφνιον ἀποτίνετω.—3, 1: κα ζί[κ]αιον ἀποτίνου—5, 4: δα[ρχμᾶς] ἀποτίνου κλπ.

⁶ Inscr. v. Ol. 2, 4: ζέκα μναῖς (6ου αἰ.) CAUER-SCHWYZER, Dial. gr. ex. ep.: μναῖς κ' ἀποτίνου (6ου αἰ.).

Στ. 12. *τὰρ δὲ σιάλαρ* = τὰς δὲ στήλας. Ἡ εἰς πληθυντικὸν μνεῖα τῶν στηλῶν ὑποδηλοῖ πλείονας τῆς μιᾶς στήλας. Μία ἐξ αὐτῶν πάντως ἦτο ἀνιδρυμένη (13) ἐν τοῖ *ἱεροῖ τὰρ Ἀθάναρ* ἐν Ἀλιφεύρῃ, ἄλλη δὲ ὁμοία στήλη ἐν ἄλλῃ πόλει, ἴσως ἐν Μεγαλοπόλει, ἃν ὁ ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ μνημονευόμενος Ἀριστόδημος εἶναι πράγματι ὁ τύραννος τῆς Μεγάλης πόλεως.

Στ. 13. *ὁμόσσαι δὲ ἐν*. Ἡ φράσις αὕτη μᾶς ὑπομιμνήσκει τὴν ἀνάλογον φράσιν τῆς ὑπ' ἀρ. 1 ἐπιγραφῆς (στ. 16) τὴν σχετικὴν πρὸς τὸν ὑπὸ τῶν πολιτῶν διδόμενον ὅρκον, περὶ οὗ βλ. τὴν σελ. 145. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν διὰ διπλοῦ σῖγμα γραφὴν τοῦ ὁμόσσαι, αὕτη εἶναι συνήθης εἷς τε τὴν ἡλειακὴν καὶ εἰς ἄλλας δωρικὰς διαλέκτους.

Στ. 16. *τὸν αὐτὸν ὅρκον*. Ἐκ τῆς φράσεως ταύτης συνάγω ὅτι τὸ *τὰρ δὲ σιάλας* τοῦ στ. 12 εἶναι πληθυντικὸν καὶ οὐχὶ ἐνικοῦ ἀριθμοῦ = τῆς δὲ στήλης.

Στ. 18. *αἱ δὲ κα ἐπιστατῶν δοκέοι* = Ἐὰν δὲ βεβαίως νομίζουν οὕτω καὶ οἱ ἐπιστάται. Ἡ μετ' εὐκτικῆς σύνταξις τοῦ ὑποθετικοῦ συνδέσμου αἱ εἶναι συνηθεστάτη εἰς ἡλειακὰς ἐπιγραφὰς ἥδη ἀπὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος¹ καὶ ἐξῆς: Ἀνάλογον πρὸς τὴν ἡμετέραν φράσιν καὶ δὴ μετὰ γενικῆς σύνταξιν τοῦ δοκῶ παρέχει ἡ ἐπιγραφὴ GDI 1156 = Inschr. v. Olympia 7: *τὸν δέκα γραφέον ὅ τι δοκέοι*. Γενικῶς συχνοτάτη εἰς ἡλειακὰς ἐπιγραφὰς εἶναι ἡ χρῆσις τοῦ κα ἥδη ἀπὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἱ.²

Σημαντικὴ ἐνταῦθα εἶναι καὶ ἡ μνεῖα *ἐπιστατῶν*. Οὗτοι εἰς μὲν τὰς μεγάλας πόλεις (Ἀθήνας κλπ.) ἦσαν οἱ προϊστάμενοι ἢ πρόεδροι τῆς συνελεύσεως ἢ ἐκκλησίας τοῦ δήμου (βουλῆς³), ἐνταῦθα ὅμως, προκειμένου περὶ δικαστηριακῆς ἀποφάσεως, θὰ πρόκειται μᾶλλον περὶ τῆς ὁποίας ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ⁴ λέγει: *ἐτέρᾳ δ' ἀρχῇ πρὸς ἣν ἀναγράφεσθαι δεῖ τὰς κρίσεις ἐκ τῶν δικαστηρίων καὶ τὰς γραφὰς τῶν δικῶν γίνεσθαι καὶ τὰς εἰσαγωγὰς*. Προσθέτει δ' ἐπίσης ὁ σταγειρίτης φιλόσοφος ὅτι *ἐνιαχοῦ μερίζουσι καὶ ταύτην* (τὴν ἀρχὴν) *εἰς πλείους*. ἔστι δὲ μία κυρία τούτων πάντων καλοῦνται δὲ *ἱερομνήμονες καὶ ἐπιστάται*. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ εἰς τὸν πληθυντικὸν ἀναγραφὴ τῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ.

¹ Inschr. v. Olympia 2, 2 (6ου αἱ.): *αἱ ζέ τις καταράσεις*, 4, 2: *αἱ δ' ἀλλότρια ποιοῖτο*, 7, 1: *αἱ δὲ βενέοι ἐν τῆροῖ*, 9, 2 (6ου αἱ.): *αἱ δὲ τι δέοι*, 7, 3: *αἱ δὲ τις παρ τὸ γράφος δικάδ(δ)οι*, 14, 4: *αἱ χρᾶδ(δ)οι*, 16, 4: *αἱ δὲ μὴ κατασταίη* κλπ.

² GDI = Inschr. v. Olymp. 2, 7: *ζέκα μναῖς κα ἀποτίνου* GDI 1149 = Inschr. v. Olymp. : 9, 2 (6ου π.Χ. αἱ.): *ἄρχοι δὲ κα τοῖ*. GDI 1156 = Inschr. v. Olymp. 7, 1 = *κα θεαρός εἴη . . . βοῖ κα θωάδ(δ)οι καὶ περαιτέρω* (στ. 5): *τὸν δὲ κα γραφέων ὅτι δοκέοι καλ(λ)ιτέρω*.

³ Περὶ ἐπιστατῶν βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ SZANTO ἐν RE τ. VI (1909) στ. 200-202.

⁴ Πολιτικ. Ζ 8, 1321 b 34-40.

3. Τεμάχιον τῆς ἄνω δεξιᾶς γωνίας λιθίνης ἐνεπιγράφου στήλης, κολοβὸν ἄνω, ἀριστερᾷ καὶ κάτω. Εὐρέθη ἐντειχισμένον εἰς τὰ θεμέλια τοῦ ἐπὶ τοῦ προνάου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἀνεγεροθέντος χριστιανικοῦ ναυδρίου. Ἡ ἐπιγραφή ἐφυλάσσετο ἐπὶ 35 ὅλα ἔτη εἰς τὴν ἐν Ρογχοζιῷ

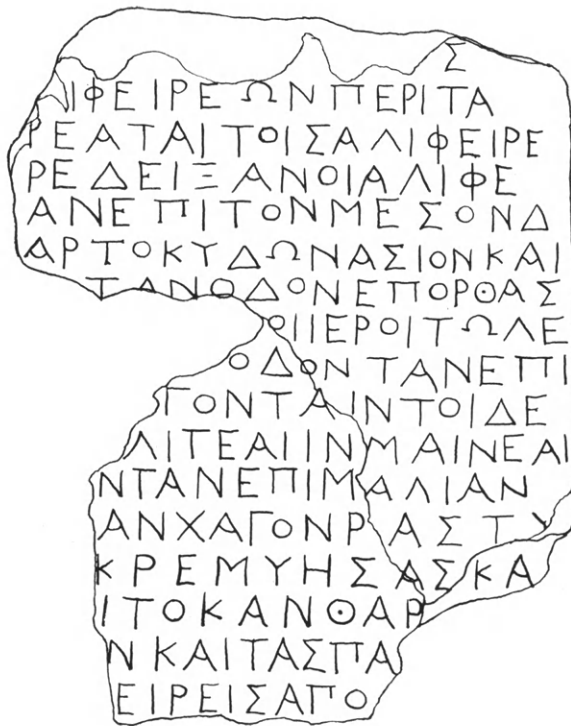
Εἰκ. 106. Φωτογραφία τῆς ὑπ' ἀριθ. 3 ἐπιγραφῆς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς.

οἰκίαν τοῦ Παναγιώτου Ἀθανασοπούλου, ὅτε ὁμως τὴν ἀνεζήτησα ἐκ νέου τὸ 1964, εἶχεν ἀποσπασθῇ ἐξ αὐτῆς τὸ κάτω ἀριστερόν της τμήμα, ὅπερ, τούτου ἕνεκα, ἐλλείπει ἀπὸ τὴν φωτογραφίαν της, ἣν ἔλαβον τὸ 1964 (εἰκ. 106). Ὁλόκληρον ὁμως τοῦ ἀρχικῶς εὑρεθέντος λίθου τὸ κείμενον

εἶχον, ἅμα τῇ εὐρέσει του, ἀντιγράφει καὶ παρέχω κατωτέρω. Τὸ μ. σωζ. ὕψος του ἦτο 0.26, τὸ μ. σωζ. πλάτος 0.76, τὸ δὲ πάχος 0.10 μ. Τὰ ἐπιμελῶς χαραγμένα γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς ἔχουσιν ὕψος κυμαινόμενον μεταξὺ 0.008 καὶ 0.01 μ. μὲ διάστιχον κυμαινόμενον ἀπὸ 3 μέχρι 5 χιλιοστών τοῦ μέτρου.

Τὰ γράμματα ἔχουσιν ὡς ἐξῆς :

Α Β Γ Δ Ε Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω

— — — — σ ...

Ἄλ]ιφειρέων περὶ τὰ

Λεπ]ρεῖται τοῖς Ἀλιφειρε[ύσιν

ὅπε]ρ ἔδειξαν οἱ Ἀλιφειρεῖς

... τ]ὰν ἐπὶ τὸν μέσον δ[ρόμον

... π]ὰρ τὸ Κυδωνάσιον καὶ

... τὰν ὁδὸν ἐπ' ὁρθὰς

... ἰν τ]οῖ ἱεροῖ τῶ Λε[υκαίῳ]

... ὁδὸν τὰν ἐπὶ

... ἀ]γοντα ἰν τοῖ δε . .

Με]λιτέαι ἰν Μαινέα[ι . .

ὁδὸ]ν τὰν ἐπὶ Μαλίαν . .

... ἀνχαγονραστυ

... Κρεμύης ἅς κα

... τὸ Κανθάρι[ον

ν καὶ τὰς πα

Ἀλιφ]ειρεῖς ἀπὸ

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι συντεταγμένη εἰς μεταγενεστέραν ἀρκαδικὴν διάλεκτον. Ἡ μορφή τοῦ Σ ἰδίᾳ τάσσει αὐτὴν εἰς τὰ τέλη τοῦ 3ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.

Σχόλια κατὰ στίχους.

Στ. 1, 2 καὶ 3. Ἀναφέρονται ἐπανελημμένως οἱ Ἀλιφειρεῖς καὶ μετ' αὐτῶν στ. 2 οἱ Λεπ]ρεῖται. Πρόκειται προφανῶς περὶ διαιτησίας (τερονομισμοῦ) ἢ τοι καθορισμοῦ ὑπὸ ξένων δικαστῶν ἀμφισβητουμένων ὁρίων μεταξὺ τῶν πόλεων Ἀλιφείρας καὶ τῆς πρὸς τὰ ΝΔ. γείτονος αὐτῆς Λε-

πρέου¹ (βλ. ἡμετέρους χάρτας εἰκ. 1 καὶ 2). Τοῦ ρῶ τῆς πρώτης λέξεως τοῦ 2ου στίχου σώζεται μόνον ἡ κάθετος κεραία καὶ τμήμα τῆς ἄνω καμπύλης, θὰ ἡδύνατο δὲ νὰ συμπληρωθῇ καὶ Παρω]ρεᾶται. Ἦσαν δ' οἱ Παρωρεᾶται κάτοικοι τῆς ἀρκαδικῆς, κατὰ ΣΤΕΦΑΝΟΝ τὸν ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ, πόλεως Παρωρείας, τὴν ὁποῖαν καὶ ὁ ΣΤΡΑΒΩΝ (VIII 346) καὶ ὁ Ἀγρίππας παρὰ ΠΛΙΝΙΟΥ (N. H. IV 22) λέγουσι κειμένην παρὰ τὸ Λέπρεον². Πιθανωτέρα ἐντούτοις εἶναι ἡ συμπλήρωσις Λεπρεᾶται, ὥς θέλομεν ἐξηγήσει κατωτέρω.

Στ. 5. τ]ὰν ἐπὶ τὸν μέσον δ[ρόμον. Εἰς ἐπιγραφὰς καθορισμοῦ ὁρίων χρησιμοποιεῖται συχνάκις ἡ πρόθεσις ἐπὶ μετ' αἰτιατικῆς, πρὸς δήλωσιν τῆς πρὸς τινα στόχον ἀμέσου³ κατευθύνσεως, ἐν ᾧ ἡ ἀφετηρία δηλοῦται διὰ τῆς προθέσεως ἀπό. Οὕτω π.χ. ἐν Syll.² 452 11 εὔρηται: ἀπὸ τᾶς κορυφᾶς τοῦ Κορδυλλείου ἐπὶ [τ]ὰν κορυφὰν τοῦ Ἀλίου καὶ ἀρ. 52 14: ἀπὸ τᾶς κορυφᾶς ἐπὶ τὰν ὁδόν, 452 15: ἐπὶ τὰν ράχιν, ἐν F. d. D. III 2 136 22: τῆς ὁδοῦ τῆς ἐπὶ τὸν πρῖνον, 136 26: ράχιν ἐπὶ τὸν Ὀξὺν Λίθον, 236 27: ἐπὶ τὸν Παρνασσόν. Γράφει δὲ καὶ ὁ ΞΕΝΟΦΩΝ (Ἑλλην. VII 1. 29): τῆς τε ἐπ' Εὐτροσίῳ καὶ τῆς ἐπὶ Μηλέας ὁδοῦ. Ἡ αὐτὴ πρόθεσις ἐχρησιμοποιήθη καὶ εἰς τοὺς στ. 7, 9 καὶ 12 τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς.

Στ. 6. π]ὰρ τὸ Κυδωνάσιον. Περὶ τῆς ἐν τῇ ἀρκαδικῇ διαλέκτῳ ἀποκοπῆς τοῦ τελικοῦ α τῆς προθέσεως παρὰ εἵπομεν ἤδη ἐν σ. 148 τοῦ παρόντος. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ Κυδωνάσιον, τοῦτο θὰ ᾗτο τοποθεσία ὀνομασθεῖσα πιθανῶς οὕτω ἀπὸ τοῦ γειτονικοῦ ναοῦ τῆς Κυδωνίας⁴ Ἀθηνᾶς, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ (VI 21. 3) κείμενον ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς ἡρειπωμένης ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του πόλεως Φρίξας⁵, κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἀλφειοῦ. Ἀνάλογον ἀπὸ τοῦ ἐπιθέτου θεοῦ τινος ὀνομασίαν ἔχομεν ἀσφαλῶς⁶ τὸ ἀπὸ τοῦ ἐν Ἀνδανίᾳ λατρευομένου Καρνείου Ἀπόλλωνος ὀνομασθὲν Καρνάσιον ἄλσος⁷ (ΠΑΥΣ. IV 33. 4). Συχνόταται δ' ἀφ'

¹ Ἀνάλογος καθορισμὸς ὁρίων μεταξὺ Ἀλφειρέων καὶ Ἡραέων εὐρέθη πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνάγεται δ' ὑπὸ τοῦ δημοσιεύσαντος αὐτὸν DITTENBERGER (Inscr. v. Olympia ἀρ. 48) εἰς τὸν 2ον π.Χ. αἰῶνα. Ὁ ΚΙΕΡΚΕΡΤ (Formae Orbis antiqui XIII) τοποθετεῖ τὰ μεταξὺ Ἡραίας καὶ Ἀλφειρέας σύνορα εἰς τοὺς Β. πρόποδας τοῦ ὄρους τῆς Ζίχας (βλ. ἡμέτερον χάρτην εἰκ. 2).

² Ἄλλη βεβαίως πόλις Παρώρεια εἶναι ἡ εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Εὐτροσιῶν, παρὰ τὰ πρὸς Λακωνικὴν σύνορα τῆς Ἀρκαδίας κειμένη καὶ ὑπὸ τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ (VIII 27. 3 καὶ VIII 35 6-7) ἀναφερομένη. Πβλ. καὶ ΞΕΝΟΦ. Ἑλλην. VII 1. 29.

³ Τὴν μεταξὺ τῶν προθέσεων ἐπὶ καὶ πρὸς ἡ προτὶ διαφορὰν ἡρμήνευσε πάσαι ὁ R. GÜNTHER ἐν Indog. Forsch. 20, 1906 - 7, σ. 113.

⁴ Κυδωνία ὀνομάσθη ἡ Ἀθηνᾶ ἐπειδὴ ὁ ναὸς τῆς κατεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ ἐκ Κυδωνίας τῆς Κρήτης (παρὰ τὰ σημερινὰ Χανιά) καταγομένου Κλυμένου (ΠΑΥΣ. VI 21. 6).

⁵ Βλ. σχετικῶς ἐσχάτως Ν. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΝ, Πανσ. Ἡλιακά, 1965, σ. 433, σημ. 5.

⁶ U. v. WILAMOWITZ, Der Glaube der Hellenen II, 1932, 537, σημ. 4.

⁷ Περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ ἄλσους τούτου βλ. Μ. Ν. VALMIN, Études topogr. sur la Messénie ancienne, Lund 1930 καὶ O. WOLFGANG, De sacris Messeniorum, 1933, 37.

έτέρου εἶναι ἐν Ἀρκαδίᾳ, Μεσσηνίᾳ καὶ Λακωνικῇ αἱ εἰς -άσιον καταλήξεις τοπωνυμίων καὶ πόλεων¹.

Στ. 7. τὰν ὁδὸν ἐπ' ὀρθάς = τὴν στρεφομένην κατ' ὀρθὴν γωνίαν πρὸς τὰ ἄνω ὁδόν. Ἡ ἔκφρασις ἐπ' ὀρθάς² ἢ πρὸς ὀρθάς³ ἢ κατ' ὀρθάς⁴ (ἐννοεῖται γωνίας) εὔρηται συνήθως τόσον εἰς ἐπιγραφὰς ὁρίων, ὅσον καὶ εἰς μαθηματικὸν καὶ τεχνικὸν ἐν γένει συγγραφεῖς, σημαίνουσα τὴν κατὰ γωνίαν (90°) ἥτοι καθέτως πρὸς τινὰ γραμμὴν διευθυνομένην ἄλλην γραμμὴν. Ἡ λέξις ὀρθὸς εἰς ἐνικὸν ἀριθμὸν καὶ εἰς γένος ἀρσενικὸν ἢ οὐδέτερον, συντεταγμένη μετὰ τῆς προθέσεως ἐπὶ — ἐπ' ὀρθόν⁵, ἢ εἰς, —εἰς ὀρθόν⁶ εὔρηται ἐπίσης συχνὰ εἰς ἐπιγραφὰς ὁρίων σημαίνουσα εἰδικώτερον τὴν καθέτως πρὸς τὰ ἄνω διεύθυνσιν.

Στ. 8. ἐν τ[ο]ῖς ἱεροῖς τῷ Λε[υκαίῳ] = ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Λε[υκαίου]. Τὴν συμπλήρωσιν εἰς Λευκαίῳ ἔκαμα συμφώνως πρὸς τὴν πληροφορίαν τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ (V 5. 5), καθ' ἣν ἐν Λεπρέῳ ὑπῆρχε ναὸς Διὸς Λευκαίου. Τὸ ἐπίθετον τοῦτο τοῦ Διὸς διωρθώθη πάσαις ὑπὸ τοῦ CURTIUS (Peloponnesos II, 157) εἰς Λυκαίου, συμφώνως πρὸς τὴν γραφὴν τοῦ κώδικος Palmer (HITZIG-BLÜMNER, Pausanias 2, 1 σ. 207 σημ. 3). Ἡ μετὰ τὸ λάμβδα ἐν τούτοις ὑπαρξίς τοῦ ε ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ ὑποδηλοῖ ὡς ὀρθὴν τὴν γραφὴν Λευκαίου. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ ἐπίθετον τοῦτο τοῦ Διὸς θὰ πρέπει νὰ σχετισθῇ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ (V 13. 2 καὶ 14. 2) ἀναφερομένην τελετουργικὴν διάταξιν, καθ' ἣν «τῆς λεύκης μόνης τοῖς ξύλοις ἐς τοῦ Διὸς (τοῦ Ὀλυμπίου) τὰς θυσίας καὶ ἀπ' οὐδενὸς δένδρου τῶν ἄλλων, οἱ Ἥλεῖοι χρῆσθαι νομίζουσι»⁷.

¹ Ὀρεσθάσιον (ΠΑΥΣ. III 27. 3 καὶ VIII 44. 2 — ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ.), Καρνάσιον (ΠΑΥΣ. IV 33. 5), Λευκάσιον (ΠΑΥΣ. VIII 25. 2), Παραιβάσιον (ΠΑΥΣ. VIII 28. 7), Κορυφάσιον (ΠΑΥΣ. IV 36. 1), Ἐλισφάσιον (ΠΟΛΥΒ. XI 11. 6) κλπ.

² Ἐπιγρ. Ὀλυμπίας (ECKSTEIN ἐν VI Bericht 1958, σ. 210). Ὁ ἐκδότης ἀνέγνωσεν ἐν στ. 5 *οπορθάς*, ὅπερ ὀρθῶς διώρθωσεν εἰς ἐπ' ὀρθάς ὁ Ε. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ (ΑΕ 1960, 140).

³ ΑΡΙΣΤΟΤ. Περὶ οὐρανοῦ 272b 26: *πρὸς ὀρθάς τέμνειν συνάπτειν*, ΕΥΚΛΕΙΑ. Στοιχεῖα I, ιγ' (ἔκδ. Heiberg, σ. 36, 11). ΑΡΧΙΜΗΔΗΣ (Archimedis opera ἔκδ. Heiberg) πολυπληθῆ παραδείγματα ἐν τ. III Index, σ. 442 λ. *ὀρθός* — ΣΤΡΑΒΩΝ XVII 1. 8: *δίχα καὶ πρὸς ὀρθάς*, VITRUV. De Archit. IX 7. 5: *haec erit linea pros orthas ratio equinoxiali*. Πλείονα περὶ τῆς λέξεως ὀρθός ἐν τῇ γεωμετρικῇ ὁρολογίᾳ τῶν Ἑλλήνων βλ. παρὰ CH. MUGLER, Diction. de la Terminologie Géométrique des Grecs, Paris 1958, σ. 312-14.

⁴ ΑΡΙΣΤΟΤ. Περὶ κόσμου 396a 2: *κατ' ὀρθάς γωνίας*.

⁵ Syll.³ 826 E στ. III 15, 17.

⁶ Ἐπιγραφαί: Δελφῶν F. d. Delphes III, 2 136 27: *εἰς ὀρθὸν ἐπὶ τὸν Παρνασσόν 26/27* εἰς ὀρθὸν ἐπὶ τὸν Πέτραχον, Syll.³ 826 E στ. III ἐπτάκις. Ἐπιγρ. Ἰτάνου Κρήτης I. Cr. III, IV, 9, 60: *εἰς ὀρθὸν ἐς Δο[ρθάνας]* GDI 5016, 4: *παρ τὰς τοῦ Φρασινίκα ἐνς ὀρθόν*. Πβλ. καὶ ΑΡΙΣΤΟΤ. Μετεωρ. B 361 a 35.

⁷ Βλ. σχετικῶς καὶ Ν. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΝ, Πανσ. Ἡλιακά, 1965, σ. 229.

Στ. 10. *ἀ]γορτα ἐν τοῖ δε. . . .* χαρακτηριστική τῆς ἀρκαδικῆς διαλέκτου εἶναι καὶ ἐνταῦθα ἢ μετὰ δοτικῆς σύνταξις τῆς προθέσεως ἐν (=ἐν) καὶ μετὰ κινήσεως σημαντικῶν ρημάτων (βλ. σχετικῶς σ. 148). Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἀ]γορτα ἐλκυστική θὰ ἦτο ἢ συμπλήρωσις τοῦ εἰς Διά]γορτα, ἐπειδὴ Διάγων ἐκαλεῖτο νότιός τις παραπόταμος τοῦ Ἀλφειοῦ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πόλεως Φορίξας. Περὶ τούτου ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ (VI 21. 4) λέγει: *ποταμὸς ἀπὸ μεσημβρίας κατιῶν εἰς τὸν Ἀλφειὸν καταντικρὺ τοῦ Ἐρμυάνθου μάλιστα, οὗτός ἐστιν ὁ τὴν Πισαίαν πρὸς Ἀρκαδάς διορίζων, ὄνομα δὲ οἱ Διάγων.* Ὁ μικρὸς οὗτος παραπόταμος ταυτίζεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων πρὸς τὴν σημερινὴν Τσεμπερούλαν (CURTIUS, Pelopon. I, 363, 394. II 88, BURSIAΝ, Geogr. v. Griechenland II, 233, PHILIPPSON, Der Peloponnes I, 2, 1959, σ. 351).

Στ. 11. *ἐν Μαινέαι[ς;=εἰς Μαινέα[ς ἢ ἐν Μαινέᾳ.* Ἡ Μαινέα ἢ αἱ Μαινέαι θὰ ἦτο βεβαίως τοπωνύμιον τῆς περιοχῆς Ἀλιφείρας¹.

Στ. 12. *τὰν ἐπὶ Μαλίαν.* Ἡ Μαλία θὰ εἶναι ὡσαύτως τοπωνύμιον².

Στ. 13. *ἀνχαγορραστν.* Τὸν στίχον τοῦτον ἀδυνατῶ νὰ ἐρμηνεύσω.

Στ. 14. *Κρεμύης ἄς κα.* Καὶ ἡ Κρεμύη εἶναι πιθανώτατα τοπωνύμιον τῆς περιοχῆς Ἀλιφείρας ὡς καὶ

Στ. 15. *τὸ Κανθάρι[ον. Κανθάριος* ὀνομάζεται ὁμοίως καὶ ἄκρα προβούνου τῆς Δ. ἀκτῆς τῆς Σάμου³. *Κάνθαρος* δ' ὡσαύτως ἐλέγετο, ὡς γνωστόν, καὶ εἰς τῶν λιμένων τοῦ Πειραιῶς⁴.

4. Τεμάχιον ἐκ τοῦ δεξιοῦ ἄκρου λιθίνης στήλης πάχους 0.05, κολοβὸν κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς καὶ περίπου λεῖον κατὰ τὴν δεξιὰν τετάρτην πλευράν (εἰκ. 107). Τὸ μέγ. σωζ. ὕψος τοῦ εἶναι 0.28 καὶ τὸ μέγ. σωζ. πλάτος 0.22. Εὐρέθη εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ ἐπὶ τοῦ προνάου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἀνεγερθέντος χριστιανικοῦ ναυδρίου, παραπλεύρως τοῦ ὑπ' ἀρ. 3 τεμαχίου. Ὁ χαρακτήρ, τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων (0.008 - 0.009)

¹ Χώραν *Μανίας* ἀναφέρει ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ (VIII 34. 1) κειμένην ἐπὶ τῆς ἀπὸ Μεγαλοπόλεως εἰς Μεσσήνην ὁδοῦ καὶ ἀπέχουσαν ἑπτὰ σταδίους (=1200 μ. περίπου) ἀπὸ τῆς πρώτης. Αὕτη ὁμως δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὴν ἡμετέραν Μαινέαν, ὅχι μόνον λόγῳ τῆς διαφοροῦ γραφῆς της ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔφθανον τόσον μακρὰν τὰ ὄρια τῆς Ἀλιφείρας.

² Ὁ ΞΕΝΟΦΩΝ ('Ελλην. VI 5. 24) ἀναφέρει χώραν *Μαλεάτιδα*, ὁ δὲ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ (VIII 27. 4) πόλιν *Μαλαίαν* (κατ' ἄλλην γραφὴν *Μαλέαν* HITZIG - BLÜMNER, Pausanias 3, σ. 56 σημ. καὶ 208) κειμένην εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Αἰγύτιος, ἥτοι εἰς τὰ ὄρια Ἀρκαδίας καὶ Μεσσηνίας. Δὲν εἶναι ὁμως πιθανὸν νὰ ταυτίζεται αὕτη πρὸς τὴν ἡμετέραν Μαλίαν, διότι ἡ Μαλέα εὐρίσκετο πολὺ μακρὰν τῆς Ἀλιφείρας πρὸς τὰ ΝΔ. Βλέπε ἡμέτερον χάρτην τῆς ἀρχαίας Ἀρκαδίας (εἰκ. 2).

³ ΣΤΡΑΒΩΝ XIV 639. Πβλ. CURTIUS, Beitr. zur geogr. onom.

⁴ Ὁ *Κανθάρον* λιμὴν ΑΡΙΣΤΟΦ. Εἰρ. 145. ΠΛΟΥΤ. Φωκ. 28. ΣΧΟΛ. εἰς Ἀριστ. Εἰρ. 145.

καὶ τὰ διάστιχα τοῦ ἄνω μέρους εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 3 τεμαχίου, πλὴν τῶν τῆς λέξεως *δικασταί*, τὰ ὁποῖα ἐχαράχθησαν μεγαλύτερα (0.013 μ.) καὶ τῶν ὀνομάτων τῶν κάτωθεν τῆς λέξεως ταύτης

Εἰκ. 107. Φωτογραφία τῆς ὑπ' ἀριθ. 4 ἐπιγραφῆς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς.

στηλῶν, ἅτινα ἐχαράχθησαν διὰ γραμμάτων ὕψους 0.007 - 0.008. Τόσον λόγῳ τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεώς των, ὅσον καὶ λόγῳ τῆς ὁμοιότητος τοῦ περιεχομένου των, τὰ τεμάχια 3 καὶ 4 ἀνήκουσιν ἀναμφιβόλως εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν στήλην, τῆς ὁποίας ὅμως ἐλλείπουσιν ἀρκετὰ ἄλλα τεμάχια.

Ἴδου τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς ἐν πανομοιότητι καὶ ἐν μεταγραφῇ :

ΑΣΥΠ	— — — — —	ας ὑπ — —
ΔΥΝΤΑΝΥΠ	— — — — —	δ]δὸν τὰν ὑπὸ —
ΠΟΧΕΤΟΝΔΙΑ	— — — — —	— — — — — ὕ]π' ὀχετὸν διαι —
ΙΤΑΝΤΡΙΚΕΛΕΥΘ	— — — — —	— — — — — ι τὰν τρικέλευθο[ν
ΟΣΤΡΑΧΥΛΙΑΣΙΜΒ	— — — — —	— — — — — —ος τραχυλίας ἱμβ[άλ-
ΛΙΤΙΝΑ ΔΙΑΤΑΣ	— — — — —	λει] — — — — — λι τινα διὰ τὰς —
ΑΙΚΑΝΑΠΕΛ,ΙΚΑΙΕΠ	— — — — —	— — — — — αἶ καν απελ . ι καὶ επ[ι-
ΣΙΝΤΑΝΠΟΛΥΚΟΙΝΟ	— — — — —	— — — — — σιν τὰν πολύκοινο[ν
ΑΣΕΛΑΒΟΝΟΙΑΛΙΦ	— — — — —	— — — — — ὅς ἔλαβον οἱ Ἀλιφ[ει-
ΑΝΩΤΩΙΕΡΩΤΩΔΙΟ	— — — — —	ρεῖς] — — — — — ἄνω τῷ ἱερῷ τῷ Διὸς
ΤΕΡΜΟΝΑΣΤΟΣ ΚΑΤΑ	— — — — —	— — — — — —τέρμονας τὸς κατὰ —
ΔΙΚΑΣΤΑΙΕΝΙΚ		
ΞΕΝΙΑΣΑΝ		Δικασταὶ ἐνικλ
ΑΡΙΣΤΕΑ	— — — — —	Ξενίας Ἀν — — — —
ΣΑΝΟΣΗ	— — — — —	— — — — — ἰνω Ἀριστέας — — — —
ΑΝΑΞΙΠΠ	— — — — —	— — — — — ω Σάνος Ν — — — —
ΑΠΕΛΛΩ	— — — — —	— — — — — α Ἀνάξιπ[ος — — — —
ΑΣΤΕΑΣ	— — — — —	— — — — — Οἰνάγεος Ἀπέλλω[ν — — — —
ΥΑΜΕΑΣ	— — — — —	— — — — — ἄρεος Ἀστέας — — — —
ΚΟΡΓΙΣΙΣ	— — — — —	— — — — — ξένω Ψαμέας — — — —
ΘΕΥΤΑΣ	— — — — —	— — — — — ω Κοργίσις — — — —
ΔΑΜΑΤΡΙ	— — — — —	— — — — — ω Θευτὰς — — — —
ΝΙΚ	— — — — —	— — — — — ρω Δαμάτρι[ος — — — —
	— — — — —	— — — — — ια Νικ — — — —

Σχόλια κατὰ στίχους.

Στ. 3. ὕ]π' ὀχετὸν. Ὀχετοὶ ἦτοι σωλῆνες ἢ αὐλακες μεταφορᾷ ὕδατος φέρονται ὡς στοιχεῖα ἐπισημάνσεως καὶ εἰς ἄλλας ὁμοίας φύσεως ἐπιγραφάς, ὡς π.χ. : τὴν ἐν COLLITZ - BECHTEL, GDI, 5200 = IG XIV, 352 7 (Σικελίας) : τὸ ὑπὸ τὸν ὀχετὸν ἄχρι ποτὶ τὰν κρᾶναν.

Στ. 4. ἐπ]ι τὰν τρικέλευθο[ν. Ἡ λέξις τρικέλευθος, μέχρι τοῦδε ἀθησαύριστος, σημαίνει βεβαίως τὴν συνάντησιν τριῶν κελεύθων, τριῶν ὁδῶν, ἀντιστοιχεῖ δηλαδὴ πρὸς τὸ νεώτερον τρίστρατον¹. Συμβολὰς τριῶν κελεύθων ἀναφέρει καὶ ἀπόσπασμά τι τοῦ Αἰσχυλοῦ². Πβλ. καὶ τὰς τριπλᾶς ἀμαξιτοὺς τοῦ Σοφοκλεοῦς³. Τὸ σημεῖον συναντήσεως τῶν ὁδῶν ὀνομάζει μονολεκτικῶς ἀρκαδικὴ ἐπιγραφὴ συμβόλικτρον⁴.

¹ BL. DUCANGE, Gloss. M. et Inf. Graec. στ. 1457 λ. σράτα.

² Trag. Gr. Fragm. ἐκδ. Nauck. Suppl. ἀρ. 173.

³ Οἰδίπ. Τύραννος, στ. 716.

⁴ PLASSART, BCH 39 (1915), σ. 55, στ. 26 (Ὀρχομενοῦ). Κατὰ τὸν FR. BECHTEL (Die griech. Dialekte I, σ. 391) ἡ λέξις θὰ παρήχθη ἐκ τινος ῥήματος *συμβολίζω.

Στ. 5. . . *ος τραχυλίας ἱμβά[λλει]*. Καὶ ἡ τραχυλία εἶναι λέξεις μέχρι τοῦδε ἀθησαύριστος, θὰ σημαίνει δὲ βεβαίως τραχύν τινα ἦτοι ἀνώμαλον καὶ βραχῶδη τόπον. Εἰς ὁμοίας φύσεως ἐπιγραφὴν τοῦ ἀρκαδικοῦ Ὁρχομενοῦ¹ συναντῶμεν τὸν *τραχὺν λόφον*. Τὸ *ἱμβά[λλει]* = ἐμβάλλει, ἦτοι συναντᾷ ἀποτόμως καὶ ἰδίᾳ καθέτως.

Στ. 8. *σιν τὰν πολύκοινο*[ν. Τὸ κάππα δὲν εἶναι τόσον εὐκρινὲς ἐπὶ τοῦ λίθου· δὲν δύναται ὅμως νὰ ἦτο ἄλλο γράμμα. Τὸ ἐπίθετον πολύκοινος σημαίνει τὸν κοινὸν εἰς πολλοὺς ἄρα χώρον τινα κοινόχρηστον. Πολύκοινος ἀγγελία παρ' ἀρχαίοις ἐσήμαινε τὴν τοῦ θανάτου (ΠΙΝΔ. Πυθ. II, 41). Ὁ Ἄδης ἐπίσης χαρακτηρίζεται ὡς πολύκοινος ὑπὸ τοῦ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ (Αἴας 1192).

Στ. 10. *ἄνω τῷ ἱερῷ τῷ Διὸς* = ὑπεράνω τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διός. Θὰ πρόκειται πιθανότατα περὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Λευκαίου Διός, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 3 τεμάχιον (στ. 7).

Στ. 11. *τέρμονας τὸς κατὰ*... Τέρμων² εἶναι ὁ τεχνικὸς ὅρος ὁ σημαίνων τὰ ὀρικὰ σημεῖα τοῦ τόπου, ἴσως δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς σχετικὸς πασσάλους. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ὅλη διαδικασία τῆς τοποθετήσεως καὶ τοῦ καθορισμοῦ τῶν ὀρίων ὀνομάζεται *τερμονισμός*³, τὸ δὲ ἀντίστοιχον ρῆμα *τερμονίζω*⁴.

Στ. 12. *Δικασταὶ ἐνικλ.* Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Μαντινείας⁵ ἡ λέξις δικασταὶ γράφεται διὰ δύο σιγμά: *δικασσται*. Τὸ δεξιᾷ καὶ παραπλεύρως διὰ μικροτέρων γραμμάτων γραφόμενον *ενικλ.* ἢ ἴσως *ενικα*, ἀδυνατῶ νὰ ἐρμηνεύσω.

Τέλος ὅσον ἀφορᾷ τὰ πατρωνυμικὰ τῆς κάτω ἀριστερᾶς στήλης, ἡ μὲν γενικὴ *Οἰνάγος* (στ. 17) ἀντιστοιχεῖ πρὸς τριτόκλιτον ὀνομαστικὴν Οἰνάγης, ὅπερ ὄνομα ἀθησαύριστον⁶, ἡ δὲ κατάληξις - ἀρεος (στ. 18) πρὸς ὀνομαστικὴν λήγουσαν εἰς - ἀρης ἢ - ἀρις, ὡς π.χ. τὸ Ξενάρης (IG V 2, 549, 20 Μεγαλοπόλεως) ἢ τὸ Οὐάρις (IG V 2, 54 21 Τεγέας) ἢ τὸ Ποδάρης (V 2, 49 51—50, 7, 309, 1, 321, 1 Μαντινείας).

Κάτωθεν τῆς λέξεως *δικασταὶ* ἀναγράφονται, εἰς δύο συμμετρικὰς στήλας, τὰ ὀνόματα τῶν δικαστῶν μετὰ τῶν πατρωνυμικῶν των. Πρό-

¹ Plassart ἐν BCH 39 (1915), σ. 55, στ. 20.

² IG IX, 1², 415, 1—IX, 2, 1135, 3, 1029, 1, 1093, 1—XIV, 352 (πολλάκις) κλπ.

³ IG IV, 1², 71, 8—IX, 1², 415—Syll.³ 421, 8.—IG IX 1¹ 3A 8.

⁴ IG IV, 1², 71, 8, 11: *ἐτερμόνισαν κατὰ τάδε*.

⁵ IG V, 2, 262, 19.

⁶ Ἐάν τὸ Γ ἀναγνωσθῇ Ρ τότε προκύπτει ὄνομα Οἰνάρης· καὶ τοιοῦτο μὲν ὄνομα δὲν εἶναι γνωστόν, ὑπάρχει ὅμως ἀντ' αὐτοῦ τὸ Οἶναρος, ὄνομα ἱερέως τοῦ Διονύσου ἐν Νάξῳ (Πλούτ. Θησ. 20).

κειται προφανῶς περὶ *ξενικοῦ δικαστηρίου*¹, ὅπερ ἐκαλεῖτο νὰ κρίνῃ, ἐπειδὴ παρεῖχε μεγαλυτέρας ἀπὸ τὰ δικαστήρια τῆς πόλεως ἐγγυήσεις περὶ ἀμεροληψίας περὶ τὴν λύσιν τῶν διαφορῶν, αἵτινες ἠδύναντο νὰ προκύψουν σχετικῶς πρὸς τὰ ὅρια τῶν δύο γειτόνων πόλεων.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν δικαστῶν ἦτο πάντοτε μέγας. Ἐνταῦθα σώζονται εἰς ἐκάστην στήλην ἔνδεκα ὀνόματα, ὥστε ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ὑπερέβαινε τοὺς εἴκοσι δύο, ἀφ' οὗ ὁ λίθος εἶναι κάτω κολοβὸς καὶ αἱ στήλαι θὰ συνεχίζοντο. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ ὀνόματα τῶν δικαστῶν:

Στ. 13. Τὸ ὄνομα *Ξενίας* φέρει καὶ ἄλλος Ἀρχὰς ἐκ Παρρασίων, στρατηγὸς τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ Κῦρον τὸν νεώτερον², ἐπίσης δὲ καὶ πλούσιός τις Ἡλεῖος³.

Στ. 14. Ἀριστιάς εἶναι σύνηθες ἀρκαδικὸν ὄνομα⁴, ὅπερ γράφεται ἐνίοτε μὲ διπλοῦν σῖγμα (Ἀρισστιάς)⁵.

Στ. 15. Τὸ ὄνομα *Σάνος* εἶναι σπάνιον. Ἀπαντᾷται μόνον εἰς Ἀττικὴν ἐπιγραφὴν⁶, γεγραμμένον ὅμως διὰ δύο νῦ. Εὗρηται δ' ὁμοίως καὶ ὡς ὄνομα κυνός⁷.

Στ. 16. Τὸ Ἀνάξιππος εἶναι σύνηθες.

Στ. 17. Τὸ Ἀπέλλω[ν] εἶναι δωρικὴ παραλλαγή τοῦ Ἀπόλλων⁸. Εὗρηται ἐν ἐπιγραφῇ Ἀμυκλῶν (CIG V 1, 145), Κρήτης (GDI 5075), Δήλου (GDI 5150), Μαγνησίας (GDI 5155), Μυτιλήνης (GDI 5163) κλπ.

Στ. 18. Τὸ Ἀστιάς ὄνομα γνωστοῦ ἀγγειογράφου⁹ τῆς κάτω Ἰταλίας τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. συναντᾷται ἐπίσης καὶ εἰς τὰς ἐξῆς ἀρκαδικὰς ἐπιγραφάς¹⁰: IG V 2, 38, 13 (Τεγεάτης), 74, 11 (ἐξ Ἀλέας), 173, 35 (Τεγεάτης),

¹ IG V 2, D. 24, 27, 32.

Εἰς ἄλλας ἐπιγραφὰς οἱ δικασταὶ οὗτοι ὀνομάζονται *ξενοδίκαι* IG IX 1, 32 33, καὶ 333 B 10 ἢ *δικασταὶ ἀπὸ τῆς ξένης* (IG XII, 5, 722, 4) ἢ καὶ *δικασταὶ μεταπεμποί* (MICHEL, Rec. 357, 20. AM 24 (1899) 411. IG XII, 5, 2 869, 55). OGI 556, 14, IGR III 6807 Inschr. v. Priene 52, 4. *Ξενικὸν δικαστήριον* ἀναφέρει καὶ ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Πολιτ. 1300 b 24, εὗρηται δὲ καὶ εἰς τὸν Pap. Holl. I 164 (τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.) Berlin 1913.

² ΞΕΝΟΦ. Ἀνάβ. I 1. 2, καὶ 4, 8.

³ ΞΕΝΟΦ. Ἑλλην. III 2. 27. ΠΑΥΣ. III 8. 4—V 4. 8.

⁴ IG V 2, 293, 20 (Λουσῶν), 323, 43 (Μαντινείας), 426 (Φιγαλείας).

⁵ GDI 1161, 8 (Ἡλιδος).

⁶ IG III, 2, 2725, 2.

⁷ ΑἰΑΙΑΝ. Περί ζώων 11, 13.

⁸ BUCK, The Greek Dialects, σ. 46.

⁹ MILLIN, Peint. de vases I, πίν. 10. C. ROBERT ἐν RE II (1896), στ. 1779 (γράφεται διὰ δύο σῖγμα Ἀσστιάς).

¹⁰ IAMBΛ. π. Πυθαγ. 36.

415, 9 (σύνδικος ἐν Ἡραίᾳ). Ὁ ἐξ Ἀλέας Ἀστέας ἀναφέρεται καὶ ὡς πρόξενος ἐν IG 1² 82, 8· ἄλλος δὲ πάλιν Ἀστέας Ἡρακλεώτης ἀναφέρεται εἰς ἀττικὴν ἐπιγραφὴν SEG 19 ἀριθμ. 178, 15 καὶ ἄλλος εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Δελφῶν SEG 2, 293, 15.

Στ. 19. Τὸ *Ψαμέας* εἶναι ἀμαρτύρητον μέχρι τοῦδε, καθόσον τοῦλάχιστον γνωρίζω.

Στ. 20. Τὸ *Κοργίσις* εἶναι ὁμοίως ἀμαρτύρητον.

Στ. 21. Τὸ *Θευτᾶς* ἐγράφη ἀντὶ τοῦ Θεοτᾶς (πβλ. τὰ Θευτέλης=Θεοτέλης, Θεύπομπος=Θεόπομπος κλπ.), ὅπερ ἴσως εἶναι ὑποκοριστικὸν τοῦ Θεότιμος ἢ Θεοτέλης. Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Χίου τὸ ὄνομα εὔρηται ὑπὸ τὴν μορφήν *Θεῦττις* (GDI 5683, 2).

5. Θραῦσμα ἐπιγραφῆς ἐπὶ σκληροῦ ἀσβεστολίθου ὁμοίας ὑφῆς πρὸς τὴν τῶν προηγουμένων ἐπιγραφῶν (εἰκ. 108). Μέγ. σωζ. μῆκος 0.07 μ., μ. σ. πλάτος 0.04 μ., πάχος μόνον 0.02 μ. Εἶναι ἀναμφιβόλως ἀπόκομμα ἐκ μεγαλυτέρου τεμαχίου λίθου. Εὐρέθη παρὰ τὴν βόρειον στενὴν πλευρὰν τοῦ πτεροῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, πλησίον τῶν ἀναθηματικῶν βάθρων.

Π]υρρία[ς

... τᾶρ ὄν ...

< 0.07 >

Εἰκ. 108. Ἡ ὑπ' ἀρ. 5 ἐπιγραφή.

Ὑψ. γραμμ. 0.015 μ. Λόγῳ τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεώς του θὰ ἀνήκη ἴσως εἰς τι ψήφισμα ἰδρυμένον πρὸ τοῦ ναοῦ. Ἡ ἐν αὐτῷ παρατηρουμένη ἀφθονία τοῦ γράμματος ρῶ ὑποδηλοῖ, ὅτι ἡ ἐπιγραφή, εἰς ἣν ἀνήκε, θὰ ἦτο γεγραμμένη εἰς ἡλειακὴν διάλεκτον. Οὕτω τὰ τρία πρῶτα γράμματα τοῦ δευτέρου στίχου δύνανται νὰ ἀποτελοῦν εἴτε τὴν γενικὴν τοῦ ἐνικοῦ εἴτε τὴν αἰτιατικὴν τοῦ πληθυντικοῦ τοῦ θηλυκοῦ ἄρθρου ἢ τᾶρ=τῆς ἢ τάς. Ἀφ' ἑτέρου διὰ τῶν σωζομένων γραμμάτων τοῦ πρώτου στίχου δύνανται ἴσως νὰ ἀποκατασταθῇ τό, συνηθέστατον ἄλλως, κύριον ὄνομα¹ Π]υρρία[ς. Ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφή μὴ χρησιμοποιοῦσα τὸ δίγαμμα εἰς τὸ ὄνομα Πυρρίας πρέπει νὰ εἶναι μεταγενεστέρα τοῦ 300 π.Χ.

¹ Βλέπε σχετικῶς τὸ λεξικὸν τῶν Pape - Benseler ἐν λ. Εἰς τὰ παραδείγματα τοῦ λεξικοῦ

ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς εὐρέθησαν τὰ κάτωθι ὀλίγα νομίσματα, πάντα κατὰ τὰς παρυφὰς τοῦ πτεροῦ :

Ἐν ἀργυροῦν τριώβολον Σικυῶνος τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος.

Δύο χαλκᾶ Σικυῶνος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. τοῦ συνήθους τύπου.

Ἐν χαλκοῦν Νεαπόλεως τῆς Καμπανίας τῶν μέσων τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. διαμ. 20 χιλ. Τοῦτο ἐπὶ μὲν τῆς προσθίας ὄψεως εἰκονίζει κεφαλὴν δαφνοστεφοῦς Ἀπόλλωνος πρὸς ἀριστερά, καὶ πρὸ αὐτῆς τὴν ἐπιγραφὴν [ΝΕΟΠΟΛΙ]ΤΩΝ, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας ἀνθρωποκέφαλον ταῦρον στεφανοῦμενον ὑπὸ ἱπταμένης πρὸς δεξιὰ Νίκης.

Ἐν χαλκοῦν Κορίνθου ἢ Λευκάδος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. διαμ. 11 χιλ.

Ἐπὶ τῆς προσθίας τοῦ ὄψεως εἰκονίζεται Πήγασος (ἐφθαρμένος), ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας δεξιᾷ τρίαινα καὶ ἀριστερᾷ σύμβολόν τι ἢ δόρυ.

Δύο χαλκᾶ Αἰγύπτου, ὧν τὸ ἐν ἐφθαρμένον, διαμ. 20 χιλ.

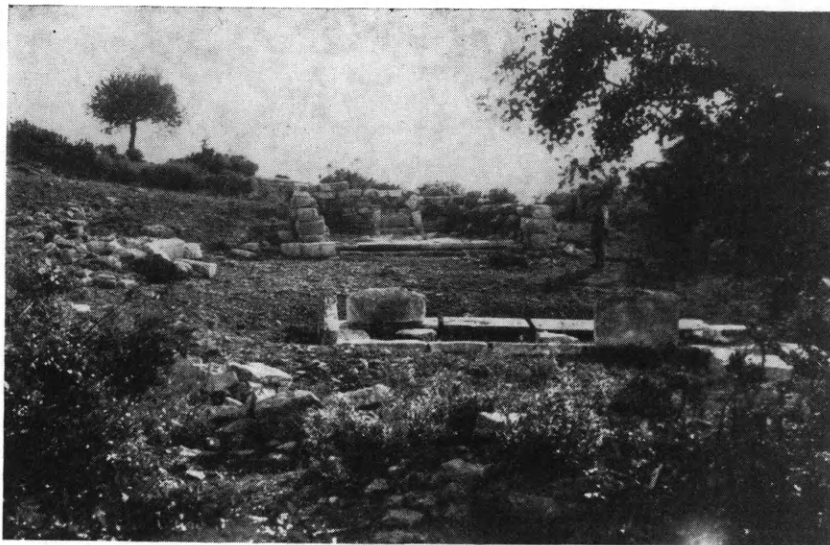
Ἐπὶ τῆς προσθίας τῶν ὄψεως φέρουν προτομὴν τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου τοῦ Γ' τοῦ Εὐεργέτου (247-222 π.Χ.), ἐστραμμένην πρὸς δεξιὰ, καὶ τὴν ἐπιγραφὴν [ΠΤΟΛΕΜΑΙ]ΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ.

Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως εἰκονίζουν ἀετὸν ἐπὶ κεραυνοῦ, ἐστραμμένον πρὸς τ' ἀριστερά.

Ἡ εὗρεσις νομισμάτων τοῦ 4ου καὶ τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. μαρτυρεῖ ἅπαξ ἔτι περὶ τῆς κατὰ τοὺς αἰῶνας τούτους λειτουργίας τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς.

Ἄπαντα τὰ ἀνωτέρω νομίσματα παρεδόθησαν μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸ Ἑθν. Νομισματικὸν Μουσεῖον, ἐταυτίσθησαν δὲ ὑπὸ τοῦ τότε Διευθυντοῦ αὐτοῦ ἀειμνήστου Κωνστ. Κωνσταντοπούλου.

θὰ πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ τὰ ἐξῆς δύο ἐξ ἐπιγραφῶν, εἰς τὰ ὅποια ἀντὶ τῶν δύο ρῶ ἐγράφη, ὡς συνήθως, ρῶ καὶ δίγαμμα *Πυρρίας*: 1) Ἐπιγρ. Μυκητῶν (IG IV 492, 5, 6ου π.Χ. αἰ.) καὶ 2) Ἐπιγρ. Σικυῶνος (ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ἑλληνικά τ. 10, σ. 10, περὶ τὸ 450 π.Χ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

ΤΟ ΙΕΡΟΝ ΤΟΥ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ

Πλὴν τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἀναφέρει ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ (VIII 26. 6) ἐν Ἀλιφείρᾳ καὶ ἱερὸν Ἀσκληπιοῦ, χωρὶς νὰ προσθέτῃ περὶ αὐτοῦ οὐδεμίαν ἰδιαιτέραν λεπτομέρειαν. Τὴν ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἀλιφείρας καὶ πρὸς Δυσμᾶς θέσιν τοῦ Ἀσκληπείου εἶχεν ὀρθῶς εἰκάσει ἤδη ἀπὸ τοῦ 1830 ὁ LEAKE, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ἐν σ. 73 τῶν *Travels in the Morea*, τ. II σκαριφήματος αὐτοῦ, ἔνθα δι' ἐστιγμένων γραμμῶν σχεδιάζεται ὑποθετικῶς ὁ ναός. Οὐδὲν ὅμως καὶ αὐτὸς ἔγραψε περὶ σωζομένων λειψάνων του, ἐπειδὴ ταῦτα ἦσαν τότε ἀκόμη κατακεχωσμένα. Τὴν ὑπὸ τοῦ LEAKE ὑποδειχθεῖσαν θέσιν τοῦ Ἀσκληπείου ἐδέχθησαν ἀργότερον ὁ CURTIUS¹ καὶ ὁ FRAZER², ἐν ᾧ ὁ ROSS³ οὐδὲν σχετικὸν ἀναφέρει.

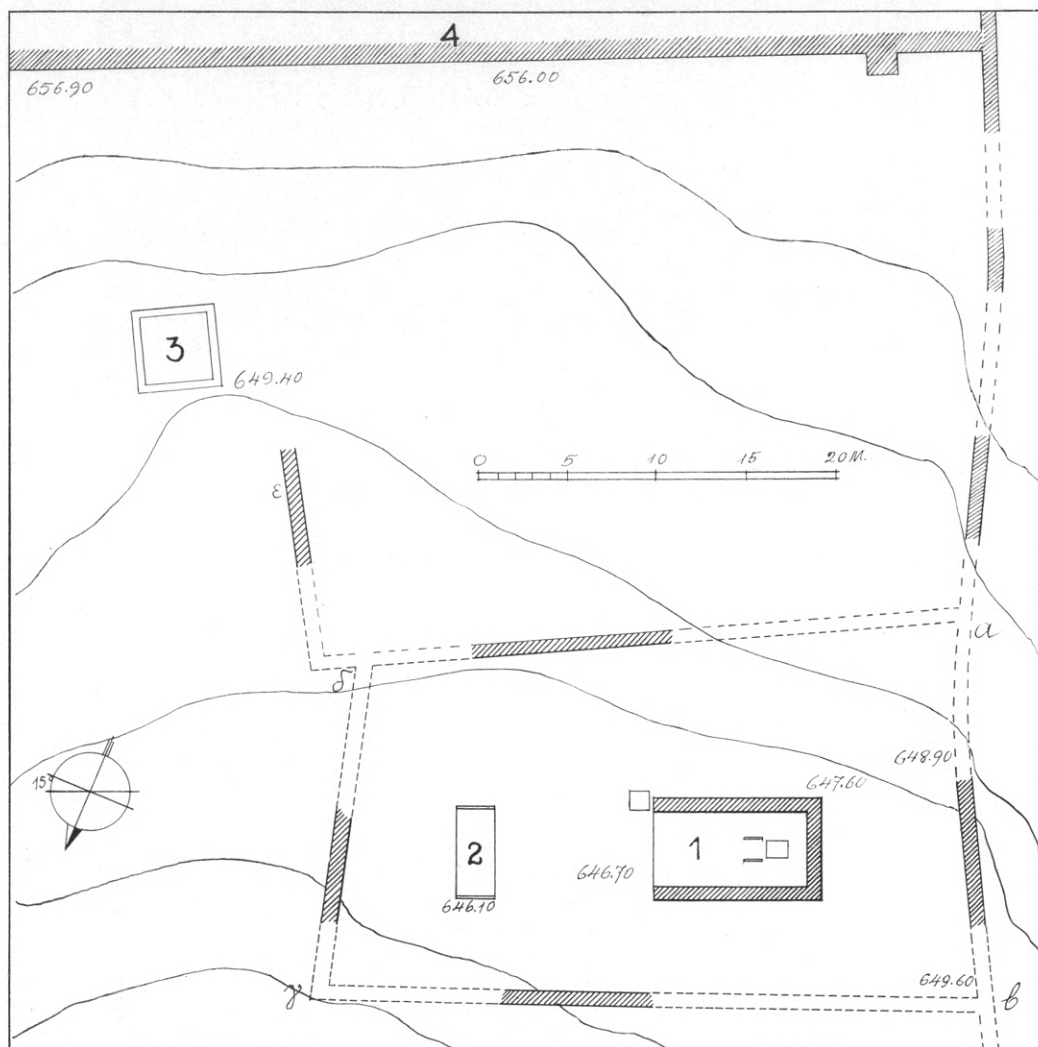
Τὸ διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1932-35 ἀποκαλυφθὲν Ἀσκληπιεῖον (εἰκ. 109) κεῖται πράγματι πολὺ δυτικώτερον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς — 450μ. περίπου κατ' εὐθείαν ἀέριον γραμμὴν (βλ. πίν. 2) — εὗρίσκεται δὲ καὶ εἰς πολὺ ταπεινότερον ὑψόμετρον (647 μ.), ἀπὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, ὅστις κεῖται εἰς ὕψος 678 μ. Ἡ ἐκλεχθεῖσα δι' αὐτὸ τοποθεσία

¹ Peloponnesos I, Gotha 1851, σ. 363.

² Pausanias' description of Greece, τ. IV, London 1898, σ. 298,

³ Reisen und Reiserouten durch Griechenland, Berlin 1841, σ. 102. Ὁ Ross μάλιστα διακρίνας μόνον τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς γράφει ἐκ παραδρομῆς, ὅτι ταῦτα κεῖνται ἐπὶ τῆς ὑψηλοτέρας κορυφῆς τῆς ράχως τοῦ λόφου εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς πόλεως, ἐν ᾧ ταῦτα κεῖνται εἰς τὸ ἀνατολικόν.

εἶναι ἐλαφρῶς πρὸς Βορρᾶν κεκλιμένη καὶ ὑπὲρ ἡμῶν· διότι προστατεύεται ἀπὸ Νότου μὲν ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ ἀναλημματικοῦ τείχους τῆς εἰκόνης 25, ἀπὸ Βορρᾶ δὲ ὑπὸ χθαρμαλοῦ λοφίσκου. Πληροὶ λοιπὸν ἢ αὐτόθι ἐγκατά-

Εἰκ. 110. Τοπογραφικὸν καὶ ὑψομετρικὸν διάγραμμα τοῦ Ἀσκληπείου τῆς Ἀλιφείρας.

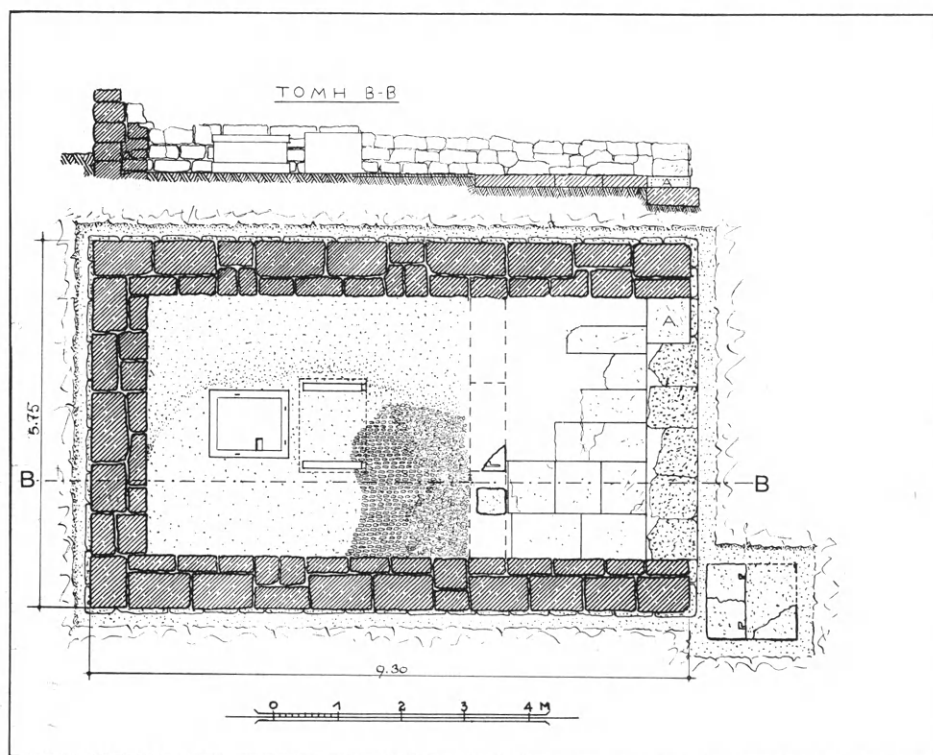
στασίς του τὰ ὑπὸ τοῦ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ¹ λεγόμενα, καθ' ἃ οἱ Ἕλληνες ἐν τόποις καθαροῖς καὶ ὑψηλοῖς ἐπιεικῶς ἰδρυμένα τὰ Ἀσκληπιεῖα ἔχουσιν.

Ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν 110 παρέχει τὸ γενικὸν τοπογραφικὸν διάγραμμα τοῦ συγκροτήματος τοῦ ἱεροῦ. Ἐν τούτῳ διὰ μὲν τοῦ ἀριθμοῦ 1

¹ Ρωμ. ζητήμ. 94.

ἐδηλώθη ὁ ναὸς τοῦ θεοῦ, διὰ τοῦ ἀριθμοῦ 2 ὁ πρὸ αὐτοῦ βωμός, διὰ τοῦ ἀριθμοῦ 3 τετράγωνον περιστύλιον, πιθανῶς τοῦ ξενῶνος ἢ τῆς κατοικίας τῶν ἱερέων, καὶ διὰ τοῦ ἀριθμοῦ 4 τὸ πρὸς Νότον μέγα προστατευτικὸν ἀνάλημμα (εἰκ. 25).

Πλὴν ὅμως τῶν δι' ἀριθμῶν σημειουμένων κτισμάτων τὸ σχέδιον

Εἰκ. 111. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ βάθρου.

περιλαμβάνει καὶ τινὰς τοίχους, ἐξ ὧν οἱ μὲν πρὸς Νότον, σχηματίζοντες ἐλαφρὸν τραπέζιον *αβγδ*, ἀνήκουσιν εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ βωμοῦ, οἱ δὲ πρὸς Βορρᾶν (*αδ* καὶ *ε*), εἰς μικροὺς ἀναλημματικούς τοίχους, ἀπαραιτήτους λόγῳ τῆς ἐλαφροῦς κλίσεως, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν ὁ τόπος.

Ἄς ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὴν ἐπὶ μέρους ἐξέτασιν τῶν ἀποτελούντων τὸ ἱερὸν κτισμάτων.

1. Ο ΝΑΟΣ

Ὁ ναός, πανταχόθεν ἐλεύθερος, εἶναι ἀπλοῦν ὀρθογώνιον κτίσμα ἐξωτερικῶν διαστάσεων: πλάτους 5.75 μ. καὶ μήκους 9.30 μ. (εἰκ. 111).

Ὁ κατὰ μῆκος ἄξων τοῦ ὀρθογωνίου του δὲν διευθύνεται ἀκριβῶς πρὸς Ἀνατολὰς, ἀλλ' ἀποκλίνει κατὰ 15 μοίρας πρὸς Νότον (εἰκ. 110).

Οἱ ἐξωτερικοὶ του τοῖχοι, βαίνοντες ἐπὶ ἐλαφρῶς (0.06-0.10) ἐξεχούσης εὐθυντηρίας καὶ σωζόμενοι ἐνιαχοῦ (ΝΔ. γωνία) μέχρις ὕψους 1.25 μ., ἔχουσι πάχος 0.75-0.80 μ. εἶναι δὲ κατεσκευασμένοι μὲ δύο διαφορετικὰς

Εἰκ. 112. Ἀποψὶς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἀπὸ ΝΑ.

παρειάς: μίαν ἐξωτερικὴν ἐκ μεγάλων, ὀρθογωνίων, κανονικῶν λιθοπλίνθων, μὴ συνδεομένων οὔτε διὰ συνδέσμων οὔτε διὰ γόμφων πρὸς ἀλλήλας, τοποθετημένων δὲ κατὰ ἰσοῦψεῖς στρώσεις, ὕψους 0.31 μ. (εἰκ. 112, 113, 114) καὶ μίαν ἐσωτερικὴν ἐκ μικροτέρων λίθων κατ' ἀκανόνιστον ἰσόδομον ἢ ἐνίοτε κατὰ πολυγωνικὸν σύστημα τοποθετημένων (εἰκ. 111), ἀλλὰ μὴ συνδεομένων ὀργανικῶς πρὸς τοὺς λίθους τῆς ἐξωτερικῆς παρειᾶς¹. Τὸ μῆκος τῶν κανονικῶν λίθων τῆς ἐξωτερικῆς παρειᾶς κυμαίνεται μεταξὺ 0.56 καὶ 1.54 (Δ. πλευρά), οἱ κατακόρυφοι ὅμως ἄρμοί των δὲν διχοτομοῦσιν ἀκριβῶς — ὡς εἰς τὸ αὐστηρῶς ἰσόδομον σύστημα — τὸ μῆκος

¹ Ἀνάλογον διάταξιν τοίχων σηκοῦ μὲ μεγάλους, λείους ἐξωτερικοὺς ὀρθοστάτας καὶ μικροτέρους ἐσωτερικῶς λίθους παρουσιάζει καὶ ὁ ἐλληνιστικὸς ναὸς τῆς Δεσποίνης ἐν Λυκοσούρα (Β. ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ, ΠΑΕ 1896, σ. 104).

τοῦ λίθου τῆς ὑπεράνω καὶ τῆς ὑποκάτω στρώσεως, ἀλλ' εἶναι μᾶλλον τυχαίως τοποθετημένοι, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον προσδίδει κάποια γραφικότητα εἰς τὴν γενικὴν ὄψιν τῶν ἐξωτερικῶν παρειῶν τοῦ ναοῦ (εἰκ. 112 καὶ 114).

Τὴν γραφικότητα ἄλλως τε φαίνεται, ὅτι ἐπεδίωξεν ὁ ἀρχιτέκτων καὶ διὰ τοῦ τρόπου λαξεύσεως τῶν ἐπιφανειῶν τῶν λίθων, ἐκάστη τῶν ὁποίων

Εἰκ. 113. Τμῆμα τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

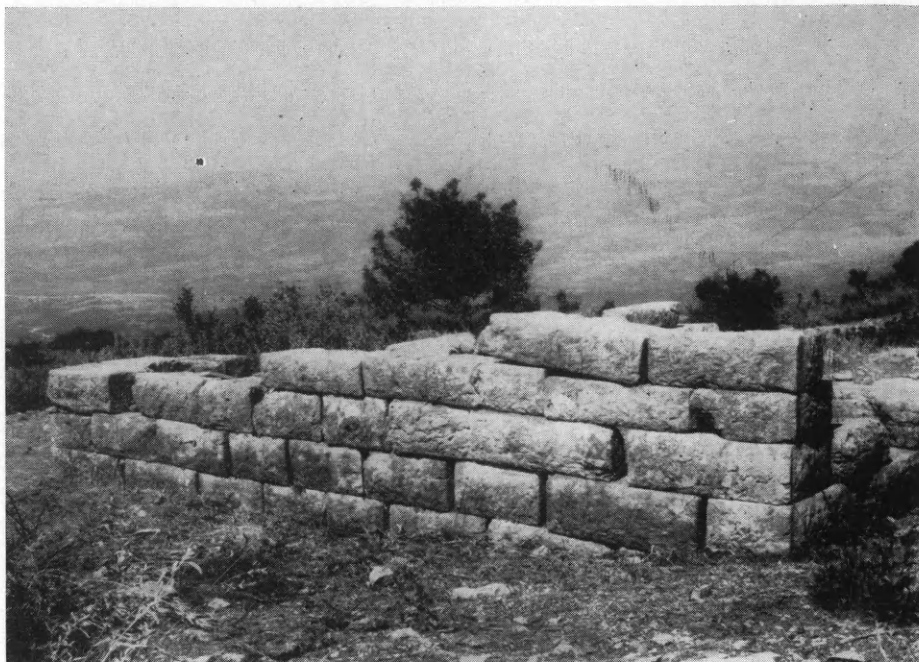
εἶναι ἀδρῶς πως διὰ τῆς σφύρας εἰργασμένη, περιβαλλομένη ἀπὸ ἐλαφρὰν κατὰ τὴν περίμετρον αὐτῆς περιτένειαν.

Ἀξία ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι ἡ διαμόρφωσις τῶν τεσσάρων ἀκμῶν τῶν γωνιῶν τοῦ ναοῦ διὰ λείων κατακορύφων ταινιῶν πλάτους 0.04 ἕως 0.05 μ., εἰργασμένων ἐκατέρωθεν τῆς γραμμῆς συναντήσεως τῶν πλευρῶν (εἰκ. 112, 114 καὶ 116), ὡς εἶδομεν ὅτι συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς πύργους τῶν ὀχυρωματικῶν τειχῶν τῆς πόλεως (βλ. σ. 36 καὶ εἰκ. 18).

Ἐσωτερικῶς τὸ ὀρθογώνιον τοῦ ναοῦ φαίνεται, ὅτι διηρεῖτο δι' ἐγκαρσίου τοίχου φέροντος ἐν τῷ μέσῳ θύραν (εἰκ. 111, κάτωφης), εἰς δύο μέρη: πρόναον πρὸς Ἀνατολὰς, βάθους 2.85 μ., καὶ κυρίως ναὸν πρὸς Δυσμὰς. Τοῦ θυραίου τοίχου δὲν σώζονται μὲν τὰ θεμέλια, διετηρήθη ὁμως κατὰ χώραν εἰς τετράγωνος λίθος καὶ τμῆμα τοῦ νοτίου

ἄκρου τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας, φέρον τὰς χαρακτηριστικὰς διὰ τὴν πάλκτωσιν τῶν ξυλίνων σταθμῶν τῆς θύρας ἐγκοπὰς (εἰκ. 124, ἀρ. 1).

Οἱ δύο μακροὶ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τοῦ ναοῦ κατέληγον πρὸς Ἀνατολὰς εἰς παραστάδας, τῶν ὁποίων οἱ λίθοι εἶναι μὲν ὡς καὶ οἱ τῶν τοίχων κατὰ τὸ ἀδρὸν (ἀγροτικὸν) σύστημα λαξευμένοι (εἰκ. 116) ἀλλὰ πολὺ ἐντονώτερον ἐκείνων (ἐξοχὴ 0.05 μ.) (εἰκ. 116). Μεταξὺ τῶν παραστάδων τούτων

Εἰκ. 114. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

θὰ ἴσταντο βεβαίως ἄλλοτε δύο κίονες. Ἄγνωστον ὅμως εἶναι ἂν οἱ κίονες οὗτοι ἦσαν δωρικοῦ (ὅπερ πιθανώτερον) ἢ ἰωνικοῦ ρυθμοῦ, ἐπειδὴ οὐδὲν τεμάχιον ἐξ αὐτῶν εὗρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν, ἐξαιρέσει θραύσματος ἰωνικῆς βάσεως ἐκ κογχυλίου λίθου εὗρεθέντος ἐν τοῖς πέριξ τοῦ ναοῦ (εἰκ. 124, ἀρ. 3). Ἐπειδὴ ὅμως καὶ τούτου αἱ διαστάσεις εἶναι ἀκατάλληλοι, δι' ἣν θέσιν προωρίζοντο (διάμετρος κάτω σπείρας μόνον 0.38 μ. ἔναντι πλάτους στυλοβάτου 0.80 μ. καὶ ὀλικὸν ὕψος βάσεως μόνον 0.12 μ.), ἀποκλείεται νὰ θεωρήσωμεν αὐτὸ ὡς ἀνήκον εἰς τὴν πρόσοψιν τοῦ ναοῦ.

Ὅπως δὲ ποτε ὁ ναὸς εἶχε τὸ ἐν παραστάσι σχέδιον, ὅπερ συναντῶμεν καὶ εἰς ἄλλους ναοὺς τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ὡς π.χ. τὸν μέγαν ἐν Ἀκράγαντι¹,

¹ P. MARCONI, Agrigento, Firenze 1929, σ. 88 = DINSMOOR, Gr. Archit., εἰκ. 97.

τὸν τῆς Κω¹ καὶ τὸν ἐν Φενεῶ² ἐσχάτως εὐρεθέντα³.

Μεταξὺ τῶν δύο παραστάδων, ἦτοι κατὰ τὴν πρόσοψιν τοῦ ναοῦ, ἐξετείνεται ἡ λιθίνη εὐθυνητήρια πλάτους 0.80, ἐξέχουσα τοῦ μετώπου τῶν παραστάδων κατὰ 0.10 μ. Ἐπ' αὐτῆς ἔβαινεν ὁ στυλοβάτης μὲ τοὺς δύο, πιθανῶς δωρικοῦ ρυθμοῦ, κίονας, περὶ τῶν ὁποίων ὠμιλήσαμεν ἄνωτέρω.

Τοῦ στυλοβάτου οὐδεὶς λίθος ὑπάρχει πλέον σήμερον κατὰ χώραν

Εἰκ. 115. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

(εἰκ. 115). Εἰς αὐτὸν ὁμῶς ἀσφαλῶς θὰ ἀνῆκε τετράγωνος λιθόπλινθος ἀποκειμένη σήμερον παρὰ τὴν ΒΑ. παραστάδα καὶ σημειούμενη ἐπὶ τῆς εἰκόνης 115 διὰ τοῦ γράμματος Α. Φέρει δ' ὁ λίθος οὗτος κατὰ τὴν ἐμπροσθίαν κατακόρυφον ἐπιφάνειαν αὐτοῦ λαξευμένον πίνακα μετὰ περιτενείας παρὰ τὴν κάτω ἀκμὴν του πλάτους 0.04, διακρινομένης καὶ ἐπὶ τῆς εἰκόνης 115.

¹ R. HERZOG - P. SCHAZMANN, Kos I, Berlin 1932, σ. 34 - 39.

² Ε. ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΥ - ΔΕΪΛΑΚΗ ἐν Ἀρχ. Δελτ. 17 (1961/62) Χρον. σ. 59 - 60 καὶ πίν. 65α.

³ Σύνηθες σχέδιον δι' ἑλληνιστικοὺς ναοὺς τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἦτο καὶ τὸ τοῦ ἀπλοῦ τετραστούλου προστύλου, ὡς εἶναι π.χ. ὁ τοῦ Ἀσκληπείου τῆς Κορίνθου (Corinth XIV, σ. 33 εἰκ. 8), ὁ τοῦ Ἀσκληπείου τῆς Πριήνης (WIEGAND-SCHRADER, Priene, σ. 140 εἰκ. 109), ὁ τοῦ Ἀσκληπείου τῆς Δήλου (F. ROBERT, Expl. Arch. de Délos 20, εἰκ. 49) καὶ γενικῶς εἰς ἑλληνιστικοὺς ναοὺς, ὡς ὁ τοῦ Ἡρακλέους τῶν Κλεωνῶν (FRICKENHAUS, AA 1913, 115 = Ν. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗ, Πaus. Κορινθ., σ. 92 εἰκ. 45), ὁ τοῦ Διὸς τῆς Αἰγείρας (O. WALTER, ÖJh 19-20 (1919), Beibl. 27), ὁ ναὸς τῆς ἀγορᾶς τῆς Στυμφάλου (ΟΡΑΝΔΟΣ, ΠΑΕ 1924, σ. 119 εἰκ. 2) κλπ.

Ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὸν στυλοβάτην ἐσχηματίζετο τὸ δάπεδον τοῦ προνάου, ὅπερ ἦτο ἐστρωμένον διὰ μεγάλων, λιθίνων, κανονικῶν πλακῶν καλῶς συναρμοζομένων, πλάτους ποικίλλοντος ἀπὸ 0.63 ἕως 0.83 καὶ μήκους 1.00 ἕως 1.30, ἀρκεταὶ τῶν ὁποίων διετηρήθησαν κατὰ τὸ νότιον τμήμα τοῦ χώρου (εἰκ. 111).

Εἰκ. 116. Ἡ νοτιοανατολική παραστάς τοῦ ναοῦ καὶ τὸ πρὸ αὐτῆς βάθρον.

Ἀντιθέτως πρὸς τὸ τοῦ προνάου, τὸ ἐλαφρῶς ὑψηλότερον εὕρισκόμενον δάπεδον τοῦ σηκοῦ ἢ κυρίως ναοῦ, ἦτο ἐστρωμένον διὰ πυκνοτοποθετημένων τεμαχίων μαρμαρίνης λατύπης, πάχους 0.01 μ. καὶ ὕψους 0.04 μ. ἕως 0.05 μ., ἐμπεπηγμένων κατακορύφως ἐντὸς λεπτοῦ στρώματος ἀσβεστοκονιάματος. Τὸ σήμερον οὐχὶ καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ σηκοῦ σωζόμενον δάπεδον τοῦτο εἶναι πάντως μεταγενέστερον, κατασκευασθὲν εἰς ἀντικατάστασιν φθαρέντος παλαιότερου δαπέδου ἐκ κανονικῶν πλακῶν.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ εὐρέθησαν καὶ ἀρκετὰ τεμάχια ἀσβεστοκονιάματος φέροντος ζωηρὸν ἐρυθρὸν ἐπίχρῖσμα. Ταῦτα

θὰ προέρχονται πιθανώτατα ἐκ τοῦ καλύπτοντος ἐσωτερικῶς τοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ ἐπιχρίσματος, ἐκ τοῦ ὁποίου ὅμως εἰς οὐδὲν σημεῖον τῆς ἐπιφανείας τῶν τοίχων διετηρήθησαν πλέον λείψανα.

Εἰς τὸ βάθος τοῦ κυρίως ναοῦ ἡ ἀνασκαφὴ ἔφερεν εἰς φῶς κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ σηκοῦ κυβικὸν βάθρον (εἰκ. 117 ἕως 120), προφανῶς τὸ φέρον ἄλλοτε τὸ λατρευτικὸν ἄγαλμα τοῦ θεοῦ. Τὸ βάθρον τοῦτο δὲν εἶναι

Εἰκ. 117. Ἀποψὶς τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος ἀπὸ ΒΑ. εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ.

προσκεκολλημένον εἰς τὸν ὀπίσθιον (δυτικὸν) τοίχον τοῦ ναοῦ, ὡς συνηθίζετο καὶ εἰς μεγάλους¹ ἀλλ' ἰδίᾳ εἰς μικρῶν διαστάσεων ναοὺς τοῦ 4ου καὶ τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.², ἀλλ' εἶναι τοποθετημένον εἰς ἀπόστασιν 0.94 μ. ἀπὸ τοῦ τοίχου, ὥστε νὰ δύναται τις νὰ βλέπῃ καὶ ἐκ τῶν ὀπισθεν τὸ ἄγαλμα.

Τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος ἀποτελεῖτο ἐκ βάσεως, κορμοῦ καὶ στέψεως (εἰκ. 111, τομὴ). Ἡ βάση, σχεδὸν τετράγωνος (1.055×1.23) ἔχει ὕψος 0.18 μ., ἐξεῖχε δὲ τοῦ κορμοῦ περιφερικῶς κατὰ τινα ἑκατοστὰ. Ὁ κορμός, κατεσκευασμένος ἐξ ὑποκυάνου μαρμάρου, ἦτο ἐξωτερικῶς λεῖος, εἶχε δὲ

¹ Ναὸς Ἀθηνᾶς Πολιάδος Πριήνης, WIEGAND-SCHRADER, Priene, Berlin 1909, πίν. IX.

² Ἰδοὺ μερικὰ πρόχειρα παραδείγματα τοιούτων πελοποννησιακῶν ναῶν: Ναὸς Δεσποίνης ἐν Λυκοσοῦρᾳ (ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ, ΠΑΕ 1896, πίν. 2), Ἡράκλειον Κλεωνῶν (Α. FRICKENHAUS, AA 1953, 115, εἰκ. 2), Ναὸς Ἀρτέμιδος ἐν Μεσσήνῃ (Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, ΠΑΕ 1962, σ. 104, παρ. 1. Α).

ὕψος 0.34. Τέλος ἡ σχηματίζουσα τὴν στέψιν πλάξ, ἀπλῇ καὶ ἀκυμάτιστος, ἐξεῖχε τοῦ κορμοῦ πανταχόθεν κατὰ 0.04 μ.¹ (εἰκ. 120).

Ὅταν ἀρχικῶς ἀπεκαλύφθη τὸ βάθρον, ἀκεραία εὐρέθη μόνον ἡ βάσις, κολοβὸς δὲ ὁ κορμὸς (εἰκ. 117, 118) καὶ τεθραυσμένη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἡ στέψις (εἰκ. 118). Ἀποκατεστάθη ὁμως ἀργότερον τὸ βάθρον εἰς τὴν ἀρχαίαν του μορφήν διὰ συνεργείου τῆς ἀναστηλώσεως. Ἡ παρατιθεμένη

Εἰκ. 118. Ἀποψις τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος ἀπὸ ΝΑ. εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ.

εἰκ. 119 δεικνύει τὴν κατάστασιν τοῦ βάθρου μετὰ τὰς ἐργασίας συμπληρώσεώς του, αἵτινες δυστυχῶς ἀπέβησαν ἐπὶ ματαιῶν· διότι οἱ ἐπὶ Κατοχῆς βανδαλισμοί, οἵτινες ἐγένοντο εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς (βλ. σ. 23 σημ. 1), ἐπεξετάθησαν καὶ εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον, καταστραφέντος κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος, ὡς καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ λεοντοπόδων στηριγμάτων τῆς τραπέζης, ἅτινα σήμερον δὲν ὑπάρχουν πλέον.

Ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου κορμοῦ καὶ τῆς καλυπτηρίου αὐτοῦ πλακὸς διετηρήθησαν κανονικὰ βαθεὰ λαξεύματα (εἰκ. 117, 118) ἐνὸς τῶν ὁποίων, κειμένου παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ βάθρου, ἠδυνήθη νὰ μετρήσω τὰς ἀκριβεῖς διαστάσεις (0.12 × 0.23) καὶ τὸ ἄνω τῶν 0.20 μ. βάθος. Τὰ λαξεύματα ταῦτα θὰ ἐχρησίμευον ἀναμφιβόλως πρὸς πάκτωσιν τοῦ ἀγάλματος. Τὸ τελευταῖον τοῦτο, ἂν κρίνωμεν ἐξ εὐρεθέντων κατὰ τὴν ἀνα-

¹ Ὁμοίαν ἀκριβὲς σύνθεσιν τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος παρουσιάζει καὶ τὸ τοῦ Ἀσκληπιείου τοῦ Φεγεοῦ (Ε. ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΥ-ΔΕΥΤΕΛΑΚΗ, ἔ. ἀ. πίν. 65α).

σκαφήν ἐντὸς τῶν πέριξ τοῦ βάθρου χωμάτων α) τεμαχίων ἀπηνθρακωμένων ξύλων καὶ β) δύο τεμαχίων ἐλεφαντοστοῦ μήκους 0.071 καὶ 0.102 καὶ πάχους 0.01 ἕως 0.022 μ. (εἰκ. 121) φερόντων τὰς χαρακτηριστικὰς διὰ τὴν προσήλωσιν ἐλεφαντίνων μελῶν κυλινδρικὰς διὰ τρυπάνου ὀπὰς, διαμέτρου 0.007 μ., θὰ πρέπει νὰ ἦτο ἀκρελεφάντινον, νὰ εἶχε δηλ. τὸν μὲν πυρῆνα αὐτοῦ ξύλινον, τὴν δὲ κεφαλὴν, τὰς χεῖρας καὶ τὰ ἔξω γυμνὰ

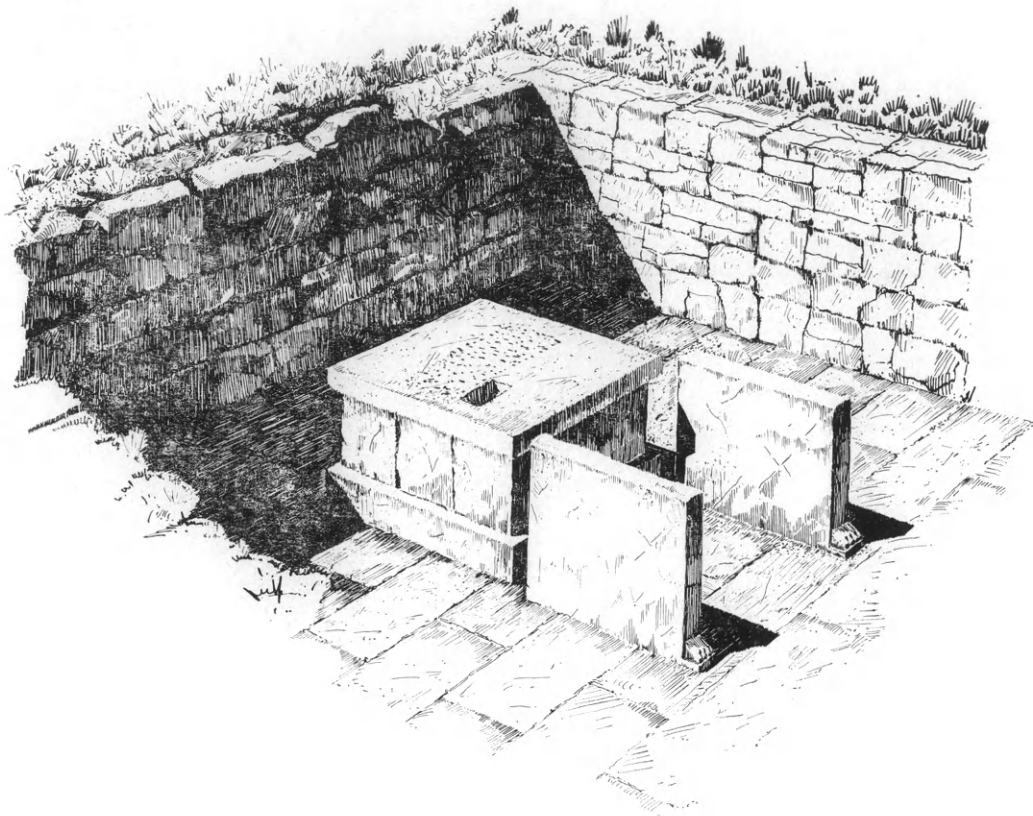
Εἰκ. 119. Τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ.

μέρη τοῦ σώματος¹ ἐξ ἐλέφαντος. Οὐδόλως δὲ πρέπει νὰ ξενίσῃ ἡμᾶς ἢ ἐν Ἀλιφεύρᾳ ὑπαρξίς ἀκρελεφαντίνου ἀγάλματος, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ χρῆσις λατρευτικῶν ἀγαλμάτων ἐξ ἐλέφαντος ἦτο συνήθης ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τὸν 5ον καὶ τοὺς ἐφεξῆς αἰῶνας, ἐπετηδεύοντο δὲ μάλιστα τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν διάσημοι ἀνδριαντοποιοὶ τῆς ἀρχαιότητος².

¹ Ἐκ τῶν πολλῶν σχετικῶν παραδειγμάτων ἀγαλμάτων ἀναφέρω προχείρως μόνον τὸ τοῦ Διὸς τῆς Αἰγείρας (ΠΑΥΣ. VII 26. 4: *πρόσωπόν τε καὶ ἄκραι χεῖρες ἐλέφαντος καὶ οἱ πόδες...*) καὶ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς τῶν Μεγάρων (ΠΑΥΣ. I 42. 4: *ἄγαλμα δέ ἐστιν ἐπίχρυσον πλὴν χειρῶν καὶ ἄκρων ποδῶν. ταῦτα δὲ καὶ τὸ πρόσωπόν ἐστιν ἐλέφαντος*).

² Ἀναφέρω προχείρως μερικὰ παραδείγματα: Ἄγαλμα Ἥρας ἐν Ἀργεῖ, ἔργον τοῦ Πολυκλείτου (ΠΑΥΣ. II 17. 4), Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἔργον τοῦ Φειδίου (ΠΑΥΣ. V 11. 1), Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ, ἔργον τοῦ Θρασυμήδους (ΠΑΥΣ. II 27. 2) Πανὸς ἐν Σικυῶνι, ἔργον τοῦ Καλάμιδος (ΠΑΥΣ. II 10. 2), Ἀφροδίτης ἐν Σικυῶνι, ἔργον τοῦ Κανάχου (ΠΑΥΣ. II 10. 4), Διονύσου ἐν Σικυῶνι (ΠΑΥΣ. II 7. 5), Ἀθηνᾶς ἐν Πελλήνῃ, ἔργον τοῦ Φειδίου (ΠΑΥΣ. VII 27. 1), Οὐρανίας Ἀφροδίτης ἐν Ἡλίδι, ἔργον τοῦ Φειδίου (ΠΑΥΣ. VI 25. 2).

Εὐθύς πρὸ τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος καὶ συμμετρικῶς πρὸς αὐτὸ ἡ ἀνασκαφὴ ἔφερεν εἰς φῶς κατὰ χώραν καὶ δὴ ὀρθίας δύο μαρμαρίνας λεοντόποδας πλάκας (εἰκ. 117-119), αἵτινες ἐχρησίμευον ὡς στηρίγματα

Εἰκ. 120. Ἀναπαράστασις τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος.

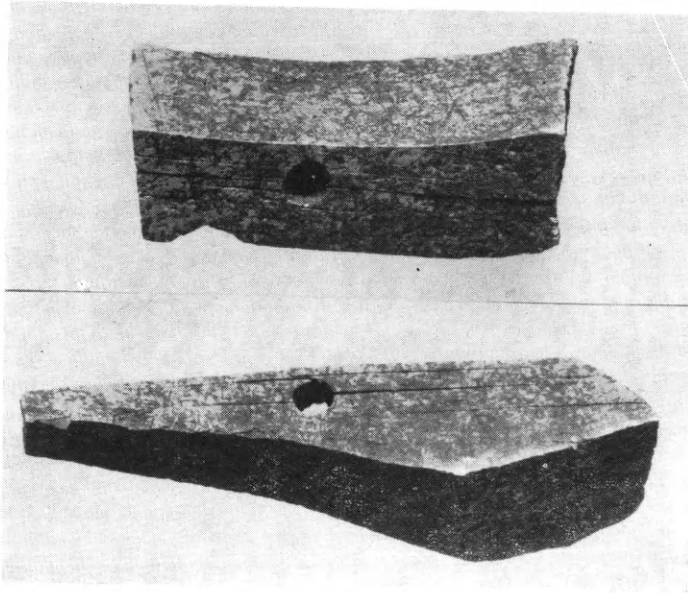
τραπέζης προσφορῶν ἢ ἀναιμάκτων θυσιῶν, τοποθετημένης εὐθύς πρὸ τοῦ ἀγάλματος ¹. Αἱ πλάκες αὗται, πάχους 0.12 καὶ μήκους ἄνω μὲν 0.87, κάτω δὲ 0.95, ἔχουσιν ὕψος 0.66 ἀπέχουσι δ' ἀλλήλων 1.12 μ. ² Ἡ καλύ-

¹ Τὴν πρὸ τοῦ ἀγάλματος τοῦ θεοῦ τράπεζαν προσφορῶν ἀναφέρουσι συχνὰ καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ οἱ συγγραφεῖς. Οὕτω εἰς τὴν ἐκ Ραμνοῦντος ἐπιγραφὴν (ROUILLOUX, La forteresse de Rhamnonte, ἀρ. 34, 5) ἀναφέρεται: *τράπεζα τοῦ θεοῦ*, εἰς δὲ ἐπιγραφὴν τῆς Σμύρνης (Syll³. 996, 9 καὶ L. ROBERT, Hellenica 9, σ. 45, σημ. 3) ἀναφέρεται: *ἡ παρακειμένη τῷ θεῷ τράπεζα λίθου λεοσβίου ἔχουσα πόδας ἀναγλύπτους γρύπας*. Ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ ἐπίσης (VIII 31. 3) ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἐν Μεγαλοπόλει ἱεροῦ τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης γράφει: *κεῖται δὲ τράπεζα ἔμπροσθεν* (ἐνν. τῶν ἀγαλμάτων).

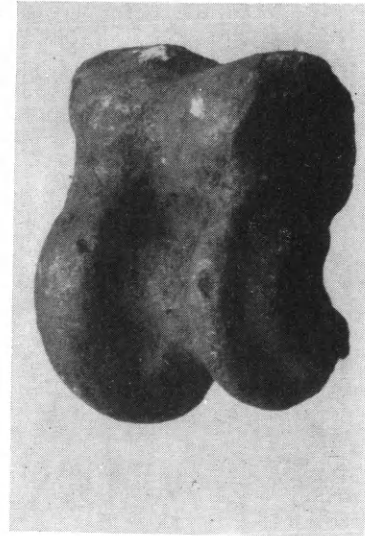
² Ὅμοιοι πόδες τραπέζης ὑπῆρχον καὶ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Μαγνησίᾳ (HUMANN - KONTÉ - WATZINGER, Magnesia am Mäander, εἰκ. 114) καὶ ἐν Πριήνῃ (WIEGAND-SCHRADER, Priene, σ. 103, εἰκ. 122), ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Ζωστήρος (ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ, ΑΔ 11

πτουσα αὐτὰς πλᾶξ δὲν εὐρέθη, οἱ δὲ πόδες διετηρήθησαν ὄρθιοι, ἐπειδὴ ἦσαν ἐν μέρει ἐμπεπηγμένοι ἐντὸς τοῦ ἐκ λατύπης μωσαϊκοῦ δαπέδου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει, ἅπαξ ἔτι, ὅτι τὸ ἐκ λατύπης δάπεδον κατεσκευάσθη μεταγενεστέρως.

Εἰς τὰ μεταξὺ τῶν ποδῶν τῆς τραπέζης χώματα ἀνευρέθησαν εἰς

Εἰκ. 121. Τεμάχια ἐλεφαντοστοῦ ἐκ τοῦ λατρευτικοῦ ἀγάλματος.

Εἰκ. 122. Ἀστράγαλος εὐρεθεὶς κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ βάθρου καὶ τῆς τραπέζης.

μέγας ἀστράγαλος διαστάσεων : μήκους 0.064, πλάτους 0.042 καὶ 0.031 μ. (εἰκ. 122) ὡς καὶ τὰ ἑξῆς νομίσματα :

- 1 χαλκοῦν Σικυῶνος τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος τοῦ συνήθους τύπου.
- 1 χαλκοῦν Κορίνθου τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος
- 1 χαλκοῦν Μεγαλοπόλεως τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος
- 1 χαλκοῦν Μεσσήνης τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος
- 1 χαλκοῦν τοῦ Κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν τοῦ 2ου ἢ τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος
- 1 χαλκοῦν Κορίνθου τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.
- 5 χαλκᾶ ἐφθαρμένα, ἐξ ὧν τὰ τέσσαρα Πελοποννήσου τοῦ 3ου ἢ τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.

Τόσον ἐκ τῆς εὐρέσεως τῶν ἀνωτέρω νομισμάτων ὅσον καὶ ἐκ τῆς

(1927/8), σ. 27) τῆς Δεσποίνης ἐν Λυκοσοῦρᾳ (Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ, Κατάλ. Μουσείου Λυκοσοῦρας, σ. 61 ἐξ. ἀρ. 63-64) καὶ τοῦ Ἀσκληπείου τοῦ Φεγεοῦ (Ε. ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΥ - ΔΕΤ'ΛΑΚΗ, ΑΔ 17 (1961/62) Χρον. πίν. 65α καὶ σ. 59-60).

τεχνοτροπίας τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὁ ναὸς θὰ κατεσκευάσθῃ πιθανώτατα κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, θὰ ὑφίστατο δὲ καὶ καθ' ὅλον τὸν 2ον καὶ τὸν 1ον αἰῶνα, ἀκόμη δὲ καὶ κατὰ τὸν 2ον μ.Χ. αἰ., ὅτε καὶ τὸν εἶδε πιθανῶς ὁ ἀναφέρων αὐτὸν ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ.

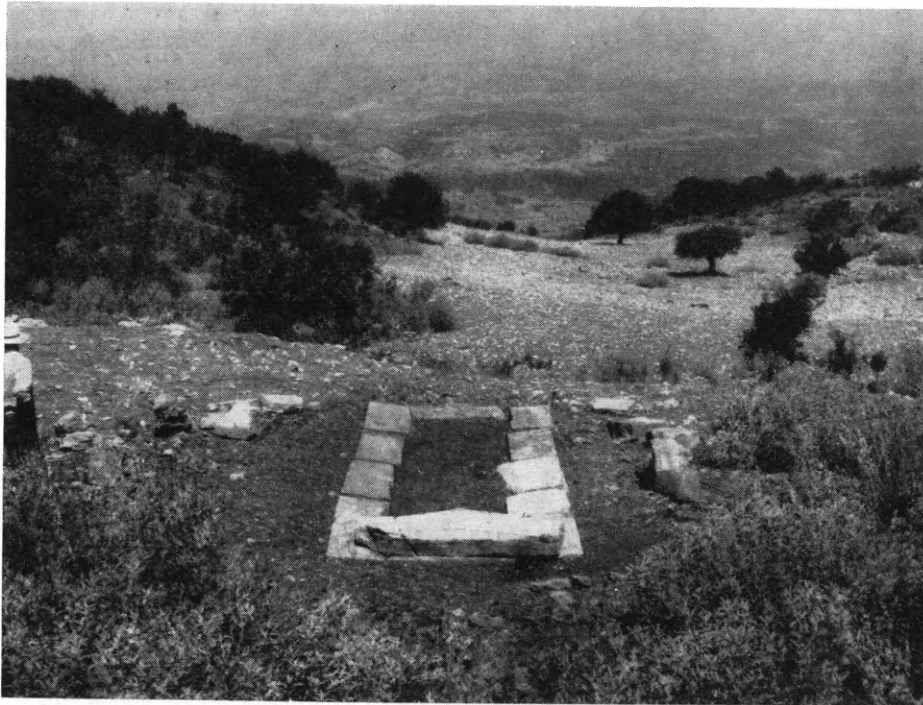
Πρὶν ἢ ἐγκαταλείψωμεν τὸν ναὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ θὰ προσθέσωμεν ὅτι εὐθύς πρὸ τῆς νοτίας αὐτοῦ παραστάδος ἀπεκαλύφθη λιθίνη τετράγωνος βάσις ἀναθήματός τινος ἢ ἐπιγραφῆς (εἰκ. 115), ἀποτελουμένη ἐκ δύο λίθων, ὀλικῶν διαστάσεων 0.60×1.15 καὶ ὕψους 0.32 μ. Τὰ δύο τεμάχια τῆς συνεδέοντο διὰ συνδέσμων (εἰκ. 116).

2. Ο ΒΩΜΟΣ

Πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ ναοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 8.80 μ. ἀπὸ τῆς ἑξω γραμμῆς τοῦ στυλοβάτου αὐτοῦ ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψε τὰ ἐδάφη κατασκευῆς ὀρθογωνίου κτίσματος (εἰκ. 123), διαστάσεων 2.18×5.36 μ., τοῦ ὁποίου ὁ μὲν κατὰ μῆκος ἄξων βαίνει παραλλήλως πρὸς τὴν πρόσοψιν τοῦ ναοῦ, ἐν ᾧ ὁ κατὰ πλάτος, μὴ συμπίπτων πρὸς τὴν προέκτασιν τοῦ κατὰ μῆκος ἄξονος τοῦ ναοῦ, εἶναι μετατεθειμένος κατὰ 0.42 μ. βορειότερον ἐκείνου.

Τὰ ἐδάφη κατασκευῆς τοῦ βωμοῦ (εἰκ. 123 καὶ 125) ἀποτελοῦνται ἐκ πλακῶν σκληροῦ, ἐγγωρίου, τερροκυάνου ἀσβεστολίθου, ὕψους 0.20 μ., μήκους ποικίλλοντος ἀπὸ 0.75 μ. ἕως 1.12 μ. καὶ πλάτους κατὰ μέσον ὅρον 0.45 μ., τοποθετημένων οὕτως, ὥστε ἡ μὲν μία τῶν λεία καὶ τελείως εὐθύγραμμος πλευρὰ νὰ ἀκολουθῇ τὸ ἐξωτερικὸν περίγραμμα τοῦ ὀρθογωνίου τοῦ βωμοῦ, ἐν ᾧ ἡ ἐσωτερικὴ εἶναι ἀκανόνιστος (εἰκ. 123 καὶ 125). Ἡ περιγραφεῖσα ἐκ πλακῶν στρώσις ἀπετέλει ἀναμφιβόλως τὴν εὐθυντηρίαν τοῦ βωμοῦ. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ σημειωθῇ, ὅτι αἱ ἀποτελοῦσαι αὐτὴν πλάκες δὲν συνεδέοντο διὰ σιδηρῶν συνδέσμων, οἱ δὲ μεταξύ τῶν ἄρμοι παρουσιάζουν ἐνιαχοῦ κενὸν μέχρις ἐνὸς ἑκατοστοῦ. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῶν λίθων τῆς εὐθυντηρίας παρατηροῦνται κατὰ τὸ μέσον τοῦ πλάτους τῶν μοχλοβόθρια (Stemmlöcher) προελθόντα ἐκ τοῦ λωστοῦ, βοηθεῖα τοῦ ὁποίου ἐτοποθετοῦντο εἰς τὴν τελικὴν τῶν θέσιν τὰ ὑπεράνω τῆς εὐθυντηρίας τεμάχια. Ἐκ τῶν ἄνω τούτων τεμαχίων διετηρήθη μόνον ἓν καὶ τοῦτο τεθραυσμένον (εἰκ. 124, ἀρ. 2) ὕψους 0.175 μ., ὅπερ ἀνήκει προφανῶς εἰς τινὰ τῶν γωνιῶν, ἐπειδὴ δύο κατ' ὀρθὴν γωνίαν συνεχόμεναι κατακόρυφοι πλευραὶ τοῦ παρουσιάζουν ἐπιμελῆ λάξευσιν τῆς ἐπιφανείας τῶν εἰς πίνakas (Spiegel) εἰργασμένους διὰ κοπέως (βελονίου)

μὲν ἐν τῷ μέσῳ, διὰ ξοῖδος δὲ εἰς τὰς παρὰ τὰς ὀριζοντίας καὶ τὰς κατακορύφους ἀκμὰς τοῦ λίθου κατὰ 7 χιλιοστὰ βαθύτερον κειμένας παρυφάς (περιτενείας). Λόγῳ τοῦ μικροῦ ὕψους του (0.175) εἶναι λίαν πιθανόν, ὅτι τὸ μνημονευθὲν τεμάχιον ἀνῆκεν εἰς τὴν βάσιν τοῦ κυρίου σώματος τοῦ βωμοῦ, ὅτι δηλαδὴ ἔβαινε ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῆς εὐθυνητηρίας. Εὐθὺς

Εἰκ. 123. Ἀποψις τῶν ἐδαφῶν κατασκευῆς τοῦ βωμοῦ ἀπὸ Νότου.

ὑπεράνω του ἤρχοντο οἱ ἀποτελοῦντες τὸ σῶμα τοῦ βωμοῦ ὀρθοστάται. Τούτων εὐρέθησαν πλείονα τεμάχια (εἰκ. 124, ἀρ. 4, 5, 6, 7), ἐρριμμένα πέριξ τῆς εὐθυνητηρίας. Τὸ ὕψος των (0.65) ἰσοῦται πρὸς δύο πόδας, ἐν ᾧ τὸ πάχος των ποικίλλει ἀπὸ 0.175 ἕως 0.245 μ. Ποικίλλει ὁμως ἐπίσης καὶ τὸ μῆκος των, κυμαινόμενον μεταξὺ 1.085 μ. (εἰκ. 124, ἀρ. 2) καὶ 1.13 μ. (εἰκ. 124, ἀρ. 4).

Ὅπως ἡ βάσις οὕτω καὶ οἱ ὀρθοστάται εἶχον τὴν ἐξωτερικὴν των ἐπιφάνειαν λαξευμένην εἰς πίνακας (Spiegel), εἶχον δηλαδὴ τὸ μὲν ἐσωτερικόν των εἰργασμένον διὰ κοπέως (βελονίου), τρεῖς δὲ τῶν περιβαλλουσῶν αὐτὸ πλευρῶν, ἥτοι τὴν κάτω ὀριζοντίαν καὶ τὰς δύο κατακορύφους σχηματιζούσας λείαν διὰ ξοῖδος παρυφήν (περιτένειαν), πλάτους 0.04 μ., ἐν ᾧ ἡ ἄνω ὀριζοντία πλευρὰ των παρουσιάζει προσθέτως καὶ ἐλαφρὰν

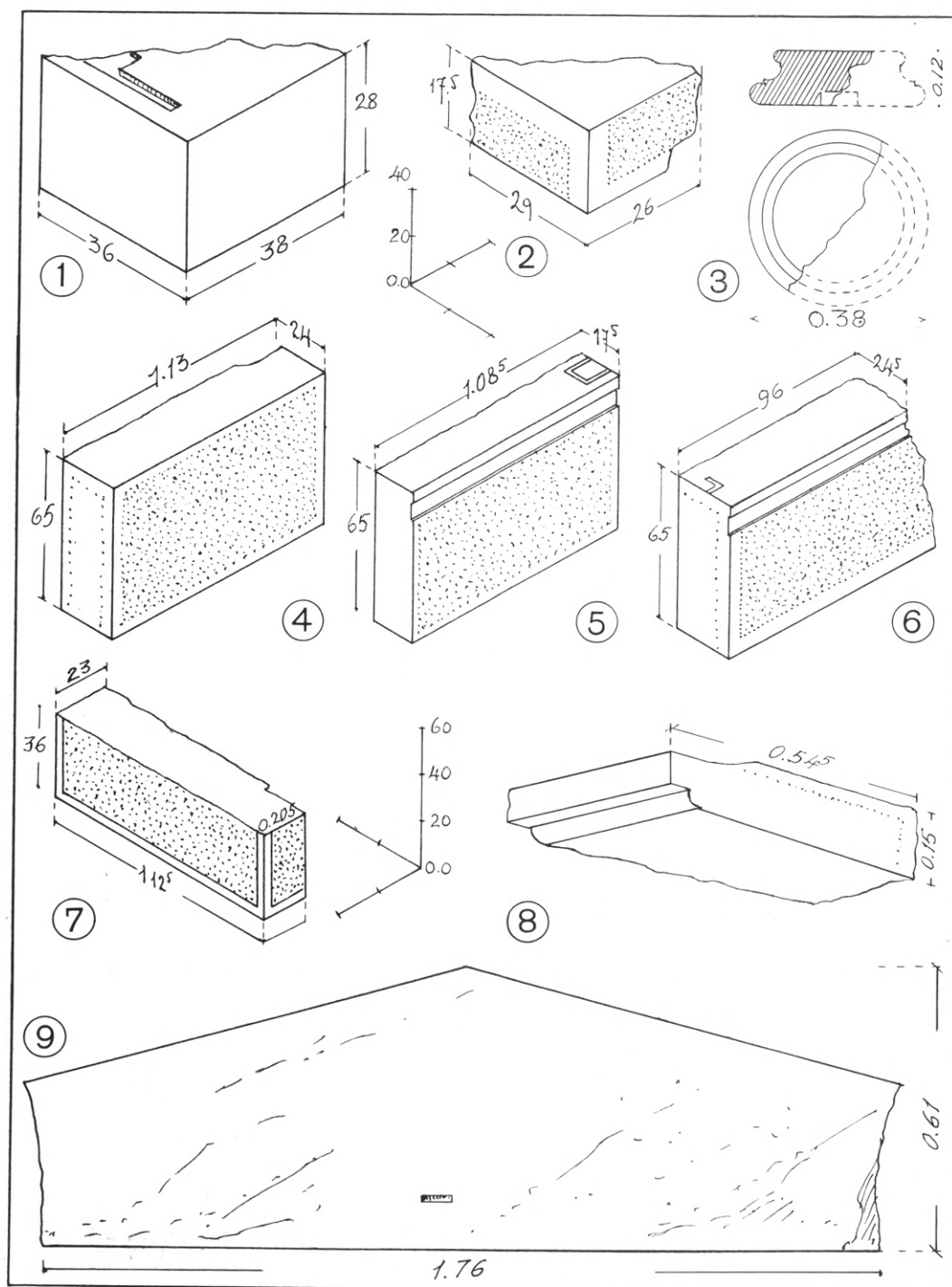
ἔσοχὴν (εἰκ. 124, ἀρ. 5, 6) βάθους 0.008 καὶ πλάτους 0.06 μ.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς λίθους τῆς εὐθυνητρίας, οἱ λίθοι τῶν ὀρθοστατῶν συνεδέοντο ἄνω διὰ σιδηρῶν συνδέσμων σχήματος ὀριζοντίου πεῖ — ἤτοι διὰ σπανίου εἴδους συνδέσμου — τῶν ὁποίων διετηρήθησαν οἱ τόρμοι εἰς δύο τεμάχια (εἰκ. 124, ἀρ. 5 καὶ 6). Κατὰ τὰς γωνίας οἱ ὀρθοστάται συνήπτοντο δι' ἐλαφρᾶς (0.015) ἐγκοπῆς, ὡς μαρτυρεῖ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 7 τῆς εἰκ. 124 τεμάχιον, ὅπερ, καίπερ τεθραυσμένον, παρουσιάζει δύο κατ' ὀρθὴν γωνίαν συναντωμένας καὶ διὰ πινάκων εἰργασμένας πλευράς του.

Τὴν στέψιν τοῦ βωμοῦ ἀπετέλουν γεισοειδῆ τεμάχια (εἰκ. 124, ἀρ. 8), ὧν διετηρήθη μόνον ἓν, ὅπερ παρουσιάζει πρὸς τὰ ἔξω ὀρθογώνιον ἔσοχὴν 0.07 καὶ ὕψους 0.07 μ., εἰς τὸ βάθος τῆς ὁποίας ἐλαξεύθη ἰωνικὸν κυμάτιον ὕψους 0.038 μ. Τῶν τεμαχίων τούτων τὸ πάχος αὐξάνεται πρὸς τὰ ὀπίσω εἰς 0.15 μ., ἡ δὲ οὐρὰ των ἐκτείνεται εἰς βάθος 0.545 μ., τοῦθ' ὅπερ ἄγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ ἐσωτερικῶς τῶν ὀρθοστατῶν θὰ ὑπῆρχον στηρίγματα, ἐκ τῶν ὁποίων ὅμως οὐδὲν εὐρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν. Δυνατὸν τούτου ἕνεκα ὁλόκληρον τὸ μεταξὺ τῶν ὀρθοστατῶν κενὸν νὰ ἐπληροῦτο εἴτε διὰ συμπεπιεσμένου χώματος εἴτε δι' ἀκανονίστων λίθων, ἀπαραιτήτων πρὸς στήριξιν τῶν ὀριζοντίων πλακῶν, δι' ὧν θὰ ἐκαλύπτετο ἄνω τὸ σῶμα τοῦ βωμοῦ, ὡς ἡ παρατιθεμένη ἀναπαράστασις δεικνύει (εἰκ. 127).

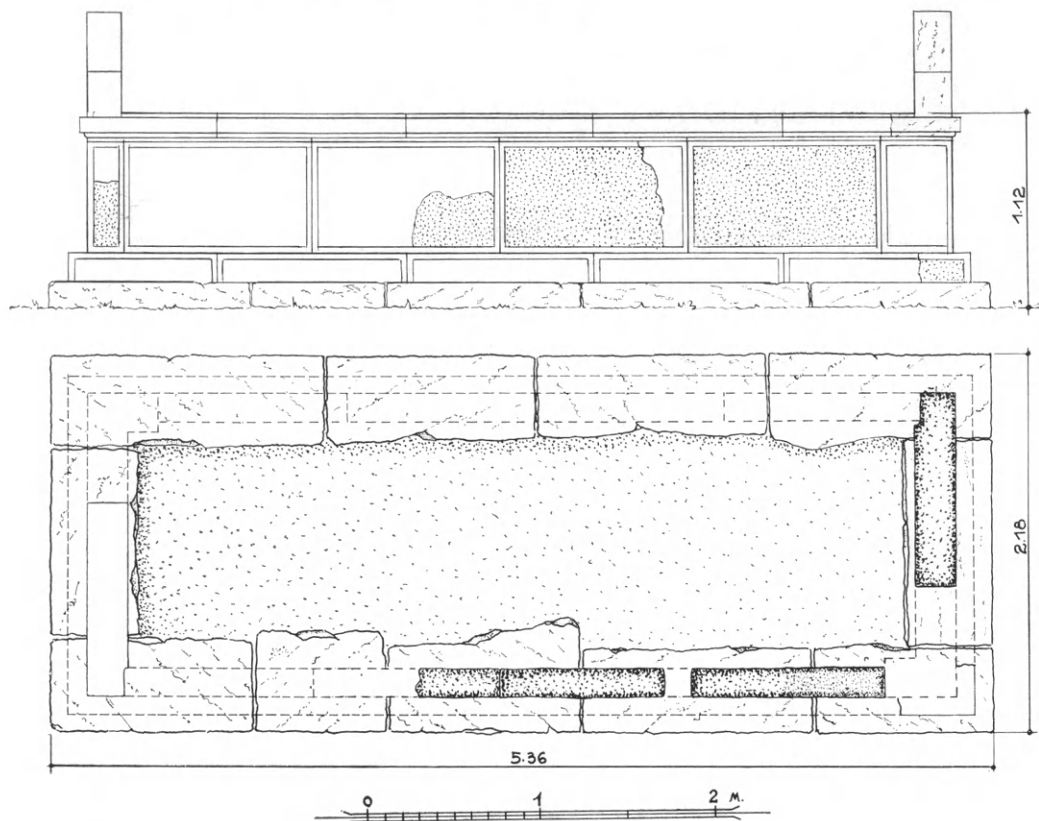
Ἐφ' ἐκάστης τῶν δύο στενῶν πλευρῶν τοῦ σώματος τοῦ βωμοῦ ὠρθοῦτο πεντάπλευρος κραυευτής¹, πάρχους 0.17 καὶ ὕψους ἐν τῷ μέσῳ 0.61 μ. (εἰκ. 124, ἀρ. 9). Καὶ πρὸς μὲν τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ βωμοῦ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἡμετέρου κραυευτοῦ ἦτο λεία καὶ ἀκόσμητος, ἐμφανίζουσα μόνον εἰς τὸ μέσον τοῦ μήκους αὐτῆς ἓνα τόρμον ὀριζοντίου γόμφου μήκους 0.065 μ., κείμενον 0.10 μ. ὑψηλότερον τῆς βάσεως τοῦ τριγώνου (εἰκ. 124, ἀρ. 9). Τοῦναντίον ἡ πρὸς τὰ ἔξω βλέπουσα πλευρὰ τοῦ κραυευτοῦ διεμορφώθη ὡς ἀέτωμα ἐπὶ τῶν κεκλιμένων πλευρῶν τοῦ ὁποίου ἔβαινε ἐλαφρῶς κοιλόκυρτος ἐπαετὶς κοσμουμένη δι' ἀναγλύπτων ἀνθεμίων (εἰκ. 128). Τὸ ὀλικὸν μήκος τοῦ κραυευτοῦ μετρούμενον ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς

¹ Ἡ λέξις κραυευταὶ εὐρηται ἤδη παρ' ΟΜΗΡΩΙ ('Ιλ. I 214) ἐρμηνεύεται δ' ὑπὸ τοῦ Σχολιαστοῦ ὡς αἱ βάσεις τῶν λίθων ἐφ' ὧν οἱ ὀβελίσκοι τίθενται. Τὴν αὐτὴν ἐρμηνείαν παρέχει καὶ ὁ ΠΟΛΥΔΕΥΚΗΣ ('Ονομ. 6, 89) διὰ τὴν λέξιν κραυευτήριον, λέγων, ὅτι τοῦτο ἦτο σιδήριον ᾧ τοὺς ὀβελίσκους ἐπιτίθεσαν πρὸς τὴν τῶν κρεῶν ὀπτῆσιν. Γράφει δ' ἐπίσης καὶ ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ὁ Θεσσαλονίκης (Παρεκβ. εἰς 'Ομ. 'Ιλ. σ. 749,3): οἱ δὲ ἀκριβέστεροι τοὺς κραυευτὰς λίθους νοοῦσιν, ἐφ' ὧν τὰ ἄκρα τῶν ὀβελίσκων ἐτίθεντο ἐν τῷ ὀπτᾶσθαι τὰ κρέα. Πανσανίας δὲ (ὁ γραμματικὸς) φησί, κραυευτὰς: ὀβελοὶ ἢ λίθοι ἢ σιδήρεά τινα ἐφ' ὧν οἱ ὀβελίσκοι ἐπιτίθενται. Περί κραυευτῶν βλ. καὶ E. FABRICIUS, De architectura graeca, 74.

Εικ. 124. Ἀρχιτεκτονικά μέλη τοῦ ναοῦ (1, 3) καὶ τοῦ βωμοῦ (2, 4, 5, 6, 7, 8, 9).

ἐπαστίδος εἶναι σήμερον 1.84 μ., εἰς δὲ τὴν βάσιν αὐτῆς 1.76 μ. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ κραυευτῆς εἶναι ὀλίγον κολοβωμένος κατὰ τὰ ἄκρα (εἰκ. 128) αἱ δύο ἀνωτέρω διαστάσεις πρέπει νὰ ἦσαν ἀρχικῶς ἢ μὲν ἄνω 2.04 μ. ἢ δὲ κάτω

Εἰκ. 125. Κάτοψις καὶ πλαγία ὄψις τοῦ βωμοῦ ἐν ἀναπαραστάσει.

1.90 μ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο μέτρον εἶναι σημαντικὸν διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τοῦ βωμοῦ· διότι πρέπει νὰ ἰσοῦτο πρὸς τὸ μῆκος τῆς βάσεως τοῦ τριγώνου, τὸ ὁποῖον σχηματίζει ἡ ἄνω γραμμὴ τῶν ὑπὸ τὴν ἐπαστίδα κεκλιμένων γείσων τοῦ αἵετώματος. Τούτου δοθέντος ἐὰν ἀφαιρέσωμεν ἀπὸ τοῦ μήκους 1.90 τὴν ἐκατέρωθεν ἐξοχὴν τοῦ γείσου ἥτοι $(2 \times 0.07) = 0.14$ λαμβάνομεν ὡς πλάτος τοῦ σώματος τοῦ βωμοῦ 1.76 μ. Τόσον λοιπὸν πρέπει νὰ ἦτο γενικῶς τὸ πλάτος τοῦ βωμοῦ μετρούμενον μεταξὺ τῶν ἔξω παρεῖων τῶν ὀρθοστατῶν, οἵτινες οὕτω καὶ τοποθετοῦνται ἀνέτως ἐν σχέσει πρὸς τὰς πλάκας τῆς εὐθυνητῆρας (βλ. εἰκ. 125).

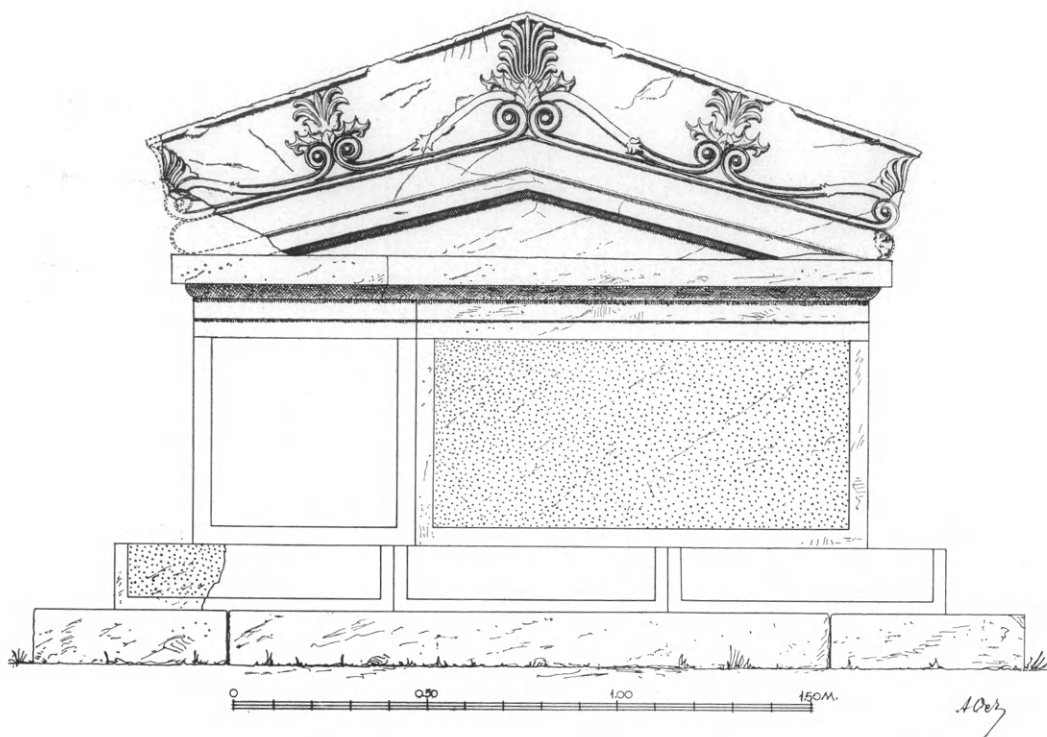
Τοῦ πλάτους τοῦ βωμοῦ ὀρισθέντος εἰς 1.76, ἐπειδὴ τὸ ὅλον πλάτος τῆς εὐθυνητῆρας εἶναι 2.18 μ. ὑπολείπεται μεταξὺ τοῦ σώματος τοῦ βωμοῦ

καὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἀκμῆς τῆς εὐθυνηρίας διάστημα ($2.18 - 1.76 = 0.42 \mu.$) ἦτοι ἀνὰ 21 ἑκατοστὰ ἑκατέρωθεν, ἅτινα πρέπει νὰ κατανεμηθῶσι μεταξὺ τοῦ πλάτους ἐξοχῆς τῆς βάσεως τοῦ βωμοῦ καὶ τοῦ τῆς κάτωθεν αὐτῆς εὐθυνηρίας.

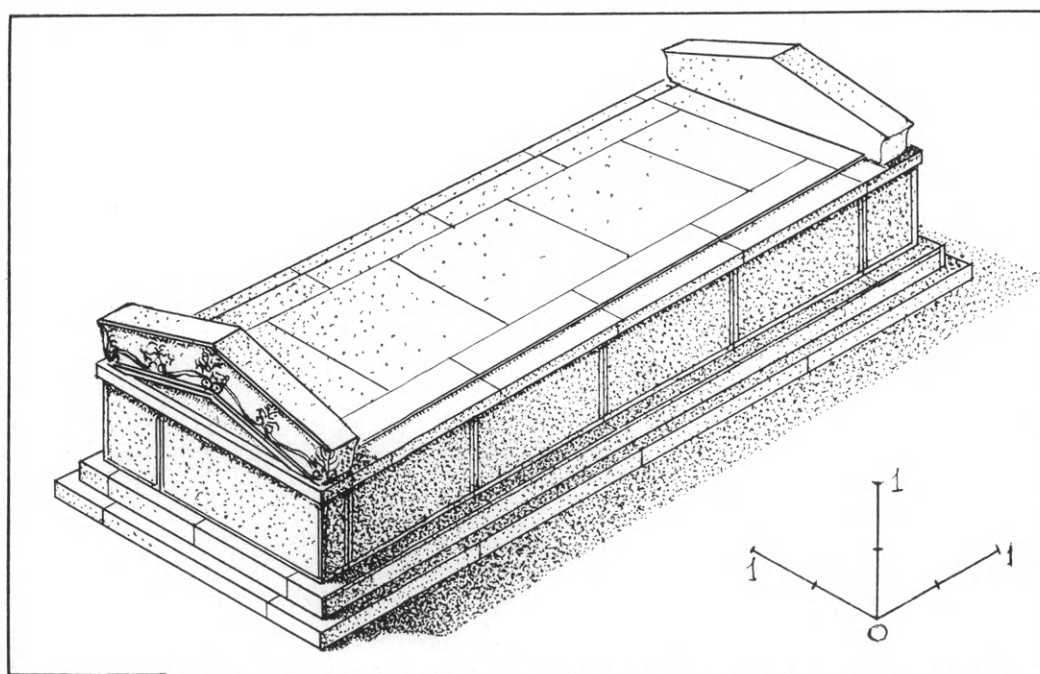
Τοσαῦτα ὡς πρὸς τὰς στενὰς πλευράς. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰς μακράς, δεχόμενοι τὴν αὐτὴν ἐξοχὴν $0.21 \mu.$ ἑκατέρωθεν τοῦ σώματος τοῦ βωμοῦ ὑπὲρ τὴν εὐθυνηρίαν, λαμβάνομεν ὡς μῆκος τῆς μακρᾶς πλευρᾶς τοῦ σώματος τοῦ βωμοῦ $5.36 - 2 \times 0.21 = 4.94 \mu.$ Κατὰ ταῦτα τὸ σῶμα τοῦ βωμοῦ θὰ εἴχε διαστάσεις $1.76 \times 4.94 \mu.$

Ἄς ἴδωμεν τώρα πῶς πρέπει νὰ ἦσαν διατεταγμένοι οἱ ὀρθοστάται ἐν σχέσει πρὸς τὰς διαστάσεις τοῦ σώματος τοῦ βωμοῦ. Πρέπει ἐν πρώτοις νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐσώθησαν δύο τοῦλάχιστον εἰδῶν μήκη ὀρθοστατῶν. Τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν μετρεῖ $1.085 \mu.$ καὶ ἔχει πάχος $0.175 \mu.$ (εἰκ. 124 ἀρ. 5), τὸ δὲ ἄλλο $1.130 \mu.$ μὲ πάχος $0.23 \mu.$ μειούμενον εἰς τὸ ἄκρον εἰς 0.205 , ἐπειδὴ τὸ σωζόμενον τοῦτο τεμάχιον ἦτο, ὡς ἥδη εἴπομεν, γωνιαῖον (εἰκ. 124 ἀρ. 4). Ἐὰν λοιπὸν τοποθετήσωμεν τοὺς γωνιαίους ὀρθοστάτας μὲ τὴν μεγάλην τῶν διαστάσεων κατὰ τὴν στενὴν πλευρὰν τοῦ βωμοῦ ἦτοι ὑπὸ τὸν κραυτευτὴν, τότε ὑπολείπεται μέχρι τῆς ἄλλης γωνίας τῆς στενῆς πλευρᾶς διάστημα $1.76 - 1.13 = 0.630 \mu.$ Ἐὰν ἀφ' ἐτέρου τοποθετήσωμεν τοὺς ἰσχυρότερους ὀρθοστάτας (μῆκους 1.085) κατὰ τὰς μακρὰς πλευρὰς ἀνὰ τέσσαρας, λαμβάνομεν μῆκος $4 \times 1.085 = 4.34 \mu.$, ὅποτε ὑπολείπεται ἐκ τοῦ ὅλου μῆκους τοῦ σώματος τοῦ βωμοῦ κενὸν $4.94 - 4.34 = 0.60 \mu.$ Ἐκ τοῦ ὑπολοίπου τούτου ἡ στενὴ πλευρὰ τῶν γωνιαίων ὀρθοστατῶν καταλαμβάνει $0.205 \mu.$, ὑπολείπεται λοιπὸν ἀκόμη διάστημα $0.60 - 0.205 = 0.395 \mu.$ Ἐπειδὴ ὅμως τόσον μικροῦ μῆκους ὀρθοστάτης δὲν εἶναι πιθανὸν νὰ ὑπῆρχεν αὐτοτελὴς οὔτε εἰς τὸ μέσον οὔτε κατὰ τὰς γωνίας, δέχομαι διὰ δύο ἐκ τῶν γωνιῶν τοῦ σώματος *μασχαλιαίους* ὀρθοστάτας, ἦτοι μὲ σκέλη καμπτόμενα κατ' ὀρθὴν γωνίαν καὶ ἔχοντα μῆκος κατὰ μὲν τὴν στενὴν πλευρὰν τὸ ἐκ τοῦ μακροῦ ὀρθοστάτου ἀπομένον ὑπόλοιπον 0.600 , κατὰ δὲ τὴν μακρὰν τὸ 0.395 . Τὴν ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὑπολογισμῶν προκύπτουσαν διάταξιν τῶν ὀρθοστατῶν δεικνύουσιν ἐν κατόψει μὲν καὶ ὀρθώσει αἱ εἰκόνες 125 καὶ 126, ἐν προοπτικῇ δ' ἀναπαραστάσει ἡ εἰκὼν 127.

Ἄς ἐξετάσωμεν ἥδη λεπτομερέστερον τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν τοῦ κραυτευτοῦ (εἰκ. 128). Αὕτη ἐμφανίζεται ὑπὸ τὴν καθαρῶς ἀρχιτεκτονικὴν μορφήν τριγωνικοῦ ἀετώματος προβάλλοντος ἀπὸ ἐλαφρῶς εἰσέχοντος λείου τυμπάνου. Ἀποτελεῖται δὲ τὸ ἀέτωμα ἐκ δύο κεκλιμένων, στενῶν

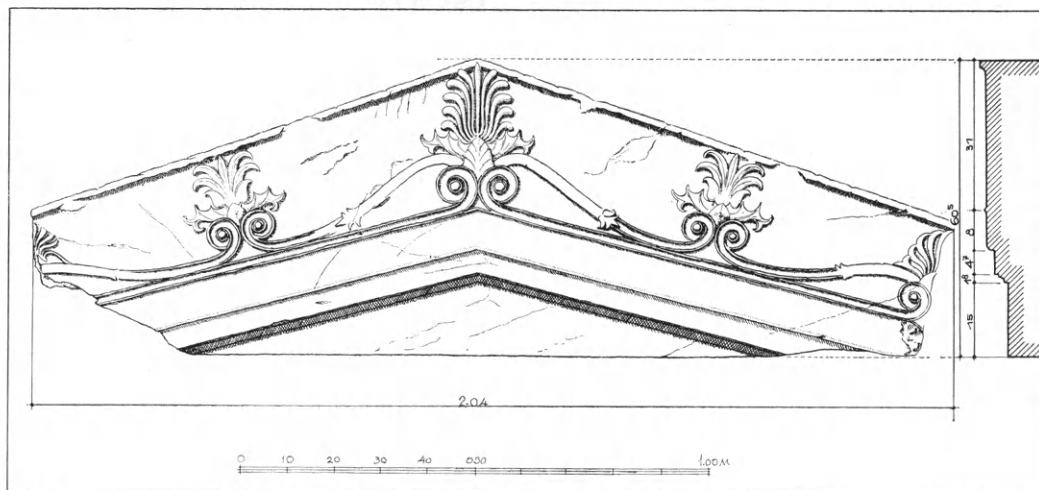

Εἰκ. 126. Ἀναπαράστασις τῆς στενῆς πλευρᾶς τοῦ βωμοῦ ἐν δευτέρᾳ προβολῇ.

Εἰκ. 127. Ἀναπαράστασις τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

καὶ βαθμιδωτῶν ταινιῶν, ἐκτελουσῶν χρέη καταετίων γείσων καὶ συναπτομένων πρὸς τὸ τύμπανον διὰ μικροῦ λεσβίου κυματίου καὶ ἐκ τῆς ἐπ' αὐτῶν βαινούσης ἐλαφρῶς κοιλοκύρτου ὑψηλῆς (0.29) ἐπαιτίδος, τῆς ὁποίας τὸ πλάτος μειοῦται πρὸς τὰ ἄκρα μέχρι 0.23 μ. Χρέη ὀριζοντίου

Εἰκ. 128. Φωτογραφία καὶ γραμμικὸν σχέδιον τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τοῦ κρατεντοῦ.

γείσου τοῦ ἀετώματος ἐτέλει ἡ στέψις τῆς στενῆς πλευρᾶς τοῦ σώματος τοῦ βωμοῦ (εἰκ. 126, 127).

Ἄξια ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι ἡ ἐπιμελῶς λαξευμένη γλυπτὴ διακόσμησις τῆς ἐπαιτίδος (εἰκ. 128 καὶ 129). Αὕτη ἀποτελεῖται 1) ἐκ μεγάλου κατὰ τὴν κορυφὴν τοῦ ἀετώματος ἱσταμένου ἐνδεκαφύλλου ἀνθεμίου ἐκπηδῶντος ἀπὸ εὐρείας, ἐσχηματοποιημένης ἀκανθωτῆς κάλυκος, βαινούσης ἐπὶ δύο ἀντινώτων σπειρῶν (εἰκ. 129, ἄνω) 2) ἐκ δύο πενταφύλλων ἀνθέων λωτοῦ (;) ὀρθουμένων κατὰ τὸ μέσον ἐκάστης τῶν δύο κεκλιμένων

πλευρῶν, ἐκπηδόντων δ' ὁμοίως ἀπὸ ἀκανθωτῆς κάλυκος βαινούσης ἐπὶ

Εἰκ. 129. Λεπτομέρειαι τῆς γλυπτῆς διακοσμῆσεως τῆς ἐπαετίδος τοῦ κρατευτοῦ.

δύο ἀντινῶτων ἀλλὰ μικροτέρων σπειρῶν (εἰκ. 129, κάτω) καὶ 3) ἐκ δύο

ήμιανθεμίων κοσμοούντων τὰς ἄκρας τοῦ ἀετώματος, βαινόντων δ' ἐπὶ μεγάλης σπείρας (εἰκ. 128).

Καὶ αἱ μὲν σπείραι τοῦ κεντρικοῦ ἀνθεμίου συνάπτονται δι' εὐθείας αὐλακωτῆς ταινίας πρὸς τὰς σπείρας τῶν ἄκρων ήμιανθεμίων, ἐν ᾧ αἱ μικρότεραι σπείραι τῶν ἐνδιαμέσων ἀνθέων συνάπτονται διὰ κυματιστῶν καυλῶν μετὰ κόμβων ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὸ ἄνω μέρος τῶν σπειρῶν τοῦ μέσου ἀνθεμίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὸ ἄνω μέρος τῆς σπείρας τῶν ἄκρων ήμιανθεμίων. Τόσον αἱ μικρότεραι σπείραι τῶν μέσων ἀνθέων, ὅσον καὶ ἡ σύνδεσις αὐτῶν πρὸς τὰς μεγαλυτέρας σπείρας τοῦ μέσου καὶ τῶν ἄκρων ἀνθεμίων μαρτυροῦσι τὴν ἐξάρτησιν καὶ ὑποταγὴν τῶν ἐνδιαμέσων ἀνθέων εἰς τὸ μέσον καὶ τὰ ἄκρα.

Ἡ σύνθεσις τοῦ περιγραφέντος γλυπτοῦ διακόσμου τῆς ἐπαετίδος τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ κρατευτοῦ τῆς Ἀλιφείρας μᾶς συνδέει ἀμέσως πρὸς μίαν ὁμάδα παλαιότερων γλυπτῶν κρατευτῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἐξωτερικὴ τριγωνικὴ ἐπιφάνεια εἶναι ὠργανωμένη διακοσμητικῶς κατὰ τρόπον ἐντελῶς ἀνάλογον πρὸς τὸν τοῦ ἡμετέρου ἀρχιτεκτονικοῦ κρατευτοῦ. Τῆς εἰρημένης ὁμάδος ἦσαν μέχρι τοῦδε γνωστὰ τρία μόνον παραδείγματα: τὸ τῆς Αἰγίνης¹ (2ου ἡμίσεος τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.) (εἰκ. 130), τὸ τῆς Δήλου² (τέλους τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. (εἰκ. 132) καὶ τὸ τῆς Ἐπιδαύρου³ (4ου αἰῶνος) (εἰκ. 133). Εἰς ταῦτα εἶχον τὴν τύχην νὰ προσθέσω πρό τινων ἐτῶν καὶ τέταρτον παράδειγμα ἐκ Πάρου⁴ (εἰκ. 131), προσελθὼν ἐκ τῶν κατεδαφισθέντων μεταγενεστέρων κτισμάτων τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τῆς Καταπολιανῆς, εἰς τὰ ὁποῖα ἦτο ἐντοιχισμένον.

Ὡς ἐκ τῶν παρατιθεμένων εἰκόνων βλέπει ὁ ἀναγνώστης εἰς πάντα τὰ παραδείγματα γλυπτῶν κρατευτῶν σχεδιάζεται ὑπὲρ τὴν βάσιν ἐν λεπτόν, ἀνάγλυφον τρίγωνον, τοῦ ὁποίου αἱ μὲν δύο κεκλιμέναι πλευραὶ, ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὰ καταέτια γεῖσα τοῦ ἡμετέρου ἀρχιτεκτονικοῦ κρατευτοῦ, δὲν εἶναι εὐθύγραμμοι ἀλλὰ καμπύλαι, τὸ δὲ ἐσωτερικὸν τοῦ τριγώνου δὲν εἰσέχει, ὡς τὸ τύμπανον τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ κρατευτοῦ, ἀλλ'

¹ G. WELTER, AA 53 (1938), στ. 27-28 ἄνω.

² R. VALLOIS, Rapport sur une mission, σ. 211 καὶ BCH 53, 1929, 227, ἔνθα σημειώνει, ὅτι τὸ γλυπτὸν αὐτὸ θὰ εἴμα ἀθηναῖον γλύπτην τοῦ 5ου αἰ. Εἰκὼν καὶ παρὰ MÖBIUS, Ornamente der Gr. Grabstelen, πίν. 4 καὶ παρὰ WELTER, ἔ. ἀ. στ. 29-30.

³ BLOUET, Expéd. scient. de Morée, τ. II, 1833, πίν. 81. F. von STACKELBERG, Die Gräber der Hellenen, Berlin 1837, πίν. IV μετ' ἀναπαραστάσεως. Ὁ κρατευτὴς ὑπολαμβάνεται ἐνταῦθα ὡς στέψις ναῖσκου (βλ. πίν. 4). DEFRASSE - LEBCHAT, Epidauré, σ. 81. Ὁ κρατευτὴς θεωρεῖται ἐνταῦθα ὡς στέψις θρόνου. Εἰκὼν τοῦ καὶ παρὰ MÖBIUS (ἔ. ἀ. πίν. 4) καὶ παρὰ WELTER (ἔ. ἀ. στ. 27-28 κάτω).

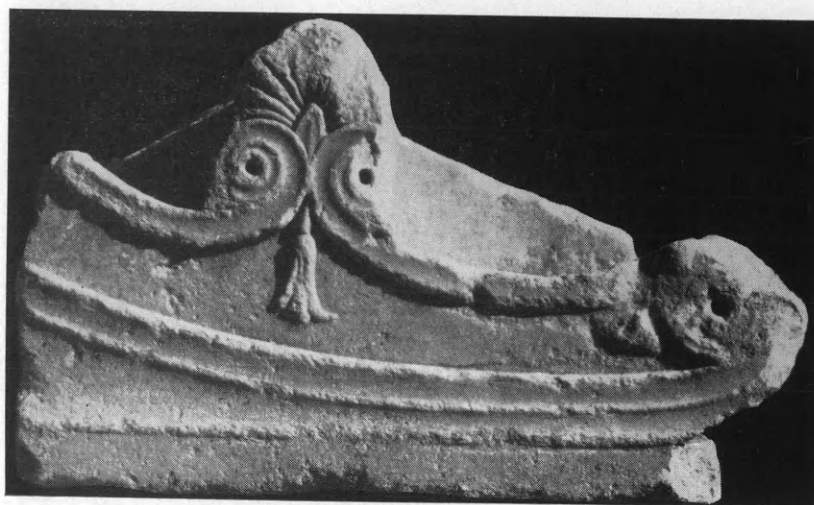
⁴ AE 1960 Χρονικά, σ. 2 καὶ πίν. Γ, 6.

εἶναι ἐντελῶς ἐπίπεδον, κοσμούμενον δι' ἐλαφρῶς ἀναγλύφου καρδιοσχή-
μου σχεδίου περιβάλλοντος ἀνθέμιον βαῖνον ἐπὶ δύο ἀντινῶτων ἐλίκων.

Αἱ δύο κεκλιμέναι καμπύλαι πλευραὶ τοῦ τριγώνου περατοῦνται κατὰ

Εἰκ. 130. Ἀνάγλυφος κρατευτῆς Αἰγίνης.

Εἰκ. 131. Ἀνάγλυφος κρατευτῆς Πάρου.

μὲν τὰ κάτω ἄκρα τοῦ τριγώνου εἰς σπείρας, ἐφ' ὧν βαίνουν ἀνάγλυφα
ἡμιανθέμια, κατὰ δὲ τὰ ἄνω εἰς δύο ἀντινῶτους σπείρας, ἐφ' ὧν βαίνει
μέγα ἀνθέμιον. Ὅπως δὲ εἰς τὸν κρατευτὴν τῆς Ἀλιφείρας, οὕτω καὶ εἰς
τὰ ἐξεταζόμενα παραδείγματα, ἀπὸ τε τοῦ μέσου ἀνθεμίου καὶ ἀπὸ τῶν

ἄκρων ἡμιανθεμίων ἐκφύονται εἴτε κυματιστοὶ βλαστοὶ εἴτε ταινίαι καταλήγουσαι κατὰ τὸ μέσον τῶν κεκλιμένων πλευρῶν εἰς δύο ἀντινώτους σπείρας, ἐφ' ὧν βαίνουν ἀνθέμια καὶ ἄνθη λωτοῦ. Εἰς τὴν περίπτωσιν μάλιστα τοῦ κρατευτοῦ τῆς Ἐπιδαύρου (εἰκ. 133) καὶ ἀπὸ τῶν δευτερευόντων ἀνθεμίων ἐκφύονται πλαγίως ἄλλα.

Εἰκ. 132. Ἀνάγλυφος κρατευτῆς Δήλου.

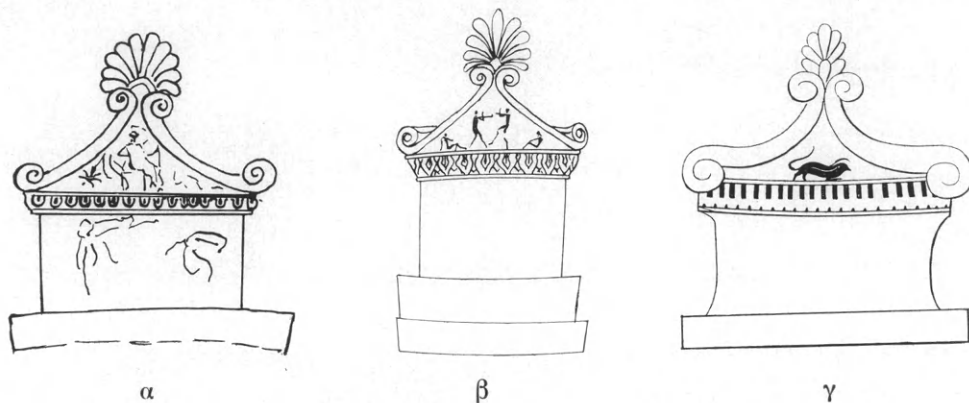

Εἰκ. 133. Ἀνάγλυφος κρατευτῆς Ἐπιδαύρου.

Ἔχομεν λοιπὸν καὶ εἰς τοὺς γλυπτοὺς κρατευτὰς διάταξιν ἀνθεμίων ἐντελῶς ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ κρατευτοῦ τῆς Ἀλιφείρας, ὅστις κατὰ ταῦτα ἀποδεικνύεται ἀκολουθῶν πιστῶς τὴν παλαιότεραν κλασσικὴν παράδοσιν, μεταπλασμένην ὅμως ἐπὶ τὸ ἀρχιτεκτονικώτερον.

Καμπυλόπλευροι τριγωνικοὶ κρατευταὶ εἰκονίζονται καὶ ἐπὶ ἀγγείων τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., ὡς π.χ. ἐπὶ τῆς κύλικος τοῦ Ἰέρωνος τοῦ μουσείου τοῦ

Βερολίνου ¹ (490 - 480 π.Χ.) (εἰκ. 134, α), ἐπὶ λευκῆς ληκύθου τῆς Βοστώνης ² (εἰκ. 134, β) καὶ ἐπὶ ληκύθου τῆς Ὁξφόρδης ³ (490-480 π.Χ.) (εἰκ. 134, γ). Ὡς δ' ἐκ τῶν σχεδιαζομένων ἐντὸς τοῦ τριγώνου αὐτῶν παραστάσεων συνάγεται, οἱ τρεῖς οὗτοι κρατευταὶ ὑπάγονται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν γλυπτῶν κρατευτῶν· διαφέρουσιν ὅμως ἐκείνων κατὰ τοῦτο, ὅτι τὰ ἐπ' αὐτῶν ἀνθήμια περιορίσθησαν μόνον εἰς τὸ κορυφαῖον, τὰ δὲ ἄκρα ἡμιανθήμια εἰς ἀπλᾶς σπείρας. Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν τῶν καμπυλοπλεύρων, ὑπάγονται ἐπίσης καὶ οἱ ἐξῆς ἐπὶ ἀγγείων εἰκονιζόμενοι

Εἰκ. 134. Βωμοὶ μετὰ καμπυλοπλεύρων τριγωνικῶν κρατευτῶν ἐξ ἀγγειογραφῶν.

κρατευταί: α) ὁ ἐπὶ ἐρυθρομόρφου ὑδρίας ἐκ Vulci ⁴ (490 π.Χ) β) ὁ ἐπὶ ἀγγείου τῆς Νεαπόλεως ⁵ γ) ὁ ἐπὶ σκύφου τῆς Βοστώνης (340 - 300 π.Χ.) ⁶. Ἀκόμη περισσότερον ἀπλουστευμένοι ἀλλ' ἀσφαλῶς καμπυλόπλευροι κρατευταὶ εἰκονίζονται καὶ ἐπὶ νομισμάτων τοῦ Σελινούντος (467 καὶ 445 π.Χ.) ⁷ καὶ τῆς Ἰμέρας (472 - 420 π.Χ.) ⁸.

Διεσώθησαν ἐπίσης καὶ τινες λίθινοι ἀρχιτεκτονικοὶ κρατευταί, οἵτι-

¹ Corpus Vas. Ant. Deutschland, Berlin 2, πίν. 87,1.

² A. FAIRBANKS, Athenian white Lekythoi, πίν. 6, 188. Τὸ ἐπὶ τῆς ληκύθου ταύτης εἰκονιζόμενον μνημεῖον ὁ HAUSER (ÖJh 12 (1909), 115 σημ.) συμφωνῶν πρὸς τὸν FAIRBANKS δέχεται μετὰ τοῦ J. MARSHALL ὡς βωμόν, ἐν ᾧ ὁ F. STUDNICZKA, JdI 26 (1911), σ. 81 σημ. 3 τὸ θεωρεῖ μᾶλλον ὡς τιμητικὸν ἢ ἐπιτύμβιον βωμόσχημον μνημεῖον.

³ Corpus Vas. Ant. Great Britain 3, Oxford 1, πίν. 34, 2.

⁴ Πρὸφην συλλ. Canino. GERHARDT, Auserlesene Vasenbilder I, πίν. 28. J. D. BEAZLEY, Attic Redfig. Vases², 1963, σ. 223.

⁵ TISCHBEIN, Collection of Engravings from ancient Vases I, pl. 60=S. REINACH, Répert. des Vases 2, σ. 293.

⁶ A. RUMPF, Handb. der Arch. IV, 1, Malerei u. Zeichnung, München 1953, πίν. 48, 6.

⁷ P. FRANKÉ - M. HIRMER, Die Griechische Münze, München 1964, πίν. 66, 67.

⁸ Αὐτόθι πίν. 20 καὶ 22.

νες ἐμφανίζουσι τὰ ἐκ πλειόνων Ἀπουλιακῶν ἀγγειογραφικῶν¹ γνωστὰ ὀρθογώνια παραλληλεπίπεδα περυγία, φέροντα εἰργασμένα ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς των πλευρᾶς τὰ μέλη τριγωνικοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ ἀετώματος, μετὰ ἢ ἄνευ ἀνθεμίων κατὰ τὴν κορυφὴν καὶ τὰ ἄκρα τοῦ ἀετώματος. Χαρακτηριστικὸν τοιοῦτο παράδειγμα ἐκ τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. παρέχει ὁ βωμὸς τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Ζωστήρος² τῆς Ἀττικῆς παραλίας καὶ ὁ ἐν Σελινούντι βωμὸς τοῦ Μεγάρου τῆς Δήμητρος³, ἀργότερον δὲ καὶ ὁ ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς Πριήνης βωμὸς τοῦ Πυθοτίμου⁴.

Ἀπλοὶ τριγωνικοὶ ἀρχιτεκτονικοὶ κρατευταὶ ἐφηρμοζόντο συχνὰ ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος καὶ κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν εἰς μικρῶν διαστάσεων οἰκιακοὺς ἢ καὶ δημοσίους βωμούς. Ἐκ τούτων ἀναφέρω ἐνταῦθα μερικὰ παραδείγματα εἰς συμπλήρωσιν τοῦ σχετικοῦ καταλόγου, τὸν ὅποιον παρῆσχον παλαιότερον μὲν ὁ E. REISCH⁵, ὁ J. MARSHALL⁶ καὶ ὁ FR. STUDNICZKA⁷ ἀργότερον δὲ καὶ ὁ W. DEONNA⁸.

A) Μνημεῖα: βωμὸς τοῦ Ἡραίου τῆς Δήλου⁹, βωμὸς Ἀθηνᾶς, Διὸς καὶ Ἥρας Δήλου¹⁰, βωμὸς τοῦ Ἀφροδισίου τῆς Δήλου¹¹, βωμὸς Θεσπιῶν¹², βωμὸς οἰκίας A 10¹³ καὶ οἰκίας F 119¹⁴ τῆς Ὀλύνθου καὶ τέλος

¹ Κρατὴρ ἐξ Armento Βρετ. Μουσείου F 66, WALTERS, Catal. IV πίν. 1. Κρατῆρες Μουσείου Συρακουσῶν, WUILLÉUMIER, Questions de céramique italote, Rev. Arch. 33 (1931), σ. 236, εἰκ. 1 καὶ Corpus Vas. Ant. Italia 17, Siracusa 1, πίν. 10. Ἀγγεῖον Ruvo, FR. STUDNICZKA, JdI 26 (1911), σ. 94 εἰκ. 29. Κρατὴρ Μουσείου Τάραντος, Corpus Vas. Ant. Italia 15, Taranto 1 πίν. 17. Κρατὴρ ἐκ Baiæ 340-300 π.Χ., A. RUMPF, Handb. der Arch. IV, 1, Male- rei u. Zeichnung, München 1953, πίν. 43, 2. Ἀμφορεὺς Μουσ. Νεαπόλεως, FURTWÄNGLER - REICHOLD, Griech. Vasenm. III, 148. Περίκη Νέας Ὑόρκης (440 π.Χ.), G.M.A. RICHTER - M. J. MILNE, Shapes and Names, N. York, 1935 εἰκ. 37. Ὀρθογώνιοι κρατευταὶ βωμῶν εἰκονίζονται καὶ ἐπὶ νομισμάτων, Βλ. P. FRANKF - M. HIRMER, ἔ. ἀ. πίν. 22 (Ἰμέρας, 409 π.Χ.).

² K. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ, AA 11 (1927-28), σ. 35, εἰκ. 29, = YAVIS, Greek Altars 1949, σ. 104 εἰκ. 36.

³ KOLDEWEY - PUCHSTEIN, Die griech. Tempel in Unterit. u. Sic., σ. 84, εἰκ. 60.

⁴ A. VON GERKAN, Das Theater von Priene, Berlin, 1921, σ. 23 εἰκ. 2 πβλ καὶ WIEGAND-SCHRADER, Priene, Berlin 1904, σ. 241 εἰκ. 238.

⁵ RE τ. I, 1674.

⁶ Burlington Magazine 17 (1910), σ. 247 ἔξ.

⁷ JdI 11 (1926), σ. 94.

⁸ BCH 58 (1934), σ. 429, εἰκ. 41.

⁹ A. PLASSART, Expl. Archéol. de Délos 11, Paris 1923, σ. 203, εἰκ. 174.

¹⁰ R. VALLOIS, BCH 53 (1929), σ. 226 εἰκ. 27.

¹¹ R. VALLOIS, Rapport sur une mission, σ. 211. FR. SALVIAT, BCH 82 (1958), σ. 821. PH. BRUNEAU - J. DUCAT, Guide de Délos, 1965, σ. 133 (τέλους 4ου αἰ.).

¹² G. ROUX, BCH 78 (1954), σ. 29, εἰκ. 9.

¹³ D. M. ROBINSON - J. W. GRAHAM, Excavations at Olynthos, Baltimore 1938, πίν. 81, 2.

¹⁴ J. W. GRAHAM, Hesperia 22 (1953), πίν. 63c.

δύο πήλινοι βωμοί: ὁ εἷς ἐκ Κορίνθου¹ καὶ ὁ ἕτερος ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Μαλοφόρου τοῦ Σελινοῦντος².

Β) Ἀπεικονίσεις: 1) Ἐπὶ ἀναγλύφων: τῆς Ἀκροπόλεως³ καὶ τοῦ Ἑθν. Μουσείου (ἀρ. 1398)⁴ (ἀρχαὶ 4ου αἰ.) μὲ τὴν Ἀθηνᾶν ἰσταμένην εἰς ἀμφοτέρω πρὸ βωμοῦ. 2) Ἐπὶ ἀγγείων: ἐπὶ ἐρυθρομόρφου κρατήρος τοῦ Μουσείου τῆς Βολωνίας⁵, ἐπὶ στάμνου τῆς Ὁξφόρδης⁶ καὶ ἐπὶ κρατήρος Φλυάκων τοῦ Βερολίνου⁷.

Μετὰ τὴν μελέτην τῆς συνθέσεως τοῦ βωμοῦ καὶ τὴν μορφολογικὴν ἐξέτασιν τῶν ἀποτελούντων αὐτὸν στοιχείων ὑπολείπεται ἡ ἀνίχνευσις τῆς χρονολογίας κατασκευῆς αὐτοῦ. Ταύτην, ἐλλείψει ἐπιγραφικῶν τεκμηρίων, θὰ προσπαθήσωμεν νὰ συναγάγωμεν μόνον ἐκ τεχνοτροπικῶν ἐνδείξεων.

Ἐν πρώτοις ὁ κατὰ στικτοὺς πίνακας μετὰ στενῆς λείας παρυφῆς (περιτενείας) τρόπος λαξεύσεως τῆς βάσεως καὶ τῶν ὀρθοστατῶν τοῦ βωμοῦ, προελθὼν, ὡς ἀλλαχοῦ⁸ λεπτομερέστερον ἀνεπτύξαμεν, ἐκ τῆς παραδοχῆς ὡς καλοῦ διακοσμητικοῦ στοιχείου τοίχων, τῆς ὥσεως ἦν παρεῖχε τὸ ἀδρῶς λαξευμένον ἄπεργον μνημείων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος⁹ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν περιβάλλουσαν αὐτὸ ὁδηγὸν τῆς τελικῆς λαξεύσεως τῶν λίθων λείαν ταινίαν, ἐφηγερόσθη κατ' ἀρχὰς μὲν (τέλη 5ου αἰ.) εἰς κρηπίδας ναῶν¹⁰, καθιερώθη δὲ καὶ διὰ τοὺς ὀρθοστάτας τοίχων κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα, ὡς ἀποδεικνύουσι πλείονα μνημεῖα, ὡς π.χ. ὁ ἐν Στράτῳ τῆς Ἀκαρνανίας ναὸς τοῦ Διὸς¹¹ (περὶ τὸ 320), τὸ Θεοσίλιον τῆς Μεγαλόπολεως¹², ὁ ἐν Δήλῳ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ¹³ καὶ ἄλλα. Ἰδιαιτέρως μάλι-

¹ AGNES NEWHALL STILLWELL, *The Potters' Quarter, Corinth XV*, 1, 1948, σ. 79, εἰκ. 9, καὶ πίν. 25a (τέλη 5ου - μέσα 4ου αἰ.).

² E. GABRICI, *Monum. Ant.* 32 (1927), πίν. 78.

³ S. REINACH, *Répertoire des reliefs* 2, Paris 1912, σ. 333.

⁴ N. SVORONOS, *Das Athener Nationalmuseum Tafelb.*, πίν. LVIII, ἀρ. 1398.

⁵ *Corpus Vas. Antiq. Italia* 27, Bologna 4, πίν. 82, σ. 83, 2.

⁶ P. GARDNER, *JHS* 24 (1904), σ. 307, ἀρ. 521=Corpus Vas. Ant. Great Britain 3, Oxford 1, πίν. 26, 2 καὶ 31, 5.

⁷ FR. STUNICZKA, *JdI* 26 (1911), σ. 93, εἰκ. 28.

⁸ Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τ. Β' (1958), σ. 254-5.

⁹ Ναὸς Νεμέσεως Ραμνοῦντος (ORLANDOS, *BCH* 48 (1924), σ. 312, εἰκ. 4), Προπύλαια (ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ὑλικά δομῆς, σ. 147 καὶ εἰκ. 87 καὶ 88).

¹⁰ Μέγας ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Δήλῳ (F. COURBY, *Expl. Arch. de Délos XII*, σ. 9, εἰκ. 9), Ναὸς Ἀπόλλωνος Φιγαλείας (G. ROUX, *L'architecture en Argolide au IV et IIIe siècles avant J. C.*, Paris 1961, σ. 26 καὶ 27).

¹¹ ΟΡΛΑΝΔΟΣ, *ΑΔ* (8), 1923, σ. 24, εἰκ. 22, σ. 23, 24 καὶ σ. 26. F. COURBY-CH. PICARD, *Recherches archéologiques à Stratos d'Acarnanie*, Paris 1924, εἰκ. 6 καὶ 19.

¹² GARDNER, LORING, RICHARDS, WOODHOUSE, *Excavations at Megalopolis*, σ. 22, εἰκ. 6.

¹³ R. VALLOIS, *L'archit. hellénique et hellénistique à Délos II*, 1966, σ. 26.

στα ἀγαπητὸν ἦτο τὸ μετὰ πινάκων σύστημα ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα ¹. Δὲν ἀποκλείεται τούτου ἕνεκα καὶ τοῦ ἡμετέρου βωμοῦ ἡ ἔνταξις εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα.

Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐνισχύεται καὶ ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῆς ἐπιμελῶς λαξευμένης καὶ λιγυρᾶς διακοσμήσεως τῆς ἐπαετίδος τοῦ ἡμετέρου κρα-

Εἰκ. 135. Πρόχειρος ἀναστήλῳσις τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ βωμοῦ (ἄνευ τῆς βαθμίδος).

τευτοῦ. Αὕτη πράγματι ἐκτὸς τῆς συνθέσεως αὐτῆς, ἥτις, ὡς ἡδὴ εἴπομεν (σ. 193), συνεχίζει πιστῶς τὴν κλασσικὴν παράδοσιν τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., παρουσιάζει καὶ τὰ ἐξῆς στοιχεῖα δυνάμενα νὰ τοποθετήσωσιν αὐτὴν τοῦλάχιστον εἰς τὰ τέλη τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος: 1) τὴν παρουσίαν ἰσχυρῶς ἐσχηματοποιημένης ἀκανθωτῆς κάλυκος, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐκφύονται τό τε κορυφαῖον ἀνθέμιον καὶ τὰ ἐνδιάμεσα ἄνθη (λωτοῦ; εἰκ. 129) 2) τὴν αὐτοτέλειαν καὶ πρὸς τὰ ἔξω ἐλαφρὰν κάμψιν τῶν φύλλων τοῦ κορυφαίου ἀνθεμίου καὶ 3) τὴν πρὸς τὰ ἔξω ἰσχυρὰν κάμψιν τῶν φύλλων τῶν διαμέσων ἀνθέων. Εἰδικῶς τὸ τελευταῖον τοῦτο στοιχεῖον φέρει τὴν διακόσμησιν τῆς Ἀλιφείρας πλησιέστερον πρὸς τὴν τῆς ἐπαετίδος τοῦ ἐν Πριήνῃ ναοῦ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς ² (340 π.Χ.). Ἐκ πάντων λοιπὸν τῶν ἀνωτέρω στοιχείων δυνάμεθα, νομίζω, εὐλόγως νὰ χρονολογήσωμεν τὴν

¹ G. ROUX, L'architecture en Argolide κλπ., σ. 26.

² WIEGAND - SCHRADER, Priene, Berlin 1904, σ. 108 εἰκ. 78. MARTIN SCHÖDE, Antikes Traufleisten-Ornament, Strassburg 1909, πίν. IX, 56.

κατασκευὴν τοῦ ἡμετέρου βωμοῦ εἰς τὰ τέλη τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, τούτου δὲ τεθέντος καὶ τοῦ ναοῦ ἡ κατασκευὴ — ἀφ' οὗ μάλιστα εὐρέθησαν ἐν αὐτῷ καὶ δύο νομίσματα τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. — δύναται νὰ τοποθετηθῇ εἰς τοὺς περὶ τὸ 300 π.Χ. χρόνους.

Εἰκ. 136. Τμήμα τείχους ἐκ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ περιβόλου.

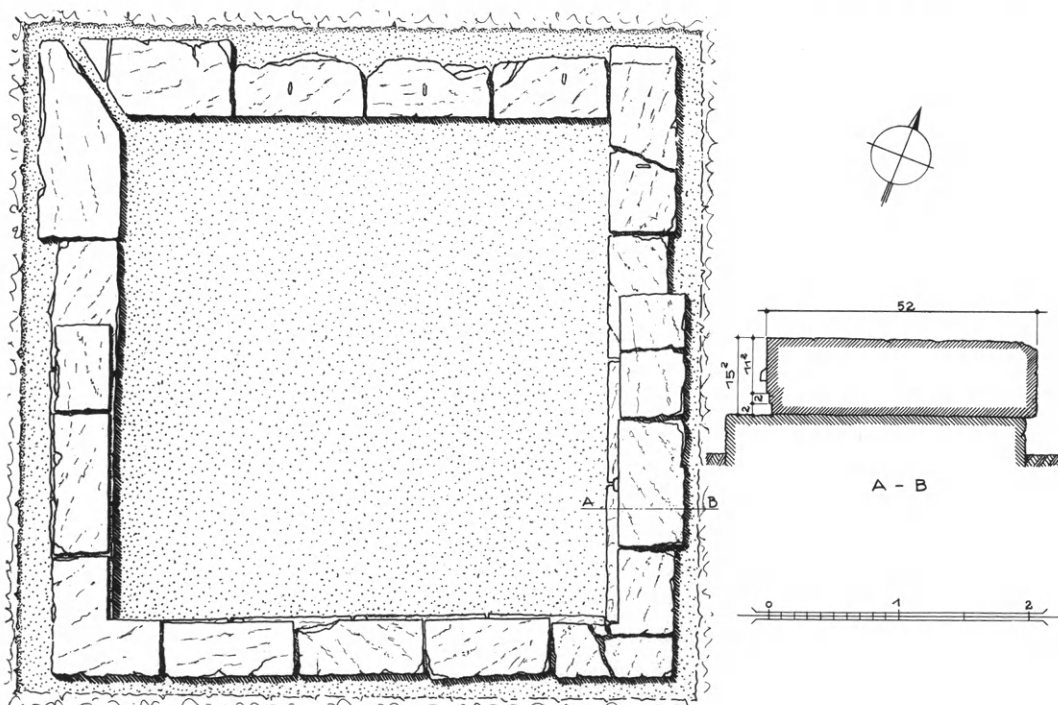
Περαίνοντες τὸν περὶ τοῦ βωμοῦ λόγον θὰ προσθέσωμεν, ὅτι διὰ τῶν ὀλίγων σωζομένων τεμαχίων αὐτοῦ ἐπεχειρήσαμεν μίαν ἐντελῶς πρόχειρον ἀναστήλωσίν του (εἰκ. 135), εἰς τὴν ὁποίαν δὲν περιελήφθησαν 1) τεμάχια τῆς ἐπὶ τῆς εὐθυνηρίας βαινούσης βάσεως τοῦ βωμοῦ, τῆς ὁποίας, ὡς ἤδη ἐλέχθη (σ. 182), ἐν μόνον εὐρέθη μικρὸν γωνιαῖον τεμάχιον καὶ 2) ὁ τριγωνικὸς ἀνάγλυπτος κρατευτής, ἐπειδὴ ἀνυψούμενος ἐκινδύνευε νὰ διαρραγῇ.

Ὁ περιβόλος. Ὑπολείπεται ἤδη νὰ εἰπωμέν τινα καὶ περὶ τοῦ τραπεζιοσχήμου περιβόλου τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ βωμοῦ (α-β-γ-δ ἐπὶ τοῦ σχεδίου τῆς εἰκόνος 110). Τούτου, κατ' ἀραιὰ μόνον διαστήματα διατηρηθέντος, ὡς δυτικὴ μὲν πλευρὰ (α-β) ἐχρησιμοποιήθη ἡ προέκτασις τοῦ γενικοῦ ὀχυρωματικοῦ τείχους τῆς Ἀλιφείρας, ὡς τοῦτο κατέρχεται ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τοῦ ὑπ' ἀρ. 4 (εἰκ. 110) ἀναλήμματος κατ' ἀκανόνι-

στον μᾶλλον γραμμὴν μέχρι τοῦ Ἀσκληπείου συνεχιζόμενον καὶ πέραν αὐτοῦ πρὸς Βορρᾶν· ὡς βόρειος δὲ πλευρὰ (β-γ) κατεσκευάσθη ἰσχυρὸν ἀναλημματικὸν τεῖχος, ἐν μέρει σωζομένον συντεθειμένον, δ' ἐκ μεγάλων καὶ μικρῶν ἀκανονίστων λίθων (εἰκ. 136) ἀδρῶς διὰ τῆς σφύρας λαξευμένων ἀλλὰ μὴ στενῶς πρὸς ἀλλήλους συναρμοζομένων. Ὡς ἀνατολικὴ πλευρὰ (γ-δ) κατεσκευάσθη ἰσχνότερον (1.00 μ.), ἐν μέρει σωζόμενον, ἀνάλημα καὶ τέλος ὡς νοτιά πλευρὰ (δ-α) μικρὸς ἀναλημματικὸς τοῖχος στηρίζων τὰ χῶματα τῆς ὑπερθεῖν κλιτύος. Ἡ βόρειος πλευρὰ τοῦ περιβόλου εἶναι πιθανώτατα σύγχρονος πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ βωμοῦ.

3. ΤΟ ΤΕΤΡΑΓΩΝΟΝ ΚΤΙΣΜΑ

Περὶ τὰ 28 μέτρα πρὸς τὰ ΝΑ. τοῦ βωμοῦ καὶ εἰς ὑψόμετρον κατὰ τρία περίπου μέτρα ὑψηλότερον αὐτοῦ ἢ ἀνασκαφὴ ἔφευρεν εἰς φῶς τετράγωνον κατασκευὴν (εἰκ. 110 καὶ 137) ἐξ ὑπερύθρου σκληροῦ ἀσβεστολίθου,

Εἰκ. 137. Κάτοψις καὶ τομὴ τῆς κρηπίδος τοῦ τετραγώνου κτίσματος.

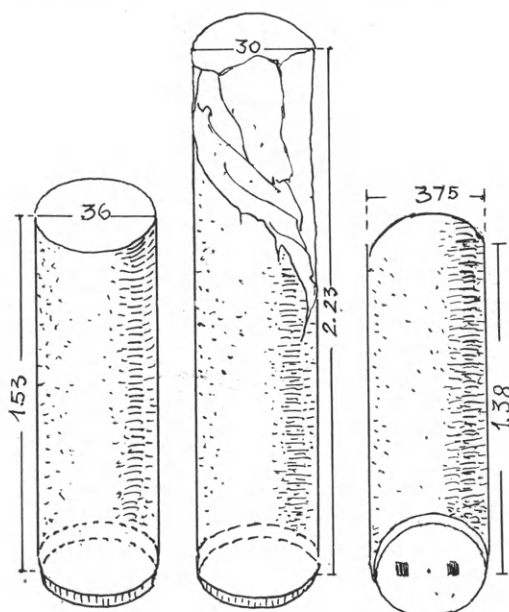
ἐκάστη πλευρὰ τῆς ὁποίας ἀπετελεῖτο ἐκ δύο στρώσεων λίθων: μιᾶς βάσεως ἢ εὐθυντηρίας κάτω, ὕψους 0.15 μ. καὶ πλάτους ἀπὸ 0.50 ἕως 0.60 καὶ ἐνὸς ἐπ' αὐτῆς ἐν ἐσοχῇ βαίνοντος ἀναβαθμοῦ, ὕψους ἐπίσης 0.15 μ.

καὶ πλάτους 0.52 μ. (εἰκ. 137). Ἀμφότεραι αἱ στρώσεις, ὧν ἡ ἄνω διετη-

Εἰκ. 138. Οἱ κίονες τοῦ περιστυλίου ὡς εὐρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφήν.

ρήθη μόνον κατὰ τὸ βόρειον ἡμισυ τοῦ τετραγώνου, ἔχουσιν εἰργασμέ-

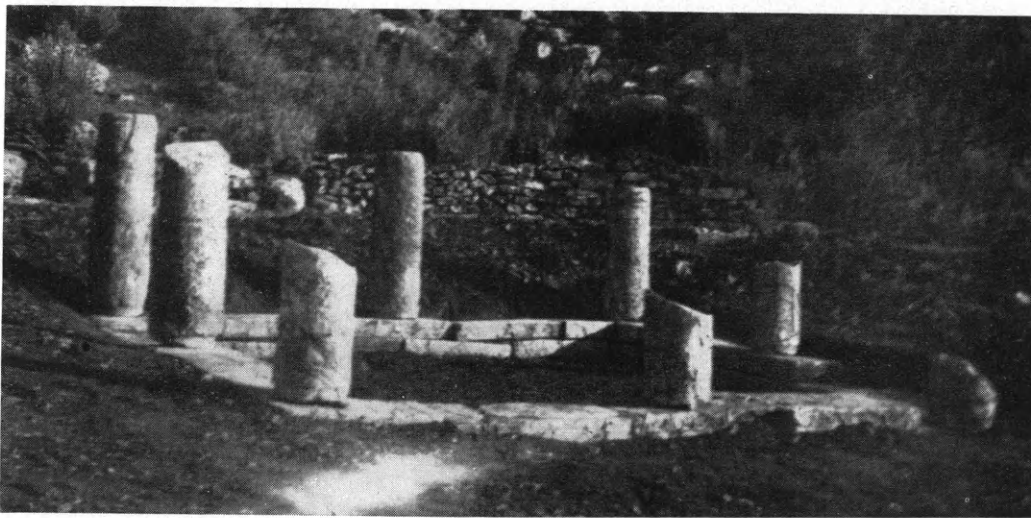
Εἰκ. 139. Σφόνδυλοι κίωνων τοῦ περιστυλίου.

νην μόνον τὴν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τετραγώνου βλέπουσαν κατακόρυφον πλευρὰν των, ἀνώμαλον δέ πως τὴν ὀπισθίαν. Τὸ οὕτω σχηματιζόμενον βαθμιδωτὸν κλειστὸν τετράγωνον εἶχεν ἐσωτερικῶς τὰς ἐξῆς διαστάσεις: ἀπὸ μὲν ἀκμῆς εἰς ἀκμὴν τῆς εὐθυνητηρίας 3.85×3.90 μ. ἀπὸ δὲ ἀκμῆς εἰς ἀκμὴν τοῦ ἀναβαθμοῦ 4.01×4.06 μ. Καὶ ἡ μὲν βάσις του, ἡ εὐθυνητηρία, παρουσιάζεται ἐντελῶς ἐπίπεδος καὶ λεία, ἡ ἐπ' αὐτῆς ὅμως στρώσις εἶναι διαμορφωμένη ὡς ἀναβαθμὸς ναοῦ ἢ στοᾶς· διότι φέρει εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν μετώπου της δύο ὑποτομὰς, ὕψους ἐκάστην 0.02 καὶ ἐξοχῆς 9 χι-

λιοστῶν, οὕτως, ὥστε ἡ συνολικὴ ἐξοχή τοῦ μετώπου νὰ φθάνῃ τὰ 0.018

ἕως 0.020 μ. Πλὴν ὅμως τῶν ὑποτομῶν ἕκαστος λίθος τοῦ ἀναβαθμοῦ φέρει καὶ εἰς τὸ μέσον τοῦ προσθίου μετώπου του ἀνὰ ἓνα τετράγωνον, ἐξέχοντα τεκτονικὸν ἀγκῶνα, πλευρᾶς 0.05 καὶ ἐξοχῆς 0.02 μ. (εἰκ. 137, δεξιᾷ).

Ἡ περιγραφεῖσα μορφή τοῦ ἀναβαθμοῦ συνεχιζομένη τὸ πάλαι ἀδιασπᾶστως καὶ κατὰ τὰς τέσσαρας ἐσωτερικὰς πλευρὰς τοῦ τετραγώνου ὑποδηλοῖ σαφῶς, ὅτι οἱ ἐν λόγῳ ἀναβαθμοὶ ἀπετέλουν τὸν στυλοβάτην περιστυλίου τινός, περιβάλλοντος ἀναμφιβόλως ὑπαιθρον ἐσωτερικὴν αὐλήν. Ὅτι δὲ ὄντως περὶ ἐσωτερικοῦ τινος περιστυλίου οἰκήματος πρόκειται,

Εἰκ. 140. Πρόχειρος ἀναστήλωσις τῶν εὐρεθέντων κιόνων τοῦ περιστυλίου.

ἀπέδειξεν ἢ ἐν τῷ τετραγώνῳ ἀνεύρεσις πλειόνων κορμῶν ἢ μᾶλλον σφονδύλων κιόνων, ἄλλων ἀκεραίων καὶ ἄλλων τεθραυσμένων (εἰκ. 138), τὸ συνολικὸν μῆκος τῶν ὁποίων φθάνει τὰ 13.20 μ.

Οἱ εὐρεθέντες κυλινδρικοὶ κορμοὶ (εἰκ. 139) εἶναι ἀρράβδωτοι, ἔχοντες ἀδρῶς πῶς εἰργασμένην τὴν ἐξωτερικὴν των ἐπιφάνειαν, πλὴν μικρᾶς τινος λείας ταινίας, ὕψους 0.07 ἕως 0.08, εἰργασμένης λείας παρὰ τὴν βάσιν τοῦ κορμοῦ. Ἡ κάτω διάμετρος των μετροῦσα 0.375, παρουσιάζει δύο τετράγωνους τόρμους γόμφων τεταγμένους συμμετρικῶς πρὸς τὸ ζωηρῶς σημειούμενον κέντρον τοῦ κύκλου της. Παρουσιάζουσιν ἐπίσης οἱ κορμοὶ καὶ ἐλαφρὰν πρὸς τὰ ἄνω μείωσιν. Τρεῖς σφόνδυλοι διασωθέντες ἀκέρατοι ἔχουσιν ὕψη 1.38, 1.53 καὶ 2.23 μ., ἐκ τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ συναχθῇ τὸ ὅλικόν ὕψος τοῦ κορμοῦ, εἰς τὸ ὅποιον, πρὸς ἐκτίμησιν τοῦ ὅλου ὕψους τοῦ κίονος θὰ πρέπει νὰ προστεθῇ τὸ ὕψος τῆς βάσεως — ἥτις ἀσφαλῶς ὑπῆρχεν, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ ἐπὶ τῆς κάτω ἑδρας τοῦ ἐνός

τῶν σφονδύλων τετραγῶνοι γόμφοι (εἰκ. 139), οἵτινες δὲν ὑπάρχουν καὶ ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου— καὶ τοῦ ὕψους τοῦ κιονοκρανίου, τοῦ ὁποίου ἐπίσης οὐδὲν τεμάχιον εὗρέθη.

Πόσοι ἦσαν καὶ πῶς ἦσαν διατεταγμένοι οἱ κίονες ἐπὶ τοῦ τετραγώνου στυλοβάτου δὲν γνωρίζομεν ἀσφαλῶς. Εἰκάζομεν μόνον, ὅτι θὰ ἦσαν ἐν συνόλῳ ὀκτώ, ὁρθούμενοι ἀνὰ εἷς μὲν κατὰ τὰς γωνίας τοῦ τετραγώνου, ἀνὰ εἷς δ' ἐν τῷ μέσῳ ἐκάστης τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, ὡς ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν 140 προχέιρου ἀναστηλώσεως τῶν σφονδύλων δεικνύει.

Ὅπισθεν ἐκάστης πλευρᾶς τοῦ περιστυλίου θὰ ὑπῆρχε βεβαίως στοά, εἷς ἣν ἠνοίγοντο αἱ θύραι περιφερικῶς κειμένων δωματίων, τοῦ πρὸς τὰς κιονοστοιχίας παραλλήλου τοίχου τῶν ὁποίων ἐλάχιστα μόνον λείψανα διεπιστώθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν, κείμενα εἰς ἀπόστασιν 2.50 περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς γραμμῆς τοῦ στυλοβάτου.

Ποῖος ἦτο ὁ προορισμὸς τοῦ ἐξετασθέντος κτίσματος ἀγνοοῦμεν. Ἴσως νὰ ἐχρησίμευεν ὡς κατοικία τῶν ἱερέων τοῦ Ἀσκληπιοῦ, δυνατὸν ὅμως καὶ νὰ προωρίζετο ὡς ἐγκοιμητήριον, καταγώγιον ἢ ἄσυλον τῶν εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ θεοῦ προστρεχόντων ἀσθενῶν τῆς περιοχῆς.

141

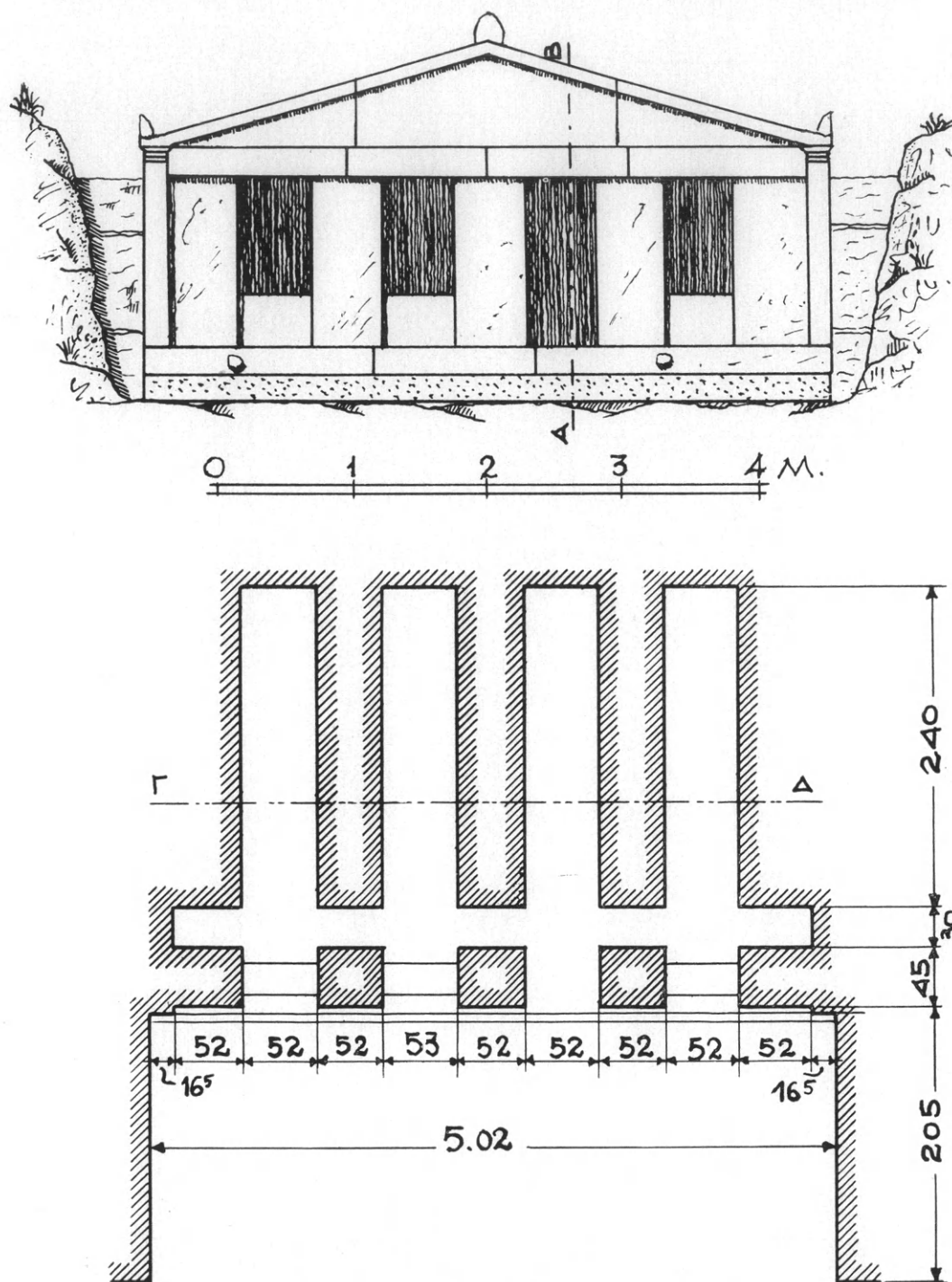
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

ΤΑ ΝΕΚΡΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

Ἡ νεκρόπολις τῆς Ἀλιφείρας ἐξετείνεται ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν καὶ τῶν νοτίων κρασπέδων τοῦ λόφου. Τὸ μεγαλύτερον καὶ σπουδαιότερον ἐκ τῶν νεκρικῶν αὐτῆς μνημείων (Α), ὅπερ καὶ πρῶτον δημοσιεύεται ἐνταῦθα, κεῖται ὀλίγα μέτρα ἀριστερᾷ τῆς νέας ἀμαξιτοῦ, ἣτις συνδέει τὴν Ἀνδρίτσαιναν πρὸς τὸ Ρογκοζιό (μετονομασθὲν ἀπὸ τινος εἰς Ἀλίφειραν), εἶναι δὲ ἀμέσως ὄρατον εἰς τοὺς ἐκεῖθεν διερχομένους (βλέπε τὸ γενικὸν τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς εἰκ. 24).

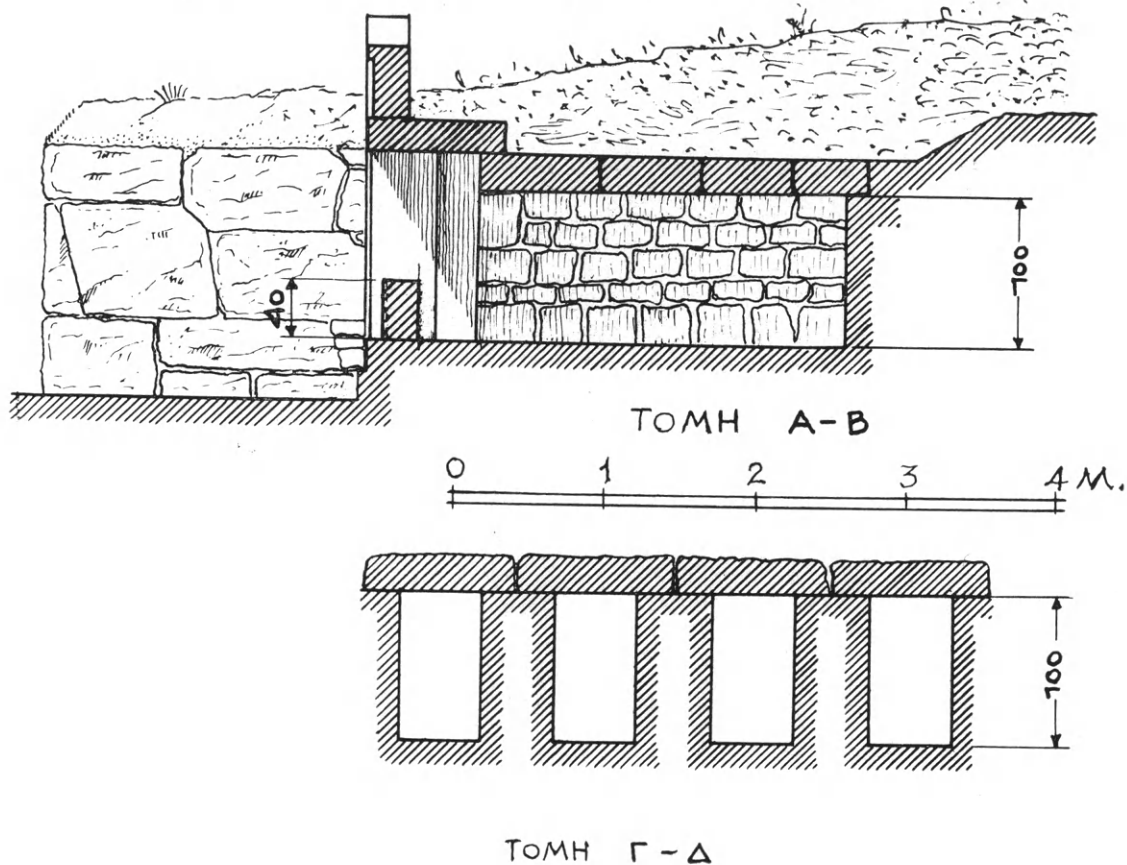
Τὸ μνημεῖον τοῦτο ἀνασκαφὴν ἀπὸ μακροῦ αὐθαιρέτως καὶ ἀτελῶς ὑπὸ τῶν περιοίκων χωρικῶν, εἶχεν ἐπισημάνει τὸ 1902 ὁ τότε ἔφορος ἀρχαιοτήτων, ἀείμνηστος συνάδελφος ΚΩΝΣΤ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ, ὅστις δὲν ἐδημοσίευσεν οὔτε τὸ σχέδιον οὔτε εἰκόνα του, ἠρκέσθη δὲ μόνον ν' ἀντιγράψῃ τινὰς τῶν ἐπ' αὐτοῦ χαραγμένων ἐπιγραφῶν, τὸ κείμενον τῶν ὁποίων, μετὰ συντομωτάτης περιγραφῆς τοῦ μνημείου, ἀνεκοίνωσε πρὸς τὸν συγγραφέα τοῦ Corpus τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἀρκαδίας HILLER VON GÄRTRINGEN, ἵνα τὰς περιλάβῃ ὡς προσθήκην εἰς αὐτό. Καὶ αἱ μὲν ἐπιγραφαὶ δὲν προέλαβον νὰ περιληφθῶσιν εἰς τὸ Corpus, τὸ κείμενόν των ὁμως, κατ' ἀνάγνωσιν τοῦ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ, συμπληρωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ HILLER, ἐδημοσιεύθη τὸ 1914 εἰς τὴν Ἀρχ. Ἐφημερίδα (στ. 134-5)¹. Ἐκτοτε

¹ Βλέπε περὶ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων λεπτομερέστερον κατωτέρω σ. 211 ἐξ.

Εἰκ. 142. Ὁριζοντία τομή καὶ πρόσοψις τοῦ τάφου Α.

τὸ μνημεῖον παρέμενεν ἡμικεχωσμένον, μέχρις ὅτου τὸ 1932-33 ἐπελήφθη-
μεν τοῦ ὀριστικοῦ καθαρισμοῦ καὶ τῆς ἀποτυπώσεως αὐτοῦ.

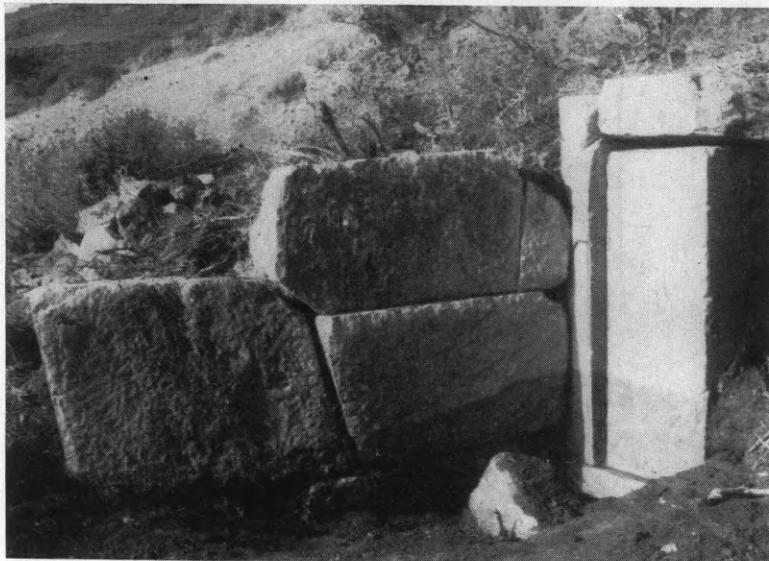

Εἰκ. 143. Τομαὶ τοῦ τάφου Α: ἄνω κατὰ μήκος καὶ κάτω κατὰ πλάτος.

α) Ἀρχιτεκτονική. Ὡς βλέπει τις ἐκ τῶν παρατιθεμένων σχε-
δίων κατόψεως, ὀρθώσεως (εἰκ. 142) καὶ τομῶν (εἰκ. 143), πρόκειται περὶ
μνημειώδους ναοσκήμου τάφου, μὲ ἐλευθέραν μόνον τὴν πρόσοψιν, τὸ δὲ
ὀπισθεν αὐτῆς σῶμα κεκρυμμένον, ἐπειδὴ εἶναι ὠρυγμένον ἐντὸς τῶν
χωμάτων καὶ τοῦ βράχου τῆς κλιτύος τοῦ λόφου.

Τὸ μνημεῖον ἀποτελεῖται 1) ἐξ ὑπαίθρου αὐλῆς ἢ προθαλάμου, πλά-
τους 5.02 καὶ βάθους 2.05 πλαισιουμένου ὑπὸ δύο τοίχων ὑποστηρίξεως
2) ἐκ στοᾶς ἐκ πέντε, περίπου τετραγώνων, μαρμαρίνων πεσσῶν ($0.52 \times$
 0.45 μ.) ἐκ τῶν ὁποίων οἱ μὲν τρεῖς μέσοι ἴστανται ἐλευθέρως, οἱ δὲ δύο
ἄκροι εἶναι συμφυεῖς πρὸς στενὰς (0.165) ἄκρας παραστάδας ἐξεχούσας
κατὰ 0.03 ἕως 0.04 μ. ἀπὸ τῆς ἐμπροσθίας ἐπιφανείας τῶν πεσσῶν 3) ἐκ

στενοῦ (0.28) διαδρόμου βαίνοντος ἐγκαρσίως ὀπισθεν τῶν πεσσῶν καὶ καταλήγοντος ἐκατέρωθεν εἰς ὀρθογωνίους κόγχας ἀνοιγομένας ὀπισθεν τῶν ἄκρων πεσσῶν καὶ 4) ἐκ τεσσάρων στενομήκων ὀρθογωνίων διαμερισμάτων, ὠρυγμένων ἐντὸς τῆς κλιτύος, πλάτους 0.57 καὶ βάθους 2.42 μ., χωριζομένων διὰ τοίχων ἐκτισμένων μὲ περίπου ἰσόδομον τοιχοποιΐαν (εἰκ. 143), καὶ ἰσοπαχῶν (0.55) πρὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς πεσσούς, πρὸς τοὺς

Εἰκ. 144. Ὁ νότιος τοῖχος ἀντιστηρίξεως τοῦ προθαλάμου μετὰ τοῦ νοτίου πεσσοῦ.

ὁποίους καὶ ἀπολύτως ἀντιστοιχοῦσι. Τὰ τέσσαρα τελευταῖα στενὰ διαμερίσματα, ἔχοντα ὕψος ἑνὸς μόνον μέτρου, φρασσόμενα ὀπισθεν διὰ τοίχου πάχους 0.50 μ. καὶ καλυπτόμενα δι' ὀριζοντίων πλακῶν πάχους 0.20 καὶ πλάτους κατὰ σειρὰν 0.60, 0.65, 0.60, 0.52 μ., ἦσαν προφανῶς αἱ θῆκαι ἐναποθέσεως τῶν νεκρῶν τοῦ οἰκογενειακοῦ τούτου τάφου.

Ἐξετάσωμεν ἤδη τὸ μνημεῖον λεπτομερέστερον ἐν ὀρθώσει. Ἐν πρώτοις αἱ δύο πλάγαι πλευραὶ τοῦ προθαλάμου ἦσαν ἐπενδεδυμέναι διὰ τοίχων ὑποστηρίξεως τῶν χωμάτων τῆς ἐκατέρωθεν κλιτύος, πάχους 0.65 μ., κατεσκευασμένων διὰ μεγάλων, ἐπιμελῶς συνηρμοσμένων, λίθων κατὰ μεικτὸν ἰσόδομον καὶ πολυγωνικὸν σύστημα (εἰκ. 144 καὶ 145).

Ἐπειτα ἡ ἐκ λευκοῦ μαρμαρολίθου, ἀκριβῶς πρὸς Ἀνατολὰς βλέπουσα πρόσοψις τοῦ τάφου, βαίνει ἐπὶ διβάθμου κρηπίδος, ὕψους $(0.21 + 0.20) = 0.41$ μ. τῆς ὁποίας ἡ μὲν κάτω στρῶσις παρουσιάζει τὴν ἐξωτερικὴν κατακόρυφον ἐπιφάνειαν αὐτῆς εἰργασμένην διὰ τοῦ κοπέως (βελόνι), ἐν ᾧ ἡ ἄνω, εἰσέχουσα τῆς κάτω κατὰ 0.04 μ., ἔχει αὐτὴν λείαν. Ἀποτε-

λείται δ' ἡ ἄνω στρώσις ἐκ τριῶν ἐν ὅλῳ μεγάλων πλακῶν, ὧν αἱ ἄκραι φέρουσιν ἐν τῷ μέσῳ τῆς κατακορύφου ἐπιφανείας των τεκτονικὸν ἀγκῶνα (εἰκ. 142).

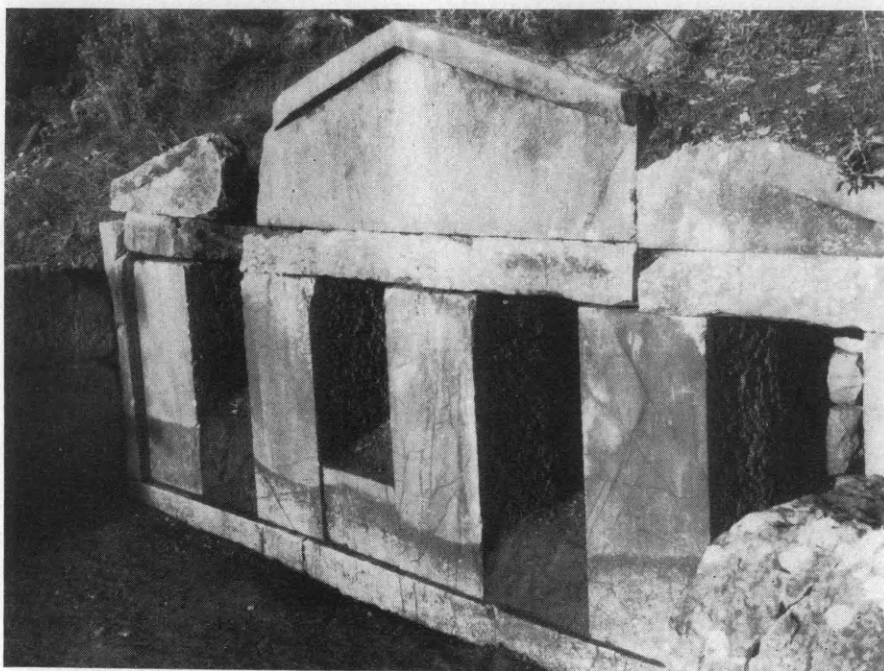
Ἐπὶ τῆς κρηπίδος, ἣτις προεκτεινομένη ἐσωτερικῶς ἐσχημάτιζε καὶ τὸ δάπεδον τῶν νεκρικῶν θηκῶν (βλ. εἰκ. 143, τομὴ) ἔβαινον ἐξωτερικῶς, κατὰ 0.035 μόνον ὀπισθοχωρημένοι, οἱ πέντε ἀνωτέρω μνημονευθέντες

Εἰκ. 145. Ἡ πρόσοψις τοῦ τάφου μετὰ τοῦ βορείου τοίχου ἀντιστηρίξεως τοῦ προθαλάμου.

πεσσοί, ἐντελῶς λεῖοι καὶ ἀκόσμητοι, ἦτοι στερούμενοι οἵασδήποτε βάσεως ἢ ἐπικράνου. Τὸ ὕψος των εἶναι 1.22 μ., τὰ δὲ μεταξύ των κενὰ διαστήματα φράσσονται καὶ σήμερον κάτω διὰ χαμηλῶν, ἀκοσμήτων θωρακίων, πάχους 0.25 καὶ ὕψους 0.28, ἐχόντων τὴν ἐξωτερικὴν των κατακόρυφον ἐπιφάνειαν ἐν ἐλαφρᾷ (0.075) ἐσοχῇ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν πεσσῶν, οὕτως ὥστε ἡ ἐκ τοῦ πεσσοῦ πίπτουσα ἐπ' αὐτῶν σκιά νὰ τονίζῃ καὶ μὴ ἀδυνατίζῃ τὴν κατακόρυφον ἀκμὴν τῶν στηριγμάτων, δι' ἧς κυρίως ἐκφράζεται ἡ πρὸς τὰ ἄνω τάσις τοῦ πεσσοῦ. Φαίνεται μάλιστα, ὅτι τὰ μεταξύ τῶν πεσσῶν κενὰ δὲν ἐφράσσοντο μόνον κατὰ τὸ κάτω μέρος, ἀλλ' ἕως ἄνω, ὡς ἀποδεικνύει ἀναθύρωσις σωζομένη ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ μέσου πεσσοῦ. Τὰ ἐλλείποντα τεμάχια τῶν φραγμάτων, παρέχοντα ἔτοιμον καὶ εὐμετακίνητον ὑλικόν, ἠρπάγησαν προφανῶς ὑπὸ τῶν περιόικων κατὰ τὴν σύλησιν τοῦ τάφου. Ἀφ' οὗ λοιπὸν τὰ κενὰ ἦσαν φραγμένα ἕως ἄνω, θὰ πρέπει νὰ ἀφηροῦντο ἐξ αὐτῶν τινὲς λίθοι, ὅσάκις ἐπρόκειτο νὰ ταφῇ νέος νεκρός.

Ἐπὶ τῶν πεσσῶν ἡδράζετο ἀπ' εὐθείας ἀπλοῦν, ἀδιάρθρωτον, ἐπιστύλιον, ἐξέχον κατὰ τινα ἑκατοστὰ τῆς ἐπιφανείας τῶν πεσσῶν καὶ ἀποτελούμενον ἐκ τεσσάρων μεγάλων πλακῶν, πλάτους 0.95 καὶ πάχους 0.21, συναντωμένων ὑπὲρ τοὺς ἄξονας τῶν κάτωθεν πεσσῶν. Τὸ γεφυροῦν τὸ πρῶτον ἐκ Νότου ἄνοιγμα τῆς προσόψεως ἐπιστύλιον θραυσθὲν εἶναι σή-

Εἰκ. 146. Ἀποψὶς τῆς προσόψεως τοῦ τάφου Α ἀπὸ ΒΑ.

μερον ἐλλιπές (βλ. εἰκ. 146). Αἱ πλάκες αὗται τοῦ ἐπιστυλίου προεκτεινόμεναι ὀπισθεν ὀριζοντίως ἐσχημάτιζον τὴν ὀροφὴν τοῦ ὀπισθεν τῶν πεσσῶν διαδρόμου, ἡδράζοντο δ' ἐσωτερικῶς ἐπὶ τῶν πλακῶν τῆς ὀροφῆς τῶν νεκρικῶν θηκῶν (εἰκ. 143).

Τὴν ἐκ τῆς λιτότητος καὶ αὐστηρότητος τῆς πεσσοστοιχίας ἀγαθὴν ἐντύπωσιν ἔρχονται κάπως νὰ μειώσουν αἱ δύο ἀκραῖαι, στεναὶ καὶ ὑψηλαὶ παραστάδες, αἵτινες, στεφόμεναι ὑπὸ λεπτοῦ κυματιοφόρου ἐπικράνου (εἰκ. 142), διήκουσι, παραδόξως, μέχρι τῆς ἄνω γραμμῆς τοῦ ἐπιστυλίου, ἐν ᾧ θὰ ἐδικαιολογοῦντο περισσότερον ἐὰν ἔφθανον μέχρι τῆς κάτω γραμμῆς αὐτοῦ¹, οἷονεὶ στηρίζουσαι αὐτὸ καὶ συνάμα σχηματίζουσαι ἐν στατικῶς λογικὸν πλαίσιον τῆς ὅλης προσόψεως, ἐν ᾧ, ὡς ἐτοποθετήθη τὸ ἐπί-

¹ Τὴν ὀρθὴν ταύτην λύσιν ἐφήρμοσεν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ Β τάφου.

κρανον, φαίνεται μαλλον να στηρίζη τὸ ἄκρον τοῦ καταετίου γείσου τοῦ αετώματος, εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὁποίου ἤδη καὶ μεταβαίνομεν.

Τὸ ἀπ' εὐθείας, ἦτοι ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως ζωφόρου ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου, τεθειμένον βαρὺ μαλλον, τριγωνικὸν αέτωμα, τὸ ὁποῖον καὶ προσδίδει εἰς τὴν πρόσοψιν τὴν μορφὴν ναοῦ, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ὀργανικὴν λειτουργίαν τοῦ αετώματος ἐνὸς ναοῦ, ἀπετελεῖτο ἐκ τριῶν τεμαχίων: ἐνὸς μέσου πενταπλεύρου, μήκους 2.13 μ., καὶ δύο τριγωνικῶν ἄκρων μήκους 1.42 μ. Ἐκ τῶν τεμαχίων τούτων οὐδὲν εὐρέθη εἰς τὴν θέσιν του. Ἦσαν πάντα ἐρριμμένα πρὸ τῆς προσόψεως, τὰ ἀνεστηλώσαμεν δὲ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὴν παλαιάν των θέσιν, ἐλλείποντος μόνον μικροῦ τεμαχίου τῆς νοτίας κερκίδος (εἰκ. 141, 145 καὶ 146).

Ἡ αὐτὴ ἀπλούστευσις τῶν μορφῶν, τὴν ὁποίαν συνηγήσαμεν εἰς τοὺς πεσσοὺς καὶ τὸ ἐπιστύλιον, ἐφηρμόσθη καὶ εἰς τὸ αέτωμα, τοῦ ὁποίου ἡ πλάξ τοῦ τυμπάνου, πάχους 0.26 μ. καὶ ὕψους ἐν τῷ μέσῳ 0.698, εἶναι συμφυῆς πρὸς τετραγώνου τομῆς ἐλαφρῶς (0.06μ.) ἐξέχουσας ἀκυμάτιστον, ἰσχνὴν ταινίαν, πάχους 0.10, τελούσαν χρῆν καταετίου γείσου, ἐν ᾧ τὸ ἐπιστύλιον ἔχει ὑποκαταστήσει τὸ ὑπαέτιον γείσον. Εἰς τὰ ἄκρα τοῦ αετώματος σώζονται τὰ λείψανα τοῦ κάτω μέρους ἀκρωτηρίου ἔχοντος βάσιν 0.38 καὶ σωζόμενον ἐξωτερικὸν ὕψος 0.13μ. (εἰκ. 146). Τοῦ μεσαίου ἀκρωτηρίου δὲν διεσώθησαν λείψανα, ἀναπαρεστάθη δὲ τοῦτο φανταστικῶς ἐπὶ τοῦ σχεδίου τῆς εἰκόνης 142.

Π α ρ α τ η ρ ῆ σ ε ι ς . Ἡ μετὰ σειρᾶς στηριγμάτων καὶ αετώματος ναόσχημος πρόσοψις, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ τάφος τῆς Ἀλιφείρας, ἦτο, καθόσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, ἄγνωστος μέχρι τοῦδε εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐν ᾧ, ἀντιθέτως, συχνότατα ἐφηρμόσθη εἰς λαξευτοὺς ἐντὸς βράχων τάφους τῆς Μ. Ἀσίας¹, μάλιστα δὲ εἰς ἰσογείους, ἐλληνιστικοὺς τάφους τῆς Μακεδονίας², ὀρυσσομένους ἢ καλυπτομένους διὰ φορητῶν χωμάτων σχηματιζόντων ὑπεράνω αὐτῶν λόφον (τύμβον). Δὲν εἶναι διὰ τοῦτο ἀπί-

¹ Φρυγία, PERROT - CHIPIEZ, Hist. de l'Art V, σ. 126 εἰκ. 77 Ayazin, σ. 137 εἰκ. 91, Gherdek-Kaia-si, KÖRTE, AM 23 (1898), σ. 142 εἰκ. 13, Köktchek - Kissik, Λυκία, Λίμνη, BENNDORF, Reisen in Lykien κλπ., Wien 1889, τ. II πίν. XII, Πίναρα, αὐτόθι τ. I, εἰκ. 33 καὶ 34, Κυάνας, αὐτόθι τ. II, πίν. III, Παφλαγονία: HIRSCHFELD, Paphlagonische Felsengräber (Abh. der Kg. Pr. Akad. der Wiss. 1885).

² Βλέπε γενικῶς Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τ. 2, σ. 354 πίν. Α. Εἰδικώτερον διὰ τὸν τάφον τῆς Πύδνας (L. HEUZÉY, Le mont Olympe, Paris 1860, 173), τοῦ Λαγκαδᾶ (MACRIDY - BEY ἐν JdI 26 (1911), 193 ἐξ.) τοῦ Δίου (Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ, Ἑπ. Φιλ. Σχ. Παν. Θ/κῆς Β', 1-19), τῆς Βεργίνας (Κ. ΡΩΜΑΙΟΣ, Ὁ μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας, Ἀθῆναι 1951), τῶν Λευκαδίων (Φ. ΠΕΤΣΑΣ Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθῆναι 1966) κλπ.

θανον καὶ ἡ πρόσοψις τοῦ τάφου τῆς Ἀλιφείρας νὰ κατεσκευάσθῃ κατὰ μίμησιν ἢ ἐπίδρασιν τῶν μακεδονικῶν, καθ' οὓς χρόνους ἐκυριάρχουν τῆς Πελοποννήσου οἱ μακεδόνες βασιλεῖς, ἤτοι κατὰ τὰ τέλη τοῦ 4ου καὶ κατὰ τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα. Ὑπάρχουσι βεβαίως λεπτομερειακαὶ τινες διαφοραὶ μεταξὺ τῶν μακεδονικῶν καὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ τάφου, ὡς π.χ. ἡ εἰς τοὺς μακεδονικοὺς χρῆσις μεγαλυτέρας κλίμακος κατασκευῆς καὶ πολυτελεστέρας καὶ καλλιτεχνικωτέρας διαμορφώσεως διὰ χρήσεως λαξευτῶν ἡμικιόνων, ἀντὶ ἀπλῶν πεσσῶν, ἡρθρωμένων ἐπιστυλίων, ζωφόρου μετὰ τριγλύφων ἢ γλυπτῆς διακοσμήσεως, περιτέχνου γείσου, ἀκόμη δὲ καὶ ἐγχρώμου διακοσμήσεως τῶν μετακίωνων. Ὑπάρχουσιν ὅμως ἀφ' ἑτέρου καὶ σημαντικαὶ ὁμοιότητες, ὡς ἡ κοινὴ εἰς ἀμφοτέρας τὰς χώρας χρῆσις κλειστῶν μετακιονίων καὶ πρὸ πάντων ἡ χρῆσις βαρέος, στέφαντος τὴν ὅλην πρόσοψιν, ἀετώματος. Τούτου ἕνεκα καὶ ἡ γενικὴ ἐντύπωσις τὴν ὁποίαν ἀποκομίζει τις εἶναι δι' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἢ αὐτῇ, τοῦ πελοποννησιακοῦ παραδείγματος δυναμένου μόνον νὰ θεωρηθῇ ὡς μία πτωχότερα, ἐπαρχιακὴ, ἀπλουστευμένη ἀπομίμησις τῆς πλουσίας προμετωπίδος τῶν μακεδονικῶν τάφων.

Ἐὰν ὅμως ἡ πρόσοψις παρουσιάζει εἰς ἀμφοτέρας τὰς χώρας προφανῇ ὁμοιότητα συνθέσεως, μεγάλη ἐντούτοις ὑφίσταται διαφορὰ ὡς πρὸς τὸ ὅπισθεν τῆς προσόψεως εὐρισκόμενον κύριον σῶμα τοῦ τάφου ἤτοι τὸν τόπον ἀποθέσεως τῶν νεκρῶν. Πράγματι ἐν ᾧ εἰς τοὺς μακεδονικοὺς τάφους ὅπισθεν τῆς μνημειώδους προσόψεως ὑπάρχει πάντοτε εὐρὺς καὶ ὑψηλός, τετράγωνος ἢ ὀρθογώνιος θάλαμος, καλυπτόμενος ὑπὸ κτιστῆς καμάρας, περιέχων δ' ἐνίστε καὶ πολυτελεῖς κλίνας ἢ θρόνους διὰ τοὺς νεκροὺς καὶ τὴν λατρείαν των, εἰς τὴν Ἀλίφειραν ὑπάρχουν μόνον παρατεταγμένα, στενομήκη καὶ χαμηλὰ ὀρθογώνια κτιστὰ σκάμματα ἢ θῆκαι, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰσεβάλλοντο, ὡς εἰς κλίβανον, οἱ νεκροὶ μετὰ τῶν κτερισμάτων των. Τούτων δ' ἀκριβῶς ἡ παρουσία προσδίδει καὶ τὰς μᾶλλον βαρείας ἀναλογίας τῆς προσόψεως, εἰς τὸν τάφον τῆς Ἀλιφείρας.

Ἡ μετὰ θηκῶν κατὰ παράταξιν λύσις δὲν ἦτό τι νέον· ἐφηρμόσθη συχνά, εἰς ὑπογείους ἰδίᾳ χώρους πολυτελῶν ἐλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν νεκρικῶν μνημείων τῆς Αἰγύπτου¹ καὶ τῆς Κυρηναϊκῆς². Τὴν συναντῶμεν ἐπίσης καὶ εἰς τὸ ὑπόγειον τοῦ πολυτελοῦς ἐλληνιστικοῦ τάφου τοῦ Χαρ-

¹ R. PAGENSTECHER, Nekropolis, Leipzig 1919, εἰκ. 70, 85, 89, 90, 91, 92, 94. E. BRECCIA, Alexandria ad Aegyptum, Bergamo 1922, σ. 317 - 334.

² B. MAJOLETTI ἐν Architettura e arti decorative II, 1922/23, σ. 323 εἰκ. 3 καὶ 12.

μύλου τῆς Κω¹ (τέλους 4ου αἰ.) καὶ εἰς τινὰ πτωχὰ μᾶλλον ταφικὰ μνημεῖα τῆς Κρήτης² (1ου π.Χ. αἰ.). Ἀργότερον συχνοτάτη χρῆσις των ἐγένετο καὶ εἰς τὰς χριστιανικὰς κατακόμβας. Ὁ συνδυασμὸς ὁμῶς αὐτῶν πρὸς θάλαμον μὲν ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον εἰς τὸ ἐλληνιστικὸν ἥρωον τῆς Μιλήτου³, πρὸς μνημείου ὁμῶς πρόσοψιν τὸ πρῶτον ἐν Ἀλιφείρᾳ ἐμφανίζεται, καὶ ὅχι μόνον εἰς τὸν ἤδη ἐξετασθέντα τάφον Α, ἀλλὰ καὶ εἰς δύο ἄλλους ἀκόμη, τοὺς ὁποίους θὰ περιγράψωμεν ἐν συνεχείᾳ.

Πρὶν ἢ ἐγκαταλείψωμεν τὴν ἐξέτασιν τῆς προσόψεως τοῦ τάφου θὰ προσθέσωμεν καὶ δευτερευούσας τινὰς παρατηρήσεις ἐπ' αὐτῆς. Ἐν πρώτοις ἢ κατὰ τὸν ἄξονα τῆς προσόψεως τοποθέτησις στηρίγματος (εἰκ. 141, 142, 145, 146), ἣτις βεβαίως οὐδέποτε θὰ ἐφηρμόζετο εἰς πραγματικὸν ναόν, ἀπαντᾶται καὶ εἰς ἄλλου προορισμοῦ μνημεῖα, ὡς π.χ. εἰς τὴν Σκευοθήκην τοῦ Φίλωνος⁴ καὶ τὸ χορηγικὸν μνημεῖον τοῦ Θρασύλλου⁵, συχνότατα δὲ καὶ εἰς ταφικὰ μνημεῖα τῆς Μ. Ἀσίας⁶ καὶ τῆς Κυρηναϊκῆς⁷. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου τοποθέτησιν τοῦ ἀετώματος, ἄνευ τῆς παρεμβολῆς ζωφόρου καὶ γείσου, παρουσιάζονται ἀνάλογα παραδείγματα εἰς νεκρικὰ μνημεῖα τῶν ἀρχαϊκῶν⁸, τῶν ὑστέρων ἐλληνιστικῶν⁹, τῶν ρωμαϊκῶν καὶ τῶν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων¹⁰.

Αἱ ἐπιγραφαί. Ἐπὶ τῶν πεσσῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἐπιστυλίου τῆς προσόψεως ὑπάρχουσι χαραγμένοι πλείονες ἐπιγραφαί. Ἐκ τούτων μία μὲν εἶναι ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα εἰς ἓνα τῶν νεκρῶν, αἱ δὲ ἄλλαι πᾶσαι ἀναφέρουσιν ἀπλῶς, μετὰ ἢ ἄνευ τοῦ τυπικοῦ *χαῖρε*, τὰ ὀνόματα τῶν εἰς τὰς ὀπισθεν θήκας τεθαμμένων. Ἐπειδὴ μετὰ τῶν ὀνομάτων τούτων ὑπάρχουσι καὶ τινὰ γυναικεῖα, συμπεραίνομεν, ὅτι ὁ ἐξεταζόμενος τάφος

¹ P. SCHAZMANN ἐν JdI 49 (1934), σ. 114 εἰκ. 2, ἔνθα αἱ θῆκαι ἔχουσι τὰς αὐτὰς ἀκριβῶς διαστάσεις πρὸς τὰς τῆς Ἀλιφείρας.

² L. MARIANI, *Antichità Cretesi*, σ. 55. Σ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΓΓΙΔΗΣ, ΑΔ 10 (1926) Παράρτ. σ. 48. Ν. ΠΛΑΤΩΝ, ΑΔ 16 (1960), σ. 272 (Μαζαλῇ Χανίων).

³ TH. WIEGAND, JdI (1906), ΑΑ στ. 37/38 εἰκ. 16.

⁴ W. DÖRPFELD, AM 8 (1883), πίν. 8.

⁵ G. WELTER, JdI 53 (1938), ΑΑ σ. 65/6 εἰκ. 39.

⁶ Λυκίας: Πινάρων BENNDORF, *Reisen κλπ.*, τ. I, εἰκ. 33 καὶ 34 - Λιμύρας, αὐτόθι τ. II πίν. XII — Κυανέων, αὐτόθι τ. II πίν. III, Παφλαγονίας, G. HIRSCHFELD, *Paphlagonische Felsengräber*, Berlin 1885, Habarkaja πίν. I, II καὶ V, Iskelib πίν. III — Φρυγίας Köktchek - Kissik, KÖRTE, AM 23 (1898), σ. 142 εἰκ. 13.

⁷ B. MAJOLETTI, ἔ. ἀ. σ. 323 εἰκ. 3.

⁸ R. MAJOLETTI, αὐτόθι σ. 323 εἰκ. 3.

⁹ Φρυγίας, PERROT - CHIRIEZ, *Hist. de l'Art V*, σ. 137 εἰκ. 91. Λυκίας, Λίμυρα, BENNDORF, *Reisen I*, πίν. XII, Κυανέαι, αὐτόθι τ. II πίν. III.

¹⁰ Συρίας (2ου μ.Χ. αἰ.), BUTLER, *Architecture and other Arts*, New-York 1904, σ. 65, ἔνθα καὶ ἄλλα παρεμφερῆ παραδείγματα.

δὲν ἀπετέλει πολυάνδριον πεσόντων ἐν πολέμῳ Ἀλιφειρέων, ἀλλ' ἦτο μαυσωλλεῖον οἰκογενειακόν, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ διαδοχικὴ ταφὴ νεκρῶν διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν. Τούτου ἕνεκα καὶ αἱ ἐπιγραφαί, τὰς ὁποίας φέρει, δὲν εἶναι πᾶσαι σύγχρονοι. Ἐκάστη νέα ἐπιγραφή θὰ ἐχαράσσετο βεβαίως εὐθὺς μετὰ τὴν ταφὴν τοῦ δι' αὐτῆς κατονομαζομένου νεκροῦ, εἰς θέσιν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν θήκην του καὶ ἀφ' οὗ προηγουμένως ἐφράσσετο ἕως ἄνω διὰ τοιχείου τὸ ἀντίστοιχον πρὸς τὴν θήκην τοῦ νεκροῦ ἀνοιγμα τῆς προσόψεως. Μεθ' ὅ, ἐὰν ἡ μίμησις τῶν μακεδονικῶν προτύπων ἐγένετο πλήρης, θὰ ἐπηκολούθει καὶ ἐνταῦθα ἡ διὰ χωμάτων ἀπόκρυψις τῆς τε προσόψεως καὶ τοῦ προθαλάμου τοῦ μνημείου. Οὕτω ἡ ὥραία πρόσοψις παρέμενε τῶν νεκρῶν κυρίως χάσμα, ἀφ' οὗ οἱ ἐπιζῶντες ἐπὶ τινὰς μόνον ἡμέρας θὰ ἠδύναντο νὰ τὴν ἴδωσι καὶ νὰ ἀναγνώσωσι τὰς ἐπ' αὐτῆς χαραγμένας ἐπιγραφάς.

Ἄς ἐξετάσωμεν ἤδη λεπτομερέστερον τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας ἀρχόμενοι ἀπὸ τὴν σπουδαιότεραν, ἥτοι τὸ ἐπίγραμμα, ὅπερ εἶναι χαραγμένον εἰς τὸ ἐπιφανέστατον τῆς προσόψεως μέρος, τὸ ἄνω τμήμα τοῦ μέσου πεσσοῦ.

Ὡς ἤδη εἵπομεν τὸ κείμενον τοῦ ἐπιγράμματος, ἀναγνωσθὲν τὸ πρῶτον ἀτελῶς ὑπὸ τοῦ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ, ἐστάλη εἰς τὸν HILLER VON GÄRTRINGEN, ὅστις καὶ τὸ ἐδημοσίευσεν εἰς τὴν Ἀρχ. Ἐφημ. τοῦ 1914 (σ. 134) μετὰ τινων διορθώσεων, τὰς ὁποίας ἐπέφερεν ὁ WILAMOWITZ εἰς τοὺς δύο πρώτους στίχους. Τὸ κείμενον τοῦ HILLER ἀνεδημοσιεύθη κατόπιν εἰς τὸ Suppl. Epigr. Gr. (τ. 11 ἀρ. 1139) καὶ ἀργότερον ὑπὸ τοῦ W. PEEK (ἐν Griech. Vers - Inschriften, Berlin 1955, σ. 447 ἀρ. 1505), ὅστις ὀρθῶς ἀνέγνωσεν εἰς τὸν 2ον στίχον Ἀλίφοιο ἀντὶ τοῦ Ἀλίφηρα, ὅπερ εἶχε προτείνει ὁ WILAMOWITZ.

Ἴδου πῶς ἔχει τὸ ἐξάστιχον κείμενον τοῦ ἐπιγράμματος κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ PEEK :

*πρωτεύσαντα νέων εὐταξίαι, ὡς ἐπέκρινεν
εὐκλεὲς ἀρχαῖον κτίσμα Ἀλίφοιο τόδε
εἰκοσέτη φθίμενόν σε, Θεῶν, ὑπεδέξατο Διήτης
λειμὼν καὶ σεμνὸς Φερσεφόνης θάλαμος.
Τιμείας δὲ πατήρ, ἔλεεινὰ δὲ καὶ Κλεαρίστη
μήτηρ μυράμενοι τῶιδε ὑπέθεντο τάφῳ.*

Σχόλια. Στ. 1. *πρωτεύσαντα νέων εὐταξίαι* = ἐλθόντα πρῶτον μεταξὺ τῶν νέων ἐπὶ εὐτάκτῳ διαγωγῇ. Διὰ τοῦ στίχου τούτου διαπιστοῦται, νομίζω, σαφῶς ἡ καὶ ἐν Ἀλιφείρᾳ ὕπαρξις τῆς γνωστῆς κατὰ τοὺς ἔλλη-

νιστικούς καὶ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ὀργανώσεως τῆς νεολαίας τῶν ἀρχαίων πόλεων, ἰδίᾳ δὲ τῶν τῆς Μ. Ἀσίας, εἰς *σύλλογον τῶν νέων*, εἰς τὸν ὁποῖον φαίνεται, ὅτι ἀνῆκε καὶ ὁ ἀναφερόμενος ἐν τῷ ἐπιγράμματι νεκρός.

Οἱ σύλλογοι τῶν νέων συνεπηγνύοντο ¹ ἀφ' οὗ οἱ νέοι εἶχον πλεον
 ὑπηρετήσῃ εἰς τὸν θεσμόν τῆς ἐφηβείας, κρατικὴν μὲν ὀργάνωσιν σκο-
 ποῦσαν τὴν διαπαιδαγώγησιν καὶ ἄσκησιν τῶν μελῶν τῆς, πλὴν ἔχουσιν
 ἀνεξάρτητον τῆς πολιτείας διοίκησιν ².

Περισσότεραν τῆς τῶν ἐφήβων ἀνεξαρτησίαν εἶχον οἱ σύλλογοι τῶν νέων, δὲν ἦτο ὅμως μέχρι τοῦδε γνωστὸν ἔαν καὶ ἡ κατὰ πόσον καὶ οὗτοι ἐτέλουν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς πολιτείας. Ἡ ἡμετέρα ἐν τούτοις ἐπιγραφὴ διὰ τῶν λεγομένων ἐν συνεχείᾳ — ὡς ἐπέκρινεν *ἐν κλεῆς ἀρχαῖον κτίσμα Ἀλίφοιο τόδε*, — δηλαδὴ ὡς ἀπεφάσισε καὶ ὥρισε τὸ ἔνδοξον κτίσμα τοῦ Ἀλίφου δηλ. ἡ πόλις τῆς Ἀλιφείρας, καθιστᾷ βεβαιότεραν τὴν ὑπὸ τὴν πολιτείαν ὑπαγωγὴν τοῦ συλλόγου τῶν νέων.

ΣΤ. 2. Κατὰ τὸ κείμενον τοῦ HILLER (AE 1914, 134) ὁ 2ος στίχος ἔχει ὡς ἑξῆς: *ἐνκλεῆς ἀρχαῶν [χ]τ[ί]σμα Ἀλίφ[η]ρα τόδε*

Ἡ τρίτη καὶ ἡ τετάρτη λέξις εἶναι ἀνάγνωσις τοῦ WILAMOWITZ, ἐκ τούτων ὁμως ὀρθῇ εἶναι μόνον ἡ τῆς τρίτης λέξεως, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ τῆς τετάρτης : τὴν τετάρτην λέξιν, ὀρθῶς ὡς καὶ ἐγὼ ἐξηκρίβωσα, συνεπλήρωσεν ὁ ΡΕΕΚ (ἔ. ἀ.) εἰς *Ἀλίφοιο*. Κατὰ ταῦτα ὁ στίχος ἔχει ὡς ἑξῆς :

εὐκλεῆς ἀρχαῖον κτίσμα Ἀλίφοιο τόδε

Τὸ Ἀλίφοιο εἶναι βεβαίως παλαιότερα, ποιητικὴ (εἰς -οιο) κατάληξις τοῦ ὀνόματος Ἄλιφος, ὅπερ πάλιν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς συγκεκομμένος τύπος τοῦ ὀνόματος Ἀλίφειρος, τοῦ μυθικοῦ κτίστου τῆς Ἀλιφείρας (βλ. σ. 9).

Στ. 3. *εἰκοσέτη φθίμενόν σε, Θέων*. Ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ καθορισμός τῆς ἡλικίας τοῦ νεκροῦ εἰς 20 ἔτη ἐπιβεβαιοῖ κάπως τὴν ἀνωτέρω δεκτὴν γενομένην κατάταξιν αὐτοῦ εἰς τοὺς νέους, δεδομένου, ὅτι ὡς ἐφηβικὴ ἡλικία ἐθεωρεῖτο ἡ ἀπὸ τοῦ 14ου ἢ 15ου μέχρι τοῦ 20οῦ ἔτους ³, ἀπὸ ταύτης δὲ καὶ ἐξῆς ὁ ἔφηβος ὑπῆγετο πλέον εἰς τοὺς νέους.

¹ Βλ. σχετικῶς Α. DUMONT ἐν REA 2 (1880), σ. 1 ἐξ. Ε. ZIEBARTH, Das griech. Vereinswesen, σ. 111. FR. POLAND, Gesch. des griech. Vereinswesens, 93 καὶ Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΔΗΝ, ΑΔ 6 (1920/21), σ. 100.

² BL. P. GIRARD év Daremberg - Saglio - Pottier, Dict. des Antiqu. év λ. *Ephebi* και CHR. PÉLÉKIDIS, Histoire de l'ephébie attique, Paris 1962, σ. 58.

⁸ Διὰ τὴν Σπάρτην: ἐφηβεύει ὁ παῖς ἀπὸ ὠδ' ἄχρι κ'. Η. ΣΤΕΙΝ, Herodotus II, 1871, σ. 455 καὶ Α. ΔΙΛΛΕΡ, AJP 62 (1941), σ. 449 - 501. Κατὰ τὸν Σχολ. εἰς ΔΟΥΚ. Κατάπλ. 1: ἐφηβοὶ καλοῦνται οἱ ἀπὸ ὠδ' ἐτῶν ῥέοι ἄχρι τῶν κ'. Πβλ. καὶ τὸ τοῦ ΣΤΟΒΑΙΟΥ (Ἀνθολ. ΙΙ, σ. 297) ἐξ ἐφήβων ἐστὶ καὶ ἥδη εἴκοσι ἐτῶν. Βλ. σχετικῶς καὶ CHER. ΠΕΛΕΚΙΔΗΣ, Histoire de l'éphébie attique, σ. 58, 59 σημ.

φθίμενον, μετοχή τοῦ συνήθους παρ' ΟΜΗΡΟΥ φθίνω = θανόντα. Συχνὸν εἰς ἐπιγράμματα ὡς καὶ τὸ ἀποφθίμενος.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ Θέων, τοῦτο εἶναι συμπλήρωσις τοῦ WILAMOWITZ. Τὸ ω ὅμως εἶναι ἐπὶ τοῦ λίθου ἀσαφές, δι' ὃ καὶ εἰς τὴν δημοσίευσιν τοῦ HILLER ἔχει τεθῆ ἑντὸς ἀγκυλῶν Θέ[ω]ν. Ὁ ΡΕΕΚ (ἔ. ἀ.) ἀπεδέχθη τὴν συμπλήρωσιν τοῦ WILAMOWITZ καὶ ἔθεσε μάλιστα τὸ ω ἐκτὸς ἀγκυλῶν. Πρόσφατος ἐντούτοις καὶ ἐπισταμένη ἐξέτασις τοῦ λίθου μὲ πείθει, ὅτι τὸ μετὰ τὸ ΘΕ ἀσαφές γράμμα εἶναι μᾶλλον ἄλφα. Ἐὰν λοιπὸν συνάψωμεν τὸ οὕτω προκῦπτον ΘΕΑΝ πρὸς τὴν προηγουμένην αὐτοῦ συλλαβὴν ΣΕ, λαμβάνομεν νέον ὄνομα διὰ τὸν νεκρόν: ΣΕΘΕΑΝ-ΣΕΘΕΑΣ, μὲ κατάληξιν -ΕΑΣ συχνοτάτην εἰς ὀνόματα ἀνδρῶν τῆς κεντρικῆς καὶ τῆς νοτίας Πελοποννήσου, οὐχὶ δὲ καὶ ὅλως ἀμαρτύρητον, ἀφοῦ ἐν ἐπιγραφῇ τῶν Δελφῶν¹ τοῦ 235 π.Χ. ἀναφέρεται τις Μαντινεὺς Σαθέας², τοῦ ὁποίου μάλιστα τὸ ἄλφα τῆς πρώτης συλλαβῆς θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ BOURGUET (ἔ. ἀ.) ἀμφίβολον. Οὐδόλως ἄλλως τε βλάπτει καὶ τὴν σύνταξιν τοῦ στίχου ἡ κατ' αἰτιατικὴν — ἀντὶ τῆς κλητικῆς — ἀναγραφὴ τοῦ ὀνόματος τοῦ νεκροῦ.

Στ. 3 - 4. ὑπεδέξατο Λήθης / λειμῶν. Κατὰ τὰς δοξασίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων³ ὑπῆρχεν εἰς τὸν κάτω κόσμον πηγὴ καὶ ποταμὸς τῆς (θεᾶς) Λήθης⁴, ἐκ τοῦ ὕδατος τῶν ὁποίων ἔπινον οἱ νεκροὶ ἅμα ἔφθανον εἰς τὸν Ἄδην, ἵνα τελειῶς λησμονήσωσι τὴν ἐπίγειον ζωὴν των. Ἐκ τοῦ ἐν τῷ Ἄδι ποταμοῦ ἐκαλεῖτο καὶ ἡ πεδιάς, τὴν ὁποίαν οὗτος διέρρεε, Λήθης πεδίον⁵. Καὶ κατὰ μὲν τὴν περιγραφὴν τοῦ ΠΛΑΤΩΝΟΣ (ἔ. ἀ.) ἡ πεδιάς αὕτη ἦτο ξηρὰ καὶ ἐστερημένη δένδρων καὶ φυτείας, κατ' ἄλλους ὅμως φαίνεται, τοῦναντίον, ὅτι ἐθεωρεῖτο ὡς ἀφθονοῦσα εἰς ὕδωρ, ἀφ' οὗ καὶ ὡς πέλαγος Λήθης⁶ καὶ ὡς λιμὴν Λήθης⁷ χαρακτηρίζεται εἰς ἐπιγράμματα. Πρὸς τὴν δευτέραν ταύτην ἐκδοχὴν συμφωνεῖ καὶ ὁ ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἐπιγράμματι χαρακτηρισμὸς του ὡς λειμῶνος⁸. Εἰς τὸ αὐτὸ πεδίον ἀκόμη καὶ

¹ Ε. BOURGUET, Fouilles de Delphes III, 1 ἀρ. 35.

² Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Δελφῶν ἡ γενικὴ ΣΑΘΕΟΥ, προϋποθέτει ὀνομαστικὴν καὶ Σεθέας καὶ Σέθεος. Ὁ BOURGUET προτιμᾷ τὴν ἀνάγνωσιν Σωθέου.

³ ROSCHER, Lexikon der Mythologie II, 2, στ. 1957, λ. Lethe.

⁴ ΠΛΑΤ. Πολιτ. X 621 a — ΠΛΟΥΤ. Ἡθ. 272 D — ΣΤΡΑΒ. Γ' 3, 4' πβλ. καὶ τὸ Λήθης ὕδωρ τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ (IX 39, 8) καὶ τοῦ ΛΟΥΚΙΑΝΟΥ Τίμων 54.

⁵ ΠΛΑΤ. Πολιτ. X, σ. 621a — ΑΡΙΣΤΟΦ Βάτρ. 186.

⁶ Π. ΑΝΘΟΛ. VII 711.6 καὶ 716.

⁷ Π. ΑΝΘΟΛ. VII 498.8.

⁸ ΠΛΑΤ. Πολιτ. 614 e. ΛΟΥΚ. Περί πένθ. 5: λειμῶν ὑποδέχεται μέγας. Εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Θουριῶν (IG XIV, 614) ἀναγινώσκομεν ἐπίσης λειμῶνάς τε ἱεροῦς κατ' ἄλλα Φερσεφονείας. — Ἀνάλογος εἶναι καὶ ὁ εὐσεβέων λειμῶν, ὃν συναντῶμεν εἰς ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα τῆς Θεσσαλίας (ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΛΟΣ, Θεσσ. Μνημεῖα, σ. 443. 3).

ναὸν ἢ μέγαρον τῆς θεᾶς Λήθης πρέπει νὰ ἐφαντάζοντο οἱ ἀρχαῖοι, ὡς ὑποδηλοῦσιν οἱ ἐν ἐπιγράμματι ¹ καὶ ἀποσπάσματι τοῦ ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ ² (;) ἀναφερόμενοι δόμοι Λήθης.

Στ. 4. καὶ σεμνὸς Φερσεφόνης θάλαμος. — Φερσεφόνη ³ ἢ Φερσεφόνη ⁴ εἶναι ποιητικὸς τύπος τοῦ Περσεφόνη — θάλαμος δὲ ἢ θάλαμοι τῆς Περσεφόνης ἀναφέρονται συχνὰ εἰς ἐπιτυμβίους ιδίως ἐπιγραφάς. Εἰς τὸ ἡμέτερον ἐπίγραμμα ὁ θάλαμος τῆς Περσεφόνης χαρακτηρίζεται ὡς σεμνός, ἀλλαχοῦ δὲ ὡς ἱερός ⁵ ἢ σκότιος ⁶ ἢ σκιερὸς ⁷ ἢ στυγερός ⁸ ἢ νύχιος ⁹ ἢ ἄδυτος ¹⁰ ἢ κοινός ¹¹ ἢ πάνδεκτος ¹² ἢ κνάνεος ¹³. Ἄλλαι πάλιν πηγαὶ ἀντὶ θαλάμου ἀναφέρουσι δόμον ¹⁴ ἢ δώματα ¹⁵ τῆς Περσεφόνης.

Στ. 5/6. Τιμείας δὲ πατήρ, ἔλεεινὰ δὲ καὶ Κλεαρίστη / μήτηρ μυράμενοι = ὁ δὲ πατήρ του Τιμείας καὶ ἡ μήτηρ Κλεαρίστη, ἀφ' οὗ τὸν ἐθρήνησαν τόσον, ὥστε νὰ προκαλοῦν τὸν ἕλεον... Τὰ ὀνόματα Τιμείας καὶ Κλεαρίστη γνωστὰ καὶ ἄλλοθεν ¹⁶.

Ἡ φράσις ἔλεεινὰ μυράμενοι ἔχει ἀκριβῆς ἀντίστοιχον τὸ ἐλεὼν μύρετο τῆς Ὀδυσσεΐας (τ 119). Τὸ ἐπίγραμμα ἔλεεινὰ εὑρηται καὶ εἰς ἐπίγραμμα τῆς Ρώμης ¹⁷: κούρη δὲ... ἔλεεινὰ δακρύει, ἔγραψε δὲ καὶ ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ ¹⁸: ὄρνυθες ἔλεεινὸν καὶ θρήνην ὅμοιον ἄδουσιν.

Τὸ μυράμενοι εἶναι μετοχὴ τοῦ ἀορίστου τοῦ μέσου ρήματος μύρομαι, λίαν συνήθους παρ' ΟΜΗΡΟΥ ¹⁹, ἀπαντῶντος δὲ καὶ παρ' ΗΣΙΟΔΟΥ ²⁰ καὶ

¹ Π. ΑΝΘΟΛ. VII 25.5 — ΣΙΜΩΝ. 184, 6 (Bergk).

² Trag. Gr. Fr. (Nauck) 909.

³ ΠΙΝΔ. Ὀλυμπ. 14, 21: δόμον Φερσεφόνης — Πυθ. 12, 2: Φερσεφόνας ἔδος.

⁴ ΟΡΦ. ΥΜΝ. 24, 21: Φερσεφονείας δώματα. Π. ΑΝΘΟΛ. VII 483: ἐν δώμασι Περσεφονείας· πβλ. καὶ IG XIV, 614.

⁵ IG XII, 5, 309, 4.

⁶ ΚΑΙΒΕΛ, Epigr. Gr. 302.

⁷ ΡΕΕΚ, Griech. Vers - Inschr. I, 222.

⁸ ΚΕΙΛ - PRÉMERSTEIN, Reise in Lydien 66, 140.

⁹ I. Cr. 4, 20, σ. 125.

¹⁰ ΡΕΕΚ, ἔ. ἀ. I, 99, 4.

¹¹ A. BRÜCKNER, Der Friedhof am Eridanos, Berlin 1909, σ. 77.

¹² ΡΕΕΚ, ἔ. ἀ. 1637.

¹³ ΡΕΕΚ, ἔ. ἀ. ἀρ. 587 (;).

¹⁴ ΠΙΝΔ. Πυθ. 12, 2: μελαντεϊχέα δόμον Φερσεφόνας.

¹⁵ ΠΑΛ. ΑΝΘΟΛ. VII 483: Φερσεφόνης δώματα, ΡΕΕΚ, Griech. Vers-Inschr. I, 1955, ἀρ. 1128 5/6: ἐσθλὰ δὲ ναῖω δώματα Φερσεφόνας.

¹⁶ Τιμείας: IG XII Suppl. 127, 22 καὶ SEG 11, 1139. Τιμέας: SEG 22, 485 I 4· ἐν Ἀττικῇ ἐπιγραφῇ Τιμείας I² 82, 6 — Κλεαρίστη: SEG 9, 181 14 καὶ 11, 1139, ἀπαντᾷ καὶ τὸ ἀρσενικὸν Κλεαρίστος SEG 22, 391b II 20.

¹⁷ IG XIV 1647.

¹⁸ I 40, 9.

¹⁹ Ὀδ. τ 119 — Ἰλ. Z 373 — T 6 — X 427.

²⁰ Ἔργα καὶ Ἡμέραι 206.

ΘΕΟΚΡΙΤΩ ¹ καὶ ἰδίᾳ εἰς ἐπιγράμματα. Τόσον οἱ ἀρχαῖοι Λεξικογράφοι καὶ Σχολιασταί, ὅσον καὶ οἱ νεώτεροι φιλόλογοι ἐδέχθησαν, ὅτι τὸ ρῆμα μύρομαι σημαίνει ἀφ' ἐνὸς μὲν κλαίω, θρηνῶ, ὀλοφύρομαι, χύνω πολλά δάκρυα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ρέω. Ἐτυμολογοῦσι δ' αὐτὸ ὡς καὶ τὸ ἐνεργητικὸν μύρειν ἢ μυρεῖν ἐκ τοῦ μύρου καὶ ρέω. Οὕτω τὸ Μ. ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΟΝ (595, 28) γράφει: *μύρεσθαι τὸ κλαίειν, παρὰ τὸ ρεῖν τὰ δάκρυα· ἀπὸ τοῦ μύρου καὶ ρέω*. Κατὰ τὸν ΗΣΥΧΙΟΝ *μύρειν* ἐσήμαινε τὸ *ρεῖν*, τὸ *μύροντο* ἐβρέχοντο, τὸ δὲ *μύρεσθαι* *θρηνεῖν*, *ῥχεῖν*, *ὀλοφύρεσθαι*. Εἶπε δὲ καὶ ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ὁ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (1945, 61-1168, 30) *μύρω* *χέω*, ἐντεῦθεν καὶ τὸ *μορμύρω* καὶ *ἀλμυρῆεις*, ὅθεν ὁ ΤΖΕΤΖΗΣ τὸ *μύροντο* τῆς Ἡσιοδείου Ἀσπίδος τοῦ Ἡρακλέους (Α, 132) ἠρμήνευσεν: *ἐχέοντο*, *ἔσταζον δάκρυα*. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν σημασίαν τοῦ θρηνεῖν κλπ. δὲν γεννᾶται ἀμφιβολία, ἀπίθανος ὅμως φαίνεται ἡ ἐτυμολογία τοῦ ρήματος ἐκ τοῦ μύρου καὶ ρέω ἢ μᾶλλον ἐκ τοῦ μύρω ἥτοι ρέω. Οἱ νεώτεροι, Γερμανοὶ κυρίως, φιλόλογοι προσπαθοῦντες νὰ τὴν δικαιολογήσουν φρονοῦν, ὅτι τὸ μύρομαι παρήχθη ἐκ παλαιότερου τινὸς ρήματος* *μύρομαι*, ὅπερ ἀνάγεται εἰς ρίζαν *smēr* (γερμ. *smēro*)². Ὁ DÖDERLEIN³ τὸ ἐσχέτισε πρὸς τὸ λατινικὸν *maerere*, ὁ δὲ H. SCHMIDT⁴, ἀκολουθῶν ΕΥΣΤΑΘΙΟΝ τὸν ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, τὸ θεωρεῖ ὀνοματοποιημένην γλῶσσαν. Λογικωτέρα ἐν τούτοις μοῦ φαίνεται ἡ ὑπὸ τοῦ ΚΟΡΑΗ⁵ τὸ πρῶτον ἐξενεχθεῖσα, ἔπειτα δὲ καὶ ὑπὸ νεωτέρων Ἑλλήνων λογίων⁶ ὑποστηριχθεῖσα γνώμη, καθ' ἣν τὸ εἰς βυζαντινὰ⁷ καὶ νεοελληνικὰ⁸ κείμενα ἀπαντῶν ρ. *μυρολογῶ* ἢ *μυριολογῶ* — νεωτέρα μορφή τοῦ μύρομαι — πρέπει νὰ συνδεθῇ πρὸς τὸ μύρον, ἥτοι τὴν ἀρωματικὴν ἐκείνην οὐσίαν, δι' ἧς οἱ ἀρχαῖοι, μέσῳ μισθωτῶν προσώπων, ἐπλυνον καὶ ἔχριον τοὺς νεκροὺς των⁹, ἐν ᾧ ταυτοχρόνως ταῦτα καὶ τοὺς ἐθρή-

¹ 16, 31.

² CURTIUS, Das Verbum. I, σ. 305. VANICECK, Etym. Wört., σ. 1199. FICK, Wörterb.², σ. 415 ἐξ. καὶ 1080.

³ Gl. Nr. 88.

⁴ Συν. III, σ. 381.

⁵ Ἀτακτα 2, 255. 4, 345.

⁶ Α. ΧΑΤΖΗ, Ἑπ. Φιλ. Σχ. Παν. Ἀθ. Β' 150 — Γ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙ, Ἑπ. Ἑτ.Βυζ. Σπ. τ. Κ' 75 — Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Βυζ. βίος καὶ Πολιτ. Δ' 168 σημ. 3. — Μ. ΙΟΑΝΝΙΔΟΥ, Untersuchungen zur Form der neugr. Klagelieder 15 κλπ. βλ. σχετικῶς καὶ J. SCHMIDT ἐν Indog. Forschungen 1901, 6-13 — B. SCHMIDT ἐν Archiv für Relig. 24, 296.

⁷ Τὰ κατὰ Καλλίμαχον καὶ Χρυσορρόην, στ. 1443, 1670, 1693 (S. LAMBROS, Collection, de romans Grecs) — Θησέως γάμοι, βιβλ. 10. — Ἀνών. 3.

⁸ Ν. ΠΟΛΙΤΗΣ, Ἑκλογ. Τραγουδ. 16, 1 — Κ. ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ, 57, 7 (ἐκδ. Φέξη) — ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ Ὁ ζητιάνος, 148.

⁹ ΛΟΥΚΙΑΝΟΥ, Περὶ πένθους 11: *μύρω τῷ καλλίστῳ χρίσαντες τὸ σῶμα*. Τὸ ἔθιμον τῆς δι' ἀρωματισμένου ὑγροῦ πλύσεως τοῦ νεκροῦ συνεχίσθη καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Βλ. σχετικῶς Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΝ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τ. Δ', 1951, σ. 154.

νουν, δι' ὃ καὶ θρηνηφοὶ ἐκαλοῦντο. Θὰ ἐσήμαινε λοιπὸν κατ' ἀρχὰς καὶ τὸ μύρομαι ἀναλόγως πρὸς τὸ *μυρεῖν* ἢ *μυρίζειν*, ἀλοίφω διὰ μύρου, ἐπειδὴ δὲ ἡ ἄλγειψις συνωδεύετο πάντοτε ἀπὸ τοὺς θρήνους κατήντησε τὸ μύρομαι νὰ σημαίνει ἀπλῶς θρηνῶ¹. Βραδύτερον διὰ τοῦ μυρολογῶ ἢ μυρωδέω ἐξεφράζοντο συγχρόνως καὶ οἱ συνοδεύοντες τὴν ἄλγειψιν ἐγκωμιστικοὶ εἰς τὸν νεκρὸν λόγοι ἢ τὰ σχετικὰ ψαλλόμενα ᾠσματα. Κατὰ τ' ἀνωτέρω καὶ τὸ νεοελληνικὸν *μυρολογῶ* ἢ *μυριολογῶ* δὲν πρέπει νὰ γράφεται διὰ τοῦ οἱ, ὡς δῆθεν παραγόμενον ἐκ τοῦ μοῖρα, ἀλλὰ διὰ τοῦ υ, ὡς σχετιζόμενον πρὸς τὸ μύρον.

Στ. 6. *τῶιδε ὑπέθεντο τάφωι* = κάτω ἀπὸ τοῦτον τὸν τάφον τὸν ἔθεσαν. Ἡ αὐτὴ ἔκφρασις ἀπαντᾶται καὶ εἰς ἐπίγραμμα τῆς Πύδνης², τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος: *τύνβω τῶδ' ὑπέθηκε νέκυν* καὶ εἰς ἄλλο τῆς Σύρου (IG XII, 675) τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος.

Λόγῳ τοῦ χαρακτηῖρος τῶν γραμμάτων του: Α Θ Ε Ο Π Ξ Ω τὸ ἐπίγραμμα θὰ ἀνήκῃ εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος.

Αἱ ἄλλαι ἐπιγραφαὶ ἔχουσι χαραχθῇ εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ ἐπιστυλίου καὶ μὲ διαφόρου μεγέθους γράμματα, ὡς δεικνύει τὸ παρατι-

Εἰκ. 147. Διάγραμμα θέσεως τῶν ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ τάφου Β ἐπιγραφῶν.

θέμενον σχέδιον (εἰκ. 147) ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐσχεδιάσθησαν ὑπὸ κλίμακα, τὰ δέκα ἐν συνόλῳ ὀνόματα νεκρῶν. Ἐκ τούτων τὰ πέντε εἶχον ἀναγνωσθῇ

¹ BION 1, 68, ΜΟΣΧΟΣ 374 καὶ 91 (2ου π. Χ αἰ.).

² CH. EDSON ἐν Hesperia 18 (1949), 86,

ὑπὸ τοῦ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ τὸ 1902 καὶ δημοσιευθῇ ὑπὸ τοῦ HILLER ἐν ΑΕ τοῦ 1914 (στ. 134) καὶ ἀργότερον ἐν Suppl. Ep. Gr. (τ. 11 ἀρ. 1140). Ἐνταῦθα σημειώνονται δι' ἀστερίσκου. Ἴδου τώρα πῶς ἔχει ὁ πλήρης κατάλογος αὐτῶν :

- 1) Ὑπεράνω τοῦ πρώτου ἐξ ἀριστερῶν πεσσοῦ (εἰκ. 147, ἀρ. 1) :

ΤΙΜΑΡΕΤΑ ¹.

- 2) Ὑπεράνω τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου πεσσοῦ (εἰκ. 147, ἀρ. 2 καὶ 3) ἀριστερῶν :

ΔΟΡΚΙΩΝ ² ΑΡΙΣΤΕΑΣ ³ — ἐν τῷ μέσῳ ΦΙΛΕΙΑ ⁴

Κάτωθεν τοῦ Φίλεια εἶχον χαραχθῇ δύο γυναικεῖα ὀνόματα. Τοῦ πρώτου σώζεται μόνον ἡ κατάληξις -ΙΑ, τὸ δὲ δεύτερον δύναται ἴσως νὰ συμπληρωθῇ ΠΙΑ[ΣΙΚΡΑΤΑ] ⁵.

Ὑπεράνω διὰ πολὺ μικροτέρων γραμμάτων ἐχαράχθη τὸ ὄνομα ΝΙΚΑ, δωρικὸς τύπος τοῦ κοινοτάτου Νίκη.

- 3) Ὑπεράνω τοῦ 3ου καὶ τοῦ 4ου πεσσοῦ (εἰκ. 147, ἀρ. 3 καὶ 4), ἄνω :

ΑΠΕΛΛΙΧΕ ⁶ ΤΕΛΕΑ ⁷

¹ Ὑπὸ τὸν αὐτὸν καὶ ἐνταῦθα δωρικὸν τύπον ἀπαντᾷται τὸ ὄνομα ἐν ΠΑΛ. ΑΝΘΟΛ. VI, 280 καὶ ἐν ἐπιγρ. τῆς Βοιωτίας (IG VII Add. 4169· βλ. καὶ SEG 19, 3610) καὶ τῆς Κυρηναϊκῆς SEG 9, 181, 17, 182, 7-17, 799, 12, ὑπὸ δὲ τὸν ἰωνικὸν τύπον *Τιμαρέτη* παρ' ΗΡΟΔΟΤΩΙ II 55 καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς τῆς Ἀττικῆς (IG II, 4 nom. vir. σ. 49· βλ. καὶ 2, 2 835, 42. II, 3, 2184, 4181. 4182-2, 5 Add. 4181b) τῆς Πάρου (XII 5, 1. 186. 12, 17, 18, 19) καὶ τῆς Θρόκης (SEG 16. 411, 2 : *Τιμαρέτη*). Τιμαρέτη ὀνομάζετο καὶ ἡ ζωγράφος θυγάτηρ Μίκωνος τοῦ νεωτέρου (PLIN. N.H. 35, 39 καὶ 59).

² Τὸ *Δορκίων* συναντᾷται καὶ εἰς ἐπιγραφάς : τῆς Ἀττικῆς (IG I² 1028 3, 2, 4, 3330 [Σικυνώσιος], τῆς Βοιωτίας (VII 540 [Ταναγραῖος]· βλ. καὶ 943), τῆς Αἰτωλίας (IX, 1, 1. 30, 13 [Δυμαῖος]) καὶ τῆς Φθιώτιδος (IX, 2. 75, 4). Ἐν ἐπιγραφαῖς τῆς Ἀρκαδίας καὶ τῆς Λακωνίας ἀναφέρεται τὸ ὄνομα *Δόρκος* (IG V 2, 447, 5 [Μεγαλοπολίτης], V 1, 196. 1341) ἐν ἐπιγραφῇ δὲ τῆς Στυμφάλου τὸ *Δόρκων* (V 2, 293, 15 [Μαντινέως]).

³ Τὸ *Ἀριστεάς* εἶναι συνηθέστατον οὐ μόνον ἐν Πελοποννήσῳ ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀττικῇ, Βοιωτίᾳ, Φωκίᾳ, Κυκλάσιν, Δωδεκανήσῳ, Κρήτῃ καὶ Κυρηναϊκῇ. Εὗρηται ἐπίσης καὶ ἐν Παλαιστίνῃ.

⁴ *Φίλεια* : ἐν ἐπιγραφαῖς τῆς Ἀρκαδίας (IG V 2, 247· βλ. καὶ 38, 10· 143. 323, 68. 415, 3) ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀττικῇ (IG 2, 4, 4224. 4225) καὶ ἐν Λευκάδι (SEG 17, 247). Ἐν Ἀττικῇ ἐπίσης ἀλλ' ὑπὸ τὸν τύπον *Φίλεα* (SEG 14, 12), ἐν Ἀργολίδι, Θεσσαλίᾳ καὶ Μυτιλήνῃ ὑπὸ τοὺς τύπους *Φιλία*, *Φιλλειὰς* καὶ *Φίλη* (ΔΙΟΔ. ΣΙΚ. 5, 52 : IG IV, 731 III 13 — IV 1² 242, SEG 16, 370a 7 : IG XII 2, 298. Ἐν ΠΑΛ. ΑΝΘΟΛ. V, 70 : *Φίλη*).

⁵ Τὸ *Πασικράτα* εὗρηται ἐν ἐπιγραφῇ τῶν Παγασῶν ὡς ὄνομα θεᾶς (ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΛΟΣ, ΠΑΕ 1912, σ. 206 - 7) καὶ ἐν Ἀμβρακίᾳ ὡς ἐπίθετον τῆς Ἀρτέμιδος (ΣΤ. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ, ΑΕ 1910, σ. 397), τὸ δὲ *Πασικράτεια*, ὅπερ ἀπαντᾷ ἐν CIG III 6609 καὶ SGDI III 3046, 5/6, ὡς ἐπίθετον τῆς Περσεφόνης (Κόρης) βλ. σχετικῶς G. TÜRK ἐν RE XVIII, 4 (1149) στ. 2061.

⁶ Τὸ ὄνομα *Ἀπέλλιχος* εἶναι σύνθηρος ἐν Ἀλφειῳ. Τὸ συνηντήσαμεν καὶ εἰς τὴν ὑπ' ἀρ. 1 ἐπιγραφὴν (σ. 134). Ἡ εἰς -ιχος κατάληξις θεωρεῖται ὡς ὑποκοριστική. Ἀπέλλιχος *Μεγαλοπολίτης* ἀναφέρεται, καὶ ἐν IG V, 2, 468, ἄλλος δὲ καὶ ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Βοιωτίας SEG 3, 353, 4 καὶ τρίτος ἐν ΠΑΛ. ΑΝΘΟΛ. VII, 35.

⁷ Τὸ *Τελέας* εὗρηται καὶ ἐν Ἀττικῇ : IG I² 246, 174 - 247, 194, 121, 3, SEG 10, 204, 150,

κάτω : ΚΑΛΛΙΕΡΑ ΧΑΙΡΕ ¹. Τὸ χαῖρε ἀνάγεται πιθανῶς καὶ εἰς τοὺς τρεῖς νε-
κρούς, ἃν καὶ τὸ Καλλιέρα περιβάλλεται ὑπὸ ἰδιαιτέρου πλαισίου.

4) Ὑπεράνω τοῦ 4ου πεσσοῦ (εἰκ. 147, ἀρ. 4):

ΤΕΙΣΙΑ ² ΧΑΙΡΕ

Ἀπορίας ἄξιον εἶναι, πῶς τὰ ἐν τῷ εἰς Σεθέαν ἐπιγράμματι ὀνόματα τῶν γονέων του, *Τιμείας* καὶ *Κλεαρίστη*, οἵτινες ἀπέθανον βεβαίως μετ' αὐ-
τὸν καὶ θὰ ἐτάφησαν ἀναμφιβόλως εἰς τὸν αὐτὸν τάφον, δὲν εὐρέθησαν
χαραγμένα ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ τάφου — ἐκτὸς ἐὰν ὑπῆρχον εἰς τὸ
θραυσθὲν καὶ μὴ σωζόμενον πλέον τεμάχιον ἐπιστυλίου, τὸ ὑπεράνω τῶν
ὑπ' ἀρ. 1 καὶ 2 πεσσῶν (βλ. εἰκ. 147).

Ο ΤΑΦΟΣ Β

Εἰς ἀρκετὴν πρὸς Νότον τοῦ τάφου Α ἀπόστασιν καὶ παρὰ τοὺς πρό-
ποδας πλήρους θάμνων λοφίσκου (εἰκ. 148) ὑψουμένου εἰς θέσιν Διάσελο
τῆς περιοχῆς Καμπιῶν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν κλιτὺν τῆς λοφοσειρᾶς τῆς
Ἀλιφείρας, ἐπεσημάναμεν, κατακεχωσμένον εἰς βάθος 1.50 μ. δεύτερον
τάφον, ὁμοίως πρὸς τὸν πρῶτον, ἥτοι ναοσχήμου, μορφῆς.

Τοῦ τάφου τούτου πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς διεκρίνετο μόνον ἡ κορυφὴ
ἐνὸς ἀκραίου πεσσοῦ καὶ τὸ ἄνω μέρος τοῦ συναφοῦς ἀναλήμματος. Ἡ
ἐπακολουθήσασα σκαφὴ ἔφερεν εἰς φῶς τὴν ἐκ μεγάλων πλακῶν ὀροφὴν
μιᾶς τῶν θηκῶν καὶ δύο ἄλλους ἀκόμη πεσσοὺς τῆς προσόψεως κρημι-
σθέντας (εἰκ. 149) κατὰ τὴν πρὸ πολλοῦ ὑπὸ τυμβωρύχων γενομένην σύλη-
σιν καὶ τοῦ τάφου τούτου. Τοὺς πεσσοὺς τούτους ἀνεστηλώσαμεν εἰς τὰς
οἰκείας θέσεις (εἰκ. 150) μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀνασκαφῆς, ἥτις ὅμως δὲν
ὠλοκληρώθη ὡς πρὸς τὰς θήκας, ἀφ' ἐνὸς λόγῳ τοῦ μεγάλου ὄγκου τῶν
χωμάτων τὰ ὅποια τὰς ἐκάλυπτον, καὶ ἀφ' ἑτέρου λόγῳ ἐλλείψεως χρόνου.
Ἐξηκριβώθησαν ὅμως πάντως ἡ θέσις των καὶ αἱ διαστάσεις των.

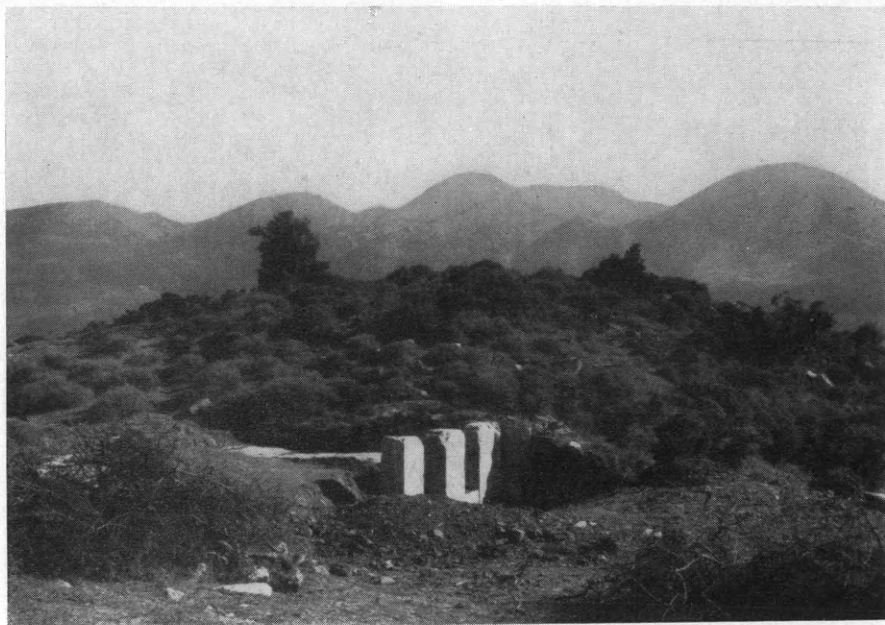
Ἀς ἐξετάσωμεν ἤδη λεπτομερέστερον τὸ ἀποκαλυφθὲν μνημεῖον.
α) Ἡ π ρ ο σ ο ψ ι ς . Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν τάφον Α, τοῦ ὁποίου ἡ

22, 21, 174, 29, 147, Ἐπιδαύρῳ IG IV, 1², 165 καὶ 213-4, 1123, 3, SEG 16, 208 B 30, Καλυ-
δῶνι IX, 1, 1, 137, 77, Τήνῳ XII, 5, 2 885, 25 — 886, 6 — 9, 246A 111, 246A 14 καὶ 174 καὶ ἐν Δελ-
φοῖς ὑπὸ τὸν τύπον *Τηλέας* SEG 14, 445.

¹ *Καλλιέρα*. Οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἀπαντᾷ. Ἐν Δελφοῖς εὑρηται τὸ ἀρσ. *Καλλίερος* (F.d.D. III 1.43· βλ. καὶ IG V², σ. XXII, στ. 21 στ. 49, 106, αὐτ., ἀριθ. 323, 32), ἐν Κυρηναϊκῇ δὲ καὶ Θήρῳ, τὰ σχετικὰ *Καλλιέτιρα* καὶ *Καλλιεργία* (SEG 9, 631 — IG XII³, 346, 9).

² Τὸ ὄνομα σύνηθες εἰς ἐπιγραφάς. Ἐν ἄλλῃ ἐπιγραφῇ τῆς Ἀρκαδίας (IG V2, 44, 26), ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα *Τεισίας Τεγεάτης*, ἐν δὲ SEG 20, 174. 6 (Κύπρου) καὶ 15, 104, 223 (Ἀττικῆς) εὑρηται ἀντιστοίχως, τὰ : *Τεισεάς* καὶ *Τεῖσις*.

πρόσοψις βλέπει πρὸς Ἀνατολάς, ἡ πρόσοψις τοῦ Β εἶναι ἐστραμμένη πρὸς Δυσμάς. Πρὸ αὐτῆς ὑπῆρχε καὶ ἐδῶ προαύλιον, πλάτους 3.05 μ. καὶ βάθους ἄνω τῶν 1.70 μ. (εἰκ. 151), πλαισιούμενον ἐκατέρωθεν ὑπὸ δύο ἀναλημμάτων στηρίξεως τῶν χωμάτων τῆς κλιτύος. Ἐκ τῶν ἀναλημμάτων τούτων ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψε τοῦ μὲν δεξιᾶ τῷ εἰσερχομένῳ ὁλόκληρον τὸ ὕψος (εἰκ. 152), τοῦ δὲ ἀριστερᾶ μόνον τὴν κατωτάτην στρῶσιν. Τὸ

Εἰκ. 148. Ἀποψις τοῦ τάφου Β, ἀπὸ ΒΔ. καὶ τοῦ πέριξ τοπίου.

δεξιὸν ἀνάλημμα εἶναι κατεσκευασμένον διὰ μεγάλων, ὀρθογωνίων καὶ τραπεζιοσκήμων λίθων, ὡς καὶ δι' ἄλλων μικροτέρων, περίπου ἰσοδόμως ἐκτισμένων (βλ. εἰκ. 152, τομήν).

Ἡ πρόσοψις τοῦ μνημείου ἔβαινε ἐπὶ κρηπίδος ἐκ δύο ἐπαλλήλων στρώσεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν κάτω, ἀδρότερον εἰργασμένη, ἔχει ὕψος 0.20 μ. ἡ δὲ ἄνω, εἰσέχουσα τῆς κάτω κατὰ 0.05 μ., 0.185 μ. Ἐκάστη τῶν στρώσεων τούτων ἀπετελεῖτο ἐκ μεγάλων λίθων, μήκους ποικίλλοντος ἀπὸ 1.15 ἕως 1.60 μ., ἐξ ὧν οἱ τῆς ἄνω στρώσεως φέρουσιν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς κατακορύφου ἐπιφανείας τῶν δύο τεκτονικοῦς ἀγκῶνας, ἔχοντας τὸ χαρακτηριστικὸν διὰ τὰ ἐλληνιστικὰ μνημεῖα τριγωνικὸν σχῆμα¹ (εἰκ. 151).

Ἡ ἄνω στρῶσις τῆς κρηπίδος, ἔχουσα πλάτος 0.50 μ. ἐχρησίμευεν ὡς στυλοβάτης διὰ τρεῖς ἐπ' αὐτῆς βαίνοντας πεσσούς, οἵτινες ἐνταῦθα δὲν

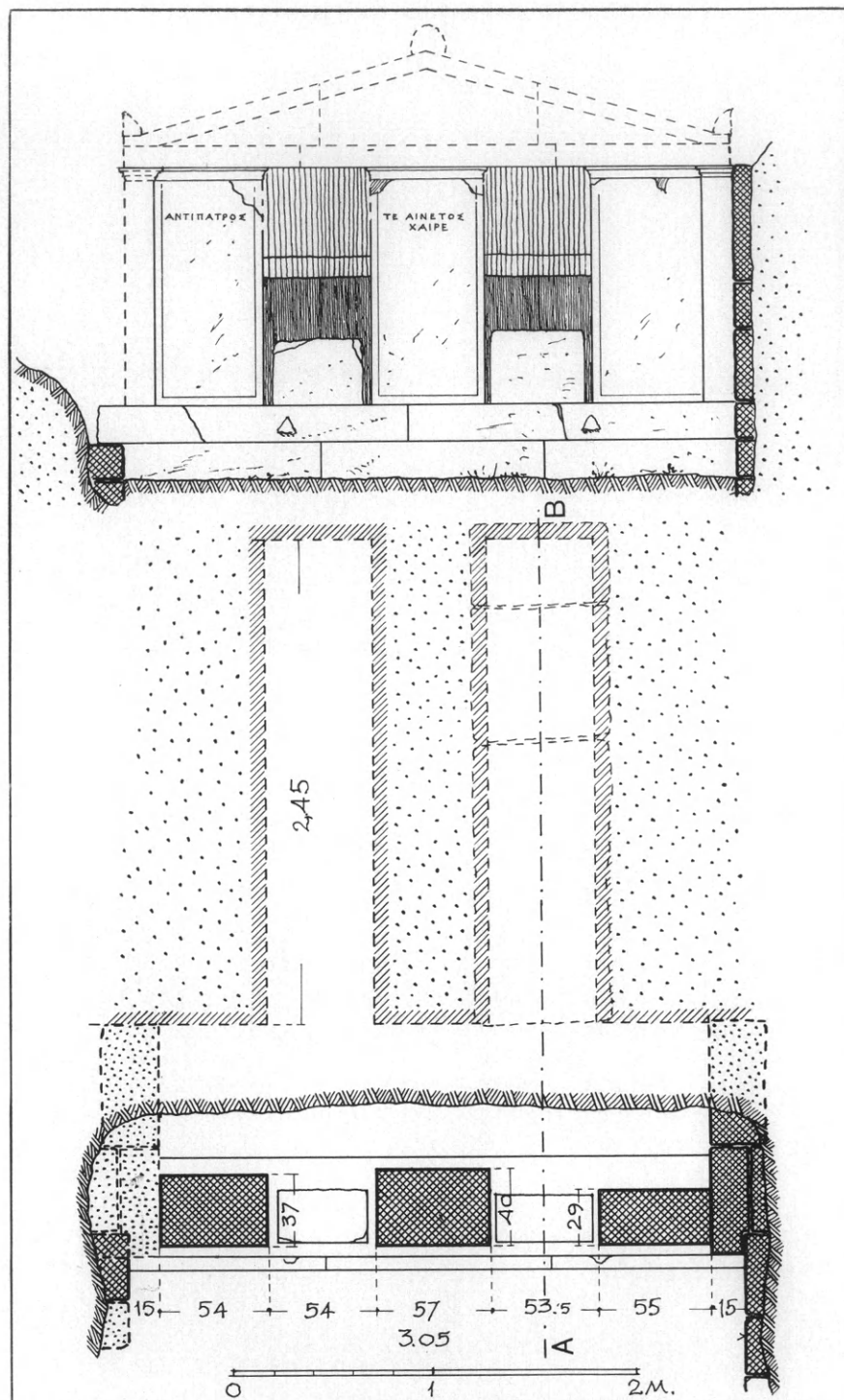
¹ Βλ. Α. ΟΡΛΑΝΔΟΝ, Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τ. 2, 1958, σ. 230, εἰκ. 185 (Στοιὰ Ἀττάλου).

Εἰκ. 149. Οἱ κρημνισμένοι πεσσοὶ τοῦ τάφου Β.

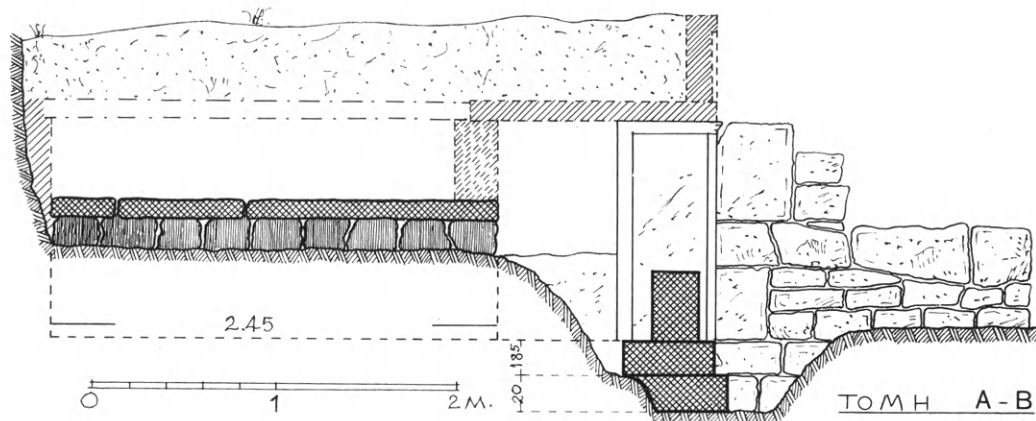

Εἰκ. 150. Οἱ ἀναστηλωθέντες πεσσοὶ τοῦ τάφου Β.

Εἰκ. 151. Κάτοψις καὶ πρόσοψις τοῦ τάφου Β.
(Ἀναπαράστασις ἄνευ τῶν φρασσόντων τὰ μεταξὺ τῶν πεσσῶν κενὰ τοιγίων).

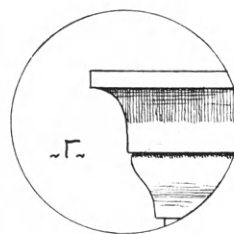
ἦσαν ἐν ὀριζοντίᾳ τομῇ, ἀκριβῶς τετράγωνοι, ὥς εἰς τὸν τάφον Α, ἀλλὰ ὀρθογώνιοι καὶ μάλιστα οὐχὶ πάντες τῶν αὐτῶν διαστάσεων. Οὕτω ὁ μὲν

Εἰκ. 152. Τομή τοῦ τάφου Β.

ἄκρος δεξιὸς πεσσὸς ἔχει διαστάσεις 0.55×0.29 , ὁ μέσος 0.57×0.40 καὶ ὁ ἀριστερὸς 0.54×0.37 . Τὰ μεταξὺ ὅμως τῶν πεσσῶν δύο κενὰ εἶναι ἰσομήκη: 0.535 καὶ 0.54 , καὶ ἐφράσσοντο καὶ ἐδῶ εἰς τὸ κάτω μέρος των διὰ χαμηλῶν θωρακίων, πάχους 0.29 καὶ ὕψους 0.50 μ.

Οἱ πεσσοί, κατεσκευασμένοι ἐκ λευκοῦ μαρμαρολίθου, ἔχουσιν ὕψος 1.19 μ. Ἡ προσθία κατακόρυφος ἐπιφάνεια τοῦ κορμοῦ των περιβάλλεται κατὰ τὴν κάτω καὶ τὰς δύο κατακορύφους πλευράς των ὑπὸ στενῆς (0.04) παρυφῆς, ἐστέφετο δὲ ἄνω ὑπὸ μικροῦ λεσβίου κυματίου, σήμερον λίαν ἐφθαρμένον, κάτωθεν τοῦ ὁποίου ὑπῆρχεν ἐλαφρῶς ἐξέχουσα ταινία (εἰκ. 154). Εἰς τὰ δύο ἄκρα τῆς ἡ πρόσοψις, ἐπλαισιοῦτο καὶ ἐνταῦθα διὰ στενῶν (0.15) παραστάδων, ἐκ τῶν ὁποίων σήμερον σώζεται μόνον ἡ δεξιὰ (εἰκ. 151) στεφομένη ὑπὸ ἐπικράνου ἐκ δύο ἐπαλλήλων κυματίων (αἰγυπτιαζοντος (cavetto) καὶ λεσβίου) ὀλικοῦ ὕψους 0.05 καὶ ὀλικῆς ἐξοχῆς 0.03 μ. (εἰκ. 153). Τὸ ἐπικράνον τῆς παραστάδος ἐτοποθέτησεν ὀρθῶς ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ τάφου Β, εἰς τὸ ὕψος τῶν πεσσῶν καὶ οὐχὶ τοῦ ἐπιστυλίου, ὥς ἔπραξεν ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ Α (βλ. εἰκ. 151).

Εἰκ. 153. Κυμάτια τοῦ ἐπικράνου τῆς παραστάδος.

Ὑπεράνω τῶν πεσσῶν θὰ ἔβαινε βεβαίως ἐπιστύλιον, τοῦ ὁποίου ὅμως οὐδὲν τεμάχιον διεσώθη. Θὰ ὑπῆρχε δὲ ἀναμφιβόλως καὶ ἐδῶ ὑπὲρ τὸ ἐπιστύλιον τριγωνικὸν ἀέτωμα, χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τοῦ μνη-

μείου, ὅπερ δὲν λείπει οὔτε ἀπὸ τὸν τάφον Α οὔτε ἀπὸ τὸν τάφον Γ, τὸν ὁποῖον ἀργότερον θὰ ἐξετάσωμεν. Δυστυχῶς καὶ τοῦ αἰτώματος οὐδὲν τεμάχιον ἀνευρέθη, ἀναπαρεστήσαμεν δὲ αὐτὸ ὑποθετικῶς εἰς τὸ σχέδιον τῆς εἰκόνης 151.

Βαρεῖα βεβαίως καὶ καταθλιπτικὴ παρουσιάζεται καὶ πάλιν ἡ πρόσοψις τοῦ μνημείου ἀλλ' ἀρμόζει ὅπωςδήποτε εἰς τὸν πένθιμον χαρακτῆρα ἐνὸς τάφου.

Ἐξ ἐξετάσωμεν ἤδη τὰ ὀπισθεν τῆς προσόψεως μέρη τοῦ τάφου. Εὐθὺς μετὰ τὴν πεσσοστοιχίαν ὑπῆρχε καὶ ἐδῶ ἐγκάρσιος διάδρομος, πλάτους 0.70μ., ἥτοι πολὺ εὐρύτερος ἀπὸ τὸν στενὸν (0.30) διάδρομον τοῦ τάφου Α. Εἰς τὸν διάδρομον τοῦτον ἐξέβαλλον τὰ στόμια τῶν δύο ὀρθογωνίων θηκῶν ἀποθέσεως τῶν νεκρῶν, τὰς ὁποίας περιελάμβανεν ὁ τάφος. Αἱ θῆκαι αὗται εἶχον καὶ ἐδῶ πλάτος μὲν ἴσον πρὸς τὰ μεταξὺ τῶν πεσσῶν κενὰ διαστήματα, ἥτοι 0.54μ., μῆκος δὲ τὸ αὐτὸ πρὸς τὰς τοῦ τάφου Α ἥτοι 2.45μ. Αἱ θῆκαι ἐχωρίζοντο ἀπ' ἀλλήλων διὰ τοίχων ἐκτισμένων μὲ περίπου ἰσόδομον τοιχοποιΐαν. Τὸ δάπεδόν των εὐρίσκετο εἰς τὴν προέκτασιν τοῦ στυλοβάτου τῶν πεσσῶν, ἡ δὲ ὀροφὴ των ἀπετελεῖτο ἐκ μεγάλων παρατεθειμένων κανονικῶν πλακῶν, ἐξ ὧν διεσώθησαν κατὰ χώραν μόνον αἱ τῆς νοτίας θήκης (εἰκ. 149, 150, 151, 152) ἔχουσαι πᾶχος μὲν 0.18μ. πλάτος δὲ 0.60 καὶ μῆκη, κατὰ σειρὰν ἐκ τῶν ἔμπροσθεν πρὸς τὰ ὀπίσω, 1.45, 0.70 καὶ 0.30μ. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν πλακῶν τῆς ὀροφῆς τῶν θηκῶν, εὐρίσκεται κατὰ 0.44μ. χαμηλότερον τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῶν πεσσῶν. Ἐντεῦθεν προκύπτει, ὅτι τὸ ἐσωτερικὸν ὕψος τῶν θηκῶν ἦτο μόνον 0.57μ. Ἀσαφὲς παραμένει μόνον ὁ τρόπος στεγάσεως τοῦ μεταξὺ τῶν θηκῶν καὶ τῶν πεσσῶν διαδρόμου. Ἐὰν δεχθῶμεν τὴν λύσιν τοῦ τάφου Α, ἥτοι τὴν διὰ τῶν πλακῶν τοῦ ἐπιστυλίου, προεκτεινομένων ἐσωτερικῶς, κάλυψιν τοῦ διαδρόμου, τότε ἵνα στηριχθῶσιν αὗται ἐσωτερικῶς θὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ἐπίσης καὶ τὴν ὑπαρξίν τοιχείου, ὕψους 0.44μ., ὑπεράνω τῆς ἔξω γραμμῆς τῶν θηκῶν. Ἐὰν μάλιστα τὸ τοίχιον τοῦτο διεκόπτετο ὑπεράνω τῶν στομίων, συνεχίζοντο δὲ πρὸς τὰ ἄνω καὶ οἱ χωρίζοντες τὰς θήκας τοῖχοι, τότε ἐδημιουργεῖτο καὶ ὄροφος ἥτοι δευτέρα, ἄνω σειρὰ θηκῶν, διὰ τὰς ὁποίας θὰ ἐχρειάζετο πλέον καὶ δευτέρα ἐκ πλακῶν ὀροφῆ. Πιθανωτέρα ἐντούτοις μοῦ φαίνεται ἡ μετὰ μιᾶς σειρᾶς θηκῶν λύσις, ἐπειδὴ τὸ ὕψος τῶν θηκῶν τῆς ἄνω σειρᾶς προκύπτει τότε σχετικῶς μικρόν (0.44μ.).

Αἱ ἐπιγραφαί. Ἐλλείποντος τοῦ ἐπιστυλίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὡς εἶδομεν, ἐχαράσσοντο αἱ περισσότεραι ἐπιγραφαὶ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν

νεκρῶν, αἱ ἐπιγραφαὶ τοῦ τάφου Β περιορίζονται μόνον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν κατακόρυφον ἐπιφάνειαν τῶν πεσσῶν, ἥτις ἄλλωστε ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἐπιφανέστερον μέρος τοῦ μνημείου.

Οὕτω εἰς μὲν τὸν μέσον πεσσὸν ἐχαράχθη εἰς ἀπόστασιν 0.095 κάτω τῆς στέψεως αὐτοῦ ἡ ἐπιγραφή:

ΤΕΡ. ΑΙΝΕΤΟΣ

ΧΑΙΡΕ

Εἰκ. 154. Ἡ ἐπὶ τοῦ μέσου πεσσοῦ ἐπιγραφή.

μὲ ὕψος γραμμάτων 0.035μ. καὶ διάστιχον 0.025μ. εἰς δὲ τὸν ἄκρον (βόρειον) πεσσὸν τὸ σύνηθες μακεδονικὸν ὄνομα Ἀντίπατρος μὲ τὸ αὐτὸ ὕψος γραμμάτων. Τῆς πρώτης ἐπιγραφῆς τὸ ὄνομα δύναται ἴσως νὰ συμπληρωθῇ Τερ(π)αῖνετος, ὅπερ ὅμως εἶναι ἄλλοθεν ἀμαρτύρητον.

Εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐπιγραφὰς ἡ ἐγκαρσία τοῦ ἄλφα κεραία φαίνεται μᾶλλον εὐθεῖα, τὸ ἔψιλον ἔχει τὴν μεσαίαν ὀριζοντίαν κεραίαν βραχυτέραν τῶν δύο ἄλλων, τοῦ δὲ σῖγμα ἡ ἄνω καὶ ἡ κάτω κεραία εἶναι ὀριζόντιαι. Κατὰ ταῦτα αἱ ἐπιγραφαὶ φαίνεται μᾶλλον ὅτι ἐχαράχθησαν κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος. Χαρακτηριστικὸν ἄλλως τε διὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶναι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐτέρου τῶν νεκρῶν: Ἀντίπατρος. Εἰς τὸν 3ον λοιπὸν π.Χ. αἰῶνα ἀνήκει καὶ ὁ τάφος Β.

Σημειώνομεν ἐν τέλει, ὅτι κατὰ τὴν σκαφὴν τῶν πρὸ τῶν ἀνοιγμάτων τῶν θηκῶν χωμάτων συνελέγησαν πολλὰ θραύσματα ἀκοσμήτων καὶ ἀβαφῶν ἀγγείων, μεγάλων καὶ μικρῶν (δακρυδόχων), ὡς καὶ μικροὺς χαλκοὺς δακτύλιους. Πάντα ταῦτα θὰ προέρχονται βεβαίως ἐκ κτερισμάτων τῶν θηκῶν, τὰς ὁποίας ἀπὸ μακροῦ εἶχον συλῆσει τυμβωρύχοι. Εὐρέθη ἐπίσης ἐντὸς τῶν αὐτῶν χωμάτων καὶ θραῦσμα ἐκ τοῦ ἐπικράνου τῆς ἐλλειπούσης βορείου παραστάδος τῆς προσόψεως.

Ο ΤΑΦΟΣ Γ

Τρίτος, τοῦ αὐτοῦ τύπου πρὸς τοὺς Α καὶ Β, τάφος ἀπεκαλύφθη εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν τῶν Καμπιῶν νοτιώτερον τοῦ Β ἐντὸς μικρᾶς χαράδρας (Τρανῆς Λάκκας). Ἡ πρόσοψις του βλέπει πρὸς τὰ ΝΑ., τὸ δὲ ὀπισθεν αὐτοῦ μέρος, τῶν θηκῶν, εἶναι ὠρυγμένον ἐντὸς τῶν χωμάτων τῆς κλιτύος (εἰκ. 155). Ἐκ τῆς προσόψεώς του σώζεται κατὰ χώραν μόνον ἡ λιθίνη

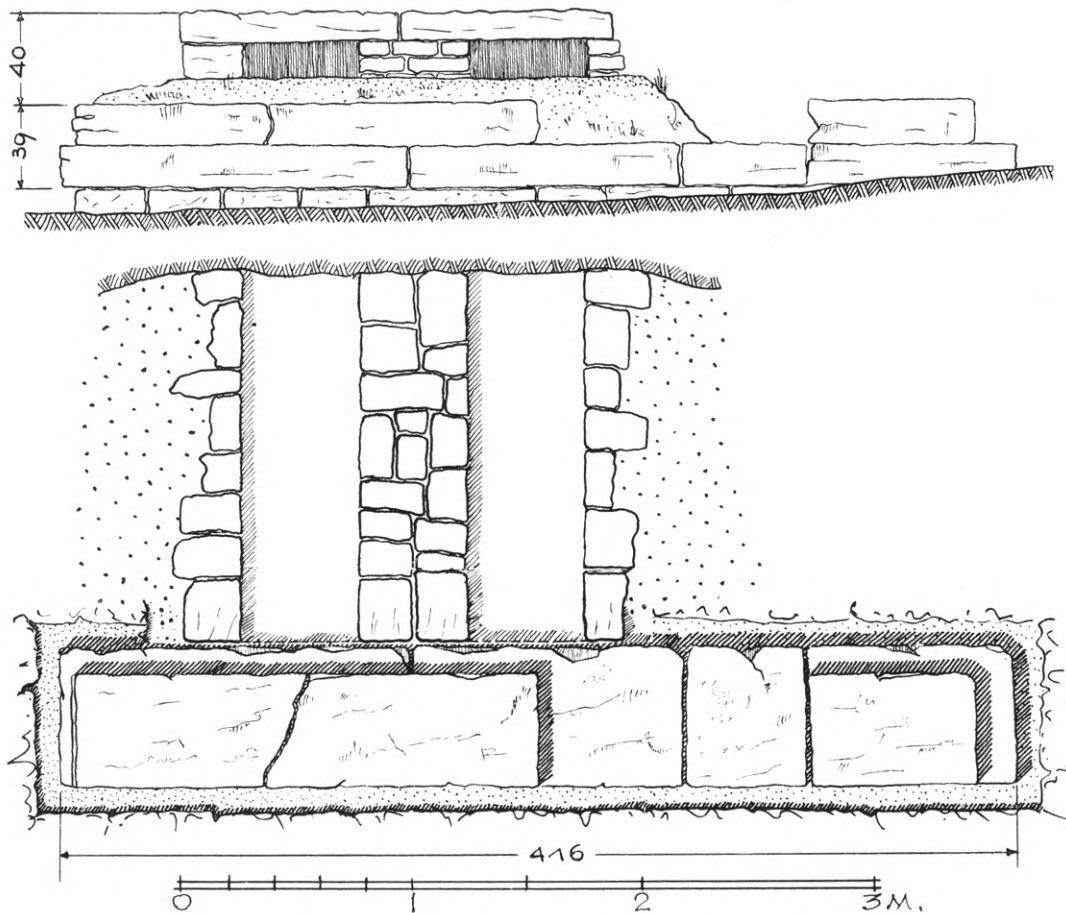
Εἰκ. 155. Τὰ λείψανα τῆς κρηπίδος καὶ τῆς ὀπισθεν θήκης τοῦ τάφου Γ.

κρηπίς, ἐκ δὲ τῶν θηκῶν μία ὁλόκληρος καὶ μέρος τῆς γειτονικῆς της μετὰ τῆς ὀροφῆς των. Ἡ κρηπίς ἀπετελεῖτο καὶ ἐνταῦθα ἐκ δύο στρώσεων στηριζομένων ἐπὶ ἰσχυροῦ θεμελίου (εἰκ. 155). Αἱ στρώσεις ἔχουσι τὸ σύνηθες ὕψος: 0.20 μ. ἡ κάτω καὶ 0.19 ἡ ἄνω, ἥτις ἐνταῦθα δὲν εἰσέχει ἀλλ' ἐξέχει τῆς κάτω, προφανῶς λόγῳ ὀλισθήσεως. Ἡ κάτω στρώσις διατηρηθεῖσα ἀκεραία ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν μεγάλων λίθων πλάτους 0.62 καὶ συνολικοῦ μήκους 4.16 μ. Τῆς ἄνω στρώσεως διετηρήθησαν δύο μόνον λίθοι, εἷς μέγας κατὰ τὸ ἀριστερὸν ἄκρον, πλάτους 0.47 καὶ μήκους 2.10, τεθραυσμένος περὶ τὸ μέσον (εἰκ. 155 καὶ 156) καὶ δεύτερος περαιτέρω μήκους 1.13 καὶ πλάτους 0.47 μ.

Ὁπισθεν τῆς κρηπίδος ὑπῆρχεν ἐδῶ στενότατος ἐγκάρσιος διάδρομος, διότι οἱ τοῖχοι τῶν θηκῶν φθάνουσι σχεδὸν μέχρι τοῦ ὀπισθίου μέρους τῆς κρηπίδος (εἰκ. 156). Τῶν θηκῶν ἀπεκαλύφθησαν τὰ λείψανα ἐνὸς πλήρους διαχωριστικοῦ τοίχου, πάχους 0.50, ἐξ ἰσοδόμου τοιχοποιΐας,

καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ πάχους τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου τῶν γειτονικῶν θηκῶν (εἰκ. 156). Αἱ θῆκαι εἶχον ἄνοιγμα 0.48 ἐκαλύπτοντο δὲ διὰ πλακῶν ἐκ μελανωποῦ λίθου, διαστάσεων: πάχους 0.13, πλάτους 0.96 καὶ μήκους 1.64 καὶ πλέον.

Ἡ κάτω ἐπιφάνεια τῶν καλυπτηρίων πλακῶν τῶν θηκῶν εὐρίσκεται

Εἰκ. 156. Κάτοιψις καὶ 2α προβολὴ τῶν λειψάνων τοῦ τάφου Γ.

κατὰ 0.28 μ. ὑψηλότερον τῆς ἄνω στρώσεως τῆς κρηπίδος. Ἐὰν λοιπὸν δεχθῶμεν καὶ ἐδῶ, ὡς συμβαίνει εἰς τοὺς τάφους Α καὶ Β, ὅτι τὸ δάπεδον τῶν θηκῶν εὐρίσκετο εἰς τὴν προέκτασιν τῆς στάθμης τῆς ἄνω στρώσεως τῆς κρηπίδος προκύπτει ὡς ἐσωτερικὸν ὕψος θηκῶν μόνον 0.28, ὅπερ εἶναι ἀνεπαρκές. Θὰ πρέπει λοιπὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ δάπεδον τῶν θηκῶν εὐρίσκετο ἐνταῦθα μᾶλλον εἰς τὴν προέκτασιν τοῦ ἄνω μέρους τῆς κάτω στρώσεως τῆς κρηπίδος, ὅποτε τὸ ἐσωτερικὸν ὕψος τῶν θηκῶν

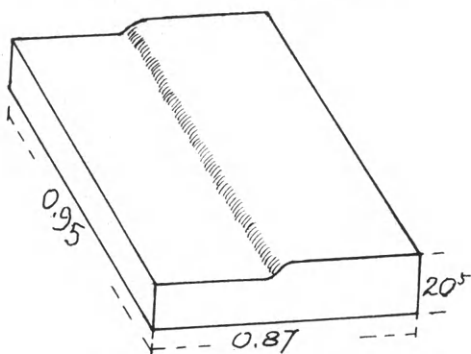
ἀποβαίνει $0.28 + 0.19 = 0.47$ ἤτοι περίπου ὅσον καὶ τὸ τῶν θηκῶν τοῦ τάφου Β.

Ἐλλειπόντων τελείως τῶν πεσσῶν τὴν ἀναπαράστασιν τῆς προσόψεως θὰ προσπαθήσωμεν νὰ συναγάγωμεν α) ἐκ τῆς θέσεως τῶν θηκῶν ἐν σχέ-

Εἰκ. 157. Τὰ διασωθέντα δύο τεμάχια τοῦ ἀετώματος τάφου Γ κατὰ πρόχειρον ἀνίδρυσιν.

σει πρὸς τὴν κρηπίδα καὶ β) ἐκ δύο διασωθέντων τεμαχίων τοῦ ἀετώματος (εἰκ. 157). Καὶ ἐκ μὲν τῆς θέσεως τῶν θηκῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν κρηπίδα συνάγεται, ὅτι θὰ ὑπῆρχον ἐν ὅλῳ τρεῖς κατὰ σειρὰν θῆκαι (ἀγνώστου βά-

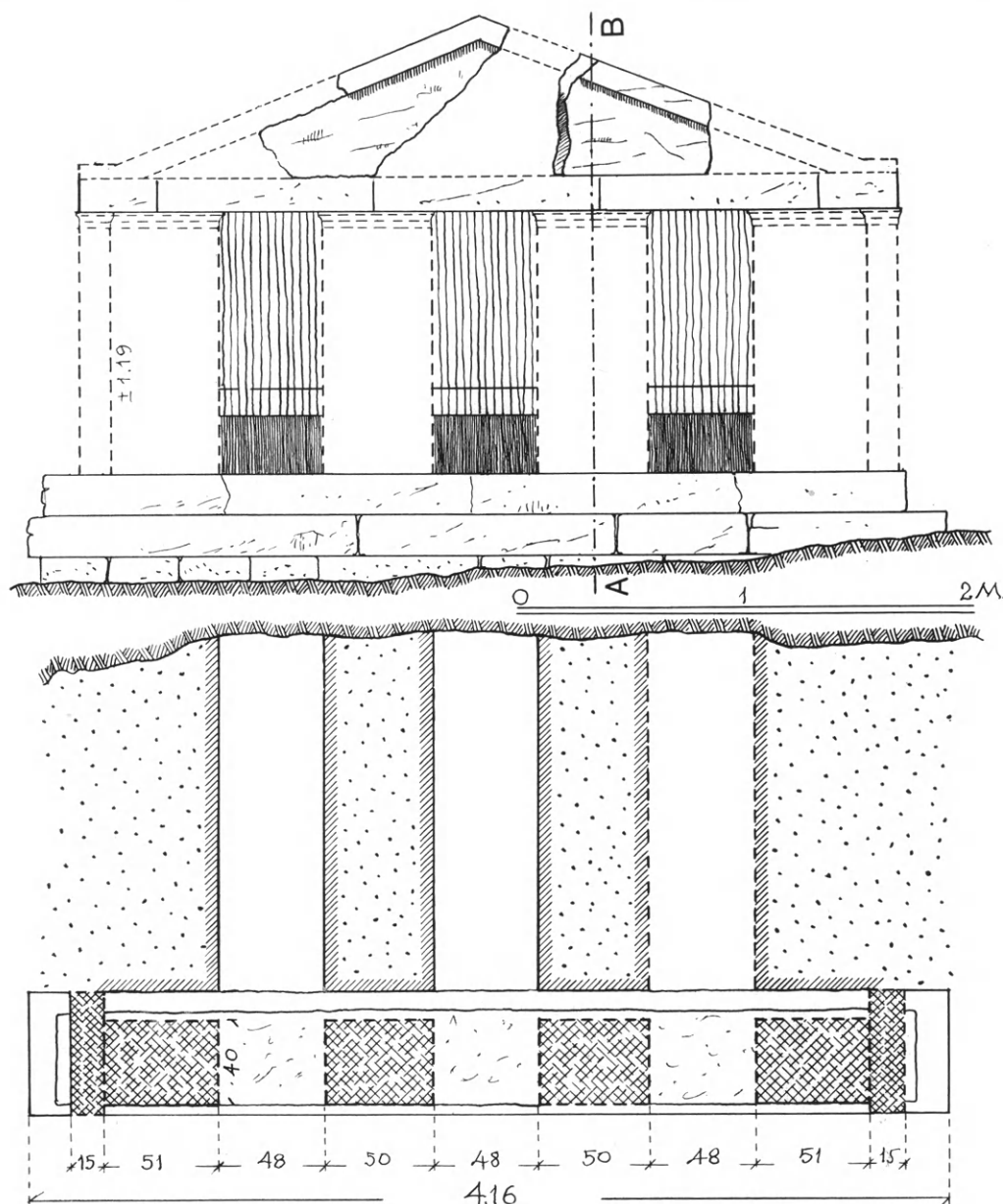

Εἰκ. 158. Ἐπιστύλιον τοῦ τάφου Γ.

θους, ἐπεὶ τὸ μνημεῖον δὲν ἀνεσκάφη μέχρις ὅλου τοῦ βάθους τῶν θηκῶν) ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς ἰσάριθμα ἀνοίγματα τῆς προσόψεως πλάτους 0.48 καὶ ἐπομένως τέσσαρες πεσσοὶ μετὰ τῶν δύο ἐκατέρωθεν μικρῶν παραστάδων. Ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῶν τεμαχίων τοῦ ἀετώματος (εἰκ. 157), συνάγεται, ὅτι ἡ βάσις τοῦ τριγώνου τοῦ εἶχε μῆκος 3.68 μ., ὅπερ συμβιβάζεται πλήρως πρὸς τὸ διασωθὲν μῆκος τῆς κρηπίδος 3.88.

Ἄς ἐξετάσωμεν ἤδη λεπτομερέστερον τὸ ἀέτωμα. Τοῦτο ἀπετελεῖτο καὶ ἐνταῦθα ἐκ τριῶν τεμαχίων κυανωποῦ λίθου: ἑνὸς μέσου καὶ δύο ἄκρων (εἰκ. 159). Τὸ μέσον ἐξ αὐτῶν εἶχε μῆκος κατὰ τὴν βάσιν 2.08 μ., εἰς αὐτὸ δ' ἀνήκουν τὰ δύο διασωθέντα τεμάχια (εἰκ. 157). Ταῦτα συνεδέοντο πρὸς τὰ δύο ὑπόλοιπα ἄκρα τριγωνικὰ τεμάχια διὰ συνδέσμων σχή-

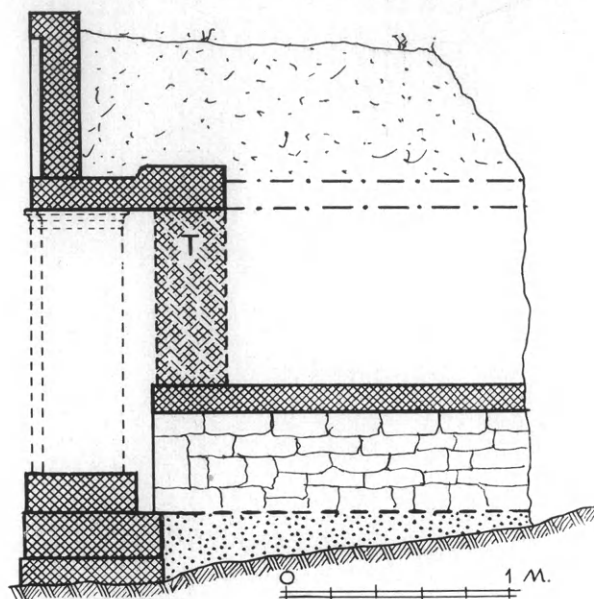
ματος διπλοῦ ταῦ, τῶν ὁποίων οἱ τόρμοι διεσώθησαν ἐπὶ τῶν δύο τεμα-
χίων τοῦ μεσαίου λίθου. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐμπροσθίαν ἐπιφάνειαν

Εἰκ. 159. Ἀναπαράστασις τοῦ τάφου Γ ἐν ὀρθώσει καὶ κατόψει
(ἄνευ τῶν φρασσόντων τὰ μεταξὺ τῶν πεσσῶν κενὰ τοιχείων).

τοῦ τυμπάνου, ἥτις ἐλαξύθη λεία, ἡ ὀπισθία ἐπιφάνεια τῶν λίθων τοῦ
ἀετώματος εἶναι ἀδρῶς λαξευμένη. Τὸ πάχος τοῦ τυμπάνου εἶναι κάτω

0.17 μ. ἄνω δὲ 0.22 τὸ δὲ ὕψος αὐτοῦ εἰς τὸν ἄξονα τοῦ ἀετώματος εἶναι 0.63. Χρῆν καταετίου γείσου τελεί καὶ ἐνταῦθα ἀπλῇ ταινία, πλάτους 0.11, ἐξέχουσα τοῦ τυμπάνου κατὰ 0.045. Τὸ ἀέτωμα ἔβαινε καὶ ἐδῶ ἀπ'

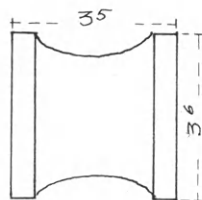
Εἰκ. 160. Τομή κατὰ μήκος τοῦ τάφου Γ
(ἐν ἀναπαράστασει).

εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου, τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν δύο ὅμοια τεμάχια (εἰκ. 158) ἀκν-μάτιστα, πάχους ἐμπρὸς μὲν 0.155, ὀπίσω δὲ 0.205, μή-κους 0.95 καὶ πλάτους 0.87.

Κατὰ ταῦτα διὰ τὴν ἀνα-παράστασιν τῆς προσόψεως τοῦ τάφου μόνον ἄγνωστον στοιχεῖον ἀπομένει τὸ ὕψος καὶ τὸ πλάτος τῶν πεσσῶν. Καὶ ὡς ὕψος μὲν ἐδέχθημεν τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τοὺς ἄλλους δύο τάφους ἦτοι περίπου 1.20 μ. ὡς πλάτος δὲ ἀφ' ἐνὸς τὸ τῶν διαχωριστικῶν τοίχων τῶν θηκῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ ὑπὸ τοῦ πλάτους τῆς ἄνω

στρώσεως τῆς κρηπίδος ἐπιτρεπόμενον, ἦτοι περίπου 0.40 μ. Τέλος ὡς πλάτος τῶν πλαγίων παραστάδων ἐδέχθημεν τὸ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους τά-φους ὑπάρχον, ἦτοι περίπου 0.15 μ. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰς θήκας, ἐπειδὴ μεταξὺ τῶν καλυπτηρίων πλακῶν αὐτῶν καὶ τῆς κάτω ἐπι-φανείας τοῦ ἐπιστυλίου ἀπομένει διάστημα $(1.20 - 0.40 =)$ 0.80, τοῦτο ἢ θὰ πρέπει νὰ ἐπληροῦτο διὰ τοιχείου T (εἰκ. 160) βαίνοντος συνεχῶς ἐπὶ τῶν ὀροφῶν τῶν θηκῶν ἢ θὰ ἐσχηματίζετο καὶ ἐδῶ ὀροφος τῶν θηκῶν, ὡς ὑπεθέσαμεν καὶ διὰ τὸν τάφον B. Πάντως τὸ μέγα πλάτος τῶν εὐρε-θέντων ἐπιστυλίων (0.87) ὑποδηλοῖ, ὅτι ταῦτα ἐξετείνοντο πρὸς τὰ μέσα καὶ θὰ ἐστηρίζοντο ἐπὶ τοῦ μνημονευθέντος τοιχείου T, ὡς ἡ τομὴ εἰκ. 160 δεικνύει.

Ἄξιος ἰδιαίτερας σημειώσεως εἰς τὸν τάφον τοῦτον εἶναι ὁ ἄρτιος ἀριθμὸς στηριγμάτων τῆς προσόψεως, λόγῳ τοῦ ὁποίου κατὰ τὸν ἄξονα παρουσιάζεται, ὡς εἰς τοὺς ναοὺς, οὐχὶ στήριγμα ἀλλὰ κενόν. Ἄν δὲ λάβω-μεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐχρησιμοποιήθησαν ἐνταῦθα καὶ σύνδεσμοι σχήματος

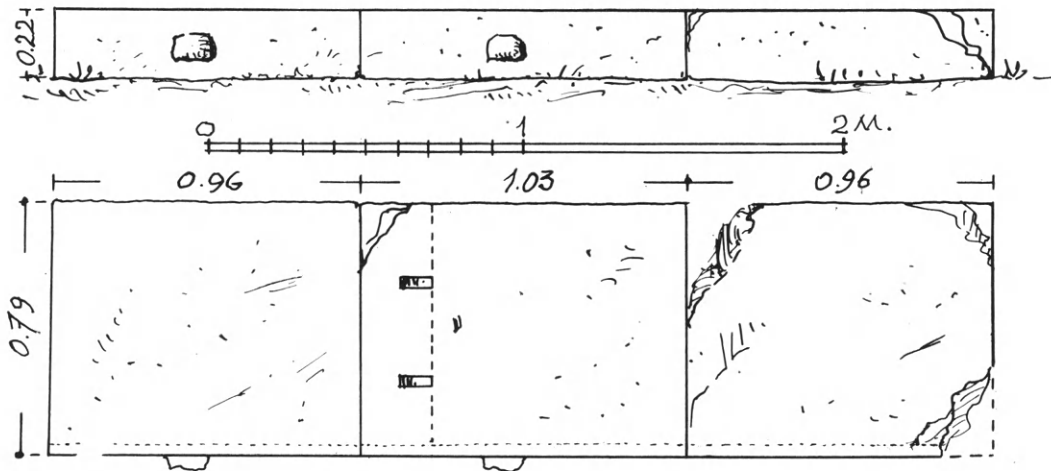
Εἰκ. 161. Πηνίον
ἐκ τοῦ τάφου Γ.

διπλοῦ ταῦ, δυνάμεθα ἴσως νὰ θεωρήσωμεν τὸν τάφον Γ ἀρχαιότερον τῶν δύο ἄλλων καὶ νὰ τὸν κατατάξωμεν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος ἢ καὶ τὰ τέλη τοῦ 4ου.

Σημειώνομεν ἐν τέλει, ὅτι ἐντὸς τῶν ἄνωθεν τῶν θηκῶν χωμάτων εὐρέθη καὶ πήλινον πηνίον (κουβαρίστρα) μετὰ μελανοῦ γανώματος, ὕψους 0.035 καὶ διαμέτρου βάσεως 0.036 (εἰκ. 161). Ἦσαν λοιπὸν καὶ ἐνταῦθα τεθαμμένοι καὶ γυναῖκες, κτέρισμα τῶν ὁποίων ἦτο τὸ πηνίον.

Ο ΤΑΦΟΣ Δ

Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν τῆς «Τρανῆς Λάκκας» τῶν Καμπιῶν ἀνιχνεύσαμεν τὴν ὑπαρξιν καὶ ἄλλου, ὁμοίου πιθανώτατα τύπου, τάφου, τὸν

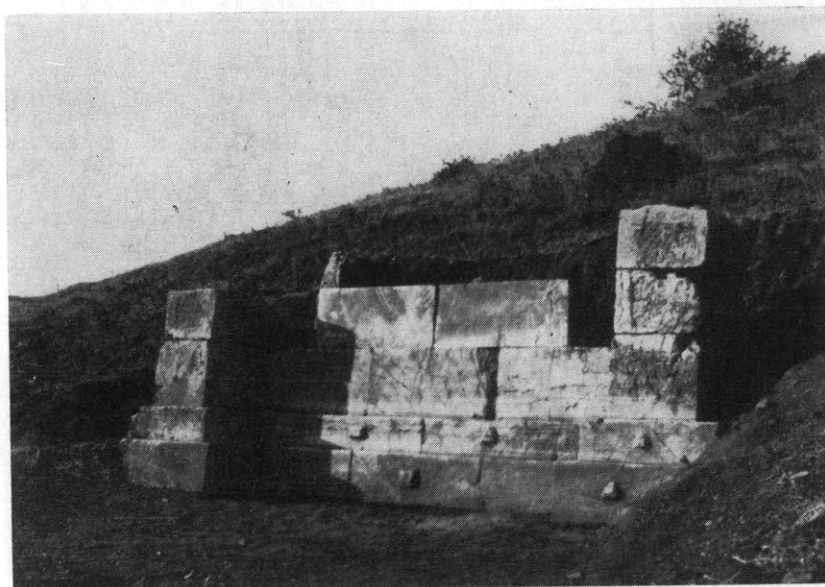
Εἰκ. 162. Κάτοψις καὶ πρόσοψις τῆς κρηπίδος τοῦ τάφου Δ.

ὁποῖον ὅμως δὲν ἀνεσκάψαμεν. Τοῦ τάφου τούτου σώζονται κατὰ χώραν μόνον τρεῖς λίθοι τῆς κρηπίδος (εἰκ. 162), καλῶς εἰργασμένοι ὀρθογώνιοι λιθόπλινθοι, ὕψους 0.22, πλάτους 0.79-0.80 καὶ μήκους κατὰ σειρὰν 0.96, 1.02 καὶ 0.96 μ. Οἱ δύο πρῶτοι λίθοι φέρουσιν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῶν κατακορύφου ἐπιφανείας ἀνὰ ἓνα τετράγωνον τεκτονικὸν ἀγκῶνα, πλάτους 0.12 καὶ ὕψους 0.10. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ μεσαίου ἐξ αὐτῶν ὑπάρχουσιν, εἰς ἀπόστασιν 0.265 ἀπ' ἀλλήλων καὶ 0.12 ἀπὸ τοῦ ἄρμου οἱ τόρμοι δύο γόμφων, μήκους 0.10, πλάτους 0.05 καὶ βάθους 0.04 μ., ὀλίγον δὲ περαιτέρω καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἐν μοχλοβόθριον (Stemmloch). Ἡ ὑπαρξίς τῶν γόμφων καὶ τοῦ μοχλοβοθρίου μαρτυρεῖ, ὅτι ὑπεράνω τῆς σωζομένης στρώσεως τῶν τριῶν λίθων ὑπῆρχε καὶ δευτέρα,

εἰς τῶν ἀρμῶν τῆς ὁποίας εὐρίσκετο εἰς ἡν θέσιν σχεδιάζεται ἐπὶ τοῦ σχεδίου δι' ἐστιγμένης γραμμῆς (εἰκ. 162). Οἱ λίθοι τῆς ἄνω στρώσεως θὰ εἶχον μέγα πλάτος, ὥς ὑποδηλοῖ ἡ ὑπαρξίς διπλῶν γόμφων, θὰ εἰσεῖχον δὲ κατὰ 0.02 - 0.03 μ. τῆς κάτω στρώσεως ὥς γίνεται φανερόν ἐξ ἰχνῶν (νεροφαγώματος) παρὰ τὴν ἔξω ἀκμὴν τῶν λίθων τῆς κάτω στρώσεως. Κατὰ ταῦτα θὰ ὑπῆρχε καὶ ἐδῶ ἡ τυπικὴ διὰ τοὺς τάφους Α, Β καὶ Γ διπλῆς στρώσεως κρηπίς. Πᾶν ἄλλο στοιχεῖον τοῦ τάφου τούτου ἀγνοεῖται.

Ο ΤΑΦΟΣ Ε

Εὐρίσκεται εἰς τὰ κράσπεδα τῆς βορείου κλιτύος τοῦ λόφου, πλησίον καὶ ὀλίγον ὑψηλότερον, πρὸς Δυσμᾶς τοῦ τάφου Α. Ἔχει ἐν κατόψει καὶ

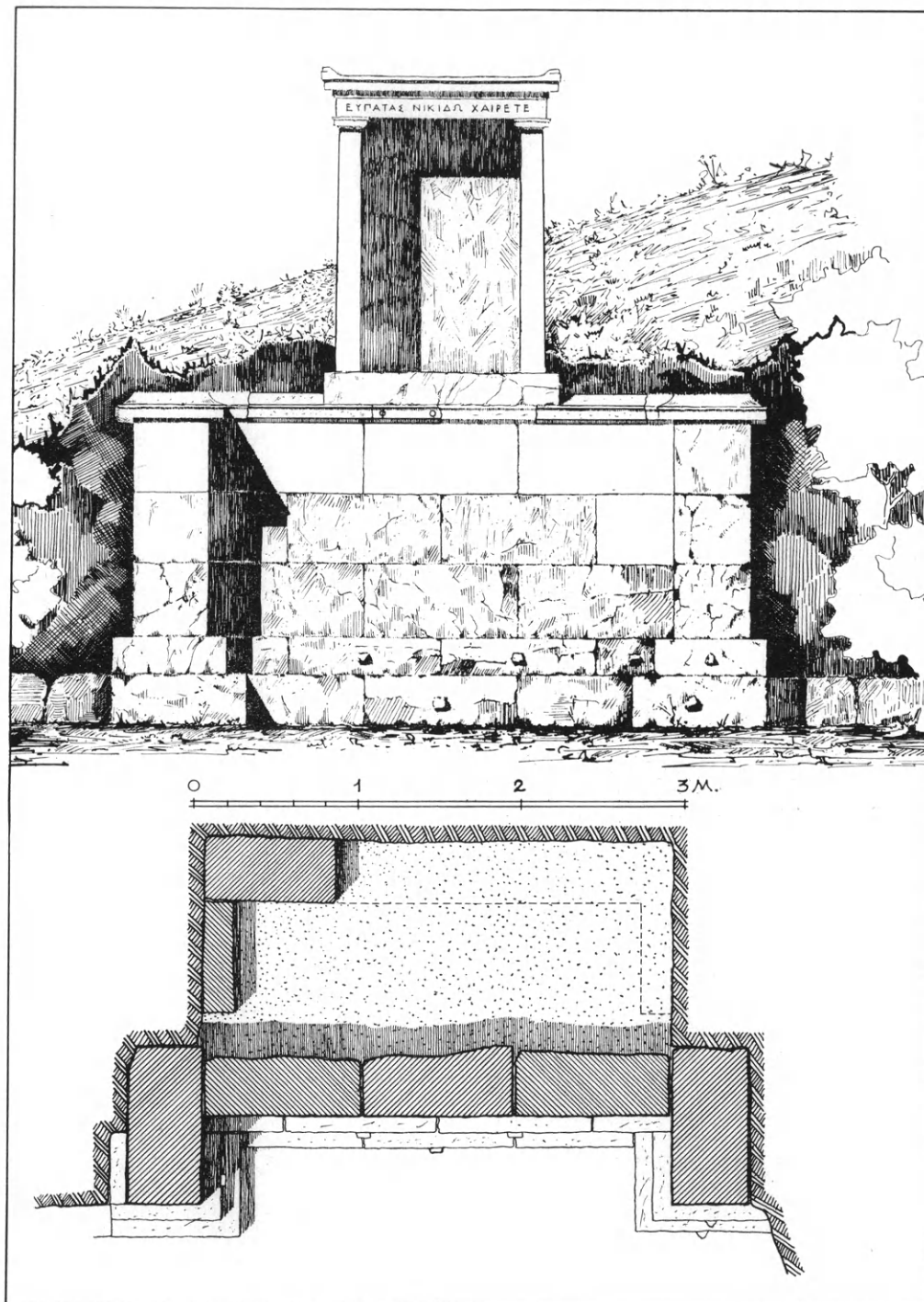

Εἰκ. 163. Ἡ παροῦσα κατάστασις τοῦ τάφου Ε.

ὀρθώσει σχέδιον τελείως διάφορον τῶν μέχρι τοῦδε ἐξετασθέντων τάφων Α, Β, Γ καὶ Δ.

Παρουσιάζει πράγματι ἐν κατόψει τὸ σχῆμα ἑνὸς ἀνοιχτοῦ πεῖ ἤτοι τὸ λεγόμενον σχῆμα ὑποδοχῆς ἢ καὶ ὀρθογωνίου ἐξέδρας, ἐσωτερικοῦ πλάτους 2.86 καὶ ἐξοχῆς σκελῶν 0.54 μ. Ἐκτισμένος διὰ μεγάλων κανονικῶν λιθοπλίνθων διετηρήθη ἐν σχετικῶς καλῇ καταστάσει μέχρι σήμερον (εἰκ. 163), εἰς ὕψος, ὅπερ κατὰ τὸ δεξιὸν σκέλος τοῦ πεῖ φθάνει τὰ 1.85 μ.

Τὸ μνημεῖον ἀπαρτίζεται ἐκ βάσεως, κορμοῦ καὶ στέψεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔβαινεν ἐπιτύμβιος ναῦσχος (εἰκ. 164). Ἡ βάσις ἢ κρηπίς ἀποτελεῖ-

Εἰκ. 164. Ὁριζοντία τομή καὶ πρόσοψις τοῦ τάφου Ε ἐν ἀναπαράστασει.

ται ἐκ δύο βαθμίδων, αἵτινες παρακολουθοῦσι τὸ πείμορφον σχέδιον, κατὰ τε τὴν ἐσωτερικὴν ἐξοχὴν καὶ τὴν πρόσοψιν τῶν σκελῶν τοῦ πεῖ, οὐχὶ ὁμῶς καὶ ἐξωτερικῶς τῶν σκελῶν, ἔνθα ὁ ἡμίβραχος τῆς κλιτύος (εἰκ. 163). Ἡ κάτω βαθμὶς εἶναι κατεσκευασμένη διὰ μεγάλων κανονικῶν λιθοπλίνθων, μήκους φθάνοντος τὰ 0.965 καὶ ὕψους 0.315 μ., καλῶς, μέσφ ἀναθυρώσεως, προσαρμοζομένων πρὸς ἀλλήλας, φερουσῶν δὲ κατὰ τὸ μέσον τῆς ἐξωτερικῆς κατακορύφου ἐπιφανείας αὐτῶν τετραγώνους καὶ τριγωνικοὺς τεκτονικοὺς ἀγκῶνας (εἰκ. 163, 164).

Ἡ δευτέρα βαθμὶς, εἰσέχουσα τῆς πρώτης κατὰ 0.125, ἔχει μικρότερον τῆς πρώτης ὕψος (0.23) ἀποτελεῖται δὲ καὶ αὕτη ἐκ μεγάλων, κανονικῶν λιθοπλίνθων, οἱ ἄρμοι τῶν ὁποίων διχοτομοῦσι τὰ μήκη τῶν λίθων τῆς πρώτης βαθμίδος. Ὡς δὲ τῆς πρώτης, οὕτω καὶ τῆς δευτέρας βαθμίδος οἱ λίθοι φέρουσι κατὰ τὸ μέσον τῆς προσθίας ἐπιφανείας των τετραγώνους καὶ τριγωνικοὺς τεκτονικοὺς ἀγκῶνας ἐξοχῆς 0.04 ἕως 0.05 (εἰκ. 163, 164).

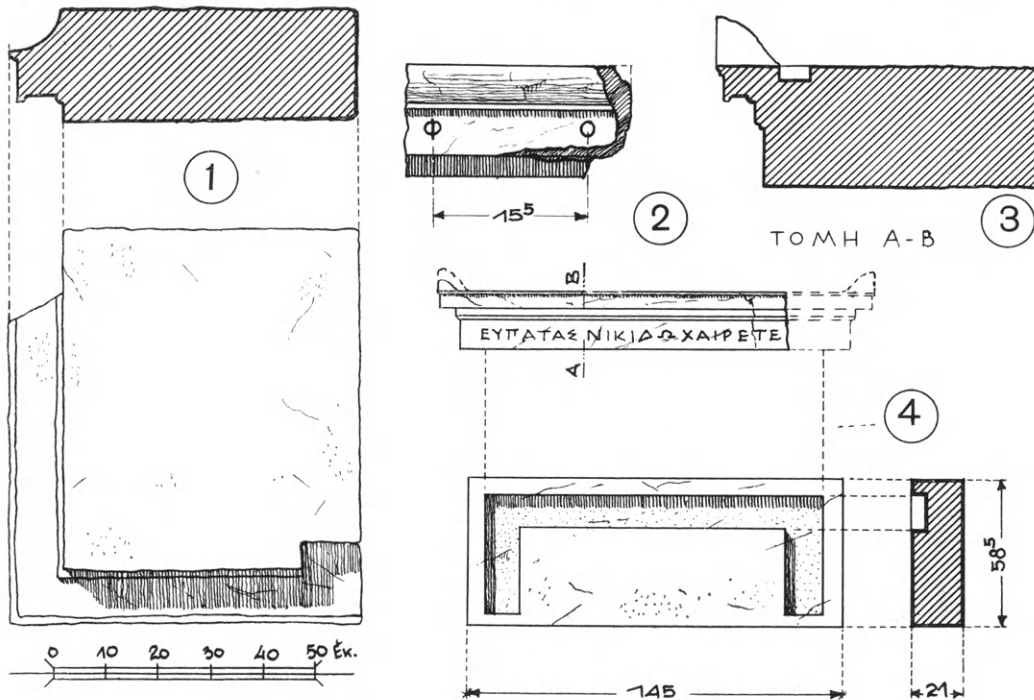
Ὁ κορμὸς ἀπετελεῖτο ἐκ τριῶν στρώσεων κανονικωτάτων λιθοπλίνθων, ὕψους 0.462 μ., πάχους 0.38 - 0.45 μ. καὶ μήκους 0.95 μ., ἄριστα μέσφ ἀναθυρώσεως προσαρμοζομένων πρὸς ἀλλήλας καὶ μετὰ τὴν προσθίαν των ἐπιφάνειαν εἰργασμένην λείαν διὰ τῆς ξοῖδος. Τόσον οἱ λίθοι τῆς κρηπίδος, ὅσον καὶ οἱ τοῦ κορμοῦ ἐδέοντο ἀνὰ δύο στρώσεις πρὸς τοὺς λίθους τῶν ἐξεχόντων σκελῶν τοῦ πεῖ, τῶν ὁποίων τὸ μῆκος ἐπλησίαζε τὰ 0.98 μ., τὸ δὲ πλάτος ἦτο 0.472 μ.

Ἐπὶ τῆς ἀνωτάτης στρώσεως τοῦ κορμοῦ ἔβαινον οἱ λίθοι τῆς στέψεως αὐτοῦ. Αὕτη εἶχε τὴν μορφήν γείσου (εἰκ. 165, ἀρ. 1) ὀλικῆς ἐξοχῆς 0.11 μ., φέροντος ἐμπρὸς μὲν μέτωπον στεφόμενον ὑπὸ μικροῦ, ἰωνικοῦ κυματίου, κάτωθεν δὲ εὐρείαν σκοτίαν (ποταμὸν) μετὰ μικρὸν ἰωνικὸν κυμάτιον εἰς τὴν ρίζαν τῆς. Ὑπὲρ τὸ μέτωπον τοῦ γείσου οἱ λίθοι τῆς στέψεως ἦσαν εἰργασμένοι μετὰ τομὴν περίπου τετάρτου κύκλου¹, ἔνεκα δὲ τούτου τὸ ὅλον πάχος τοῦ γείσου ἀπέβαινε 0.21 μ. (εἰκ. 165, ἀρ. 1).

Οἱ λίθοι τῆς στέψεως παρακολουθοῦν φυσικὰ καὶ αὐτοὶ τὸ σχῆμα πεῖ τοῦ μνημείου δὲν ἐξετείνοντο ὁμῶς καὶ ἐξωτερικῶς καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν σκελῶν τοῦ πεῖ ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τι διάστημα (0.05) (βλ. εἰκ. 166). Ἐκ τούτων μὴ διασωθέντων κατὰ χώραν, εὐρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τέσσαρα τεμάχια, ἐξ ὧν τὸ ἓν (εἰκ. 165, ἀρ. 1) ἀνῆκεν εἰς τὸ ἄκρον τοῦ δεξιοῦ σκέλους τοῦ πεῖ, τὰ δὲ ἄλλα τρία εἰς τὴν ἐσωτερικὴν μακρὰν πλευ-

¹ Ὁμοίως διατομῆς λίθοι στέψεως ἐλευθέρως ἱσταμένων τοίχων, εὐρέθησαν καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐναφέρω προχείρως ὡς παράδειγμα τὸν τοῖχον τοῦ ἐν Λυκοσούρᾳ Μεγάρου τῆς Δεσποίνης, τοῦ ὁποίου ἐπεχείρησα τὴν ἀναπαράστασιν (Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ, ΑΕ 1912, σ. 150, εἰκ. 13).

ρὰν τοῦ μνημείου (εἰκ. 164). Εἰς ἓν ἐκ τῶν τριῶν τούτων τεμαχίων εὐρέθησαν χαραγμένα, ἐπὶ τοῦ μετώπου τοῦ γείσου του, δύο γράμματα: Φ καὶ Ο (εἰκ. 165, ἀρ. 2) ἀπέχοντα ἀλλήλων ἀπ' ἄξονος εἰς ἄξονα 0.155, ὕψους δὲ ἀντιστοίχως 0.02 καὶ 0.015μ.¹ Ὡς ἐκ διαφορῶν ἐνδείξεων προκύπτει τὰ γράμματα ταῦτα εὐρίσκοντο πιθανῶς κάτωθεν τῆς βάσεως ἐπιτυμβίου ναΐσκου, ἰδρυμένου βεβαίως κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ μνημείου καὶ ὑπεράνω

Εἰκ. 165. Λεπτομέρειαι ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ τάφου Ε.

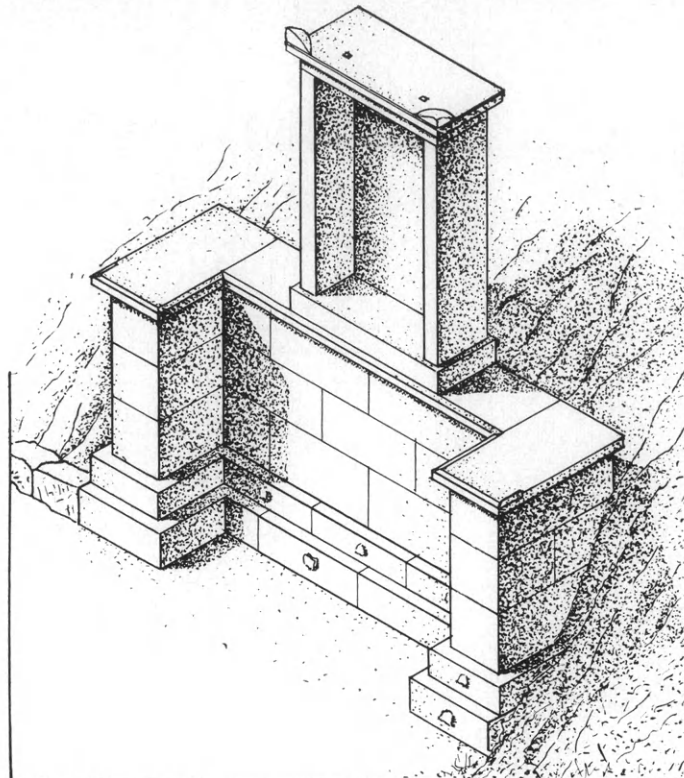
τῆς στέψεως αὐτοῦ, ὥς ἄλλως τε συμπεραίνομεν καὶ ἐξ ἀναλόγων παραδειγμάτων τοῦ ἀθηναϊκοῦ Κεραμεικοῦ².

Ἄς γνωρίσωμεν ἤδη ἐγγύτερον τὸν ναΐσκον. Οὗτος ἀπετελεῖτο ἐκ βάσεως, κορμοῦ καὶ στέψεως. Ἐκ τῶν μελῶν ὅμως τούτων κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εὐρέθη μόνον ἡ βάση, ἀκεραία, καὶ ἡ στέψις, κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτῆς μέρος (σωζ. μ. 1.215μ.). Τοῦ κορμοῦ τὰ εὐθέα τεμάχια εἶχον διαρ-

¹ Εἰς τὸ μεταξύ τῶν γραμμάτων Φ καὶ Ο κενὸν διέκριναν ἀμυδρῶς καὶ τὰ ἐξῆς γράμματα μὴ σχεδιαζόμενα ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 2 τεμαχίου τῆς εἰκόνος 165. Εὐθὺς μετὰ τὸ Φ τὸ γράμμα Ρ καὶ εὐθὺς πρὸ τοῦ Ο τὸ γράμμα Ν, μένει δὲ μεταξύ τοῦ Ρ καὶ τοῦ Ν θέσις δι' ἑν ἀκόμη γράμμα. Κατὰ ταῦτα ἡ ἐπιγραφή ἀποβαίνει ἐν συνόλῳ . . Φ Ρ . Ν Ο . . δυναμένη νὰ ἀποτελῇ μέρος¹ τῆς ὀνομαστικῆς κυρίου τινὸς ὀνόματος, ὡς π.χ. τοῦ ἀττικοῦ Εὐ[φρ]ο[α]νο[ρίδης] (IG 1² 950, 18).

² Ὡς π.χ. τοῦ μνημείου τοῦ Δεξιλέω (Α. BRÜCKNER, Der Friedhof am Eridanos, Berlin, 1909, εἰκ. 32 - 33), τοῦ μνημείου τοῦ Διονυσίου (αὐτόθι εἰκ. 49) κλπ.

παγῇ, ἀναπαρεστάθησαν ὁμως εὐχερῶς (εἰκ. 164, 166) ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπὶ τῆς βάσεως ἰχνῶν των καὶ ἄλλων παρομοίων μνημείων τοῦ Κεραμεικοῦ, τοῦ Ἑθν. Ἀρχ. Μουσείου¹ καὶ ἄλλων. Ἡ ἀκεραία διατηρηθεῖσα βάσις τοῦ ναΐσκου ἔχουσα διαστάσεις 1.45×0.585 καὶ ὕψος 0.21μ . παρουσιάζει ἐπὶ τῆς ἄνω ὀριζοντίας αὐτῆς ἐπιφανείας ἐγκοπὴν, σχήματος πεῖ (εἰκ.

Εἰκ. 166. Προοπτικὴ ἀναπαράστασις τοῦ μνημείου Ε.

165, ἀρ. 4) πλάτους 0.08 καὶ βάθους 0.04 . Ὡς δ' ἐξ ἄλλων, ἀττικῶν ἰδίᾳ² παραδειγμάτων γνωρίζομεν, ἐντὸς τῆς πειμόρφου ἐγκοπῆς ἐσφηνοῦντο τὰ πλάγια καὶ ἡ ὀπισθία πλευρὰ ὀρθογωνίου ναΐσκου (aedicula). Τὰ μέλη ταῦτα ὁμως, ὡς εἴπομεν, δὲν διατηρήθησαν. Μᾶς βεβαιώνει ὁμως τὴν ποτὲ ὑπαρξίν των ἡ σχεδὸν ἀκεραία διατηρηθεῖσα στέψις των (εἰκ. 165, ἀρ. 3 καὶ 4), ἥτις ἀποτελεῖται ἐξ ἐπιστυλίου, ὕψους 0.125 στεφομένου ὑπὸ λεσβίου κυματίου καὶ γείσου ἐξοχῆς 0.08μ , φέροντος ἄνω μὲν λέσβιον κυμάτιον κάτω δὲ σκοτίαν (ποταμόν) μετὰ κυματίου κατὰ τὴν ρίζαν της. Τὸ ὅλικόν πάχος τῆς στέψεως εἶναι 0.21μ . Ὑπεράνω τοῦ γείσου δὲν

¹ A. CONZE, Die attischen Grabreliefs II, 1, 119, 136, 175 κλπ.

² A. BRÜCKNER, ἑ. ἀ. εἰκ. 72.

ὑπῆρχεν ἐνταῦθα, ὡς συνηθέστερον, ἀέτωμα, ἀλλ' ἢ στέψις κατέληγεν εἰς ὀριζοντίαν γραμμὴν, ἣτις συνεβιβάζετο καλύτερον ἀπὸ τὸ ἀέτωμα πρὸς τὰς κυριαρχούσας ὀριζοντίους γραμμὰς (κορηπίδος καὶ στέψεως τοῦ κορμοῦ) τοῦ μνημείου. Εἰς τὰ ἄκρα τῆς στέψεως ὑπῆρχον ἀκρωτήρια, ὧν διεσώθησαν λείψανα κατὰ τὸ ἀριστερὸν μέρος (εἰκ. 165, ἀρ. 3 καὶ 166). Φαίνεται ἐντούτοις, ὅτι καὶ κάποιο ἄλλο ἀρχιτεκτονικὸν ἢ διακοσμητικὸν μέλος ἔβαινεν ὑπεράνω τοῦ μέσου τῆς στέψεως· διότι ἄλλως δὲν ἐξηγοῦνται οἱ δύο συμμετρικῶς ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς στέψεως τοῦ ναῖσκου ἀνοιγμένοι τετράγωνοι τόρμοι, βάθους 0.04, ἀπέχοντες ἀλλήλων 0.70 μ. ἀπὸ δὲ τῆς ἐξωτερικῆς γραμμῆς τοῦ γείσου 0.12 μ. (βλ. εἰκ. 166).

Εἰς ποίους ἀνῆκε τὸ ἐξετασθὲν μνημεῖον μᾶς διδάσκει ἐπιγραφὴ, μήκους 1.065 μ. χαραγμένη ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου καὶ λέγουσα

ΕΥΠΑΤΑΣ ΝΙΚΙΔΑΧΑΙΡΕΤΕ ὕψ. γρ. 0.05 μ.

Πρόκειται ἀναμφιβόλως περὶ συζύγων, τῶν ὁποίων ἴσως νὰ ὑπῆρχεν εἴτε γραπτὴ εἰς τὸ βάθος τοῦ ναῖσκου ἀπεικόνις εἴτε γλυπτὴ ἐντὸς αὐτοῦ παράστασις, ἃν καὶ οὐδὲν σχετικὸν ἔχνος φαίνεται ἐπὶ τῆς διασωθείσης βάσεως (εἰκ. 165, ἀρ. 4).

Τὸ ὄνομα *Εὐπατᾶς* φέρει καὶ Μεγαλοπολίτης τις εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. (IG V, 2, 439, 72). Ὡς τόσα ἄλλα ἀρσενικὰ ὀνόματα λήγοντα εἰς -ᾶς¹ θὰ εἶναι καὶ τὸ *Εὐπατᾶς* συγκεκριμένους καὶ χαϊδευτικὸς τύπος μακροτέρου τινὸς ὀνόματος², ὡς π.χ. τοῦ *Εὐπάτριος* (AM 49, 1924, 147) ἢ τοῦ *Εὐπάτωρ* (ΣΤΡΑΒ. Α 14 7, ΑΠΠΙΑΝ. Μιθρ. 10, 113, ΛΟΥΚ. Ἀλέξ. 57). Ἐν ἐπιγραφαῖς τῆς Κρήτης συναντῶμεν καὶ τὸ Ἀντιπάτας³ ἢ Ἀντιπατᾶς.

Ὡς πρὸς τὸ ὄνομα *Νικηδὼ* παρατηρῶ, ὅτι δὲν ἀπαντᾶται ἀλλαχοῦ εἰμὴ ὑπὸ τὸν τύπον *Νικησὼ* καὶ *Νεικησὼ*, ὡς π.χ. ἐν ἐπιγραφαῖς τῆς Ἐρετρίας (IG XII, 9 178, 1 καὶ 4, 95, 1) καὶ τῆς Καρύστου (IG XII, 9 34, 9) ἢ καὶ ὑπὸ τὸν συγκεκριμένον τύπον *Νικῶ* ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ Ὠρωποῦ (IG VII, 477).

¹ Κατάληξις λίαν ἀγαπητὴ ἰδίᾳ κατὰ τὸν 3ον καὶ τὸν 2ον π.Χ. αἰῶνα εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Οὕτω: ἐν Ἀρκαδίᾳ, συναντῶμεν τὸ Ἀρτεμᾶς, Ἀφροδᾶς Ἀπολᾶς καὶ Ἀπελᾶς (IG V, 255, 91, 547 καὶ 50, 58, 82, 78), ἐν Λακωνίᾳ τὸ Ἀσκληπᾶς, Ἡρακλᾶς (IG VI, 121, 556, 9 καὶ 915) Σιδηρᾶς, Παρδαλᾶς, Παρμενᾶς καὶ Σιδεκτᾶς (BSA 26 (1923-25), 200-192-198), ἐν Θεσσαλίᾳ (IG IX) τὸ Ἀπελᾶς, Ἀσκληᾶς, Δημᾶς, Ἐπαφρᾶς, Ἐρμᾶς, Ζωσᾶς, Ἡρακλᾶς, Μητρᾶς, Σωσᾶς, Φανᾶς, ἐν Ὀλυμπίᾳ τὸ Ἀλεξᾶς (Inscr. v. Ol. 53), ἐν Τήνῳ τὸ Ἡρᾶς (IG XII, 5, 875, 23 3ος π.Χ. αἰ.) κλπ.

² Πβλ. τὰ ἀνάλογα Ἀσκληπιάδης - Ἀσκληᾶς (BESCHTEL - FICK, Die griech. Personennamen, σ. 30 καὶ AM 2) (1908), σ. 399), Ἐλπιδοφόρος - Ἐλπιδᾶς (A. WILHELM, Beitr. zur griech. Inscr., σ. 321), Ἀρτεμίδωρος - Ἀρτεμᾶς, Διονυσόδωρος - Διονυσᾶς (TOD, BSA 23 (1918-19), 82), Σωτάδης - Σωτᾶς (Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΔΗΣ, ΑΔ 6, 109) κλπ. Βλ. σχετικῶς καὶ KÜHNER - BLASS, Ausführl. Gramm. der gr. Sprache I, σ. 493 ἐξ. καὶ MAYSER, Grammatik der gr. Papyri, 258.

³ SCHWYZER, Dial. graec. ex. 194, 9 = I. Cr. I 26, 4 καὶ 32, 4.

Οἱ τάφοι τῶν δύο συζύγων ἢ ἴσως καὶ ἄλλων μελῶν τῆς οἰκογενείας των εὐρίσκοντο χαμηλὰ εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος τῆς βάσεως τοῦ μνημείου, ἐντὸς ὀρθογωνίου σχήματος, πωρίνου περιζώματος (εἰκ. 164) διαστάσεων 2.50×1.00 . Εἶχον ὅμως τελείως συληθῇ, ὥστε ἡ ἀνασκαφὴ οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον κτέρισμα ἢ ὁστᾶ ἠδυνήθη νὰ ἀνεύρη.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς τάφους Α, Β, Γ, οἵτινες, ὡς εἵπομεν (σ. 210), δεικνύουσι «μακεδονικὴν» ἐπίδρασιν, ὁ τάφος Ε παρουσιάζει τὰ ἐξῆς προφανῶς ἀττικά στοιχεῖα: ἐν πρώτοις τὸ «σχῆμα ὑποδοχῆς» τῆς γενικῆς διατάξεώς του, τὸ ὁποῖον συναντῶμεν καὶ εἰς μνημεῖα τοῦ Κεραμεικοῦ, ὡς π.χ. εἰς τὸ παρὰ τὸν τρίτον ὄρον Κρατικὸν Μνημεῖον¹, τὸν τάφον τοῦ Δεξιλέω² κλπ., ἔπειτα τὸν ἐπὶ τῆς στέψεως τοῦ κορμοῦ ἰστάμενον ναῖσκον καὶ τρίτον τὴν τελειότητα τῆς ἐκτελέσεως καὶ λαξεύσεως τοῦ ἰσοδόμου συστήματος τῆς τοιχοδομίας του. Ἐὰν μάλιστα ὑπῆρχον εἰς τὰ ἄκρα τῶν δύο ἐξεχόντων σκελῶν τοῦ πεῖ καὶ γλυπτὰ ἐπιθήματα, οἷα βλέπομεν εἰς παρόμοια μνημεῖα τοῦ Κεραμεικοῦ³, ἡ ὁμοιότης θὰ ἦτο ἀκόμη μεγαλύτερα.

Ο ΤΑΦΟΣ Ζ

Εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ τάφου Ε πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ ἀπόστασιν, ἀλλ' εἰς ὑψηλότερον ἐκείνου σημεῖον τῆς κλιτύος, εὐρίσκεται ὁ τάφος Ζ, ἀκκουμβῶν ἐπὶ τοῦ πρανοῦς μὲ ὄψιν πρὸς Βορρᾶν (εἰκ. 167). Ἔχει καὶ αὐτὸς ἐν κατόψει τὸ σχῆμα ἀνοικτοῦ πεῖ, ἐξέδρας ἢ ὑποδοχῆς, μὲ ἀπόστασιν μεταξὺ τῶν σκελῶν τοῦ πεῖ 2.70 μ. καὶ ἐξοχήν τῶν σκελῶν ἀπὸ τοῦ κορμοῦ μὴ δυναμένην νὰ ὀρισθῇ ἀκριβῶς λόγῳ τῆς κατὰ τὰ ἄκρα καταστροφῆς τῶν σκελῶν, ὑπολογιζομένην ὅμως εἰς 1.40 μ. περίπου.

Οἱ τοῖχοι τοῦ τάφου Ζ εἶναι κατεσκευασμένοι ἐκ μεγάλων, κανονικῶν, ἀδρῶς πως λαξευμένων, λιθοπλίνθων πάχους ± 0.60 μ., αἵτινες ὅμως ἔχουν ὑποστῇ πολλὰς φθορὰς κατὰ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων (εἰκ. 167), σώζονται δὲ καλύτερον κατὰ τὰς γωνίας, εἰς τρεῖς καθ' ὕψος στρώσεις (εἰκ. 167, 168). Ἐκ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ κορμοῦ καὶ τῆς στέψεως οὐδὲν στοιχεῖον περιεσώθη· τούτου ἔνεκα καὶ ἡ ἐν ὀρθώσει ἀναπαράστασις τοῦ μνη-

¹ Βλ. σχετικῶς D. OHLY ἐν AA 17 (1961/62) Χρον. πίν. 16· πβλ. καὶ K. GEBAUER ἐν AA 1940, 344 καὶ 1942, 204.

² A. BRÜCKNER, Der Friedhof am Eridanos, Berlin 1909, εἰκ. 32, 33. Ἡ κάτοψις τοῦ μνημείου τούτου ἔχει σχῆμα τετάρτου κύκλου, ὅπερ εἶναι καὶ αὐτὸ σχῆμα ὑποδοχῆς.

³ A. BRÜCKNER, ἔ. ἀ. εἰκ. 34, 35 (μνημεῖον Δεξιλέω, σφίγγες), εἰκ. 49 (μνημεῖον Διονυσίου, λέοντες), εἰκ. 58 (μνημεῖον Μακαρέως, λήκνυτοι).

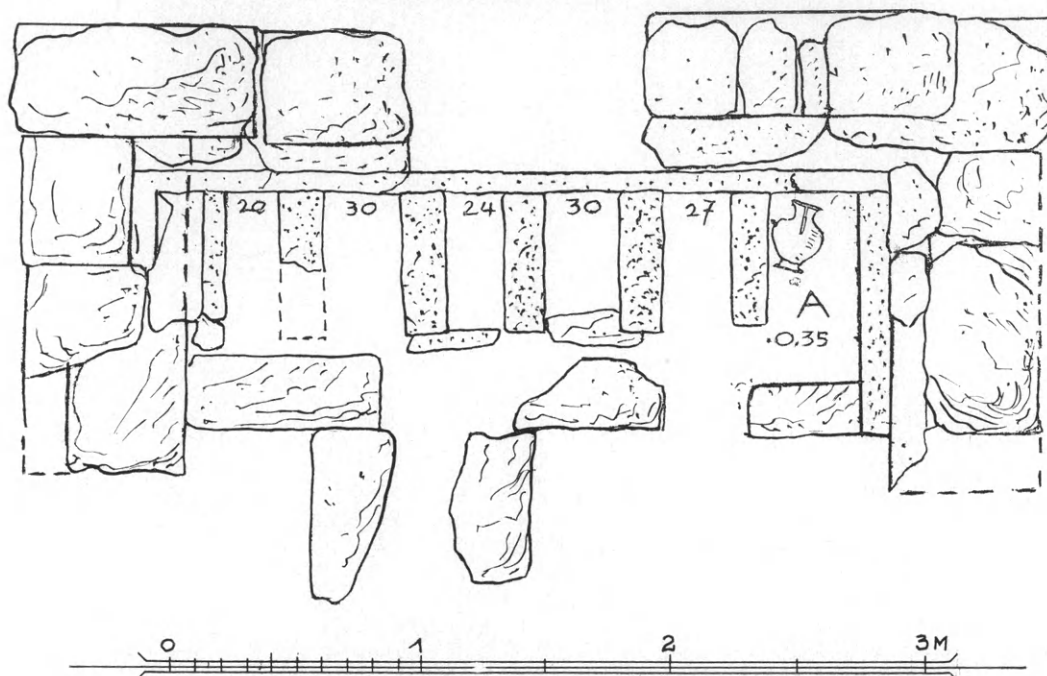
Εἰκ. 167. Ὑποψὶς τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ τάφου Ζ.

Εἰκ. 168. Ὑποψὶς τοῦ τάφου Ζ ἀπ' Ἀνατολῶν.

μείου δὲν εὐοδοῦται· ὅπως δὲ ὅμως τὸ ὕψος αὐτοῦ δὲν θὰ ἦτο μεγαλύτερον τοῦ ὕψους τοῦ τάφου E.

Ἄν ὅμως ἀπὸ καθαρῶς ἀρχιτεκτονικῆς ἀπόψεως, ὁ τάφος Z δὲν παρέχει πολλὰ ἱκανοποιητικὰ στοιχεῖα, δὲν ὑστερεῖ ὅμως εἰς τοιαῦτα καὶ ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς πλευρᾶς. Πράγματι ἡ ἐνεργηθεῖσα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πεῖ καὶ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ σκαφὴ ἀπεκάλυψεν, εἰς βάθος 0.45 μ. ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ ὑπεργείου τμήματος τοῦ μνημείου, δάπεδον ἐστρωμένον διὰ λίθων, περιβαλλόμενον δὲ κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ πλευρὰς ὑπὸ στενῆς λιθίνης ταινίας (εἰκ. 169) καὶ χωριζόμενον ἐσωτερικῶς διὰ λεπτῶν

Εἰκ. 169. Κάτοπις τοῦ τάφου Z καὶ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ θηκῶν.

(0.15 - 0.18) λιθίνων τοιχωμάτων εἰς ἑξ κατὰ σειρὰν φάτνας ἢ μᾶλλον θήκας, πλάτους κυμαινόμενου μεταξὺ 0.20 καὶ 0.35 καὶ μήκους 0.55 μ. καλυπτομένης ὑπὸ λιθίνων πλακῶν πάχους 0.08 μ. Αἱ θῆκαι αὗται, αἵτινες, σημειωτέον, ἀνευρέθησαν πᾶσαι, πλὴν μιᾶς, κεναὶ καὶ συλημέναι, φαίνεται, ὅτι προωρίζοντο νὰ δέχωνται τὰ ἀγγεῖα τὰ περιέχοντα τὴν κόνιν τῶν νεκρῶν τῆς ομάδος εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκε τὸ μνημεῖον. Τοῦτο τοῦλάχιστον συνάγεται ἐκ τῆς εὐρέσεως ἐντὸς μιᾶς ἑξ αὐτῶν — τῆς ἄκρας δεξιᾶς (A ἐπὶ τοῦ σχεδίου τῆς εἰκόνης 169) — ὑδρίας ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ, μετὰ λαβῆς, ὕψους 0.27 καὶ διαμέτρου κατὰ τὴν κοιλίαν 0.25, ἣτις περι-

εἶχεν ἀκόμη τὴν τέφραν τοῦ νεκροῦ μεμειγμένην μετὰ χόματος, ἐν ᾧ οὐδὲν ἶχνος ὁστοῦ ἢ κτερίσματος ἐν γένει ἀνευρέθη εἰς οὐδεμίαν τῶν πέντε ὑπολοίπων θηκῶν, αἵτινες εὐρέθησαν τελείως κεναί.

Ἡ κατὰ τὴν ἐλληνιστικὴν ἐποχὴν ἐφαρμοσθεῖσα καὺσις τῶν νεκρῶν, καὶ ἡ ἐντὸς ὑδριῶν τοποθέτησις τῶν κεκαυμένων ὁστῶν αὐτῶν, ἔχει ἤδη ἀπὸ μακροῦ διαπιστωθῆ ἐκ τῶν τάφων τῆς Θήρας¹ καὶ τοῦ Κεραμεικοῦ². Εἰς τὴν ἡμετέραν ὁμως περίπτωσιν δὲν πρόκειται περὶ ὁστῶν ἀλλὰ περὶ τέφρας ἢ σποδοῦ τοῦ νεκροῦ εὐρεθείσης ἐντὸς τῆς ὑδρίας τῆς θήκης Α. Ἐχει ἀφ' ἐτέρου βεβαιωθῆ σχετικῶς, ὅτι διὰ πρόσωπα θανόντα μακρὰν τῆς πατρίδος των³, ἐν πολέμῳ ἢ ἄλλως πως, ἡ τέφρα τῶν σωμάτων των συνελέγετο ἐντὸς ὠρισμένου σχήματος δοχείων — μάλιστα δὲ ὑδριῶν, ὡς καὶ ἐν τῇ περιπτώσει τοῦ Ἀρκάδος Φιλοποίμενος⁴ —, ἵνα μεταφερθῇ ἔπειτα καὶ ταφῇ εἰς τὴν πατρίδα των. Ἡ ἐν τῷ ἐξεταζομένῳ τάφῳ Ζ εὗρεσις κατὰ σειρὰν θηκῶν, αἵτινες εἶναι πιθανὸν λόγῳ τῶν διαστάσεων των νὰ περιεῖχον πᾶσαι, ὡς ἡ τελευταία δεξιὰ, ἀγγεῖον μετὰ σπόδοῦ, μὲ ἐμβάλλει εἰς τὴν ὑπόνοιαν μήπως τὸ ἐξεταζόμενον μνημεῖον ἀπετέλει *πολύανδριον* ἢ ὁμαδικὸν τάφον⁶ ἐν πολέμῳ πεσόντων Ἀλιφειρέων, τῶν ὁποίων ἡ κόνις μετεφέρθη πρὸς ταφὴν εἰς τὴν πάτριον γῆν.

Στοιχεῖα χρονολογήσεως τοῦ τάφου Ζ ἐλλείπουν· ἂν κρίνωμεν ὁμως ἐκ τοῦ ἐντὸς τῆς θήκης Α εὐρεθέντος ἀγγείου δὲν δύναται καὶ οὗτος νὰ εἶναι ἀρχαιότερος τοῦ 300 π.Χ.

ΔΙΑΣΠΑΡΤΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΜΕΛΗ ΝΕΚΡΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Πλὴν τῶν τάφων τοὺς ὁποίους ἀνέσκαψα ἢ τῶν ὁποίων ἐπεσήμανα τὴν θέσιν, συνήντησα κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ κατ' ἐξοχὴν τόπου ταφῆς τῆς Ἀλιφείρας τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, ἥτοι τῆς περιοχῆς τῶν Καμπιῶν, καὶ τινὰ ἀδέσποτα, ἐκ λευκοῦ ἢ ὑποκυάνου λίθου ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἀνήκοντα ἀσφαλῶς εἰς νεκρικὰ μνημεῖα. Δύο ἐξ αὐτῶν — τὰ κυριώτερα — ἀπεικονίζουν, προοπτικῶς καὶ ἐν τομῇ, τὰ παρατιθέμενα σχέδια (εἰκ. 170).

Τὸ ἐν (εἰκ. 170 ἀριστερᾷ) εὐρέθη εἰς τὴν «Τρανὴν Λάκκαν», πολὺ πλησίον τοῦ τάφου Δ, τὸ δεύτερον ἀρκετὰ μέτρα νοτιώτερον. Εἶναι ἀμφότερα

¹ DRAGENDORFF, Theraische Gräber ἐν Thera II, σ. 251 - 257· πβλ. καὶ J. ZEHETMAIER, Leichenverbrennung und Leichenbestattung im alten Hellas, Leipzig 1907, σ. 187.

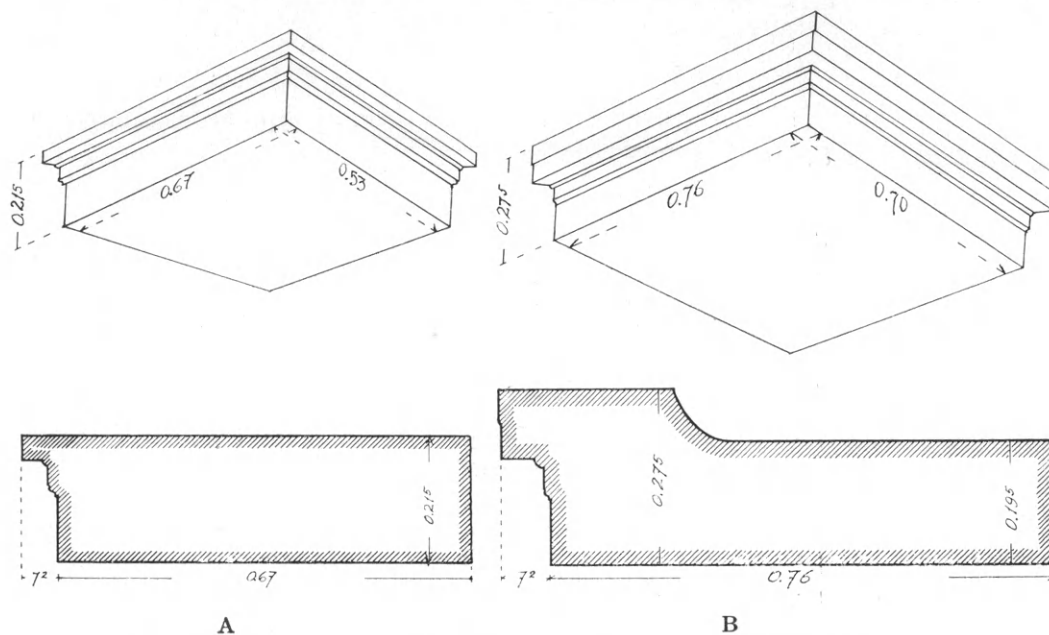
² A. BRÜCKNER - E. FERNICE, AM 18 (1893), σ. 73 ἐξ.

³ MAU ἐν RE III, ἀρθρ. Bestattung, στ. 337.

⁴ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ Φιλοποίμην 21.

γωνιαία καὶ παρουσιάζουν τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς πλαστικὴν διάρθρωσιν, πλὴν ὅμως ἔχουσι διαφορετικὸν μέγεθος.

Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ ὁριζοντίων στέψεων ἥτοι ἄνω ἀπολήξεων μνημείων, ὡς δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ἀπὸ τὸ μικρόν, τετράγωνον γεῖ-
σον εἰς τὸ ὁποῖον καταλήγουν ἄνω καὶ ἀπὸ τὰ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ κά-

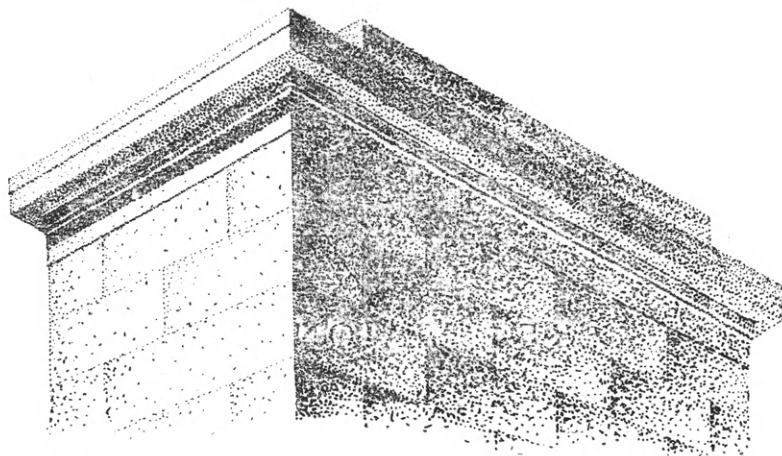

Εἰκ. 170. Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη νεκρικοῦ μνημείων προοπτικῶς καὶ ἐν τομῇ.

τωθεν ἐπιπέδου καὶ ὑψηλοῦ (0.13) ἐπιστυλίου παρεμβαλλόμενα ἐκατέρωθεν στενῆς ταινίας μικρὰ κυμάτια. Ὅτι δὲ τὸ μνημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκον, δὲν περιορίζετο μόνον εἰς τὸ μήκος τῶν εἰκονιζομένων λίθων (0.53 καὶ 0.70) ἀλλὰ συνεχίζετο, ἀποδεικνύει ἡ κατὰ τὴν τρίτην (δεξιάν) πλευρὰν τῶν λίθων κάθετος τομὴ αὐτῶν καὶ ἡ παρ' αὐτὴν ὑπαρξίς ἀναθυρώσεως. Δύναται λοιπὸν τὸ μνημεῖον νὰ ᾔτο εἴτε τετράγωνος στήλη, ἐὰν δεχθῶμεν ἓνα μόνον ὅμοιον λίθον παραπλεύρως τοῦ σωζομένου (εἰκ. 171), εἴτε μακροτέρου μήκους ἐμπρόσθιος τοῖχος ταφικοῦ περιβόλου¹, ἐὰν δεχθῶμεν περισσότερα τεμάχια κατὰ παράταξιν. Ἐπειδὴ δ' ἀφ' ἑτέρου ἢ τετάρτη πλευρὰ τῶν σωζομένων λίθων εἶναι ἀδρῶς μόνον εἰργασμένη, θὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ἢ ὅτι τὸ μνημεῖον ᾔτο μόνον κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς αὐτοῦ ὁρατὸν ἢ καὶ ὅτι ᾔτο τετράπλευρον, ὁπότε ἡ τετάρτη πλευρὰ τῶν λίθων

¹ Ὡς π.χ. ὁ τοῦ ἐν τῷ Κεραιμεικῷ τάφου τοῦ Διονυσίου (A. BRÜCKNER, Der Friedhof am Eridanos, εἰκ. 49).

του ἔβλεπε πρὸς τὰ ἔσω. Ἀφ' οὗ δὲ πάλιν οἱ διασωθέντες λίθοι ἀπετέλουν τὴν στέψιν, θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρχον κάτωθεν αὐτῶν καὶ ἄλλοι, ἀπλοῖ καὶ πλείονες δόμοι (εἰκ. 171) σχηματίζοντες τὸ σῶμα τοῦ μνημείου. Οἱ λίθοι ὅμως οὗτοι θὰ ἀπῆχθησαν ἐκ τῶν πρώτων ὑπὸ τῶν περιοίκων, ὡς ἀποτελοῦντες ἄριστον καὶ ἔτοιμον ὑλικὸν διὰ νεωτέρας οἰκοδομᾶς.

Εἰκ. 171. Ἀναπαράστασις νεκρικοῦ μνημείου σχήματος ὀρθογωνίου στήλης.

Ἡ καλὴ ἐργασία λαξεύσεως τόσον τῶν ἐπιπέδων ἐπιφανειῶν, ὅσον καὶ τῶν κυματίων τῶν δύο ἐξεταζομένων λίθων μαρτυρεῖ τὴν εἰς πρωίμους ἑλληνιστικοὺς χρόνους κατασκευὴν των καὶ ἀττικὴν πιθανώτατα ἐπίδρασιν.

172

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

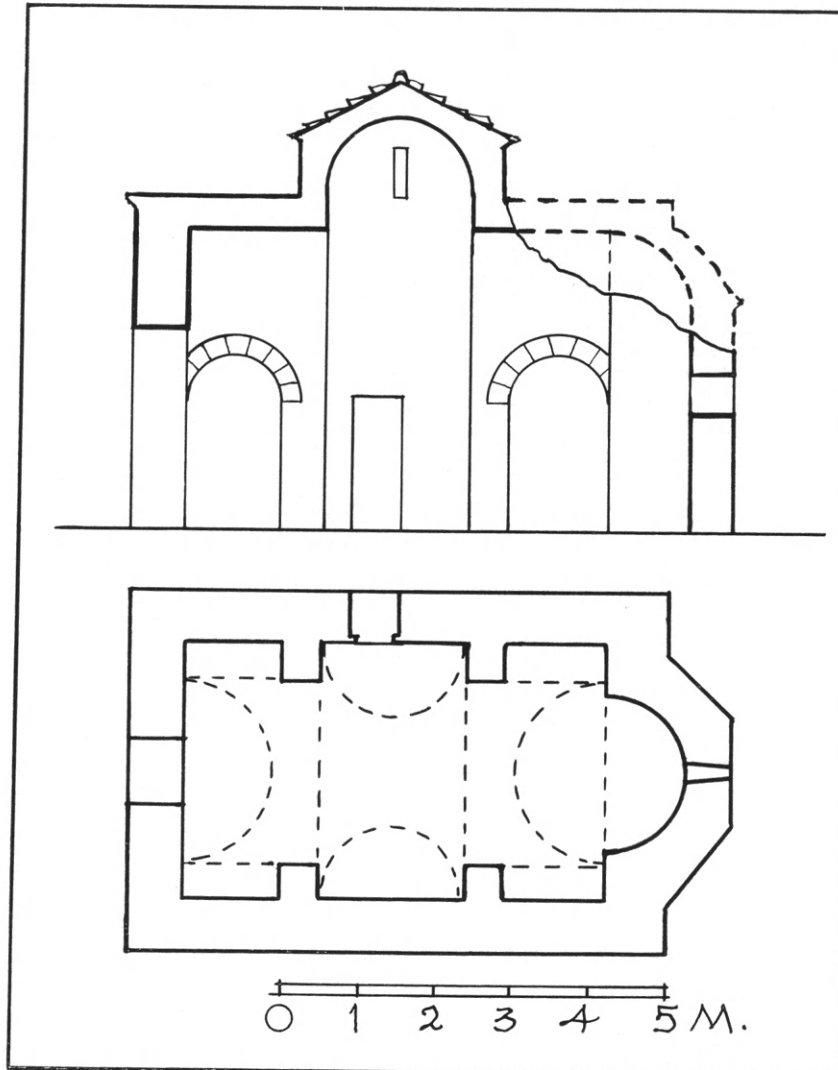
ΤΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

Παντελής εἶναι ἡ ἐκ τοῦ λόφου τῆς Ἀλιφείρας ἀπουσία ὄχι μόνον κτηρίων ἀλλὰ καὶ ἀπλῶν κινητῶν ἀντικειμένων τῆς τε παλαιοχριστιανικῆς καὶ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς. Τὸ γεγονὸς τοῦτο μᾶς ἄγει — ὡς ἤδη καὶ πρότερον (σ. 23) εἵπομεν — εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ πόλις τῆς Ἀλιφείρας θὰ εἶχεν ὁλοσχερῶς ἐγκαταλειφθῇ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Μόλις ἐπὶ Τουρκοκρατίας, καὶ μάλιστα ἀρκετὰ προχωρημένης, συναντῶμεν εἰς τὴν ἄμεσον περιοχὴν τῶν ἀρχαίων μνημείων τῆς Ἀλιφείρας, τὰ πενιχρὰ λείψανα δύο μικρῶν χριστιανικῶν ναῶν¹.

Ὁ εἰς ἐξ αὐτῶν, τιμώμενος ὑπὸ τῶν περιόικων εἰς μνήμην τοῦ Ἀγ. Νικολάου, εὐρίσκεται, ἡρειπωμένος καὶ ἀπὸ μακροῦ ἀλειτούργητος, κατὰ τὴν βόρειον κλιτὺν τοῦ λόφου καὶ εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ ὕψους αὐτοῦ (βλέπε Ω εἰς τὸ συνοπτικὸν τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς εἰκ. 24). Ἐκτισμένος δι' ἀκανονίστων λίθων παραμεμειγμένων μετὰ πλίνθων, ἔχει ἐν κατόψει σχῆμα ὀρθογώνιον, ἐξωτερικῶν διαστάσεων 4.95 πλάτους καὶ 7.00

¹ Σημαντικὸν χριστιανικὸν μνημεῖον τῶν περιχώρων ἀποτελεῖ καὶ ἡ πρὸς Βορρᾶν τῆς Ἀλιφείρας κειμένη (διατελυμένη) μονὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τοῦ Σεπετοῦ (βλ. πίν. 1). Πλὴν ὅμως αὕτη ἀπέχει πολὺ τῆς Ἀλιφείρας (30') καὶ δὲν δύναται νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὰ ἐνταῦθα ἐξεταζόμενα μνημεῖα τῆς λοφοσειρᾶς τῆς Ἀλιφείρας. Ἡ μονὴ Σεπετοῦ ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ CΥΚΤΙΥΣ (Peloponnesos I, σ. 363), τοῦ L. ROSS (Reisen und Reiserouten durch Griechenland, Berlin 1841, σ. 102) καὶ τοῦ ΙΩ. ΝΟΥΧΑΚΗ (Ἑλλήν. Χωρογραφία Β', σ. 675, ΓΑΚ Φ. 398.) περιγράφεται δὲ λεπτομερέστερον ὑπὸ τοῦ ΑΓΗΣ. ΤΣΕΛΛΑΗ (Ὀλυμπιακά Α', 1953, σ. 123 - 125).

μήκους, ανατολικῶς τοῦ ὁποίου προβάλλει τρίπλευρος ἐξωτερικῶς καὶ ἡμι-κυκλική ἐσωτερικῶς ἢ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ (εἰκ. 173). Ἀπὸ τῶν δύο μακρῶν ἐσωτερικῶν πλευρῶν τοῦ ναοῦ προβάλλουν ἀνὰ δύο ὀρθογώνιοι παρα-

Εἰκ. 173. Κάτοψις καὶ κατὰ μῆκος τομή τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Νικολάου.

στάδες, ἐξοχῆς 0.45 καὶ πλάτους 0.60 χρησιμεύουσai πρὸς στήριξιν ἀφ' ἑνὸς μὲν τεσσάρων κατὰ τὰς γωνίας τοῦ ναοῦ κειμένων, χαμηλῶν (2.25), τυφλῶν ἀψίδων (εἰκ. 173) ἀφ' ἑτέρου δὲ μιᾶς κατὰ μῆκος ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον βαινούσης ὑψηλῆς (4.00 μ.) κυλινδρικῆς καμάρας, ὡς καὶ ἑτέρας κατὰ 1.50 ὑψηλοτέρας καμάρας, διακοπούσης τὴν

πρώτην καὶ βαινούσης ἐγκαρσίως πρὸς αὐτήν¹. Λόγῳ τῆς περιγραφείσης διατάξεως τῆς στέγης καθίσταται φανερόν, ὅτι ὁ ἐξεταζόμενος ναὸς ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν τῶν λεγομένων σταυρεπιστέγων, καὶ δὴ εἰς τὴν κατηγορίαν Α3 αὐτῶν, ἥτοι ἐκείνην, καθ' ἣν τὸ ἐγκάρσιον σκέλος δὲν ἐξέχει πέραν τῆς γραμμῆς τῶν μακρῶν πλευρῶν, φέρει δ' ἐσωτερικῶς καὶ τυφλὰς ἀψίδας².

Εἴσοδος εἰς τὸν ναὸν ὑπῆρχεν ἀρχικῶς μόνον μία, πλάτους 0.85 καὶ

Εἰκ. 174. Ἀποψὶς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Νικολάου ἀπὸ Δυσμῶν.

ὕψους 2.60, ἀνοιγομένη εἰς τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Ἀργότερον ἠνοίχθη καὶ δευτέρα θύρα, εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς νοτίας πλευρᾶς, πλάτους 0.65 καὶ ὕψους 1.80 μ.

Ὁ φωτισμὸς τοῦ ναοῦ ἐπετυγχάνετο διὰ τῶν ἐξῆς ὀλίγων καὶ στενῶν παραθύρων: δύο πλάτους 0.20 καὶ ὕψους 0.60 ἀνοιχθέντων ὑψηλὰ ἐπὶ τοῦ ἡμικυκλικοῦ τυμπάνου τῆς ἐγκαρσίας καμάρας (εἰκ. 172 καὶ 173) καὶ ἑνὸς στενοῦ (0.45) εἰς τὸ μέσον τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, ἀνοιχθέντος εἰς ὕψος 1.50 μ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους (εἰκ. 173).

Ἰχνη τοιχογραφιῶν ἐσωτερικῶς τοῦ ναοῦ δὲν παρατηροῦνται σήμερον. Ἄν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ἀφ' ἑνὸς τὴν χαρακτηριστικὴν διὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας³ σχεδὸν παντελῆ ἔλλειψιν φωτιστικῶν ἀνοιγμά-

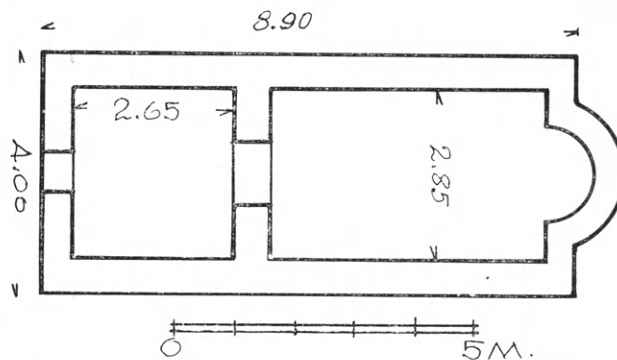
¹ Ἡ ἐγκαρσία καμάρα, ὡς καὶ μέγα μέρος τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς κατὰ μῆκος καμάρας ἔχει σήμερον καταρρεύσει (βλ. καὶ εἰκ. 172, 173, 174).

² Βλ. ὅσα σχετικῶς πρὸς τὰς διαφόρους κατηγορίας τῶν σταυρεπιστέγων ναῶν ἔγραψα εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος τ. Α, 1935, σ. 45, εἰκ. 3 καὶ σ. 46.

³ Βλέπε σχετικῶς Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐν L' Hellénisme contemporain τοῦ 1953, σ. 208.

των καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ σύστημα τῆς τοιχοδομίας καὶ θολοδομίας του, θὰ πρέπει νὰ χρονολογήσωμεν τὸν ναὸν τοῦ Ἀγ. Νικολάου εἰς τὰ τέλη τοῦ 17ου ἢ καὶ τὸν 18ον μ.Χ. αἰῶνα.

Ὁ δεύτερος ναῖσκος, τιμώμενος ὑπὸ τῶν περιοίκων εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἀγ. Ἑλένης, μᾶς εἶναι πρότερον γνωστός. Εἶχε κτισθῇ, ὡς πρότερον εἶπομεν (σ. 23), ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ἀρχαίου ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς (βλ. εἰκ. 8) καὶ μάλιστα κατὰ τὸ πλεῖστον δι' ὑλικῶν τοῦ ναοῦ τούτου καὶ τινων τεμαχίων ἐπιγραφῶν (βλ. σ. 136, 158, καὶ 162). Ἡ ἡμετέρα ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψε μόνον τὰ θεμέλιά του καὶ μικρὰ ὑπὲρ αὐτὰ τμή-

Εἰκ. 175. Κάτοψις τοῦ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ναῖσκου τῆς Ἀγ. Ἑλένης.

ματα, ἅτινα μετὰ τὴν σχεδιάσιν καὶ φωτογράφησίν των ἀπεμακρύνθησαν, ἵνα φανῇ εὐκρινῶς τὸ σχέδιον τοῦ ἀρχαίου ναοῦ.

Ὁ ναῖσκος εἶχεν ἓν κατόψει σχῆμα ὀρθογώνιον (εἰκ. 175), ἐξωτερικῶν διαστάσεων 4.00×8.90 μ. ἀνατολικῶς τοῦ ὁποίου προέβαλλεν ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς ἡμικυκλικὴ ἢ ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ. Τὸ ἐσωτερικόν του διηρεῖτο δι' ἐγκαρσίον τοίχου εἰς δύο μέρη: τὸν κυρίως ναὸν πρὸς Ἀνατολὰς, διαστάσεων 2.85×4.55 μ. καὶ τὸν νάρθηκα πρὸς Δυσμὰς, περίπου τετράγωνον, 2.85×2.65 μ. Ἐφερε μίαν στενὴν ἐξωτερικὴν θύραν εἰς τὸ μέσον τῆς δυτικῆς του πλευρᾶς καὶ μίαν πλατυτέραν κατὰ τὸν ἐγκάρσιον ἐσωτερικὸν τοῖχον δι' ἧς ἐπεκοινῶνει ὁ νάρθηξ πρὸς τὸν κυρίως ναόν.

Ἐλλείψει ἄλλων τεκμηρίων ἄδηλοι παραμένουσιν οἱ χρόνοι τῆς κατασκευῆς τοῦ ναῖσκου. Ἡ πολὺ στενὴ ὅμως θύρα τῆς εἰσόδου μαρτυρεῖ, ὅτι θὰ πρόκειται μᾶλλον περὶ κτίσματος τῆς τουρκοκρατίας καὶ δὴ πιθανῶς τῆς τελευταίας αὐτῆς περιόδου.

Λεπτομερείας περὶ ἀνακτίσεώς του καὶ καταδαφίσεως βλ. εἰς σ. 23, σημ. 1.

ΠΙΝΑΞ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

- Ἀθήναιος, 17, 5.
 Αἰλιανός, 26, 138, 2, 166, 7.
 Αἰσχύλος, 17, 5, 25, 4, 155, 155, 1, 2, 164.
 Ἀλκμάν, 148, 6.
 Ἀνθολογία Λυρική, 148, 6.
 Ἀνθολογία Παλατίνη, 25 σημ., 214, 6, 7, 215, 1, 4, 15, 218, 1, 4, 6.
 Ἀντιφάνης ὁ Κωμικός, 25.
 Ἀντιφών, 142, 2.
 Ἀπολλόδωρος, 9, 1, 25, 1.
 Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος, 24, 3, 25, 4, Σχολ., 25, 4, 6, 7.
 Ἀππιανός, 138.
 Ἀριστοτέλης, 138, 2, 145, 3, 156, 157, 161, 1, 3, 4, 6.
 Ἀριστοφάνης, 162, 4, 214, 5· Σχολ., 162, 4.
 Ἀρποκρατίων, 142.
 Ἀρριανός, 138, 2.
 Ἀρχιμήδης, 161, 3.
 Βιτρούβιος, 72, 161, 3.
 Βίων, 217, 1.
 Δημήτριος, 138, 2.
 Δημοσθένης, 142, 1, 145, 3.
 Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, 14, 1, 4, 25, 4, 5, 124, 1, 137, 1, 135, 2, 145, 3, 218, 4.
 Ἐτυμολογικὸν Μέγα, 26, 145, 3, 216.
 Εὐριπίδης, 25, 2, 215.
 Εὐστάθιος ὁ Θεσσαλονίκης, 26, 184, 1, 216.
 Ἐφορος, 12, 5.
 Ἡρακλείδης Ποντικός, 26.
 Ἡρόδοτος, 25, 4, 107, 107, 3, 151, 218, 1.
 Ἡσίοδος ἀποσπ., 9, 2· Ἐργ. καὶ Ἡμ. 215, 26· Ἀσπ. Ἡρακλ. 216.
 Ἡσύχιος, 7, 2, 10, 140, 216.
 Θεόκριτος, 216.
 Θησέως γάμοι, 216, 7.
 Θουκυδίδης, 138, 2.
 Θωμάς ὁ Μάγιστρος, 102.
 Ἰάμβλιχος, 166, 10.
 Ἰσαῖος, 145, 3.
 Καλλίμαχος, 25 σημ.
 Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη, 216, 7.
 Κλαυδιανός, 24, 2.
 Κλήμης Ἀλεξανδρεύς, 26.
 Κόϊντος Σμυρναῖος, 25 σημ.
 Λουκιανός, 17, 5, 25 σημ., 145, 3, 214, 4, 8, 216, 9· Σχολ. 213, 3.
 Μόσχος, 217, 1.
 Νόννος, 24, 3.
 Ξενοφών, 13, 17, 5, 128, 2, 140, 160, 160, 2, 162, 2, 166, 2, 3.
 Ὅμηρ. Ὕμνος εἰς Ἀφροδίτην, 107, 4.
 Ὅμηρος, 11, 214· Ὅδ. 10, 11, 11, 7, 12, 6, 155, 215· Ἰλ. 7, 2, 11, 6, 8, 155, 184, 1, 215· Τηλεμάχεια 12.
 Ὀρφικοὶ Ὕμνοι, 215, 4.
 Πανσανίας, 4, 1, 7, 7, 3, 9, 1, 3, 10, 10, 12, 11, 4, 13, 14, 14, 1, 2, 3, 5, 6, 7, 18, 1, 22, 24, 24, 3, 25, 25, 4, 7, 62, 1, 126, 128, 128, 1, 3, 129, 132, 138, 139, 141, 2, 155, 160, 160, 2, 4, 161, 161, 1, 162, 162, 1, 2, 166, 3, 169, 179, 1, 2, 180, 1, 182, 214, 4, 215.
 Πausανίου Κώδικες, 9, 3.
 Πίνδαρος, 165, 215, 3, 14· Σχολ. εἰς Ὀλυμπ. 25, 5.
 Πλάτων, 214, 214, 4, 5, 8.
 Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος, 10, 13, 22, 26, 130, 131, 131, 1, 160.
 Πλούταρχος, 14, 10, 138, 2, 162, 4, 165, 6, 170, 214, 4.
 Πολύαινος, 138, 2.
 Πολύβιος, 3, 1, 6, 1, 9, 9, 1, 13, 13, 4, 14, 14, 11, 15, 3, 5, 16, 16, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 17, 17, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 18, 19, 3, 24, 41, 54, 126, 128, 129, 132, 137, 1, 3, 138, 139, 140, 156, 156, 1.
 Πολυδεύκης, 184, 1.
 Σιμωνίδης, 215, 1.
 Σου(ι)δα(ς), 10, 25, 4, 26, 142, 1.
 Σοφοκλῆς, 165.
 Στέφανος ὁ Βυζάντιος, 3, 1, 9, 3, 10, 10, 5, 160, 161, 1.
 Στοβαῖος, 137, 1, 213, 3.
 Στράβων, 11, 11, 4, 25, 7, 146, 160, 161, 3, 162, 3, 214, 4.
 Τζέτζης, 216.
 Τίτος Λίβιος, 10, 20.
 Φώτιος, 26.

ΠΙΝΑΞ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ ΞΕΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

- Aldenhoven F., 4, 2, 5, 1.
 Allen T. W., 11, 12, 12, 5.
 Amandry P., 45 σημ., 62, 2, 74, 4, 75, 4.
 Ἀρβανιτόπουλος Ἀ., 214, 8, 218, 5.
 Audiat J., 96, 2, 97, 6.
- Babelon E., 146, 1.
 Bacon F. H., 59, 4, 68, 1, 72, 1, 75, 4.
 Baedeker K., 4, 2.
 Beazley J. D., 194, 4.
 Bechtel Fr., 147, 5, 148, 1, 3, 5, 149, 1, 3, 6, 9, 150, 3, 151, 1, 4, 156, 3, 164, 164, 4, 237, 2.
 Becker F., 131, 2.
 Beloch K. J., 14, 1, 4, 11, 139, 2.
 Benndorf O., 209, 1, 211, 6, 9.
 Benseler G. E., 167, 1.
 Bérard V., 6, 2, 11, 12 σημ., 12, 5.
 Bergk Th., 148, 6.
 Βερσάκης Φ., 103, 6, 108, 5, 6.
 Berve H., 51, 1, 4, 9.
 Blass, 237, 2.
 Blegen C., 11, 4.
 Blegen E. P., 106, 23.
 Blinkenberg Chr., 105, 2, 106, 16.
 Blouet A., 191, 3.
 Blümner H., 5 σημ., 9, 3, 26, 129, 1, 5, 162, 2.
 Blum G., 59, 8.
 Boblaye, 4, 2.
 Bölte F., 12.
 Bordman, 113, 4.
 Bourguet E., 96, 2, 129, 3, 131, 3, 214, 214 1, 2.
 Brandenstein, 12.
 Brandis, 156, 2.
 Breccia E., 210, 1.
 Brückner A., 215, 11, 235, 2, 236, 1, 238, 2, 3, 241, 2.
- Brugmann K., 147, 5.
 Bruneau Ph., 195, 11.
 Brunn, 129, 1, 130.
 Bruns G., 51, 1.
 Buck C. D., 146, 2, 4, 147, 3, 4, 148, 2, 3, 4, 5, 149, 1, 2, 4, 5, 7, 150, 1, 3, 151, 5, 154, 1, 166, 8.
 Buckler W. H., 144, 2.
 Büttner Th., 13, 4.
 Bursian D., 4, 2, 7, 4, 12 σημ., 162.
 Buschor E., 51, 1, 9.
 Busolt G., 130, 131, 1, 145, 1.
 Butler, 211, 10.
 Βύρων, 61.
- Casson S., 105, 1.
 Cauer P., 156, 5, 6.
 Cavvadias P., 92, 5.
 Chipiez Ch., 209, 1, 211, 9.
 Clarke J., 59, 4, 68, 1, 72, 1, 75, 4.
 Clemmensen, 80, 2, 94, 1.
 Cockerell, 88, 1.
 Colin G., 96, 2.
 Collitz, 164.
 Conze A., 236, 1.
 Courby F., 65, 2, 92, 2, 196, 10, 196, 11.
 Cramer J. A., 4, 2, 8.
 Cultrera G., 62, 2.
 Cuntz, 22.
 Curtius L., 4, 2, 7, 8, 45, 1, 161, 162, 162, 3, 169, 216, 2, 244, 1.
- Danielsson O. A., 151, 2.
 Daremberg, 213, 2.
 Dareste R., 141, 3.
 Daux G., 12, 5.
 Dawkins R. M., 101, 1, 106, 3, 12, 19.
 Debrunner A., 146, 4.
 De Cou, 104, 5, 106, 6, 11.
- Defrasse A., 191, 3.
 Demangel R., 50, 6, 51, 5, 59, 3, 62, 2, 75, 4.
 Deonna W., 195.
 De Ridder A., 101, 1.
 De Sanctis G., 15, 3.
 Diller A., 213, 3.
 Dinsmoor W. B., 50, 13, 51, 10, 11, 59, 60, 1, 77, 4, 90, 4, 92, 5, 96, 2, 128, 1, 174, 1.
 Dittenberger W., 140, 4, 141, 1, 160, 1.
 Dodwell, 129, 3.
 Döderlein, 216.
 Dörpfeld W., 11, 4, 12, 5, 45 σημ., 59, 97, 5, 211, 4.
 Δοντιάς Γ., 112 σημ.
 Δουκάκης Δ., 11, 9.
 Dragendorff H., 241, 1.
 Droop J. P., 104, 2.
 Droysen J. G., 14, 10, 139, 2.
 Du Cange, 164, 1.
 Ducat J., 195, 11.
 Dugas Ch., 80, 2, 94, 1, 104, 6, 106, 4, 21, 107, 6, 108, 4, 109, 6.
 Dumont A., 213, 1.
 Durm J., 115, 124, 1.
 Dyggve E., 72, 1.
- Ebeling H., 7, 3.
 Eckstein, 161, 2.
 Edson Ch., 217, 2.
 Εὐαγγελίδης Δ., 50, 10, 213, 1, 237, 2.
- Fabricius E., 184, 1.
 Fairbanks A., 194, 2.
 Fick, 10, 12, 216, 2, 237, 2.
 Fiechter E., 65, 4, 66, 88, 1.
 Filow B., 101, 1, 106, 18.
 Fougères G., 44, 1, 51, 2.
 Franke P., 194, 7, 195, 1.

- Frazer J. G., 45, 1, 196.
 Freeman, 14, 10.
 Frickenhaus A., 62, 2, 175, 3, 177, 2.
 Furtwängler A., 62, 2, 65, 2, 4, 75, 3, 77, 88, 1, 99, 104, 3, 105, 105, 5, 106, 1, 9, 14, 22, 195, 1.
 Gabrici E., 196, 2.
 Gardner E.A., 196, 12.
 Gardner P., 21, 4, 103, 2, 196, 6.
 Gebauer K., 238, 1.
 Gell W., 4, 2.
 Gerhardt Ed., 194, 4.
 Gerkan A. von, 195, 4.
 Girard P., 213, 2.
 Glotz G., 140, 3.
 Graham J. W., 195, 13, 14.
 Graindor P., 50, 9.
 Gruben G., 51, 1, 4, 9.
 Günther R., 160, 3.
 Hauser, 194, 2.
 Hayes, 113, 4.
 Head B. V., 10, 1, 21, 4.
 Heberdey R., 72, 1.
 Herzog R., 175, 1.
 Heubeck, 10.
 Heuzey L., 209, 2.
 Hill B. H., 97, 1.
 Hiller von Gärtringen, 9, 9, 6, 132, 3, 155, 5, 203, 212, 213, 214, 218.
 Hirmer M., 194, 7, 195, 1.
 Hirschfeld G., 209, 1, 211, 6.
 Hirt, 147, 5.
 Hitzig, 5 σημ., 9, 3, 26, 129, 1, 5, 162, 2.
 Hoff, 59, 1.
 Hoffmann, 11, 147, 6.
 Hogarth D. G., 105, 3.
 Holleaux M., 15, 3, 139, 1, 140, 1.
 Holmberg Erik, 54, 1, 60 σημ.
 Hulot J., 44, 1, 51, 2.
 Humann, 180, 2.
 Θεοχάρης Στ., 4, 2.
 Immerwahr, 25, 3.
 Ioannidou M., 216, 6.
 Jacobsthal, 105, 107, 1, 108, 2.
 Jahn O., 128, 1.
 Jones H. S., 155, 3.
 Καββαδίας Π., 50, 1.
 Κανδηλώρος Τ. Χ., 4, 2.
 Καρδαρά Χ., 50, 3.
 Καρχαβίτσας, 216, 8.
 Karo G., 129, 5.
 Kahrstedt U., 14, 4, 8, 21, 2.
 Kaibel, 215, 6.
 Keil, 215, 8.
 Κεραμόπουλος 'Α., 109, 4.
 Kierpert H., 160, 1.
 Kirchner J., 156, 2.
 Köhler, 141, 3.
 Köpp, 130.
 Körte, 209, 1, 211, 6.
 Kohte, 180, 2.
 Koldewey R., 50, 11, 51, 2, 4, 10, 11, 59, 4, 62, 2, 65, 2, 68, 1, 72, 1, 75, 2, 4, 92, 3, 4, 94, 2, 97, 3, 4, 195, 3.
 Κομνηνός Π. Α., 11, 9.
 Κοραής 'Αδ., 216.
 Κορύλλος Χ. Π., 4, 2.
 Κουκουλές Φ., 216, 6, 9.
 Κουρουγιώτης Κ., 9, 11, 4, 45, σημ., 105, 5, 109, 2, 6, 124, 2, 180, 2, 181 σημ., 195, 2, 203, 212, 218, 234, 1.
 Krauss F., 51, 3.
 Kretschmer P., 10, 12.
 Kroll W., 131, 4.
 Κρυστάλλης Κ., 216, 8.
 Kühner, 237, 2.
 Kunze E., 45 σημ.
 Κωνσταντίνου 'Ιω., 50, 8, 105, 5.
 Κωνσταντόπουλος Κ., 168.
 Lambros S., 216, 7.
 Larfeld W., 103, 2.
 Lattermann H., 3, 132, 3.
 Launey M., 59, 1.
 Leake W. M., 4, 2, 7, 7, 1, 8, 19, 20, 27, 1, 36, 45, 1, 132, 132, 3, 169.
 Lechat H., 191.
 Lejeune M., 148.
 Lenschau, 139, 2.
 Λεονάρδος Β., 45 σημ., 62, 1, 62, 2, 80, 3, 4, 172, 1, 177, 2.
 Lepsius R., 80, 2.
 Liddell H. G., 155, 3.
 Lippold G., 13, 2, 128, 3, 129, 1, 4.
 Löwy E., 129, 3.
 Lolling, 5 σημ., 7, 3.
 Loring W., 196, 12.
 MacDonald W., 15, 4, 21, 5.
 Macridy - Bey, 209, 2.
 Majoletti B., 210, 2, 211, 7, 8.
 Marcadé 'J., 129, 3, 5, 131, 3.
 Marconi P., 174, 1.
 Mariani L., 211, 2.
 Marquand, 45 σημ., 68, 4.
 Marshall J., 194, 2, 195.
 Martin R., 34.
 Μαστροκώστας Ε., 161, 2.
 Mau, 241, 3.
 Mayser, 237, 2.
 Mazon, 155, 1.
 Meister R., 146, 3, 4, 149, 2.
 Mendel G., 141, 3.
 Meyer E., 6, 2, 11, 4, 12, 12, 5, 154, 1.
 Michaelis A., 128, 1.
 Milchhöfer 'Α., 141, 3.
 Millin, 166, 9.
 Milne M. J., 195, 1.
 Möbius H., 191, 2, 3.
 Μπαλάνος Ν., 90, 3.
 Müller Kurt, 26, 62, 1, 72, 1.
 Mugler Ch., 161, 3.
 Niccolini, 14, 11.
 Niese, 139, 2.
 Nissen H., 50, 13.
 Noack F., 78, 1.
 Νουχάκης 'Ι., 5, 1, 244, 1.
 Ohly D., 238, 1.
 'Ορλάνδος 'Α., 45 σημ., 51, 7, 67, 1, 75, 3, 5, 78, 1, 138, 2, 168 σημ., 175, 3, 177, 2, 196, 9, 11, 209, 2, 220, 1, 247, 1.
 Ormerod, 139, 1.
 Orsi P., 105, 4.
 Pace B., 44, 1.

- Pagenstecher R., 210, 1.
 Πάλλας Δ., 9, 1.
 Panofka Th., 24, 1.
 Παπαχατζής N., 160, 5, 161, 7, 175, 3.
 Pape W., 167, 1.
 Παρασκευαΐδης Σ., 211, 2.
 Paris P., 50, 7.
 Parts J., 145.
 Payne H., 75, 4, 101, 1, 103, 4, 106, 106, 2.
 Peek W., 9, 5, 212, 213, 215, 7, 10, 13, 15.
 Pélékidis Chr., 213, 2, 3.
 Penrose F. C., 50, 13, 68, 4.
 Perdriest P., 103, 4, 104, 7, 106, 8, 107, 5, 108, 1, 3, 109, 3.
 Pernier L., 51, 6.
 Pernice E., 11, 9, 12 σημ., 241, 2.
 Perrot G., 209, 1, 211, 9.
 Pesce Gennaro, 60, 2.
 Πετρίδης A., 11, 9.
 Πέτσας Φ., 105, 1, 107, 7, 209, 2.
 Philippson A., 80, 1, 162.
 Picard Ch., 196, 11.
 Plassart A., 9, 8, 21, 1, 59, 8, 143, 164, 4, 165, 1, 195, 9.
 Πλάτων N., 211, 2.
 Poland Fr., 213, 1.
 Πολίτης N., 216, 8.
 Pomtow H., 12, 5, 96, 2, 129, 3, 4, 130.
 Pottier E., 213, 2.
 Pouilloux J., 180, 1.
 Poulsen E., 50, 4.
 Pouqueville F.C.M.L., 4, 2.
 Premierstein A., 215, 8.
 Πρωτονοταρίου - Δειλάκη E., 175, 2, 178, 1, 181 σημ.
 Puchstein, 51, 2, 4, 10, 11, 59, 4, 62, 2, 65, 2, 68, 1, 72, 1, 75, 2, 4, 92, 3, 4, 94, 2, 97, 3, 4, 195, 3.
 Puillon M. E., 4, 2.
 Rangabé A., 4, 2.
 Reichel W., 100, 106, 5, 13.
 Reichhold K., 105, 5, 106, 9, 195, 1.
 Reinach S., 194, 5, 196, 3.
 Reisch E., 195.
 Reitzenstein R., 103, 1.
 Richards G. C., 196, 12.
 Richter G., 106, 195, 1.
 Robert C., 13, 128, 2, 129, 2, 4, 130, 166, 9.
 Robert F., 175, 3.
 Robert L., 10, 3, 139, 1, 145, 2, 180, 1.
 Roberts C. H., 103, 2.
 Robinson D. M., 104, 8, 106, 17, 107, 8, 109, 1, 144, 2, 195, 13.
 Rodenwaldt G., 74, 3, 111, 1.
 Roscher W. H., 9, 1, 214, 3.
 Ross L., 4, 2, 8, 28, 1, 41, 45, 1, 169, 169, 3, 244, 1.
 Roussel P., 140, 2.
 Roux G., 88, 2, 195, 12, 196, 10, 197, 1.
 Rubensohn O., 72, 1.
 Rumpf A., 131, 194, 6, 195, 1.
 Ρωμαΐος K., 50, 2, 4, 5, 59, 10, 68, 2, 72, 1, 75, 1, 209, 2.
 Saglio, 213, 2.
 Salviat, 195, 11.
 Σάργος Δημ., 61.
 Sartiaux, 96, 1.
 Sauer, 50, 13.
 Schazmann P., 175, 1, 211, 1.
 Schede Martin, 197, 2.
 Scherer A., 146, 3.
 Schleif H., 45, σημ.
 Schliemann H., 62, 2.
 Schmidt B., 216, 6.
 Schmidt H., 216.
 Schmidt J., 216, 6.
 Schoch, 14, 10.
 Schöffer v., 140, 3.
 Schrader H., 175, 3, 177, 1, 180, 2, 195, 4, 197, 2.
 Schwahn, 14, 1.
 Schwyzer E., 129, 3, 148, 6, 149, 194, 5, 8, 156, 5, 6, 237, 3.
 Scott R., 155, 3.
 Seranton R., 31.
 Scully V., 45 σημ.
 Seltman, 21, 4.
 Shoe Lucy T., 78, 78, 3.
 Σιγάλας 'A., 103, 2.
 Σκιῶς 'A. N., 11, 9.
 Σπυριδάκης Γ., 216, 6.
 Stackelberg F. von, 50, 1, 191, 3.
 Stählin, 26.
 Στάης B., 106, 15.
 Stein H., 213, 3.
 Stephensen, 59, 1.
 Στίνας E., 121, 1, 122, 1.
 Stillwell Agnes Newhall, 196, 1.
 Stillwell R., 65, 2, 68, 4, 92, 1.
 Studniczka Fr., 105, 5, 194, 2, 195, 195, 1, 196, 7.
 Sulze H., 62, 2.
 Svoronos N., 196, 4.
 Swoboda, 156, 2.
 Σωτηριάδης Γ., 209, 2.
 Szanto, 157, 3.
 Thieme, 131, 2.
 Thompson H., 45 σημ.
 Thumb A., 146, 3, 5, 147, 5, 6, 148, 7, 149, 4, 150, 1, 151, 3.
 Tischbein, 194, 5.
 Tod M. N., 237, 2.
 Töpffer, 139, 2.
 Treves, 14, 10.
 Τσέλαλης 'Αγησ., 14, 11, 244, 1.
 Tucker T. G., 155, 2.
 Türk G., 218, 5.
 Ulrichs, 128, 2.
 Vallois R., 191, 2, 195, 10, 11, 196, 13.
 Valmin M. N., 12 σημ., 160, 7.
 Vaniceck, 216, 2.
 Vasmer, 5 σημ.
 Villard F., 59, 1.
 Volgraff W., 106, 7.
 Vulić N., 106, 18.
 Wace A. J. B., 109, 109, 5.
 Walbank F. W., 14, 10, 15 σημ., 19, 20, 139, 3.
 Waldstein Ch., 59, 2, 75, 4, 106, 20.
 Walter O., 175, 3.
 Walters H. B., 195, 1.
 Watzinger C., 180, 2.
 Welter G., 191, 1, 2, 3, 211, 5.
 Westermann, 10, 6.

Wiegand Th., 65, 3, 68, 3, 74,
1, 2, 75, 4, 175, 3, 177, 1,
180, 2, 195, 4, 197, 2, 211, 3.
Wilamowitz U. v., 10, 14, 160,
6, 212, 213, 214.
Wilberg W., 65, 4, 5, 93, 1.

Wilhelm Ad., 100, 106, 5, 13,
141, 3, 237, 2.
Wobst, 13, 4.
Wolfgang O., 160, 7.
Woodhouse W. J., 196, 12.
Woodward A. M., 114.

Wuilemier P., 195, 1.
Χατζής 'A., 216, 6.
Yavis C., 124, 1, 195, 2.
Zehetmaier J., 241, 1
Ziebarth B., 145, , 213, 1.

ΠΙΝΑΞ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Τὰ διὰ κυρτῶν στοιχείων λήμματα δηλοῦσι τὰ εἰς ἐπιγραφὰς καὶ συγγραφεῖς ἀπαντῶντα ὀνόματα.

Ἀβεάται 22	— Μουσεῖον Ἑθν. βλ. λ.	— Παρθενῶν 52, 56, 65, 68,
Abeatae 22	— Πνύξ 45 σημ.	4, 77, 3, 90, 3, 94, 96, 97,
Ἀγησίλαος 138, 2.	Ἀῖβασίλη 105, 1.	128, 1.
Ἀγησιπολίας 132.	Αἰγαῖον 50.	— προπύλαια 97, 196, 2.
Ἄγις 128, 2.	Αἴγεια, ἄγαλμα Διὸς 179, 1.	Ἀκτιον, Ἀπόλλωνος ναὸς 26.
Ἀγρίππας 22, 160.	— ναὸς Διὸς 175, 3.	Ἀλέα βλ. Ἀθηνᾶ.
Ἀδης 165, 214.	Αἴγινα 52, 65, 2, 105, 106, 107,	Ἀλέα 14, 2.
Ἀετὸς (Ἰθάκης) 106.	191.	Ἀλέξανδρος Μ. 138, 2.
Ἀθάνα 141, 144, 147, βλ. καὶ	— ναὸς Ἀφαιάς 52, 62, 2,	Ἀλεξᾶς 239, 1.
Ἀθηνᾶ.	65, 2, 77, 77, 3, 88, 1,	Ἀλίσειον 160.
Ἀθανασόπουλος Παναγιώτης	93, 94, 96, 97, 98, 98, 2,	Ἀλιθέρης 10.
(συλλογὴ) 107.	106, 119, 191.	Ἀλικαρνασσὸς 10.
Ἀθηνᾶ 13, 24, 1, 25, 101, 102,	Αἴγιον 21.	Ἀλιγρόθιος 10.
132, 144, 196.	Αἰγλεφεῖρη 11.	Ἀλίσαρνα 10.
— Ἀλέα βλ. Τεγέα.	Αἰγόσθυνα 140, 4.	Aliphera 10.
— Καρθαία, v. 50.	Αἴγυπτος 210.	Alipheraei 22.
— Κραναία βλ. Ἑλάτεια.	Αἰγύτις 162, 2.	Alit(h)rei 22.
— Κυδωνία, v. 160, 160, 4.	Αἰολίς 50.	Ἀλίφεια σποράδην καὶ
— Παρθένος 132.	Αἰτωλία 16, 218, 2.	— Ἀθηνᾶς ἱερὸν, ναὸς 22
— Πολιάς βλ. Πριήνη.	Αἰτωλοὶ 15, 15 σημ. 16.	εἰκ. 8, 23, 23, 1, 24, 29
— Πρόμαχος χαλκῇ 128, 1.	Ἀκαριανία 26, 196.	εἰκ. 10, 30, 32, 43 ἑ., 45, 1,
— Προναία, v. βλ. Δελφοί.	Ἀκράγας 51, 52.	47 εἰκ. 28, 49 εἰκ. 30, 31,
— Σώτεια v. βλ. Ἀσέα.	— ναὸς Α 52, 92, 98, 2.	71 εἰκ. 46, 73 εἰκ. 47, 76
— Τριτογένεια 24.	— ναὸς Β 51, 52, 96, 98, 3.	εἰκ. 50, 91 εἰκ. 63, 94,
— Τριτωνία 24.	— ναὸς Ἀσκληπιοῦ 174.	95, 97, 98, 114, 115, 132,
— Τριτωνίς 24, 25.	— ναὸς Διὸς Ὀλυμπίου βλ.	4, 145, 157, 158, 162, 167,
— Χρυσελεφαντίνη 128, 1.	Ὀλυμπιεῖον.	178, 247.
— ς ἄγαλμα χαλκοῦν 32,	— ναὸς Ἡρακλέους βλ.	— ἄλωσις 17, 19.
43, 54, 126, 130, 132,	ναὸς Α.	— Ἀσκληπιοῦ ναὸς 15, 24,
179, 1, 2.	— Ὀλυμπιεῖον βλ. ναὸς Β.	171 ἑ., 172 εἰκ. 112, 173
— ς ἀνδριᾶς χαλκοῦς 24,	Ἀκρόπολις (Ἀθηνῶν) 128, 1.	εἰκ. 113, 174 εἰκ. 114, 182.
95, 128, 131, 132.	— Ἀθηνᾶς ναὸς (ἐκατόμ-	— ἐπιγραφαὶ 133 ἑ.
— ἱερὸν, ναὸς βλ. Ἀκρό-	πεδος) 68, 4, 74, 75, 4, 77,	— λοφοσειρὰ 5, εἰκ. 3, 6,
πολις, Ἀλίφεια, Ἀσσος.	3, 93, 94.	εἰκ. 4, 7, 13.
Ἀθῆναι 101, 1, 157.	— Ἀθηνᾶς ναὸς (πεισι-	— νεκρόπολις 42, 203 ἑ.
— Ἀκρόπολις βλ. λ.	στράτειος) 65, 3, 6, 93,	— πόλεως λείψανα 41.
— Ἀττάλου Στοᾶ 220, 1	96, 97.	— προάστειον Ἀκρας 17,
— Ἡφαίστειον 52, 77, 3,	— ἀνάγλυφον 72, 1 (Κρήνης	18/19, 19, 20, 41.
96, 98, 2.	τοῦ Τρωίλου), 196.	Ἀλίφεια 9, 8, 10.
— Θησεῖον βλ. Ἡφαίστειον.	— οἰκοδομήματα μικρότε-	Ἀλιφειεῖς 15, 17, 18, 19, 20, 22,
— Θρασύλλου μνημεῖον 211,	ρα 74.	24, 25, 145, 159, 160, 1, 212.

Ἀλιφειρεῖς 3, 1, 13, 4, 14, 8, 9, 11.
 Ἀλιφειρεὺς 10.
 Ἀλιφειρέων, Ἀχαιῶν 10, 1, 21.
 Ἀλίφηρα 10, 11, 12.
 Ἀλίφηρα (κώμη Θράκης) 10.
 Ἀλίφηρα 3, 1, 4, 1, 10, 5, 14, 2, 5, 6.
 Ἀλιφηρεῖ 10.
 Ἀλιφηρεῖς 22.
 Ἀλιφηρεὺς 10, 3.
 Ἀλιφηρεὺς 10, 10, 5.
 Ἀλιφηρία 10, 3.
 Ἀλιφηρία 10.
 Ἀλιφηρίς 10, 3.
 Ἀλίφηρος 9, 9, 3.
 Ἀλίφηρος 10, 5.
 Ἀλίφθειρος 9, 3.
 Ἀλίφθηρος 9, 3.
 Ἀλίφθηρος 9, 3.
 Ἀλίφθορος 9, 3.
 Ἀλίφθοιο 212, 213.
 Ἀλιφος 9, 213.
 Ἄλτις βλ. Ὀλυμπία.
 Ἀλφειὸς 3, 7, 11, 11, 4, 12, 5, 16, 18, 26, 62, 1, 160, 162.
 Ἀλφειὸς 18, 1.
 Ἀμβρακία 218, 5.
 Ἀμύκλαι 166.
 Ἀμύντας 138, 2.
 Ἀμ[φ]ισαῖς 142, 3.
 Ἀνάξιππος 166.
 Ἀνδανία, Ἀπόλλωνος Καρνείου λατρεία 160.
 Ἀνδριτσαῖνα 5, 107, 203.
 Ἀντίγονος 138, 2.
 Ἀντίγονος Γονατᾶς 137, 137, 3.
 Ἀντίκυρα 112 (ἀκροκέραμος).
 Ἀντίοχος 155.
 Ἀντίπατᾶς 237.
 Ἀντίπατρος 138, 2.
 Ἀντίπατρος 225.
 Ἀπελᾶς 237, 1.
 Ἀπέλιχος 143.
 Ἀπελλᾶς 237, 1.
 Ἀπέλλιχος 218, 6.
 Ἀπέλλιχος 218.
 Ἀπέλλιχος Μεγαπολίτης 218, 6.
 Ἀπέλλων 166, βλ. καὶ Ἀπόλλων.
 Ἀπολᾶς 237, 1.
 Ἀπόλλων 166, 168.

Ἀπόλλων, Δαφνηφόρος βλ. Ἐρέτρια.
 — Ἐπίδδαλος 129.
 — Ἐπίζαλος 129.
 — Ἐπίζηλος 129.
 — Ζωστήρ 180, 2, 195 (βωμός).
 — Κάρνειος βλ. Ἀνδανία.
 — Κόρινθος, ν. 103, 108, 108, 6.
 — Ὀρχομένιος 129.
 — Πύθιος βλ. Ἄργος.
 — ος ναὸς βλ. Ἀκτιον, Δήλος, Θέρμων, Κόρινθος, Κυρήνη, Νεάνδρεια, Συρακοῦσαι, Φιγάλεια.
 Ἀπόμνιος (ἐπὶ κλησὶς Διὸς) 25, 26.
 Ἀπόμνιος (ἐπὶ κλησὶς Ἡρακλέους) 26.
 Ἀπουλιακαὶ ἀγγελιογραφίαι 195.
 Ἀργεῖοι 129, 129, 5, 130, 131.
 Ἀργολίς 947, 6, 218, 4.
 Ἄργος 52, 62, 2.
 — Ἀπόλλωνος Πυθίου ναὸς 106.
 — Ἡραῖον 45 σημ., 52, 59, 62, 2, 64, 68, 2, 74, 75, 4 (ναὸς α, β), 98, 2, 104, 106.
 — Ἡραῖον, Δυτικὸν οἰκοδόμημα 75, 4.
 — Ἡρας ἄγαλμα, 179, 2.
 Ἀρισστέας 166.
 Ἀριστέας 166.
 Ἀριστέας 218, 218, 3.
 Ἀριστογείτων 129, 130 Ἀριστογίτων (sic) 129.
 Ἀριστοδάμοι 154.
 Ἀριστόδαμος 154, 155.
 Ἀριστόδημος 157.
 Ἀριστολόα 137, 142.
 Ἀριστόλαος 138, 142.
 Ἀρχάδες 9, 128, 2, 146, 156, 162.
 Ἀρχάδες 14, 2, 3, 6.
 Ἀρχάδων Κοινὸν 13, 20, 141.
 Ἀρχαδία 3, 4, 1, 7, 2, 9, 9, 1, 12, 5, 13, 31, 50, 52, 54, 59, 60 σημ., 80, 124, 2, 138, 143, 144, 146, 160, 2, 161, 162, 2, 218, 2, 4, 219, 2, 237, 1.

Ἀρχαδία 10, 5, 13, 4, 14, 5.
 Ἀρχὰς 166.
 Armento 195, 1.
 Ἀρτεμᾶς 237, 1, 2.
 Ἀρτεμίδωρος 237, 2.
 Ἀρτεμις, — δος ναὸς βλ. Βραυρών, Μαγνησία, Μεσσήνη, Σάρδεις.
 Ἀρτεμις Κνακεᾶτις, ν. βλ. Τεγέα.
 — Λαφρία, ν. βλ. Καλυδών.
 — Λιμναῖτις, ν. βλ. Κομποθέκρα.
 — Μεσοπολίτις, ν. βλ. Ὀρχομενός.
 — Ὀρθία, ν. 104, 109.
 — Πασικράτα 218, 5.
 — Τεγεᾶτις βλ. Κνακεᾶτις.
 Ἀρτύλας 155.
 Ἀρχέλαος, στρατηγὸς Ἀντιγόνου 138, 2.
 Ἀρχέλαος, στρατηγὸς Δημητρίου 138, 2.
 Ἀρχέλαος, υἱὸς Περδίκκα 138, 2.
 Ἀρχοκράτης βλ. Ρόδος.
 Ἀσέα 50, 54, 1, 59, 10.
 — ναὸς Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς; Σωτεῖρας 50, 59, 59, 10, 98, 2.
 Ἀσία 209 (τάφοι), 211.
 Ἀσκληπᾶς 237, 1.
 Ἀσκληᾶς 237, 1, 2.
 Ἀσκληπιᾶδης 237, 2.
 Ἀσκληπιεῖον 28, 40, 169, 170, 178, 199, βλ. καὶ Ἀσκληπιοῦ ναὸς.
 Ἀσκληπιὸς 202.
 — οὐ ἄγαλμα 179, 2.
 — οὐ ναὸς 175, 3, (γεν.) βλ. καὶ Ἀκράγας, Ἀλίφφειρα, Δήλος, Ἐπίδανρος, Κῶς, Πριήνη, Φενεός.
 Ἄσσοι, Ἀθηνᾶς ναὸς 68, 68, 2, 72, 1, 75, 4, 96.
 — Βουλευτήριον 72, 1.
 Ἀστέας 166, 9.
 Ἀστέας 166, 167 (ἐξ Ἀλέας, Ἡρακλεώτης).
 Ἀτταλος, —ου Στοά, βλ. Ἀθῆναι.

Ἀττική 195, 215, 16, 218, 1, 2, 3, 4, 7, 219, 2.
 Αὔγουστος 22.
 Αὐξησίας βλ. Μυίας καὶ Αὐ-
 ξησίας ἱερὸν.
 Ἀφαρεὺς 10, 12.
 Ἀφαρητιάδαι 10.
 Ἀφροδῆς 237, 1.
 Ἀφροδίσιον βλ. Δῆλος.
 Ἀφροδίσιος δρυμός, ναὸς—οὐ
 50.
 Ἀφροδίτη 179, 2, (ἄγαλμα).
 — Οὐρανία 179, 2 (ἄγαλμα).
 Ἀχαΐα 22, 147, 6.
 Ἀχαϊκή Συμπολιτεία 10, 15,
 21, 21, 3, 139.
 Ἀχαιοὶ 15, 15 σημ., 20, 21, 3,
 148, 5.
 Ἀχαιῶν Ἀλιφεύων 10, 1, 21.
 Ayazin 209, 1.

Baiae 195, 1.
 Βάξος (Κρήτης) 148, 5.
 Βάσαι 54, 1, βλ. καὶ Φιγάλεια,
 Ἀπόλλωνος ναός.
 Βεργίνα 105, 1, 107, 209, 2 (τά-
 φος).
 Βέροια 138, 2.
 Βερολίνον βλ. Μουσείον.
 Βιθυνία 141.
 Βοιωτία 25, 218, 1, 2, 3, 6.
 Βοιωτοί, κοινὸν—ὦν 131, 181.
 Βολωνία βλ. Μουσείον.
 Βοστώνη βλ. Μουσείον.
 Βουλευτήριον βλ. Ἀσσοί, Ὀ-
 λυμπία.
 Βραυρών, Ἀρτέμιδος ν. 45 σημ.
 Βρεττανικὸν βλ. Μουσείον.

Γιάννιτσα 11, 9, 12 σημ.
 Γλυπτοθήκη βλ. Μόναχον
 Γοργόνειον 101, εἰκ. 69, 113,
 εἰκ. 87.
 Γοργῶ 111, ναὸς Γοργοῦς βλ.
 Κέρκυρα.
 Γορτυνία Βόρειος 50.
 Γόρτυς, ἡ 9, 1, 34, 141 2.
 Γόρτυς, ὁ 9, 1.
 Γόρτυς 4, 1, 14, 5.
 Canino, συλλογὴ 194, 4.

Δαφνηφόρος βλ. Ἀπόλλων.
 Δελφοὶ 9, 21, 50, 51, 52, 59,
 59, 1, 62, 2, 65, 65, 2, 6, 78,
 103, 104, 106, 107, 108, 130,
 131, 140, 4, 142, 3, 161, 6,
 167, 214, 214, 2, 219, 1, σημ.
 Δελφοί, Ἀπόλλωνος ναὸς 52,
 65, 65, 2, 6, 92, 93, 96,
 97, 98, 1.
 — Ἀργείων ἀνάθημα 129, 5.
 — Ἐπιζήλου ἀνάθημα 130.
 — Ἐπὶ ἐπὶ Θήβαις ἀνά-
 θημα 129.
 — Θησαυρὸς Ἀθηναίων 59,
 1, 93, 94, 96, 96, 2, 97.
 — Θησαυρὸς Βοιωτῶν 129, 3.
 — — Θηβαίων 129, 3.
 — Προναίος Ἀθηναίων ναὸς
 50, 51, 59, 62, 2, 75, 4,
 98, 2.

Δεξιλαός 138, 2.
 Δεξιλέως, Μνημεῖον βλ. Κερ-
 μαικός.
 Δέσποινα, ναὸς—ης, βλ. Λυ-
 κόσουρα.
 Δεσποίνης Γεώργιος 136, 2.
 Δήλιον βλ. Πάρος.
 Δῆλος 52, 140, 2, 166, 191 εἰκ.
 130 (κατατετής).
 — Ἀθηναίων, Διὸς καὶ Ἥρας
 βωμός 195.
 — Ἀπόλλωνος ναὸς 52, 98,
 1, 196, 10.
 — Ἀσκληπιεῖον ἢ Ἀσκλη-
 πιοῦ ναὸς 175, 3, 196.
 — Ἀφροδίσιον, βωμός 195.
 — Ἡραῖον 195 (βωμός).

Δημᾶς 237, 1.
 Δήμητρα Παναχαΐα 22.
 — ναὸς βλ. Ποσειδωνία.
 Δημήτριος 137, 137, 3, 138, 2.
 Διάγων 162 (παραπόταμος
 Ἀλφειοῦ).
 Διάσελο, θ. 219.
 Διοκλῆς 11, 12, 5.
 Διονυσᾶς 237, 2.
 Διονύσιος, Μνημεῖον, βλ. Κε-
 ρμαικός.
 Διονυσόδωρος 237, 2.
 Διόνυσος 165, 6, 179, 2.
 ΔΙΟΣ 127.

Δίον 209, 2 (τάφος).
 Δολιανὰ λατομεῖα μαρμάρου
 80, μάρμαρον 68, 2.
 Δορκίων 218, 218, 2.
 Δόρκος 218, 2.
 Δόρκων 218, 2.
 Δωδεκάνησος 218, 3.
 Δωριεῖς 140, 146.

Ἐγγλιανός, Ἄνω 11, 4.
 Ἐθνικὸν βλ. Μουσείον Ἀρ-
 χαιολογικόν.
 Ἐκάτειον 121.
 Ἐκατόδωρος 24, 128, 129.
 Ἐκατόμπεδον βλ. Ἀκρόπολις.
 Ἐλάτεια, Ἀθηναίων Κραναίας
 ναὸς 50.
 Ἐλένη, Ἀγία, ναῖσκος 22, εἰκ.
 8, 23 εἰκ. 9, 23, 1, 45, 45, 3,
 64, 247 εἰκ. 175.
 Ἐλευθεραὶ 101, 1.
 Ἐλεύθερα 148, 5.
 Ἐλευσίς, Τελεστήριον 77.
 Ἐλισφάσιον 161, 1.
 Ἐλλήνες 166.
 Ἐλπιδᾶς 237, 2.
 Ἐλπιδοφόρος 237, 2.
 Ἐπαμεινώνδας 14.
 Ἐπαμεινώνδας ὁ Θηβαῖος 14, 3.
 Ἐπαφρᾶς 237, 1.
 Ἐπιγραφικὸν βλ. Μουσείον.
 Ἐπίδωρος 191 εἰκ. 133 (κα-
 τετετής), 219 σημ.
 — Ἀσκληπιοῦ ἄγαλμα
 179, 2.
 — Θόλος 88, 2.
 Ἐπίδδαλος } βλ. Ἀπόλλων
 Ἐπίζαλος }
 Ἐπίζηλος 129, 3, βλ. Δελφοί.
 Ἐπὶ ἐπὶ Θήβαις βλ. Δελφοί.
 Ἐπικούριος βλ. Ἀπόλλων.
 Ἐργότιμος βλ. Κλειτίας καὶ—
 Ἐρετρία 50, 237.
 — Ἀπόλλωνος Δαφνηφό-
 ρου ναὸς 50.
 Ἐρετρικὸς δῆμος 11.
 Ἐρμᾶς 237, 1.
 Ἐρύμανθος 162.
 Εὐβοία 50.
 Εὐθύδαμος Ξενοκράτης 9, 8.

- Εὐκέτης 140, 142, 145.
Εὐκέτω 147.
Εὐμηλος 145.
Εὐμήλω 147.
Εὐπατᾶς 237.
Εὐπατᾶς 237.
Εὐπατρις 237.
Εὐπάτωρ 237.
Εὐριπίδας 16 (στρατηγὸς Αἰτωλίας).
Εὐρώτας 12, 5.
Εὐτρήσιοι 160, 2.
Εὐτρήσιοι 160.
Εὐ]φρ[α]νο[ρίδης 235, 1.
 *Εφεσος 105.
- Gherdek-Kaia-si 209, 1.
- Ζάχα (νῦν Καλλιθέα) 5, 6, 2, 41, 160, 1.
Ζεὺς 24, 1, 25, 179, 1, 2.
 — ἀπόμνιος 25, 26.
 — *Ηλείων 128, 1.
 — Λεύκαιος βλ. Λέπρεον.
 — *Λεχεάτης* 24.
 — *Ολύμπιος 161, βλ. καὶ *Ακράγας, *Ολυμπία.
 — *Ομαγύριος, ναὸς 21.
 — ναὸς βλ. Αἵγεια, Νεμέα.
- Ζωσᾶς* 237, 1.
Ζωστήρ βλ. *Απόλλων.
- *Ηλεία 11, 4, 61, 62, 1, 138, 139.
**Ηλεία* 15, 3.
**Ηλείοι* 14, 14, 11, 15, 15 σημ., 16, 18, 21, 3, 26, 166.
**Ηλείοι* 161.
**Ηλεις* 128, 2, 166, 5.
 — *Αφροδίτης Οὐρανίας ἄγαλμα 179, 2.
**Ηπειρος* 139.
**Ηρα* 179, 2 (ἄγαλμα), βλ. καὶ Δῆλος, Ποσειδωνία, Σελινοῦς, Τίρυνς.
**Ηραία* 7, 9, 1, 15, 1, 16, 18, 20, 141, 160, 1.
**Ηραία* 18, 1.
**Ηραιεύς* 9, 1, 160, 1.
**Ηραῖον* βλ. *Αργος, Δῆλος, *Ολυμπία, Περαχώρα, Σάμος.
**Ηρακλᾶς* 237, 1.
**Ηράκλειον* βλ. Κλεωναί.
- *Ηρακλῆς 25, 26, —έους ναὸς βλ. *Ακράγας, Κλεωναί.
**Ηρακλῆς ἀπόμνιος* 26.
**Ηρᾶς* 237, 1.
**Ηφαίστειον* βλ. *Αθῆναι.
- Habarkaja 211, 6.
Hyrtodoros 131, 2.
- Θάσος 59, 1 (Λέσχη).
Θεισά 141, 2.
Θεισά 4, 1, 14, 5.
Θέλπουσα 141.
Θεόδωρος, *Αγ., θ. 62, 1.
Θεόπομπος 167.
Θεοτᾶς 167.
Θεοτέλης 167.
Θεότιμος 167.
Θέρμων 50, 52.
 — *Απόλλωνος ναὸς 50, 52.
Θερσίλιον βλ. Μεγαλόπολις
Θεσπιαί 195 (βωμός).
Θεσπική 13.
Θεσσαλία 25, 214, 4, 8, 237, 1.
Θεσσαλοὶ 149, 1, 151, 1.
Θεύπομπος 167.
Θευτᾶς 167.
Θευτέλης 167.
Θεῦτ(ις) 167.
Θέων 213, 214.
Θηβαῖοι 13.
Θήρα 219, 1, 241 (τάφοι).
*Θησαυρὸς *Αθηναίων* βλ. Δελφοί.
 — Βοιωτῶν βλ. Δελφοί.
 — Γελῶν βλ. *Ολυμπία.
 — Θηβαίων βλ. Δελφοί.
 — Μεγαρέων βλ. *Ολυμπία.
Θησεῖον βλ. *Αθῆναι.
Θόλος βλ. *Επίδαυρος.
Θούριοι 214, 8.
Θράκη 10, 218, 1.
Θράσυλλος, χορηγικὸν μνημεῖον βλ. *Αθῆναι.
Θρασυμήδης 179, 2.
Θριάσιοι 22.
- *Ιδαῖον ἄντρον 104, βωμός 124.
**Ιέρων*, κύλιξ —νος 193 εἰκ. 134α.
**Ιθάκη* 106, 140, 4.
- *Ιλλυριοί, πειραταὶ 15, 138, 139, 139, 2, 140, 145.
**Ιλλυριοὶ* 15, 3.
**Ιμέρα* 194, 195, 1.
 — ναὸς 59, 1.
**Ιόλαος*, υἱὸς *Αντιπάτρου 138, 2.
 —, Μακεδὼν στρατηγὸς 138, 2.
**Ιόνιον* 5, 12, 5, 138, 139.
Iskelib 211, 6.
**Ιτανος* 161, 6.
- Κακόβατος (Τριφυλίας) 11, 4.
Καλαμάτα 11, 9, 12 σημ.
Κάλαμις 179, 2.
Καλλιθέα βλ. Ζάχα.
Καλλιέρα 219.
Καλλιέρα 219, 219, 1.
Καλλιέργια 219, 1.
Καλλιέτειρα 219, 1.
Καλλίερος 219, 1.
Καλλιστράτοι 154.
Καλλίστρατος 154, 155.
Καλυδὼν 50, 219 σημ.
 — *Αρτέμιδος Λαφρίας ν. 50.
Καμπιά 219, 226, 231, 241.
Κάναχος 179, 2.
Κανθάριος 162.
Κάνθαρος λιμὴν 162, 162, 4.
Καρᾶ βλ. λίθος.
Καρθαία βλ. *Αθηνᾶ.
Καρνάσιον 161, 1.
 — ἄλσος 160.
Κάρνειος βλ. *Απόλλων.
Κάρυστος 237.
Κάσσανδρος 137, 137, 3, 138, 2.
Κάστρο βλ. Νεροβίτσα, Νεροσίτσα.
Καταπολιανή βλ. Πάρος.
*Κάτω *Ιταλία* 90, 148, 5, 166.
Καφναί 16.
Κέλαδος 7.
Κελάδων 7.
Κελάδων ποταμὸς 7.
Κεραμεικὸς 10, 235, 236, 238, 241, 242.
 — Δεξιέω μνημεῖον 235, 2, 238, 238, 3.
 — Διονυσίου μνημεῖον 235, 2, 238, 238, 3, 242.
Κέρκυρα 52, 112 σημ.

Κέρκυρα, Γοργοῦς ναὸς 52, 74.
 Κλεαρίστη 215, 215, 16.
Κλεαρίστη 219.
 Κλεαρίστον 215, 16.
 Κλειτίας καὶ Ἐργότιμος 105, 5.
 Κλείτωρ, ὁ 9, 1, (ἰδρυτής), 9, 1,
 (πόλις).
 Κλεομένης Β' 139, 2.
 Κλεωναί.
 — Ἡρακλέους ναὸς 175, 3,
 177, 2.
 Κλεώνυμος 137, 138, 139, 139,
 2, 142, 145.
Κλεώνυμος 142, 144.
 Κλήτωρ 141.
 Κλυμένης 160, 4.
 Κῶκτчек Kissik 209, 1, 211, 6.
 Κοιμήσεως Θεοτόκου Μονή,
 244, 1.
 Κοινὸν βλ. Ἀρχάδων —, Βου-
 ωτῶν —.
 — δικαστικὸν 22.
 Κομποθέκρα 62, 1.
 — Ἀρτέμιδος Λιμνατίδος ν.
 62, 1, 72, 1.
Κοργίους 167.
Κορδύλλειον 160.
 Κορινθιακὸς κόλπος 147, 6.
 Κόρινθος 15, 52, 65, 2, 6, 101,
 1, 168, 181, 196.
 — Ἀπόλλωνος ναὸς 52, 65,
 2, 6, 68, 4, 77, 92, 93, 94,
 96, 98, 1, 175, 3.
 Κόρινθος βλ. Ἀπόλλων.
 Κορυφάσιον 11, 4, 161, 1.
 Κορώνη, Ἀθηνᾶς ἄγαλμα 132,
 — ἀκρόπολις 132.
 Κρεμή 162.
 Κρέστενα 5.
 Κρήτη 25, 148, 5, 160, 4, 161,
 6, 166, 211, 218, 3, 237.
 Κνάνεαι 209, 1, 211, 6, 9.
 Κυδωνία βλ. Ἀθηνᾶ.
 Κυκλάδες 218, 3.
 Κυνουραῖοι 14, 5.
Κυνουραῖοι 4 σημ., 4, 1.
 Κυνουρεῖς 4.
 Κυνούριοι 141.
 Κύπριοι 149, 1.
 Κύπρος 219, 2, 148, 5.
 Κυρηναϊκή 210, 211, 218, 1, 3,
 219, 1.

Κυρήνη 51.
 — Ἀπόλλωνος ναὸς 51,
 60, 2.
 Κῦρος ὁ νεώτερος 166.
 Κῶς, Ἀσκληπιοῦ ναὸς 175.
 — Χαρμύλου τάφος 211.
 Λαγκαδᾶς 209, 2 (τάφος).
 Λάγος βλ. Πτολεμαῖος ὁ —ου
 Λακεδαιμόνιοι 13, 130.
Λακεδαιμόνιοι 14, 14, 1, 2, 6.
 Λακωνία 218, 2, 237, 1.
 Λακωνική 160, 2, 161.
 Λασιών, ὁ 16.
 Λαφρία βλ. Ἀρτεμις.
 Λεοντάρη (χ.) 12, 5.
 Λεπρεᾶται 160.
Λεπρεᾶται 159.
 Λέπρεον 11, 11, 4, 15, 1, 16,
 141, 159/160, 160.
 — Διὸς Λευκαίου ναὸς 161.
 Λέσβιοι 149, 1, 151.
 Λέσχη βλ. Θάσος.
 Λευκάδια 209, 2 (τάφος).
 Λεύκαιος βλ. Ζεύς.
 Λευκάς 26, 168, 218, 4.
 Λευκάσιον 161, 1.
 Λεῦκο (θ.) 151.
 Λεῦκτρα (θεσπικῆς) 13.
Λεῦκτρα 14, 1.
 Λήθη (θεά) 215 (ναός).
Λήθη 214· *Λ. λιμὴν* 214· *Λ.*
πεδῖον 214· *Λ. πέλαγος* 214.
Λ. ὕδωρ 214, 4.
 Λιβύη 25.
 Λιβυνοὶ 139.
 Λιγούδιστα 11, 4.
 Λιμναῖτις βλ. Ἀρτεμις.
 Λίμυρα 209, 1, 211, 6, 9.
 Λίνδος 105, 106.
 Λιπόδαμος 143.
Λιπόδαμο[s] 143, 149.
 Λοκροὶ Ἐπιζεφύριοι, ναὸς 52.
 Λοῦβρον βλ. Μουσεῖον.
 Λουσοὶ 100, 106, 166, 4.
Λυδιάδας ὁ Μεγαλοπολίτης
 14, 11.
Λυκαῖται 14, 5.
Λύκαιον 14, 5.
 Λύκαιος 161.
 Λυκαίων 9, 9, 1.
Λυκάων 10, 5.

Λυκία 10, 209, 1, 211, 6, 9.
 Λυκόσουρα, Δεσποίνης ναὸς
 45 σημ., 80, 124, 2, 172, 1,
 177, 2, 181 σημ., 234, 1.
 [Λυ:]σίμαχος 21.
 Μαγνησία 166, Ἀρτέμιδος
 ναὸς 180, 2.
 Μαζαλή βλ. Χανιά.
 Μαινάλιοι 141.
 Μαινέα 162, 162, 1.
 Μαινεῖαι 162, *Μαινεῖαι[s]* 162.
 Μακεδόνες 17, 18, 19, 137.
 Μακεδονία 15, 105.
 Μαλαία 162, 2.
 Μαλέα 162, 2.
Μαλεᾶτις 162, 2.
 Μαλία 162, 162, 2.
 Μαλοφόρος, ἱερὸν — ου βλ.
 Σελινούς.
 Μανία 162, 1.
 Μαντίνεια 9, 1, 141, 148, 6,
 165, 166, 4.
 Μαντινεὺς 9, 1, 214.
 Μαρμαριά 50.
 Μεγάλη Πόλις 3, 20, 130, 141,
 155, 157.
Μεγάλη Πόλις 14, 1, 3.
 Μεγαλόπολις 12, 5, 13, 4, 14,
 14, 6, 15, 15 σημ., 21, 3,
 141, 157, 162, 1, 165, 181.
 — Θεοσίλιον 166, — συνου-
 κισμὸς 32.
Μεγαλόπολις 13, 4.
 Μεγαλοπρῆται 20.
 Μεγαλοπόλιτης 237.
 Μέγαρα 142, 3, Ἀθηνᾶς ἄγαλ-
 μα 179, 1.
 Μέγαρα Ὑβλαῖα 105.
 Μέδουσα 101, εἰκ. 69.
 Μεθύδριον 12, 5.
 Μενέλαος (πάππος Φιλίππου)
 138, 2.
 — (πατὴρ στρατηγοῦ τοῦ
 Μ. Ἀλεξάνδρου) 138, 2.
 — (υἱὸς τοῦ Ἀμύντα) 138, 2.
 Μεσοπολίτις βλ. Ἀρτεμις.
 Μεσσήνη 162, 1, 181.
 — Ἀρτέμιδος ναὸς 177, 2.
 Μεσσηνία 138, 139, 161, 162, 2.
Μεσσηνία 15, 3.
 Μητρεᾶς 237, 1.

Μίκων ὁ νεώτερος 218, 1.
 Μίλητος, ἡρώων ἑλληνιστικὸν 211.
 Μίλων 149.
Μίλων 137, 143.
 Μνησίμαχος 144, 2.
 Μοθώνη 139.
 Μοῖραι 105, 5, 106.
 Μόναχον, Γλυπτοθήκη βλ. Μουσείον.
 Μουσείον, Ashmolean 108.
 — Βερολίνου 194.
 — Βολωνίας 196.
 — Βοστώνης 194.
 — Βρετανικὸν 10, 21, 101, 1, 107, 1, 195, 1.
 — Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν 79, 107, 109, 196, 236.
 — Ἐπιγραφικὸν 136, 2.
 — Λούβρου 101, 1.
 — Μονάχου, Γλυπτοθήκη 98, 1.
 — Νεαπόλεως 194, 195, 1.
 — Νομισματικὸν 168.
 — Ὁξφόρδης βλ. Ashmolean.
 — Συρακουσῶν 195, 1.
 — Τάραντος 195, 1.
 Μυία καὶ Αὐξησία, ἱερὸν 107.
 Μυίαγρος 25, *Μυίαγρος* 26.
Μυίαγρος 26.
Μυιώδης 26.
 Μυκῆναι 168 σημ.
 Μυτιλήνη 166, 218, 4.
 Νάξος 165, 6.
 Νεάνδρεια 50.
 — Ἀπόλλωνος ναὸς 50.
 Νεάπολις 168, βλ. καὶ Μουσείον.
 Νέα Ὑόρκη 195, 1.
Νεικηδὼ 237.
 Νεμέα 65.
 — Διὸς ναὸς 65, 98, 2.
 Νέμεσις, ναὸς βλ. Ραμνοῦς.
 Νεροβίστα 5 σημ.
 — Κάστρον 4, 8 εἰκ. 6, 42, εἰκ. 24.
 — Κρήνη 42.
 Νεροσίτσα 5 σημ.
 — Κρήνη 25, 42, 151.
 Νέστορ 11, 4.

Νηλεῖδαι 11, 4.
Νίκα 218.
 Νίκη 21, 168, 218.
 — Παιωνίου 119, 1.
 Νικηδὼ 237.
Νικηδὼ 237.
 Νικόλαος, Ἅγιος, ναὸς 23, 42, 1, 244, 245 εἰκ. 173, 246, εἰκ. 174.
 Νικόλαος Μακεδὼν 138, 2.
 — πατὴρ τοῦ Ἀμύντα 138, 2.
Νικῶ 237.
 Νομισματικὸν βλ. Μουσείον.
 Ξενάρης 165.
 Ξενίας 166.
Ξενοκράτεια 141, 143.
 Ξενοκράτης 144.
 Ξενοφῶν 143.
Ξενοφῶν 143, 147.
 Οἶα (Αἰγίνης) 107.
Οἰνάγος 165.
 Οἰνάγης 165.
 Οἰνάρης 165, 6.
 Οἶναρος 165, 6.
 Οἰνὴ (Ἄργους) 130, — μάχη 130.
 Ὀλυμπία 9, 16, 25, 52, 64, 65, 65, 1, 78, 80, 99, 101, 1, 104, 106, 108, 6, 110, 1, 115, 119, 1, 128, 1, 138, 160, 1, 161, 2, 237.
 — Ἄλτις 45 σημ.
 — Βουλευτήριον 68, 2, 72, 1.
 — Διὸς ἄγαλμα 179, 2, ναὸς 52, 62, 1, 65, 65, 1, 77, 77, 3, 78, 93, 94, 96, 97, 98, 1, 103.
 — Θησαυρὸς Γελῶων 68, 2, 72, 1, 97.
 — Θησαυρὸς Μεγαρέων 97.
 — Ἡραῖον 62, 2, 96, 98, 2.
 Ὀλύμπια 26.
 Ὀλυμπιεῖον βλ. Ἀκράγας, Συρακοῦσαι.
 Ὀλύμπιος βλ. Ζεύς.
 Ὀλυνθος 104, 106, 107, 8, 109.
 — Οἰκία Α10, 195, Οἰκία F111, 195.
 Ὀμαγύριος βλ. Ζεύς.
 Ὁξφόρδη (Ashmolean) βλ. Μουσείον.

Ὀρεσθάσιον 161, 1.
 Ὀρτυγία, Ἀπόλλωνος ναὸς, ναοὶ —, βλ. Συρακοῦσαι.
 Ὀρχομενὸς (Ἀρκαδίας) 52, 59, 101, 1, 140, 4, 141, 142, 3, 144, 4, 161, 4, 165.
 — Ἀρτέμιδος Μεσοπολίτιδος ναὸς 52, 98, 1, 144.
 Οὐάρης 165.
 Οὐρανία βλ. Ἀφροδίτη.
 Παγασαὶ 218, 5.
 Παιώνιος 119, 1.
 Παλαιστίνη 218, 3.
 Παλλάντιον 9, 1, 12, 5.
Παλλάντιον 14, 2.
 Παμφυλία 10.
 Πάν, ἄγαλμα 179, 2.
 Παναχαΐα βλ. Δήμητρα.
Πάνδεκτος 215.
 Paragenitae 22.
 Παραιβάσιον 161, 1.
 Παρδαλᾶς 237, 1.
 Παρθενὼν βλ. Ἀκρόπολις.
 Παρμενᾶς 237, 1.
 Παρνασσὸς 160, 161, 6.
 Paroreatae 22.
 Πάρος 191 εἰκ. 131 (κρατεν-
 τής) 218, 1.
 — Δήλιον 72, 1.
 — Καταπολιανή 191.
 Παρρασία 166.
 Παρωρεᾶται 22.
Παρω]ρεᾶται 160.
 Παρώρεια 160, 160, 2.
Πασικράτεια 218, 218, 5, βλ. Ἄρτεμις.
Πασικράτεια 218, 5, βλ. Περ-
 σεφόνη.
 Παφλαγονία 209, 1, 211, 6.
 Πειραιεὺς 162.
 Πεισιστρατος 12, 12, 5.
 Πελασγὸς 9.
 Πελλήνη, Ἀθηνᾶς ἄγαλμα 179, 2.
 Πελοποννήσιοι 146, 179.
 Πελοπόννησος, 15, 31, 32, 109, 137, 137, 3, 140, 181, 197, 209, 210, 214, 218, 3.
 Πελοπόννησος Δυτικὴ 3, 26.
 Περαχώρα 101, 1.
 — Ἡραῖον 75, 4, 103, 106.

- Πέργαμον.
— Ἀθηνᾶς ναὸς 50.
— ἀκρόπολις 45 σημ.
Περδίκκας 138, 2.
Περίλαος, ἀδελφὸς τοῦ Κασ-
σάνδρου 138, 2.
— στρατηγὸς τοῦ Ἀντιγό-
νου 138, 2.
Περσεφόνη 218, 5, βλ. καὶ
Φερσεφόνη, Φερσεφόνεια.
Πέτραχος 161, 6.
Πήγασος 168.
Πηνειὸς 11, 4.
Πίναρα 209, 1, 211, 6.
Πισαία 162.
Πνῦξ βλ. Ἀθῆναι.
Ποδάρης 165.
Πολιάς βλ. Ἀθηνᾶ.
Πολύκλειτος 179, 2.
Ποσειδῶν 10.
Ποσειδωνία 51, 97 (ναοί).
— Ἀθηνᾶς ναὸς (τ. Δήμη-
τρος) 51.
— Δήμητρος βλ. Ἀθηνᾶς
ναὸς.
— Ἥρας ναὸς βλ. Ποσει-
δῶνος ναὸς.
— Ποσειδῶνος ναὸς (Ἥρας)
65, 2, 6, 93, 94, 96, 97,
98, 2.
Πρεπέλαος (στρατηγὸς τοῦ
Κασσάνδρου) 138, 2.
Πριήνη 180, 2.
— Ἀθηνᾶς Πολιάδος ναὸς
197.
— Ἀσκληπιεῖον 175, 3.
— Θέατρον 195.
— Πυθοτίμου βωμὸς 195.
Προύσα 141.
Προφήτης Ἡλίας (Ἀσέας) 54, 1.
Πτολεμαῖος Α' (δ' Ἀάγου) 138.
— Β' (Φιλάδελφος) 138.
— Γ' (Εὐεργέτης) 168.
Πτῶν, Ἀπόλλωνος ναὸς 51.
Πύδνα 209, 2 (τάφος), 217.
Πύθια 21.
Πύθιος βλ. Ἀπόλλων.
Πυθότιμος βλ. Πριήνη.
Πύλος 11, 4, 12, 12 σημ. —.
— μεσσηνιακὴ 11, 4.
— ὁμηρικὴ 11.
— τριφυλιακὴ 11, 4, 12.
Πυρραία 168 σημ.
- Pyrgenses 22.
Πύργοι 22.
Π]υργία[ς 167.
Πύργος 137.
- Ραμνοῦς 52.
— Νεμέσεως ναὸς, 52, 65,
98, 2, 180, 1, 196, 9.
Ρογκαλλιὸς 5, 1.
Ρογκοζιὸς (χ.), 5, 1, 23, 1, 62,
1, 79, 151, 158, 203.
— συλλογὴ 107.
Ρογγολιὸν 5, 1.
Ρόδος 105, 148, 5.
— Ἀρχοκράτους Ἡρώων
72, 1.
Ρωμαῖοι 26.
- Σαθῆας 214.
Σαμικὸν 11, 11, 4.
Σάμος 51, 162.
— Ἡραῖον, Ἐκατόμπεδον
52.
— Ἡραῖον Β 51.
Σάνος 166.
Σάρδεις, Ἀρτέμιδος ναὸς 144, 2.
Σεθῆας 214, 214, 2, 216.
Σέθεος 214, 2.
Σελεύκεια, προάστειον τῆς — 5
19.
Σελινοῦς 51, 52, 62, 2, 64, να-
οὶ 65, 2, 97, 194.
— ἀκρόπολις 44, 1.
— ναὸς Α 52, 65, 2, 97, 4.
— — C 51, 52, 62, 2, 75,
96, 97, 98, 2, 3.
— — D 51, 52, 75, 96,
98, 2, 3.
— — Δήμητρος 195.
— — E (Ἥρα) 52, 98, 1.
— — ER 92.
— — F 51, 52, 98, 2.
— — GT 62, 2.
— — Ἥρας βλ. ναὸς E.
— — Μαλοφόρου 196.
— — O 52.
Σεπετὸν 244, 1' Μονὴ — οὗ 7.
Σιδεκτιάς 237, 1.
Σιδηράς 237, 1.
Σικελία 59, 1, 90.
Σικυῶν 168, 168 σημ., 181.
- Ἀφροδίτης ἄγαλμα 179, 2.
— Διονυσίου — 179, 2,
— Πανὸς — 179, 2.
Σκευοθήκη βλ. Φίλων.
Σκῦρος, Ποσειδῶνος ναὸς 50.
Σμύρνη 180, 1.
Σούνιον 52, 62, 2, 101.
— Ποσειδῶνος ναὸς 52, 62,
2, 75, 3, 5, 77, 3, 96.
Σπάρτη 11, 4, 12, 12 σημ.,
12, 5, 101, 1, 106, 109
139, 2, 141, 213, 3.
— ἀκρόπολις 114.
Στερεὰ Ἑλλάς 50, 90.
Στράτος (Ἀκαρν.), Διὸς ναὸς
196.
Στράτος ἀρκαδικὴ 16.
Στυμφαλία 16.
Στύμφαλος 140, 4, 143, 218, 2.
— ναὸς Ἀγοράς 175, 3.
Συμμαχικὸς πόλεμος 15, 16.
Συμπολιτεία βλ. Ἀχαϊκή.
Συρακοῦσαι 51, 62, 2 (ναοί).
— Ἀθηνᾶς ναὸς 65, 2.
— Ἀπόλλωνος ναὸς 51, 96.
— Διὸς Ὀλυμπίου ν. 51, 62, 2.
— Ἰέρωνος II βωμὸς 124.
— βλ. Μουσεῖον.
— Ὀλυμπιεῖον βλ. Διὸς
Ὀλυμπίου ναὸς.
Συρία 211, 10.
Σύρος 217.
Σώθεος 214, 2.
Σωσᾶς 237, 1.
Σώστρατος 24, 128, 128, 3, 129.
Σωτάδης 237, 2.
Σωτᾶς 237, 2.
Σωτήρια 21.
- Τάρας βλ. Μουσεῖον
Ταῦγετος 11, 9, 12 σημ.
Τεγέα 52, 54, 1, 65, 80, 104,
106, 107, 108, 109, 6,
141, 143, 144, 144, 3,
150, 156, 165.
— Ἀθηνᾶς Ἀλέας ναὸς 52,
54, 1, 65, 80, 94, 1, 98,
1, 144, 144, 3, 166, 167.
— Ἀρτέμιδος Κνακεάτιδος
ναὸς 68, 2, 72, 1, 75.
Τεγεάτης 166.
Τεγεᾶτις βλ. Ἀρτεμῖς.

Τειμαρέτη 218, 1.
Τεισέας 219, 2.
Τεισιός 219, 2.
Τεῖσις 219, 2.
Τελέας 218, 218, 7.
Τελεστήριον βλ. Ἑλευσίς.
Τερ.αίνετος 225.
Τέρμων 165.
Τερ(π)αίνετος 225.
Τηλέας 219 σημ.
Τηλέμαχος 11, 4, 12, 12 σημ., 12, 5.
Τήνος 219 σημ., 237, 1.
Thriassii 22.
Τιμαρέτα 218.
Τιμαρέτη 218 1.
Τιμέας 215, 16.
Τιμείας 215, 215, 16.
Τιμείας 219.
Τιμίας 215, 16.
Τίρυνς, ἀνάκτορον 62, 2.
 — Ἡρας ναὸς 62, 2.
Τόκρα 113, 4.
Τορθύνιοι 22.
Tortuni 22.
Τουρκοκρατία 23, 244, 247, 248.
Τρανὴ Λάκκα (θ.) 226, 231, 241.
Trebenischte, νεκρόπολις 101, 1, 106.
Τριταεῖς 22.
Tritienses 22.
Τριτογένεια βλ. Ἀθηνᾶ.
Τριτογένεια 24, 2.
Τριτογενῆς (ποταμὸς) 25, 4.
Τρίτων (ποταμὸς) 24, 25.
Τριτωνία βλ. Ἀθηνᾶ.
Τριτωνίς (ἀρχαία) 5 σημ., κρήνη 42, 151, —λίμνη 25.

Τριτωνίς βλ. Ἀθηνᾶ.
Τριφυλία 3, 9, 1, 11, 11, 4, 16 (ἡλειακή), 20, 61, 62, 1.
Τρίφυλος 9, 1.
Τρωίλος, Κρήνη — ου βλ. Ἀκρόπολις.
Τσεμπερούλα 162.
Τυπανέαι 16.
Τυπανεῖς 22.
Τυρανεῖς 22.
Tyrha latifolia 5, 1.

*Υπατόδωρος Θηβαῖος χαλκο-
 πλάστης 13, 24, 128, 129, 130, 131.
 — νεώτερος 130, 131, 131, 1.

Φανάρι 7.
Φανάριον 45, 2, 132, 132, 4.
Φαναρίτικος (χειμαρρός) 7.
Φανᾶς 237, 1.
Φαρά 12, 12 5 (ἀρχαδ.).
Φαραί 12, 12 σημ. (μεσσηνια-
 καί) (ὁμηρικαί).
Φαραϊᾶται 22.
Φειδίας 128, 1, 179, 2.
Φενεός, Ἀσκληπιοῦ ναός, 175, 178, 1, 181 σημ.
Φεραὶ 12, 5.
Φερία 12, 5.
Φερσεφόνεια 215 —ς δώματα 215, 4.
Φερσεφόνη 215, 215, 3 —ς δώματα 215, 15.
Φηρά 12.
Φηραὶ 11, 9, 12.
Φηραὶ 10, 11.
 — ὁμηρικαί 11.
Φηρή, — ἀρχαδική 12, 12, 5.
 — ὁμηρικὴ 12, 5.

Φηρὴ 10, 11.
Φθιώτις 218, 2.
Φιγάλεια 9, 1, 50, 52, 109, 6, 166, 4.
 — Ἀπόλλωνος Ἐπικουρίου ναὸς 50, 52, 54, 1, 60, 65, 77, 3, 92, 96, 98, 1, 109, 109, 6, 124, 2, 196, 10.
Φίγαλος 9, 1.
Φιλάδελφος βλ. Πτολεμαῖος.
Φίλεια 218, 4.
Φίλεια 218, 218, 4.
Φίλη 218, 4.
Φιλία 218, 4.
Φίλιππος, 16, 17, 17, 5, 18, 19, 20, 27, 138, 2.
 — Ε' 15, 109.
Φιλλεῖας 218, 4.
Φιλλίδας 18, —στρατηγὸς 16.
Φιλοποίμην 21, 241.
Φίλων, Σκευοθήκη —νος 211.
Φλύακες, κρατήρ —ων 196.
Φοινίκη 139, 140.
Φορέια (ἀρχαδ. κώμη) 12, 5.
Φορία 160, 162.
Φρυγία 209, 1, 211, 6, 9.

Χαλκίς 155.
Χανιά 160, 4 — Μαζαλῇ 211.
Χαουχίτσα 105, 1.
Χαρμύλος βλ. Κῶς.
Χηνολίβαδα 6.
Χίος 167.
Χώρα (πρ. Λιγούδιστα) 11, 4.

Ψαμέας 167.
Ψωφίς 16, 17, 4.

Ὠρωπὸς 237.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Αἱ διὰ κυρτῶν στοιχείων λέξεις ἀπαντοῦν εἰς κείμενα καὶ ἐπιγραφάς.

ἄβαξ 66, 67 ε, 93, 94.

ἀγαθὰ 147.

ἄγαλμα 128, 128, 2, 129, 131, 178, 180· ἀκρελεφάντινον 179· ἐπίχρυσον 179, 1· ὑπαίθριον 124· χαλκοῦν 54.

ἀγγειογραφία 195.

ἀγγεῖον 41, 103, 105, 5, 106, 110, 113, 193, 195, 1, 225.

ἀγελᾶι 81, 2.

ἀγκῶν τεκτονικὸς 116, 119, 201, 207, 220, 231, 234.

ἀδικέντα (= ἀδικοῦντα) 150, 2.

ἄδυτος 215.

aedicula 236.

ἀετὸς 168.

ἀέτωμα 77, 77, 3, 78, 95, 136, 152, 186, 187, 191, 195, 209, 210, 211, 228, 229, 230.

ἄζαμιοι 143, 3· ἄζαμιός 137, 143, 147.

αἰ (ὑποθ. σύνδ.) 154, 157, 157, 1. αἰχμαὶ βέλους 103 εἰκ. 73.

ἄκρα ἄ. προάστειον 17, 18, 19, 41.

ἀκρογείσιον 114· ἄ. πῆλινον 115 εἰκ. 88.

ἀκροκέρασμος 111, 112, 112 σημ., 113 εἰκ. 87.

ἀκρόπολις 6, 7 καὶ εἰκ. 16, 17, 18, 19, 23, 24, 28, 30, 79, 152, 247.

ἀκρωτήριον 209, 237.

ἄλμυρῆεις 216.

ἀλλάλος 147· πὸς ἀλλάλος 142.

ἄλοιφω 217.

ἄλσος βλ. Ἀφροδίσιος δρυμός, Καρνάσιον.

ἀλφάβητον μιλήσιον 131.

ἀμνηστία 142.

ἀμφέλλεγον 142, 3.

ἀμφιλλέγη 142, 3.

ἀμφιλλεγομένας (χ)ώρας τᾶς—)

142, 3.

ἀμφιλλ[εγ]όμενα (τὰ —) 142, 3.

ἀμφιλλέγοντι (τᾶς χώρας τᾶς —) 142, 3.

ἀμφύλλογον 142· ἄ. χωρίον 142, 3· τᾶς ἀμφιλλόγου χώρας 142, 3· ἀμφιλλόγων 142.

ἀνὰ (πρόθ.) βλ. ὄν. 149.

ἀναβαθμὸς 199, 200, 201.

ἀνάθημα 106, 107, 115· βλ. καὶ Δελφοί.

ἀναθύρωσις 46, 55, 71, 207, 234, 242.

ἀνάλημμα 30 καὶ εἰκ. 11, 31 εἰκ. 12, 34, 35, 39, 40, 41, 43, 62, 116, 121, 123, 124, 171, 198, 220.

ἀναστήλωσις 202, 209.

ἄνδρον Ἀθηνᾶς 34, 39, 43, 45, 50.

ἀνδριαντοποιὸς 13.

ἀνδριάς 128· βλ. καὶ Ἀθηνᾶ· ἄ. μαρμαρίνος 118· ἄ. Πτολεμαίου 138· ἄ. χαλκοῦς 13, 118, 130.

ἀνδριάς χαλκοῦς 24.

ἀνέθεν, ἀνέθεν 149.

ἀνθέμιον 88, 103, 103, 6, 184, 189, 191, 192, 193, 194, 197.

ἀντίθημα 69 εἰκ. 44, 77· ἄ. ἀπλοῦν 68, 68, 4· ἀντίθημα 68, 72.

ἀνυπόδοι 143, 3.

ἀπαρεμφατικάι ἐκφράσεις 137.

ἀπαρέμφατον 142, 149, 151, 154.

[ἀπ]έδωκε 138, 151.

ἄπεργον 46, 196.

ἀπεῶσθαι 137, 143, 147, 151.

ἀπὸ (πρόθ.) 160.

ἀποιεῖάτω 156.

ἀποιεῖέτω 156, 4.

ἀποιένει, ἀποινέτω 156, 5.

ἀποφυγή 120.

ἀπόφουςις τριγωνική 88.

ἀπωθῶ 143.

ἄρθρον· πτώσεις 147· ἄ. χρῆσις ὡς ἀναφ. ἄντων. 149.

ἄρμος 68, 75, 80, 89, 120, 172, 182.

ἀσβεστοκονίαμα 176.

ἀσβεστόλιθος 97, 151, 1, 167, 182, 199.

ἀσπίς 101.

ἀστράγαλος 104, 181.

αὐλαξ 81, 125.

αὐλὴ ὑπαιθρος 201, 205.

ἀφεώσθω· ἄ. τὰ χρήματα 143· τᾶς μαρτυρίας 143· τῷ ἔργῳ 143.

ἀψὶς ἡμικυκλική 244, 246, 247.

βαθμὶς 43, 59, 81, 90, 1, 92, 97, 1, 234.

βάθρον 43, 54, 115, 116 καὶ εἰκ. 89, 90, 117 εἰκ. 91, 92, 119, 121 καὶ εἰκ. 96, 122, 125, 126 καὶ εἰκ. 101, 102, 128, 128, 1, 167, 177 καὶ εἰκ. 117, 178 καὶ εἰκ. 118, 178, 1, 180 καὶ εἰκ. 120.

βάθυνις 62 εἰκ. 38, 63 καὶ εἰκ. 41, 66, 72 καὶ εἰκ. 47, 49 ἀριθ. 3, 84, 88, 117.

βασίλική 45.

βάσις 124, 128, 1, 174, 177, 178, 182, 187, 196, 198, 201, 232, 236.

βελόνι 182, 183, 206.

βέλος 64, 108, 109.

βοιωτική βλ. διάλεκτος.

βόληται (= βούληται) 150.

βόλητοι (= βούλονται) 150.

βουλή 156, 157.

βοῦρλο 5, 1.

βυζαντινὴ ἐποχὴ 244.

βωμός 24, 43, 120, 121, 122, 123 εικ. 97, 99, 124, 125, 171, 182, 183 καὶ εικ. 123, 186 εικ. 125, 187, 188 καὶ εικ. 126, 127, 195, 196, 197 καὶ εικ. 135, 198.

γα (μόριον) βλ. καὶ κα, γε 150.
γε (μόριον) 150.

γεισοειδὲς τεμάχιον 184.

γεῖσον 68 2, 72, 74 εικ. 48, 49, 75, 75, 3, 4, 77, 97, 114, 120, 186, 189, 191, 209, 230, 234, 236, 242.

γλύπτῃς 128, 129, 131.

γλώσσα ἀρκαδική 146.

γόμφος 84, 97, 97, 2, 120, 184, 201, 202, 231, 232.

γοργόνειον 78, 79 καὶ εικ. 52, 79, 86, 1, 111, 113, 114.

γρύψ 101 καὶ εικ. 68.

γωνιά 5, 1.

γωνιαῖοι 81, 2.

cavetto 121, 223.

cyma recta 120 c. reversa 119.

δακρυδόχοι 225.

δακτύλιος 65, 66, 108, 109.

δαμουργός 145, 147, 150· δαμουργοὶ 140 (βλ. καὶ δημιουργός), 141, 143, 144· δαμουργός 150· δαμουργοῖς (δαμουργοῖς) 154, 156.

δαμουργῶ 147.

δάνειον 144, 144, 2.

δάπεδον 124, 176, 181, 240.

δεκάσαι 143, 151.

δεκατεντής 142, 142, 2.

δεκάτη 141, 3, 142, 1, 2.

δεκατηλόγος 142, 142, 2.

δεκατιστής 140, 141, 142, 145·

δεκατιστής 141, 3· δεκατιστῆς 142, 1· δεκατιστής 145· δεκατιστε[ς] 141.

δευτέραν (= δευτέρας) 150.

δημουργός 142, 156· δημιουργοὶ (βλ. καὶ δαμουργός) 140, 141, 143, 144, 145, 156· δημιουργός 150.

διάδημα 99, 100.

διάδρομος 206, 208, 224.

διαιτησία 159.

διακόσμησις 78, 79, 1, 99, 100 καὶ εικ. 66, 101, 110, 189.

διάλεκτος· ἀργολική 148, 4· ἀρκαδική 147, 5, 149, 159, 162· ἀρκαδοκυπριακή 148, 7· ἀττική ἰωνική 149, 150· ἀττική ἰωνική κοινή 151· ἀττική κοινή 146, 148, 3, 149· ἀχαϊκή δωρική βλ. δωρική κοινή 146· βοιωτική 149, 6· δελφική 149, 2· ἐπιδανυρία 149, 2· ἡλείακή 15, 147, 3, 154, 156, 167· θεσσαλική 147, 4· θηραϊκή 147, 4· κρητική 147, 3, 148, 4, 149, 2· κυπριακή 148, 1, 2, 149, 1, 2, 6· κυρηναϊκή 147, 4, 148, 4· κώα 147, 4· ροδιακή 149, 2· δ. Β.Δ. Ἑλλάδος 150.

διάστιξις 129.

δίγαμμα F 145, 154.

δικαζάσθω 136, 145, 151.

δίκαιον 145.

δίκας (ἀπεῶσθαι) 143· δ. (τὰς ὥφλε) 143.

δικάσασθαι 137, 142, 149.

δικασταὶ 15, 163, 165· δικασταὶ 165· δ. ἀπὸ τῆς ξένης 166, 1· δ. μεταπεμπτοὶ 166, 1.

δικαστήριον 156· δικαστήρια 157· δ. ξενικόν 166, 166, 1· δ. πολιτικόν 137, 142, 156· δ. τῆς πόλεως 152, 154.

δικαστής (ἀριθμὸς) 166.

δίσκος περιόνης 105.

δοκῶ 157.

δομή 30, 31 καὶ εικ. 13, 36.

δόμος 215, 243· δ. Περσεφόνης, 215, 3, 14· δ. Λήθης 215.

δῶμα 215, 4· δώματα 215· δ. Φερσεφόνης 215, 4, 15.

δωρίζω 146.

ἐγάμαντ (= ἐγήμαντο) 150.

ἐγγύησις 145.

ἐγγυηταὶ 143.

ἐγκλη[μα] 202.

ἐγκοιμητήριον 202.

ἐγκοπή 68, 69 εικ. 44, 75, 184, 236.

ἐγχειρίδιον 108 εικ. 77.

ἐδικάσαμεν 147.

ἔδος 215, 3.

εἰ 151, 154.

εἰδώλιον 109 εικ. 80.

εἴκοσι 151.

εἴκοσι 151.

εἰσάγειν 137, 1.

εἰς ὄρθον 161, 6.

ἐκκλησία 56, 136, 156, 157.

ἔκτυπος 99.

ἔλασμα 99, 100 καὶ εικ. 64.

ἐλεεινὰ 215.

ἐλεφαντοστοῦν 179, 181 εικ. 121.

ἐλέφας 179, 1.

ἔλιξ 103, 5, 107, 4 καὶ εικ. 73.

ἐμβλημα 68.

ἐμβολον 88.

ἐμπόλιον 63, 66.

ἐμφρουρος 137, 3.

ἐν βλ. καὶ ἐν 155, 155, 4, 162.

ἐνς ὄρθον 161, 6.

ἐντασις 65, 65, 1.

ἐξάγειν 137, 1.

ἐξέδρα 232, 238.

ἐξέστω 143, 1.

ἐπαετις 184, 186, 189, 190 εικ. 129, 191, 197.

ἐπὶ 160, 160, 3, 161, 161, 2, 6, 164.

ἐπίγραμμα 211, 212, 214, 8, 216, 217.

ἐπιγραφαὶ 8, 9, 9, 6, 10, 12, 5, 14, 15, 102 καὶ εικ. 70, 107, 127 εικ. 103, 128, 129, 131, 133ε, 142, 143, 1, 146, 150, 203, 211, 215, 217, 225ε, 237.

ἐπιζάμα 156, 4.

ἐπίθημα 238.

ἐπίκρανον 208, 208/209, 223 καὶ εικ. 153, 225.

ἐπίσημα 101.

ἐπιστᾶται 154, 157, 157, 3.

ἐπιστύλιον 61, 62, 67 καὶ εικ. 43, 68, 68, 2, 69 εικ. 44, 70, 89, 90, 95, 208, 209, 211, 217, 223, 228 καὶ εικ. 158, 230, 237, 242.

ἐπίτιτλον 139.

ἐπίχρισμα 176, 177.

ἐπίχωςις 61.

ἐπο]ίησε 129.

ἐπ' ὄρθον, ἐπ' ὄρθας 161.

ἔπος 11, 4, 12 σημ.
 ἐργαστήριον 104.
 ἐτερομόνισαν 165, 4.
 εὐθυντηρία 43, 48 καὶ εἰκ. 29,
 54, 55 εἰκ. 28, 56 καὶ εἰκ.
 34, 59, 89, 92, 98, 115, 123,
 124, 172, 175, 182, 183, 184,
 186, 187, 198, 199, 200.
 εὐρήματα 99 ἔ.
 εὐταξία 212.
 ἐφελκυστικὸν ν 148, 148, 3.
 ἐφηβεία 213.
 ἐφηβεύει 213, 3.
 ἐφηβος· ἔφηβοι 212, 213, 3.
 ἐχῖνος 66, 67, 92, 93, 94.
 ζάκορος 102, 103, 1.
 ζωφόρος 68, 90, 90, 1, 209.
 ἡγεμόνες 81, 1, 111.
 ἦλος 103.
 ἦμεν (= ἦναι) 154.
 ἡμιανθέμιον 191, 192, 193, 194.
 ἦνθον (= ἦλθον) 150.
 ἦρεφον 72, 1, 211.
 θάλαμος 210· θάλαμος 215.
 θεωροδόκοι 9, 12, 5, 21.
 θήκη 207, 208, 210, 212, 224,
 225, 226, 227, 230, 240,
 241.
 θήκη 206.
 θῆναι 151· θῆναι 147· θ. φυγά-
 δας 137.
 θολοδομία 247.
 θρηνῶ 217.
 θριγκὸς 60, 62, 73 σημ., 89,
 90, 92.
 θρόνος 191, 3.
 θυσία 25, 26.
 θωράκιον 120, 121, 207, 223.
 ἰαρός 151.
 ἰγγενεῖται 143.
 ἰδιώτας 147.
 ἰερομνήμονες 157.
 ἰερός 151, 215.
 ἰμάς 65, 66, 94, 94, 1.
 ἰμβάλλει 165 (= ἐμβάλλει).
 ἰν (πρόθ.) 144, 148, 162.
 ἰνγεγύενκε 145, 145, 2, 148, 149.
 ἰνοχος 136, 146, 148.
 ἰππεῖς βλ. κέραμοι.
 ἰσόδομος βλ. σύστημα, τοιχο-

ποιῖα 46, 220.
 κα (μόριον) βλ. καὶ γα, γε
 150, 154, 157, 157, 2.
 καβαίνων 148, 6.
 καθέντω 136, 144, 148· κ. τὸν
 ὄρκον 145.
 καθέρπονσι (= καθέρπουσι)
 150.
 κακειμένας (= κατακειμένας)
 148, 6.
 κακρίνε (= κατακρίνε) 148, 6.
 καλαμιὰ 5, 1.
 καλυπτὴρ βλ. κέραμος· καλυ-
 πτήρ 81, 1.
 καμάρα 210, 245, 245, 1, 247.
 κανὼν 67, 68, 2, 70, 90, 95.
 κατὰ (πρόθ.) 148.
 καταγώγιον 202.
 καταέτιος βλ. γείσον.
 κατακόμβη χριστιανική 211
 κάταρ Fos 150.
 κάταρος 136, 144, 150.
 καταφορά 77.
 κατ' ὀρθάς 161.
 κατώφλιον 174.
 καῦσις (νεκρῶν) 241.
 κέραμος 41, 78, 79, 80, 82, 83,
 85, 88, 1, 115· κ. ἀγελαῖος
 81, 84, 88, 89· κ. ἀνθεμω-
 τὸς 89· κ. ἡγεμῶν 78, 79, 1,
 81, 84, 86, 88, 88, 1, 89, 95,
 114· κ. ἰππεύς 87· κ. καλυ-
 πτήρ 78, 79, 1, 86, 87, 88,
 88, 1, 89, 95, 114· κ. κοριν-
 θιακοῦ τύπου 87· κ. κορυ-
 φαῖος 81, 84, 87 89· κ. λα-
 κωνικοῦ τύπου 78, 79, 1,
 95· κ. στρωτήρ 84, 86, 89,
 97, 2, 114.
 κεράμωσις 79, 80, 95, 97, 2,
 111.
 κερκίς 209· κερκίς 77.
 κιονίσκος ἐπιτύμβιος 10.
 κιονόκρανον 64, 66, 92, 93, 94,
 202· κιονόκρανον 66.
 κιονοστοιχία 53, 202.
 κίων 23, 1, 45, 56, 61, 62, 62,
 2, 63, 64, 67, 89, 92, 94, 95,
 96, 97, 174, 175, 200, 201.
 κλιμακωτὸς βλ. ἀνάλημμα.
 κλίμαξ 43.
 κόγχη ὀρθογώνιος 206.

κογχυλιάτης βλ. λίθος.
 κοινὸς 215.
 κοπεὺς 182, 183, 206, βλ. καὶ
 βελόνι.
 κορμός· κ. βάθρου 177· κ. κίο-
 νος 64, 66, 201· κ. μνημείου
 232, 234, 235, 238.
 κορώνη 132.
 κόσμημα 96, 2, 99, 101, 108.
 κουβαρίστρα (= πηνίον) 110,
 231.
 κρατεντήριον 184, 1.
 κρατεντής 184 ἔ., 186, 187,
 189, 190, 191, 191, 3, 192,
 193, 194, 195, 197, 198.
 κρατεντής 184, 1.
 κρατήρ 195, 1, 196.
 κρήνη 5, 24, 42.
 κρηπίς 54, 56, 57, 59, 59, 1.
 60, 97, 1, 119, 196, 206, 207,
 220, 226, 227, 230, 231, 232.
 κύσθος 110.
 κυάνεος 215.
 κυμάτιον 68, 2, 81, 114, 119,
 119, 1, 120, 121, 242· κ. αἰ-
 γυπτιᾶζον (cavetto) 114,
 121, 223· κ. δωρικόν 75, 113.
 κ. ἰωνικόν 184, 234· κ. λέ-
 σβιον 189, 223, 236.
 λαβὴ 103 εἰκ. 71, 104, 107.
 λατομεῖα 62, 1, 80.
 λατρεῖται 24.
 λατύπη 176, 181.
 λέβης 103.
 λειμῶν 214, 214, B.
 λεοντόπους 178.
 λέων 238, 3.
 λήκυθος 194, 238, 3.
 λιθόπλινθος 172, 175, 232,
 234, 238.
 λίθος· ἀσβεστόλιθος 126.
 γλυπτὸς 132· ἐγχώριος φαιο-
 κύανος 115· κογχυλιάτης 55,
 56, 60, 60, 2, 62, 62, 1, 65,
 1, 68, 2, 75, 97, 175· λευκὸς
 120· ποτάμιος 110.
 λιμὴν βλ. Λήθη.
 Louve 67.
 λύκος 67 καὶ εἰκ. 41, 72 εἰκ.
 47, 49, 97.
 λυτ[ά] 155.
 λυτήρ 156, 3, 158.

maerere 216.
μαϊάνδρος 75, 5.
μαρμαρόλιθος 206, 223.
μάρμαρον 62, 1, 68, 7, 80, 97, 118, 177.
μασχαλιαῖος βλ. ὀρθοστάτης.
μασσωλλεῖον 212.
μείωσις 65, 201.
μετακινῶν 210.
μεταξόνιον 89, 90, 95.
μεταπύργιον 37 εἰκ. 20.
μετόπη 68, 69, 69 καὶ εἰκ. 45, 46, 70, 72, 89, 90, 90, 1, 2, 95.
μετώπιον 136.
μέτωπον 175.
μηνίσκος 107 εἰκ. 74.
μίνουσαι (= μένουσαι) 150.
μισθοφόροι 16, 17, 18.
μναῖρ (= μναῖς) 154.
μνασθῆναι 137, 147, 151.
μνασιχολῶ 142, μνα[σ]ιχολῆσαι 142, 147, 151.
μνημεῖον, μνημεῖα 5, 9, 194, 2, 203, 210, 211, 220, 238, 238, 3, 241, 241, 1, 244.
μοῖρα 217.
μορμύρω 216.
μοχλοβόθριον 182, 231.
μυράμενοι 215.
μύργομαι 216.
μυρεῖν 216, 217.
μυρίζειν 217.
μυριολογῶ 216, 217.
μυρολογῶ 216, 217.
μύρομαι 215, 216, 217.
μύρον 216, 216, 9, 217.
μυρωδέω 217.
μωσαϊκὸν βλ. δάπεδον.

ναῖσκος 191, 3, 232, 235, 236, 238.
ναός· ν. ἀρχαῖος 51, 59, 59, 1, 65, 97· ν. ἐκατόμπεδος 59, 60 σημ.· ν. ἐν παραστάσι 174· ν. περίπτερος 13, 46, 65, 3, 6, 122, 144· ν. πρόστυλος 175, 3· ν. τετράστυλος 175, 3· ν. χριστιανικός 115, 158, 162, 244· ν. σταυρεπίστεγος 23, 42, 1, 245, 246, 1.
νέοι (σύλλογος νέων) 213.

νεροφάγωμα 81, 232.
νεωκόρος βλ. ζάκορος 102.
νόμισμα 21, 132, 168 ε., 181, 195, 1, 198.
-νυ 148, 148, 2.
νύχιος 215.
ξενοδίκαι 166, 1.
ξενῶν 171.
ξίφος 108, 6.
ξόανον 54, 124.
ξοῖς 182, 183, 234.

ὁδὸς 75· ὁδοί (= viae) 72.
οἰκήματα 41.
οἰκία βλ. Ὀλυνθος.
οἰκιστὴς 14, 3.
ὁμόσσαι 157.
ὄν 149.
ὄνυξ 132.
ὀρθὸς 161· ὀρθός 161, 3· βλ. καὶ εἰς ὀρθόν, ἐνς ὀρθόν, ἐπ' ὀρθάς, κατ' ὀρθάς, πρὸς ὀρθάς.
ὀρθοστάτης 77ε., 119, 183, 184, 186, 187, 196· ὁ. γωνιαῖος 187· ὁ. μασχαλιαῖος 187.
ὄριον 159, 160, 161 (ἐπιγρ.), 166.
ὄρκος 144, 145, 154, 157.
ὄρμος 107, 4.
ὄροφῇ (τάφου) 224.
ὄστρακα 41.
Ostung 50, 13.
ὀφειλήματα 144, 3.
ὀφέλλονοι (τὰ χρήματα ὁ.) 144, 4.
ὀφλέτω 136, 144.
ὀχετὸς 164.
ὀχύρωσις 17, 27ε., 40.

παλαιοχριστιανικὴ ἐποχὴ 244· π. λείψανον 23.
παρ (=παρά) 160, παρ τάνυ 144, 146, 148.
παρά 148.
παραβοήθεια 139.
παραεῖς 75, 3.
παράθυρον 247.
παραστάς 174, 175, 176 καὶ εἰκ. 116, 205, 208, 223, 228, 230, 244.
παρῆλθε 151.

πεδίον βλ. Λήθη.
πειραταὶ 15, 128, 2, 138, 139, 142, πειρατὰς 138, 142.
πειρατεία 139, 1, 2.
πέλαγος βλ. Λήθη.
πελίκη 195, 1.
πέπλος δωρικός 105, 5.
περίβολος 171, 198, 242.
περιδέραιον 104.
περίζωμα 238.
περίπτερος 46.
περίστασις 46, 48 καὶ εἰκ. 29, 53, 54, 55, 98, 110.
περιστύλιον 171, 200 εἰκ. 138, 201 καὶ εἰκ. 140, 202.
περιτένεια 173, 175, 183, 196.
περόνη 105, 5 καὶ εἰκ. 72, 106, 107, 107, 3.
πεσσὸς 205, 206, 207, 208, 209, 219, 220, 223, 225, 228.
πεσσοστοιχία 208, 224.
πηλὸς 46, 51, 109, 111, 240.
πηνίον 110 εἰκ. 84, 110, 1, 231.
πίναξ 175, 182, 183, 184, 196.
πλίνθος 53, 118, 121.
ποιεῖν 147· ποιῇ 147.
πόλιος (=πόλιος) 154.
πόλος κυλινδρικός 63.
πολυάνδριον 241.
πολύκοινο[ν] 165, πολύκοινος 165.
πὸς 142, πὸς ἀλλήλους 148.
ποὺς 59, 98, 180, 2, 181.
προθάλαμος 205, 206 καὶ εἰκ. 144, 207 εἰκ. 145.
πρόθυσις 124.
πρόμοχθοι 68, 2, 74, 75, 95.
πρόναος 23, 64, 98, 110, 144, 173, 176.
προπύλαια βλ. Ἀκρόπολις.
πρὸς (βλ. πὸς) 160, 3, 161, 161, 3.
προσανατολισμὸς 48 ε., 50, 13.
πρόσθε 151.
πρόσοψις 205, 206 καὶ εἰκ. 144, 207 εἰκ. 145, 208 εἰκ. 146, 209 καὶ εἰκ. 149, 210, 219, 220, 224, 228 καὶ πίν. 4, 230.
πρόστασις 51.
πρόστιμον 144, 145.
προτὶ 160, 3.
πρωρὰν 137, 142, 147.

πιᾶσμα, παῖσμα 142.
 περὸν 56, 59, 60, 110.
 πύργος 18, 28, 32 καὶ εἰκ. 14,
 15, 34, 36, 37, 38 καὶ εἰκ.
 21, 22, 39, 40, 43, 173.
 πῶρος 62, 1, 68, 2, 97, 1.

ράβδωσις 62, 62, 2, 64, 65,
 66, 94, 94, 1.
 repoussé 99.
 ρέω 216.
 Rietgras 5, 1.
 ρόδαξ 101, 1.
 rogali 5, 1.
 rogoz 5, 1.
 rustica (ἀγροτικόν) 38.
 ρωτακισμός 15, 154.

σεμνός 215.
 σηκός 46, 51, ε., 51, 8, 52, 53,
 54, 56, 59, 62, 2, 92, 98,
 103, 124.
 σίμη 75, 3, 77, 78· σ. ἐπαιεῖς
 77, 95· σ. κορινθιακῆς μορ-
 φῆς 77, 78.
 σκαρναβία πέτρα 62, 1.
 σκιερός 215.
 σκοτία 69, 75, 236.
 σκότιος 215.
 σκύφος 110.
 σπαθίς (spatula) 108.
 σπείρα 107, 189, 190, 191,
 192, 193, 194.
 σποδός (νεκροῦ) 241.
 σταγὼν 67, 68, 2, 72, 72, 1.
 στάλαν (τὰν σ. γραψαντες) 141,
 144, 147.
 στάλαρ 154, 157.
 στάμνος 196.
 στάσις (χρεῶν σ.) 137, 145,
 149.
 στατήρ 145, 146, 146, 1.
 στέγη 53, 78 ε., 81, 86.
 στέφανος 109.
 στέψις 120, 177, 178, 184, 189,
 191, 3, 232, 234, 1, 235, 236,
 237, 238, 242.
 στήλη 119, 1, 133, 136 ε.,
 140, 144, 154, 156, 157,
 158, 162, 242.
 στιγμή 99, 100.
 στράτα 164, 1.
 στρατός 17, 18, 20.

στρώσις 34, 45, 48, 54, 55,
 56, 59, 220, 226, 227, 230.
 στρωτήρ βλ. κέραμος.
 συγγερός 215.
 στυλοβάτης 56, 57, 58, 64, 89,
 92, 97, 1, 175, 176, 182, 201,
 202, 220, 224.
 σύγκλητος 156, 1.
 σύλλογος τῶν νέων 213.
 συμβολίζω 164, 4.
 συμβόλικτρον 164.
 σύνδεσμος 97, 120, 121, 124,
 182, 184, 228/229, 230/231.
 σύνδικος 167.
 συνεταιρισμός 141, 141, 3.
 σύνθεσις 81, 2.
 συνοικισμός 14, 3, 4, 6.
 σύστημα· σ. ἄδρον (ἀγροτι-
 κόν) 174· σ. ἀνυψώσεως 67,
 97· σ. ἰσόδομον 37, 38, 46,
 51, 172, 206· σ. μεικτόν 37,
 38, 206· σ. πολυγωνικόν 37,
 38, 172, 206.
 συστολή γωνιαία 89.
 σφίγξ 238, 3.
 σφόνδυλος 58, 60, 63, 64, 65,
 65 1, 200, 201, 202.
 σφῦρα 173, 199.

ταινία 65, 67, 95, 99, 173, 189,
 191, 209, 223, 230, 240, 242.
 τὰρ 154.
 ταῦρος 168.
 τάφος A 204 ε.· τ. B 219 ε.·
 τ. Γ 226 ε.· τ. Δ 231 ε.· τ. E
 232 ε.· τ. Z 238 ε.· τ. ἑλληνι-
 στικός 210· τ. θολωτός 11, 4·
 τ. μακεδονικός 210· τ. ναό-
 σχημα 205, 219· τ. οἰκογε-
 νειακός 206· τ. σχήματος
 πεῖ 232.
 τειχίον 120.
 τεῖχος 4, 17, 18, 19, 20, 27 ε.,
 28, 30, 32, 34, 36, 37, 38, 39,
 40, 41, 173, 198, 199.
 τεκτονικός βλ. ἀγκών.
 τέρμονας 165.
 τερμονίζω 165.
 τερμονισμός 159.
 τέφρα (νεκροῦ) 241.
 τοῖρ 154.
 τοιχίον 224, 230.
 τοιχοδομία 238, 247.
 τοιχοποιία 206, 224, 226.

τοῖχος 59, 1.
 τοξύλιον 94.
 τράπεζα 178, 180, 180, 1, 2.
 τράπεζα τοῦ θεοῦ 180, 1.
 τραχυλία 165.
 τραχυλίας 165.
 τραχὺν λόφον 165.
 τρίαίνα 168.
 τριβασμός (κρηπίδος) 59.
 τρίγλυφος 68, 69, 72, 89, 94.
 τρικέλευθος 164.
 τρίστρατον βλ. τρικέλευθος.
 τρύπανον 118.
 τύμβος 209.
 τύμπανον 77, 187, 189, 191,
 209, 229, 247.
 τύχα 147.

ὕδρια 194, 240, 241.
 ὕδωρ βλ. Αἴθη.
 ὑνέθηκε, ὑνέθυσε 149, 1.
 ὑνθάντω 136, 144, 149.
 ὑπάειτος βλ. γεῖσον.
 ὑπόβαθρον 115.
 ὑποδοχή 238, 238, 2.
 ὑποτομή 200.
 ὑποτραχήλιον 64, 66, 65, 92.

viae 72.

wolf 67.

φρουρά 137, 137, 1, 138, 138,
 1, 142, 145, 151.
 φρυγάδας θῆναι 151, 137, 146.
 φυλή 22.

χορδή 64.
 χλαμὺς 105, 5.
 χρεοφύλαξ 141.
 χρεωνόμος 141, 143, 147.
 χρεῶν στάσις 137, 145.
 χρεωστάσιον 145.
 χρη[ματίσαι] 137.
 χρονολογία 92, 94, 95, 96,
 97.
 χρῶμα 88.
 χρωματισμός 75, 111.

ψηφιδωτόν 110.
 ψήφισμα 137, 138, 1, 140, 141,
 145, 167.

ῥμος 93.
 ῥμόσαμες 144, 147, 149.
 ῥφλε 137, 143, 147, 149, 151.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εἰκὼν		Σελίς
1.	Χάρτης τῶν πόλεων τῆς Ἀρχαδίας, αἵτινες συνέβαλον εἰς τὸν συνοικισμὸν τῆς Μεγάλης Πόλεως (κατὰ Lattermann ἐν IG V, 2).	3
2.	Χάρτης τῆς περιοχῆς τῆς ἀρχαίας Ἀλιφείρας, ἐμφαίνων διὰ μὲν κεφαλαίων γραμμάτων τὰς ἀρχαίας πόλεις διὰ δὲ μικρῶν τὰ σημερινὰ χωρία	4
3.	Ἀποψις τῆς λοφοσειρᾶς τῆς Ἀλιφείρας ἀπὸ ΝΔ. Ὁ σταυρὸς δηλοῖ τὴν θέσιν τῆς ἀκροπόλεως	5
4.	Ἀποψις τῆς λοφοσειρᾶς τῆς Ἀλιφείρας ἀπὸ Νότου	6
5.	Ἀποψις τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἀλιφείρας καὶ τῆς πρὸ αὐτῆς στενομήκους γλώσσης	7
6.	Πρόχειρα τοπογραφικὰ διαγράμματα τοῦ κάστρου τῆς Νεροβίτσας (Ἀλιφείρας). Ἄνω κατὰ LEAKE, κάτω κατὰ CURTIUS	8
7.	Χαλκοῦν νόμισμα τῆς Ἀλιφείρας ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ	21
8.	Ὁ μεταγενεστέρως ἐπὶ τοῦ προνάου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἀνεγερθεὶς ναῖσκος τῆς Ἀγ. Ἑλένης	22
9.	Ὁψις ἀπὸ Νότου τοῦ ἐν μέρει ἀνακτισθέντος ἐπὶ Κατοχῆς ναοῦ τῆς Ἀγ. Ἑλένης	23
10.	Κάτοψις τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς	29
11.	Τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ ἀναλήμματος τῆς ἀκροπόλεως	30
12.	Μέσον τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ ἀναλήμματος τῆς ἀκροπόλεως μὲ τὸν παρεμβεβλημένον μέγαν ὀρθογώνιον λίθον	31
13.	Τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ βορείου τείχους τῆς ἀκροπόλεως ἐκτισμένον κατὰ τὸ κατὰ στρώσεις πολυγωνικὸν σύστημα	32
14.	Νοτία πλευρὰ τοῦ πύργου τῶν φρουρῶν τῆς ἀκροπόλεως	33
15.	Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ πύργου τῶν φρουρῶν τῆς ἀκροπόλεως	33
16.	Τὸ κάτωθεν καὶ πρὸς Βορρᾶν τῆς ἀκροπόλεως τείχος	34
17.	Ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ἀναλήμματος 669	35
18.	Ἡ κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ τείχους 669 ἐπιμελὲς λάξευσις (ὁ ἐξέχων λίθος δὲν ἀποτελεῖ συνέχειαν στρώσεως ἀλλ' ἀνήκει εἰς τὴν βόρειον πλευράν, ἐξ ἧς περιστράφη πρὸς Ἀνατολάν). Σήμερον ὁ λίθος οὗτος ἔχει καταπέσει	35
19.	Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ πύργου 644	36
20.	Τὸ μεταξὺ τῶν πύργων 644 καὶ 632 μεταπύργιον τείχος	37
21.	Ὁ πύργος τοῦ βορείου τείχους ἢ «τῆς βουβάλας τ' ἀπήδημα» καὶ ἡ κάτοψις αὐτοῦ	38

22.	Ὅψις τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ πύργου τῆς βουβάλας καὶ τοῦ παρ' αὐτὸν μεταπυργίου	39
23.	Τὸ ὑπὲρ τὸ Ἀσκληπιεῖον ἀνάλημμα ἀπὸ Δυσμῶν (νότιον ἥμισυ) . .	40
24.	Γενικὸν τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς περιοχῆς τοῦ κάστρου τῆς Νεροβίτσας. 1. Ἀκρόπολις 2. Τέμενος Ἀθηνᾶς 3. Προάστειον τῆς ἄκρας 4. Πόλις 5. Ἀσκληπιεῖον 6. Πύργος βουβάλας 7. Πύλη (;)	42
25.	Κατὰ πλάτος τομὴ (ἀπὸ Δ. πρὸς Α.) τοῦ ἀνδῆρου τῆς Ἀθηνᾶς. (Ἀριστερᾷ τὸ ἀνατολικὸν τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως, δεξιᾷ τὸ κλιμακωτὸν ἀνάλημμα.)	44
26.	Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τοῦ κλιμακωτοῦ ἀναλήματος τοῦ ἀνδῆρου τῆς Ἀθηνᾶς	44
27.	Ἀποψις τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐδαφῶν κατασκευῆς τοῦ ναοῦ ἀπὸ ΒΔ.	46
28.	Κάτοψις τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς. Κατάστασις τοῦ 1933	47
29.	Ἡ κατὰ τὴν μακρὰν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἐλευθέρως σωζομένη εὐθυντηρία τῆς περιστάσεως τοῦ ναοῦ καὶ τὸ κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον αὐτῆς τμῆμα τῆς α' στρώσεως τῆς κρηπίδος	48
30.	Ἀποψις τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐδαφῶν κατασκευῆς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἀπὸ Νότου	49
31.	Τὸ νότιον τέμας τῶν ἐδαφῶν κατασκευῆς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἀπὸ Δυσμῶν	49
32.	Τμῆμα τῆς τοιχοδομίας τοῦ σηκοῦ	53
33.	Τμῆμα τῆς τοιχοδομίας τοῦ σηκοῦ	53
34.	Ἡ ἐκ κογχυλίου λίθου πρώτη ὑπὲρ τὴν εὐθυντηρίαν στρώσις τῆς ἀνατολικῆς μακρᾶς πλευρᾶς καὶ ἡ συνάντησις αὐτῆς πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν πρώτην στρώσιν τῆς βορείου στενῆς πλευρᾶς . . .	56
35.	Ἀναπαράστασις τῆς ΒΑ. γωνίας τῆς κρηπίδος. Διὰ τοῦ γράμματος Α δηλοῦται ὁ μετὰ τοῦ κυκλικοῦ ἐξάρματος λίθος τοῦ στυλοβάτου	57
36.	Κατὰ πλάτος τομὴ μετὰ τὸ στυλοβάτου καὶ σηκοῦ τῆς ἀνατολικῆς μακρᾶς πλευρᾶς	57
37.	Ὁ μετὰ κυκλικοῦ ἐξάρματος γωνιαῖος λίθος τοῦ στυλοβάτου	58
38.	Κατώτατος σφόνδυλος κίονος, εὑρεθεὶς εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν.	58
39.	Κατακεκλιμένοι κίονες παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ ὡς ἀρχικῶς εὐρέθησαν. Ὅψις ἀπὸ Νότου. Διακρίνονται σαφῶς αἱ ὑπὸ τοῦ ἀρότρου προξηνηθεῖσαι φθοραὶ	60
40.	Οἱ κατακεκλιμένοι κίονες ἀπὸ Βορρᾶ μετὰ τὴν στροφὴν τῶν	61
41.	Λεπτομέρεια τοῦ κίονος	63
42.	Τὸ κιονόκρανον τῆς περιστάσεως	66
43.	Τὸ εὑρεθὲν κατακεκλιμένον ἐπιστύλιον τῆς ἀνατολικῆς μακρᾶς πλευρᾶς. Πρόσοψις καὶ τομὴ	67
44.	Ἐγκοπὴ ἐπὶ τοῦ ἀντιθήματος τοῦ ἐπιστυλίου	69
45.	Τρίγλυφος μετὰ συμφυοῦς μετόπης. Πρόσοψις, ὀριζοντία καὶ κατακόρυφος τομὴ	70

Εἰκὼν

Σελίς

46.	Ἀρχιτεκτονικά μέλη τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς (πλὴν τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 12)	71
47.	Ὅψις καὶ τομαὶ τοῦ θριγκοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς	73
48.	Τεμάχια ὀριζοντίων γείσων τῶν μακρῶν πλευρῶν. Πρόσθιον ἡμισυ .	74
49.	Τὸ ὀπίσθιον ἡμισυ ὀριζοντίου γείσου τῶν μακρῶν πλευρῶν . . .	74
50.	Τὸ ἀριστερὸν ἡμισυ τῆς προσόψεως μετὰ τῆς κατακορύφου τομῆς αὐτοῦ κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ ναοῦ	76
51.	Τομὴ τῆς μαρμαρίνης σίμης	78
52.	Τεμάχια δύο πηλίνων ἡγεμόνων καλυπτῆρων κεράμων	79
53.	Σωρὸς μαρμαρίνων κεράμων τῆς στέγης	80
54.	Λεπτομέρεια τῶν κεράμων	82
55.	Λεπτομέρεια τῶν κεράμων	83
56.	Λεπτομέρεια στρωτῆρων κεράμων. Α ὁ πρῶτος μετὰ τὸν ἡγεμόνα ἀγελαῖος, ὅψις ἐκ τῶν ἄνω καὶ τομή, Β κορυφαῖος, Γ ἀγελαίου κάτω ἐπιφάνεια	84
57.	Λεπτομέρεια τῶν κεράμων καὶ ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν	85
58.	Ἡγεμόνες στρωτῆρες κέραμοι ἐν προχείρῳ ἀνασυνθέσει	86
59.	Ἡγεμόνες στρωτῆρες καὶ καλυπτῆρες κέραμοι ἐν προχείρῳ ἀνασυνθέσει	86
60.	Κορυφαῖοι καλυπτῆρες κέραμοι	87
61.	Πλαγία ὅψις κορυφαίων καλυπτῆρων κεράμων	87
62.	Κάτω ὅψις τῶν ἡγεμόνων καλυπτῆρων δεικνύουσα τὰ ἔμβολα στηρί- ξεως αὐτῶν	88
63.	Ἀναπαράστασις τῆς κατόψεως τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς	91
64.	Χαλκαὶ ταινίαι μετὰ γεωμετρικῆς ἐξ ἐκτύπων στιγμῶν διακοσμήσεως .	100
65.	Χαλκοῦν ἔλασμα μετὰ καμπυλογράμμων σχεδίων ἐξ ἐκτύπων στιγμῶν.	101
66.	Χαλκοῦν ἔλασμα μετὰ στικτῆς διακοσμήσεως	101
67.	Χαλκοῦς ρόδαξ	101
68.	Γρῦψ ἐκ χαλκοῦ ἐλάσματος	102
69.	Κεφαλὴ μεδούσης ἐπὶ χαλκοῦ ἐλάσματος	102
70.	Τεμάχιον ἐπιγραφῆς ἐπὶ χαλκοῦ ἐλάσματος	103
71.	Χαλκῇ λαβὴ ἀγγείου καὶ χαλκοῦς ἀστράγαλος	104
72.	Χαλκαὶ ἀναθηματικαὶ περόναι	105
73.	Χαλκῇ ἔλιξ	107
74.	Χαλκᾶ ἀντικείμενα ἐκ τοῦ ναοῦ ἀποκείμενα εἰς τὴν τοπικὴν συλλογὴν.	108
75.	Χαλκοῦν κρεμαστὸν κόσμημα	109
76.	Χαλκῇ σπαθίς (spatula)	109
77.	Σιδηροῦν ἐγχειρίδιον	109
78.	Σιδηραὶ αἰχμαὶ βελῶν	110
79.	Μολύβδινος στέφανος	110
80.	Πήλιναι κεφαλαὶ εἰδωλίων	110
81.	Πηλίνῃ κεφαλῇ προβάτου;	111
82.	Μικύλος κυαθίσκος	111
83.	Σκύφος	111

84.	Πήλινον ἐξωγραφισμένον πηνίον	111
85.	Σύνθεσις δύο τεμαχίων τοῦ γοργονείου (Α, Β)	112
86.	Σύνθεσις τριῶν τεμαχίων τοῦ γοργονείου (Α, Γ, Δ)	112
87.	Ἀναπαράστασις τοῦ μετώπου τοῦ ἀκροκεράμου	113
88.	Πήλινον ἀκρογείσιον ἢ ἄκρα κέραμος ἐκ τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ τῆς Ἀλιφείρας καὶ ἐκ ναοῦ τῆς Ὀλυμπίας	115
89.	Ἄποψις τῶν πρὸ τοῦ ναοῦ βάθρων ἀναθημάτων	116
90.	Κάτοψις τῶν κατὰ χώραν εὐθὺς πρὸ τοῦ ναοῦ ἀποκαλυφθέντων βά- θρων ἀναθημάτων (ἀρ. 1-6)	116
91.	Δύο τῶν διεσκορπισμένων βάθρων	117
92.	Βάθρα ἀναθημάτων μὴ εὐρεθέντα εἰς τὴν ἀρχαίαν θέσιν των (ὑπ' ἀριθμ. 7-10)	117
93.	Τρεῖς ἀπόψεις τῆς μαρμαρίνης χειρὸς ἀναθήματος	118
94.	Τεμάχια βάθρου ἀγάλματος ἢ καὶ τοῦ βωμοῦ	119
95.	Τεμάχιον ἐκ τῆς στέψεως τειχίου ἢ θωρακίου	120
96.	Λίθινον τριγωνικὸν βάθρον ἀναθήματος	121
97.	Τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς αὐλῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ κτισμάτων	122
98.	Ἄποψις τῶν θεμελίων τοῦ βωμοῦ ἀπὸ Δυσμῶν	123
99.	Κάτοψις τῶν ἐδαφῶν κατασκευῆς τοῦ βωμοῦ	123
100.	Ἄποψις ἀπὸ Δυσμῶν τοῦ χάριν τοῦ βάθρου τῆς Ἀθηνᾶς ὁμαλισθέν- τος βράχου	125
101.	Κάτοψις τοῦ διὰ τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος ὁμαλισθέντος βράχου καὶ τινῶν λίθων τοῦ βάθρου	126
102.	Τέσσαρες κανονικοὶ ὀρθογώνιοι λίθοι ἐκ τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος	127
103.	Δεξιᾶ : τμῆμα ἐπιγραφῆς ἐπὶ λίθου τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος	127
104.	Φωτογραφία τῆς ὑπ' ἀριθμ. 1 ἐπιγραφῆς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς	133
105.	Ἡ παρὰ τὴν κρήνην Τριτωνίδα, εἰς θέσιν «Λεῦκο», ἐπιγραφή	152
106.	Φωτογραφία τῆς ὑπ' ἀριθμ. 3 ἐπιγραφῆς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς	158
107.	Φωτογραφία τῆς ὑπ' ἀριθμ. 4 ἐπιγραφῆς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς	163
108.	Ἡ ὑπ' ἀρ. 5 ἐπιγραφή	167
109.	Ἄποψις τοῦ Ἀσκληπείου	169
110.	Τοπογραφικὸν καὶ ὑψομετρικὸν διάγραμμα τοῦ Ἀσκληπείου τῆς Ἀλι- φείρας	170
111.	Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ βάθρου	171
112.	Ἄποψις τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἀπὸ ΝΑ.	172
113.	Τμῆμα τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ	173
114.	Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ	174
115.	Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ	175
116.	Ἡ νοτιοανατολικὴ παραστάς τοῦ ναοῦ καὶ τὸ πρὸ αὐτῆς βάθρον	176
117.	Ἄποψις τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος ἀπὸ ΒΑ. εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποκά- λυσιν αὐτοῦ	177

Εἰκὼν	Σελίς
118. Ἐποψίς τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος ἀπὸ ΝΑ. εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποκά- λυψιν αὐτοῦ	178
119. Τὸ βάθρον τοῦ ἀγάλματος μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ	179
120. Ἀναπαράστασις τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος	180
121. Τεμάχια ἐλεφαντοστοῦ ἐκ τοῦ λατρευτικοῦ ἀγάλματος	181
122. Ἀστράγαλος εὐρεθεὶς κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ βάθρου καὶ τῆς τρα- πέζης	181
123. Ἐποψίς τῶν ἐδαφῶν κατασκευῆς τοῦ βωμοῦ ἀπὸ Νότου	183
124. Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ ναοῦ (1, 3) καὶ τοῦ βωμοῦ (2, 4, 5, 6, 7, 8, 9)	185
125. Κάτοψις καὶ πλαγία ὄψις τοῦ βωμοῦ ἐν ἀναπαράστασει	186
126. Ἀναπαράστασις τῆς στενῆς πλευρᾶς τοῦ βωμοῦ ἐν δευτέρᾳ προβολῇ .	188
127. Ἀναπαράστασις τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ	188
128. Φωτογραφία καὶ γραμμικὸν σχέδιον τῆς ἐξωτερικῆς ὀψεως τοῦ κραυευτοῦ	189
129. Λεπτομέρειαι τῆς γλυπτῆς διακοσμῆσεως τῆς ἐπαετίδος τοῦ κραυευτοῦ	190
130. Ἀνάγλυφος κραυευτῆς Αἰγίνης	192
131. Ἀνάγλυφος κραυευτῆς Πάρου	192
132. Ἀνάγλυφος κραυευτῆς Δήλου	193
133. Ἀνάγλυφος κραυευτῆς Ἐπιδάουρου	193
134. Βωμοὶ μετὰ καμπυλοπλεύρων τριγωνικῶν κραυευτῶν ἐξ ἀγγειογραφίων.	194
135. Πρόχειρος ἀναστήλωσις τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ βωμοῦ (ἄνευ τῆς βαθμίδος)	197
136. Τμῆμα τείχους ἐκ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ περιβόλου	198
137. Κάτοψις καὶ τομὴ τῆς κρηπίδος τοῦ τετραγώνου κτίσματος	199
138. Οἱ κίονες τοῦ περιστυλίου ὡς εὐρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν	200
139. Σφόνδυλοι κίωνων τοῦ περιστυλίου	200
140. Πρόχειρος ἀναστήλωσις τῶν εὐρεθέντων κίωνων τοῦ περιστυλίου . .	201
141. Ἐποψίς τοῦ τάφου Α.	203
142. Ὁριζοντία τομὴ καὶ πρόσοψις τοῦ τάφου Α.	204
143. Τομαὶ τοῦ τάφου Α: ἄνω κατὰ μῆκος καὶ κάτω κατὰ πλάτος	205
144. Ὁ νότιος τοῖχος ἀντιστηρίξεως τοῦ προθαλάμου μετὰ τοῦ νοτίου πεσσοῦ	206
145. Ἡ πρόσοψις τοῦ τάφου μετὰ τοῦ βορείου τοῖχου ἀντιστηρίξεως τοῦ προθαλάμου	207
146. Ἐποψίς τῆς προσόψεως τοῦ τάφου Α ἀπὸ ΒΑ	208
147. Διάγραμμα θέσεως τῶν ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ τάφου Β ἐπιγραφῶν	217
148. Ἐποψίς τοῦ τάφου Β, ἀπὸ ΒΔ. καὶ τοῦ πέριξ τοπίου	220
149. Οἱ κρημνισμένοι πεσσοὶ τοῦ τάφου Β	221
150. Οἱ ἀναστηλωθέντες πεσσοὶ τοῦ τάφου Β.	221
151. Κάτοψις καὶ πρόσοψις τοῦ τάφου Β. (Ἀναπαράστασις ἄνευ τῶν φρασ- σόντων τὰ μεταξὺ τῶν πεσσῶν κενὰ τοίχων)	222
152. Τομὴ τοῦ τάφου Β.	223
153. Κυμάτια τοῦ ἐπικράνου τῆς παραστάδος	223

Εικὼν	Σελίς
154. Ἡ ἐπὶ τοῦ μέσου πεσσού ἐπιγραφή	225
155. Τὰ λείψανα τῆς κρηπίδος καὶ τῆς ὀπισθεν θήκης τοῦ τάφου Γ . . .	226
156. Κάτοψις καὶ 2α προβολὴ τῶν λειψάνων τοῦ τάφου Γ	227
157. Τὰ διασωθέντα δύο τεμάχια τοῦ αἰτώματος τάφου Γ κατὰ πρόχειρον ἀνίδρυσιν	228
158. Ἐπιστύλιον τοῦ τάφου Γ	228
159. Ἀναπαράστασις τοῦ τάφου Γ ἐν ὀρθώσει καὶ κατόψει (ἄνευ τῶν φρασσόντων τὰ μεταξὺ τῶν πεσσῶν κενὰ τοιχείων)	229
160. Τομὴ κατὰ μῆκος τοῦ τάφου Γ (ἐν ἀναπαραστάσει)	230
161. Πηνίον ἐκ τοῦ τάφου Γ	230
162. Κάτοψις καὶ πρόσοψις τῆς κρηπίδος τοῦ τάφου Δ.	231
163. Ἡ παρούσα κατάστασις τοῦ τάφου Ε	232
164. Ὅριζοντία τομὴ καὶ πρόσοψις τοῦ τάφου Ε ἐν ἀναπαραστάσει . . .	233
165. Λεπτομέρειαι ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ τάφου Ε	235
166. Προοπτικὴ ἀναπαράστασις τοῦ μνημείου Ε	236
167. Ἀποψις τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ τάφου Ζ	239
168. Ἀποψις τοῦ τάφου Ζ ἀπ' Ἀνατολῶν	239
169. Κάτοψις τοῦ τάφου Ζ καὶ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ θηκῶν	240
170. Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη νεκρικῶν μνημείων προοπτικῶς καὶ ἐν τομῇ . .	242
171. Ἀναπαράστασις νεκρικοῦ μνημείου σχήματος ὀρθογωνίου στήλης . .	243
172. Ἀποψις τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Νικολάου ἀπὸ Νότου	244
173. Κάτοψις καὶ κατὰ μῆκος τομὴ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Νικολάου . . .	245
174. Ἀποψις τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Νικολάου ἀπὸ Δυσμῶν	246
175. Κάτοψις τοῦ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ναΐσκου τῆς Ἀγ. Ἑλένης	247

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΠΙΝΑΚΩΝ

- Πίναξ 1 Χάρτης περιοχῆς τῆς ἀρχαίας Ἀλιφείρας.
 » 2 Τοπογραφικὸν διάγραμμα Ἀλιφείρας.
 » 3 Κάτοψις τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς. Παρούσα κατάστασις.
 » 4 Ἀναπαράστασις τῆς προσόψεως τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς.
 » 5 Ἀναπαράστασις τῆς μακρᾶς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίς
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	1 - 2

ΜΕΡΟΣ Α΄.

Θέσις — Ὄνομασία — Ἱστορία — Λατρεῖαι

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄. Γεωγραφικὴ θέσις καὶ φυσικὴ διάπλασις	3 - 8
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄. Ὄνομασία	9 - 12
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄. Ἱστορία	13 - 23
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄. Αἱ λατρεῖαι	24 - 26

ΜΕΡΟΣ Β΄.

Τὰ μνημεῖα

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄. Τὰ τεῖχη τῆς ὀχυρώσεως	27 - 41
Τὰ λείψανα τῆς πόλεως	41 - 42
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄. Τὸ ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς	43 - 168
Ἡ χρονολογία κατασκευῆς τοῦ ναοῦ	92 - 98
Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς κατόψεως τοῦ ναοῦ	98
Τὰ κινητὰ εὐρήματα	99 - 115
Βάθρα ἀναθημάτων	115 - 124
Τὸ βάθρον καὶ ὁ τεχνίτης τοῦ κολοσσιαίου ἀγάλματος	125 - 132
Τὰ ἐπιγραφικὰ εὐρήματα	133 - 167
Τὰ νομισματικὰ εὐρήματα	168
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄. Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ	169 - 202
1. Ὁ ναὸς	171 - 182
2. Ὁ βωμὸς	182 - 199
3. Τὸ τετράγωνον κτίσμα	199 - 202

	Σελίς
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'. Τὰ νεκρικὰ μνημεῖα	203 - 243
Ὁ τάφος Α	203 - 219
Ὁ τάφος Β	219 - 225
Ὁ τάφος Γ	226 - 231
Ὁ τάφος Δ	231 - 232
Ὁ τάφος Ε	232 - 238
Ὁ τάφος Ζ	238 - 241
Διάσπαρτα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη νεκρικῶν μνημείων	241 - 243
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'. Τὰ χριστιανικὰ μνημεῖα	244 - 247

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

Πίναξ ἀρχαίων συγγραφέων	249
Πίναξ νεωτέρων Ἑλλήνων καὶ ξένων συγγραφέων	250 - 253
Πίναξ κυρίων ὀνομάτων	254 - 261
Εὐρετήριοιον πραγμάτων	262 - 266
Κατάλογος τῶν εἰκόνων	267 - 272
Κατάλογος τῶν πινάκων	272

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ

Εἰς τὴν κάτοψιν τοῦ πίνακος 3 ἡ διεύθυνσις τοῦ Βορρᾶ ἐσχεδιάσθη ἐκ παραδρομῆς συμπίπτουσα πρὸς τὸν κατὰ μῆκος ἄξονα τοῦ ναοῦ, ἐνῷ ἀποκλίνει αὐτοῦ κατὰ 12 μοίρας πρὸς τὰ ΒΔ. (βλ. σ. 48). Ἡ ὀρθὴ διεύθυνσις τοῦ Βορρᾶ σχεδιάζεται εἰς τὴν εἰκόνα 28 τοῦ κειμένου (σ. 47).